

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLER
VE
ÜNSÜZ OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ahmet BURAN

HAZIRLAYAN

Mehmet ÖZEREN

ELAZIĞ

2008

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLER
VE
ÜNSÜZ OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Prof. Dr. Ahmet BURAN

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ
Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRGIZ TÜRKÇESİ'NDE ÜNSÜZLER VE ÜNSÜZ OLAYLARI

Mehmet ÖZEREN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2008: sayfa: XXIV+299

Kırgız Türkçesinde Ünsüzler ve Ünsüz Olayları adlı çalışma; giriş, ünlü ve ünsüzler, ünsüz özellikleri, ünsüz olayları olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kırgız adı, Kırgız Türklerinin tarihi, edebiyatı ve Kırgız Türkçesi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde ses, ünlü, ünsüz, ünlü -ünsüz farkı ve ünsüzlerin sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Kırgız Türkçesindeki ünsüzlerin tanımlanması yapılmıştır. Daha sonra her ünsüzün Türkçe sözcüklerdeki görünümü ve özellikleri, alıntı sözcüklerdeki görünümü ve özellikleri sözcüğün başında, ortasında, sonunda ayrı ayrı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkçe ve alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda tespit edilen ünsüz olayları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Ünsüz, Görünüm, Alıntı Sözcük.

SUMMARY
THESIS OF HIGH LICENCE
THE STUDY AND FUCTION OF CONSONANTS İN KHIRGİZ TURKİSH

Mehmet ÖZEREN

Firat Univercity

The Univercity Of Social Sciences

Turkish Languange and Literature

2008: page's: XXIV+299

The study and fuction of consonants in Khirgiz Turkish consists of four sections; an introduction, vowels and consonants, consonants and their characteristics and finally consonant funtions. In the introduction section some information is given concerning the name Khirgiz, the literature and history of bath Khirgiz Turks and the Khirgiz Turkish language. In the first section the sound, the vowels and consonants, the difference between the vowels and consonants, and classification of consonants are examined. In the second section there is a definition of Khirgiz Turkish. The appearance and characteristics of each consonant in Turkish words, and their appearance and characteristics in the begining, in the mid and at the end of borrowed words are examined in details. In the third section the function of consonants which take place in the begining, in the mid and at the end of both T urkish words and borrowed words are examined.

Key Words: Khirgiz Turkish, Consonant, Aspect, Borrowed Word.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	XX
KISALTMALAR	XXIII
İŞARETLER	XIV

GİRİŞ.....	1
1. Kırgız Adı.....	1
2. Kırgız Tarihi.....	1
3. Kırgız Edebiyatı.....	2
4. Dil ve Alfabe.....	3

I. BÖLÜM

1. SES.....	6
2. ÜNLÜLER.....	6
3. ÜNLÜ-ÜNSÜZ FARKI.....	7
4. ÜNSÜZLER.....	8
4.1. Ünsüzlerin Sınıflandırılması	9
4.1.1. Ton Bakımından	9
4.1.1.1. Tonlu Ünsüzler.....	10
4.1.1.2. Tonsuz Ünsüzler.....	10
4.1.1.3. Karşılıklı Ünsüzler.....	10
4.1.1.4. Karşılıksız Ünsüzler.....	10
4.1.1.4.1. Tonsuz Karşılığı Olmayan Tonlu Ünsüzler	10
4.1.1.4.2. Tonlu Karşılığı Olmayan Tonsuz Ünsüzler	10
4.1.2. Boğumlanma Noktası Bakımından Ünsüzler	11
4.1.2.1. Çift Dudak Ünsüzleri.....	11
4.1.2.2. Diş-Dudak Ünsüzleri.....	11
4.1.2.3. Diş Ardı Ünsüzleri.....	11
4.1.2.4. Diş Eti Ünsüzleri.....	11
4.1.2.5. Diş Eti Ön Damak Ünsüzler... ..	11
4.1.2.6. Ön Damak Ünsüzleri.....	11
4.1.2.7. Art Damak Boğaz Ünsüzleri.....	11
4.1.3. Çıkış Şekli Bakımından Ünsüzler.....	12
4.1.3.1. Süreksizler.....	12
4.1.3.2. Sürekliiler.....	12
4.1.3.2.1. Sızıcılar.....	12
4.1.3.2.2. Akıcılar.....	13
4.1.3.2.3. Yan Ünsüz.....	13
4.1.3.2.4. Çarpmalı Ünsüz.....	13
4.1.3.2.5. Yarı Ünlü.....	14
4.1.3.2.6. Patlamalı Sızmalı Ünsüzler.....	14
4.1.4. Hava Yolu Bakımından Ünsüzler.....	14
4.1.4.1. Ağız Ünsüzleri.....	14
4.1.4.2. Geniz Ünsüzleri.....	14

II. BÖLÜM

ÜNSÜZLER VE ÖZELLİKLERİ

B - b (Б-б).....	15
B. 1. Tanım.....	15
B. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	15
B. 2. 1. Görünüm.....	15
B. 2. 1. 1. Başta.....	15
B. 2. 1. 2. Ortada.....	16
B. 2. 1. 3. Sonda.....	16
B. 2. 2. Özellikler.....	16
B. 2. 2. 1. Başta.....	16
B. 2. 2. 2. Ortada.....	17
B. 2. 2. 3. Sonda.....	18
B. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	18
B. 3. 1. Görünüm.....	18
B. 3. 1. 1. Başta.....	18
B. 3. 1. 2. Ortada.....	19
B. 3. 1. 3. Sonda.....	20
B. 3. 2. Özellikler.....	21
B. 3. 2. 1. Başta.....	21
B. 3. 2. 2. Ortada.....	22
B. 3. 2. 3. Sonda.....	23
C / J – c / j (Ж-ж).....	24
C. 1. Tanım.....	24
C. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	24
C. 2. 1. Görünüm.....	24
C. 2. 1. 1. Başta.....	24
C. 2. 1. 2. Ortada.....	25
C. 2. 1. 3. Sonda.....	25
C. 2. 2. Özellikler.....	25
C. 2. 2. 1. Başta.....	25
C. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	25
C. 3. 1. Görünüm.....	25
C. 3. 1. 1. Başta.....	25
C. 3. 1. 2. Ortada.....	26
C. 3. 1. 3. Sonda.....	28
C. 3. 2. Özellikler.....	28
C. 3. 2. 1. Başta.....	28
C. 3. 2. 2. Ortada.....	29
C. 3. 2. 3. Sonda.....	30
J. 1. Tanım.....	30
J. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	31
J. 2. 1. Görünüm.....	31
J. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	31
J. 3. 1. Görünüm.....	31
J. 3. 1. 1. Başta.....	31
J. 3. 1. 2. Ortada.....	32
J. 3. 1. 3. Sonda.....	32
J. 3. 2. Özellikler.....	32

J. 3. 2. 1. Başta.....	32
J. 3. 2. 2. Ortada.....	33
J. 3. 2. 3. Sonda.....	33
Ç - ç (Ч-ч).....	33
Ç. 1. Tanım.....	33
Ç. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	34
Ç. 2. 1. Görünüm.....	34
Ç. 2. 1. 1. Başta.....	34
Ç. 2. 1. 2. Ortada.....	34
Ç. 2. 1. 3. Sonda.....	35
Ç. 2. 2. Özellikler.....	35
Ç. 2. 2. 1. Başta.....	35
Ç. 2. 2. 2. Ortada.....	35
Ç. 2. 2. 3. Sonda.....	36
Ç. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	37
Ç. 3. 1. Görünüm.....	37
Ç. 3. 1. 1. Başta.....	37
Ç. 3. 1. 2. Ortada.....	38
Ç. 3. 1. 3. Sonda.....	39
Ç. 3. 2. Özellikler.....	39
Ç. 3. 2. 1. Başta.....	39
Ç. 3. 2. 2. Ortada.....	40
Ç. 3. 2. 3. Sonda.....	40
D - d (Д-д).....	40
D. 1. Tanım.....	40
D. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	41
D. 2. 1. Görünüm.....	41
D. 2. 1. 1. Başta.....	41
D. 2. 1. 2. Ortada.....	41
D. 2. 1. 3. Sonda.....	42
D. 2. 2. Özellikler.....	42
D. 2. 2. 1. Başta.....	42
D. 2. 2. 2. Ortada.....	42
D. 2. 2. 3. Sonda.....	43
D. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	43
D. 3. 1. Görünüm.....	43
D. 3. 1. 1. Başta.....	43
D. 3. 1. 2. Ortada.....	44
D. 3. 1. 3. Sonda.....	46
D. 3. 2. Özellikler.....	47
D. 3. 2. 1. Başta.....	47
D. 3. 2. 2. Ortada.....	48
D. 3. 2. 3. Sonda.....	50
F - f (Ф-ф).....	51
F. 1. Tanım.....	51
F. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	51
F. 2. 1. Görünüm.....	51
F. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	51
F. 3. 1. Görünüm.....	51
F. 3. 1. 1. Başta.....	51

F. 3. 1. 2. Ortada.....	52
F. 3. 1. 3. Sonda.....	53
F. 3. 2. Özellikler.....	53
F. 3. 2. 1. Başta.....	53
F. 3. 2. 2. Ortada.....	54
F. 3. 2. 3. Sonda.....	55
G / Ğ / γ – g / ğ / γ (Γ-r).....	55
G. 1. Tanım.....	55
G. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	56
G. 2. 1. Görünüm.....	56
G. 2. 1. 1. Başta.....	56
G. 2. 1. 2. Ortada.....	56
G. 2. 1. 3. Sonda.....	56
G. 2. 2. Özellikler.....	57
G. 2. 2. 1. Başta.....	57
G. 2. 2. 2. Ortada.....	57
G. 2. 2. 3. Sonda.....	58
G. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	58
G. 3. 1. Görünüm.....	58
G. 3. 1. 1. Başta.....	58
G. 3. 1. 2. Ortada.....	59
G. 3. 1. 3. Sonda.....	60
G. 3. 2. Özellikler.....	61
G. 3. 2. 1. Başta.....	61
G. 3. 2. 2. Ortada.....	61
G. 3. 2. 3. Sonda.....	62
Ğ. 1. Tanım.....	62
Ğ. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	63
Ğ. 2. 1. Görünüm.....	63
Ğ. 2. 1. 1. Başta.....	63
Ğ. 2. 1. 2. Ortada.....	63
Ğ. 2. 1. 3. Sonda.....	63
Ğ. 2. 2. Özellikler.....	63
Ğ. 2. 2. 1. Ortada.....	63
Ğ. 2. 2. 1. Sonda.....	64
Ğ. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	65
Ğ. 3. 1. Görünüm.....	65
Ğ. 3. 1. 1. Başta.....	65
Ğ. 3. 1. 2. Ortada.....	66
Ğ. 3. 1. 3. Sonda.....	67
Ğ. 3. 2. Özellikler.....	67
Ğ. 3. 2. 1. Başta.....	67
Ğ. 3. 2. 2. Ortada.....	68
Ğ. 3. 2. 3. Sonda.....	69
γ. 1. Tanım.....	70
γ. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	70
γ. 2. 1. Görünüm.....	70
γ. 2. 1. 1. Başta.....	70
γ. 2. 1. 2. Ortada.....	70
γ. 2. 1. 3. Sonda.....	71

y. 2. 2. Özellikler.....	71
y. 2. 2. 1. Başta.....	71
y. 2. 2. 2. Ortada.....	71
y. 2. 2. 3. Sonda.....	72
y. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	73
y. 3. 1. Görünüm.....	73
y. 3. 1. 1. Başta.....	73
y. 3. 1. 2. Ortada.....	73
y. 3. 1. 3. Sonda.....	73
H - h (X-x).....	73
H. 1. Tanım.....	73
H. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	74
H. 2. 1. Görünüm.....	74
H. 2. 1. 1. Başta.....	74
H. 2. 1. 1. Ortada.....	74
H. 2. 1. 1. Sonda.....	74
H. 2. 2. Özellikler.....	74
H. 2. 2. 1. Başta.....	74
H. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	74
H. 3. 1. Görünüm.....	74
H. 3. 1. 1. Başta.....	75
H. 3. 1. 2. Ortada.....	75
H. 3. 1. 3. Sonda.....	76
H. 3. 2. Özellikler.....	76
H. 3. 2. 1. Başta.....	76
H. 3. 2. 2. Ortada.....	79
H. 3. 2. 3. Sonda.....	81
K / q - k / q (K-κ).....	82
K. 1. Tanım.....	82
K. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	83
K. 2. 1. Görünüm.....	83
K. 2. 1. 1. Başta.....	83
K. 2. 1. 2. Ortada.....	84
K. 2. 1. 3. Sonda.....	84
K. 2. 2. Özellikler.....	84
K. 2. 2. 1. Başta.....	84
K. 2. 2. 2. Ortada.....	85
K. 2. 2. 3. Sonda.....	86
K. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	86
K. 3. 1. Görünüm.....	86
K. 3. 1. 1. Başta.....	87
K. 3. 1. 2. Ortada.....	87
K. 3. 1. 3. Sonda.....	89
K. 3. 2. Özellikler.....	90
K. 3. 2. 1. Başta.....	90
K. 3. 2. 2. Ortada.....	90
K. 3. 2. 3. Sonda.....	92
q. 1. Tanım.....	92
q. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	93
q. 2. 1. Görünüm.....	93

q. 2. 1. 1. Başta.....	93
q. 2. 1. 2. Ortada.....	94
q. 2. 1. 3. Sonda.....	94
q. 2. 2. Özellikler.....	95
q. 2. 2. 1. Başta.....	95
q. 2. 2. 2. Ortada.....	95
q. 2. 2. 3. Sonda.....	96
q. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	96
q. 3. 1. Görünüm.....	96
q. 3. 1. 1. Başta.....	96
q. 3. 1. 2. Ortada.....	98
q. 3. 1. 3. Sonda.....	100
q. 3. 2. Özellikler.....	100
q. 3. 2. 1. Başta.....	100
q. 3. 2. 2. Ortada.....	101
q. 3. 2. 3. Sonda.....	103
L - l (Л-л).....	103
L. 1. Tanım.....	103
L. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	105
L. 2. 1. Görünüm.....	105
L. 2. 1. 1. Başta.....	105
L. 2. 1. 2. Ortada.....	106
L. 2. 1. 3. Sonda.....	106
L. 2. 2. Özellikler.....	106
L. 2. 2. 1. Ortada.....	106
L. 2. 2. 2. Sonda.....	108
L. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	108
L. 3. 1. Görünüm.....	108
L. 3. 1. 1. Başta.....	108
L. 3. 1. 2. Ortada.....	109
L. 3. 1. 3. Sonda.....	110
L. 3. 2. Özellikler.....	111
L. 3. 2. 1. Başta.....	111
L. 3. 2. 2. Ortada.....	112
L. 3. 2. 3. Sonda.....	113
M - m (М-м).....	114
M. 1. Tanım.....	114
M. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	114
M. 2. 1. Görünüm.....	114
M. 2. 1. 1. Başta.....	115
M. 2. 1. 2. Ortada.....	115
M. 2. 1. 3. Sonda.....	115
M. 2. 2. Özellikler.....	116
M. 2. 2. 1. Başta.....	116
M. 2. 2. 2. Ortada.....	116
M. 2. 2. 3. Sonda.....	117
M. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	117
M. 3. 1. Görünüm.....	117
M. 3. 1. 1. Başta.....	117
M. 3. 1. 2. Ortada.....	118

M. 3. 1. 3. Sonda.....	120
M. 3. 2. Özellikler.....	121
M. 3. 2. 1. Başta.....	121
M. 3. 2. 2. Ortada.....	122
M. 3. 2. 3. Sonda.....	123
N - n (H-н).....	124
N. 1. Tanım.....	124
N. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	124
N. 2. 1. Görünüm.....	124
N. 2. 1. 1. Başta.....	125
N. 2. 1. 2. Ortada.....	125
N. 2. 1. 3. Sonda.....	125
N. 2. 2. Özellikler.....	126
N. 2. 2. 1. Başta.....	126
N. 2. 2. 2. Ortada.....	126
N. 2. 2. 3. Sonda.....	127
N. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	127
N. 3. 1. Görünüm.....	127
N. 3. 1. 1. Başta.....	127
N. 3. 1. 2. Ortada.....	128
N. 3. 1. 3. Sonda.....	131
N. 3. 2. Özellikler.....	132
N. 3. 2. 1. Başta.....	132
N. 3. 2. 2. Ortada.....	133
N. 3. 2. 3. Sonda.....	135
ñ (н).....	136
ñ. 1. Tanım.....	136
ñ. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	137
ñ. 2. 1. Görünüm.....	137
ñ. 2. 1. 1. Başta.....	137
ñ. 2. 1. 2. Ortada.....	137
ñ. 2. 1. 3. Sonda.....	138
ñ. 2. 2. Özellikler.....	138
ñ. 2. 2. 1. Ortada.....	138
ñ. 2. 2. 2. Sonda.....	139
ñ. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	139
ñ. 3. 1. Görünüm.....	139
ñ. 3. 1. 1. Başta.....	139
ñ. 3. 1. 2. Ortada.....	139
ñ. 3. 1. 3. Sonda.....	140
ñ. 3. 2. Özellikler.....	141
ñ. 3. 2. 1. Ortada.....	141
ñ. 3. 2. 2. Sonda.....	141
P - p (П-п).....	142
P. 1. Tanım.....	142
P. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	142
P. 2. 1. Görünüm.....	142
P. 2. 1. 1. Başta.....	142
P. 2. 1. 2. Ortada.....	143
P. 2. 1. 3. Sonda.....	143

P. 2. 2. Özellikler.....	144
P. 2. 2. 1. Ortada.....	144
P. 2. 2. 2. Sonda.....	145
P. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	145
P. 3. 1. Görünüm.....	145
P. 3. 1. 1. Başta.....	145
P. 3. 1. 2. Ortada.....	146
P. 3. 1. 3. Sonda.....	148
P. 3. 2. Özellikler.....	149
P. 3. 2. 1. Başta.....	149
P. 3. 2. 2. Ortada.....	150
P. 3. 2. 3. Sonda.....	151
R - r (P-p).....	151
R. 1. Tanım.....	151
R. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	152
R. 2. 1. Görünüm.....	152
R. 2. 1. 1. Başta.....	152
R. 2. 1. 2. Ortada.....	153
R. 2. 1. 3. Sonda.....	153
R. 2. 2. Özellikler.....	153
R. 2. 2. 1. Ortada.....	153
R. 2. 2. 2. Sonda.....	154
R. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	155
R. 3. 1. Görünüm.....	155
R. 3. 1. 1. Başta.....	155
R. 3. 1. 2. Ortada.....	156
R. 3. 1. 3. Sonda.....	159
R. 3. 2. Özellikler.....	160
R. 3. 2. 1. Başta.....	160
R. 3. 2. 2. Ortada.....	161
R. 3. 2. 3. Sonda.....	163
S - s (C-c).....	164
S. 1. Tanım.....	164
S. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	164
S. 2. 1. Görünüm.....	164
S. 2. 1. 1. Başta.....	164
S. 2. 1. 2. Ortada.....	164
S. 2. 1. 3. Sonda.....	165
S. 2. 2. Özellikler.....	165
S. 2. 2. 1. Başta.....	165
S. 2. 2. 2. Ortada.....	166
S. 2. 2. 3. Sonda.....	166
S. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	167
S. 3. 1. Görünüm.....	167
S. 3. 1. 1. Başta.....	167
S. 3. 1. 2. Ortada.....	167
S. 3. 1. 3. Sonda.....	170
S. 3. 2. Özellikler.....	171
S. 3. 2. 1. Başta.....	171
S. 3. 2. 2. Ortada.....	172

S. 3. 2. 3. Sonda.....	173
Ş - ş (III-ш).....	174
Ş. 1. Tanım.....	174
Ş. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	174
Ş. 2. 1. Görünüm.....	174
Ş. 2. 1. 1. Başta.....	175
Ş. 2. 1. 2. Ortada.....	175
Ş. 2. 1. 3. Sonda.....	175
Ş. 2. 2. Özellikler.....	176
Ş. 2. 2. 1. Başta.....	176
Ş. 2. 2. 2. Ortada.....	176
Ş. 2. 2. 3. Sonda.....	176
Ş. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	177
Ş. 3. 1. Görünüm.....	177
Ş. 3. 1. 1. Başta.....	177
Ş. 3. 1. 2. Ortada.....	178
Ş. 3. 1. 3. Sonda.....	180
Ş. 3. 2. Özellikler.....	180
Ş. 3. 2. 1. Başta.....	180
Ş. 3. 2. 2. Ortada.....	181
Ş. 3. 2. 3. Sonda.....	182
T - t (Т-т).....	182
T. 1. Tanım.....	182
T. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	182
T. 2. 1. Görünüm.....	182
T. 2. 1. 1. Başta.....	183
T. 2. 1. 2. Ortada.....	183
T. 2. 1. 3. Sonda.....	183
T. 2. 2. Özellikler.....	184
T. 2. 2. 1. Başta.....	184
T. 2. 2. 2. Ortada.....	185
T. 2. 2. 3. Sonda.....	185
T. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	186
T. 3. 1. Görünüm.....	186
T. 3. 1. 1. Başta.....	186
T. 3. 1. 2. Ortada.....	187
T. 3. 1. 3. Sonda.....	189
T. 3. 2. Özellikler.....	190
T. 3. 2. 1. Başta.....	190
T. 3. 2. 2. Ortada.....	191
T. 3. 2. 3. Sonda.....	192
V / W - v / w (В-в).....	193
V. 1. Tanım.....	193
V. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	194
V. 2. 1. Görünüm.....	194
V. 2. 2. Özellikler.....	194
V. 2. 2. 1. Ortada.....	194
V. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	194
V. 3. 1. Görünüm.....	194
V. 3. 1. 1. Başta.....	194

V. 3. 1. 2. Ortada.....	195
V. 3. 1. 3. Sonda.....	197
V. 3. 2. Özellikler.....	197
V. 3. 2. 1. Başta.....	197
V. 3. 2. 2. Ortada.....	198
V. 3. 2. 3. Sonda.....	199
W. 1. Tanım.....	199
W. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	199
W. 2. 1. Görünüm.....	199
W. 2. 1. 1. Başta.....	199
W. 2. 1. 2. Ortada.....	200
W. 2. 1. 3. Sonda.....	200
W. 2. 2. Özellikler.....	200
W. 2. 2. 1. Ortada.....	200
W. 2. 2. 2. Sonda.....	201
W. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	201
W. 3. 1. Özellikler.....	201
W. 3. 1. 2. Ortada.....	201
Y - y (Й-й).....	201
Y. 1. Tanım.....	201
Y. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	202
Y. 2. 1. Görünüm.....	202
Y. 2. 1. 1. Başta.....	202
Y. 2. 1. 2. Ortada.....	202
Y. 2. 1. 3. Sonda.....	203
Y. 2. 2. Özellikler.....	203
Y. 2. 2. 1. Başta.....	203
Y. 2. 2. 2. Ortada.....	204
Y. 2. 2. 3. Sonda.....	205
Y. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	205
Y. 3. 1. Görünüm.....	205
Y. 3. 1. 1. Başta.....	205
Y. 3. 1. 2. Ortada.....	205
Y. 3. 1. 3. Sonda.....	208
Y. 3. 2. Özellikler.....	209
Y. 3. 2. 1. Başta.....	209
Y. 3. 2. 2. Ortada.....	209
Y. 3. 2. 3. Sonda.....	212
Z - z (З-з).....	213
Z. 1. Tanım.....	213
Z. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	213
Z. 2. 1. Görünüm.....	213
Z. 2. 1. 1. Başta.....	213
Z. 2. 1. 2. Ortada.....	213
Z. 2. 1. 3. Sonda.....	214
Z. 2. 2. Özellikler.....	214
Z. 2. 2. 1. Ortada.....	214
Z. 2. 2. 2. Sonda.....	215
Z. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	215
Z. 3. 1. Görünüm.....	215

Z. 3. 1. 1. Başta.....	215
Z. 3. 1. 2. Ortada.....	216
Z. 3. 1. 3. Sonda.....	218
Z. 3. 2. Özellikler.....	219
Z. 3. 2. 1. Başta.....	219
Z. 3. 2. 2. Ortada.....	220
Z. 3. 2. 3. Sonda.....	221
Ts - ts (II-ıı).....	222
Ts. 1. Tanım.....	222
Ts. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	222
Ts. 2. 1. Görünüm.....	222
Ts. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	222
Ts. 3. 1. Görünüm.....	222
Ts. 3. 1. 1. Başta.....	222
Ts. 3. 1. 2. Ortada.....	223
Ts. 3. 1. 3. Sonda.....	223
Ts. 3. 2. Özellikler.....	224
Ts. 3. 2. 1. Başta.....	224
Ts. 3. 2. 2. Ortada.....	224
Ts. 3. 2. 3. Sonda.....	225
Şç - şç (III-ııı).....	225
Şç. 1. Tanım.....	225
Şç. 2. Türkçe Sözcüklerde.....	226
Şç. 2. 1. Görünüm.....	226
Şç. 3. Alıntı Sözcüklerde.....	226
Şç. 3. 1. Görünüm.....	226
Şç. 3. 1. 1. Başta.....	226
Şç. 3. 1. 2. Ortada.....	226
Şç. 3. 1. 3. Sonda.....	226
Şç. 3. 2. Özellikler.....	227
Şç. 3. 2. 1. Başta.....	227
Şç. 3. 2. 2. Ortada.....	227
Şç. 3. 2. 3. Sonda.....	227

III. BÖLÜM

ÜNSÜZ OLAYLARI

1. ÜNSÜZ UYUMU.....	228
1. 1. Tonluyla Biten Kelimeler.....	228
1. 2. Tonsuzla Biten Kelimeler.....	228
1. 3. Ünsüz Uyumunun Bozulması.....	229
2. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ.....	229
2. 1. Tonlulaşma.....	229
2. 1. 1. ç > c.....	230
2. 1. 2. k > g.....	230
2. 1. 3. q > ğ.....	231
2. 1. 4. p > b.....	231
2. 1. 5. s > z.....	232
2. 1. 6. t > d.....	233

2. 1. 7. $\dot{u} > d$	234
2. 2. Tonsuzlaşma.....	234
2. 2. 1. $b > p$	234
2. 2. 2. $c > \dot{c}$	235
2. 2. 3. $d > t$	235
2. 2. 4. $g > k$	236
2. 2. 5. $g > q$	237
2. 2. 6. $\dot{g} > k$	237
2. 2. 7. $\dot{g} > q$	237
2. 2. 8. $z > s$	238
2. 3. Süreklileşme.....	239
2. 3. 1. Akıcılaşma.....	239
2. 3. 1. 1. $b > m$	239
2. 3. 1. 2. $b > y$	240
2. 3. 1. 3. $c > r$	240
2. 3. 1. 4. $\delta > y$	240
2. 3. 1. 5. $d > l$	240
2. 3. 1. 6. $g > y$	241
2. 3. 1. 7. $\dot{g} > y$	241
2. 3. 1. 8. $p > (b) > m$	242
2. 3. 1. 9. $p > (b) > y$	242
2. 3. 2. Sızıcılaşma.....	242
2. 3. 2. 1. $b > w$	242
2. 3. 2. 2. $b > v$	243
2. 3. 2. 3. $c > \dot{s}$	243
2. 3. 2. 4. $c > z$	243
2. 3. 2. 5. $\dot{c} > \dot{s}$	243
2. 3. 2. 6. $\delta > z$	244
2. 3. 2. 7. $d > z$	244
2. 3. 2. 8. $\hat{e} > z$	244
2. 3. 2. 9. $q > \dot{y}$	244
2. 3. 2. 10. $q > h$	245
2. 3. 2. 11. $p > (b) > w$	245
2. 4. Süreksizleşme.....	245
2. 4. 1. $f > (p) > b$	245
2. 4. 2. $f > p$	245
2. 4. 3. $h > b$	246
2. 4. 4. $h > k$	246
2. 4. 5. $h > q$	247
2. 4. 6. $h > p$	247
2. 4. 7. $\acute{o} > b$	247
2. 4. 8. $\acute{o} > k$	248
2. 4. 9. $\acute{o} > q$	248
2. 4. 10. $\grave{o} > d$	248
2. 4. 11. $\grave{o} > q$	248
2. 4. 12. $j > c$	249
2. 4. 13. $j > \dot{c}$	249
2. 4. 14. $l > d$	250
2. 4. 15. $l > t$	250
2. 4. 16. $m > b$	250

2. 4. 17. m > p.....	251
2. 4. 18. n > c.....	251
2. 4. 19. n > d.....	251
2. 4. 20. n > t.....	251
2. 4. 21. ã > ç.....	252
2. 4. 22. s > t.....	252
2. 4. 23. ş > ç.....	252
2. 4. 24. v > b.....	252
2. 4. 25. v > (b) > p.....	253
2. 4. 26. w > b.....	253
2. 4. 27. y > c.....	253
2. 4. 28. z > c.....	254
2. 4. 29. ò > c.....	255
2. 4. 30. z > ç.....	255
2. 4. 31. ts > c.....	255
2. 4. 32. ts > ç.....	255
2. 4. 33. è (ayın) > b.....	255
2. 4. 34. è (ayın) > g.....	256
2. 4. 35. è (ayın) > ğ.....	256
2. 5. Diğer Ünsüz Değişmeleri..	256
2. 5. 1. Süreksiz Ünsüzler Arasında Ses Değişmeleri..	256
2. 5. 1. 1. c > g.....	256
2. 5. 1. 2. ç > t.....	256
2. 5. 1. 3. δ > d.....	256
2. 5. 1. 4. ğ > g.....	256
2. 5. 1. 5. k > t.....	257
2. 5. 1. 6. k > q.....	257
2. 5. 1. 7. q > k.....	257
2. 5. 1. 8. t > ç.....	258
2. 5. 2. Sürekli Ünsüzler Arasında Ses Değişmeleri..	258
2. 5. 2. 1. f > (> p > b >) m.....	258
2. 5. 2. 2. h > g.....	259
2. 5. 2. 3. h > ğ.....	259
2. 5. 2. 4. h > n.....	259
2. 5. 2. 5. h > y.....	259
2. 5. 2. 6. ó > ğ.....	260
2. 5. 2. 7. ó > y.....	260
2. 5. 2. 8. ò > ğ.....	260
2. 5. 2. 9. ò > y.....	260
2. 5. 2. 10. l > n.....	260
2. 5. 2. 11. l > ñ.....	261
2. 5. 2. 12. l > r.....	261
2. 5. 2. 13. l > ş.....	261
2. 5. 2. 14. m > n.....	261
2. 5. 2. 15. m > ñ.....	261
2. 5. 2. 16. m > ş.....	262
2. 5. 2. 17. m > y.....	262
2. 5. 2. 18. n > l.....	262
2. 5. 2. 19. n > m.....	262
2. 5. 2. 20. n > ñ.....	262

2. 5. 2. 21. n > r.....	263
2. 5. 2. 22. ñ > Ƴ.....	264
2. 5. 2. 23. ñ > m.....	264
2. 5. 2. 24. ñ > n.....	264
2. 5. 2. 25. ñ > y.....	264
2. 5. 2. 26. ñ > z.....	265
2. 5. 2. 27. r > ñ.....	265
2. 5. 2. 28. r > l.....	265
2. 5. 2. 29. r > z.....	265
2. 5. 2. 30. â > n.....	265
2. 5. 2. 31. s > ş.....	266
2. 5. 2. 32. v > (b) > m.....	266
2. 5. 2. 33. v > y.....	266
2. 5. 2. 34. w > (b) > m.....	266
2. 5. 2. 35. w > y.....	266
2. 5. 2. 36. y > l.....	267
2. 5. 2. 37. z > j.....	267
2. 5. 2. 38. z > r.....	267
2. 5. 2. 39. õ > s.....	267
2. 5. 2. 40. ø > s.....	267
2. 5. 2. 41. z > v.....	267
2. 5. 2. 42. ts > s.....	268
2. 5. 2. 43. ts > ş.....	268
2. 5. 2. 44. şç > s.....	268
2. 5. 2. 45. şç > ş.....	268
2. 6. Benzeşme.....	268
2. 6. 1. Yakın Benzeşme.....	269
2. 6. 1. 1. Türkçe Sözcüklerde.....	269
2. 6. 1. 1. 1. -nb- > -mb-.....	269
2. 6. 1. 1. 2. -nd- > -nn-.....	269
2. 6. 1. 1. 3. -ñl- > -ñn-.....	269
2. 6. 1. 1. 4. -md- > -mn-.....	270
2. 6. 1. 2. Alıntı Sözcüklerde.....	270
2. 6. 1. 2. 1. -tl- > -tt-.....	270
2. 6. 1. 2. 2. -nb- > -mb-.....	270
2. 6. 1. 2. 3. -nb- > (-np) > -mp-.....	270
2. 6. 1. 2. 4. -nv- > (-nb- > -np-) > -mp-.....	270
2. 6. 1. 2. 5. -np- > -mp-.....	271
2. 6. 1. 2. 6. -nf- > (-np-) > -mp-.....	271
2. 6. 1. 2. 7. -ñf- > (-np-) > -mp-.....	271
2. 6. 1. 2. 8. -ym- > (-yb-) > -mb-.....	271
2. 6. 2. Uzak Benzeşme.....	271
2. 6. 2. 1. Türkçe Sözcüklerde.....	271
2. 6. 2. 1. 1. s ... ç- > ç ... ç-	271
2. 6. 2. 1. 2. -n b- > -m b-	272
2. 6. 2. 2. Alıntı Sözcüklerde.....	272
2. 6. 2. 2. 1. ç ... s- > ç ... ç- ~ ç ... ş-	272
2. 6. 2. 2. 2. -f- ... n > (-p- ... n) > -p- ... m	272
2. 6. 3. Benzeşmezlik.....	272
2. 6. 3. 1. Alıntı Sözcüklerde.....	273

2. 6. 3. 1. 1. -ll- > -ld-.....	273
2. 6. 3. 1. 2. -nn- > -nd-.....	273
2. 6. 3. 1. 3. -tt- > -nt-.....	273
3. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ.....	273
3. 1. s > ss.....	273
3. 2. z > zz.....	273
4. ÜNSÜZ TEKLEŞMESİ.....	274
4. 1. Türkçe Sözcüklerde.....	274
4. 1. 1. -kk- > (-k-) > -g-.....	274
4. 2. Alıntı Sözcüklerde.....	274
4. 2. 1. -bb- > -b-.....	274
4. 2. 2. -cc- > -c-.....	274
4. 2. 3. -dd- > -d-.....	274
4. 2. 4. -ff- > (-pp-) > -p-.....	274
4. 2. 5. -qq- > -q-.....	275
4. 2. 6. -mm- > -m-.....	275
4. 2. 7. -nn- > -n-.....	275
4. 2. 8. -pp- > -p-.....	275
4. 2. 9. -rr- > -r-.....	275
4. 2. 10. -ãã- > ã.....	275
4. 2. 11. -vv- > (-v-) > -b-.....	275
4. 2. 12. -yy- > -y-.....	275
4. 2. 13. -öö- > -z-.....	276
5. ÜNSÜZ DÜŞMESİ.....	276
5. 1. b > (w) > Ø.....	276
5. 2. c > Ø.....	277
5. 3. ç > Ø.....	277
5. 4. δ > Ø.....	277
5. 5. d > Ø.....	277
5. 6. g > Ø.....	277
5. 7. ğ > Ø.....	278
5. 8. h > Ø.....	279
5. 9. ó > Ø.....	280
5. 10. k > Ø.....	280
5. 11. q > Ø.....	281
5. 12. l > Ø.....	281
5. 13. m > Ø.....	281
5. 14. n > Ø.....	281
5. 15. ñ > Ø.....	282
5. 16. p > Ø.....	282
5. 17. r > Ø.....	283
5. 18. s > Ø.....	283
5. 19. t > Ø.....	283
5. 20. ù > Ø.....	284
5. 21. v > Ø.....	284
5. 22. w > Ø.....	285
5. 23. y > Ø.....	285
5. 24. z > Ø.....	286
5. 25. ts > Ø.....	286
6. ÜNSÜZ TÜREMESİ.....	286

6. 1. b Türemesi.....	286
6. 2. c Türemesi.....	287
6. 3. d Türemesi.....	287
6. 4. ğ Türemesi.....	287
6. 5. k Türemesi.....	287
6. 6. q Türemesi.....	287
6. 7. l Türemesi.....	288
6. 8. m Türemesi.....	288
6. 9. n Türemesi.....	288
6. 10. ñ Türemesi.....	288
6. 11. p Türemesi.....	288
6. 12. r Türemesi.....	289
6. 13. ş Türemesi.....	289
6. 14. y Türemesi.....	289
7. GÖÇÜŞME.....	290
7. 1. Yakın Göçüşme.....	290
7. 1. 1. Türkçe Sözcüklerde.....	290
7. 1. 2. Alıntı Sözcüklerde.....	290
7. 2. Uzak Göçüşme.....	291
7. 2. 1. Türkçe Sözcüklerde.....	291
7. 2. 2. Alıntı Sözcüklerde.....	291
KIRGIZ TÜRKÇESİ'NDEKİ ÜNSÜZLERİN GÖRÜNÜM ŞEMASI.. ...	292
SONUÇ.....	293
KAYNAKLAR.....	296
ÖZGEÇMİŞ.....	299

ÖN SÖZ

Bir Kırgız atasözü: “Dil, düşüncenin sandığıdır.” der. İnsanoğlu yüzyıllar boyunca duygu ve düşüncelerini ortaya koymak için dili bir araç olarak kullanmıştır. Araç olarak kullandığı dil, kişinin aklının da ölçütü olarak kabul edilir. Dilin bu bireysel özelliğinin yanı sıra birleştirici, bütünleştirici bir yönü de vardır. Aynı dili konuşan insanlar arasında aidiyet duygusu oluşur. Bu nedenle dil, toplumları millet yapan en önemli değerdir. Dilini kaybeden bir milletin ayakta kalması düşünülemez. Bu nedenle millet olarak varlığımız, Türkçe’nin günümüze kadar ulaşmış olmasının doğal bir sonucudur. Konfüçyüs’ün bir ülkeyi yönetmeye ilk önce dilden başlamayı düşünmesi, dilin toplumsal yönünün ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Türkçe, bugünkü yazı dilleri arasında en eski yazılı metne sahip dillerden biridir. Güçlü sözlü geleneğin üzerine kurulmuş olan bu yazı dili, asırlar boyunca çok geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Bu nedenle Türkçe, tarihi süreç içerisinde birçok lehçe ve ağza ayrılmıştır. Türkçe’nin birçok lehçe ve ağza sahip olması Türkçe’nin gelişmişliğinin bir göstergesidir. Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Türkçe’nin lehçelerdeki veya ağızlardaki zenginliklerini ortaya koymak amacıyla Türkoloji alanında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divanü Lügati’t -Türk adlı eserle başlar ve günümüze kadar devam eder. Yapılan çalışmaların önemli bir bölümünü, Türkçe’nin her bir lehçesinin veya ağzının gramerini içeren çalışmalar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bazı çalışmalarda Kırgız Türkçesi’nin ses özellikleri genel olarak ele alınmıştır. Ünsüzler bölümü; ünlülerle ve diğer dilbilgisi öğeleriyle birlikte ele alınmış olduğundan ve ünsüzler üzerinde ayrıca bir çalışma yapılmamış olduğundan Kırgız Türkçesindeki ünsüzlerin yeniden detaylı olarak ele alınması düşünülmüş ve çalışmamızın dayanak noktasını da bu oluşturmıştır.

Kırgız Türkçesi, Kıpçak grubu Türk lehçelerinin ayırt edici özelliklerini kendisinde barındıran bir lehçedir. Bu yönüyle Türkçe’nin tarihi fonetik yapısı içerisinde önemli bir yeri vardır. Türkçe’nin bu yapısı içerisinde Kırgız Türkçesi’nin yerini daha iyi tanımak için Türkçe sözcüklerdeki her bir ünsüz; başta, ortada, sonda ayrı ayrı olacak şekilde “görünüm ve özellikleri” ile “ünsüz olayları” başlıkları altında incelenmiştir.

Tarihi ve coğrafi etkenler sonucunda başta Arapça, Farsça, Rusça, Moğolca ve Çince olmak üzere birçok yabancı dilden doğrudan veya dolaylı olarak sözcük almış olan Kırgız Türkçesi, bu alıntı sözcüklerin birçoğunu kendi ses yapısına uygun hale getirmiştir. Bu nedenle çalışmamızda alıntı sözcüklerden yararlanırken; bu sözcüklerdeki ünsüzlerin

görünümü ve özellikleri ile oluşturdukları değişimler, bunların hangi dilden alındıkları, Türkçe sözcüklerle ortak veya onlardan farklı olan görünüm ve değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bazı alıntı sözcüklerin anlamları, sözcüğün ait olduğu dildeki anlamından farklı olabilir. Çalışmamızda bu sözcüklerin Kırgız Türkçesi'nde kullanılan anlamları verilmiştir.

Çalışmamız giriş, ünlü ve ünsüzler, ünsüz özellikleri, ünsüz olayları olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kırgız adı, Kırgız Türklerinin tarihi, edebiyatı, dil ve alfabesi, eğitimi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde ses, ünlü, ünsüz, ünlü-ünsüz farkı ve ünsüzlerin sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Kırgız Türkçesindeki ünsüzlerin tanımlanması yapılmıştır. Daha sonra her ünsüzün Türkçe sözcüklerdeki görünümü ve özellikleri, alıntı sözcüklerdeki görünümü ve özellikleri sözcüğün başında, ortasında, sonunda ayrı ayrı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkçe ve alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda tespit edilen ünsüz olayları üzerinde durulmuştur.

Çalışmamıza Kırgız Türkçesinin yazı dilindeki ünsüzlerini tespit ederek başladık ve ardından sözlüklerden kelime fişlemesi yaptık. Bunu yaparken her ünsüzün baştaki, ortadaki, sondaki görünümünü ve kullanım durumunu belirleyecek örneklerle dikkat ettik. Daha sonra aynı işlemi alıntı sözcükler için de uyguladık. Fişlemesi yapılan sözcüklerdeki ünsüz özelliklerini ve ünsüz olaylarını tespit edebilmek için de Türkçe sözcükleri Eski Türkçe şekilleriyle, alıntı sözcükleri de alıntı yapılan dildeki şekilleriyle parantez içerisinde, Kırgız Türkçesindeki anlamlarıyla beraber verdik. Ardından da ünsüz özellikleri ve ünsüz olayları tespit edildi.

Çalışmamızı oluştururken Türkçe sözcüklerin seçiminde K. K. Yudahin'in "*Kırgız Sözlüğü I. – II. cilt*, TDK Yay., Ankara 1998" adlı eserinden faydalanıldı. Türkçe sözcüklerin Eski Türkçe ile karşılaştırılmasında Rusya Bilimler Akademisi'nin Leningrad şubesi tarafından yayımlanan "*Drevnetyurkskiy Slovar*, NAUKA, Leningrad 1969" adlı eser ile Besim Atalay'ın çevirdiği "*Divanü Lügat'it-Türk Dizini*, Cilt IV, TDK Yay., Ankara 1999" adlı eserden faydalanılmıştır. Alıntı sözcüklerin seçiminde ise K. K. Yudahin'in "*Kırgız Sözlüğü I. – II. cilt*, TDK Yay., Ankara 1998" adlı eserinin yanı sıra büyük oranda H. K. Karasaev'in Kırgız Türkçesindeki 5100 alıntı sözcüğü kapsayan "*Özdöşdürülgön Sözdör*, Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkî Redaksiyası, Frunze 1986" adlı eserinden ve Husain Karasaev, *Kamus Naama*, Şam, Bîşkek 1996 adlı eserinden faydalanılmıştır. Yöntem olarak da Yrd. Doç. Dr. Ercan Alkaya'nın "*Sibirya Tatar Türkçesi*, Turkish Studies Publication, Ankara 2008" adlı eserinden faydalanılmıştır. Çeşitli bölümlerde karşılaştırmalar yapmak için Hülya Kasapoğlu Çengel'in "*Kırgız Türkçesi Grameri*, Akçağ Yay., Ankara 2005" adlı eserinden, Yrd. Doç. Dr. Cahit Başdaş - Öğr. Gör. Abdülmukaddes Kutlu'nun "*Kırgız*

Türkçesi Grameri, Diyarbakır 2004” adlı eserinden, T. K. Ahmatov - S. Ömüralieva’nın “*Kırgız Tili*, Fonetika - Leksika, Mektep, Frunze 1990” adlı eserinden faydalanılmıştır. Arapça ve Farsça sözcüklerin transkripsiyonu için ise büyük oranda TDK’nın 2005 yılında yayımlanan *Türkçe Sözlük*’ü ve İbrahim Olgun – Cemşit Drahşan’ın “*Farsça Türkçe Sözlük*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967” adlı eserinden faydalanıldı. Rusça sözcükler için ise E. Mustafaev – V. G. Şçerbinin ‘in “*Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, Multilingual Yay. (Tıpkı basım), İstanbul 1996” adlı eserinden faydalanıldı.

Çalışmam boyunca bana destek ve yardımcı olan Arş. Gör. S. Kaan YALÇIN’a, Arş. Gör. Murat ŞENGÜL’ e, fonetik ile ilgili kaynakların temininde bana yardımcı olan Arş. Gör. Fatih ÖZEK’e, çalışmamın çeşitli aşamalarında danıştığım Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAYA’ya, Arapça ve Farsça sözlük konusunda yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ’ye teşekkür ediyorum. Ayrıca, tez konusunun belirlenmesinde n tezin hazırlanışına kadar her aşamada bana yol gösterici olan, bilgi ve birikimini paylaşmaktan büyük mutluluk duyan çok değerli Hocam Prof. Dr. Ahmet BURAN’a teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

- DLT** : Kaşgarlı Mahmut, **Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi** (Çev. Besim Atalay), C. I-II-III, TDK Yay., Ankara 1992.
- DTS** : B. M. Nadelyev – D. M. Nasilov – E. R. Tenişev – A. M. Şçerbak (Red.), **Drevnetyurkskiy Slovar**, NAUKA, Leningrad 1969.
- ETG** : A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalin), TDK Yay., Ankara 1988.
- EUTS** : Ahmet Caferoğlu, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1993.
- KTS** : R.Toparlı – H.Vural – R.Karaatlı, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 2003.
- OTG** : Talat Tekin, **Orhon Türkçesi Grameri**, Simurg Yay., İstanbul 2003.

Diğer Kısaltmalar

- agç.** : adı geçen çalışma
- age.** : adı geçen eser
- agm.** : adı geçen makale
- agt.** : adı geçen tez
- Alm.** : Almanca
- Ar.** : Arapça
- Bkz.** : Bakınız
- Çin.** : Çince
- Dung.** : Dunganca
- Far.** : Farsça
- Frs.** : Fransızca
- Hint.** : Hintçe
- Hol.** : Hollandaca
- İng.** : İngilizce
- İsp.** : İspanyolca
- İtl.** : İtalyanca
- Jap.** : Japonca
- Kalm.** : Kalmukça

Kırg.	: Kırgız Türkçesi
Krş.	: Karşılaştırınız
Lat.	: Latince
Moğ.	: Moğolca
Özb.	: Özbekçe
Pol.	: Polonyaca
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
Soğd.	: Soğdca
Tib.	: Tibetçe
Türk.	: Türkçe
Uyg.	: Uygurca
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve diğerleri
Yun.	: Yunanca

İşaretler

~	: Benzerlik, denklik işareti (alternasyon)
<	: Bu şekle gider
>	: Bu şekilden gelir
C	: Consonant (Ünsüz)
H	: Arapça ve Farsça'daki “ = ó, = ò, ♣ = h” seslerini karşılar
S	: Arapça ve Farsça'daki “ = s, = ã, = â “ seslerini karşılar
T	: Arapça ve Farsça sözcüklerdeki “ = ù , = t ” seslerini karşılar
V	: Vocal (Ünlü)
Z	: Arapça ve Farsça'daki “ = z; = ø; = ô; = õ” seslerini karşılar

GİRİŞ

1. Kırgız Adı

“Kırgız” adı ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bazı bilim adamları Kırgızlar ile Hakasların aynı boydan olduklarını düşündüklerinden “Hakas” adını “Kırgız” adı yerine kullanmışlardır. Ancak “Kırgız” adı eski dönemlerden beri yerli ve yabancı kaynaklarda geçen bir sözcüktür. Yunanca’da “herkis”, Arapça ve Farsça’da “kırkız”, “hırhır” şeklinde kullanıldığı görülür. Çince kaynaklarda ise daha farklı kullanımları vardır. Örneğin Han metinlerinde “tszyan’-gun”, Tan metinlerinde “sya-tszyası”, Yuan metinlerinde “tszilitszısı” şeklinde kullanılmıştır.¹

“Kırgız” adının tarihi metinlerdeki farklı kullanımları nedeniyle bu ad için farklı etimolojiler yapılmıştır. Yaygın halk etimolojisine göre “Kırgız” adı “kırk + kız” sözcüklerinden gelmektedir. Bu ad üzerinde çeşitli efsaneler de anlatılmakla beraber bir diğer yaygın görüş bu adın “kırk” sözcüğüne “-z” çoğul ekinin getirilmesiyle oluştuğudur. Bu yaygın görüşlerin dışında Vambéry, “Kırgız” adının “kır + giz” (kır gezen) sözcüklerinden oluştuğunu; Bernard Munkaçı “kır + Oğuz” sözcüklerinden oluştuğunu, Radloff “kırk + yüz” sözcüklerinden oluştuğunu, G. Şupka “kırk + Guz” sözcüklerinden oluştuğunu, Şilegul “kırmızı + yüz” sözcüklerinden oluştuğunu, Deverya Çince’deki “kien kun” sözcüklerinden oluştuğunu ileri sürer. “Kırgız” adının “kırk + Oğuz” dan geldiğini savunanlar da vardır.²

2. Kırgız Tarihi

Kırgızlar ilk devletlerini milattan önce “Ki-Ku, Kien-Kun, Gen-Gün veya Gegun” adıyla bugünkü Kırgızistan’ın doğu ve kuzeydoğusunda kurmuşlardır. Bir dönem Hun himayesi altında yaşamışlar ve ardından Hakas devletini kurmuşlardır. Hakimiyetlerini kaybedince ilk önce Göktürk devletinin daha sonra 758 yılında Uygurların himayesinde yaşamışlardır. Ticaretle uğraşan Kırgızlar, ağır vergi uygulamalarına baş kaldırarak Uygur devletinin kuzeyini ele geçirmişlerdir. Burada kurdukları devlet onuncu yüzyılda Kara Hıtayların istilasına uğramış ve böylece on ikinci yüzyıla kadar Karahanlı devletinin hakimiyeti altında yaşamışlardır. Oyratlarla başlattıkları isyan neticesinde 1399 yılında tekrar bağımsız olmuşlar; ancak Timur, kısa süre sonra Kırgızları hakimiyeti altına almıştır. Bu dönemlerde Moğol istilasına uğrayan Kırgızlar çok zor durumda kalmışlardır. Bazı Kırgızlar

¹ Yuliy Hudyakov, “Yenisey Kırgızdarının Tarihi - Kırgız Etnonimi Cönündö”, **Kırgızdar I** (Yay. Haz. Keneş Cusupov), Kırgızistan, Bişkek 1993, s. 118-119.

² Ahmet Buran - Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2001, s. 223.

Moğol istilasından kurtulmak için Kazak bozkırlarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Buralarda yaşayan Kırgızlara *Kazak Kırgızları*, ana yurtlarındaki Kırgızlara da *Kara Kırgızlar* denmiştir. Moğol hakimiyetinin ardından Çağatay devletinin yönetiminde yaşamışlardır. 16. - 17. yüzyıllarda Kalmuk ve Moğollarla mücadeleye devam eden Kırgızların bu mücadelesi, Manas destanına da konu olmuştur.³ 17. yüzyılın ortalarında kuzeyde Rus tehlikesi de oluşmuştu. Buna rağmen Kalmuk tehlikesi karşısında Ruslardan destek alınınca Batı Türkistan'ın büyük bir kısmı Rus işgaline uğradı. Çağatay devleti 18. yüzyılda üç hanlığa ayrılınca Kırgızların büyük çoğunluğu 1700 yılında Fergana vadisinde kurulan Hokand Hanlığı hakimiyetinde yaşadı. Kırgızların Hokand Hanlığı'ndaki nüfus çoğunluğu devlet yönetimindeki nüfuzlarını artırdı ve hanlık Kırgızların idaresine geçti. 19. yüzyılda Hokand Hanlığı Rus işgaline uğradı. Ruslar, işgale karşı zaman zaman Türkistan'ın çeşitli illerinde yürütülen isyan hareketlerini kanlı bir biçimde bastırdı. 1 Mayıs 1918'de Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Kırgızistan kuruldu. O dönemde Kırgızistan'a Evliya Ata'nın bir bölümü, Namangan ile Andican'ın büyük bölümü, Fergana ve Hokand'ın bazı bölgeleri, Oş ve Pamir'in kuzeyi düşmüştü.⁴ Başkenti Bişkek olan o dönemki devletin başına, ilk Kırgız dilcisi Kasım Tınistanov getirilmişti. Bolşeviklerin Türkistan'ı işgal etmesiyle bu devletin ömrü de sona ermiştir. Ardından 1925'te özerk vilayet, 1926'da özerk cumhuriyet, 5 Aralık 1936'da Sovyetler Birliği cumhuriyeti olur.⁵ Kırgızistan, 15 Aralık 1990 tarihinde hakimiyetini, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

3. Kırgız Edebiyatı

Kırgız Edebiyatı, çok zengin bir sözlü edebiyat temelinde gelişme göstermiştir. Başta “Manas” olmak üzere “Kococaş”, “Er Tabıldı”, “Er Töştük” gibi destanlar, halk hikayeleri, masallar, atasözleri, bilmece ve tekerlemeler sözlü geleneğin en zengin unsurlarıdır. Bu sözlü gelenek, Kırgız Türklerinin tarihiyle, yaşama biçimiyle, düşünce yapısıyla yoğrulmuştur.

Kırgız Türklerinde sözlü edebiyat bu kadar gelişmiş olmasına rağmen yazılı edebiyat ancak 20. yüzyılın başlarında gelişme göstermiştir. Kırgız Türkçesi ile yazılan ilk eser 1911'de çıkan Moldo Kılıç Şamırkanuulu'nun “Zilzala” adlı şiir kitabıdır. İlk Kırgızca gazete 1924 yılında çıkmaya başlayan “Erkin Too” gazetesidir. Daha sonra 1927'de “Kızıl Kırgızistan”, 1928'de “Canı Madaniyat Colunda” gibi dergi ve gazeteler çıkmaya başlar.⁶ Bu gazete ve dergilerin çıkmasıyla Kırgız yazılı edebiyatı büyük gelişmeler göstermiştir. Kasım

³ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, *age.*, s. 224.

⁴ Mehmet Saray, “Kırgızistan” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s. 443.

⁵ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, *age.*, s. 224.

⁶ Hülya Kasapoğlu Çengel, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 32.

Tınıstanov'un öğrenciler için Kırgız Türkçesiyle yazdığı ders kitapları, Aalı Tokombaev'in "Kanlı Yıllar" adlı eseri, Cusup Turusbekov'un 1916'daki Kırgız ayaklanmasını konu edinen ilk müzikal dramı, Kırgız nesrinin ilk temsilcilerinden Tügölbay Sıdıkbekov'un "Zamanımızın İnsanları" adlı romanı, Aalı Tokombaev'in ve Mukay Elebaev'in köy romanları Kırgız milli edebiyatının ilk ürünleri sayılır.

Kırgız Edebiyatı'nda işlenen temalar genellikle dönemin şartlarına uygundur. 1920-30 yılları arasındaki ürünlerde sosyalist gelişme ve eşitlik, II. Dünya savaşı dönemindeki ürünlerde Rus cephesinin başarısı, 1950'li yıllarda gelenekçilik ve yenilikçilik konuları işlenmiştir. 1960-70 yılları arasındaki ürünlerde sosyalist rejim ve Lenin övülmüştür. 1980'den bağımsızlığa kadar geçen sürede de rejime yönelik övgülerin yavaş yavaş ortadan kalktığı ve bireysel temalara yönelme olduğu görülmüştür.

Kırgız Edebiyatı denilince akla çok önemli iki değer gelir: Manas destanı ve Cengiz Aytmatov (12 Aralık 1928 – 10 Haziran 2008). Manas destanı; 1856 yılında Kazak Çokan Valihanov tarafından dünyaya tanıtılan, 1922-1926 yılları arasında yazıya geçirilen, beş yüz bin mısradan fazla hacmiyle dünyanın en uzun destanıdır. Cengiz Aytmatov (12 Aralık 1928 – 10 Haziran 2008) ise dünyanın en önde gelen yazarlarından birisidir. *Cemile, Yüz Yüze, Selvi Boylum, İlk Öğretmen, Deve Gözü, Toprak Ana, Elveda Gülsarı, Beyaz Gemi, Gün Olur Asra Bedel, Dişi Kurdun Rüyalari, Deniz Kıyısında Koşan Alaca Köpek, Kızıl Elma, Samancının Yolu, Fujiyama, Cengiz Han'a Küsen Bulut, Erken Gelen Turnalar* gibi eserleri birçok yabancı dile çevrilerek okunmuş ve bu eserler O'na haklı bir ün kazandırmıştır.

4. Dil ve Alfabe

Kırgız Türkçesi, Kıpçak grubunun Aral-Hazar koluna bağlı bir Türk lehçesidir. Günümüzde Kuzey ve Güney olmak üzere iki ana ağız bölgesine ayrılmış olan Kırgız Türkçesi, yazı dilinde Kuzey ağızını esas almıştır.⁷

Tarihi olarak üç gelişim evresi geçirmiştir. Eski Kırgız Türkçesi VII. – IX. yüzyıllar arasını kapsar. Bu dönem, daha çok Eski Uygur ve Oğuz Türkçeleri ile bağlantılı olan bir dönemdir. Orta Kırgız Türkçesi X. – XV. yüzyıllar arasını kapsar. Bu dönem, sözlü edebiyatın ön planda olduğu bir dönemdir. Yeni Kırgız Türkçesi ise XV. yüzyıldan sonraki dönemi kapsar. XVIII. yüzyıldan 1917 Ekim Devrimi'ne kadar geçen sürede de ağız farklılıkları belirginleşmiştir.⁸ B. Y. Yunusaliev ise Kırgız Türkçesi'nin tarihi gelişimini dört dönemde açıklar: Birinci dönem I. – VIII. yüzyıl arasını kapsayan dönemdir. Bu dönemde

⁷ B. O. Oruzbaeva, "Kirgizskiy Yazık", **Yazıkı Mira, Tyurkskie Yazıkı**, Bışkek 1997, s. 286-298.

⁸ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, **age.**, s. 225.

Kırgızlar Yenisey’de yaşamaktadırlar ve Kırgız Türkçesi Hakasça ve Tuvaca ile dilbirliği içerisinde. İkinci dönem VIII. – XIII. yüzyıl arasını kapsar. Bu dönemde Kırgız boyları Yukarı Yenisey’den batıya hareket etmişler, uzun süre Güney Altay’da yaşamışlar ve böylece Altayca ile ortak unsurlar oluşmuştur. Üçüncü dönem XIV. – XVI. yüzyıl arasını kapsar. Bu dönem, tarihi Kırgız Türkçesinin Tyan Şan dönemidir. Bu dönemde Kırgız Türkçesi karakter kazanmaya başlamış, Orta Asya halklarının dilleriyle kurduğu ilişki sayesinde leksik ve gramer özellikleri oluşmuştur. Dördüncü dönem ise XVI. yüzyıldan başlayan ve günümüze kadar devam eden dönemdir. Bu dönem Yeni Kırgız Türkçesi dönemi olarak da bilinir.⁹

Kırgız aydınlarının yazı dili oluşturma gayretleri sonucunda bugün Kırgız Türkçesi, bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti’nin resmi dili olarak her alanda kullanılabilmektedir. Fakat uzun süren Çarlık ve Sovyet dönemleri sırasında zorunlu tutulan Rusça halen yaygınlığını korumaktadır. Bu nedenle Mayıs 2000’de devletin ikinci resmi dili olarak Rusça kabul edilmiştir. Kırgızistan meclisinin 12 Şubat 2004 tarihli oturumunda alınan 36 maddelik kararın 2 Nisan 2004’te dönemin cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasıyla, her türlü uluslararası yazışmada Kırgızca ve Rusça’nın kullanılabileceği, devlet işlerinde çalışan herkesin Kırgızca bilmesi gerektiği kanunlaştırılmış oldu. Rusların kanuna karşı çıkmasından dolayı kanunun uygulamaya geçmesi için 15 yıllık geçiş süresi belirlendi.¹⁰

Kırgızlar, çeşitli tarihlerde alfabe değişiklikleri yaşamışlardır. İlk olarak 1913’te Esenkali Arabay Kırgızlar için bir alfabe düzenlemiştir. Daha sonra 1923 yılında bazı işaretlerin ilavesiyle Arap alfabesini alan Kırgızlar, 1926’dan başlayarak basamak basamak alfabelerini Latinleştirdiler ve bunu 1928’de tamamlayarak Latin alfabesini kabul ettiler. 1940’da “ñ, ü, ö” seslerini karşılayan harfler de alfabeye eklenerek Kiril alfabesine geçilmesi kararlaştırıldı.¹¹ Günümüzde de bu kiril alfabesi kullanılmaktadır. Bişkek’te 3 Mart 1992’de Kırgızistan ile Türkiye arasında imzalanan Eğitim, Kültür ve Bilimsel Alanlarda İşbirliği Anlaşması ile Latin alfabesine geçiş çalışmaları yapılmış, fakat bu anlaşma kağıt üzerinde kalmıştır.

Kırgızlar, 20. yüzyılın başlarına kadar Kazan, Taşkent gibi ilim ve kültür merkezlerindeki medreselerde eğitim görmekteydi. Ancak o dönemlerde okuma oranı düşüktü. Sovyetler döneminde okuma oranında büyük artışlar gözlemlendi. Sovyetler, amaçlarına uygun insan tipi yetiştirmenin yolunun eğitimden geçtiğini düşündüklerinden eğitime büyük önem verdiler. 1924’te 457 ilkokul ve 2 ortaokul varken 1935’te bu sayı 1562 ve 106’ya

⁹ B. O. Oruzbaeva, **agm.**, s. 287-288.

¹⁰ Ahmet Buran, “Kırgızistan’daki Dillerin Bugünü ve Geleceği”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 246-248.

¹¹ B. O. Oruzbaeva, **agm.**, s. 287.

yükselmiştir. Aynı yıl içinde kırk civarında gazete ile 124 eser neşredilmiştir. 1934'te yedi yıllık ilkokul, 1950'lerde ise kız çocuklarını bu okullarda okutma zorunluluğu getirilmiştir. 1971-1972 istatistiklerine göre Kırgızistan'daki ilköğretim kurumlarının sayısı 1810 olup, bu okullara 1 milyon civarında öğrenci devam etmekteydi. Bu dönemde orta dereceli okul sayısı 36 olup buralarda 42 bin civarında öğrenci okuyordu. Yükseköğretim kurumlarında ise yaklaşık 50 bin öğrenci eğitim almaktaydı.¹² Günümüzde Kırgızistan'da okuma yazma bilmeyen yok gibidir ve ülkenin eğitim seviyesi çok yüksektir.

¹² Mehmet Saray, **agm.**, s. 444.

I. BÖLÜM

1. SES

Konuşma organlarımızın düzenli çalışmasıyla anlamlı sözcükler ve tümceler oluşturmak için ağızımızdan çıkardığımız birimlere ses denir.¹³ Ya da sesler manası olmayan, fakat manalı veya vazifeli gramer birlikleri yapmaya yarayan dil birlikleridir.¹⁴ Sesler, biçimli ve biçimsiz şekilde olabilir. Dilin anlamlı parçalarını oluşturan her bir ses, biçimli sestir. Bunun dışında doğada oluşan diğer sesler (henüz konuşamayan çocukların veya duyma engellilerin çıkardıkları sesler; yağmurun, araçların, ağaçların ve diğer şeylerin çıkardıkları sesler) biçimsiz seslere girer. Dil araştırmalarının konusunu ise biçimli sesler ilgilendirir. Çünkü bu tür sesler, ses organları ile vücuttaki hava akımının uyumundan oluşur.

Sesler anlamlı birimleri oluştururlar. Anlamlı birimler içinde seslerin iki tür özelliği vardır: ayırıcı özellik, çevresel özellik. Ayırıcı özellikler, eş uzunlukta iki birimin anlamını birbirinden ayıran özelliklerdir.¹⁵ Örneğin; “soo (sağ)” ile “zoo (kaya)” sözcükleri, tonsuz “s” ve tonlu “z” ile birbirinden ayrılırlar. Kısaca ünsüzlerde ses tellerinin titreşip titreşmemesi ayırıcı bir özellik oluşturmuştur. Diğer yandan “köl (göl)” sözcüğü “qol (el)” sözcüğünden baştaki ünsüzünün ince olmasından dolayı ayrılmaz; yanlarındaki ünlüden dolayı ince ya da kalın olmuşlardır. Bu da çevresel bir özelliktir.

Dildeki sesler kendi içerisinde ikiye ayrılırken bir terim tartışması da ortaya çıkar ve kabul gören görüşe göre de sesler “sesli” ve “sessiz” olarak değil, “ünlü” ve “ünsüz” olarak ayrılmalıdır.¹⁶

2. ÜNLÜLER

Teşekkülleri sırasında ses geçidinde belirli hiçbir takıntıya uğramayan, hiçbir engelle karşılaşmayan seslere vokal (ünlü) adı verilir.¹⁷ Ünlüler özgür ve gürültüsüz seslerdir. Çünkü, ünlülerin çıkışında ciğerlerden gelen hava ağız ya da burun boşluğunda bir engele rastlamaksızın dışarı çıkar; konuşma organlarının herhangi bir yerinde kapanma ya da daralma olmaz, bu nedenle bir hışırtı ya da fışkırtı gibi gürültü duyulmaz. Ünlülerin çıkışında en önemli görevi üstlenenler dil, çene ve dudaklardır. Bunların alt öbeklenmesi bu organların

¹³ Nevin Selen, **Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi**, TDK Yay., s. 21.

¹⁴ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul 1999, s. 30.

¹⁵ Ömer Demircan, **Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler**, TDK Yay., Ankara 1979, s. 32.

¹⁶ Ömer Demircan, **age.**, s. 56.

¹⁷ Muharrem Ergin, **age.**, s. 34.

durumuna göre yapılır.¹⁸ Kırgız Türkçesinin Kiril alfabesinde şu ünlüler bulunur: **a** (A-a), **e** (Э-э), **e/ye** (E-e), **ı** (И-и), **i** (И-и), **o** (O-o), **ö** (Ө-ө), **u** (Y-y), **ü** (Y-γ), **ya** (Я-я), **yo/yö** (Ё-ё), **yu** (Ю-ю). Bu on iki ünlünün dördü (E-e, Я-я, Ё-ё, Ю-ю) “y” ünsüzüyle beraber alıntı sözcüklerde kullanılır. Kırgız Türkçesindeki altı uzun ünlü şunlardır: **aa** (AA-aa), **ee** (ЭЭ-ээ), **oo** (OO-oo), **öö** (ӨӨ-өө), **uu** (УУ-уу), **üü** (ΥΥ-γγ). Diğer **ye/ye** (E-e), **ı** (И-и), **i** (И-и), **ya** (Я-я), **yo/yö** (Ё-ё), **yu** (Ю-ю) ünlülerinin uzun biçimi yoktur.

Kırgız Türkçesinde “Э-э (E-e)” ünlüsü sözcüklerin ön sesinde “Э-э (E-e)” biçiminde yazılırken, iç ve son seslerde “Е-е (E-e)” biçiminde yazılır.

Bazı kaynaklar, 8 kısa ünlü (**a, e, ı, i, o, ö, u, ü**) ve 6 da uzun ünlü (**aa, ee, oo, öö, uu, üü**) olmak üzere Kırgız Türkçesinde 14 ünlünün varlığını kabul eder.¹⁹ Bazı kaynaklar ise Kırgız Türkçesinde 12 ünlü harf (**a, e, ı, i, o, ö, u, ü, ya, ye, yo/yö, yu**), 14 ünlü ses (**a, e, ı, i, o, ö, u, ü, aa, ee, oo, öö, uu, üü**) olduğunu kabul eder.²⁰

3. ÜNLÜ - ÜNSÜZ FARKI

Ünlü ve ünsüzler arasındaki farklar konusunda çeşitli görüşler vardır. Yaygın görüşe göre ünlüler ile ünsüzler arasındaki temel fark, ünlülerin bir seslem (hece) oluşturmaya karşın, ünsüzler özgür olmayan seslerdir. Çünkü, ancak bir ünlü eşliğinde seslem (hece) oluştururlar.²¹ Fakat; bazı yabancı dillerde ünsüzlerin de hece oluşumunda etkili olması, diftonglarda iki ünlü bulunmasına rağmen bu iki ünlünün tek hece oluşturmaya ünlü-ünsüz ayrımında hece ölçütünü tartışmalı hale getirir.

Diğer bir ayrım gürültülü teşekkül edip etmemelerine göre yapılmıştır. Necip Üçok: “Her ne kadar vokaller seslerle vücut bulurlar, konsonlar da gürültü ile teşekkül ederlerse de *m, n, ŋ, l, r, v, w, y* ‘nin gürültüsüz de artiküle edildikleri görülebilir. Öte yandan bütün vokaller de, mesela fısıldama anında olduğu gibi, gürültülü olabilirler.”²² görüşündedir. Demircan ise aralarındaki farkı şöyle açıklar: “Ünlü, tek başına bir seslem olabilir (‘o, i’ için); ünsüzler olamaz. Yine de vurgusuz olan sözcük sonundaki seslemlerde ünlü görevinde ünsüzler bulunabilir.” der ve bunlara “yarı ünsüz” adını verir. “Ünlü gibi çıkıp da seslem yanlarında kullanılan seslere ‘yarı ünlü’ denmektedir. Örneğin Türkçe ‘y’ sesi sözcük sonunda ötümsüzleşmekle birlikte bir yarı ünlü sayılabilir: yay, say, yaya.”²³ Nevin Selen ise:

¹⁸ Nevin Selen, **age.**, s. 21.

¹⁹ B. O. Oruzbaeva, **agm.**, s. 288.

²⁰ S. Üsönaliev - B. Ömüraliev, **Azırkı Kırgız Tilinin Tablitsaları** (Fonetika, Morfologiya cana Sintaksis), ARHİ, Bışkek 2003, 1. tablo.

²¹ Nevin Selen, **age.**, s. 74.

²² Necip Üçok, **Genel Fonetik**, İstanbul 1951, s. 38.

²³ Ömer Demircan, **age.**, s. 29.

“Ünlülerin gürültüsüz sesler olmasına karşın, ünsüzler gürültülü seslerdir. Çünkü ünsüzlerin çıkışında soluğun, bir sürtünme, titreşim, ya da bir patlamayla çıkmasından bir gürültü duyulur.” görüşündedir.²⁴

Fizyolojik açıdan ünlülerin geniş ağız açıklığı, ünsüzlerin de ağız kanalının daralması veya kapanması ile oluşması ünlü ile ünsüz arasındaki bir diğer farktır. Necip Üçok: “Fakat böyle bir izah da doğru olamaz; çünkü bu takdirde dar ağız açıklığı ile oynaklanan vokaller konson, tersine olarak geniş ağız açıklığı ile husule getirilen konsonlar da vokal olurlardı.”²⁵ der.

Çıkış sırasında engele uğrayıp uğramamalarına göre Nevin Selen şöyle düşünür: “Ünsüzler; engelli seslerdir. Çünkü ünlülerin çıkışı sırasında, hava akımının, soluğun hiçbir engele rastlamaksızın özgür çıkmasına karşın; ünsüzlerin çıkışında soluk, konuşma organlarının herhangi bir yerinde bir engele rastlar. Bu engel ya dudaklarda, ya dille dişler arasında ve benzeri yerlerde olur.”²⁶ Forchhammer, bu hususiyetlere bakarak konsonlara “engel fonemleri” (hemmlaute), ve fazlasiyle dar teşkil edilseler bile, onlara nazaran oldukça serbest bir tesir yaptıklarından dolayı, vokallere de “özgür fonemler” (freilaute) adını veriyor.²⁷

Sonuç olarak ünlülerle ünsüzler arasındaki farklar şunlardır: Ünlüler bağımsız olarak hece oluşturabilir, buna karşın ünsüzler tek başlarına hece oluşturamazlar. Ayrıca ünlüler tek başlarına seslendirilebilirken ünsüzler bir ünlü yardımıyla seslendirilebilir. Ünlüler, oluşurken bir engele uğramazlar; ancak ünsüzler oluşumları sırasında ses yolunda bir engelle karşılaşır.

4. ÜNSÜZLER

Ses yolunda kapanıp açılma sonucu ya da sürtünmeye varan bir hava akışıyla çıkan seslerin genel adı ünsüzdür.²⁸ Kırgız Türkçesinin Kiril alfabesinde şu ünsüzler bulunur: **b** (Б-б), **c/j** (Ж-ж), **ç** (Ч-ч), **d** (Д-д), **f** (Ф-ф), **g/ğ/γ** (Г-г), **h** (Х-х), **k/q** (К-к), **l** (Л-л), **m** (М-м), **n** (Н-н), **ñ** (Н), **p** (П-п), **r** (Р-р), **s** (С-с), **ş** (Ш-ш), **t** (Т-т), **v** (В-в), **y** (Й-й), **z** (З-з), **ts** (Ц-ц), **şç** (Щ-щ).

Kırgız Türkçesinde ünsüzlerin sayısı konusunda farklı görüşler vardır. Bunun sebebi, kullanılmakta olan kiril alfabesi ile Kırgız Türkçesinin ses bakımından birbirine uyumlu

²⁴ Nevin Selen, **age.**, s. 74.

²⁵ Necip Üçok, **age.**, s. 38.

²⁶ Nevin Selen, **age.**, s. 74.

²⁷ Necip Üçok, **age.**, s. 39.

²⁸ Ömer Demircan, **age.**, s. 29.

olmamasıdır. Dıykanov, Türkiye Türkçesindeki alfabeyi esas alarak Kırgız Türkçesinde 20 ünsüz olduğunu ifade etmiştir. Dıykanov, çalışmalarında şu ünsüzleri vermiştir: **b, c, ç, d, f, g, h, k, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z**. Bazı araştırmacıların **q, γ** ve **j**; bazılarının ise **ts, şç** harflerini de alfabeğe kattıklarını belirtmiş; Rusçadan giren çift seslerin alfabeden çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁹ Bazı kaynaklarda ise 22 (**b, c/j, ç, d, f, g, h, k, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z, ts, şç**) ünsüz harfe karşılık 25 ünsüz sesin (**b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z, ts, şç**) olduğu belirtilir.³⁰

Görüldüğü üzere Kırgız Türkçesinin kullandığı alfabeyle sahip olduğu sesler birbirine uyuşmadığı için farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak alfabedeki ünsüz harf 22 olmasına rağmen, günlük kullanımda “**q, γ, j**” sesleriyle birlikte “**ğ, w**” sesleri de sıkça kullanılır. Ağızlardaki ünsüz farklılıklarıyla birlikte bu sayı daha da artmaktadır.³¹

Kırgız Türkçesinin kullandığı Kiril alfabesinde “**ь, ъ**” şeklinde sadece Rusça’dan alıntı sözcüklerde görülebilen iki işaret yine vardır. Bunlardan “**ь**” işareti, yumuşaklık işareti olarak bilinir ve “**l, n, t**” ünsüzlerinin ardından gelerek, bu ünsüzlerin daha yumuşak telaffuzunu sağlar. Çalışmamızda (**ь = ’**) işareti ile gösterilmiştir. İç ve son seste kullanılabilir: vol’t (volt), vol’fram (Tungsten), veksel’ (bono), verf’ (tersane), vestibül’ (Toplumsal mekanlara girişteki geniş alan), violonçel’ (viyolonsel çalan), vodevil’ (vodvil), volost’ (devrime kadar SSCB’de 1929 - 1930’lu yıllardaki kaza içerisindeki idari bölgesel ayırım).

“**ъ**” işareti ise sertlik işareti olarak bilinir. “**b, d**” sesinden sonra gelerek bu seslerin daha sert telaffuz edilmesini sağlar. Rusça’da da çok yaygın kullanılmayan bu işaret, Kırgız Türkçesinde birkaç alıntı sözcükte görülür. Çalışmamızda (**ъ = ‘**) işareti ile gösterilmiştir. Sadece iç seste kullanılabilen bir işarettir: ab’yekt (< объект) (nesne), ab’yavleniye (< объявление) (ilan).

4.1. Ünsüzlerin Sınıflandırılması

4.1.1. Ton Bakımından Ünsüzler:

Ses telleri, bütün ünlüler çıkarken titreşirler. Bu ötümlü, yani titreşim ünlüler arası ayırıcı bir özellik değildir. Ünsüzler çıkarken kimileri için titreşmekte, kimileri içinse titreşmemektedirler. Bu bakımdan ünsüzler ötümlü, ötümsüz diye ikiye ayrılmaktadırlar.³²

²⁹ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 53.

³⁰ S. Usönaliev - B. Ömuraliev, **age.**, 1. tablo.

³¹ Çalışmamızda “ğ, γ” ünsüzü “g ünsüzüyle, ” j ” ünsüzü “c” ünsüzüyle, “q” ünsüzü “k” ünsüzüyle, “w” ünsüzü “v” ünsüzüyle birlikte ele alınmıştır.

³² Ömer Demircan, **age.**, s. 34.

Ton bakımından ünsüzler Kırgız Türkçesinde aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

4.1.1.1. Tonlu Ünsüzler:

Ünsüzler oluşurken ses telleri titreşiyorsa bu ünsüzler *tonlu ünsüz* adını alır. Bu ünsüzlerde ses tellerinin titreşimi için sarf edilen kuvvet teşekkül noktalarında tasarruf edilir.³³ Kırgız Türkçesindeki tonlu ünsüzler şunlardır:

“b, c, d, g, ğ, γ, j, l, m, n, ñ, r, v, w, y, z”

4.1.1.2. Tonsuz Ünsüzler:

Ünsüzler oluşurken ses telleri titreşmiyorsa bu ünsüzler *tonsuz ünsüz* adını alır. Bu ünsüzlerde ise teşekkül noktalarında hem boğumlanma yapmak hem de kotonantın (ünsüzün) duyulması için lazım gelen sesi çıkarmak üzere daha fazla bir kuvvet sarf etmek icap eder. Hava akımı sedalılardakinden (tonlu) daha kuvvetli, ses yolundaki daralma ve kapantı daha sıkı olur.³⁴ Kırgız Türkçesindeki tonsuz ünsüzler şunlardır:

“ç, f, h, k, q, p, s, ş, t, ts, şç”

4.1.1.3. Karşılıklı Ünsüzler:

Sedasız (tonsuz) konsonantların (ünsüzlerin) sedalıları (tonlular) içinde birer karşılıkları vardır. Bu karşılıklı durumu teşekkül noktalarının aynı olması temin eder. Aynı noktada teşekkül eden iki konsonanttan (ünsüzden) biri sedalı (tonlu), biri sedasız (tonsuz) olursa bunlar karşılıklı konsonant (ünsüz) sayılırlar. Karşılıklı konsonantlar (ünsüzler) gerekince birbirlerinin yerlerini kolaylıkla alabilirler.³⁵

“b - p, c - ç, d - t, g - k, ğ - q, s - z, ş - j”

4.1.1.4. Karşılıksız Ünsüzler:

“f, γ, h, l, m, n, ñ, r, v, w, y, ts, şç”

4.1.1.4.1. Tonsuz Karşılığı Olmayan Tonlu Ünsüzler:

“γ, l, m, n, ñ, r, v, w, y”

4.1.1.4.2. Tonlu Karşılığı Olmayan Tonsuz Ünsüzler:

“f, h, ts, şç”

³³ Muharrem Ergin, *age.*, s. 36.

³⁴ Muharrem Ergin, *age.*, s. 36.

³⁵ Muharrem Ergin, *age.*, s. 36.

4.1.2. Boğumlanma Noktası Bakımından Ünsüzler:

Ünsüzler; ses tellerinden başlayarak gırtlakta, boğazda, dudaklara kadar ağız boşluğunun çeşitli noktalarında boğumlanırlar. Bu boğumlanmada en büyük rolü oynayan dildir.³⁶

4.1.2.1. Çift Dudak Ünsüzleri:

Soluğun iki dudak arasında tutulmasıyla oluşan ünsüzlerdir. Çift dudak ünsüzleri şunlardır:

“b, m, p, w”

4.1.2.2. Diş-Dudak Ünsüzleri:

Soluğun üst sıra dişlerle alt dudak arasında tutulmasıyla oluşan ünsüzlerdir. Bu ünsüzler yuvarlak ünlülerin yanında diş-dudak değil, çift dudak ünsüzü olurlar. Diş dudak ünsüzleri şunlardır:

“f, v”

4.1.2.3. Diş Ardı Ünsüzleri:

“d, n, s, t, z, ts”

4.1.2.4. Diş Eti Ünsüzleri:

“l, r”

4.1.2.5. Diş Eti Ön Damak Ünsüzleri:

“c, ç, j, ş, y, şç, y”

4.1.2.6. Ön Damak Ünsüzleri:

“g, k”

4.1.2.7. Art Damak Boğaz Ünsüzleri:

“ğ, γ, h, q, ñ”

³⁶ Muharrem Ergin, **age.**, s. 37.

4.1.3. Çıkış Şekli Bakımından Ünsüzler:

4.1.3.1. Süreksizler:

Bu ünsüzlerin oluşum şekli şöyledir: Ağız yolundaki çıkış yerlerinde (çift dudak, dil ucu / ardı, dil / damak) ses organlarıyla çok kısa bir süre için ses yolu kapanır ve açılır. Kapanma sürecince kapanma yeri gerisindeki soluk basıncı artar. Açılır açılmaz dışarı çıkan soluk, bir patlama sesi çıkarır.³⁷ Nevin Selen de süreksiz ünsüzlerin çıkarılmasında üç aşama görüldüğünü belirterek bu üç aşamayı şöyle açıklar:

- 1) Kapanma, bu aşamada konuşma organları söz konusu sesin çıkarılması için gerekli kapanmayı oluşturur;
- 2) Kapanma, bu aşamada söz konusu sesin çıkarılması için oluşturulan kapanmayla bu kapanmanın açılması arasında geçen çok kısa süredir;
- 3) Patlama, soluğun patlamaya benzer bir sesle dışarı çıkmasıdır. Bu nedenle, söz konusu seslere ‘patlamalı sesler’ denmiştir. Ani bir patlama sonucu ve çok kısa sürede oluşan bu seslere *anlık* ya da *süreksiz* sesler de denir.³⁸ Süreksiz ünsüzler şunlardır:

“b, c, ç, d, g, ğ, k, q, p, t”

Boğumlanma Noktası Bakımından Ton Bakımından	Çift Dudak Ünsüzleri	Diş Eti, Ön Damak	Diş Eti Ünsüzleri	Art ve Ön Damak
Tonlu	b	c	d	g, ğ
Tonsuz	p	ç	t	k, q

4.1.3.2. Sürekli:

“f, γ, h, j, l, m, n, ñ, r, s, ş, v, w, y, z, şç, ts”

4.1.3.2.1. Sızıcılar:

Bu ünsüzlerin oluşum şekli şöyledir: “Ses organları nedeniyle ağız yolu sürtünmeye neden olacak kadar daralır ve soluk belli bir basınçla çıkar. Çıkan ses sürtünme ya da sızma sesi çıkarır.”³⁹ Nevin Selen ise: “Daralma seslerinin çıkarılmasında, konuşma organlarının

³⁷ Ömer Demircan, *age.*, s. 38.

³⁸ Nevin Selen, *age.*, s. 76.

³⁹ Ömer Demircan, *age.*, s. 38.

herhangi bir yerinde bir daralma olduğundan, soluk sürtünerek dışarı çıkmak zorunda kalır.”⁴⁰ şeklinde açıklar. Sızıcı ünsüzler şunlardır:

“f, γ, h, j, s, ş, v, w⁴¹, z, şç, ts”

Boğumlanma Noktası Bakımından Ton Bakımından	Diş dudak Ünsüzleri	Diş Eti Ünsüzleri	Diş Eti Ön Damak	Art Damak Ünsüzü	Gırtlak Ünsüzü
Tonlu	v	z	j	γ	-
Tonsuz	f	s, ts	ş, şç	-	h

Bütün sızmalı ünsüzler ünlü uyumunun dudak özelliklerini alırlar.⁴² Tonlu sızıcı ünsüzler (γ, j, v, w, z), sözcük sonunda yarı tonsuzlaşırlar; fakat tonsuz sızıcılardan (f, h, s, ş, şç, ts) daha yumuşaktırlar.

4.1.3.2.2. Akıcılar:

“l, m, n, ñ, r, y”

4.1.3.2.3. Yan Ünsüz:

Bu ünsüzün çıkış şekli şöyledir: Dil ucu diş etine değerken alt çene biraz aralanarak soluk dilin yanlarından dışarı verilir.⁴³ Yan ünsüz şudur:

“r”

4.1.3.2.4. Çarpmalı Ünsüz:

Bu ünsüzün oluşum şekli şöyledir: Dil doğrusunun ve ucunun diş etine vurmasıyla çıkarılır. Dil ucu bir kez vurursa *tek çarpmalı*, birden çok vurursa *çok çarpmalı* denir.⁴⁴ Bu ünsüze vurmalı ünsüz de denir.⁴⁵ Çarpmalı ünsüz şudur:

“r”

⁴⁰ Nevin Selen, **age.**, s. 75.

⁴¹ Ömer Demircan, “v” sesbiriminin bir üyesi olarak “w” sesinin yarı ünlü olduğunu kabul eder. (Bkz. Ömer Demircan, **age.**, s. 39).

⁴² Ömer Demircan, **age.**, s. 73.

⁴³ Ömer Demircan, **age.**, s. 39.

⁴⁴ Ömer Demircan, **age.**, s. 39.

⁴⁵ Nevin Selen, **age.**, s. 74.

4.1.3.2.5. Yarı Ünlü:

Ünlü gibi çıkarılan, fakat ünsüz gibi seslemin yanlarında görev yapan seslere yarı ünlü denmektedir.⁴⁶ Bu şekilde oluşan yarı ünlü niteliğindeki ünsüz şudur:

“y”

4.1.3.2.6. Patlamalı Sızmalı Ünsüzler:

Bu ünsüzler patlamalı bir ünsüz çıkarır gibi başlayan, fakat sızmalı bir ünsüz çıkarır gibi biten ünsüzlerdir; yani birinci bölümde ses yolu kapanır, sonra birden açılacak yerde sızmalı çıkacak gibi açılır.⁴⁷ Bu tür ünsüzler şunlardır:

“c, ç”

4.1.4. Hava Yolu Bakımından Ünsüzler⁴⁸:

Hava yolu bakımından veya nazal olup olmama açısından ünsüzler şöyle sınıflandırılır:

4.1.4.1. Ağız Ünsüzleri:

Bu ünsüzler çıkarken yumuşak damak geniz yolunu kapatır. Gelen hava ağızdan çıkar. O nedenle bu ünsüzlere ağız ünsüzleri denir. Ağız ünsüzleri şunlardır:

“b, c, ç, d, f, g, ğ, γ, h, j, k, q, l, p, r, s, ş, t, v, w, y, z, ts, şç”

4.1.4.2. Geniz Ünsüzleri:

Ağız yolu iki dudakla, alt dudak / üst dişlerle ya da dil ucu diş etiyle kapatılıp soluğun geniz yolundan verilmesiyle çıkarılan ünsüzlerdir. Bu süre içinde ses telleri de titreşim yapar.⁴⁹ Geniz ünsüzleri şunlardır:

“m, n, ñ”

⁴⁶ Ömer Demircan, **age.**, s. 39.

⁴⁷ Ömer Demircan, **age.**, s. 38.

⁴⁸ Muharrem Ergin bu sınıflandırmayı “nazal olup olmama bakımından” yapar: Muharrem Ergin, **age.**, s. 48.

⁴⁹ Ömer Demircan, **age.**, s. 39.

II. BÖLÜM

ÜNSÜZLER VE ÖZELLİKLERİ

B - b (Б-б)

B. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından çift dudak ve çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Oluşum durumu bakımından “p” ünsüzüne benzer. “b” ünsüzünün “p” ünsüzünden farkı oluşum esnasında ses tellerinin titreşmesidir. Yani “p” ünsüzünün süreksizi ve tonlusudur. Bu ünsüzün oluşumuna dil katılmaz. Ciğerlerimizden ağız boşluğuna gelen hava, birbirine değen dudaklar açılınca dışarı çıkar ve ses duyulur.⁵⁰

B. 2. Türkçe Sözcüklerde:

B. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta ve ortada birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

B. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: **but** (ayak), **buu** (buğu, buhar), **boor** (bağır), **bulamık** (bulamaç), **böbök** (bebek), **baatır** (kahraman), **böyrök** (böbrek), **bürgö** (pire), **bar** (var), **buulanuu** (buğulanmak), **bölüştürüü** (bölüştürmek), **bayloo** (bağlamak), **biylöö** (dans etmek, oynamak), **bügüü** (bükmek).

Kullanıldığı Durum:

bV- durumunda kullanılır: **butaq** (dal, budak), **balçıq** (balçık, cıvık çamur), **barmaq** (parmak), **baş** (baş), **bay** (zengin), **belgi** (işaret, damga), **bıçaq** (bıçak), **buçqaq** (hayvanda bacağın ayaklara yakın alt kısmı; kürk hayvanlarının ayak derilerinden yapılan manto), **bış-** (olgunlaşmak, pişmek), **bıç-** (biçmek).

⁵⁰ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, **Kırgız Tili**, Fonetika – Leksika, Mektep Yay., Frunze 1990, s. 44.

B. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: *çabuul* (baskın), *tabışmaq* (bilmece), *çarba* (köy ekonomisi), *abışqa* (ihtiyar), *köböytüü* (çoğaltmak; çarpmak), *cabışuu* (yapışmak), *tebelöö* (basamak), *qabıldoo* (kabuk bağlamak), *ubalanuu* (ufalanmak, parçalanmak).

Kullanıldığı Durum:

-**VbV**- durumunda kullanılır: *köbük* (köpük), *cibek* (ipek), *kebek* (kepek), *cabıq* (kapalı), *çabuul* (baskın), *tabışmaq* (bilmece), *tebüü* (tepme), *köböyt-* (çoğaltmak; çarpmak), *cabiş-* (yapışmak), *tebelö-* (basamak), *qabıl-da-* (kabuk bağlamak), *tabın-* (tapınmak; hizmet etmek).

VbV- durumunda kullanılır: *abışqa* (ihtiyar), *ubalan-* (ufalanmak, parçalanmak).

-**Cb**- durumunda kullanılır: *calbırak* (yaprak), *çarba* (köy ekonomisi).

B. 2. 1. 3. Sonda: Kullanılmaz.

B. 2. 2. Özellikler:

B. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçedeki kelime başı “b-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde korunur: *but* (< *but* DTS 129) (ayak), *bul* (< *bu* DLT I-34; DTS 119) (bu), *balçıq* (< *balçıq* DLT I-248; DTS 80) (balçık), *bulut* (< *bulıt* OTG 241; DTS 123) (bulut), *baş* (< *baş* DLT III-151; DTS 86) (baş), *belgi* (< *belgü* DLT I-427; DTS 93) (işaret, damga), *butaq* (< *butaq* DTS 129) (dal, budak), *baarı* (< *barı* DTS 84; *baru* DTS 85) (hepsi), *bay* (< *bay* DLT I-349; DTS 79) (zengin), *börü* (< *böri* OTG 241; DTS 118) (kurt), *buuday* (< *buğday* DLT II-235; DTS 120) (buğday), *beş* (< *beş* DTS 96) (beş), *beşik* (< *beşik* DTS 97) (beşik), *bıçaq* (< *bıçek* DLT I-384; DTS 98; *bıçaq* DTS 104) (bıçak), *bar* (< *bar* DLT I-44; DTS 83) (var, mevcut), *baruu* (< *bar-* DLT I-26; DTS 83) (varmak; gitmek), *bilüü* (< *bil-* DLT II-22; DTS 98) (bilmek), *berüü* (< *ber-* DLT III-180; DTS 95) (vermek), *boluu* (< *bol-* DLT I-36; DTS 111) (olmak), *baştoo* (< *başla-* DLT III-292; DTS 88) (başlamak), *buyuruu* (< *buyur-* DLT III-186; DTS 121) (buyurmak, emretmek), *bıçuu* (< *bıç-* DLT II-4; DTS 98; *bıç-* DTS 104) (bıçmek), *birigüü* (< *birik-* DTS 102) (birikmek), *buzuu* (< *buz-* DTS 130) (bozmak).

Eski Türkçede bazı sözcük başı “b-”ler, sözcükte bulunan bir burun sesinin (m, n, ñ) etkisiyle Kırgız Türkçesinde “m-” sesine değişir: *men* (< *ben* DLT I-31; *men* DTS 340) (ben), *moyun* (< *boyun* DLT IV-105; DTS 110) (boyun), *murun* (< *burun* DLT I-398; DTS 126) (burun; önce), *mıqın* (< *bıqın* DLT I-399) (yan, böğür). Ancak burun sesleri olmadan da

ön seste “m- < b-” değişimi görülür: **muz** (< **buz** DLT I-186; DTS 130) (buz), **muzoo** (< **buz** DLT I-59, DTS 130) (buzağı).

Art arda gelen kelimelerde birinci kelime tonsuz bir sesle bitiyorsa ve ikinci kelime tonlu “b-” ile başlıyorsa, ünsüz uyumuna girmek için ikinci kelimenin başındaki ünsüz de tonsuz karşılığı olan “p-” sesine dönüşür. Ancak bu ses değişimi konuşma dilinde görülür: aq **baş** > aq**paş** (ak baş), kök **börü** > kök**pörü** (gök börü), bat **ber** > bat**per** (çabuk ver).⁵¹

Konuşma dilinde “b-” ünsüzü, ünlü ile biten bir sözcükten sonra başlangıç ünsüzü olarak kullanılınca daha da ötümlüleşerek “w-” ünsüzüne değişir. Ancak bu, yazı dilinde gösterilmez: baş **baylan** > baş **waylan**.⁵²

B. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçe sözcüklerdeki iç ses “b-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde korunduğu görülür: **abışqa** (< **abu**çqa DTS 3; **avu**çya DTS 70) (ihtiyar), **ilbirs** (< **ir**biz ~ **ir**biç DTS 211) (leopar), **çeber** (< **çeb**är DTS 142) (usta, yetenekli), **çıbıq** (< **çı**bıq DLT I-318; DTS 147) (çubuk), **calbırak** (< **yal**bırğaq DTS 228; **yap**urğaq DTS 237) (yaprak), **ciberüü** (< **yib**er-DTS 260) (göndermek).

Eski Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “b-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı sözcüklerde “m-” ünsüzüne değiştiği görülür: **qomuz** (< **qob**uz EUTS 118; DTS 451) (kopuz), **çımın** (< **çi**bin DTS 145) (sivrisinek), **tamınuu** (< **tap**ın- DLT II-140; DTS 534) (tapınmak, hizmet etmek).

Eski Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “b-” ünsüzünün bazı sözcüklerde “p-” ünsüzüne değiştiği görülür: **capa** + yı (< **yab**a DTS 221) (yabani).

Eski Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “b-” ünsüzünün bazı sözcüklerde eriyerek düştüğü ve ikincil uzunluk oluşturduğu görülür: **cooş** (< **yab**aş) (yavaş, sakın), **uuç** (< **ab**ut) (avuç), **töö** (< **te**be) (deve).⁵³

Sözcük içerisindeki “b- > -p-” değişimi, tonsuzla biten sözcüklerin birinci çoğul şahıs eki alması durumunda görülür: **bilip** + **biz** > **bilip**piz (bilmişiz), **coq** + **buz** > **coq**puz (yokuz), **emes** + **biz** > **emes**piz (değiliz).

Konuşma dilinde, Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “b-” sesi, iki ünlü arasında kaldığında veya “-l-, -r-, -y-” ünsüzlerinden sonra geldiğinde çift dudak “w-”ye dönüşür:

⁵¹ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 94.

⁵² Filiz Kılıç, **Aral-Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 65.

⁵³ Ahmet Buran, “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun ünlüler”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 292.

ketebiz > ketewiz (gideceğiz), barabız > barawız (varacağız), oşondoybu > oşondoywu (öyle mi?), oynoybu > oynoywu (oynayacak mı?), oqubayt > oquwayt (okumuyor), cürüböyt > cürüwöyt (yürümüyor). Bu, Sibirya Tatar Türkçesi'nde de görülen bir özelliktir.⁵⁴

Ortada kullanılmış olan “-b-” ünsüzünden sonra ünlü veya “-r-”, “-l-” akıcı ünsüzleri gelmemişse bu ses “-p-” olarak söylenir. Örneğin: capdıq (< cabdıq) (cihaz).

B. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-b” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde eriyerek düştüğü ve ikincil uzunluk oluşturduğu görülür görülür: suu (< sub) (su), uu (< ab) (av).

B. 3. Alıntı Sözcüklerde:

B. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda hem birincil hem de ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

B. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: baa (değer, paha Far. *bahā*), baatır (bahadır Far. *bahādur*), bağde (bundan sonra Ar. *baèd*), badırañ (salatalık Far. *bādreñ*), batuba ~ batıba (fetva Ar. *fetvā*), beket (nöbetçi müfreze, karakol Rus. *piket*), bel (bir kazı aracı, bel Far. *bel*), berište (melek Far. *firište*), besir ~ bezir (yazıcı Rus. *pisar'*), bidiya (fidye Ar. *fidye*), birgöbör (hüküm, karar Rus. *prigovor*), boğdihan (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), bodo (büyük siyah hayvan Moğ. *bod* = büyük), boqono (kısa kaburga Moğ. *boğno* = kısa), bolot (çelik, polat Far. *pylād*), bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), boluş (nahiye Rus. *volost'*), boştoo (posta Rus. *poçta*), bödüröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), bökööl (aşçı Moğ. *boqoul* – et bölen), bökö (biçimli ekmek Rus. *bulqa*), bötölkö (şişe Rus. *butılqa*), böçök (kabuk Far. *poçi*), buyla (devenin burnuna takılan ip Moğ. *buyl*), bulbul (bülbul Far. *bulbul*), buşayman ~ buşman (pişman Far. *peşiman*), bız (keçi Far. *büz*), bitye (yaratılış Rus. *bitye*), byudcet (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), byuroqrat (bürokrat Rus. *byuroqrat* < Frs. *bureaucrate*), byust (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*), badıbot (büyük kase Rus. *podvoda*), bardeñke (tekli silah Rus. *berdanqa*), batır (ev Rus. *qvirtira*).

Kullanıldığı Durum:

bV- durumunda çokça kullanılır: baatır (bahadır Far. *bahādur*), baqır (fakir Ar. *faqir*), balqon (balkon Rus. *balqon* < İtl., Frs. *balcon*), boqono (kısa kaburga Moğ. *boğno* = kısa),

⁵⁴ Ercan Alkaya, **Sibirya Tatar Türkçesi**, Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 73.

bint (sargı Rus. *bint* < Alm.), **buqara** (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), **bulğun** (samur Kalm. – Moğ. *bulğın*).

bC- durumunda Rusça'dan alıntı kelimelerde kullanılır: **byudcet** (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), **byulleten'** (bülten Rus. *byulleten'* < Frs. *bulletin*), **byuro** (büro Rus. *byuro* < Frs. *bureau*), **byurokrat** (bürokrat Rus. *byurokrat* < Frs. *bureaucrate*), **byust** (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*).

B. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **aba** (hava Ar. *hevā*), **abal** (ahval, durum Ar. *ahvāl*), **abal ~ obol ~ obolu** (evvel Ar. *evvel*), **abdan** (en Far. *ebeden*), **ubaacı ~ ubacı** (sebepe Ar. *vech*), **ubada** (vaad, söz verme Ar. *vaəd*), **ubacip** (vacip Ar. *vācip*), **darbız** (karpuz Far. *ðarbÿz*), **gübürmatır** (vali Rus. *gubernator*), **gülçambar** (çelenk Far. *ğul-çenber*), **bağban** (bahçıvan Far. *bāğbān*), **ahıbal-al** (ahval hal Ar. *aóvāl óāl*), **kebenek** (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), **kebep** (kebab Far. *kebāb*), **kelbet** (görünüş, şekil Far. *kālbüd*), **kerbez** (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), **kümböz** (kümbet Far. *ğunbed*), **qaaba ~ keaba** (kâbe Ar. *qābe*), **qabıl** (kabül Ar. *qabÿl*), **qabar** (haber Ar. *ðaber*), **qabap ~ kebep** (kebab Ar. *kebāb*), **qubaar** (hisse Moğ. *huvaar*), **qubat** (kuvvet Ar. *quvvat*), **qıbla ~ qıbila** (kıble Ar. *qible*), **macbur** (mecbur Ar. *mechÿr*), **maqabbat ~ mahabbat** (muhabbet Ar. *maóabbat*), **marqabat ~ marhamat** (merhamet Ar. *meróamet*), **meñdubana** (ilaç yapımında da kullanılan bir bitki türü Far. *bengî-divāne*), **mayba ~ miva ~ mömö** (meyva Far. *mive*), **misibek ~ misbek** (misvak Ar. *misvāq*), **nabat ~ navat** (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), **nabıt ~ napat** (ölme, yok olma Far. *nā-bÿd*), **nebire ~ nebere** (erkek veya kız torun Ar. *nebire*), **anbiya** (enbiya Ar. *enbiyā*), **sayaban** (gölgelik, tente Far. *sāyebān*), **selebe** (kılıç Ar. *suyÿf*), **sobol** (sual, soru Ar. *su'āl*), **sölköbay** (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselkovıy*), **subyeht** (özne Rus. *subyeht* < Frs. *subject*), **sümbö** (tüfek çubuğu Far. *sonbe*), **şumbul** (Çin idari memurlarından biri Çin.), **zaboy** (maden kuyusu Rus. *zaboy*), **zıba ~ zıba** (güzel Ar. *zibā*), **zobol** (yok olma, alçalma Far. *zevāl*), **zobun** (güçsüz, zayıf Far. *zebÿn*), **zubun** (100 Kalm. *zuun*).

Kullanıldığı Durum:

-VbV- durumunda kullanılır: **cuban** (genç, civan Far. *cevān*), **cubarmek ~ cubarimbek** (gençken ölen Far. *civān-merg*), **duban** (bölge Çin. *duan*), **dabıl ~ dabul** (davul Ar. *ùabl*), **çasaboy ~ çasoboy** (nöbetçi Rus. *çasovoy*), **cabır** (cebir Ar. *cebr*), **qabila** (kabile Ar. *qabile*), **rabayat** (rivayet Ar. *rivāyet*), **şibis** (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), **zobun** (güçsüz, zayıf Far. *zebÿn*).

-**VbV** durumunda kullanılır: **daba** (ilaç, deva Ar. *devā*'), **delebe** (dileme, isteme, talep Ar. *ùaleb*), **kübö** (şahit Far. *ğuvah*), **qaaba** ~ **keaba** (kâbe Ar. *qābe*), **qalaba** (galebe, zafer Ar. *galebe*), **aqraba** (akraba Ar. *aqribā*), **martaba** (mertebe Ar. *meretebe*), **muqaba** (mukavva, kalın kâğıt Ar. *muqavvā*), **ameba** (amip Rus. *ameba* < Lat.), **nabi** (fayda, yarar Ar. *nāfiè*), **selebe** (kılıç Ar. *suyyè*), **asaba** (bayrak Ar. *èaāābe*), **şıba** (şüphe Ar. *şubhe*), **taba** (tava Far. *tāve*), **tobo** (tövbe Ar. *tevbe*), **zıba** ~ **ziba** (güzel Ar. *zibā*).

VbV- durumunda kullanılır: **abal** (ahval, durum Ar. *ahvāl*), **ıbarat** (ibaret Ar. *èibāret*), **obon** (melodi, nağme, ahenk Far. *āheng*), **obulus** (bölge, eyalet Rus. *oblast'*), **ubara** (rahatsız olma Far. *āvāre*), **abonent** (abone Rus. *abonent* < Frs. *abonné*), **abajur** (abajur Rus. *abajur* < Frs. *abat-jour*), **abaz** (heves Ar. *heves*).

VbV durumunda kullanılır: **aba** (hava Ar. *hevā*), **oba** (veba Ar. *vebā*).

-**Cb-** durumunda çokça kullanılır: **cambı** (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş, *bao* = değerli), **çambar** (çember Far. *çenber*), **çertbut** (büyük şişe Rus. *çetvert'*), **çilbarça** (ufak parçalara ayırma Far. *çehel* = kırk, *pārçe* = parça), **darbız** (karpuz Far. *òarbÿz*), **derbiş** (derviş Far. *derviş*), **dilbar** (gönül çelen; âşık Far. *dilber*), **dumba** (tabure; sınır işareti Rus. *dumba*), **dürbü** (dürbün Far. *dÿr-bîn*), **ğarbi** (asker; savaş Ar. *óarbì*), **qombinat** (kombine Rus. *qombinat* < Lat.), **matbuğa** (matbaa Ar. *maùbaèa*), **arbpap** (erbap Ar. *erbāb*), **ayban** (hayvan Ar. *óayvān*), **zarbpap** (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*).

-**bC-** durumunda kullanılır: **abcet** (ebcet Ar. *ebced*), **abzats** (paragraf Rus. *abzats* < Alm.), **abzi** kövsar (abıkevser Far.-Ar. *āb-ı kevāer*), **dubliqat** (ikinci asıl nüsha Rus. *dubliqat* < Lat.), **qıbla** (kible Ar. *qible*), **algebra** (cebir Rus. *algebra* < Ar. *cebr*), **problema** (problem Rus. *problema* < Yun.), **sobranie** (toplantı Rus. *sobranie*), **subyekt** (özne Rus. *subyekt* < Frs. *subject*), **şabdalı** ~ **şabdaalı** (şeftali Far. *şeft-ālÿ*), **vestibyul'** (sosyal alanların geniş girişi Rus. *vestibyul'* < Frs.).

-**bC** durumunda Rusça'dan alıntı sözcüklerde kullanılır: **deqabr'** (Aralık Rus. *deqabr'* < Lat.), **ansabl'** (topluluk Rus. *ansabl'* < Frs.), **sentyabr'** (eylül Rus. *sentyabr'* < Lat.).

B. 3. 1. 3. Sonda: Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: **gerb** (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.), **qarb** (yakın, bir, benzer Ar. *qurb*), **qlub** (klüp Rus. *qlub* < İng.), **ilab** (dudak Far. *leb*), **mikrob** (mikrop Rus. *mikrob* < Yun.), **rubab** (rebap Far. *rebāb*), **ştab** (kurmay Rus. *ştab*).

Kullanıldığı Durum:

-**Vb** durumunda nadiren kullanılır: **qlub** (klüp Rus. *qlub* < İng.), **ilab** (dudak Far. *leb*), **mikrob** (mikrop Rus. *mikrob* < Yun.), **rubab** (rebap Far. *rebāb*), **ştab** (kurmay Rus. *ştab*).

-**Cb** durumunda nadiren kullanılır: **gerb** (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.), **qarb** (yakın, bir, benzer Ar. *qurb*).

B. 3. 2. Özellikler:

B. 3. 2. 1. Başta:

Arapça, Farsça alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “b-” sesi birincil olarak korunur: **baa** (değer, paha Far. *bahā*), **bayan** (beyan Ar. *beyān*), **baazi** (bazı Ar. *baʿzī*), **baatır** (bahadır Far. *bahādur*), **bağde** (bundan sonra Ar. *baʿd*), **badırañ** (salatalık Far. *bādreñ*), **bacıger** (tavsiye alan Far. *bācgir*), **bayit ~ beyt** (beyit Ar. *beyt*), **bayquş** (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bī-hyş*), **baqubat ~ baqibat** (güçlü Far. – Ar. *be-quvvat*), **baqçazar** (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), **barabar** (eşit Far. *berāber*), **batamam** (tamamıyla Far. – Ar. *bā-temām*), **bel** (bir kazı aracı, bel Far. *bel*), **boston** (bostan Far. *bīstān*), **bulbul** (bülbul Far. *bulbul*), **buradar** (birader Far. *birāder*), **butparas** (putperest Far. *but-perest*), **bız** (keçi Far. *büz*).

Rusçadan alıntı sözcüklerde sözcük başı “b-” sesi birincil olarak korunur: **baza** (temel Rus. *baza* < Yun.), **baletmeyster** (balet rejisörü Rus. *baletmeyster* < Alm.), **banda** (çete Rus. *banda* < İtl.), **banket** (ziyafet Rus. *banket* < Frs.), **bankir** (banker Rus. *bankir* < Frs. *bon coeur*), **barışna** (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), **belet ~ bilet** (bilet Rus. *bilet* < Frs. *billet*), **bomba** (bomba Rus. *bomba* < Yun.), **boroz** (iz, yol Rus. *borozda*), **bölkö** (biçimli ekmek Rus. *bulqa*), **bötölkö** (şişe Rus. *butılqa*), **brezent** (çadır bezi, tente, yelken bezi Rus. *brezent* < Hol.), **bul’dozer** (buldozer Rus. *bul’dozer* < Frs. *bulldozer*), **bufet** (büfe Rus. *bufet* < Frs. *buffet*), **buhgalter** (muhasebeci Rus. *buhgalter* < Alm.), **byudcet** (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), **byulleten’** (bülten Rus. *byulleten’* < Frs. *bulletin*), **byuro** (büro Rus. *byuro* < Frs. *bureau*), **byurokrat** (bürokrat Rus. *byurokrat* < Frs. *bureaucrate*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*).

Diğer dillerden alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “b-” sesi birincil olarak korunur: **bayna** (var Kalm. *baani* = var), **banduulu** (büyük davul Çin. – Ar. *bañ-ùabl*), **boğdihan** (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), **bodo** (büyük siyah hayvan Moğ. *bod* = büyük), **boqono** (kısa kaburga Moğ. *boğno* = kısa), **bökööl** (aşçı Moğ. *boqoul* – et bölen), **buyla** (devenin burnuna takılan ip Moğ. *buyl*), **bulağasun** (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), **bulğun** (samur Kalm. – Moğ. *bulğın*), **burqan** (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “b-” sesi “p-” sesine değişir: **paana ~ maana** (bahane, sığıntı Far. *bahāne*), **pende** (kul Far. *bende*). Bu değişim birleşik sözcüklerde, ikinci

sözcüğün ön sesinde görülür: bay-**pa**q (çorap Far. – Türk. *pay-bāğ*), alip-**pe** ~ alipbe (alfabe Ar. *elif-bā*), na-**pat** ~ nabıt (ölme, yok olma Far. *nā-bÿd*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “b-” sesi “m-” sesine değişir: **mañ** (uyuşturucu madde Far. *beng*), **mañgi** ~ bañgi (uyuşturucu kullanan Far. *bengi*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “b-” sesi “v-” sesine değişir: **vazvaz** (kumaş satan kişi; kumaş satılan küçük dükkan Far. *bezzāz*).

B. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça, Farsça alıntı sözcüklerdeki iç ses “-b-”, birincil olarak korunur: **abdan** (en Far. *ebeden*), **abdeste** ~ **abdeşte** (abdest Far. *āb* = su + *dest* = el), **ıbarat** ~ **ibret** ~ **ıybarat** (ibret Ar. *èibret*), **ıbarat** (ibaret Ar. *èibāret*), **ibilis** (iblis, şeytan Ar. *iblis*), **oba** (veba Ar. *vebā*), **ubal** (vebal Ar. *vebāl*), **cabır** (cebir Ar. *cebr*), **dabıl** ~ **dabul** (davul Ar. *ūabl*), **darbız** (karpuz Far. *ōarbÿz*), **dilbar** (gönül çelen; âşık Far. *dil-ber*), **dürbü** (dürbün Far. *dÿr-bîn*), **bağban** (bahçıvan Far. *bāğbān*), **kerbez** (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), **kerben** (kervan Far. *qār-bān*), **kümböz** (kümbet Far. *gūmbed*), **qaaba** ~ **keaba** (kâbe Ar. *qābe*), **qabıl** (kabül Ar. *qabÿl*), **qabila** (kabile Ar. *qabile*), **qaybat** (gıybet Ar. *giybet*), **qalaba** (galebe, zafer Ar. *galebe*), **qıbla** ~ **qıbila** (kıble Ar. *qible*), **aqraba** (akraba Ar. *aqribā*), **aqıbet** (akıbet, son Ar. *èāqıbet*), **ıqıbal** ~ **ıqbal** (ikbal Ar. *iqbāl*), **ıqtıbar** ~ **etibar** (itibar Ar. *iètibār*), **labbas** (libas, giyim Ar. *libās*), **macbur** (mecbur Ar. *meçbÿr*), **mutabar** (muteber, itibarlı Ar. *muèteber*), **nabıt** (ölme, yok olma Far. *nā-bÿd*), **nebire** ~ **nebere** (erkek veya kız torun Ar. *nebire*), **anbiya** (enbiya Ar. *enbiyā*), **rahbar** (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), **sabız** (sebze; havuç Far. *sebze*), **sabiy** (çok küçük çocuk, sebi Ar. *āabi*), **sabır** (sabır Ar. *āabr*), **sayaban** (gölgelik, tente Far. *sāyebān*), **sebep** (sebepe Ar. *sebeb*), **sümbö** (tüfek çubuğu Far. *sonbe*), **şaabaz** (sungur, laçın Far. *şāh-bāz*), **şerbet** (şerbet; alkollü içkiler Ar. *şerbet*), **şıba** (şüphe Ar. *şubhe*), **tacrıyba** (tecrübe Ar. *tecribe*), **tarbiya** (terbiye Ar. *terbiye*).

Rusça’dan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-b-”, birincil olarak korunur: **abonent** (abone Rus. *abonent* < Frs. *abonné*), **absolyut** (mutlak hale getirmek Rus. *absolyut*), **obulus** (bölge, eyalet Rus. *oblast*), **deqabr**’ (Aralık Rus. *deqabr*’ < Lat.), **dubliqat** (ikinci asıl nüsha Rus. *dubliqat* < Lat.), **dumba** (tabure; sınır işareti Rus. *dumba*), **fabriqa** (fabrika Rus. *fabriqa* < Lat.), **gübürnatır** (vali Rus. *gubernator*), **ğlobus** (küre Rus. *ğlobus* < Lat.), **qabel**’ (kablo Rus. *qabel*’), **qabinet** (kabine Rus. *qabinet*), **qalbasa** (sucuk Rus. *qolbasa*), **qalbır** (kalın Rus. *ğorbıl*), **qantraban** (kaçakçılık Rus. *qontrabanda*), **al’bom** (albüm Rus. *al’bom* < Frs.), **mebel**’ (mobilya Rus. *mebel*’ < Frs.), **ameba** (amip Rus. *ameba* < Lat.), **ansabl**’ (topluluk Rus. *ansabl*’ < Frs.), **problema** (problem Rus. *problema* < Yun.), **sentyabr**’ (eylül Rus. *sentyabr*’ <

Lat.), subyekt (özne Rus. *subyekt* < Frs. *subject*), vestibyl' (sosyal alanların geniş girişi Rus. *vestibyl'* < Frs.), aysberg (aysberg Rus. *aysberg* < Hol.), zaboy (maden kuyusu Rus. *zaboy*), zabastovka (grev Rus. *zabastovka*).

Diğer dillerden alıntı sözcüklerdeki iç ses “-b-” sesi, birincil olarak korunur: cambı (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş + *bao* = değerli).

Kimi alıntı sözcüklerde iç seste “-b- > -m-” değişimi olmuştur: qurman (kurban Ar. *qurbān*), samın (sabun Ar. *ābīn*), qamır (mezar Ar. *qabr*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b- > -v-” değişimi olmuştur: navat ~ nabat (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), navada ~ nevada (aniden; sakın Far. *mebādā*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b- > -p-” değişimi olmuştur: qapsalañ (koru, bahçe Far. *ābsālān*), qutpa (hutbe Ar. *ḡuḡbe*), lampük (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*), iptidai (başlangıç, ilk Ar. *ibtidā'i*), opuza (korkutma Far. *pābysi*), ıspat (ispat Ar. *iābāt*), şaqap (ark, kanal Far. *şāḡ-abe*), tekpir (tekbir Ar. *tekbir*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b-” ünsüzünün düştüğü görülür: banduulu (büyük davul Çin. – Ar. *bañ-ūabl*), tekeber (kibir, gurur Ar. *tekebbur*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b-” ünsüzünün türediği görülür: duban (bölge Çin. *duan*), labbas (libas, giyim Ar. *libās*), ıybaa (hayâ, utangaçlık Ar. *óayā'*), zubun (100 Kalm. *zuun*).

Rusçadan alınan bazı kelimelerde “b” ünsüzünün yanında “Ъ” işareti olduğunda öndamaksıl (palatallaşmış) bir “-b-” oluşmuş olur: ab(Ъ)yekt (nesne Rus. *объект* = *ab(Ъ)yekt*), ab(Ъ)yavleniye (ilan Rus. *объявление* = *ab(Ъ)yavleniye*).

Bazı sözcüklerin iç sesinde –bC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: ibilis (iblis, şeytan Ar. *iblis*), obulus (bölge, eyalet Rus. *oblast'*), cabır (cebir Ar. *cebr*), qamır (mezar Ar. *qabr*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki “-ğ-” sesi “-b-” sesine değişmiştir: duba (dua Ar. *duèā*).

B. 3. 2. 3. Sonda:

Bazı Arapça ve Farsça'dan alıntı sözcüklerdeki son ses “-b-”, birincil olarak korunur: qar**b** (yakın, bir, benzer Ar. *qurb*), ilab (dudak Far. *leb*), rubab (rebap Far. *rebāb*).

Rusça'dan alıntı sözcüklerdeki son ses “-b-”, birincil olarak korunur: ger**b** (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.), qlub (klüp Rus. *qlub* < İng.), mikrob (mikrop Rus. *mikrob* < Yun.), ştab (kurmay Rus. *ştab*).

Arapça'dan Kırgız Türkçesine giren alıntı sözcüklerde son seste yer alan “-b” sesi, tonsuzlaşarak “p” sesine döner: kite**p** (kitap Ar. *kitāb*), tartip (tertip, düzen Ar. *tertib*), esep

(hesap Ar. *óisāb*), coop (cevap Ar. *cevāb*), üp (mirastan hisse Moğ. *üib*), arbap (erbap Ar. *erbāb*), sayıp (sahip Ar. *āāóib*), aspap (esvap Ar. *eāvāb*), şarap (şarap Ar. *şerāb*), şeyşep (yatak çarşafı Far. *cāy-şeb*), tabip ~ tabıp (tabip Ar. *ūabīb*), talap (talep Ar. *ūaleb*), tap (sıcak; zaman Far. *tāb*), vacip (vacip Ar. *vāciib*), zardep (mazlum, korkutulmuş Far. *zerd-āb*), azap (afet, azap Ar. *əaōāb*). Ancak; son sesteki bu “-p” ünsüzü, ardından ünlü ile başlayan bir ek aldığında yumuşamaya uğrayarak tekrar “-b” ünsüzüne değişir: kitep + i > kitebi (kitabı Ar. *kitāb*), coop > coobu (cevabı Ar. *cevāb*).

Rusça’dan Kırgız Türkçesine giren alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-b” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-p” şeklinde telaffuz edilir: qlup (klüp Rus. *qlub* < İng.), ştap (kurmay Rus. *ştab*), gerp (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*qlub*, *ştab*, *gerb*” şeklinde yazılır.

C / J – c / j (Ж-ж)

Kırgız Türkçesi alfabesindeki “ж” harfi “c” ve “j” ye karşılık geldiği için iki ses ayrı ayrı incelenmiştir:

C. 1. Tamm:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş eti ön damak, çıkış şekli bakımından süresiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “ç” ünsüzünün tonlusudur. İki ünsüzün (c-j) birbirine karışarak bir solukta çıkmasından dolayı “karışık ünsüzler” grubundan sayılır. Bu ünsüzün iç seste kullanıldığında kendilerini oluşturan bileşimin ikinci üyesindeki sese (j) daha çok yaklaştığı da kabul edilir.⁵⁵

C. 2. Türkçe Sözcüklerde:

C. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta ve ortada hem birincil hem de ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

C. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: cötöl (öksürük), ceen (yeğen), cetek (yedek), carıq (ışık, aydınlık), caz (bahar), cibek (ipek), col (yol), cigit (yiğit), cüzük (yüzük), caş (genç), cabuu (kapatmak), cazuu (yazmak), caraşuu (uygun gelmek), cuunuu (yılanmak), cattoo (ezberlemek).

⁵⁵ Nevin Selen, **age.**, s. 108.

Kullanıldığı Durum:

cV- durumunda kullanılır: **carıq** (ışık, aydınlık), **col** (yol), **cigit** (yiğit), **cetek** (yedek), **cötöl** (öksürük), **ceen** (yeğen), **cuun-** (yikanmak), **catta-** (ezberlemek).

C. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: **öcör** (azim; inat), **baca** (bacanak), **ece** (abla), **cöcö** (civciv), **acıraşuu** (ayrılmak), **bılcıroo** (cıvıklaşmak), **acayıp** (acayıp Ar.), **acal** (ecel Ar.), **acat** (gerek Ar.), **acdaar** (ejder Far.), **acı** (hacı Ar.).

Kullanıldığı Durum:

VcV- durumunda kullanılır: **öcör** (azim; inat), **acıraş-** (ayrılmak).

-VcV durumunda kullanılır: **baca** (bacanak), **cöcö** (civciv).

VcV durumunda kullanılır: **ece** (abla).

-Cc durumunda kullanılır: **bılcıra-** (cıvıklaşmak).

C. 2. 1. 3. Sonda: Türkçe kelimelerde sonda bulunmaz.

C. 2. 2. Özellikler:**C. 2. 2. 1. Başta:**

Sözcük başında “c-” ünsüzünün türediği görülür: **cüzüm** (< üzüm DLT I-75; DTS 631) (üzüm).⁵⁶

C. 3. Alıntı Sözcüklerde:**C. 3. 1. Görünüm:**

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda hem birincil hem de ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

C. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: **caal** (cahil Ar. *cāhil*), **caynamaz** (namaz kılınacak yer, seccade Far. *cāy-namāz*), **caysañ** (boyun lideri Moğ.), **caliyna** (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*), **cañ** (savaş, kavga Çin.), **cañgel** ~ **ceñgel** (orman Far. *cengel*), **cañgüdö** (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider; *guy* = mağaza, dükkan), **cañcal** (kavga, tartışma Çin. – Far.), **cañcun** (askeri lider, general Çin.

⁵⁶ Bu ses olayını ünsüz değişimi olarak da kabul etmek mümkündür. Çünkü bazı kaynaklarda, Ortak Türkçe olarak verilen ilk şekillerde ön ses “h-” ünsüzünün varlığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla Ortak Türkçedeki bu “h-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “c-” ünsüzüne değiştiği savunulur: **cüzüm** (< **hüzüm** Ortak Türkçe) (üzüm), **cıyılıu** (< **hıyıl-** Ortak Türkçe) (toplanmak, birikmek) v.b. (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 233-236).

tszyan = yönetim, takım; *tszyun'* = asker), *capaa* (cefa Ar. *cefā*), *car* (yar; dost Far. *yār*), *carköp* (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), *carmaq* (Çin'in ortası delik demir parası Çin.), *carmañke* (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), *celetke* (yelek Rus. *jiletqa*), *cemcebil* (bir bitki türü Özb.), *cooğa* (yoga yapan, yogi Hint.), *coozı* (masa Çin. *çcotszı*), *cosun* (nizam, kaide Moğ. *yosi*), *cö* ~ *cüy* (küçük arık, çay Far. *cÿ*, *cÿy*), *cöcö* ~ *çöcö* (civciv Far. *cÿce*), *cuban* (genç, civan Far. *cevān*), *cuvaldız* (çuvaldız Far. *cuvāl-dÿz*), *cucañ* (lider Çin.), *cuygur* (kurnaz, iki yüzölçü Moğ. *zuygar*), *cuma* (Cuma Ar. *cumèa*), *cumla* ~ *cumula* (cümle Ar. *cumle*), *cülük* (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*), *cıloo* (yular; dizgin Moğ. *cola*), *cımpañ* (hapis, hücre Çin. *tszyan'* = hapis, *fan'* = suçlu), *cıñ*⁵⁷ (560 gramlık ölçü birimi Çin.), *caaz* (alet, takım Far. *cihāz*), *cılaacın* (alıcı kuş için çingirak Ar. *celācel*), *cubarmek* ~ *cubarimbek* (gençken ölen Far. *cevān-merg*).

Kullanıldığı Durum:

cV- durumunda kullanılır: *caan* (âlem, yaratılış, cihan Ar. *cihān*), *celetke* (yelek Rus. *jiletqa*), *coomart* (cömert Ar. *cevān-merd*), *cuban* (genç, civan Far. *cevān*), *cıloo* (yular; dizgin Moğ. *cola*), *caaz* (alet, takım Far. *cihāz*), *cımpañ* (hapis, hücre Çin. *tszyan'* = hapis, *fan'* = suçlu), *cooğa* (yoga yapan, yogi Hint.).

cC- durumunda kullanılmaz.

C. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: *abcat* (ebcet Ar. *ebced*), *ücürö* (hücre Ar. *oucre*), *ece* (hece Ar. *hicā'*), *ecigey* (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), *ecir* (bir kâse türü Çin.), *bacıger* (tavsiye alan Far. *bāc-gir*), *byudcet* (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), *ubaacı* ~ *ubacı* (sebepe Ar. *vech*), *ubacip* (vacip Ar. *vācip*), *çancu* (afyon toplama aleti Dung.), *çıncır* ~ *zıncır* (zincir Far. *zencir*), *dörbölcün* (dört köşe Moğ.), *durucma* (milis, asker Rus. *drujina*), *düçürnay* (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), *kecirnay* (deri, kösele Rus. *qojanıy*), *qanca* (pipo Çin. *gantszı*), *macüröo* (gevşek, kuvvetsiz Ar. *mecrjö*), *manca* (pençe Far. *pence*), *marcan* (mercan Far. *mercān*), *mocur* (göçmen, muhacir Ar. *muhācir*), *inci* ~ *incu* (inci, boncuk Çin.), *aycañcuñ* (komutan, lider Çin.), *pacalista* (lütfen Rus. *pojaluysta*), *panca* ~ *manca* (beş parmak, pençe Far. *pence*), *panci* (beş yaşındaki koyun Far. *pencei'*), *rancı* (darılma, gücenme Far. *rencide*), *erece* (kural; ölçü ipi Far. *rece*), *sacda* ~ *secde* (secde Ar. *secde*), *sancıra* (şecere Ar. *şecere*), *sancırğa* (süs Moğ. *sancalğa*), *sarcın* (iki metreden uzun, üç arşınlık uzunluk ölçüsü Rus. *sajen'*), *sercant* (çavuş

⁵⁷ Bu terim, 1910'lu yıllardan itibaren ısıklık-Köl bölgesinde afyon yetiştirilmeye başlanmasıyla Kırgızlar arasında yaygınlık kazanmıştır. Afyon, bu birimle ölçülmüştür. (H. K. Karashev, **Özdöşürülgön Sözdör**, Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaksiyası, Frunze 1986, s. 113)

Rus. *serjant* < Frs.), saramcal (nihayet, sonunda Far. *ser-encām*), taacı (taç Ar. *tāc*), tacaal (Deccal Ar. *deccāl*), tacibit (tecvid Ar. *tecvid*), tarcımal ~ tarcımaqal (hayat hikâyesi, tercümeihâl Ar. *terceme-óāl*), tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*), vacip (vacip Ar. *vācib*).

Kullanıldığı Durum:

-VcV- durumunda çokça kullanılır: **bacı**ger (tavsiye alan Far. *bāc-gir*), **vacip** ~ **ubacip** (vacip Ar. *vācib*), **dacaal** (deccal Ar. *deccāl*), **dücü**rney (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), **keci**rney (deri, kösele Rus. *qojanıy*), **qaracat** (masraf, harcama Ar. *ðarācāt*), **qocayın** (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), **qıcalat** (utanmak, çekinmek Ar. *ðacālet*), **macara** (macera Ar. *mā-cerā*), **macilis** (meclis Ar. *meclis*), **macusu** (Mecusi, ateşe tapan Ar. *mecysi*), **macür**ö (gevşek, kuvvetsiz Ar. *mecryō*), **munacat** (münacat; Tanrıya yalvarma, yakarış Ar. *munācāt*), **muracaat** (müracaat Ar. *murācaāt*), **pacalista** (lütfen Rus. *pojaluysta*), **tacibit** (tecvid Ar. *tecvid*), **tecemel** (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

-VcV durumunda nadiren kullanılır: **ubaacı** ~ **ubacı** (sebep Ar. *vech*), **daraca** (derece Ar. *derece*), **laacı** (ilaç, çare, yol Ar. *èilāc*), **erece** (kural; ölçü ipi Far. *rece*), **taacı** (taç Ar. *tāc*).

VcV- durumunda kullanılır: **ıcaza** (izin, icazet Ar. *icāzet*), **ıcara** (kira, icar Ar. *icār*), **ıcarat** ~ **ıcirat** (Hicret Ar. *hicret*), **ecigey** (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), **ecir** (bir kâse türü Çin.), **ucut** (vücut, varlık Ar. *vucyd*), **üçöt** (delil, belgit Ar. *ouccet*), **üçürö** (hücre Ar. *oucre*).

VcV durumunda kullanılır: **ece** (hece Ar. *hicā*’).

-Cc- durumunda çokça kullanılır: **abcat** (ebcet Ar. *ebced*), **byudcet** (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), **çancu** (afyon toplama aleti Dung.), **çincir** ~ **zincir** (zincir Far. *zencir*), **dörbölcün** (dört köşe Moğ.), **küncüt** ~ **quncut** (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), **qanca** (pipo Çin. *gantszı*), **olco** (ganimet Moğ. *olza*), **marcan** (mercan Far. *mercān*), **marca** (“kadın, yenge” anlamında Rus kadınlarına söylenen söz Rus.), **natıyca** (netice, sonuç Ar. *netice*), **inci** ~ **incu** (inci, boncuk Çin.), **aycañcuñ** (komutan, lider Çin.), **panca** ~ **manca** (beş parmak, pençe Far. *pence*), **pancı** (beş yaşındaki koyun Far. *pencei*’), **rancı** (darılma, gücenme Far. *rencide*), **zabircat** (kıymetli bir taş türü Ar. *zeberced*).

-cC- durumunda nadiren kullanılır: **ucdan** (vicdan Ar. *vicdān*), **macbur** (mecbur Ar. *mechbır*), **macburiyat** (mecburiyet Ar. *mechbırıyyet*), **macnun** (deli olmak; çılgın Ar. *mecnın*), **tacriyba** (tecrübe Ar. *tecribe*), **sacda** ~ **secde** (secde Ar. *secde*).

C. 3. 1. 3. Sonda: Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: *cacuc-macuc* (Yecüc Mecüc Ar. *yācȳc ü mācȳc*), *muqtac* (muhtaç Ar. *muótāc*), *ğarac* (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.), *qarc* (harç Ar. *òarc*), *qırac* (haraç, vergi Ar. *òarāc*), *ıqrac* (ihraç Ar. *iòrāc*), *tarac* (talan, yağma Ar. *tārāc*).

Kullanıldığı Durum:

-Vc durumunda kullanılır: *cacuc-macuc* (Yecüc Mecüc Ar. *yācȳc ü mācȳc*), *muqtac* (muhtaç Ar. *muótāc*), *ğarac* (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.), *qırac* (haraç, vergi Ar. *òarāc*), *ıqrac* (ihraç Ar. *iòrāc*), *tarac* (talan, yağma Ar. *tārāc*).

-Cc durumunda kullanılır: *qarc* (harç Ar. *òarc*).

C. 3. 2. Özellikler:

C. 3. 2. 1. Başta:

Arapça, Farsça alıntı sözcüklerdeki ön ses “c-”, birincil olarak korunur: *caal* (cahil Ar. *cāhil*), *cabır* (cebir Ar. *cebr*), *cadıgöy* (sihirbaz Far. *cādȳ-guy*), *caza* (ceza Ar. *cezā*), *cazat* (ceset Ar. *cesed*), *cazira* (Arap yarımadası Ar. *cezire*), *cay* (yer Far. *cāy*), *calal* (büyük, yüce Ar. *celāl*), *calil* (büyük, yüce Ar. *celil*), *camal* (cemalet, güzellik Ar. *cemāl*), *camı* ~ *cımı* (hepsi, bütünü Ar. *cemìè*), *canaza* (cenaze Ar. *cenāze*), *cannat* (cennet Ar. *cennet*), *canup* (güney Ar. *cenȳb*), *canıbar* (canavar Far. *cān-āver*), *can* (can Far. *cān*), *cañgel* ~ *ceñgel* (orman Far. *cengel*), *cariya* (cariye Ar. *cāriye*), *cahil* (cahil Ar. *cāhil*), *cebireyil* (Cebraile Ar. *cebrā’il*), *cemşit* (Cemşit Far. *cemşid*), *ciger* (ciğer Far. *ciger*), *cin* (cin Ar. *cinn*), *coomart* (cömert Ar. *cevān-merd*), *coop* (cevap Ar. *cevāb*), *cö* ~ *cüy* (küçük arık, çay Far. *cj*, *cjy*), *cöcö* (civciv Far. *cjce*), *cuvaldız* (çuvaldız Far. *cuvāl-djz*), *cumla* ~ *cumula* (cümle Ar. *cumle*), *cumuray* (tamamen Ar. *cumle*), *cumuruyat* (cumhuriyet Ar. *cumhȳriyyet*), *cup* (çift, çifte Far. *cuft*), *caaz* (alet, takım Far. *cihāz*), *cılaacın* (alıcı kuş için çingirak Ar. *celācel*), *cıldam* (çabukluk, çeviklik Far. *celdi*), *cubarmek* ~ *cubarimbek* (gençken ölen Far. *cevān-merg*).

Rusça’da “c-” ünsüzü bulunmadığı için Rusça’dan alıntılarda ön seste görülen “c-” ünsüzü daha çok ön sesteki “j-” ve bazen de “y-” ünsüzünün değişimiyle ikincil olarak görülür: *caliyna* (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*), *carköp* (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), *carmañke* (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), *celetke* (yelek Rus. *jiletqa*), *cülük* (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*).

Diğer yabancı dillerden alıntı kelimelerde nadiren olsa da ön ses “c-” korunur: *cıloo* (yular; dizgin Moğ. *cola*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “c-” ünsüzü “ç-” sesine dönüşür: *çöcö* ~ *cöcö* (civciv Far. *cjce*), *çamadan* (sandık, dolap Far. *cāme-dān*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “c-” ünsüzü “g-” ünsüzüne değişir: **gevhar** (cevher Ar. *cevher*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “c- > ş-” değişimi görülür: **şeyşep** (yatak çarşafı Far. *cāy-şeb*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “c-” ünsüzünün türediği görülür: **cesir** (esir; dul kadın Ar. *esir*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “c-” ünsüzünün düştüğü görülür: **ıldam** (çabukluk, çeviklik Far. *celdi*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “c- > r-” değişimi görülür: **daa-rıñ** (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi).

C. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça, Farsça alıntı sözcüklerdeki iç ses “-c-”, birincil olarak korunur: **abcat** (ebcet Ar. *ebced*), **icaza** (izin, icazet Ar. *icāzet*), **icara** (kira, icar Ar. *icār*), **icarat** ~ **icirat** (Hicret Ar. *hicret*), **ucdan** (vicdan Ar. *vicdān*), **ucut** (vücut, varlık Ar. *vucūd*), **üçöt** (delil, belgit Ar. *óuccet*), **ubaacı** ~ **ubacı** (sebeup Ar. *vech*), **ubacip** (vacip Ar. *vācip*), **dacaal** (deccal Ar. *deccāl*), **daraca** (derece Ar. *derece*), **küncüt** ~ **quncut** (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), **qıcalat** (utanmak, çekinmek Ar. *òacālet*), **macara** (macera Ar. *mā-cerā*), **macbur** (mecbur Ar. *meçbūr*), **macburiyat** (mecburiyet Ar. *meçbūriyyet*), **macilis** (meclis Ar. *meclis*), **macnun** (deli olmak; çılgın Ar. *meçnūn*), **macusu** (Mecusi, ateşe tapan Ar. *meçysī*), **macüröo** (gevşek, kuvvetsiz Ar. *meçrjö*), **marcan** (mercan Far. *mercān*), **munacat** (münacat; Tanrıya yalvarma, yakarış Ar. *munācāt*), **muracaat** (müracaat Ar. *murācaʿat*), **natiyca** (netice, sonuç Ar. *netice*), **panci** (beş yaşındaki koyun Far. *pencei*), **rancı** (darılma, gücenme Far. *rencide*), **erece** (kural; ölçü ipi Far. *rece*), **sacda** ~ **secde** (secde Ar. *secde*), **tacaal** (Deccal Ar. *deccāl*), **tarcıma** (tercüme Ar. *terceme*), **zabircat** (kıymetli bir taş türü Ar. *zeberced*), **zincir** ~ **çincir** (zincir Far. *zencir*).

Rusça’da “-c-” ünsüzü bulunmadığı için Rusça’dan alıntılarda iç seste görülen “-c-” ünsüzü daha çok iç sesteki “-j-” ve bazen de “-y-” ünsüzünün değişimiyle ikincil olarak görülür: **byudcet** (bütçe Rus. *byudjet* < Frs. *budget*), **durucema** (milis, asker Rus. *drujina*), **düçürnay** (nöbetçi Rus. *dejurniy*), **kecirnay** (deri, kösele Rus. *qojany*), **qocayın** (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), **pacalista** (lütfen Rus. *pojaluysta*), **sarcen** (iki metreden uzun, üç arşınlık uzunluk ölçüsü Rus. *sajen*), **sercant** (çavuş Rus. *serjant* < Frs.).

Diğer yabancı dillerden alıntı kelimelerde az da olsa iç ses “-c-” korunur: **sancırğa** (süs Moğ. *sancalğa*), **tecemel** (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki iç ses “-c-” ünsüzü “-ç-” ünsüzüne dönüşür: meçit (mescit Ar. *mescid*), günça ~ gımça ~ gınça (gonca Far. *gonce*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-c-” ünsüzü “-ş-” ünsüzüne dönüşür: çatıraş (satranç Far. *āadrenc*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-c-” ünsüzü “-g-” ünsüzüne dönüşür: zañgi (zenci Ar. *zenci*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki iç ses “-c-” ünsüzü “-z-” ünsüzüne dönüşür: ereze ~ erece (kural; ölçü ipi Far. *rece*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste bulunan ikiz“-cc-” ünsüzlerinin tekleştiği görülür: ücöt (delil, belgit Ar. *ouccet*), dacaal (deccal Ar. *deccāl*).

Bazı alıntı sözcüklerde –cC- durumunda, iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: bacıger (tavsiye alan Far. *bācgir*), icarat ~ icirat (Hicret Ar. *hicret*), ücürö (hücre Ar. *oucre*), macürö (gevşek, kuvvetsiz Ar. *mecrjö*).

C. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça, Farsça alıntı sözcüklerdeki son ses “-c” birincil olarak korunur: cacuc-macuc (Yecüc Mecüc Ar. *yācye ü mājye*), muqtac (muhtaç Ar. *muótāc*), qarc (harç Ar. *òarc*), qırac (haraç, vergi Ar. *òarāc*), ıqrac (ihraç Ar. *iòrāc*), tarac (talan, yağma Ar. *tārāc*).

Rusça’da “-c” ünsüzü bulunmadığı için Rusça’dan alıntılarda son seste görülen “-c” ünsüzü son sesteki “-j” ünsüzünün değişimiyle ikincil olarak görülür: ğarac (garaaj Rus. *garaj* < Frs.).

Bazı alıntı sözcüklerdeki son seste “-c” ünsüzü “-ç” ünsüzüne dönüşür: kenç (define Far. *genc*), umaç (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*).

J. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş eti ön damak veya dil önü sert damak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “ş” ünsüzünün tonlusudur. Fışılty fonemi olarak da adlandırılan bu ünsüzün oluşumunda ses organlarının durumu şu şekildedir: “Bu fonemin oynaklanmasında dudaklar açık olmakla beraber daha fazla ileriye doğru uzamaya ve yuvarlaklaşmaya karşı bir meyil hissedilir. Damak perdesi kapanma teşkil eder.”⁵⁸ “Dilin iki

⁵⁸ Necip Üçok, *age.*, s. 47.

kıyısı damağa ve çanak dişlere değer, dilin önü biraz arkaya çekilir ve diş etlerinin geri kısmına sert damağın önüne doğru uzatılır.”⁵⁹ Oluşurken ses telleri de titreşir.

Bu ünsüz Türkçenin ses düzeninde yoktur, sadece alıntı kelimelerde kullanılmaktadır. Ancak Ömer Demircan: “ ‘j’ ünsüzünün ayrı yazımına eski Türk abecelerinde bile yer verilmiştir. Ortak dilde kullanılan örneklerden hepsinin alıntı olması bu sesin yabancı olduğu izlenimini yaratmaktadır. Oysa ‘j’ bugünkü Türkiye ağızlarında kullanılan bir sestir. Bu sesin ayrı bir sesbirim olarak bulunup bulunmadığı, ağızlarda kullanılan ses düzenleri yapısal olarak incelendiğinde ortaya çıkacaktır.” der ve Türkiye Türkçesi ağızlarından örnekler vererek “j” ünsüzünün Türkçenin ses düzeninde yer aldığını ispatlamaya çalışır. Bir başka kanıt olarak da alıntı kelimelerdeki “j” ünsüzünün değişikliğe uğratılmadan kullanılmasını gösterir.⁶⁰ Kazak Türkçesinin karakteristik özelliği olarak Türkçe sözcüklerde de görülen bir sestir.

Türkçede birincil olarak bulunmayan bu ses, Kırgız Türkçesi yazı dilinde “c” ünsüzünden ayrı bir harfle gösterilmese de ses olarak vardır. Kırgız Türkçesine Rusça yoluyla giren alıntı kelimelerde “ж” şeklindeki ünsüz “j” olarak okunur.

J. 2. Türkçe Sözcüklerde:

J. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılmayan bir ünsüzdür.

J. 3. Alıntı Sözcüklerde:

J. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

J. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: jiraf (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*), juri (jüri Rus. *jyuri* < Frs. *jury*), jurnal (dergi Rus. *jurnal* < Frs. *journal*), jandarım (jandarma Rus. *jandarm* < İtl. *gendarme*), jom (mengene, baskı Rus. *jom*).

⁵⁹ Nevin Selen, **age.**, s. 101.

⁶⁰ Ömer Demircan, **age.**, s. 71.

Kullanıldığı Durum:

jV- durumunda kullanılır: **jiraf** (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*), **juri** (jüri Rus. *jury* < Frs. *jury*), **jurnal** (dergi Rus. *jurnal* < Frs. *journal*), **jandarım** (jandarma Rus. *jandarm* < İtl. *gendarme*), **jom** (mengene, baskı Rus. *jom*).

jC- durumunda kullanılmaz.

J. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **birja** (borsa Rus. *birja*), **pidjaq** (ceket Rus. *pidjaq*), **abajur** (abajur Rus. *abajur* < Frs. *abat-jour*), **diriyyör** (bale, orkestra şefi Rus. *diriyyör* < Frs.), **ğrajdan** (vatandaş Rus. *ğrajdan*), **hudojnik** (ressam Rus. *hudojnik*), **mujuq** (Ukrayna ya da Rus çiftçisi Rus. *mujik*), **injener** (mühendis Rus. *injener* < Frs.), **vojatıy** (kılavuz Rus. *vojatıy*).

Kullanıldığı Durum:

-VjV- durumunda kullanılır: **abajur** (abajur Rus. *abajur* < Frs. *abat-jour*), **mujuq** (Ukrayna ya da Rus çiftçisi Rus. *mujik*), **vojatıy** (kılavuz Rus. *vojatıy*).

-Cj- durumunda kullanılır: **birja** (borsa Rus. *birja*), **pidjaq** (ceket Rus. *pidjaq*), **injener** (mühendis Rus. *injener* < Frs.).

-jC- durumunda kullanılır: **diriyyör** (bale, orkestra şefi Rus. *diriyyör* < Frs.), **ğrajdan** (vatandaş Rus. *ğrajdan*), **hudojnik** (ressam Rus. *hudojnik*).

J. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **ğaraj** ~ **ğarac** (garaj Rus. *ğaraj* < Frs. *garage*), **passaj** (pasaj Rus. *passaj* < Frs. *passage*), **massaj** (masaj Rus. *massaj* < Frs. *massage*), **sabotaj** (sabotaj Rus. *sabotaj*).

Kullanıldığı Durum:

-Vj durumunda kullanılır: **ğaraj** (garaj Rus. *ğaraj* < Frs. *garage*), **passaj** (pasaj Rus. *passaj* < Frs. *passage*), **massaj** (masaj Rus. *massaj* < Frs. *massage*), **sabotaj** (sabotaj Rus. *sabotaj*).

J. 3. 2. Özellikler:**J. 3. 2. 1. Başta:**

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “j-” korunur: **jiraf** (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*), **juri** (jüri Rus. *jury* < Frs. *jury*), **jurnal** (dergi Rus. *jurnal* < Frs. *journal*), **jandarım** (jandarma Rus. *jandarm* < İtl. *gendarme*), **jom** (mengene, baskı Rus. *jom*).

Rusça'dan alıntı sözcüklerde “j- > c-” değişimi görülür: *caliyna* (maaş, aylık Rus. *jalovan'e*), *carköp* (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), *celetke* (yelek Rus. *jiletqa*), *cülük* (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*).

J. 3. 2. 2. Ortada:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-j-” korunur: *birja* (borsa Rus. *birja*), *pidjaq* (ceket Rus. *pidjaq*), *abajur* (abajur Rus. *abajur* < Frs. *abat-jour*), *diriğyör* (bale, orkestra şefi Rus. *diriğyör* < Frs.), *ğrajdán* (vatandaş Rus. *ğrajdán*), *mujuq* (Ukrayna ya da Rus çiftçisi Rus. *mujiq*), *injener* (mühendis Rus. *injener* < Frs.), *vojatıy* (kılavuz Rus. *vojatıy*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-j- > -c-” değişimi görülür: *durucma* (milis, asker Rus. *drujina*), *düciurnay* (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), *keciurnay* (deri, kösele Rus. *qojanıy*), *pacalista* (lütfen Rus. *pojaluysta*).

J. 3. 2. 3. Sonda:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-j” korunur: *ğaraj* ~ *ğarac* (garaj Rus. *ğaraj* < Frs. *garage*), *passaj* (pasaj Rus. *passaj* < Frs. *passage*), *massaj* (masaj Rus. *massaj* < Frs. *massage*), *sabotaj* (sabotaj Rus. *sabotaj*).

Alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-j” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-ç” şeklinde telaffuz edilir: *massaç* (masaj Rus. *massaj* < Frs. *massage*), *passaç* (pasaj Rus. *passaj* < Frs. *passage*). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*massaj*, *passaj*” şeklinde yazılır.

Alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-j” ünsüzünün “-c” ünsüzüne değiştiği görülür: *ğarac* (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.).

Ç - ç (Ч-ч)

Ç. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş eti ön damak, çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. İki ünsüzün (ç-ş) birbirine karışarak bir solukta çıkmasından

dolayı “karışık ünsüzler” grubundan sayılır. Bu ünsüz iç seste kullanıldığında kendilerini oluşturan bileşimin ikinci üyesindeki sese (ş) daha çok yaklaşıp.⁶¹

Ç. 2. Türkçe Sözcüklerde:

Ç. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda hem birincil hem de ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Ç. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: çoku (zirve), çeber (usta, yetenekli), çekit (nokta), çımın (sinek), çegirtke (çekirge), çaç (saç), çolok (çolak, sakat), çöp (ot), çolpon (çolpan, Zühre yıldızı), çayuu (arı v.b. sokmak), çoçuu (korkmak), çayıldırıu (çağırıştırmak), çakırıu (davet etmek), çirüü (çürümek), çeginüü (çekilmek, gerisin geri gitmek), çöktürüü (çöktürmek).

Kullanıldığı Durum:

çV- durumunda kullanılır: **çıçqan** (sıçan, fare), **çıyırçıq** (~ **çıyçıq**) (sığircık), **çaç** (saç), **çaç-** (saçmak, serpmek; israf etmek), **çanç-** (sançmak, bir yandan öbür yana delmek, saplamak), **çeç-** (çözmek).

Ç. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: kiçine (küçük), ıçkır (uçkur), kayçı (makas), eçki (keçi), **çıçqan** (fare), köçkü (çığ), eçen (nice), mençiktöö (benimsemek), qıçışuu (kaşınmak), köçürüü (temize geçirmek), qıyıldoo (gıcırdamak), açuulanuu (acılanmak).

Kullanıldığı Durum:

-VçV- durumunda kullanılır: **kiçüü** (küçük), **küçön-** (kendini zorlamak, çabalamak), **qıçış-** (kaşınmak), **köçür-** (temize geçirmek).

VçV- durumunda kullanılır: **oçoq** (ocak), **açuu** (acı; ekşi; keskin, dokunaklı), **üçün** (için), **eçen** (nice), **açuulan-** (acılanmak).

-çC- durumunda kullanılır: **ıçkır** (uçkur), **çıçqan** (sıçan, fare), **eçki** (keçi), **içke** (ince), **buçqaq** (hayvanda bacağın ayaklara yakın alt kısmı; kürk hayvanlarının ayak derilerinden yapılan manto), **köçkü** (çığ), **ıçqın-** (kendini zorlamak, çabalamak).

-Cç- durumunda kullanılır: **elçi** (elçi, haberci), **cıyaççı** (marangoz), **balçıq** (cıvık çamur, balçık), **qamçı** (kamçı), **ökçö** (ökçe), **çıyırçıq** (~ **çıyçıq**) (sığircık), **kayçı** (makas), **mençikte-** (benimsemek), **qıyçılda-** (gıcırdamak).

⁶¹ Nevin Selen, **age.**, s. 108.

Ç. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: uuç (avuç), çaç (saç), çömüç (kepçe), açqıç (anahtar), keç (akşam; geç), bıçuu (biçmek), ölçöö (ölçmek), öçüü (sönmek), çaçuu (saçmak), uçuu (uçmak).

Kullanıldığı Durum:

-Vç durumunda kullanılır: uuç (avuç), cıyaç (ağaç), çaç (saç), çömüç (kepçe), köç- (göçmek), qaç- (kaçmak), çeç- (çözmek), çaç- (saçmak, serpmek; israf etmek).

Vç durumunda kullanılır: uç- (uçmak), iç- (içmek), öç- (sönmek, silinmek).

-Cç durumunda kullanılır: çanç- (sançmak, bir yandan öbür yana delmek, saplamak), ölç- (ölçmek).

Ç. 2. 2. Özellikler:

Ç. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçe kelime başı “ç-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde düzenli olarak korunur: çıbıq (< çıbıq DLT I-318; DTS 147) (çubuk), çaq (< çaq DTS 139) (zaman), çegirtke (< çekürge I-490; DTS 143) (çekirge), çömüç (< çömçe DLT I-417) (kase, kepçe), çerüü (< çerig DLT I-123; DTS 144) (ordu; asker sevki, sefer), çoloq (< çolaq DLT I-381; DTS 152) (çolak), çanaq (< çanaq DLT I-84; DTS 138) (çanak), çekit (< çekik DLT II-149; DTS 143) (nokta), çırıuu (< çıq- DLT II-18; DTS 150) (çıkarmak), çırıuu (< çıqar- DLT II-83; DTS 150) (çıkarmak; sürmek; çekip çıkarmak), çatır (< çaçır ~ çatır ~ çaşır DLT I-406) (çadır), çaluu (< çal- DLT II-24; DTS 137) (kesmek, vurmak; yere vurmak), çaqırıuu (< çaqır- DTS 140) (çağırarak, seslenmek; davet etmek)

Ç. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçede iç seste görülen “-ç-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde düzenli olarak korunur: eçki (< eçkü DLT I-95; DTS 162) (keçi), qoçqor (< qoçqar DTS 451) (koç), açuu (< açır DLT I-63; DTS 4) (acı, ekşi; keskin, dokunaklı; öfke), üçün (< üçün DTS 622) (için), açır (< açır DLT I-64; açır DTS 5; açır DTS 6) (açık), elçi (< elçi DTS 169) (elçi, haberci), oçoq (< oçaq DLT I-64; DTS 362; oçuq DTS 362; otçuq DTS 373) (ocak), çıçan (< sıçgan DLT I-75; DTS 502) (fare), bıçaq (< biçek DLT I-384; DTS 98; bıçaq DTS 104) (bıçak), balçır (< balçır DLT I-248) (balçık), qamçı (< qamçı DLT I-417; DTS 415) (kamçı), içke (< yinçe DLT III-380; yinçkä DTS 261) (ince), kiçüü (< kiçik DLT I-227; kiçig DTS 306) (küçük, yaşça küçük), içqınuu (< içgın- DLT I-254; DTS 216) (kendini

zorlamak, çabalamak; bir yerini kırmak), öçürüü (< üçür- DLT I-177; DTS 376) (söndürmek).

Bazı Türkçe sözcüklerde iç seste “-ç- > -t-” değişimi olduğu görülür: çatır (< çaçır ~ çatır ~ çaşır DLT I-406) (çadır).

Bazı Türkçe sözcüklerde iç seste “-ç- > -c-” değişimi olduğu görülür: ece (< eçe DLT I-86) (abla).

“-ç-” ünsüzü bazı Türkçe sözcüklerde iç seste göçüşmeye uğrar: mıçquu < mıqçuu (mıncıklamak).

Eski Türkçedeki iç ses “-ç-” ünsüzünün bazı örneklerde “-ş-” ünsüzüne değiştiği görülür: tapşırui (< tapçur- DLT II-175) (teslim etmek, emanet etmek).

Konuşma dilinde eklerde bulunan “-s-, -t-” ünsüzlerinden önce “-ç- > -ş-” değişimi görülür: öştü (< öçtü) (söndü), küşsüz (< küçsüz) (güçsüz), küştüü (< küçtüü) (güçlü), çömüşsüz (< çömüşsüz) (kepçesiz), iştı (< içti) (içti), çaşsız (< çaçsız) (saçsız), uştı (< uçtu) (uçtu). Ömer Demircan, bu noktada “ş” ünsüzü yerine “j” ünsüzünün kullanılmamasını “j” sesinin aşırı güç gerektirmesine bağlamaktadır.⁶²

Ç. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçede son seste görülen “-ç-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde düzenli olarak korunur: qılıç (< qılıç DLT I-183; DTS 442) (kılıç), çaç (< saç DLT I-14; DTS 479) (saç), cıyaç (< yıyaç DLT IV-780; ıyaç DTS 218; yıyaç DTS 265) (ağaç), açqıç (< açqıç DTS 6) (anahtar), küç (< küç DLT I-237; DTS 322) (kuvvet; zor, güç), üç (< üç DLT I-35; DTS 621) (üç), kirpiç (< kerpiç DTS 301) (kerpiç), köç (< köç DTS 311) (göç), keç (< keç DLT I-294; DTS 290) (akşam; geç), iç (< iç DLT I-35; DTS 201) (iç; mide), açuu (< aç- DLT I-163; DTS 3) (açmak), aç (< aç DTS 3) (aç), çaçuu (< saç- DLT II-4; DTS 479) (saçmak; harcamak, israf etmek), içüü (< iç- DLT I-164; DTS 201) (içmek), bıçuu (< bıç- DLT II-4; DTS 98; bıç- DTS 104) (biçmek), qaçuu (< qaç- DLT II-5; DTS 400) (kaçmak), uçuu (< uç- DLT I-164; DTS 603) (uçmak), köçüü (< köç- DLT II-5; DTS 311) (göçmek), çeçüü (< çeç- DTS 143) (çözmek), öçüü (< öç- DTS 376) (sönmek).

Bazı örneklerde Eski Türkçede son seste yer alan “-ç-” ünsüzünün ardından ünlü türemesi olduğu görülür: qança (< qanç DTS 418) (kaç; ne kadar).⁶³

Bazı örneklerde Eski Türkçede son seste yer alan “-t-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “-ç-” sesine değiştiği görülür: uuç (< avut DLT I-83) (avuç).

⁶² Ömer Demircan, **age.**, s. 46.

⁶³ DTS 418’de “qança” sözcüğü “nereye” anlamında geçer.

Konuşma dilinde sözcük sonunda bulunan “-ç” sesi, ardından gelen sözcüğün başında bulunan “c-” sesinin etkisiyle “-ş” sesine değişir: küş col < küç col (zor yol), üş caş < üç caş (üç yaş).

Bazı örneklerde Eski Türkçedeki son ses “-ç” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: mışıq (< mişkiç DTS 345) (kedi).

Ç. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Ç. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda hem birincil hem de ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Ç. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: çar (dört Far. *çār*), çaar ~ çahar (dört Far. *çehār*), çağan (bembeyaz Moğ. *tsağan*), çancu (afyon toplama aleti Dung.), çantu (Müslüman, sarık saran Çin. *čan*’ = sarık, örtü; *tou* = baş), çañ (bir müzik aleti Far. *çeng*), çara (çare Far. *çāre*), çarq ~ çarıq (çark, daire Far. *çarò*), çasaboy ~ çasoboy (nöbetçi Rus. *časovoy*), çatıraş (satranç Far. *āadrenc*), çeyrek (çeyrek Far. *çehār-yek*), çen (rütbe, unvan; omuzluk Çin. *syān*), çeñgel (pençe, çengel Far. *çengāl*), çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert*’), çervon (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*), çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şāgren*’), çider (atın üç ayağına vurulan köstek Moğ. *çödör*), çinovnik (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), çirkin (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkīn*), çirköö (kilise Rus. *tserqov*’), çoqoy (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*), çolo (fırsat, boş zaman Moğ.), çornoboy (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), çyort (şeytan, cin Rus. *çyort*), ços ~ çoş (ince tahta Rus. *tyos*), çot (keser, baltacık Çin.), çot (hesap makinası Rus. *şçyoti*), çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), çökö (kaşık yerine kullanılan iki çubuk Dung.), çulu (sert, katı Moğ. *çuluu* = taş), çürçüt (dini ve dili başka Çin.), çüştö (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*), çıytay (memur atı Çin.), çin (doğru Çin.), çinmaçın (Çin-Hindistan Far. *çīn-mā-çīn*), çinar (çınar Far. *çenār*), çını (çini Far. *çīnī*), çıraq (lamba Far. *çerāğ*), çıstırnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), çeen (in, mağara Moğ. *içeen*), çap (sol Far. *çep*), çapar (örme duvar Far. *çeper*), çarayna ~ çarana (zırh Far. *çār* = dört, *ayne* = cam).

Kullanıldığı Durum:

çV- durumunda çokça kullanılır: çar (dört Far. *çār*), çambar (çember Far. *çenber*), çasaboy ~ çasoboy (nöbetçi Rus. *časovoy*), çen (rütbe, unvan; omuzluk Çin. *syān*), çinovnik (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), çoqoy (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*), çolo

(fırsat, boş zaman Moğ.), **çını** (çini Far. *çini*), **çıstırnay** (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), **çapar** (örme duvar Far. *çeper*), **çeen** (in, mağara Moğ. *içeen*).

çC- durumunda kullanımı görülmez.

Ç. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **baça** (çocuk Far. *beççe, beçe*), **uçastqa** (daire, bölge Rus. *uçastqa*), **baqçazar** (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), **böçök** (kabuk Far. *poçi*), **daačan** (bakır küçük para Çin.), **dariça** ~ **darça** (pencere, kapak Far. *deriçe*), **darçın** (tarçın Far. *dārçin*), **dispetçer** (hareket memuru Rus. *dispetçer* < İng. *dispathcher*), **duuçar** (karşılaşan, rastlayan Far. *dýçār*), **gülçambar** (çelenk Far. *gül-çenber*), **greçiha** (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), **ğunça** ~ **ğımça** ~ **ğınça** (gonca Far. *gonce*), **keçil** (bekâr Moğ.), **köçö** (cadde, sokak Far. *qýşe*), **qulaq qayçı** (hırsız Moğ. *hulhaçı*), **eleçek** (evli kadın sarığı Far. *leçek*), **mança** (pençe Far. *pence*), **meçit** (mescit Ar. *mescid*), **naçalnik** (amir Rus. *naçalnik*), **naçar** (güçsüz, kötü Far. *nā-çār*), **nayça** (küçük ney Far. *nāyçe*), **poçta** (posta Rus. *poçta*), **ırasçot** (görülen hesap Rus. *rasçyöt*), **semiçke** ~ **semişke** (çekirdek Rus. *semeçqo*), **serepçile** (dikkatle bakmak Moğ. *saravçlah*), **suroçniy** (acele Rus. *sroçniy*), **sıpçı** (kerpeten Rus. *şçıptsı*), **ıstarçın** ~ **starçın** (başçavuş Rus. *starşina*), **içtey** (iştah Ar. *iştihā*), **zaçyot** (sömestr sınavı Rus. *zaçyot*), **znaçoq** (işaret Rus. *znaçoq*).

Kullanıldığı Durum:

-**VçV-** durumunda kullanılır: **böçök** (kabuk Far. *poçi*), **daačan** (bakır küçük para Çin.), **duuçar** (karşılaşan, rastlayan Far. *dýçār*), **greçiha** (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), **keçil** (bekâr Moğ.), **eleçek** (evli kadın sarığı Far. *leçek*), **meçit** (mescit Ar. *mescid*), **naçalnik** (amir Rus. *naçalnik*), **naçar** (güçsüz, kötü Far. *nā-çār*), **znaçoq** (işaret Rus. *znaçoq*).

-**VçV** durumunda kullanılır: **baça** (çocuk Far. *beççe, beçe*), **dariça** (pencere, kapak Far. *deriçe*), **köçö** (cadde, sokak Far. *qýşe*).

VçV- durumunda kullanılır: **uçastqa** (daire, bölge Rus. *uçastqa*).

-**Cç-** durumunda kullanılır: **baqçazar** (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), **darça** (pencere, kapak Far. *deriçe*), **darçın** (tarçın Far. *dārçin*), **dispetçer** (hareket memuru Rus. *dispetçer* < İng. *dispathcher*), **gülçambar** (çelenk Far. *gülçenber*), **ğunça** ~ **ğımça** ~ **ğınça** (gonca Far. *gonce*), **mança** (pençe Far. *pence*), **nayça** (küçük ney Far. *nāyçe*), **ırasçot** (görülen hesap Rus. *rasçyöt*), **serepçile** (dikkatle bakmak Moğ. *saravçlah*), **sıpçı** (kerpeten Rus. *şçıptsı*), **ıstarçın** ~ **starçın** (başçavuş Rus. *starşina*).

-**çC-** durumunda kullanılır: **poçta** (posta Rus. *poçta*), **semiçke** (çekirdek Rus. *semeçqo*), **suroçniy** (acele Rus. *sroçniy*), **içtey** (iştah Ar. *iştihā*).

Ç. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: eç (hiç Far. *hiç*), kenç (define Far. *genc*), kepiç (kışlık bot Far. *kefş*), kölöç (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), kömöç (yuvarlak ekmek Far. *komāç*), qalaç (beyaz ekmek, somun Rus. *qalaç*), umaç (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), argiç (dans etmek, oynamak Ar. *raqā*), vraç (doktor Rus. *vrač*), zıyankeç (zarar veren Far. *ziyān-keş*).

Kullanıldığı Durum:

-Vç durumunda kullanılır: kepiç (kışlık bot Far. *kefş*), kölöç (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), kömöç (yuvarlak ekmek Far. *komāç*), qalaç (beyaz ekmek, somun Rus. *qalaç*), umaç (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), argiç (dans etmek, oynamak Ar. *raqā*), vraç (doktor Rus. *vrač*), zıyankeç (zarar veren Far. *ziyān-keş*).

Vç durumunda kullanılır: eç (hiç Far. *hiç*).

-Cç durumunda kullanılır: kenç (define Far. *genc*).

Ç. 3. 2. Özellikler:

Ç. 3. 2. 1. Başta:

Farsça'dan alıntılarda ön ses “ç-” korunur: çaaraker (kiracı, icarda çalışan Far. *çehār-yek-kār*), çadıra (kadınların yüz örtüsü Far. *çāder*), çaq (şişman, dolgun Far. *çāq*), çaldıbar (harabe, basit bina Far. *çār-divār*), çaman (geniş otlaklı arazi Far. *çemen*), çanda (bazen, biraz, bir süre Far. *çendī*), çandan (oldukça, çok, o kadar Far. *çendān*), çañ (bir müzik aleti Far. *çeng*), çara (çare Far. *çāre*), çarba (dört ayaklı hayvan Far. *çār-pā*), çarq ~ çarıq (çark, daire Far. *çarò*), çeñgel (pençe, çengel Far. *çengāl*), çirkin (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkīn*), çunki (çünkü Far. *çyn-ki*), çin (Çinli olan, Çin Far. *çin*), çinmaçın (Çin-Hindistan Far. *çin-mā-çin*), çinar (çınar Far. *çenār*), çını (çini Far. *çinī*), çıraç (lamba Far. *çerāğ*), çap (sol Far. *çep*), çapar (örme duvar Far. *çeper*), çeker (kul, köle, itaatkar Far. *çāker*), çilbarça (ufak parçalara ayırma Far. *çehel* = kırk, *pārçe* = parça), çirt ~ çırım (uyuyakalma Far. *çort*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ç-” korunur: çasaboy ~ çasoboy (nöbetçi Rus. *časovoy*), çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert'*), çervon (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*), çes (askeri selam Rus. *çes*), çemodan (valiz Rus. *çemodan*), çislo (tarih Rus. *çislo*), çinovnik (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), çornoboy (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), çyort (şeytan, cin Rus. *çyort*), çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), çıçtay ~ çıştay (temiz Rus. *çisty*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ç-” korunur: çantu (Müslüman, sarık saran Çin. *çan'* = sarık, örtü; *tou* = baş), çıdoo (dayanmak, sabretmek

Moğ. *çida-*), çider (atın üç ayağına vurulan köstek Moğ. *çödör*), çulu (sert, katı Moğ. *çuluu* = taş), çüştö (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “ç- > ş-” değişimi görülür: şardana (herkesçe bilinme Far. *çār-dānā*), şaşke (kuşluk vakti Far. *çāşt-gāh*).

Ç. 3. 2. 2. Ortada:

Farsça’dan alıntılarda iç ses “-ç-” korunur: baça (çocuk Far. *beççe*, *beçe*), baqçazar (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), böçök (kabuk Far. *poçi*), dariça ~ darça (pencere, kapak Far. *deriçe*), darçın (tarçın Far. *dārçîn*), duuçar (karşılaşan, rastlayan Far. *dÿçār*), eleçek (evli kadın sarığı Far. *leçek*), naçar (güçsüz, kötü Far. *nā-çār*), nayça (küçük ney Far. *nāyçe*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ç-” korunur: uçastqa (daire, bölge Rus. *uçastqa*), dispetçer (hareket memuru Rus. *dispetçer* < İng. *dispathcher*), greçiha (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), naçalnik (amir Rus. *naçalnik*), poçta (posta Rus. *poçta*), ıraçot (görülen hesap Rus. *raşçyöt*), semiçke (çekirdek Rus. *semeçqo*), suroçniy (acele Rus. *sroçniy*), zaçyot (sömestr sınavı Rus. *zaçyot*), znaçoq (işaret Rus. *znaçoq*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ç-” korunur: qulaq qayçı (hırsız Moğ. *hulhaçı*), serepçile (dikkatle bakmak Moğ. *saravçilah*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ç- > -ş-” değişimi görülür: boştoo (posta Rus. *poçta*).

Ç. 3. 2. 3. Sonda:

Farsça’dan alıntılarda son ses “-ç” korunur: eç (hiç Far. *hiç*), kömöç (yuvarlak ekmek Far. *komāç*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-ç” korunur: vraç (doktor Rus. *vrač*), qalaç (beyaz ekmek, somun Rus. *qalaç*).

D - d (Д-д)

D. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş eti, çıkış şekli bakımından süresiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Oluşurken ses telleri titreşir. “t” ünsüzünün tonlusudur. Kelime ve hece

sonunda kendinden sonra akıcı fonemler (l, m, n, ñ, r, y) gelmezse, “t” özelliği kazanarak titremesizleşir.⁶⁴

Ramstedt, bu sesin bugünkü “d” ünsüzünün değerinden farklı olduğunu düşündüğünden bu ses için “ð” biçimini kullanır. S.G. Clauson da etimolojik sözlüğünde iki ayrı “d” ünsüzünden faydalanır. Bu ayrım ilk defa Divan-ü Lügati’t-Türk’te görüldüğü için kimi dilciler de bu ayrımın Kaşgarlı Mahmut’tan sonrası için yapılabileceğini savunmuşlardır.⁶⁵ Ancak her durumda Türkçenin tarihi sürecinde birçok değişmeye veya gelişmeye uğramış olan bu ses, Türkçenin tarihi dönemlerini aydınlatmada, lehçe tasniflerinde önemli bir ölçüt olmuştur.

D. 2. Türkçe Sözcüklerde:

D. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta ve ortada birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

D. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: dağı (yine, dahi), **da**rı (ilaç), **de**meyde (sözde), **de**ñiz (deniz), **do**ñuz (domuz), **dı**ñ (sürülmemiş toprak), **da** (“da” bağlacı), **de**lirüü (çıldırmaq), **dü**püldö (çırpınmak), **dal**paqtoo⁶⁶ (panik halinde koşmak), **de**lebelektö (acele etmek), **dı**biroo (takırtı yapmak).

Kullanıldığı Durum:

dV- durumunda kullanılır: **de**meyde (sözde), **de**ñiz (deniz), **dı**ñ (sürülmemiş toprak), **de**lebelektö- (acele etmek), **de-** (demek).

D. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: sür**dö**k (utangaç), cö**nd**öm (beceri), boy**do**k (bekar), bir**de**y (benzer), tüspö**ldö**ş (benzer), be**de** (yonca), cin**de**nüü (sinirlenmek), şıl**dı**ratuu (çingırdamak), çuul**da**tuu (çınlatmak), çurul**da**şuu (bağışmak), qı**dı**ruu (gezmek).

Kullanıldığı Durum:

-**VdV-** durumunda kullanılır: bu**ud**ay (buğday), qı**dı**r- (gezmek).

-**VdV** durumunda kullanılır: be**de** (yonca).

⁶⁴ Necip Üçok, **age.**, s. 42; Nevin Selen, **age.**, s. 82.

⁶⁵ Filiz Kılıç, **agt.**, s. 185.

⁶⁶ Cahit Başdaş - Abdülmukaddes Kutlu, **Kırgız Türkçesi Grameri**, Diyarbakır 2004, s. 247.

-**Cd-** durumunda kullanılır: **sürd**öök (utangaç), **cönd**öm (beceri), **boyd**oq (bekar), **birdey** (benzer), **tüspöld**öş (benzer), **cinden-** (sinirlenmek), **şıldır**at- (çingırdamak), **çuuldat-** (çınlatmak), **çuruldaş-** (bağrıışmak).

D. 2. 1. 3. Sonda: Sonda kullanılmaz.

D. 2. 2. Özellikler:

D. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçe söcük başı “d-” ünsüzü bazı örneklerde korunmuştur: **dağ**ı (< **da**qı ~ taqı DLT, IV-165, 562; taqı DTS 536) (yine, dahi), **dar**ı (< **dar**u DTS 159) (ilaç).

D. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-d-” Kırgız Türkçesinde korunmuştur: **buud**ay (< buğ**da**y DLT II-235; DTS 120) (buğday), **qayda** (< qay**da** DTS 404) (nerede), **qunduz** (< qun**du**z DLT I-458; DTS 466) (kunduz), **sand**ıq (< san**du**ğ DTS 484) (sandık), **cıldız** (< yul**du**z DLT III-40; DTS 278) (yıldız), **qarındaş** (< qarın**da**ş DLT I-407; DTS 427; qarun**da**ş DTS 430) (kardeş), **kündüz** (< kü**nd**üz DLT I-458) (gündüz), **idiş** (< id**i**ş ~ i**đ**iş DTS 203) (kap).

Eski Türkçedeki iç ses “-d-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-t-”ye değişir: **bıltır** (< bı**ld**ır DLT I-456) (geçen yıl).

Eski Türkçe iç seste bulunan “-đ-” sesi Kırgız Türkçesinde “-y-” ünsüzüne değişmiştir: **qayğ**ı (< qa**đ**ğu DLT I-106; DTS 404) (kaygı, keder, tasa), **iyg**i (< e**đ**gü DLT I-34; DTS 164) (iyi, hayırlı), **boyoo** (< bo**đu**- DLT III-260; DTS 109) (boyamak), **ayırdım** (< a**đ**ırdım DLT III-228; a**đ**ır- DTS 15) (ayırdım, böldüm).

Eski Türkçe iç seste bulunan “-đ-” sesi Kırgız Türkçesinde “-d-” ünsüzüne değişmiştir: **quduq** (< qu**đu**y DLT I-375; DTS 464) (kuyu).

Eski Türkçe iç seste bulunan “-đ-” sesi düşmüş ve ikincil uzunluk oluşturmuştur: **cöö** (< ya**đ**ay DLT I-381; DTS 223) (yaya), **eer** (< e**đ**er DLT II-224) (eğer).

Tonlu ile biten sözcüklere gelen “-dAş/-dOş” eki (qarın + **daş** ‘kardeş’ v.b.), ünlü ile biten isimlere geldiğinde “-lAş/ -lOş” şeklini alır ve böylece “-d- > -l-” değişimi oluşur: ata + **laş** (< ata + **daş**) (aynı babadan olan), ene + **leş** (< ene + **deş**) (aynı anneden olan). Bu ses değişiminin yakıştırma yoluyla oluştuğu düşünülüyor.⁶⁷

⁶⁷ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 90.

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen zamir “n”si ile ayrılma hali eki arasında benzeşme görülür. Dolayısıyla iç seste “-d- > -n-” değişikliği meydana gelir: süylömdörün**n**ön (< süylömdörü-**n-d**ön) (konuşmalarından), köçösün**n**ön (< köçösü-**n-d**ön) (caddesinden), tarih**n**nan (< tarihi-**n-d**an) (tarihinden). Bu benzeşme yazı dilinde gösterilmez; yazı dilinde tek “-n-”li kullanılır.

“-d- > -n-” değişimi, birinci tekil şahıs iyelik ekinin ardından ayrılma eki geldiğinde de görülebilir: ölkö**n**nön (< ölköm-**d**ön) (ülkemden), atım**n**an (< atım-**d**an) (adımdan), qolum**n**an (< qolum-**d**an) (elimden).

D. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçe son seste bulunan “-δ” sesi düzenli olarak “-y” ünsüzüne değişmiştir: boy (< boδ DLT III-121; DTS 108) (boy), oyğonu (< oδğur- DTS 362) (uyanmak), toyuu (< toδ- DLT III-244; DTS 570) (doymak), coyyu (< yoδ- DLT III-434; DTS 269) (yok etmek), tıyyu (< tıδ- DLT II-292; DTS 566) (yasaklamak), cayyu (< yaδ- DLT II-314; DTS 223) (sermek), qoyyu (< qoδ- DLT II-295; DTS 452) (koymak), kiyüü (< keδ- DLT II-296; DTS 294) (giymek).

Eski Türkçe son seste bulunan “-δ” sesi bazı örneklerde “-z”ye değişmiştir: özün (< öδin DLT I-243) (kendin).

D. 3. Alıntı Sözcüklerde:

D. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

D. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: daam (aş, yemek Ar. *ùaeām*), dañza ~ dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin’in temel kanunu Çin. *dan’tszı*), dañq (ünvan, nam Far. < Çin.), deputat (milletvekili Rus. *deputat* < Lat.), dialektiqa (diyaletik Rus. *dialektiqa* < Yun.), diviziya (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), didaar ~ diydaar (yüz, surat Far. *didār*), dilafruz (gönlü sevindiren Far. *dil-āfrız*), dilbar (gönül çelen; âşık Far. *dil-ber*), dinazar (dinden çıkan Ar. – Far. *din-āzār*), diniqayır (başka dinden olan Ar. *din-ğayr*), diñse (makamı, idareyi tasdikleyen taş Çin.), diplom (diploma Rus. *diplom* < İtl. *diploma*), door (devir Ar. *devr*), dooran ~ dooron (devran Ar. *devrān*), dorgo ~ dörgö (amir, reis Moğ. *dargā*), dotay (bir bölgenin sorumlusu Çin. *dao* = bölge, *tay* = muhterem), dotsent (doçent Rus. *dotsent* < Lat.), döo (dev Far. *div*), dööbant (devi yenen Far. *div-bend*), döögör (cesur, atılgan Far. *divkerdār*), döölöt (devlet; servet Ar. *devlet*), döörük

(yalan, aldatma Far. *dürjğ*), **dööt** (divit Ar. *devāt*), **döötü**⁶⁸ (Davut, demirci ustası, zanaat sahibine verilen ücret Ar. *dāvut*), **dörbölcün**⁶⁹ (dört köşe Moğ.), **dörbön** (dört Moğ.), **dörök** (ahmak Rus. *duraq*), **duba** ~ **duğa** (dua Ar. *duəā*), **dubal** (duvar, çit Far. *divār*), **duban** (bölge Çin. *duan*), **dubana** ~ **diyvana** ~ **dumana** (divane Far. *divāne*), **dubliqat** (ikinci asıl nüsha Rus. *dubliqat* < Lat.), **duldul** (Hz. Ali'nin atı Ar. *duldul*), **duñ-çu** (çevirmen, tercüman Çin. –Kırg. *tuñ* = bildirme).

Kullanıldığı Durum:

dV- durumunda kullanılır: **daana** (bilgin Far. *dānā*), **dayım** ~ **dayıma** (daima Ar. *dā'imā*), **dañza** ~ **dañsa** (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszi*), **dar** (idam ağacı Far. *dār*), **diagnoz** (teşhis Rus. *diagnoz* < Yun.), **diviziya** (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), **doqument** (doküman Rus. *doqument* < Lat.), **dooran** ~ **dooron** (devran Ar. *devrān*), **dotay** (bir bölgenin sorumlusu Çin. *dao* = bölge, *tay* = muhterem), **durucma** (milis, asker Rus. *drujina*), **duşman** (düşman Far. *duşmān*), **düñ** (toptan Çin. *dun*), **dit** (fikir, görüş Far. *dīd*).

dC- durumunda Rusça alıntılarda kullanılır: **dlina** (uzunluk Rus. *dlina*), **dnevnik** (günlük Rus. *dnevnik*).

D. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **adamzat** (insanoğlu Ar.- Far. *ādem-ōāt*), **idara** (idare Ar. *idāre*), **idealist** (idealist Rus. *idealist* < Frs. *idéaliste*), **üdö** (verme, ödeme, yerine getirme Far. *edā'*), **üdot** (müddet Ar. *muddet*), **ıdıq** (iddia Ar. *iddiēā*), **sıdıq** (doğruluk Ar. *āidq*), **badırañ** (salatalık Far. *bādreñ*), **banda** (çete Rus. *banda* < İtl.), **banduulu** (büyük davul Çin. – Ar. *bañ-ûabl*), **bidıya** (fidye Ar. *fıdye*), **boğdıhan** (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), **bodo** (büyük siyah hayvan Moğ. *bod* = büyük), **bödüröt** (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), **badıbot** (büyük kase Rus. *podvoda*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*), **kedi** (kabak Far. *kedj*), **kezende** (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), **kelde** (kelle Far. *kelle*), **kende** (kısa Far. *künd*), **kerden** (boyun Far. *gerden*), **köödök** (çocuk Far. *qydek*), **küldü** (bütün, hepsi, külli Ar. *qullî*), **künadır**⁷⁰ (vali Rus. *gubernator* < Lat.), **kündö** (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer), **kedan** (ambar Far. *kāhdān*), **ökümdar** (hükümdar Ar. – Far. *ouqm-dār*), **qaada** (örf, adet Ar. *qāèide*), **qabadır** (endişe, kaygı Ar. *òavāūr*), **qadır** (güçlü; değer, itibar Ar. *qadr*), **qadık** (şüphe, kuşku Far. *òadāiè*), **qadim** (eski Ar. *qadīm*), **qandağay** (ceylan derisi Moğ. *handagay*), **andasa** (geometri Ar. *hendese*), **industriya** (endüstri Rus. *industriya* <

⁶⁸ Hz. Davut'un isminden alınmıştır.

⁶⁹ Özel isim olarak kullanılır.

⁷⁰ Devrim öncesi vilayet yöneticisi için kullanılan bir terimdi.

Lat.), **ındı** (Hintli Far. *hindy*), **pada** ~ **bada** (boynuzlu hayvan; inek Far. *pāde*), **padar** (baba Far. *peder*), **zadetke** (pey, kaparo Rus. *zadatok*), **zardal** (zerdali Far. *zerd-ālī*), **zardep** (mazlum, korkutulmuş Far. *zerd-āb*), **zından** (zindan Far. *zindān*), **ziyada** (çok, bol Ar. *ziyāde*), **zadı** (çocuk Far. *zāde*), **tsilindr** (silindir Rus. *tsilindr* < Frs. *cylindre*).

Kullanıldığı Durum:

-**VdV**- durumunda kullanılır: **sıdıq** (doğruluk Ar. *āidq*), **badırañ** (salatalık Far. *bādreñ*), **badışa** (padişah Far. *pādşāh*), **bidıya** (fidye Ar. *fidye*), **bödüröt** (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), **buradar** (birader Far. *birāder*), **badıbot** (büyük kase Rus. *podvoda*), **ıybadat** ~ **ibadat** (ibadet Ar. *ibādet*), **cadıt** (cedit, yeni Ar. *cedid*), **cadıgöy** (sihirbaz Far. *cādıguy*), **cadıbal** (cetvel, tablo Ar. *cedvel*), **ğradus** (derece Rus. *gradus* < Lat.), **kedey** (fakir; dilencilik Far. *gedāi*), **mударis** (müderis Ar. *muderris*), **saadaq** (sadak, okluk Moğ. *saadağ*), **sedep** (sedef Ar. *āadef*), **zadetke** (pey, kaparo Rus. *zadatok*).

-**VdV** durumunda kullanılır: **bodo** (büyük siyah hayvan Moğ. *bod* = büyük), **brıgada** (ekip, grup Rus. *brigada* < Frs.), **obodo** (bezekli keçe Moğ.), **ubada** (vaad, söz verme Ar. *vaəd*), **cadı** (ot, saman doğramada kullanılan kesici alet Çin. *cca* = kesmek, *dao* = bıçak), **cañgüdü** (mağaza öncüsü Çin. *ccan* = öncü, lider; *guy* = mağaza, dükkan), **kedı** (kabak Far. *kedı*), **qaada** (örf, adet Ar. *qāēide*), **navada** ~ **nevada** (aniden; sakın Far. *mebādā*), **pada** ~ **bada** (boynuzlu hayvan; inek Far. *pāde*), **piyada** (piyade Far. *piyāde*), **sada** (sade Far. *sāde*), **sooda** (ticaret Far. *sevdā*), **zaada** (zade, oğul Far. *zāde*).

VdV- durumunda kullanılır: **adamzat** (insanoğlu Ar.- Far. *ādem-ōāt*), **adabiyat** (edebiyat Ar. *edebiyāt*), **adal** (helal Ar. *óalāl*), **adalat** ~ **adilet** (adelet Ar. *ēadālet*), **adat** (adet, sayı Ar. *ēaded*), **adep** (edep Ar. *edeb*), **adisa** (hadise Ar. *óadiāe*), **adis** (hadis Ar. *óadiā*), **idara** (idare Ar. *idāre*), **idealist** (idealist Rus. *idealist* < Frs. *idéaliste*), **ideologiya** (ideoloji Rus. *ideologiya* < Yun.), **idirek** (idrak, düşünme Ar. *idrāq*), **idiris** (İdris Ar. *idris*), **üdü** (müddet Ar. *muddet*), **ıdıq** (iddia Ar. *iddiēā*).

VdV durumunda kullanılır: **adı** (sınır, had Ar. *óadd*), **üdü** (verme, ödeme, yerine getirme Far. *edā'*).

-**Cd**- durumunda yaygın olarak kullanılır: **banda** (çete Rus. *banda* < İtl.), **boğdıhan** (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), **bul'dozer** (buldozer Rus. *bul'dozer* < Frs. *bulldozer*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*), **abdan** (en Far. *ebeden*), **abdeste** ~ **abdeşte** (abdest Far. *āb* = su + *dest* = el), **cekendos** (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*), **celdet** (cellat Ar. *cellād*), **cuvaldı** (çuvaldız Far. *cuvāl-dıy*), **cıldam** ~ **ıldam** (çabukluk, çeviklik Far. *celdi*), **ucdan** (vicdan Ar. *vicdān*), **çanda** (bazen, biraz, bir süre Far. *çendī*), **çandan** (oldukça, çok, o kadar Far. *çendān*), **kelde** (kelle

Far. *kelle*), **kende** (kısa Far. *künd*), **kerden** (boyun Far. *gerden*), **qardo** (sınırları belli yol, kordon Rus. *qordon*), **qasiyde** (kaside Ar. *qaâide*), **ildet** (illet Ar. *èillet*), **mağdır** (güç, kuvvet Ar. *maqđār*), **möndü** (sağ, selamet Kalm. *mendi* = sağ, salim), **sardar** (serdar, alp Far. *ser-dār*), **şaldaaqı** (beceriksiz kadın Far. *şeleôte*), **şardana** (herkesçe bilinme Far. *çār-dānā*), **zından** (zindan Far. *zindān*).

-**dC**- durumunda nadiren kullanılır: **advoqat** (avukat Rus. *advoqat* < Lat.), **admiral** (amiral Rus. *admiral* < Frs. *amiral*), **adres** (adres Rus. *adres* < Frs. *adresse*), **byudcet** (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*).

-**dC** durumunda kullanılır: **qadr** (sahne; kadro Rus. *qadr* < Frs.).

D. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **vzvod** (asker takımı Rus. *vzvod*), **absurd** (anlamsızlık, gevezelik Rus. *absurd* < Frs. *absurde*), **avangard** (öncü Rus. *avangard* < Frs. *avant-garde*), **pud** (eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk birim Rus. *pud*), **ard** (un Far. *ārd*), **parohod** (vapur Rus. *parohod*), **cad** (zihin, yâd Far. *yād*), **dard** (dert Far. *derd*), **aqqord** (akort Rus. *aqqord* < İtl.), **metod** (metot Rus. *metod* < Yun.), **murad** (murat, istek, arzu Ar. *murād*), **murid** (mürit Ar. *murid*), **naryad** (görev; nöbet, sıra Rus. *naryad*), **parad** (tören geçişi Rus. *parad* < Frs.), **perevod** (tercüme Rus. *perevod*), **rashod** (harcama Rus. *rashod*), **reyd** (akın, baskın Rus. *reyd* < İng. *raid*), **reqord** (rekord Rus. *reqord* < İng. *record*), **sqlad** (depo Rus. *sqlad*), **snaryad** (makina; mermi Rus. *snaryad*), **vezdehod** (arazi aracı Rus. *vezdehod*), **velosiped** (bisiklet Rus. *velosiped* < Frs. *vélecipXde*), **ovlad** ~ **avlad** (evlat Ar. *evlād*), **yod** (iyot Rus. *yod*), **zavod** (fabrika Rus. *zavod*).

Kullanıldığı Durum:

-**Vd** durumunda kullanılır: **vzvod** (asker takımı Rus. *vzvod*), **pud** (eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk birim Rus. *pud*), **parohod** (vapur Rus. *parohod*), **cad** (zihin, yâd Far. *yād*), **metod** (metot Rus. *metod* < Yun.), **murad** (murat, istek, arzu Ar. *murād*), **murid** (mürit Ar. *murid*), **parad** (tören geçişi Rus. *parad* < Frs.), **perevod** (tercüme Rus. *perevod*), **rashod** (harcama Rus. *rashod*), **sqlad** (depo Rus. *sqlad*), **zavod** (fabrika Rus. *zavod*).

-**Cd** durumunda Rusça'dan alıntılarda kullanılır: **absurd** (anlamsızlık, gevezelik Rus. *absurd* < Frs. *absurde*), **avangard** (öncü Rus. *avangard* < Frs. *avant-garde*), **ard** (un Far. *ārd*), **dard** (dert Far. *derd*), **aqqord** (akort Rus. *aqqord* < İtl.), **reyd** (akın, baskın Rus. *reyd* < İng. *raid*), **reqord** (rekord Rus. *reqord* < İng. *record*).

D. 3. 2. Özellikler:

D. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “d-” korunur: **daana** (bilgin Far. *dānā*), **dabaa** ~ **daba** (ilaç, deva Ar. *devā*'), **davam** (devam Ar. *devām*), **davdaraq** (çeşitli, sıra sıra ağaçlar Far. *dāv-diraòt*), **dacaal** (deccal Ar. *deccāl*), **dayra** ~ **dariya** (derya Far. *deryā*), **dayım** ~ **dayıma** (daima Ar. *dā'imā*), **daq** (iz, damga, kaygı, dağ Far. *dāğ*), **dalil** (delil Ar. *delil*), **danqana** (ambar Far. *dān-òāne*), **dap** (dört köşeli bir müzik aleti Far. *def*), **dapa** (defa, kez Ar. *defēa*), **dar** (idam ağacı Far. *dār*), **daraca** (derece Ar. *derece*), **dargöy** (eşik Far. *der-gāh*), **darek** (haber, açıklama Far. *derk*), **darman** (derman Far. *dermān*), **dars** ~ **darıs** (ders Ar. *ders*), **dastan** (destan Far. *destān*), **dastar** (sarı Far. *destār*), **datqa** (bir unvan adı Far. *dād-òah* = hak, adalet isteyen), **dem** (nefes Far. *dem*), **depter** (defter Far. *defter*), **didaar** ~ **diydaar** (yüz, surat Far. *dīdār*), **dil** (gönül Far. *dil*), **dilafruz** (gönlü sevindiren Far. *dil-āfrīz*), **dilbar** (gönül çelen; âşık Far. *dil-ber*), **dinazar** (dinden çıkan Ar. – Far. *dīn-āzār*), **dozoq** (cehennem Far. *dīzaò*), **doo** (dava Ar. *daèvā*), **dooran** ~ **dooron** (devran Ar. *devrān*), **döobant** (devi yenen Far. *dīv-bend*), **döögör** (cesur, atılgan Far. *dīvkerdār*), **döölöt** (devlet; servet Ar. *devlet*), **döörük** (yalan, aldatma Far. *dūrjğ*), **dööt** (divit Ar. *devāt*), **duba** ~ **duğa** (dua Ar. *duèā*), **dubal** (duvar, çit Far. *dīvār*), **duutar** (dutar Far. *dītār*), **durus** (dürüst Far. *durust*), **duşman** (düşman Far. *duşmān*), **dıram** (dirhem Ar. *dirhem*), **dürbü** (dürbün Far. *dīr-bīn*), **dıqat** (dikkat Ar. *dīqqat*), **düm** (kuyruk Far. *dīm*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “d-” korunur: **dastaniya** (soruşturma Rus. *doznanie*), **davernes** (vekâletname Rus. *doverennost*'), **deqada** (on gün Rus. *deqada* < Frs.), **deqabr'** (Aralık Rus. *deqabr'* < Lat.), **deleğat** (delege Rus. *deleğat* < Lat.), **demoqratiya** (demokrasi Rus. *demoqratiya* < Yun.), **demonstratsiya** (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), **deputat** (milletvekili Rus. *deputat* < Lat.), **defis** (küçük çizgi Rus. *defis* < Lat.), **diagnoz** (teşhis Rus. *diagnoz* < Yun.), **dialektiqa** (diyaletik Rus. *dialektiqa* < Yun.), **diviziya** (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), **diplom** (diploma Rus. *diplom* < İtl. *diploma*), **direktiva** (direktif, yönerge Rus. *direktiva* < Frs. *directive*), **direktör** (müdür Rus. *direktor* < Lat.), **diriyyör** (bale, orkestra şefi Rus. *diriyyör* < Frs.), **domna** (maden fırını Rus. *domna*), **duhovoy** (üflemleri aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), **duma** (meclis Rus. *duma*), **durucma** (milis, asker Rus. *drujina*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “d-” korunur: **daarñ** (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi), **dalay lama** (lamaların büyüğü Tib. *dalay* = büyük, *lama* = din görevlisi), **dañza** ~ **dañsa** (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszı*), **dorgo** ~ **dörgö** (amir, reis Moğ. *dargā*), **dotay** (bir bölgenin sorumlusu Çin.

dao = bölge, *tay* = muhterem), *duban* (bölge Çin. *duan*), *duudun* ~ *dürdün* (bir Çin ipek türü Çin. *dau* = ipek, *duan* = parlak), *düñ* (toptan Çin. *dun*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “d- > l-” değişimi görülür: *luñtuñ* (askeri vali Çin. *du* = büyük; *tun* = yönetme).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “d- > t-” değişimi görülür: *tacaal* (Deccal Ar. *deccāl*), *taq* (leke, iz Far. *dāğ*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ê- > z-” değişimi görülür: *zarp* (darp, vurma Ar. *êarbe*).

D. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-d-” korunur: *adamzat* (insanoğlu Ar.- Far. *ādem-ōāt*), *adalat* ~ *adilet* (adelet Ar. *èadālet*), *adep* (edep Ar. *edeb*), *bedöo* (bedevi Ar. *bedevî*), *idiris* (İdris Ar. *idrîs*), *üdö* (verme, ödeme, yerine getirme Far. *edā*), *bidia* (fidye Ar. *fidye*), *buradar* (birader Far. *birāder*), *abdan* (en Far. *ebeden*), *ıybadat* ~ *ibadat* (ibadet Ar. *èibādet*), *cadıt* (cedit, yeni Ar. *cedid*), *cadıgöy* (sihirbaz Far. *cādī-ğuy*), *cuvaldız* (çuvaldız Far. *cuvāl-dīz*), *cıldam* ~ *ıldam* (çabukluk, çeviklik Far. *celdi*), *çanda* (bazen, biraz, bir süre Far. *çendî*), *çandan* (oldukça, çok, o kadar Far. *çendān*), *köödök* (çocuk Far. *qādek*), *qaada* (örf, adet Ar. *qāèide*), *qadır* (güçlü; değer, itibar Ar. *qadr*), *mader* (anne Far. *māder*), *maydan* (meydan Ar. *meydān*), *medrese* (medrese Ar. *medrese*), *murdar* ~ *mırdar* (murdar, kirli, pis Far. *murdār*), *müdü* (müdür Ar. *mudîr*), *mürdö* (kabir, mezarlık Far. *mürde*), *badam* (badem Far. *bādām*), *pada* ~ *bađa* (boynuzlu hayvan; inek Far. *pāde*), *padar* (baba Far. *peder*), *padıša* (padişah Far. *pādşāh*), *payda* (belli, açık Far. *peydā*), *randa* (rende Far. *rende*), *irada* (irade Ar. *irāde*), *saadıq* ~ *sadıq* (sadık, doğru Ar. *āādıq*), *sada* (sade Far. *sāde*), *sandıq* (sandık Ar. *āandīq*), *sardar* (serdar, alp Far. *ser-dār*), *sıdıq* (dosdoğru, sıddık Ar. *āıdıq*), *şaaazada* ~ *şahizaada* (şehzade Far. *şeh-zāde*), *zından* (zindan Far. *zindān*), *ziyada* (çok, bol Ar. *ziyāde*), *zadı* (çocuk Far. *zāde*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-d-” korunur: *admiral* (amiral Rus. *admiral* < Frs. *amiral*), *adres* (adres Rus. *adres* < Frs. *adresse*), *idealist* (idealist Rus. *idealist* < Frs. *idéaliste*), *banda* (çete Rus. *banda* < İtl.), *bödüröt* (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), *brigada* (ekip, grup Rus. *brigada* < Frs.), *badıbot* (büyük kase Rus. *podvoda*), *bardeñke* (tekli silah Rus. *berdanqa*), *güdük* (düdük Rus. *ğudoq*), *ğvardiya* (hassa birlikleri Rus. *ğvardiya* < Frs.), *ğospodin* (bey Rus. *ğospodin*), *ğradus* (derece Rus. *ğradus* < Lat.), *qalendar*’ (takvim Rus. *qalendar*’ < Lat.), *qandidat* (aday Rus. *qandidat* < Lat.), *qardon* (sınırları belli yol, kordon Rus. *qordon*), *qodeks* (kanun Rus. *qodeks* < Lat.),

qomandır (komutan Rus. *qomandır*), qonduqtor (konjonktör Rus. *qonduqtor* < Lat.), qosmodrom (uzay üssü Rus. *qosmodrom* < Yun.), aqademiya (akademi Rus. *aqademiya* < Yun.), mandalin (mandolin Rus. *mandolina* < İtl.), mandat (belge, kart; manda Rus. *mandat* < Lat.), medal' (madalya Rus. *medal'* < Lat.), nadzor (nezaret, gözleme Rus. *nadzor*), industriya (endüstri Rus. *industriya* < Lat.), ippodrom (hipodrum Rus. *ippodrom* < Yun.), radius (yarıçap Rus. *radius* < Lat.), orden (devlet nişanı Rus. *orden* < Lat.), svodqa (rapor Rus. *svodqa*), sequnda (saniye Rus. *sequnda*), soldat (asker Rus. *soldat*), zadaniye (ödev, görev Rus. *zadaniye*), zadetke (pey, kaparo Rus. *zadatok*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-d-” korunur: çider (atın üç ayağına vurulan köstek Moğ. *çödör*), boğdihan (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), bodo (büyük siyah hayvan Moğ. *bod* = büyük), cadı (ot, saman doğramada kullanılan kesici alet Çin. *cca* = kesmek + *dao* = bıçak), kündö (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer), qandağay (ceylan derisi Moğ. *handagay*), mendibanti (selamette misiniz?; iyi misiniz? Kalm. *mendi* = sağ, salim + *bani* = var mısınız?), möndü (sağ, selamet Kalm. *mendi* = sağ, salim), saadaq (sadak, okluk Moğ. *saadağ*).

Alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-d-” ünsüzü, Kırgız Türkçesinde “-z-” sesine dönüşmüştür: qızmat (hizmet Ar. *òidmet*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-d- > -t-” değişimi görülür: batınıs ~ batunus ~ patınıs (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), çatıraş (satranç Far. *āadrenc*), badıbot (büyük kase Rus. *podvoda*), nariste ~ arista (masum, genç Ar. *na-reside*), patpiske (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), iskitke (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*), taştıt (şiddetlendirme Ar. *teşdid*), tastıq (tasdik Ar. *taādiq*), taratut (kararsızlık, duraksama, uğraşma Ar. *tereddud*).

Alıntı sözcüklerde -dC-, -dC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: badırañ (salatalık Far. *bādreñ*), badışa (padişah Far. *pādsāh*), bidiya (fidye Ar. *fidye*), bödüröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), badıbot (büyük kase Rus. *podvoda*), cadıbal (cetvel, tablo Ar. *cedvel*), idirek (idrak, düşünme Ar. *idrāq*), idiris (İdris Ar. *idris*), sıdıq (doğruluk Ar. *āidq*), qadır (güçlü; değer, itibar Ar. *qadr*).

Bazı alıntı sözcüklerde son heceyle birlikte “-d-” ünsüzünün düştüğü görülür: boroz (iz, yol Rus. *borozda*), qantraban (kaçakçılık Rus. *qontrabanda*), rancı (darılma, gücenme Far. *rencide*), şunan (dinleme; dinleyici Far. *şenavande*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-d-” ünsüzünün düştüğü görülür: tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-dd-” ikiz ünsüzünün teklediği görülür: üdöt (müddet Ar. *muddet*), ıdıq (iddia Ar. *iddièā*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-d-” ünsüzünün türediği görülür: daldal (tellal Far. *delāl*), dilde (altın Far. *ùelā*).

D. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde nadiren de olsa son ses “-d” korunur: ard (un Far. *ārd*), cad (zihin, yâd Far. *yād*), dard (dert Far. *derd*), murad (murat, istek, arzu Ar. *murād*), murid (mürit Ar. *murid*), ovlad ~ avlad (evlat Ar. *evlād*).

Genellikle Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-d” korunur: vzvod (asker takımı Rus. *vzvod*), absurd (anlamsızlık, gevezelik Rus. *absurd* < Frs. *absurde*), avangard (öncü Rus. *avangard* < Frs. *avant-garde*), pud (eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk birim Rus. *pud*), aqqord (akort Rus. *aqqord* < İtl.), metod (metot Rus. *metod* < Yun.), naryad (görev; nöbet, sıra Rus. *naryad*), parad (tören geçişi Rus. *parad* < Frs.), perevod (tercüme Rus. *perevod*), rey (akın, baskın Rus. *rey* < İng. *raid*), reqord (rekord Rus. *reqord* < İng. *record*), sqlad (depo Rus. *sqlad*), snaryad (makina; mermi Rus. *snaryad*), vezdehod (arazi aracı Rus. *vezdehod*), velosiped (bisiklet Rus. *velosiped* < Frs. *vélecipXde*), zavod (fabrika Rus. *zavod*).

Alıntı sözcüklerde sonda bulunan tonlu “-d” ünsüzü, Kırgız Türkçesinde tonsuzlaşarak “-t” ünsüzüne dönüşmüştür: maqsat (amaç, gaye Ar. *maqāad*), dart (dert Far. *derd*), meçit (mescit Ar. *mescid*), bolot (çelik, polat Far. *pylād*), bödüröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), cadıt (cedit, yeni Ar. *cedid*), cazat (ceset Ar. *cesed*), cezit (Yezit Ar. *yezid*), celdet (cellat Ar. *cellād*), cemşit (Cemşit Far. *cemşid*), coomart (cömert Ar. *cevān-merd*), ucut (vücut, varlık Ar. *vucyd*), abcat (ebcet Ar. *ebced*), dööbant (devi yenen Far. *div-bend*), dit (fikir, görüş Far. *did*), dükört (küçük makas Far. *dj-kārd*), adat (adet, sayı Ar. *èaded*), ğart (batak, bulanık, tozlu Far. *gerd*), kelbet (görünüş, şekil Far. *kālbūd*), küncüt ~ quncut (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), kelit ~ kilit (kilit Far. *kelid*, *kilid*), qant (şeker Ar. *qand*), lahat (lahit, kabir Ar. *laód*), mart (mert, erkek Far. *merd*).

Bazı alıntı sözcüklerde sonda bulunan tonlu “-d” ünsüzü “-z” ünsüzüne dönüşmüştür: kümböz (kümbet Far. *gunbed*), ustaz (üstat Far. *ustād*).

Alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-d” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-t” şeklinde telaffuz edilir:⁷¹ velosipet (bisiklet Rus. *velosiped*), put (eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk birim Rus. *pud*). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*velosiped*, *pud*” şeklinde yazılır.

⁷¹ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 61.

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-d” düşer: poyuz (tren Rus. *poezd*), aqun (din lideri Far. *āðyñd*), qorston (mutlu, kanaat eden Far. *ðursend*), naq (nakit Ar. *naqd*), usta (usta Far. *ustād*), oyöz (kaza, ilçe Rus. *uyezd*).

Bazı alıntı sözcüklerde yer alan “-d” ünsüzünün ardından ünlü türemesi görülür: kende (kısa Far. *künd*), kündö (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer).

F - f (Φ-φ)

F. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş-dudak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “v” nin tonsuzudur. Bu ses diş sürtünme fonemi olarak da kabul edilir ve oluşumu şöyle açıklanır: “Söz konusu sesin çıkarılmasında dilin ön kıyısı, alt sıra dişlerin ardına dayanır, alt dudak üst sıra dişlerin kıyısına değerek bir daralma oluşturur, bu daralmanın ardında tutuklanan soluk oluşan daralma nedeniyle sızarak dışarı çıkar ve ‘f’ ünsüzü duyulur.”⁷² Kırgız Türkçesinde hep birincil olarak kullanılır.

F. 2. Türkçe Sözcüklerde:

F. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılmayan bir ünsüzdür.

F. 3. Alıntı Sözcüklerde:

F. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

F. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: fabrika (fabrika Rus. *fabrika* < Lat.), faqt (olgu Rus. *faqt* < Lat.), faqultet (fakülte Rus. *faqultet* < Lat.), familiya (soyad Rus. *familiya* < Lat.), fanza (ev Çin. fantsza, Dung. *fonzı*), farız (görev, farz Ar. *farø*), fevral’ (şubat ayı Rus. *fevral’* < Lat.), ferma (çiftlik Rus. *ferma*), fiziqa (fizik Rus. *fiziqa* < Yun.), fintuza (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin*

⁷² Nevin Selen, **age.**, s. 97.

= nişasta, *tozu* = çubuk), **fitne** (fitne Ar. *fitne*), **flyağ** (matara Rus. *flyağa*), **front** (cephe Rus. *front*).

Kullanıldığı Durum:

fV- durumunda kullanılır: **faqt** (olgu Rus. *faqt* < Lat.), **faqultet** (fakülte Rus. *faqultet* < Lat.), **fanza** (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzı*), **farız** (görev, farz Ar. *farø*), **fevral'** (şubat ayı Rus. *fevral'* < Lat.), **fintuza** (nohut unundan erişte Dung. *fintozu*; *fin* = nişasta, *tozu* = çubuk), **fitne** (fitne Ar. *fitne*).

fC- durumunda Rusça'dan alıntılarda kullanılır: **flyağ** (matara Rus. *flyağa*), **front** (cephe Rus. *front*).

F. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: vazifa ~ vaziyfa (vazife, görev Ar. *vaôife*), **afişa** (afiş Rus. *afişa* < Frs. *affiche*), **afsun** (efsun Far. *efsÿn*), **affiks** (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.), **bufet** (büfe Rus. *bufet* < Frs. *buffet*), **defis** (küçük çizgi Rus. *defis* < Lat.), **defitsit** (açık, zaaf Rus. *defitsit* < Lat.), **dilafruz** (gönlü sevindiren Far. *dil-âfrÿz*), **geoğrafiya** (coğrafya Rus. *geoğrafiya* < Yun.), **ğafu** (af Ar. *èafv*), **grammofon** (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **landşaft** (manzara Rus. *landşaft* < Alm.), **alfavit** (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), **mağrifat** (ilim Ar. *maèrifet*), **marifat** (marifet Ar. *maèrifet*), **muqafat** (mükâfat Ar. *muqāfāt*), **amfiteatr** (anfitiyatro Rus. *amfiteatr* < Yun.), **neft** (petrol Rus. *neft*), **profsoyuz** (sendika Rus. *profsoyuz*), **telefon** (telefon Rus. *telefon* < Yun.), **tufi** (çete Çin.), **tufli** (kışlık ayakkabı, bot Rus. *tufli*).

Kullanıldığı Durum:

-VfV- durumunda kullanılır: **bufet** (büfe Rus. *bufet* < Frs. *buffet*), **defis** (küçük çizgi Rus. *defis* < Lat.), **defitsit** (açık, zaaf Rus. *defitsit* < Lat.), **geoğrafiya** (coğrafya Rus. *geoğrafiya* < Yun.), **grammofon** (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **mağrifat** (ilim Ar. *maèrifet*), **marifat** (marifet Ar. *maèrifet*), **muqafat** (mükâfat Ar. *muqāfāt*), **telefon** (telefon Rus. *telefon* < Yun.).

-VfV durumunda kullanılır: **vazifa** (vazife, görev Ar. *vaôife*), **ğafu** (af Ar. *èafv*), **tufi** (çete Çin.).

VfV- durumunda kullanılır: **afişa** (afiş Rus. *afişa* < Frs. *affiche*), **affiks** (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.).

-Cf- durumunda kullanılır: **vaziyfa** (vazife, görev Ar. *vaôife*), **alfavit** (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), **amfiteatr** (anfitiyatro Rus. *amfiteatr* < Yun.).

-fC- durumunda kullanılır: **afsun** (efsun Far. *efsün*), **dilafruz** (gönlü sevindiren Far. *dilāfrüz*), **tufli** (kışlık ayakkabı, bot Rus. *tuflı*), **profsoyuz** (sendika Rus. *profsoyuz*).

-fC durumunda kullanılır: **landşaft** (manzara Rus. *landşaft* < Alm.), **neft** (petrol Rus. *neft*).

F. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **verf** (tersane Rus. *verf*), **jiraf** (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*), **sarf** (şekil bilgisi Ar. *āarf*), **seyf** (para kasası Rus. *seyf* < İng. *safe*), **parağraf** (paragraf Rus. *parağraf* < Yun.), **teleğraf** (telgraf Rus. *teleğraf* < Yun.).

Kullanıldığı Durum:

-Vf durumunda kullanılır: **jiraf** (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*), **parağraf** (paragraf Rus. *parağraf* < Yun.), **teleğraf** (telgraf Rus. *teleğraf* < Yun.).

-Cf durumunda kullanılır: **sarf** (şekil bilgisi Ar. *āarf*), **seyf** (para kasası Rus. *seyf* < İng. *safe*), **verf** (tersane Rus. *verf*).

F. 3. 2. Özellikler:

F. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan birkaç alıntı sözcükte ön ses “f-” korunur: **farız** (görev, farz Ar. *farø*), **fitne** (fitne Ar. *fitne*), **fani** (fani, geçici Ar. *fānī*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “f-” korunur: **fabrika** (fabrika Rus. *fabrika* < Lat.), **faqt** (olgu Rus. *faqt* < Lat.), **faqultet** (fakülte Rus. *faqultet* < Lat.), **familiya** (soyad Rus. *familiya* < Lat.), **fevral** (şubat ayı Rus. *fevral* < Lat.), **ferma** (çiftlik Rus. *ferma*), **fiziqa** (fizik Rus. *fiziqa* < Yun.), **flyag** (matara Rus. *flyaga*), **front** (cephe Rus. *front*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “f-” korunur: **fanza** (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzi*), **fintuza** (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta + *tozi* = çubuk).

Alıntı sözcüklerin ön sesinde “f- > b-” değişimi görülür: **baani** (fani, geçici Ar. *fānī*), **batuba** ~ **batıba** (fetva Ar. *fetvā*), **bal** (fal Ar. *fāl*), **bitir** (fıtır sadakası Ar. *fiür*), **bata** (dua Ar. *fātióa*), **balaket** (felaket Ar. *felāket*), **baqır** (fakir Ar. *faqir*), **balaq** (felek Ar. *felek*), **balan** (falan Ar. *fulān*), **berişte** (melek Far. *firişte*), **bidiya** (fidye Ar. *fidye*), **buqara** (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), **bursat** (fırsat Ar. *furāt*), **borum** (dış görünüş Rus. *forma* < Lat.).

Alıntı sözcüklerin başında “f- > p-” değişimi görülür: **parzant** ~ **perzent** (çocuk Far. *ferzend*), **parq** (fark Ar. *farq*), **parman** (ferman Far. *fermān*), **pars** (Fars Far. *fārs*), **peyil** ~

beyil (fiil Ar. *fièl*), perişte (melek Far. *firişte*), pintoza ~ puntozı (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta, *tozi* = çubuk), pitir (fitir Ar. *fiùra*), pöös (kurnaz, şeytan Ar. *fāóis*), pursat (fırsat Ar. *furāat*), zul-puqor (Zülfikar Ar. *ou-fiqār*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “f- > (p- > b- >) m-” değişimi görülür: **mamil** ~ **mamili** (siyah çayın düşük kalitelisi Rus. *famil’ny*).

F. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan birkaç alıntı sözcükte iç ses “-f-” korunur: vazifa ~ vaziyfa (vazife, görev Ar. *vaôife*), afsun (efsun Far. *efsün*), dilafruz (gönlü sevindiren Far. *dil-āfrüz*), ğafu (af Ar. *əafv*), mağrifat (ilim Ar. *maèrifet*), marifat (marifet Ar. *maèrifet*), muqafat (mükâfat Ar. *muqāfāt*), müftiy (müftü Ar. *mufti*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-f-” korunur: afişa (afiş Rus. *afişa* < Frs. *affiche*), affiks (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.), bufet (büfe Rus. *bufet* < Frs. *buffet*), defis (küçük çizgi Rus. *defis* < Lat.), defitsit (açık, zaaf Rus. *defitsit* < Lat.), geografiya (coğrafya Rus. *geografiya* < Yun.), ğrammofon (gramfon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), landşaft (manzara Rus. *landşaft* < Alm.), alfavit (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), amfiteatr (anfitiyatro Rus. *amfiteatr* < Yun.), neft (petrol Rus. *neft*), tufli (kışlık ayakkabı, bot Rus. *tufli*), profsoyuz (sendika Rus. *profsoyuz*), telefon (telefon Rus. *telefon* < Yun.).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-f- > -p-” değişimi görülür: **apat** (afet Ar. *āfet*), **apsala** ~ **apsana** (efsane Far. *efsāne*), **apsun** (efsun Far. *efsün*), **apta** (hafta Far. *hefte*), **aptiek** ~ **apteek** (Kuran’ın yedide biri; devrim öncesi mekteplerde bir okuma yöntemi Far. *heft-yek*), **apiyim** (afyon Ar. *āfyün*), **apız** (hafız Ar. *óāfiô*), **opat** ~ **opot** ~ **apat** ~ **upat** (vefat, ölüm Ar. *vefāt*), **üpü** (bağışlama, af Ar. *əafv*), **ıptar** (iftar Ar. *ifûār*), **ıpılas** (iflas; pis; murdar Ar. *iflās*), **şapaq** (şafak vakti Ar. *şefaq*), **arapa** (arefe Ar. *əarefe*), **ıstıqpar** (istiğfar, tövbe Ar. *istiğfār*), **şapaat** (şefaath Ar. *şefāeat*), **şapqat** (şefkat Ar. *şefqat*), **şopur** (şoför Rus. *şofyör* < Frs. *chauffeur*), **şıpa** ~ **şıpaa** (şifa Ar. *şifā*), **tanapis** (tenefüs, dinlenme Ar. *teneffus*), **tapsir** (tefsir Ar. *tefsir*), **taptiş** (teftiş Ar. *teftiş*), **tarpi** (terfi Ar. *terfiè*), **taypa** ~ **taypı** (tayfa, zümre Ar. *ûā’ife*), **zarbap** (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*), **ziyapat** (ziyafet Ar. *øiyāfet*), **zirapa** (yaraşır, güzel Ar. *ôarife*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste yer alan ikiz ünsüz “-ff-”nin tekleserek “-f- > -p-” değişiminin olduğu görülür: **keperet** (kefâret Ar. *keffāret*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-f- > -b-” değişimi görülür: **lebiz** (lafız, kelime Ar. *lafô*), **nabi** (fayda, yarar Ar. *nāfiè*), **şabdali** ~ **şabdaali** (şeftali Far. *şeft-ālî*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-f- > -m-” değişimi görülür: **kemin** ~ kepin (kefen Ar. *kefen*), **ıntımaq** (ittifak, birlik, uyuşma Ar. *ittifāq*).

F. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-f” nadiren korunur: **sarf** (şekil bilgisi Ar. *āarf*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-f” korunur: **verf** (tersane Rus. *verf*), **jiraf** (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*), **parağraf** (paragraf Rus. *paragraf* < Yun.), **telegraf** (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.), **tseyf** (kasa Rus. *tseyf*), **seyf** (para kasası Rus. *seyf* < İng. *safe*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-f > -p” değişimi görülür: **tarap** (taraf Ar. *ūaraf*), **insap** ~ **ısap** (insaf Ar. *ināāf*), **alip** (elif Ar. *elif*), **ürp** (örf Ar. *əurf*), **dap** (dört köşeli bir müzik aleti Far. *def*), **keyip** ~ **keyp** (keyif Ar. *keyf*), **kenep** (kenevir Far. *kenif*), **qılap** (kın, kap, kılıf Ar. *gilāf*), **lap** (laf Far. *lāf*), **alap** (ot, yem Far. *əalaf*), **arip** ~ **arıp** (harf Ar. *óarf*), **ısırap** (israf Ar. *isrāf*), **şarap** (şeref Ar. *şeref*), **şarip** ~ **şarıp** (şerif Ar. *şerif*), **ştrap** (ceza Rus. *ştraf*), **taqlip** ~ **takilip** (teklif Ar. *teklif*), **zayıp** (eş, kadın Ar. *əaəif*).

G / Ğ / γ – g / ğ / γ (Γ-r)

Kırgız Türkçesi alfabesindeki “r” harfi “g / ğ / γ” seslerine karşılık geldiği için üç ses ayrı ayrı incelenmiştir:

G. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından ön damak, çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “k” ünsüzünün tonlusudur. Sürekli ince ünlülerle birlikte kullanılır.

Ancak Mustafa Öner, bu ünsüzün Türkiye Türkçesindeki göre damağın daha arkasında telaffuz edildiğini, buna rağmen ünlü-ünsüz uyumunun bozuk olmadığını söyleyerek ses değerinin Türkiye Türkçesinden biraz daha farklı olduğunu görüşündedir.⁷³

⁷³ Mustafa Öner, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi Tatar, Kazak ve Kırgız Şivelerinin Karşılaştırmalı Grameri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1995, s. 7.

G. 2. Türkçe Sözcüklerde:

G. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

G. 2. 1. 1. Başta: Yaygın olarak kullanılmaz. Daha çok yansıma sözcüklerde görülür:

Örnek: gilem (~ kilem) (kilim), güüldö (uğuldamak), gübür (~ kübür) (fısıltı), gis (yulaf başağına benzeyen bir çeşit zararlı ot), gözö (saplı küçücük çömlek), göömüş (sütlü sığır), göpköyö (~ köcö, köçö - II) (darı yarması), görqoo (~ körqoo) (çakal; cadı), güü (gürleyen, gürültü yapan, duvar yıkıldığında çıkan sesi taklit etmekte kullanılıyor), güüldö (gürüldemek).

Kullanıldığı Durum:

gV- durumunda kullanılır: göömüş (sütlü sığır), güüldö- (gürüldemek).

G. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: birge (birlikte), küzgü (ayna), tegerek (yuvarlak), ögö (eğe), kögüş (mavimsi), kögöyü (mavileşmek), kögörü (göğermek), tügötü (tüketmek), özgörü (değişmek), tegerenü (çark etmek).

Kullanıldığı Durum:

-VgV- durumunda kullanılır: tegerek (yuvarlak), segiz (sekiz), çegirtke (çekirge), tügöl (bütün, tam olarak, tamamiyle), tegiz (düz; denk, eşit), cigit (yiğit), çegin- (gerisin geri gitmek, çekilmek), kögö- (göğermek), cügür- (koşmak, koşarak gitmek).

VgV- durumunda kullanılır: ögö (eğe), egin (ekin; hububat veren bitkiler), ögüz (öküz), egiz (ikiz; çift), ügüt (öğüt; propaganda), ögöy (üvey).

-Cg- durumunda kullanılır: birge (birlikte), aṅgame (anlatı), küzgü (ayna), belgi (işaret, damga), üzöṅgü (üzengi), ilgeri (önde, ileri; önce; eskiden), iṅgen (~ ingen) (yavrulmuş dişi deve), kirgiz- (girdirmek, içeri sokmak), özgör- (değişmek).

G. 2. 1. 3. Sonda:

Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: çög-üü (batmak; çökmek), tög-üü (dökmek), çeg-üü (çekmek), büg-üü (bükmek), önüg-üü (gelişmek).

Kullanıldığı Durum:

-Vg- durumunda kullanılır: çög- (batmak; çökmek), tög- (dökmek), çeg- (çekmek), büg- (bükmek), önüg- (gelişmek).

G. 2. 2. Özellikler:

G. 2. 2. 1. Başta:

Türkçe kelimelerde sözcük başı “g-” ünsüzü, yansıma sözcüklerde görülür: güüldöö (uğuldamak), güü (gürleyen, gürültü yapan, duvar yıkıldığında çıkan sesi taklit etmekte kullanılıyor), güüldöö (gürüldemek).

G. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçede sözcük içinde görülen “-g-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde korunur: tegerek (< tegräk DTS 549) (yuvarlak), ülgü (< ülgü DTS 624) (örnek), küzgü (< közgü DTS 321) (ayna), ilgeri (< ilgerü OTG, 244) (geçmiş, önce), emgek (< emgek DTS 172) (iş, çalışma, emek), eger (< ägär DTS 75) (eğer), ögöy (< ögey DLT I-123) (üvey), cigit (< yigit DLT IV-789; DTS 260), iygi (< eöğü DLT I-34; DTS 164) (iyi, hayırlı), ügüt (< ögüt DLT I-51) (öğüt), belgi (< belgü DLT I-427; DTS 93) (işaret; damga), bezgek (< bezgek DLT II-289) (sıtma), tegirmen (< tegirmen DLT I-369; DTS 548) (değirmen), mañgi ~ meñgi (< meñgü DLT I-44; DTS 341; beñgü DTS 94) (ebedi), kögörüü (< köger- DLT II-84; kögär- DTS 312) (göğermek), cügürüü (< yügür- DLT III-68; DTS 284) (koşmak, koşarak gitmek), cügürtüü (< yügürt- DLT III-437; DTS 284) (yürütmek).

Eski Türkçede kelime içinde görülen “-g-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü ve ikincil uzun ünlü oluşturduğu görülür:⁷⁴ küyöö (< küdegü DLT III-12; DTS 324) (güvey, damat), bülöö (< bilegü DLT I-447) (bileği taşı, el bileğisi), kösöö (< közegü DLT I-448) (ateş karıştırma odunu). Bazı örneklerde ikincil uzun ünlü oluşturmadığı da görülür: ceñe (< yeñge ETG 310; DTS 256) (yenge), eşek (< eşgäk ~ eşäk DTS 185; eşyek DTS 186) (eşek).

Eski Türkçede kelime içinde görülen “-g-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “-y-” sesine değiştiği de görülür: iyri (< egri DLT I-127; DTS 166) (eğri), iyne (< yigne DLT II-3; DTS 261) (iğne), cıyırma (< yigirmi OTG 259; yegirmi DTS 253) (yirmi), tüyün (< tügün DLT I-400; DTS 595) (düğüm), üyür (< ögür DLT I-54; ügür DTS 623) (at sürüsü, ylık, sürü), deyre (< tegre DLT I-360) (etraf, çevre), böyrök (< böğür DLT I-361) (böbrek), iyin (< egin DLT I-77) (omuz), iyirüü (< egir- DLT I-179; DTS 166) (eğirmek, bükme; çevirmek, gütmek), üyrönüü (< ögren- DLT I-252; DTS 380) (öğrenmek), iyilüü (< egil- DLT I-198; DTS 165) (eğilmek).

⁷⁴ Ahmet Buran, agm., s. 292.

Eski Türkçede kelime içinde yer alan “-g-” sesi, Kırgız Türkçesinde “-k-” ye dönüşmüştür: külkü (< külgü DTS 325) (gülünç, komedi), kölökö (< kölige DLT IV-358; DTS 314) (gölge), kekirüü (< kegir- DLT II-84) (geçirmek).

“g” ünsüzü bazı örneklerde iç seste göçüşmede görülür: tegirmen > temirgen (değirmen), telegey > tegeley (çevre).

G. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçede sözcük sonunda görülen “-g” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde korunur: sög-üü (< sög- DLT III-184) (sövmek).

Eski Türkçede sözcük sonunda görülen “-g” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü ve düşerken ikincil uzun ünlülerin oluştuğu görülür:⁷⁵ elüü (< elig, ellig DLT I-117; elig DTS 170) (elli), kelüü (< kelig DLT I-26) (geliş, gelme, varma), tirüü (< tiriğ DLT I-14; DTS 562) (diri), belgilüü (< belgülüg DTS 93).

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan “-g” sesi, Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-k” ye dönüşmüştür: beg > bek (bey), tüg > tük (tüy).

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan “-g” sesi, Kırgız Türkçesinde “-y” ye dönüşmüştür: biy (< beg DLT I-22; DTS 91) (halk hakimi, bey; coro oyununu yöneten), böy (< böğ DLT III-131) (tarantula denilen bir çeşit zehirli örümcek), tiyüü (< teg- DLT II-19; DTS 546) (değmek), tüyüü (< tüg- DLT II-20; DTS 595) (dügümlemek), iyüü (< eg- DLT I-168; DTS 165) (eğmek).

G. 3. Alıntı Sözcüklerde:

G. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

G. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: gektar (hektar Rus. *gektar* < Frs. *hectare*), general (general Rus. *general* < Lat.), geniy (deha Rus. *geniy* < Lat.), geögrafiya (coğrafya Rus. *geögrafiya* < Yun.), geologiya (jeoloji Rus. *geologiya* < Yun.), gerb (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.), gevhar (cevher Ar. *cevher*), gidrologiya (hidroloji Rus. *gidrologiya* < Frs. *hydrologie*), gimn (marş Rus. *gimn* < Yun.), gimnaziya (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), gimnastiqa (jimnastik Rus. *gimnastiqa* < Yun.), gipnoz (hipnoz Rus. *gipnoz* < Frs. *hypnose*), gipoteza (hipotez Rus.

⁷⁵ Ahmet Buran, agm., s. 292.

gipoteza < Frs. *hypothXse*), **gips** (alçı Rus. *gips* < Yun.), **gir** (terazi taşı; gülle Rus. *giry*a), **gitar**a (gitar Rus. *gitar*a < İsp.), **gripp** (grip Rus. *gripp* < Frs. *grippe*), **gübürnatır** (vali Rus. *gubernator*), **güdök** (düdük Rus. *gudoq*), **gül** (çiçek Far. *gül*), **gül**amya (gezinti Rus. *gulyanie*), **gülgün** (kırmızıya çalan Far. *gülgün*), **gül**oyron (genç yaşta ölen Far. *gül-virān*), **gülüstön** (güzel yer, gülistan Far. *gül-istān*), **gülçambar** (çelenk Far. *gül-çenber*), **gündöö** (ele veya ayaklara vurulan köstek Far. *künd*), **gürpüröpkö** (gruplaştırma Rus. *gruppirovqa*), **greçiha** (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), **giya** ~ **qıya** (bitki Far. *giyāh*), **göş** (et Far. *guşt*).

Kullanıldığı Durum:

gV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **gektar** (hektar Rus. *gektar* < Frs. *hectare*), **gimn** (marş Rus. *gimn* < Yun.), **gimnaziya** (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), **gips** (alçı Rus. *gips* < Yun.), **gir** (terazi taşı; gülle Rus. *giry*a), **gübürnatır** (vali Rus. *gubernator*), **güdök** (düdük Rus. *gudoq*), **gül** (çiçek Far. *gül*), **gül**amya (gezinti Rus. *gulyanie*), **gülgün** (kırmızıya çalan Far. *gülgün*), **gül**oyron (genç yaşta ölen Far. *gül-virān*), **gülüstön** (güzel yer, gülistan Far. *gül-istān*), **gülçambar** (çelenk Far. *gül-çenber*), **gürpüröpkö** (gruplaştırma Rus. *gruppirovqa*), **giya** (bitki Far. *giyāh*), **göş** (et Far. *guşt*).

gC- durumunda kullanılır: **greçiha** (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), **grek** (Yunan Rus. *grek*), **gripp** (grip Rus. *gripp* < Frs. *grippe*).

G. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **begemot** (su aygırı Rus. *begemot*), **venger** (Macar Rus. *venger*), **begene** (başka, ayrı, yabancı Far. *bî-gāne*), **iglan** (ilan Ar. *ièlān*), **eger** (eğer, belki Far. *eger*), **bacıger** (tavsiye alan Far. *bāc-gir*), **birgöbör** (hüküm, karar Rus. *prigovor*), **cagene** (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), **cadıgöy** (sihirbaz Far. *cādÿ-guy*), **cañgel** ~ **ceñgel** (orman Far. *cengel*), **cañgüdö** (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider; *guy* = mağaza, dükkan), **ciger** (ciğer Far. *ciger*), **ecige**y (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), **kinege** (kitap Rus. *qniga*), **kürögön**⁷⁶ (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *gurgan*), **lager**’ (kamp Rus. *lager*’ < Alm.), **legen** ~ **ilegen** (tabak; leğen Far. *legen*), **legilek** (leylek Far. *legleg*), **leksikologiya** (leksikoloji Rus. *leksikologiya* < Yun.), **logiqa** (mantık Rus. *logiqa* < Yun.), **añgeme** (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), **añgi** (eşek aygırı Far. *hengi*), **añgire** (acele etmek Far. *hengār*), **argen** (müzik aleti Rus. *argen* < Yun.), **örgöö** (dügün obası Kırg. - Moğ.), **sañgi** (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*), **signal** (sinyal Rus. *signal* < Alm.), **şilige** (bir koşum aleti, kayış Rus. *şleya*), **şirge** (buzağı ya da tayın süt emmesini engelleyen burun takısı Moğ.), **şügür** (şükür Ar. *şuqr*), **tañger**

⁷⁶ Bu sözcük Timur (1336-1405)’un bir ünvanıdır.

(bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker, *guar* = unsur, üye), *tilgirem* (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.), *türgön* (tez, çabuk Moğ. *turgen*), *ötögön* (ayı Moğ. *ötögö*), *zanger* ~ *zañker* (yeşil boya Far. *zenkār*), *zañgi* (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), *zañgi* (zenci Ar. *zenci*), *zerger* (kuyumcu, usta Far. *zerger*), *bezergen* (tüccar Far. *bāzergān*).

Kullanıldığı Durum:

-VgV- durumunda kullanılır: **begemot** (su aygırı Rus. *begemot*), **begene** (başka, ayrı, yabancı Far. *bì-gāne*), **bacıger** (tavsiye alan Far. *bāc-gir*), **cagene** (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), **cadıgöy** (sihirbaz Far. *cādī-guy*), **ciger** (ciğer Far. *ciger*), **ecigey** (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), **darıger** (bilinen, belli Far. *derkār*), **darıger** (doktor Far. *dārīger*), **döögör** (cesur, atılgan Far. *divkerdār*), **lager'** (kamp Rus. *lager'* < Alm.), **legen** ~ **ilegen** (tabak; leğen Far. *legen*), **legilek** (leylek Far. *legleg*), **leksikologiya** (leksikoloji Rus. *leksikologiya* < Yun.), **logıqa** (mantık Rus. *logıqa* < Yun.), **şügür** (şükür Ar. *şuqr*), *ötögön* (ayı Moğ. *ötögö*), **vegetatsiya** (bitkilerin büyüme dönemi Rus. *vegetatsiya* < Lat.).

-VgV durumunda nadiren kullanılır: **kinege** (kitap Rus. *qniğa*), **şilige** (bir koşum aleti, kayış Rus. *şleya*).

VgV- durumunda kullanılır: **eger** (eğer, belki Far. *eger*).

-Cg- durumunda yaygın olarak kullanılır: **venger** (Macar Rus. *venger*), **birgöbör** (hüküm, karar Rus. *prigovor*), **cañgel** ~ **ceñgel** (orman Far. *cengel*), **cañgüdö** (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider; *guy* = mağaza, dükkan), **çeñgel** (pençe, çengel Far. *çengāl*), **dargöy** (eşik Far. *der-gāh*), **dörgö** (amir, reis Moğ. *dargā*), **dargümön** (şüphe Far. *der-gomān*), **algebra** (cebir Rus. *algebra* < Ar. *cebr*), **mañgi** ~ **bañgi** (uyuşturucu kullanan Far. *bengi*), **şirge** (buzağı ya da tayın süt emmesini engelleyen burun takısı Moğ.), **bezergen** (tüccar Far. *bāzergān*), **zanger** (yeşil boya Far. *zenkār*), **zañgi** (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), **zañgi** (zenci Ar. *zenci*), **zerger** (kuyumcu, usta Far. *zerger*), **tañger** (bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker, *guar* = unsur, üye), **tilgirem** (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.), **türgön** (tez, çabuk Moğ. *turgen*), **añgame** (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), **añgi** (eşek aygırı Far. *hengi*), **añgire** (acele etmek Far. *hengār*), **argen** (müzik aleti Rus. *argen* < Yun.), **örgöö** (düğün obası Kırg. - Moğ.), **sañgi** (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*).

-gC- durumunda nadiren kullanılır: **iglan** (ilan Ar. *ièlān*), **çigrim** (kumlu keçi derisi Rus. *şagren'*), **emigrant** (siyasi mülteci Rus. *emigrant*), **signal** (sinyal Rus. *signal* < Alm.).

G. 3. 1. 3. Sonda: Yaygın olarak kullanılmaz.

miting (miting Rus. *miting* < İng.), **aysberg** (aysberg Rus. *aysberg* < Hol.).

Kullanıldığı Durum:

-Vg durumunda kullanılmaz.

-Cg durumunda nadiren Rusça'dan alıntılarda kullanılır: **miting** (miting Rus. *miting* < İng.), **aysberg** (aysberg Rus. *aysberg* < Hol.).

G. 3. 2. Özellikler:

G. 3. 2. 1. Başta:

Alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “g-” ünsüzü Türkiye Türkçesi’nde “j-” ünsüzüne dönüşürken Kırgız Türkçesinde Rusça imlanın etkisiyle korunur: **generator** (jeneratör, üreteç Rus. *generator* < Frs. *générateur*), **geodezi** (jeodezi, yer ölçümü Rus. *geodezi* < Frs. *géodésie*), **geoloğ** (jeolog, yer bilimci Rus. *geoloğ* < Frs. *géologue*), **gimnastiqa** (jimnastik Rus. *gimnastiqa* < Frs. *gymnastique*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “g- > k-” değişimi görülür: **kez** (105 cm’lik ölçü Far. *gez*), **kezende** (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), **kenç** (define Far. *genc*), **kerbez** (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), **kerden** (boyun Far. *gerden*), **kep** (söz Far. *gep*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “g- > q-” değişimi görülür: **qıya** (ot, bitki Far. *giyāh*).

G. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-g-” korunur: **eger** (eğer, belki Far. *eger*), **bacıger** (tavsiye alan Far. *bāc-gir*), **cagene** (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), **cañgel** ~ **ceñgel** (orman Far. *cengel*), **ciger** (ciğer Far. *ciger*), **dargöy** (eşik Far. *der-gāh*), **darıger** (doktor Far. *dār-y-ger*), **dargümön** (şüphe Far. *der-gomān*), **legen** ~ **ilegen** (tabak; leğen Far. *legen*), **legilek** (leylek Far. *legleg*), **mañgi** ~ **bañgi** (uyuşturucu kullanan Far. *bengi*), **añgame** (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), **añgi** (eşek aygırı Far. *hengi*), **añgire** (acele etmek Far. *hengār*), **sañgi** (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*), **zerger** (kuyumcu, usta Far. *zerger*), **bezergen** (tüccar Far. *bāzergān*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-g-” korunur: **ideologiya** (ideoloji Rus. *ideologiya* < Yun.), **lager’** (kamp Rus. *lager’* < Alm.), **logiqa** (mantık Rus. *logiqa* < Yun.), **algebra** (cebir Rus. *algebra* < Ar. *cebr*), **magistral’** (ana yol Rus. *magistral’* < Lat.), **emigrant** (siyasi mülteci Rus. *emigrant*), **argen** (müzik aleti Rus. *argen* < Yun.), **signal** (sinyal Rus. *signal* < Alm.), **vegetatsiya** (bitkilerin büyüme dönemi Rus. *vegetatsiya* < Lat.), **gegemoniya** (öncül, yönetmenlik, çok güçlü, hâkimiyet Rus. *gegemoniya* < Yun.), **begemot** (su aygırı Rus. *begemot*), **venger** (Macar Rus. *venger*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan birkaç alıntı sözcükte iç ses “-g-” korunur: *ecige*y (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), *türgön* (tez, çabuk Moğ. *turgen*), *ötögön* (ay Moğ. *ötögö*), *zañgi* (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*).

Alıntı sözcüklerin iç sesinde bulunan “-g-” ünsüzü Türkiye Türkçesi’nde “-j-” ünsüzüne dönüşürken Kırgız Türkçesinde Rusça imlanın etkisiyle korunur: *ğalogen* (“Mendeleev”in ortaya koyduğu düzene göre VII. gruba ait olan kimyasal element, halojen Rus. *ğalogen* < Frs. *halogène*), *geologiya* (yer bilimi, jeoloji Rus. *geologiya* < Frs. *géologie*), *biologiya* (biyoloji Rus. *biologiya* < Frs. *biologie*).

Bazı Arapçadan alıntılarda “-ğ-” sesinin “-g-” sesine değiştiği görülür: *iglan* (ilan Ar. *ièlān*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-g- > -y-” değişimi görülür: *leylek* ~ *legilek* (leylek Far. *legleg*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-g- > -k-” değişimi görülür: *şakirt* ~ *şekit* (öğrenci Far. *şāgird*).

G. 3. 2. 3. Sonda:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan birkaç alıntı sözcükte son ses “-g” korunur: *miting* (miting Rus. *miting* < İng.), *aysberg* (aysberg Rus. *aysberg* < Hol.).

Bazı alıntı sözcüklerin son sesinde “-g > -k” değişimi görülür: *cubarmek* ~ *cubarimbek* (gençken ölen Far. *cevān-merg*), *qarık* (hasis; cimri Moğ. *hereg*), *leylek* ~ *legilek* (leylek Far. *legleg*).

Bazı alıntı sözcüklerin son sesinde “-g > -q” değişimi görülür: *saq*’ (köpek Far. *seg*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki son ses “-g” düşmüş ve ikincil uzun ünlü oluşmuştur: *küü* (< *kög* DLT III-131; DTS 311⁷⁷) (vezin, melodi).⁷⁸

Ğ. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından art damak, çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “q” ünsüzünün tonlusudur. Mustafa Öner, Türkiye Türkçesindeki göre daha arkada, küçük dile daha yakın telaffuz edildiği görüşündedir.⁷⁹ Türkçe ve alıntı kelimelerin başında ve ortasında kullanılır. Hece sonu ve kelime sonunda kullanılmaz.

⁷⁷ Bu sözcük DTS 311’de Çince olarak verilir.

⁷⁸ Ahmet Buran, *agm.*, s. 292.

⁷⁹ Mustafa Öner, *agt.*, s. 7.

Ğ. 2. Türkçe Sözcüklerde:

Ğ. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta ve ortada birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Ğ. 2. 1. 1. Başta: Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: ğana (yine; sadece), ğo (sanırım, herhalde), ğoy⁸⁰ (rica anlamında kullanılır).

Kullanıldığı Durum:

ğV- durumunda kullanılır: ğozo (pamuk bitkisi, pamuğun sapı), ğudoq (klakson, düdük, siren), ğana (yine; sadece).

Ğ. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: turğun (sakin, ikamet eden), qırğız (Kırgız), tamğa (harf), tuuğan (kardeş).

Kullanıldığı Durum:

-VğV- durumunda kullanılır: tuuğan (kardeş)

-Cğ- durumunda kullanılır: turğun (sakin, ikamet eden), qırğız (Kırgız), ğarğar (bozo satan kimse), tamğa (harf).

Ğ. 2. 1. 3. Sonda: Kullanılmaz.

Ğ. 2. 2. Özellikler:

Ğ. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçede sözcük içerisindeki “-ğ-” ünsüzü korunmuştur: qurğaq (< qurğaq DTS 467) (kuru), ayğır (< ağğır DLT I-18; DTS 14) (aygır, damızlık at), calğan (< yalğan DTS 228) (yalan), ırğoo (< ırğa- DTS 220) (hareket ettirmek, kımıldatmak), qarañğı (< qarañgu ~ qarañqu DTS 424) (karanlık), camğır (< yamğur DLT III-38; DTS 225) (yağmur), tamğa (< tamğa DLT I-424; DTS 530) (damga, işaret; harf), cañğaq (< yağaq DLT I-90) (ceviz), qayğı (< qağğı DLT I-106; DTS 404) (kaygı, keder, tasa), qarğış (< qarğış DTS 426) (beddua, lanet), qarğoo (< qarğa- DTS 426) (beddua etmek, kötü söz söylemek), sağınuu (< sağın- DTS 480) (özlemek), oyğonuu (< oğğur- DTS 362) (uyanmak).

⁸⁰ “Kele goy = Geliniz. Tura goy = Kalkar mısın. İrday koy = Şarkı söyler misin. Makişti uyaltam deseniz, orusça ırdap ciberiniz! = Makiş'i utandırmak istiyorsanız, Rusça şarkı söyleyiveriniz!” (Mustafa S. Kaçalın (Tasarım), **Kırgızca-Türkçe Açıklamalı Sözlük** (Kırgız Tilinin Tüştüdmö Sözdüğü), Bişkek 2002 (Yayımlanmamış Çalışma), s. 314).

Eski Türkçede iç seste görülen bu ses, Kırgız Türkçesinde eriyerek düşmüş ve ikincil uzunluk oluşturmuştur⁸¹: cuuruu (< yoğur- DTS 270) (yoğurmak), qoon (< kağun DLT IV-250) (kavun), quuruu (< qağur- DLT IV-251; qawır- ~ qawur- DTS 438) (kavurmak), buuday (< buğday DTS 120) (buğday), ooz (< ağız DLT I-43; ağız DTS 17; ağız DTS 21) (ağız), uuz (< ayuz DLT I-55; DTS 24; oğuz DTS 365) (yavrulayan hayvanın ilk sütü), oor (< ağır DLT I-52; ağır DTS 18) (ağır), oor (< ağır DLT I-98; ağır DTS 22) (hastalık; ağır), suuq (< soğıq ~ soğıq DTS 507) (soğuk), boor (< bağır DLT I-360; DTS 78) (karaciğer, bağır), tuura (< toğru DLT II-80; DTS 571) (doğru), uuru (< oğrı DLT I-126; DTS 363) (hırsız).

Bazı düşmelerde ise uzunluk oluşmamıştır: oroq (< orğaq DLT I-14) (orak), cala- (< yalğa- DLT III-306; DTS 228) (yalamak), tamaq (< tamğaq DLT I-33; DTS 530) (yiyecek; boğaz, gırtlak), calbırak (< yalbırğaq DTS 228; yapurğaq DTS 237) (yaprak), ulaq (< oğlaq DTS 363) (oğlak).

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-y-” sesine dönüşür: cıyılıu (< yığıl- DLT III-80) (toplanmak, birikmek), sıyır (< sığır DLT I-364) (inek, sığır), sıyınuu (< sığın- DLT II-152; DTS 502) (saygıyla eğilmek; sığınmak, güvenmek), ıyladı (< yığladı DLT III-309) (ağladı).

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-q-” sesine dönüşür: qumursqa (< qumursğa DTS 466) (karınca), qısqa (< qısğa DLT II-11; DTS 447, OTG 247) (kısa), çıçqan (< sıçğan DLT I-75; DTS 502) (fare), qutqaruu (< qutğar- DLT II-192; DTS 473) (kurtarmak), ıçqınuu (< ıçğın- DLT I-254; DTS 216) (kendini zorlamak, çabalamak; bir yerini kırmak).

Ğ. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-ğ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde eriyerek düşmüş ve ikincil uzunluk oluşturmuştur⁸²: cılıu (< yılığ DLT I-31; DTS 266) (sıcak, ılık), quru (< quruğ DTS 469) (kuru), oo (< ağ- DLT I-173) (bir yana sarkmak, ağmak), saa- (< sağ- DLT II-15; DTS 480) (sağmak).

Eski Türkçedeki son ses “-ğ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-q” sesine değişmiştir: qıq (< qığ DLT III-129) (kuru koyun tezeği, gübre).

Eski Türkçedeki son ses “-ğ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-y” sesine değişmiştir: sıyuu (< sığ- DLT II-15; DTS 502) (sığmak).

⁸¹ Ahmet Buran , **agm.**, s. 292.

⁸² Ahmet Buran , **agm.**, s. 292.

Ğ. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Ğ. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Ğ. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: ğavan' (liman Rus. *ğavan'* < Hol.), ğaz (gaz Rus. *ğaz*), ğazavat (din için savaş Ar. *ğavāt*), ğazeta (gazete Rus. *ğazeta* < İtl. *gazetta*), ğalati (ilginç Ar. *ğalati*), ğalereya (galeri Rus. *ğalereya* < İtl.), ğalstuq (kravat Rus. *ğalstuq* < Alm.), ğaltek (tekerlek Far. *ğalūānek*), ğaňguñ (kahraman, yiğit Çin. *guan* = ünlü, *gun* = külhanbeyi; avare), ğarac ~ ğaraj (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.), ğarantiya (garanti Rus. *ğarantiya* < Frs.), ğarbi (asker; savaş Ar. *ğarbi*), ğarnizon (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), ğarnitur (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.), ğastrol' (turne Rus. *ğastrol'* < Alm.), ğasır (asır Ar. *ğasır*), ğafu (af Ar. *ğafu*), ğaşım (sinir, öfke, hışım Far. *ğaşım*), ğvardiya (hassa birlikleri Rus. *ğvardiya* < Frs.), ğlobus (küre Rus. *ğlobus* < Lat.), ğozo (pamuk; koza Far. *ğöze*), ğonorar (telif hakkı Rus. *ğonorar*), ğorizont (ufuk Rus. *ğorizont* < Yun.), ğospital' (hastane Rus. *ğospital'* < Frs.), ğospodin (bey Rus. *ğospodin*), ğradus (derece Rus. *ğradus* < Lat.), ğrajdan (vatandaş Rus. *ğrajdan*), ğrammofon (gramofon Rus. *ğrammofon* < Frs. *gramophone*), ğumanizm (humanizm Rus. *ğumanizm* < Lat.), ğunça ~ ğımça ~ ğınça (gonca Far. *ğonce*), ğupbah (tutuklu yeri Rus. *ğupbah* < Alm. *ğaupt vaht*), ğuzör (mahalle; küçük pazar Far. *ğuzer*), ğanim (ganimetler Ar. *ğanāyem*), ğart (batak, bulanık, tozlu Far. *ğerd*), ğıza (yiyecek, aş Far. *ğāzā*).

Kullanıldığı Durum:

ğV- durumunda yaygın olarak kullanılır: ğavan' (liman Rus. *ğavan'* < Hol.), ğaz (gaz Rus. *ğaz*), ğazavat (din için savaş Ar. *ğavāt*), ğaňguñ (kahraman, yiğit Çin. *guan* = ünlü, *gun* = külhanbeyi; avare), ğarac ~ ğaraj (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.), ğarantiya (garanti Rus. *ğarantiya* < Frs.), ğaşım (sinir, öfke, hışım Far. *ğaşım*), ğozo (pamuk; koza Far. *ğöze*), ğonorar (telif hakkı Rus. *ğonorar*), ğorizont (ufuk Rus. *ğorizont* < Yun.), ğospital' (hastane Rus. *ğospital'* < Frs.), ğospodin (bey Rus. *ğospodin*), ğumanizm (humanizm Rus. *ğumanizm* < Lat.), ğunça ~ ğımça ~ ğınça (gonca Far. *ğonce*), ğupbah (tutuklu yeri Rus. *ğupbah* < Alm. *ğaupt vaht*), ğuzör (mahalle; küçük pazar Far. *ğuzer*), ğanim (ganimetler Ar. *ğanāyem*), ğart (batak, bulanık, tozlu Far. *ğerd*), ğıza (yiyecek, aş Far. *ğāzā*).

ğC- durumunda nadiren kullanılır: ğvardiya (hassa birlikleri Rus. *ğvardiya* < Frs.), ğlobus (küre Rus. *ğlobus* < Lat.), ğradus (derece Rus. *ğradus* < Lat.), ğrajdan (vatandaş Rus. *ğrajdan*), ğrammofon (gramofon Rus. *ğrammofon* < Frs. *gramophone*).

Ğ. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: ağar (kırmızı ya da sarı renk Ar. *aómer*), ağzam (yüksek dereceli Ar. *èaôam*), bağde (bundan sonra Ar. *baèd*), boğdihan (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), bulağasun (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), bulğun (samur Kalm. – Moğ. *bulğın*), camağat (cemaat, topluluk Ar. *cemāèat*), cooğa (yoga yapan, yogi Hint.), çağa (bembeyaz Moğ. *tsağan*), delegat (delege Rus. *delegat* < Lat.), diağnoz (teşhis Rus. *diagnoz* < Yun.), dorğ (amir, reis Moğ. *dargā*), duğa (dua Ar. *duèā*), dağar (büyük toprak kap Far. *tagār*), qandağay (ceylan derisi Moğ. *handagay*), qaptağay (yabani deve Moğ. *havtagay*), qongress (kongre Rus. *qongress* < Lat.), qooğa (kavga Far. *gavgā*), qıtğa (kita, kara parçası Ar. *qiùèa*), mağdır (güç, kuvvet Ar. *maqdār*), mağrifat (ilim Ar. *maèrifet*), .), mağrip ~ mağrip (batı Ar. *mağrib*), malğun (melun Ar. *melèyn*), matbuğa (matbaa Ar. *maùbaèa*), nağıra ~ nağara (davul Ar. *naqāre*), noğol (ağaç Far. *nihāl*), payğambar (peygamber Far. *peygām-ber*), parağraf (paragraf Rus. *parağraf* < Yun.), arğam-cı (uzun ip Moğ. – Kırg.), sağana (aile türbesi Ar. *āaóne*), sancırğa (süs Moğ. *sancalğa*), şağdam (mutlu etme Far. *şādān*), şığır (şiir Ar. *şier*), sıralğa (avcının avladıklarından verdiği hediye Moğ.), tabiyğat (tabiat Ar. *ùabìèat*), tağdır (takdir Ar. *taqdir*), talğat (çehre, yüz Ar. *ùalèat*), tuulğa (miğfer Moğ.), itağat (itaat Ar. *ùāèat*), yağni (yani Ar. *yaèni*).

Kullanıldığı Durum:

-VğV- durumunda yaygın olarak kullanılır: brığada (ekip, grup Rus. *brigada* < Frs.), bulağasun (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), çağa (bembeyaz Moğ. *tsağan*), delegat (delege Rus. *delegat* < Lat.), dağar (büyük toprak kap Far. *tagār*), qağaz (kâğıt Far. *qāgaō*, *qāgiō*), muğalim (muallim Ar. *muèallim*), mağazin (mağaza Rus. *mağazin* < Frs. *mağasin*), nağıra ~ nağara (davul Ar. *naqāre*), noğol (ağaç Far. *nihāl*), sığan ~ çığan ~ tsığan (çingene Rus. *tsığan*), itağat (itaat Ar. *ùāèat*), vağon (vagon Rus. *vağon* < Frs. *wağon*).

-VğV durumunda nadiren kullanılır: cooğa (yoga yapan, yogi Hint.), qooğa (kavga Far. *gavgā*), liğa (cemiyet Rus. *liğa* < Frs. *ligue*), sadağa (sadaka Ar. *āadaqa*).

VğV- durumunda nadiren kullanılır: ağar (kırmızı ya da sarı renk Ar. *aómer*).

-Cğ- durumunda yaygın olarak kullanılır: bayğambar ~ payğambar (peygamber Far. *peygām-ber*), bulğun (samur Kalm. – Moğ. *bulğın*), buğalter (muhasebeci Rus. *buhalter* < Alm.), dorğ (amir, reis Moğ. *dargā*), avanğard (öncü Rus. *avangard* < Frs. *avant-garde*), qıtğa (kita, kara parçası Ar. *qiùèa*), alğoo (köylülerin yardımlaşması Far. *algı*), arğam-cı (uzun ip Moğ. – Kırg.), arğument (delil, ispat Rus. *arğument* < Lat.), arğıç (dans etmek, oynamak Ar. *raqā*), sancırğa (süs Moğ. *sancalğa*), avğust (ağustos Rus. *avğust* < Lat.

augustus), malğun (melun Ar. *melèyn*), şıralğa (avcının avladıklarından verdiği hediye Moğ.), tabiiyğat (tabiat Ar. *ùabiièat*), talğat (çehre, yüz Ar. *ùalèat*), tuulğa (miğfer Moğ.).

-ğC- durumunda yaygın olarak kullanılır: ağzam (yüksek dereceli Ar. *èaôam*), bağde (bundan sonra Ar. *baèd*), boğdihan (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), cuğrapiya (coğrafya Ar. *cuğrāfiya*), cağni (yani Ar. *yaèni*), diağnoz (teşhis Rus. *diagnoz* < Yun.), geoğrafiya (coğrafya Rus. *geografiya* < Yun.), kiloğram (kilogram Rus. *kilogramm* < Frs. *kilogramme*), qongress (kongre Rus. *qongress* < Lat.), mağdır (güç, kuvvet Ar. *maqđār*), mağrifat (ilim Ar. *maèrifet*), .), mağrıp ~ mağrip (batı Ar. *mağrib*), parağraf (paragraf Rus. *parağraf* < Yun.), şağdam (mutlu etme Far. *şādān*), yağni (yani Ar. *yaèni*), tağdır (takdir Ar. *taqđir*), teleğraf (telgraf Rus. *teleğraf* < Yun.).

Ğ. 3. 1. 3. Sonda: Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: flyağ (matara Rus. *flyağa*), qataloğ (katalog Rus. *qataloğ* < Yun.), naloğ (vergi Rus. *nalog*).

Kullanıldığı Durum:

-Vğ durumunda kullanılır: flyağ (matara Rus. *flyağa*), qataloğ (katalog Rus. *qataloğ* < Yun.), naloğ (vergi Rus. *nalog*).

Ğ. 3. 2. Özellikler:

Ğ. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ğ-” korunur: ğazavat (din için savaş Ar. *ğaḫavār*), ğalati (ilginç Ar. *ğalaùì*), ğalte (tekerlek Far. *ğalūānek*), ğozo (pamuk; koza Far. *ğyze*), ğunça ~ ğımça ~ ğınça (gonca Far. *ğonce*), ğuzör (mahalle; küçük pazar Far. *ğuzer*), ğanim (ganimetler Ar. *ğanāyem*), ğıza (yiyecek, aş Far. *ğaḫāi*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ğ-” korunur: ğavan' (liman Rus. *ğavan* < Hol.), ğaz (gaz Rus. *ğaz*), ğazeta (gazete Rus. *ğazeta* < İtl. *gazetta*), ğalereya (galeri Rus. *ğalereya* < İtl.), ğalstuq (kravat Rus. *ğalstuq* < Alm.), ğarac ~ ğaraj (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.), ğarantiya (garanti Rus. *ğarantiya* < Frs.), ğarnizon (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), ğarnitur (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.), ğastrol' (turne Rus. *ğastrol* < Alm.), ğvardiya (hassa birlikleri Rus. *ğvardiya* < Frs.), ğlobus (küre Rus. *ğlobus* < Lat.), ğupbah (tutuklu yeri Rus. *ğupbah* < Alm. *ğaupt vaht*), ğonorar (telif hakkı Rus. *ğonorar*), ğorizont (ufuk Rus. *ğorizont* < Yun.), ğospital' (hastane Rus. *ğospital* < Frs.), ğospodin (bey

Rus. *ġospodin*), ġradus (derece Rus. *ġradus* < Lat.), ġrammofon (gramofon Rus. *ġrammofon* < Frs. *ġramophone*), ġumanizm (humanizm Rus. *ġumanizm* < Lat.).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ğ-” korunur: ġaňġuň (kahraman, yiğit Çin. *ġuan* = ünlü + *ġun* = külhanbeyi; avare).

Alıntı sözcüklerin ön sesindeki “ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “k-” ünsüzüne dönmüştür: kübö (şahit Far. *ġuvāh*), kümböz (kümbet Far. *ġunbed*), keremapam (gramofon Rus. *ġrammofon* < Frs. *ġramophone*), kölöş ~ kölöç (galoş Rus. *ġaloşi* < Alm.), künadır (vali Rus. *ġubernator* < Lat.), künö ~ künöö (günah Far. *ġunāh*), kürögön (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *ġurġan*), keleşker (nakışlı, süslü bir kumaş türü Far. *ġalemkār*).⁸³

Alıntı sözcüklerde ön seste “ğ- > q-” değişimi görülür: qaň (birleştirme, lehim yeri Çin. – Moğ. *ġaň* = delik, yarık), qapilet (gaflet Ar. *ġaflet*), qarıp (garip Ar. *ġarib*), qarıp⁸⁴ (garp, batı Ar. *ġarb*), qozo ~ ġozo (koza Far. *ġyze*), qusa (kaygı, üzüntü Ar. *ġoāāe*), qooġa (kavga Far. *ġavġā*), qılap (kın, kap, kılıf Ar. *ġilāf*).

Alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “ğ-” ünsüzü “g-” ünsüzüne değişir: ġübürnatır (vali, ilbay Rus. *ġubernator*), ġül (çiçek Far. *ġul*), ġüdök (düdük Rus. *ġudoq*), ġulamya (gezinti Rus. *ġulyanie*), ġülgün (kırmızıya çalan Far. *ġulġyn*), ġüloyron (genç yaşta ölen Far. *ġul-virān*), ġülüstön (güzel yer, gülistan Far. *ġul-istān*).

Arapça alıntı sözcüklerde ön seste “ġ-” yerine “ğ-” ünsüzü türemiştir: ġasır (asır Ar. *əaār*), ġafu (af Ar. *əafv*).

ġ. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ğ-” korunur: bayġambar ~ payġambar (peygamber Far. *peyġām-ber*), cuġrapiya (coğrafya Ar. *cuġrāfiya*), daġar (büyük toprak kap Far. *tagār*), qaġaz (kâğıt Far. *qāġaō*, *qāġiō*), qooġa (kavga Far. *ġavġā*), luġat (lügat Ar. *luġat*), alġoo (köylülerin yardımlaşması Far. *alġy*), maġrip ~ maġrip (batı Ar. *maġrib*), saġır (çok küçük yetim çocuk Ar. *saġir* = küçük).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ğ-” korunur: briġada (ekip, grup Rus. *briġada* < Frs.), buġalter (muhasibeci Rus. *buhġalter* < Alm.), deleġat (delege Rus. *deleġat* < Lat.), diaġnoz (teşhis Rus. *diaġnoz* < Yun.), avanġard (öncü Rus. *avanġard* < Frs. *avant-garde*), geoġrafiya (coğrafya Rus. *geoġrafiya* < Yun.), kiloġram (kilogram Rus. *kiloġgramm* < Frs. *kiloġgramme*), qonġress (kongre Rus. *qonġress* < Lat.), liġa

⁸³ Aynı ses değişimi kuzey ağızlarında bazı sözcüklerde de görülür: kezit (< ġazeta) (gazete) (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 66).

⁸⁴ 1920’li yıllarda kullanılan bir terimdi.

(cemiyet Rus. *liġa* < Frs. *ligue*), maġazin (maġaza Rus. *maġazin* < Frs. *maġasin*), paraġraf (paragraf Rus. *paraġraf* < Yun.), priġovor (karar, hüküm, sözleşme Rus. *priġovor*), arġument (delil, ispat Rus. *arġument* < Lat.), sıġan ~ çıġan ~ tsıġan (çingene Rus. *tsıġan*), teleġraf (telgraf Rus. *teleġraf* < Yun.), avġust (aġustos Rus. *avġust* < Lat. *augustus*), vaġon (vagon Rus. *vaġon* < Frs. *wagon*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ġ-” korunur: boġdihan (Moġal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moġ. *boġd* = kutsal), bulaġasun (Balasagun Kalm. – Moġ. *balġsın* < *bolġos* = şehir), bulġun (samur Kalm. – Moġ. *bulġın*), çaġaan (bembeyaz Moġ. *tsaġan*), dorġo (amir, reis Moġ. *darġa*), sancırġa (süs Moġ. *sancalġa*), qandaġay (ceylan derisi Moġ. *handalġay*), qaptaġay (yabani deve Moġ. *havtġay*).

Arapça alıntı sözcüklerde iç seste “-ġ-” yerine “-ğ-” ünsüzü türemiştir: baġde (bundan sonra Ar. *baèd*), caġni ~ yaġni (yani Ar. *yaèni*), camaġat ~ camaat (cemaat, topluluk Ar. *cemāeat*), duġa ~ duba (dua Ar. *duèā*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-ġ- > -q-” değişimi görülür: baqcazar (meyve bahçesi Far. *baġçe-zār*), boqono (kısa kaburga Moġ. *boġno* = kısa), cuyqur (kurnaz, iki yüzölçü Moġ. *zuyġar*), qoromsoq (sadak Moġ. *horomsoġo*), astaqpurulda (estaġfurullah Ar. *estaġfirullah*), ıstıqpar (istiġfar, tövbe Ar. *istiġfār*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-ġ- > -g-” değişimi görülür: çeñgel (pençe, çengel Far. *çenġāl*), çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şaġren*), gülġün (kırmızıya çalan Far. *ġulġyn*), kinege (kitap Rus. *qniġa*), kürögön (“Moġol damadı” anlamında bir özel ad Moġ. *ġurġan*), tilgirem (telgraf Rus. *teleġraf* < Yun.).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ġ- > -y-” değişimi görülür: çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuġunqa*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ġ-” düşmesi görülür: qoñur (sakin, yavaş Moġ. *honġor*), naama (naġme Ar. *naġme*).

ġ. 3. 2. 3. Sonda:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan birkaç alıntı sözcükte son ses “-ġ-” korunur: flyaġ (matara Rus. *flyaġa*), qataloġ (katalog Rus. *qataloġ* < Yun.), naloġ (vergi Rus. *naloġ*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-ġ- > -q-” değişimi görülür: çıraq (lamba Far. *çerāġ*), daq (iz, damga, kaygı, daġ Far. *dāġ*), qıyaq (kurşun geçirmez elbise Moġ. *huyaġ*), qoq (kir, kepek Moġ. *hoġ*), dımaq (bilinç, zihin Ar. *dimāġ*), saadaq (sadak, okluk Moġ. *saadaġ*), taq (leke, iz Far. *dāġ*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ğ > -k” değişimi görülür: nölök (vergi Rus. *nalog*).

γ. 1. Tanım:

Bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından art damak veya dil ardı yumuşak damak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından ağz ünsüzüdür. Art damaktan boğaza kayan bir ünsüz olup tonludur. Ses değeri bakımından Türkiye Türkçesindeki “ğ” sesine karşılık gelir. Fakat bu sızıcılışma Türkiye Türkçesi’nde olduğu gibi ünsüzün erimesiyle ikiz ünlüye yakın bir şekilde gerçekleşmez. İki ünlü arasında değeri sıfır olmaz ve bir ünsüzden önce uzunluk göstermez. Konuşma dilinde belirgin bir şekilde duyulur.⁸⁵

Kırgız Türkçesi yazı dilinde ayrı bir harfle gösterilmese de bu ses konuşma dilinde kalın ünlülerle birlikte yaygın bir şekilde kullanılır.

γ. 2. Türkçe Sözcüklerde:

γ. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

γ. 2. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

γ. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: cıyaç (ağaç), çayılma (akis), toıolok (yuvarlak), çoıuu (beraber), cııarma (eser), ayım (cereyan), baııt (yön), ayay (abi, ağa), ayıl (ağıl), ayaruu (ağarmak), coıoruloo (yükselmek), ırııtoo (atmak), çayıldırıu (çağrıştırmak), ıyaruu (sunmak), cıııluu (yıkılmak), suıaruu (sulamak).

Kullanıldığı Durum:

-VγV- durumunda kullanılır: cıyaç (ağaç), çayılma (akis), toıolok (yuvarlak), toıuz (dokuz), cııyar- (çıkarmak), coıorula- (yükselmek), çayıldıra- (çağrıştırmak), cıııl- (yıkılmak), suıar- (sulamak).

VγV- durumunda kullanılır: ayıl (ağıl), ayay (abi, ağa), ayım (cereyan), ayıt- (bırakmak, bağlı hayvanları koyuvermek), ayar- (ağarmak).

VγV durumunda kullanılır: aıya (ağabey; amca; erkek tarafından yaşlı akraba).

⁸⁵ Ercan Alkaya, *age.*, s. 78; Cahit Başdaş - Abdölmukaddes Kutlu, *age.*, s. 42; Ömer Demircan, *age.*, s. 72; Nevin Selen, *age.*, s. 86.

-Cγ- durumunda kullanılır: torγoy (tarla kuşu, çayır kuşu, turgay), calγan (yalan), qayγı (kaygı, keder, tasa), ırγa- (hareket etmek, kımıldatmak), ırγıt- (atmak), bulγa- (sallamak, döndürmek; kirletmek), sarğar- (sararmak), ıyγar- (sunmak).

γ. 2. 1. 3. Sonda: Türkçe kelimelerde son sesi “-q” ünsüzüyle biten fiillere mastar eki (-uu, -üü) geldiğinde “-q” ünsüzü tonlularak “-ğ” sesine değişir. Ancak telaffuzda “-γ” sesi işitilir:

Örnek: aγ-uu (akmak), çay-uu (arı v.b. sokmak), qızıγ-uu (ilgi duymak), bay-uu (beslemek), coluγ-uu (karşılaşmak), uγ-uu (dinlemek).

Kullanıldığı Durum:

Vγ- durumunda kullanılır: aγ- (akmak).

-Vγ durumunda kullanılır: çay- (arı v.b. sokmak), qızıγ- (ilgi duymak), bay- (beslemek), coluγ- (karşılaşmak).

γ. 2. 2. Özellikler:

γ. 2. 2. 1. Başta:

Türkçe sözcüklerin ön sesinde birincil olarak görülmeyen bu ses, konuşma dilinde ikincil ses olarak sözcük başında görülebilir.⁸⁶

Konuşma dilinde art arda gelen iki kelimedenden birincisi ünlüyle veya tonlu ünsüzle bitip de ikinci kelime “q-” tonsuz ünsüzü ile başlamışsa, ikinci kelimenin başındaki “q-” ünsüzü “γ-” biçiminde söylenir: süylöböyö γoy (< süylöböyö qoy) (söyleme), ar γanday (< ar qanday) (her türlü).

γ. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan bazı “-γ-” ünsüzleri Kırgız Türkçesinde konuşma dilinde korunur: cıγaç (< yıγaç DLT IV-780; ırγaç DTS 218; yıγaç DTS 265) (ağaç), saryaruu (< sarğar- DTS 488) (sararmak).

Eski Türkçede sözcük içinde bulunan “-γ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde düşmeye uğramıştır. Bu ses değişimi Kırgız Türkçesinin ayırt edici özelliklerinden biri olan ikincil uzun ünlülerin (oo, uu) oluşmasını sağlamıştır:⁸⁷ uu (< aγu DTS 24) (zehir), oor (< aγır

⁸⁶ Alay ağzında düzensiz olarak sözcük başında “q- > γ-” değişimi görülür: qayt- > γayt- (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 65).

⁸⁷ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

OTG, 237) (ağır), coo (< yayı OTG 257; DTS 224) (düşman), uul (< oyl ~ oyl OTG 250; oğul DTS 364). Fu-yü Kırgızcasında, Sarı Uygurcada ve Şorcada bu ses korunmuştur.⁸⁸

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-q-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde konuşma dilinde “-γ-” sesine dönüşür: toγuz (< toquz OTG 255; DTS 578) (dokuz), aγa (< aqa DTS 48) (ağabey; amca; erkek tarafından yaşlı akraba), çıγaruu (< çıqar- DLT II-83; DTS 150) (çıkarmak), ayıtuu (< akıt- DLT I-212) (bırakmak).

Kırgız Türkçesindeki sözcük içi art damak “-ğ-” ünsüzü, konuşma dilinde iki ünlü arasında veya akıcı ünsüzlerden (l, m, n, ñ, r, y) sonra sızıcılaşarak “-γ-” şeklinde söylenir; ancak bu yazı dilinde gösterilmez: toğoloq > toγoloq (yuvarlak), cığaç > cıγaç (ağaç), ağay > aγay (abi, ağa).

γ. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçede sözcük sonunda bulunan “-γ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde diftonglaşmıştır. Bu ses değişimi Kırgız Türkçesinin ayırt edici özelliklerinden biri olan ikincil uzun ünlülerin (oo, uu) oluşmasını sağlamıştır:⁸⁹ uruu (< uruy DTS 615) (boy), ayuu (< ayı DLT IV-54; ağıy DTS 14) (ayı), boo (< bay DLT IV-59; DTS 77) (bağ, ip), too (< tay DLT IV-560; DTS 526) (dağ), soo (< say DLT III-154; DTS 480) (sağ), otoo (< otay DLT III-208; DTS 373) (genç evliler için yapılan küçük ev, çadır, çobanların küçük yayla çadırı), cayloo (< yaylağ DLT I-13; DTS 227) (yayla), azuu (< azıy DLT I-64; DTS 72) (azı dişi), tuu (< tuy DLT I-194; DTS 584) (tuğ), qoyuu (< qoyuy DLT III-166) (koyu, sık), taruu (< tarıy DLT I-19; DTS 537) (darı), uluu (< uluy DLT I-51; DTS 610) (büyük, ulu, yüce), açuu (< açıy DLT I-63; DTS 4) (acı, ekşi; keskin, dokunaklı; öfke), tuu- (< toγ- DLT II-14; DTS 570) (doğmak).

Eski Türkçede sözcük sonunda bulunan “-γ” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düşerken ikincil uzun ünlü oluşturmadığı da görülür: ooru (< ağıy DLT I-98; aγıy DTS 22) (hastalık; ağır).

Sözcük sonunda yer alan “-q” ünsüzü, ünlü bir ek aldığı zaman “-ğ-” ünsüzüne döner. Bu değişim yazı dilinde de gösterilir. Ancak bu değişim sonucunda oluşan “-ğ-” sesi, konuşma dilinde “-γ-” şeklinde telaffuz edilir. Bu ise yazı dilinde gösterilmez: qulaγım (< qulağım < qulaq-ım) (kulağım), çıγabız (< çığabız < çıq-abız) (çıkacağız), coluγuu (< coluğuu < coluq-uu) (karşılaşmak), qızıγuu (< qızığuu < qızıq-uu) (ilgi duymak), uγuu (< uq- DTS 613) (dinlemek).

⁸⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 99.

⁸⁹ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

Konuşma dilinde art arda gelen iki kelimedenden birincisi tonsuz ünsüzle bitip de ikinci kelime tonlu ünsüzle veya ünlüyle başlamışsa, birinci kelimenin sonundaki tonsuz “-q” ünsüzü tonlulaşıp “-γ” biçiminde söylenir: ıyırγ suu (< ıyırq suu) (kutsal su), tamaγ içip (< tamaq içip) (yemek yiyip), qursaγ açtı (< qursağ açtı) (mide acıktı), coγ eken (< coq eken) (yokmuş).

γ. 3. Alıntı Sözcüklerde:

γ. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde ortada ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

γ. 3. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

γ. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: taydır (yazgı, takdir Ar. *taqdîr*), bayban (bahçıvan Far. *bāğbān*), qayaz (kağıt Far. *qāğāḍ, qāğīḍ*).

γ. 3. 1. 3 Sonda: Kullanılmaz.

H - h (X-x)

H. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından gırtlak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür.

Art damaktan boğaza doğru kayan bir ünsüz olduğu kabul edilen⁹⁰ bu sesin oluşumu şöyle açıklanır: “Bu sesin çıkışında ses yarığı oldukça açıktır, ağız boşluğu sesin oluşmasına hiç katılmaz. Ses yarığının böyle açık olması nedeniyle ses telleri solukla titreşime geçmez, soluk kuvvetle dışarıya çıkarken ses tellerine sürtünür. Bu nedenle bu sese ‘soluk’ sesi denir.”⁹¹ Önceki dönemlerde Kırgız Türkçesine girmiş olan Arapça, Farsça sözcüklerde ve daha sonraki dönemlerde Rusça yoluyla dile yerleşmiş olan alıntı sözcüklerde görülen bir ünsüzdür.

⁹⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 57.

⁹¹ Nevin Selen, *age.*, s. 103.

H. 2. Türkçe Sözcüklerde:

H. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta ve ortada birincil veya ikincil olarak kullanılmayan bir ünsüzdür.

H. 2. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

H. 2. 1. 2. Ortada: Kullanılmaz.

H. 2. 1. 3. Sonda: Birkaç yansıma sözcükte sonda kullanıldığı görülür.

Örnek: **eh** (ah), **ah** (ah), **bah**⁹² (aman, ne).

Kullanıldığı Durum:

-**Vh** durumunda kullanılır: **bah** (aman, ne).

Vh durumunda kullanılır: **eh** (ah), **ah** (ah).

H. 2. 2. Özellikler:

H. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçede ön seste bulunan “h-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “q-” sesine dönüşmüştür: **qan** (< **han** DLT I-63; DTS 636) (han), **qağan** (< **hakan** DLT III-157; DTS 636), **qızım** (< **hızım** DLT III-218) (kızım).

Bazı kaynaklarda, Ortak Türkçe olarak verilen ilk şekillerde ön ses “h-” ünsüzünün varlığı kabul edilmektedir. Kırgız Türkçesinin bu ünsüzü düşürdüğü kabul edilir: **ayaq** (< **hadaq** Ortak Türkçe) (ayak; son, netice), **ayırui** (< **hadır**- Ortak Türkçe) (ayırarak), **açuu** (< **haç**- Ortak Türkçe) (açmak) v.b. Bazen bu “h-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “c-” ünsüzüne değiştiği savunulur: **cüzüm** (< **hüzüm** Ortak Türkçe) (üzüm), **cıyluu** (< **hıyl**- Ortak Türkçe) (toplanmak, birikmek) v.b.⁹³

H. 3. Alıntı Sözcüklerde:

H. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür. Daha çok Rusçadan giren alıntılarda görülür.

⁹² “Çok beğenme, sevinme, hayran olma gibi duyguları belirtmek için kullanılır. *Bah! tim ele meege cetet. Muzdaktığın aytpa* = Aman! Derhâl başa çıktı. Çok soğukmuş. (Beyşenaliyev). *Bah, barakelde, Sovet elinin küçünö* = Allah, ne maharet! Sovyet halkının kuvveti (Bayalınov).” (Mustafa S. Kaçalın, **agç.**, s. 182)

⁹³ Filiz Kılıç, **agt.**, s. 233-236.

H. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: **hrom** (krom Rus. *hrom* < Lat.), **hudojnik** (ressam Rus. *hudojnik*), **hum** (içecek konulan dolap Far.), **hural** (meclis Moğ.), **huriyat** (hürriyet Ar. *óurriyyet*), **huş** (iyi, hoş Far. *òos*), **hınzır** (domuz Ar. *òinzîr*), **himik** (kimyacı Rus. *himik*).

Kullanıldığı Durum:

hV- durumunda kullanılır: **hudojnik** (ressam Rus. *hudojnik*), **hum** (içecek konulan dolap Far.), **hural** (meclis Moğ.), **huriyat** (hürriyet Ar. *óurriyyet*), **huş** (iyi, hoş Far. *òos*), **hınzır** (domuz Ar. *òinzîr*), **himik** (kimyacı Rus. *himik*).

hC- durumunda kullanılır: **hrom** (krom Rus. *hrom* < Lat.).

H. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **rahmat** (rahmet; teşekkür Ar. *raómet*), **parohod** (vapur Rus. *parohod*), **ruhiy** (manevi Ar. *rjôî*), **vahta** (vardiya; öz veriyle çalışma Rus. *vahta*), **vahtyor** (kapıcı Rus. *vahtyor*), **ahlaq** (ahlak Ar. *aòlāq*), **ahıbal-al** (ahval hal Ar. *aóvāl óāl*), **boğdihan** (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), **buhğalter** (muhasib Rus. *buhğalter* < Alm.), **cahannam** (cehennem Ar. *cehennem*), **cahut** (yakut Ar. *yāqýt*), **cahan** (cihan Ar. *cihān*), **cahil** (cahil Ar. *cāhil*), **coohar** (cevher Ar. *cevher*), **qolhoz** (kolhoz Rus. *qolhoz*), **lahat** (lahit, kabir Ar. *laód*), **lohan** (yaşlı Dung. *lohan*; *la* = yaşlı; *han* = kişi, insan), **mahabbat** ~ **mahabat** (muhabbet Ar. *maóabbet*), **maşar** (mahşer Ar. *maóşer*), **marhamat** (merhamet Ar. *meróamet*), **mahorke** (kalitesiz tütün Rus. *mahorqa*), **muhit** (çevre, muhit Ar. *muóîù*), **nahu**⁹⁴ (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*), **anarhiya** (anarşi Rus. *anarhiya* < Yun.), **pahta** (pamuk Far. *paòte*), **rahat** (rahat Ar. *rāóat*), **rashod** (harcama Rus. *rashod*), **rahbar** (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), **arhiv** (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), **arhitektor** (mimar Rus. *arhitektor* < Yun.), **sahna** (sahne Ar. *āaóne*), **şahizaada** (şehzade Far. *şeh-zāde*), **şahta** (maden kuyusu Rus. *şahta*), **tahilit** (karışım, çeşit, renk Ar. *taólîù*), **tehnik** (teknik Rus. *tehnik* < Yun.), **vahşi** (vahşi Ar. *vaóşî*), **vezdehod** (arazi aracı Rus. *vezdehod*), **yahna** (soğutulmuş Far. *yeòne*).

Kullanıldığı Durum:

-VhV- durumunda kullanılır: **parohod** (vapur Rus. *parohod*), **ruhiy** (manevi Ar. *rjôî*), **boğdihan** (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal), **cahannam** (cehennem Ar. *cehennem*), **cahut** (yakut Ar. *yāqýt*), **cahan** (cihan Ar. *cihān*), **cahil** (cahil Ar. *cāhil*), **coohar** (cevher Ar. *cevher*), **şahar** (dört Far. *şehār*), **duhovoy** (üflemleri aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), **lahat** (lahit, kabir Ar. *laód*), **lohan** (yaşlı

⁹⁴ 1920'li yıllarda kullanılan bir terimdi.

Dung. *lohan*; *la* = yaşlı; *han* = kişi, insan), **mahabbat** ~ **mahabat** (muhabbet Ar. *maóabbet*), **mahorke** (kalitesiz tütün Rus. *mahorqa*), **muhit** (çevre, muhit Ar. *muóìù*), **rahat** (rahat Ar. *rāóat*), **tahilit** (karışım, çeşit, renk Ar. *taóliù*).

-**VhV** durumunda kullanılır: **greçiha** (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), **nahu** (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*).

VhV- durumunda kullanılır: **ahıbal-al** (ahval hal Ar. *aóvāl óāl*).

-**Ch**- durumunda kullanılır: **qolhoz** (kolhoz Rus. *qolhoz*), **marhamat** (merhamet Ar. *meróamet*), **anarhiya** (anarşi Rus. *anarhiya* < Yun.), **rashod** (harcama Rus. *rashod*), **arhiv** (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), **arhitektor** (mimar Rus. *arhitektor* < Yun.).

-**hC**- durumunda kullanılır: **ahlaq** (ahlak Ar. *aólāq*), **rahmat** (rahmet; teşekkür Ar. *raómet*), **vahta** (vardiya; öz veriyle çalışma Rus. *vahta*), **vahtyor** (kapıcı Rus. *vahtyor*), **buhgalter** (muhasib Rus. *buhgalter* < Alm.), **pahta** (pamuk Far. *paóte*), **yahna** (soğutulmuş Far. *yeóne*), **shahta** (maden kuyusu Rus. *shahta*), **tehnik** (teknik Rus. *tehnik* < Yun.), **vahşi** (vahşi Ar. *vaóşì*), **rahbar** (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), **sahna** (sahne Ar. *āaóne*).

H. 3. 1. 3. Sonda: Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: **tarıh** (tarih Ar. *tārìò*), **duh** (ruh Rus. *duh*), **gıpbah** (tutuklu yeri Rus. *gıpbah* < Alm. *gıaupt vaht*), **islah** (ıslah, düzeltme Ar. *iālāó*), **şah** (şah, hükümdar Far. *şāh*), **tarabih** (teravîh Ar. *terāvìó*).

Kullanıldığı Durum:

-**Vh** durumunda kullanılır: **tarıh** (tarih Ar. *tārìò*), **duh** (ruh Rus. *duh*), **gıpbah** (tutuklu yeri Rus. *gıpbah* < Alm. *gıaupt vaht*), **islah** (ıslah, düzeltme Ar. *iālāó*), **şah** (şah, hükümdar Far. *şāh*), **tarabih** (teravîh Ar. *terāvìó*).

H. 3. 2. Özellikler:

H. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan birkaç alıntı sözcükteki ön ses “**H**”⁹⁵ korunur: **huriyat** (hürriyet Ar. *óurriyyet*), **huş** (iyi, hoş Far. *òoş*), **hınzır** (domuz Ar. *òinzìr*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “h-” korunur: **hrom** (krom Rus. *hrom* < Lat.), **hudojnik** (ressam Rus. *hudojnik*), **himik** (kimyacı Rus. *himik*).

⁹⁵ “**H**” işareti Arapça ve Farsça'daki üç farklı (ح = ó, ħ = ò, ه = h) ses için kullanılmıştır.

Rusça'dan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “q-” ünsüzüne değişir: **q**ocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), **q**ırım (krom Rus. *hrom* < Yun.), **q**aamıt (hamut, boyunduruk Rus. *homut*).

Fransızca'daki ön ses “h-”, Rusça'da ve dolayısıyla Kırgız Türkçesinde “g-” ünsüzüne değişir: **g**ipnoz (hipnoz Rus. *gipnoz* < Frs. *hypnose*), **g**ektar (hektar Rus. *gektar* < Frs. *hectare*), **g**emoglobin (hemoglobin, bir alyuvar maddesi Rus. *gemoglobin* < Frs. *hémoglobine*), **g**idrat (bir cismin su ile birleşmesiyle ya da bazı madenler üzerinde suyun etkisiyle oluşan bileşik, hidrat Rus. *gidrat* < Frs. *hydrate*).

Diğer yabancı dillerden alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü “k-” ünsüzüne değişir: **k**ebenek (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), **k**übök (avcı silahı Moğ. *havhan* > *havh*), **k**ündö (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer), **k**ünütay (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), **k**üröö (kuşatılan, korunan Moğ. *huree*).

Diğer yabancı dillerden alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü “q-” ünsüzüne değişir: **q**andağay (ceylan derisi Moğ. *handagay*), **q**apqan (kapan Moğ. *havhan*), **q**aptağay (yabani deve Moğ. *havtğay*), **q**arik (hasis; cimri Moğ. *hereg*), **q**oq (kir, kepek Moğ. *hog*), **q**oqozo (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezi*), **q**omoqoy (açgöz Moğ. *homhoy*), **q**ontaacı (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), **q**oñur (sakin, yavaş Moğ. *hongor*), **q**ooma (iyi mi? Çin. *homa*), **q**oromsoq (sadak Moğ. *horomsoğ*), **q**oşoy (iki kat Moğ. *homoy*), **q**ubaar (hisse Moğ. *huvaar*), **q**ulaq qayçı (hırsız Moğ. *hulhaçı*), **q**ıyaq (kurşun geçirmez elbise Moğ. *huyag*).

Arapça ve Farsça'da üç farklı ön ses “**H**” ünsüzü (ح = ó, ħ = ò, ه = h) bulunduğundan, bunlarla ilgili ses olayları ayrı ayrı incelenmiştir:

h- :

Arapça, Farsça alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan “h-” sesi Kırgız Türkçesinde düşmüştür: aba (hava Ar. *hevā*), eç (hiç Far. *hiç*), ar (her Far. *her*), önör (hüner Far. *huner*), aykel (heykel Ar. *heykel*), icarat ~ icirat (Hicret Ar. *hicret*), ece (hece Ar. *hicā*), andasa (geometri Ar. *hendese*), an (ezgi Far. *heng*), aňgame (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), aňgi (eşek aygırı Far. *hengi*), aňgire (acele etmek Far. *hengār*), apta (hafta Far. *hefte*), aptiek ~ apteek (Kuran'ın yedide biri; devrim öncesi mekteplerde bir okuma yöntemi Far. *heft-yek*), abaz (heves Ar. *heves*).

Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü “n-” ünsüzüne değişir: **n**ampay (arkadaş, dost, yakın Far. *hem-pāy*).

ó- :

Alıntı sözcüklerde ön sesteki bazı “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde “q-” ünsüzüne dönüşür: **q**aram (haram Ar. *óarām*), **q**aasıl (ele geçen, hasıl Ar. *óāāil*), **q**apız (hafız Ar. *óāfiô*), **q**aram (haram Ar. *óarām*), **q**as (çekememezlik, kıskançlık Ar. *óased*), **q**asiet (özellik Ar. *óayâiyyet*), **q**ına (kına Ar. *óinnā*), **q**ısap (hesap Ar. *óisāb*).

Alıntı sözcüklerde ön sesteki bazı “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde “ğ-” ünsüzüne dönüşür: **ğ**arbi (asker; savaş Ar. *óarbi*).

Alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan bazı “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde “b-” ünsüzüne dönüşür: **o**buz (kuyu Ar. *óyø*).

Arapçadan alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan bazı “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde düşmüştür: araket (haraket, davranış Ar. *óareket*), azır (hazır, şimdi Ar. *óāφir*), öküm (hüküm Ar. *óuqm*), ayban (hayvan Ar. *óayvān*), esep (hesap Ar. *óisāb*), uquq (hukuk Ar. *óuqyq*), ökmöt (hükûmet Ar. *óukÿmet*), üçöt (delil, belgit Ar. *óuccet*), üçürö (hücre Ar. *óucre*), adal (helal Ar. *óalāl*), adi (sınır, had Ar. *óadd*), adisa (hadise Ar. *óādiāe*), adis (hadis Ar. *óadiā*), ahıbal-al (ahval hal Ar. *aóvāl óāl*), ekmet ~ ikmet (hikmet Ar. *óikmet*), ökümdar (hükümdar Ar. – Far. *óuqm-dār*), aqıyqat (hakikat Ar. *óaqiqat*), iqaya ~ iqayat (hikâye Ar. *óiqāye*), ali (daha, henüz, hâlâ Ar. *óālā*).

ò- :

Arapça, Farsça alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan bazı “ò-” sesleri Kırgız Türkçesinde “q-” ünsüzüne dönüşür: **q**adik (şüphe, kuşku Far. *òadāiè*), **q**azan (güz mevsimi Far. *òazān*), **q**ıyal (hayal Ar. *òayāl*), **q**ayır (hayır Ar. *òayr*), **q**ay (tamam Far. *òāh*), **q**am (çiğ, ham Far. *òām*), **q**ar (eşek Far. *òar*), **q**aracat (masraf, harcama Ar. *òarācāt*), **q**uday (Hüda, Tanrı Far. *òudāy*), **q**alq (halk Ar. *òalq*), **q**at (yazı, mektup Ar. *òauù*), **q**abar (haber Ar. *òaber*), **q**ızmat (hizmet Ar. *òidmet*), **q**oroz (horoz Far. *òorÿs*), **q**un (kan Far. *òÿn*), **q**up (tamam, iyi, güzel Far. *òÿb*), **q**ış (kerpiç Far. *òeşt*). Birleşik sözcüklerde ikinci sözcüğün ön sesinde de aynı değişim görülür: bay-**q**uş (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bì-òÿş*), dan-**q**ana (ambar Far. *dān-òāne*), dat-**q**a (bir unvan adı Far. *dād-òah* = hak, adalet isteyen).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “ò-” ünsüzü “d-” ünsüzüne değişir: **d**arbız (karpuz Far. *òarbÿz*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “ò-” ünsüzü “ğ-” ünsüzüne değişir: **ğ**aşım (sinir, öfke, hışım Far. *òişm*).

H. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-H-” korunur: rah**h**mat (rahmet; teşekkür Ar. *raómet*), ru**h**iy (manevi Ar. *rýóî*), a**h**laq (ahlak Ar. *aòlāq*), a**h**ıbal-al (ahval hal Ar. *aóvāl óāl*), ca**h**annam (cehennem Ar. *cehennem*), ca**h**an (cihan Ar. *cihān*), ca**h**il (cahil Ar. *cāhil*), coo**h**ar (cevher Ar. *cevher*), ça**h**ar (dört Far. *çehār*), la**h**at (lahit, kabir Ar. *laód*), ma**h**abbat ~ ma**h**abat (muhabbet Ar. *maóabbet*), ma**h**şar (mahşer Ar. *maóşer*), mar**h**amat (merhamet Ar. *meróamet*), mu**h**it (çevre, muhit Ar. *muóîü*), na**h**u (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*), pa**h**ta (pamuk Far. *paòte*), ra**h**at (rahat Ar. *rāóat*), ra**h**bar (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), sa**h**na (sahne Ar. *āaóne*), şa**h**izaada (şehzade Far. *şeh-zāde*), va**h**şi (vahşi Ar. *vaóşî*), ta**h**ilit (karışım, çeşit, renk Ar. *taóliü*), ya**h**na (soğutulmuş Far. *yeòne*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-h-” korunur: paro**h**od (vapur Rus. *parohod*), va**h**ta (vardiya; öz veriyle çalışma Rus. *vahta*), va**h**tyor (kapıcı Rus. *vahtyor*), bu**h**ğalter (muhasibeci Rus. *buhğalter* < Alm.), du**h**ovoy (üfleli aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), gre**ç**iha (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), qol**h**oz (kolhoz Rus. *qolhoz*), ma**h**orke (kalitesiz tütün Rus. *mahorqa*), ana**h**ıya (anarşi Rus. *anarhiya* < Yun.), ar**h**iv (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), ar**h**itektor (mimar Rus. *arhitektor* < Yun.), şa**h**ta (maden kuyusu Rus. *şahıta*), te**h**nik (teknik Rus. *tehnik* < Yun.), vezde**h**od (arazi aracı Rus. *vezdehod*).

Diğer yabancı dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-h-” korunur: lo**h**an (yaşlı Dung. *lohan*; *la* = yaşlı + *han* = kişi, insan), boğdi**h**an (Moğal hanlarının veya Çin hükümdarlarının ünvanı Moğ. *boğd* = kutsal).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-h- > -q-” değişimi görülür: ıra**q**ot (harcama, masraf Rus. *rashod*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç seste “-h- > -q-” değişimi görülür: qa**q**ay (domuz Moğ. *ğahay*), qap**q**an (kapan Moğ. *havhan*), qo**q**ozo (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezî*), qomo**q**oy (açgöz Moğ. *homhoy*), şum**q**ar (sungur Moğ. *şonhor*), bur**q**an (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*), ço**q**oy (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*).

Arapça ve Farsça'da üç farklı iç ses “-H-” ünsüzü (ح = ó, خ = ò = h) bulunduğundan, bunlarla ilgili ses olayları ayrı ayrı incelenmiştir:

-h- :

Arapça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç seste bulunan “-h-” sesi “-q-” ünsüzüne dönüşür: **qaqaar** (gaddarlık Ar. *qahhār*).

Arapça ve Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-h-” sesi “-y-” sesine değişmiştir: **meyman** (mihman, konuk Far. *mihmān*), **dıyqan** (çiftçi Far. *dihqān*), **beyiş** (cennet Far. *behišt*), **ubayım** (kuruntu, endişe, vehim Ar. *vehm*).

Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-h-” sesi “-b-” sesine değişmiştir: **obon** (melodi, nağme, ahenk Far. *āheng*).

Arapça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-h-” sesi “-p-” sesine değişmiştir: **zampar** (kara kış Ar. *zemherir*).

Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-h-” sesi “-ğ-” sesine değişmiştir: **noğol** ~ **noola** (ağaç Far. *niḥāl*).

Arapça ve Farsça'dan alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-h-” sesi eriyerek düşer ve ikincil uzun ünlü oluşur:⁹⁶ **qaar** (öfke; azap; korkunç Ar. *qahr*), **qaqaar** (gaddarlık Ar. *qahhār*), **qaarman** (kahraman Far. *qahramān*), **şaar** (şehir Far. *şehr*), **zaar** (zehir Far. *zehr*), **malaam** (merhem Ar. *merhem*), **zeen** (zihin Ar. *ōihn*), **baa** (değer, paha Far. *bahā*). İkincil uzun ünlü oluşturmada da “-h-” düşmesi gerçekleşebilir: **abal** (ahval, durum Ar. *ahvāl*), **çilbarça** (ufak parçalara ayırma Far. *çehel* = kırk + *pārçe* = parça), **dıram** (dirhem Ar. *dirhem*), **kedan** (ambar Far. *kāhdān*), **mazap** (mezhep Ar. *meōheb*), **palvan** (pehlivan Far. *pehlevān*), **asman** ~ **aspan** (İsfahan Far. *iāfāhān*), **asta** (yavaş Far. *āheste*).

-ó- :

Alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-ó-” sesi düşer ve ikincil uzun ünlü oluşur: **maala** (mahalle Ar. *maóalle*), **qaat** (kıtlık Ar. *qaóù*), **nasaat** ~ **asaat** (nasihat Ar. *naāióat*), **saar** ~ **zaar** (seher Ar. *seóer*), **zoor** (sahur Ar. *saóur*). Alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-ó-” sesi düştüğünde uzun ünlü oluşturmada da görülür: **bata** (dua Ar. *fātióa*), **etimal** (ihtimal Ar. *iótimāl*), **etiyat** (ihtiyat, tedbir, dikkat Ar. *iótiyāù*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-ó-” sesi “-y-” sesine değişmiştir: **rayım** ~ **ırayım** (merhamet Ar. *raóim*), **nasiyat** ~ **nasıyat** (nasihat Ar. *naāióat*), **sayıp** (sahip Ar. *āāóib*).

Alıntı sözcüklerde iç ses “-ó-” sesi “-q-” sesine değişmiştir: **muqtac** (muhtaç Ar. *muótāc*), **ıqtimal** ~ **etimal** (ihtimal Ar. *iótimāl*), **ıqsan** (ihsan Ar. *iósān*), **aqmaq** (ahmak Ar. *aómaq*), **marqabat** ~ **marhamat** (merhamet Ar. *meróamet*), **marqum** ~ **marqun** (merhum Ar. *meróym*), **ımtıqan** (imtihan Ar. *imtióān*), **maqrum** (mahrum Ar. *maórým*), **maqabbat** ~

⁹⁶ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

mahabbat (muhabbet Ar. *maóabbet*), maqşar ~ mahşar (mahşer Ar. *maóşer*), raaqat ~ raqat ~ rahat (rahat Ar. *rāóat*), rayqan (kokulu bir bitki, reyhan Far. *reyóān*), saq (sağlık Ar. *āíóóat*), saqaba ~ saaba (sahabe Ar. *āáóābe*), saqara (sahra Ar. *āáórá*), zaqmat (zahmet Ar. *zaómet*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-ó-” sesi “-ğ-” sesine değişmiştir: ağar (kırmızı ya da sarı renk Ar. *aómer*), sağana (aile türbesi Ar. *āaóne*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste –óC- durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: ahıbal-al (ahval hal Ar. *aóvāl óāl*).

-ò- :

Alıntı kelimelerde sözcük içerisinde bulunan “-ò-” sesleri Kırgız Türkçesinde “-q-” ünsüzüne dönüşür: aqır (son Ar. *aòir*), ıqlas (ihlas Ar. *ìòlāā*), ıqtıyar (seçme, irade Ar. *ìòtiyār*), ruqsat ~ uruqsat (ruhsat, izin Ar. *ruòāat*), daraq (ağaç Far. *diraòt*), aqıret (ahiret Ar. *āòiret*), aqlaq (ahlak Ar. *aòlāq*), aqun (din lideri Far. *āòýnd*), ıqrac (ihraç Ar. *ìòrāc*), maqmal (kadife Ar. *maòmel*), maquluq (mahluk Ar. *maòlýq*), noqot (nohut Far. *noòýd*), nusqa (örnek, numune; nüsha Ar. *nusòa*), baqtıyar (bahtıyar Far. *baòt-yār*), ustuqan (kemik Far. *üstüòān*), şaqap (ark, kanal Far. *şāòabe*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-ò-” sesi “-y-” sesine değişmiştir: cağına (gündüz vakti misafire verilen yemek Far. *yaòni*).

H. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde son ses “-H” korunur: islah (ıslah, düzeltme Ar. *ìālāó*), şah (şah, hükümdar Far. *şāh*), tarabih (teravih Ar. *terāvió*), tarıh (tarih Ar. *tārìò*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde son ses “-h” korunur: duh (ruh Rus. *duh*), gupbah (tutuklu yeri Rus. *gupbah* < Alm. *gaup* *vah*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” ünsüzü “-k” ünsüzüne dönüşür: kübö (avcı silahı Moğ. *havhan* > *havh*),

Arapça ve Farsça’da üç farklı son ses “-H” ünsüzü (ح = ó, خ = ò, ه = h) bulunduğu, bunlarla ilgili ses olayları ayrı ayrı incelenmiştir:

-h :

Alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” sesi düşer: padişa (padişah Far. *pādşāh*), künö (günah Far. *gunāh*), kübö (şahit Far. *güvāh*), ubacı ~ ubacı (sebebi Ar. *vech*), datqa (bir unvan adı Far. *dād-òah* = hak, adalet isteyen), giya (bitki Far. *giyāh*), ildal (illallah Ar.

illallah), oldo (Allah! Ar. *allah*), bıssımılđa (bismillah Ar. *bismillah*), astapurulda ~ astaqpurulda (estağfurullah Ar. *estağfirullah*), şaşke (kuşluk vakti Far. *çāşt-gāh*), şaa (şah, hükümdar Far. *şāh*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” ünsüzü “-y” ünsüzüne dönüşür: dargöy (eşik Far. *der-gāh*), qay (tamam Far. *ðāh*), zıy (yay kirişi; bağırsak Far. *zeh*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” ünsüzü “-k” ünsüzüne dönüşür: maanek (himaye, sığınma Far. *penāh*).

-ó :

Alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi düşer: nıke (nikah Ar. *nikāó*), macüröö (gevşek, kuvvetsiz Ar. *mecrýó*), saaba ~ saba (sabah Ar. *āabāó*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi “-q ~ -k” sesine değişir: mazaq ~ mazake (mizah, şaka Ar. *mizāó*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi “-y ~ -q” sesine değişir: üröy ~ uruq (ruh Ar. *rýó*).

-ò :

Alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ò” ünsüzü “-q” ünsüzüne dönüşür: çarq ~ çarıq (çark, daire Far. *çarò*), dozoq (cehennem Far. *dýzaò*), narq (paha, kıymet, fiyat Far. *narò*), şaq (dal Far. *şāò*), şayıq (şeyh Ar. *şeyò*), şaq-şaq (parmak yerleri; kırık için tahta Far. *şāò şāò*), soq (muzip, yaramaz, şuh Far. *şýò*).

K / q - k / q (K-κ)

Kırgız Türkçesi alfabesindeki “κ” harfi “k, q” seslerine karşılık geldiği için iki ses ayrı ayrı incelenmiştir:

K. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından ön damak, çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Ancak Mustafa Öner, bu ünsüzün Türkiye Türkçesindeki göre damağın daha arkasında telaffuz edildiğini, buna rağmen ünlü-ünsüz uyumunun bozuk olmadığını

söyleyerek ses değerinin Türkiye Türkçesinden biraz daha farklı olduğu görüşündedir.⁹⁷ Necip Üçok'a göre bu ünsüz, "i" ünlüsünün çıkış yerinde oluşur ama nefes yolunda oluşan tam kapanmadan dolayı "i" ünlüsünden ayrılır.⁹⁸

"k" ünsüzü sürekli ince ünlülerle (e, i, ö, ü) beraber kullanılır. İnce – yuvarlak ünlülerle (ö, ü) kullanılırsa yuvarlak açıklıklı "k" oluşur: kürök (kürek), köböyü (artmak), ükök (dolap), silkü (çırpma, silmek), böbök (bebek), ökmöt (hükûmet) v.b.

"k" ünsüzü ince – düz ünlülerle (e, i) kullanılırsa düz "k" oluşur: kiçi (küçük), kelin (gelin), çiyki (çiğ), çeke (alın), çek (sınır), kiyin (sonra) v.b.

Hece ve kelime sonlarında nefesli (yumuşak) söylenir: ükök (dolap), ökmöt (hükûmet), estelik (anıt), tiktö (bakmak), çöktürü (batırmak) v.b.

Hece ve kelime başında kullanılanlar daha sert söylenir: keleşek (gelecek), küç (güç), künö (günah), erkin (özgür), bekem (sert), kütü (beklemek) v.b. Konuşma dilinde bu sert söylenişin yumşayıp "g" ünsüzüne değiştiği de görülür: göl (< köl), gişi (kişi), gelin (< kelin) v.b.

"i, ü" ünlüleriyle beraber kullanılan "k" ünsüzü, kendi türünün en önde oluşanıdır: kişi (insan), eşik (kapı), ötkür (cesur), öksük (eksik) v.b. Bunun hemen arkasında oluşan "k" ise "e,ö" ile birlikte kullanılanlardır: köl (göl), körk (görmek, güzellik), çöktürü (batırmak), kekse (kocaman), kez (zaman, dönem), bekem (muhtem, sıkı) v.b.

Şema şeklinde gösterecek olursak:

	SERT		YUMUŞAK	
ÇIKIŞ YERİ	DÜZ	YUVARLAK	DÜZ	YUVARLAK
En Önde	kişi (insan)	ötkür (cesur)	eşik (kapı)	öksük (eksik)
Biraz önde	kez (zaman)	köl (göl)	tentek (afacan)	bölök (ayrı)

K. 2. Türkçe Sözcüklerde:

K. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

K. 2. 1. 1. Başta:

⁹⁷ Mustafa Öner, **agt.**, s. 7.

⁹⁸ Necip Üçok, **age.**, s. 42.

Örnek: kökürök (göğüs), küzgü (ayna), keçe (gece; eğlence), kürök (kürek), köçmö (göçebe), kekirtek (boğaz), köğüş (mavimsi), küçöö (kızıışmak), köböyüü (artmak), kütüü (beklemek), kirdetüü (bulamak), kesüü (kesmek).

Kullanıldığı Durum:

kV- durumunda kullanılır: **köñül** (gönül), **kerek** (gerek), **kirpi** (kirpi), **kendir** (kendir, kenevir lifi), **kül-** (gülme), **kel-** (gelme), **kekir-** (geğirmek), **kekte-** (kin bağlamak).

K. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: erkin (özgür), büldürkön (böğürtlen), ötkür (cesur), çiyki (çiğ), ükök (dolap), tülkü (tilki), sekirüü (atlamak), tiktöö (bakmak), çöktürüü (çöktürmek, batırmak), eskirüü (bayatlamak), erkelöö (naz yapmak).

Kullanıldığı Durum:

-VkV- durumunda kullanılır: **kekir-** (geğirmek), **tükür-** (tükürmek), **sekir-** (atlamak).

VkV- durumunda kullanılır: **ükök** (dolap), **ökün-** (pişman olmak).

-VkV durumunda kullanılır: **teke** (teke).

VkV durumunda kullanılır: **eki** (iki).

-kC- durumunda kullanılır: **ökçö** (ökçe), **öktöm** (cesur, kuvvetli), **kekte-** (kin bağlamak), **tiktir-** (diktirmek), **çöktür-** (çöktürmek, batırmak), **tiktö-** (bakmak).

-Ck- durumunda kullanılır: **tülkü** (tilki), **çiyki** (çiğ), **celke** (ense; geri, art), **eçki** (keçi), **öpkö** (akciğer), **eski** (eski), **erkek** (erkek), **erkin** (özgür), **büldürkön** (böğürtlen), **ötkür** (cesur), **eskire-** (bayatlamak), **erkele-** (naz yapmak).

K. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: öksük (eksik), tentek (afacan), estelik (anıt), tüşünük (anlam), bölök (ayrı) söök (kemik), silküü (çırpma, silme).

Kullanıldığı Durum:

-Vk durumunda kullanılır: **cürök** (yürek), **bilek** (bilek; güç, kuvvet), **etek** (etek, dağın eteği), **tezek** (hayvan tersi, gübre; tezek), **emgek** (iş, çalışma, emek), **kirpik** (kirpi), **cilik** (ilikli kemik), **ükök** (dolap).

-Ck durumunda kullanılır: **silk-** (çırpma, silme).

K. 2. 2. Özellikler:

K. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçedeki sözcük başı “k-” ünsüzü düzenli olarak korunmuştur: **küyö** (< **küdegü** DLT III-12; DTS 324) (güvey, damat), **küzgü** (< **közgü** DTS 321) (ayna), **keç** (< **keç** DTS 290) (akşam; geç), **kerek** (< **kerek** DLT I-126; **keräk** ~ **kergäk** DTS 300) (gerek), **keme** (< **kemi** DLT III-235; **kemä** ~ **kemi** DTS 297) (gemi), **keñ** (< **kiñ** DLT III-358; **keñ** DTS 298) (geniş), **kölökö** (< **kölige** DLT IV-358; DTS 314) (gölge), **kök** (< **kök** DLT III-132; DTS 312) (mavi), **köz** (< **köz** DLT I-55; DTS 320) (göz), **küyüü** (< **köy-** DLT III-246; DTS 312) (yanmak), **kömüü** (< **köm-** DLT II-27) (gömmek), **kirüü** (< **kir-** DLT II-8; DTS 308) (girmek), **köçüü** (< **köç-** DLT II-5; DTS 311) (göçmek), **külüü** (< **kül-** DLT II-26; DTS 325) (gülmek), **kelüü** (< **kel-** DLT I-26; DTS 295) (gelmek).

Konuşma dilinde sözcük başı “k-” nin “g-” sesine değiştiği görülür. Ancak bu değişim yazı dilinde gösterilmez: **kökürök** > **gögürök** (göğüs), **kiyin** > **giyin** (sonra), **küzgü** > **güzgü** (ayna), **köçmö** > **göçmö** (göçebe), **kekirtek** > **gegirtek** (boğaz), **kögüş** > **gögüş** (mavimsi), **köl** > **göl** (göl).

Konuşma dilinde “k-” ile başlayan kelimeler, kendilerinden önceki sözcüğün ünlülerinden veya “l, m, n, ñ, r, y, w, z” seslerinden sonra “g-” sesine değişir. Ancak bu değişim yazı dilinde gösterilmez: uygö **kirüü** **kerek** > uygö **girüü** **gerek** (eve girmek gerek), men **ketem** (men **getem**) (ben gidiyorum).

Türkiye Türkçesinde “g-” ile başlayan Türkçe kelimeler, Kırgız Türkçesinde “k-” ile başlar: **kel-** (gel-), **köz** (göz), **köl** (göl), **kün** (gün), **kerek** (gerek), **kül-** (gül-).⁹⁹

K. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki sözcük içi “k-” korunmuştur: **tülkü** (< **tilkü** DLT I-54; OTG 254; DTS 561) (tilki), **çekit** (< **çekik** DLT II-149; DTS 143) (nokta), **öksük** (< **eksük** DLT I-105; DTS 168; **egsük** DTS 167) (eksik), **eki** (< **iki** DLT I-49; **eki** DTS 167) (iki), **teke** (< **teke** III-102) (teke), **eçki** (< **eçkü** DLT I-95; DTS 162) (keçi), **içke** (< **yinçkä** DTS 261; **yinçge** DLT III-380) (ince), **öpke** (< **öpke** DLT I-128; DTS 387) (akciğer; dargınlık), **eski** (< **eski** DLT I-129; DTS 184) (eski), **eskirüü** (< **eskir-** DLT I-228; DTS 184) (eskimek), **erkek** (< **erkek** DLT I-111; **erkäk** DTS 179) (erkek), **ökünüü** (< **ökün-** DLT I-203; DTS 382) (pişman olmak), **sekirtüü** (< **sekirt-** DTS 494) (atlatmak, sektirmek), **tiktirüü** (< **tiktür-** DLT II-174; DTS 559) (diktirmek).

Eski Türkçede kelime içinde yer alan “k-” sesi, Kırgız Türkçesinde tonlularak “-g-” ünsüzüne dönüşmüştür: **egin** (< **ekin** DLT I-78; DTS 168) (ekin; hububat veren bitkiler),

⁹⁹ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, **age.**, s. 229.

segiz (< sekiz ~ sekkiz DLT I-365; sekiz DTS 494; OTG 252) (sekiz), çekirtke (< çekürge DLT I-490; DTS 143) (çekirge), ögüz (< öküz DLT I-59; DTS 383; ögüz DTS 382) (öküz), tügöl (< tükel DLT I-60; DTS 595) (bütün, tam olarak, tamamıyla), egiz (< ikkiz DLT I-143; ekiz DTS 168) (ikiz).

K. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçedeki sözcük sonu “-k” ünsüzü, Kırgız Türkçesinde de korunmuştur: körk (< körk DTS 317) (görkem, biçim, güzellik), erkek (< erkek DLT I-111; erkäk DTS 179) (erkek), öksük (< eksük DLT I-105; DTS 168; egsük DTS 167) (eksik), kerek (< kerek DLT I-126; keräk ~ kergäk DTS 300) (gerek), kök (< kök DLT III-132; DTS 312) (mavi), örük (< erük DLT I-69; DTS 182) (erik), cük (< yük DLT I-138; DTS 285) (yük), cürök (< yürek DLT I-41; DTS 286) (yürek), bilerik (< bilezük DLT I-518, II-82; DTS 99) (bilezik), etek (< etek DLT I-68; DTS 187) (etek; dağın eteği), cilik (< yilik DLT I-72; yilig DTS 261) (ilikli kemik), cibek (< yipek KTS, 324) (ipek), köbük (< köpük OTG 248; köpük ~ köpik DTS 317) (köpük), kebek (< kepek DLT I-390) (kepek), kirpik (< kirpik DLT I-478; DTS 309) (kirpik), silküü (< silk- DTS 500) (çırpamak, silmek).

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan “-k” sesi, bazı örneklerde Kırgız Türkçesinde “-t” ye dönüşmüştür: çekit (< çekik DLT II-149; DTS 143) (nokta).

Eski Türkçede sözcük sonundaki “-k” sesinin düşmesiyle Kırgız Türkçesinde sözcük sonunda ikincil uzunluk oluşmuştur:¹⁰⁰ keçüü (< keçik DLT I-390) (nehir geçidi), kiçüü (< kiçik DLT I-227; kiçig DTS 306) (küçük, yaşça küçük), tebüü (< tepik DLT I-27; DTS 552) (tekme; tepme).

Kırgız Türkçesinde sözcük sonunda bulunan ve ünlü ile başlayan bir ek aldığında iki ünlü arasında kalan “-k-” ünsüzü, “-g-” ünsüzüne dönüşür. Bu değişim yazı dilinde de gösterilir: önügüü (< önük-üü) (gelişmek), kögörüü (< kök-er-üü) (göğermek), cürögüm (< cürök-üm) (yüreğim), çögüü (< çök-üü) (batmak, çökmek).

Kırgız Türkçesinde sözcük sonunda bulunan “-k” ünsüzünden sonra ünlü ile başlayan bir sözcük geldiğinde iki ünlü arasında kalan “-k-” ünsüzü “-g-” ünsüzüne dönüşür. Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, konuşma dilinde görülen bir ses olayıdır: kök eken > kög eken (maviymiş), kök ele > kög ele (maviydi), kerek eken > kereg eken (gerekliymiş).

K. 3. Alıntı Sözcüklerde:

¹⁰⁰ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

K. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

K. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: **kebenek** (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), **kezende** (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), **kelbet** (görünüş, şekil Far. *kālbūd*), **kelde** (kelle Far. *kelle*), **kelit** ~ **kilit** (kilit Far. *kelid*, *kilid*), **kem** (eksik; fena; kusur Far. *kem*), **kempir** (yaşlı Far. *kem-pir*), **kempiske** (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), **kemput** (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), **ken** (maden kuyusu Far. *kān*), **keñsalar** (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), **kent** (şehir Soğd. *qanth*), **keperet** (kefâret Ar. *keffâret*), **kepil** (kefil Ar. *kefil*), **kerebet** (yatak, kerevet Rus. *qrovat* < Yun.), **keremapam** (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **keresin** (gaz yağı Rus. *kerosin*), **kesir** (çok Ar. *keair*), **keçil** (bekâr Moğ.), **közür** (kağıt oyununda koz Rus. *qozır* < Pol.), **kökşün** (fakir Moğ.), **kölöş** ~ **kölöç** (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), **köödök** (çocuk Far. *qydek*), **kör** (kör; mezar Far. *qyr*), **kösöö** (köse Far. *qyse*), **köçö** (cadde, sokak Far. *qyşe*), **kübö** (şahit Far. *guvāh*), **kübök** (avcı silahı Moğ. *havhan* > *havh*), **küldü** (bütün, hepsi, külli Ar. *qullī*), **kümböz** (kümbet Far. *gunbed*), **künadır**¹⁰¹ (vali Rus. *gubernator* < Lat.), **kündö** (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer), **küncüt** ~ **quncut** (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), **künö** ~ **künö** (günah Far. *gunāh*), **küñütay** (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), **kürögön**¹⁰² (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *gurgan*), **küröö** (kuşatılan, korunan Moğ. *huree*), **kedan** (ambar Far. *kāhdān*), **kemsel** (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), **keñiz** (cimri, pinti Far. *kenes*), **kep** (söz Far. *gep*), **kömöç** (yuvarlak ekmek Far. *kümāç*).

Kullanıldığı Durum:

kV- durumunda kullanılır: **kebenek** (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), **kelme** (kelime-i tevhid Ar. *kelime*), **keyip** ~ **keyp** (keyif Ar. *keyf*), **ken** (maden kuyusu Far. *kān*), **keremapam** (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **kinaya** (kinâye Ar. *kināye*), **kinege** (kitap Rus. *qniğa*), **kiosq** (büfe Rus. *kiosq* < Frs.), **kökşün** (fakir Moğ.), **köçö** (cadde, sokak Far. *qyşe*), **kümböz** (kümbet Far. *gunbed*), **küñütay** (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), **keñiz** (cimri, pinti Far. *kenes*).

kC- durumunda kullanılmaz.

K. 3. 1. 2. Ortada:

¹⁰¹ Devrim öncesi vilayet yöneticisi için kullanılan bir terimdi.

¹⁰² Bu sözcük Timur (1336-1405)'un bir ünvanıdır.

Örnek: **ekmet** ~ **ikmet** (hikmet Ar. *óikmet*), **üköz** (ferman, kararname, emir Rus. *uqaz*), **üköl** (iğne Rus. *uqol*), **baselke** (kışlak Rus. *posyöloq*), **beket** (nöbetçi müfreze, karakol Rus. *piket*), **bölkö** (biçimli ekmek Rus. *bulqa*), **bötölkö** (şişe Rus. *butılqa*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*), **carköp** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), **carmañke** (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **üpükö** (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), **raket** (havai fişek Rus. *raketa* < Alm.), **raspiske** (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), **rikşa** (araba Çin.), **rükü** (rükû Ar. *ruqyè*), **araket** (hareket Ar. *óareket*), **sapsañke** (yulaf Rus. *ovsyanqa*), **sarpeñke** (iyi cins renkli bez Rus. *sarpinqa*), **semiçke** ~ **semişke** (çekirdek Rus. *semeçqo*), **senke** (birinci kalite un Rus. *seyanqa*), **sirke** (sirke Far. *sirke*), **somke** (çanta Rus. *sumqa*), **sotke** ~ **sötkö** (24 saat Rus. *sutki*), **sölköbay** (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselkoviy*), **şayke** (güruh; çete Rus. *şayqa*), **şorkeldey** (bahtsız, mazlum Far. *şor-kelle*), **qatlöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **aşepke** (yanlış Rus. *oşipqa*), **aşkere** (açık, belli, aşikâre Far. *āşikāre*), **işköl** (okul Rus. *şqol*), **tobokel** (tevekkül Ar. *teveqqul*), **tıraşmanke** (bir araba türü Rus. *traşbanqa*), **vtulke** (dingil kovani, mil kovani, yatak, bilezik Rus. *vtulke*), **zadetke** (pey, kaparo Rus. *zadatok*), **zayımke** (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), **zaquske** ~ **zaküske** (meze Rus. *zaqusqa*), **zañker** (yeşil boya Far. *zenkār*).

Kullanıldığı Durum:

-**VkV**- durumunda kullanılır: **balaket** (felaket Ar. *felāket*), **beket** (nöbetçi müfreze, karakol Rus. *piket*), **cekendos** (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*), **çaaraker** (kiracı, icarda çalışan Far. *çehār-yek-kār*), **dükön** (dükkân Ar. *duqqān*), **dükört** (küçük makas Far. *do-kārd*), **lekin** ~ **likin** (lâkin Ar. *lākin*), **mamleket** (memleket Ar. *memleket*), **meken** (mekân Ar. *mekān*), **pikir** (fikir Ar. *fikr*), **şooket** ~ **şöököt** (şevket, hüner, güç Ar. *şevket*), **zeket** (zekât Ar. *zekāt*).

-**VkV** durumunda kullanılır: **çökö** (kaşık yerine kullanılan iki çubuk Dung.), **qaşeki** (kuru, zayıf koyun Far. *òoşk*), **mazake** (mizah, şaka Ar. *mizāó*), **maarake** (savaş meydanı; kalabalık, gürültü; hokkabazlık yeri Ar. *maèreke*), **nike** (nikâh, evlenme Ar. *nikāó*), **panetike** (fonetik Rus. *fonetiqa*), **üpükö** (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), **rükü** (rükû Ar. *ruqyè*).

VkV- durumunda kullanılır: **okean** (okyanus Rus. *okean* < Yun.), **ökül** (vekil Ar. *vekil*), **öküm** (hüküm Ar. *óuqm*), **ökümdar** (hükümdar Ar. – Far. *óuqm-dār*), **üköz** (ferman, kararname, emir Rus. *uqaz*), **üköl** (iğne Rus. *uqol*).

-**Ck**- durumunda yaygın olarak kullanılır: **banket** (ziyafet Rus. *banket* < Frs.), **bankir** (banker Rus. *bankir* < Frs. *bon coeur*), **baselke** (kışlak Rus. *posyöloq*), **bölkö** (biçimli ekmek Rus. *bulqa*), **bötölkö** (şişe Rus. *butılqa*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*), **carköp** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), **carmañke** (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), **celetke**

(yelek Rus. *jiletqa* < Far.), **çirkin** (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkîn*), **çirköö** (kilise Rus. *tserkov'*), **çoyuñke** (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), **çunki** (çünkü Far. *çyn-ki*), **depkir** (tekbir Far. *tekbir*), **gürpüröpkö** (gruplaştırma Rus. *gruppirovqa*), **qartöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **qastorke** (hintyağı Rus. *qastorqa*), **laşker** (asker Far. *leşker*), **martişke** (örümcek maymun Rus. *martışqa*), **mahorke** (kalitesiz tütün Rus. *mahorqa*), **anketa** (anket Rus. *anketa* < Frs.), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **şorkeldey** (bahtsız, mazlum Far. *şor-kelle*), **qatlöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **aşepke** (yanlış Rus. *oşipqa*), **aşkere** (açık, belli, aşikâre Far. *āşikāre*), **işçötkö** (fırça Rus. *şçyotqa*), **işköl** (okul Rus. *şqol*), **talinke** (tabak Rus. *tarelqa*), **taşkil** (teşkil Ar. *teşkil*).

-kC- durumunda yaygın olarak kullanılır: **ekmet** ~ **ikmet** (hikmet Ar. *óikmet*), **ikrar** (kabullenme Ar. *iqrār*), **ökmöt** (hükûmet Ar. *óuqymet*), **eksqursiya** (gezi Rus. *eksqursiya* < Lat.), **ceksen** (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksān*), **cekşembi** (Pazar Far. *yek-şenbih*), **dialektiqa** (diyalektik Rus. *dialektiqa* < Yun.), **direktiva** (direktif, yönerge Rus. *direktiva* < Frs. *directive*), **direktor** (müdür Rus. *direktor* < Lat.), **gektar** (hektar Rus. *gektar* < Frs. *hectare*), **qollektiv** (kollektif Rus. *qollektiv* < Lat.), **leksikologiya** (leksikoloji Rus. *leksikologiya* < Yun.), **lektsiya** (ders; konferans Rus. *lektsiya* < Lat.), **beksil** (senet, bono Rus. *veksel'*), **sekta** (mezhep Rus. *sekta*), **sektor** (bölge Rus. *sektor* < Frs. *secteur*), **sektsiya** (şube, bölüm Rus. *seksiya*), **tekpír** (tekbir Ar. *tekbir*), **tekst** (metin Rus. *tekst* < İng.).

-kC durumunda kullanılır: **qodeks** (kanun Rus. *qodeks* < Lat.), **qompleks** (kompleks, bütün Rus. *qompleks* < Lat.), **affiks** (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.), **subyekt** (özne Rus. *subyekt* < Frs. *subject*).

K. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **azik** (nazik Far. *nāzuq*), **cülük** (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*), **cubarmek** ~ **cubarimbek** (gençken ölen Far. *civān-merg*), **çeyrek** (çeyrek Far. *çehār-yek*), **çinovnik** (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), **darek** (haber, açıklama Far. *derk*), **döörük** (yalan, aldatma Far. *dürýğ*), **dörök** (ahmak Rus. *duraq*), **idirek** (idrak, düşünme Ar. *idrāq*), **güdök** (düdük Rus. *gudoq*), **ğaltek** (tekerlek Far. *ğalūānek*), **qaniyek** (konyak Rus. *qon'yaq*), **qarik** (hasis; cimri Moğ. *hereg*), **qarmüştök** (kirpi Far. *ðār-püşt*), **qaşek** (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), **qadek** (renkli bir Çin dokuması Far. *qadek*), **lampük** (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*), **leylek** ~ **legilek** (leylek Far. *legleg*), **lek** (yüz bin Far. *lek*), **müşök** (çuval Rus. *meşoq*), **müştök** (ağızlık Rus. *mundştuq*), **naçalnik** (amir Rus. *naçalnik*), **nazik** (nazik, ince Far. *nāzuq*), **nölök** (vergi Rus. *naloğ*), **aptiek** ~ **apteek** (Kuran'ın yedide biri; devrim öncesi mekteplerde bir okuma yöntemi Far. *heft-yek*), **senek** (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*), **soratnik** (silah arkadaşı

Rus. *soratnik*), *sputnik* (uzay mekiği Rus. *sputnik*), *süzök* (müzmin hastalık Far. *sýzāk*), *şek* (şüphe Ar. *şekk*), *şerik* (ortak, şirk Ar. *şirk*), *ştik* (süngü Rus. *ştik*), *aynek* (cam Ar. *èaynek*), *zambirek* (küçük top, zenberek Far. *zenbürek*), *zeyrek* (zeki, anlayışlı Far. *zîrek*), *zontik* (şemsiye Rus. *zontik*).

Kullanıldığı Durum:

-Vk durumunda kullanılır: *azik* (nazik Far. *nāzuq*), *himik* (kimyacı Rus. *himik*), *döörük* (yalan, aldatma Far. *dürÿğ*), *qadek* (renkli bir Çin dokuması Far. *qadek*), *lek* (yüz bin Far. *lek*), *nölök* (vergi Rus. *naloğ*), *senek* (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*), *şerik* (ortak, şirk Ar. *şirk*), *tehnik* (teknik Rus. *tehnik* < Yun.), *zeyrek* (zeki, anlayışlı Far. *zîrek*).

-Ck durumunda kullanılmaz.

K. 3. 2. Özellikler:

K. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “k-” korunur: *kebep* (kebab Far. *kebāb*), *kedi* (kabak Far. *kedÿ*), *kelem* (kelâm Ar. *kelām*), *kelme* (kelime-i tevhid Ar. *kelime*), *keyip* ~ *keyp* (keyif Ar. *keyf*), *kelbet* (görünüş, şekil Far. *kālbüd*), *kelde* (kelle Far. *kelle*), *kelit* ~ *kilit* (kilit Far. *kelid*, *kilid*), *kem* (eksik; fena; kusur Far. *kem*), *kempir* (yaşlı Far. *kem-pir*), *kene* (kene Far. *kene*), *kende* (kısa Far. *künd*), *kenep* (kenevir Far. *kenif*), *kenizek* (hizmetçi kız Far. *kenizek*), *keperet* (kefâret Ar. *keffâret*), *kepil* (kefil Ar. *kefil*), *kepin* ~ *kemin* (kefen Ar. *kefen*), *kepiç* (kışlık bot Far. *keş*), *keremet* (keramet Ar. *kerāmet*), *kesir* (çok Ar. *keâir*), *kinaya* (kinâye Ar. *kināye*), *kitep* (kitap Ar. *kitāb*), *kişmiş* (çekirdeksiz kuru üzüm Far. *kişmiş*), *köösör* (kevser Ar. *kevâer*), *kedan* (ambar Far. *kāhdān*), *kelemiş* (tarla faresi Far. *kelāq* = bozkır, *mÿş* = fare), *keñiz* (cimri, pinti Far. *kenes*), *kepter* (güvercin Far. *kepter*), *kömöç* (yuvarlak ekmek Far. *kümāç*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “k-” korunur: *keresin* (gaz yağı Rus. *kerosin*), *kino* (sinema Rus. *kino*), *kiosq* (büfe Rus. *kiosq* < Frs.), *kiloğram* (kilogram Rus. *kiloğramm* < Frs. *kilogramme*), *kilometr* (kilometre Rus. *kilometr* < Frs. *kilomètre*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “k- > g-” değişimi görülür: *dari-ger* (bilinen, belli Far. *der-kār*), *gündöö* (ele veya ayaklara vurulan köstek Far. *künd*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “k- > q-” değişimi görülür: *qabap* ~ *kebep* (kebab Ar. *kebāb*).

K. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-k-” korunur: **ekmet** ~ **ikmet** (hikmet Ar. *óikmet*), **ökül** (vekil Ar. *vekîl*), **ceksen** (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksân*), **cekşembi** (Pazar Far. *yek-şenbih*), **çaaraker** (kiracı, icarda çalışan Far. *çehār-yek-kār*), **çirkin** (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkîn*), **çunki** (çünkü Far. *çÿn-ki*), **çeker** (kul, köle, itaatkar Far. *çāker*), **depkir** (tekbir Far. *tekbîr*), **laşker** (asker Far. *leşker*), **lekin** ~ **likin** (lâkin Ar. *lākin*), **mamleket** (memleket Ar. *memleket*), **meken** (mekân Ar. *mekân*), **mekirik** (mekruh Ar. *mekrîh*), **mektep** (okul Ar. *mekteb*), **misker** (bakırcı, çilingir Far. *mesker*), **mustakem** (müstahkem, sağlamlaştırılmış Ar. *mustaókem*), **mümkün** (mümkün Ar. *mumkin*), **müşkül** (zor, müşkül Ar. *muşkil*), **maarake** (savaş meydanı; kalabalık, gürültü; hokkabazlık yeri Ar. *maèreke*), **nike** (nikâh, evlenme Ar. *nikāó*), **ünkür-nañkir** (Münker-Nekir Ar. *münker nākir*), **pakiza** (temiz Far. *pākîze*), **sekin** (sakin Ar. *sākin*), **sirke** (sirke Far. *sirke*), **asker** (asker Ar. *èasker*), **şaykeş** (uygun, munasip Far. *şāykeş*), **şeker** (şeker Far. *şeker*), **şekil** (gibi, şekilli Ar. *şekl*), **şooket** ~ **şöököt** (şevket, hüner, güç Ar. *şevket*), **aşkere** (açık, belli, aşikâre Far. *āşikāre*), **taşkil** (teşkil Ar. *teşkil*), **tekeber** (kibir, gurur Ar. *tekebbur*), **tekirer** (tekrar Ar. *tekrār*), **tekipir** (tekbir Ar. *tekbîr*), **zañker** (yeşil boya Far. *zenkār*), **zeket** (zekât Ar. *zekāt*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-k-” korunur: **okean** (okyanus Rus. *okean* < Yun.), **eksqursiya** (gezi Rus. *eksqursiya* < Lat.), **banket** (ziyafet Rus. *banket* < Frs.), **bankir** (banker Rus. *bankir* < Frs. *bon coeur*), **beket** (nöbetçi müfreze, karakol Rus. *piket*), **carköp** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), **direktiva** (direktif, yönerge Rus. *direktiva* < Frs. *directive*), **affiks** (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.), **qodeks** (kanun Rus. *qodeks* < Lat.), **qollektiv** (kollektif Rus. *qollektiv* < Lat.), **qompleks** (kompleks, bütün Rus. *qompleks* < Lat.), **leksikologiya** (leksikoloji Rus. *leksikologiya* < Yun.), **beksil** (senet, bono Rus. *veksel'*), **maket** (maket Rus. *maket* < Frs.), **mikrob** (mikrop Rus. *mikrob* < Yun.), **anketa** (anket Rus. *anketa* < Frs.), **entsiklopediya** (ansiklopedi Rus. *entsiklopediya* < Yun.), **raket** (havai fişek Rus. *raketa* < Alm.), **orkestr** (orkestra Rus. *orkestr* < Frs.), **sekta** (mezhep Rus. *sekta*), **sektor** (bölge Rus. *sektor* < Frs. *secteur*), **sotke** ~ **sötkö** (24 saat Rus. *sutki*), **subyeht** (özne Rus. *subyeht* < Frs. *subject*), **tekst** (metin Rus. *tekst* < İng.), **vtulke** (dingil kovani, mil kovani, yatak, bilezik Rus. *vtulke*), **ekzamen** (sınav Rus. *ekzamen* < Lat.).

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-k-” ünsüzünün göçüşmeye uğradığı görülür: **depkir** (tekbir Far. *tekbîr*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-k- > -q-” değişimi görülür: **aqbar** (yüksek, büyük derecede olan Ar. *ekber*), **taqlip** ~ **takilip** (teklif Ar. *teklif*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-k- > -g-” değişimi görülür: *zanger* (yeşil boya Far. *zenkār*).

Bazı alıntı sözcüklerde -kC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: *pikir* (fikir Ar. *fīkr*).

K. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-k” korunur: *çeyrek* (çeyrek Far. *çehār-yek*), *darek* (haber, açıklama Far. *derk*), *galtek* (tekerlek Far. *galūānek*), *qadek* (renkli bir Çin dokuması Far. *qadek*), *lek* (yüz bin Far. *lek*), *eleçek* (evli kadın sarığı Far. *leçek*), *mubarek* (mübarek Ar. *mubārek*), *süzök* (müzmin hastalık Far. *sīzāk*), *şek* (şüphe Ar. *şekk*), *şerik* (ortak, şirk Ar. *şirk*), *aynek* (cam Ar. *əayne*), *zambirek* (küçük top, zenberek Far. *zenbīrek*), *zeyrek* (zeki, anlayışlı Far. *zīrek*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-k” korunur: *genetik* (genetik uzmanı Rus. *genetik*), *himik* (kimyacı Rus. *himik*), *cülük* (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*), *çinovnik* (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), *hudojnik* (ressam Rus. *hudojnik*), *mömöştük* ~ *pamoşnik* (yardımcı Rus. *pomoşçnik*), *naçalnik* (amir Rus. *naçalnik*), *soratnik* (silah arkadaşı Rus. *soratnik*), *sputnik* (uzay mekiği Rus. *sputnik*), *zontik* (şemsiye Rus. *zontik*), *ştik* (süngü Rus. *ştik*), *tehnik* (teknik Rus. *tehnik* < Yun.).

Bazı alıntı sözcüklerde son sesteki “-k” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-q” ünsüzüne dönmüştür: *balaq* (felek Ar. *felek*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-k” ünsüz türemesi görülür: *böçök* (kabuk Far. *poçì*), *qadik* (şüphe, kuşku Far. *òadāiè*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-k” ünsüzünün düştüğü görülür: *ılabbay* (emrediniz, buyurunuz Ar. *lebbeyk*).

q. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından art damak, çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Mustafa Öner, Türkiye Türkçesindeki göre daha arkada, küçük dile daha yakın telaffuz edildiği görüşündedir.¹⁰³ Art damaktan boğaza doğru kayan bir sestir. Oluşurken dudaklar açıktır ve çevreye göre bu açıklık değişir.”¹⁰⁴

¹⁰³ Mustafa Öner, *agt.*, s. 7.

¹⁰⁴ Necip Üçok, *age.*, s. 42.

“q” ünsüzü sürekli kalın ünlülerle beraber kullanılır. Kalın – yuvarlak ünlülerle (o, u) kullanılırsa yuvarlak açıklıklı “q” oluşur: qursaq (mide), qoozdoo (bezemek), oquya (olay), biroq (ama), qosmos (uzay) v.b.

“q” ünsüzü kalın – düz ünlülerle (a, ı) kullanılırsa düz “q” oluşur: qaraş (bakış), qan (han), qıyın (zor), qızıq (ilginç), caq (taraf, yan), caşıq (yavan, arık, zayıf) v.b.

Hece ve kelime sonlarında nefesli (yumuşak) söylenir: aqtoo (badana yapmak), ayaqtoo (bitmek), ıyıq (kutsal), qabaq (oyuk, çukur; alın), uquq (hukuk) v.b.

Hece ve kelime başında kullanılanlar daha sert söylenir: quduq (kuyu), qutqaruu (kurtarmak), basqıç (basamak), tolqundanuu (coşmak), qamır (hamur), qauhar (cevher) v.b. Konuşma dilinde bu sert söylenişin yumşayıp “ğ, ɣ” ünsüzlerine değiştiği de görülür: süylöböyö ɣoy (< süylöböyö qoy) (söyleme), ar ɣanday (< ar qanday) (her türlü), qulaɣım (< qulağım < qulaq-ım) (kulağım), ɣıɣabız (< ɣığabız < ɣıq-abız) (çıkacağız) v.b.

“ı, u” ünlüleriyle beraber kullanılan “q” ünsüzü, “k” nin arkasında ilk sırada yer alır: qırğın (katliam), qıymıl (hareket), qunt (dikkat, özen, ilgi), maqul (uygun) v.b. Bunun hemen arkasında oluşan “q” ise “a, o” ile birlikte kullanılanlardır. Kendi türünün en arkada oluşandır: qazan (kazan), qazday (kaz gibi), buqa (boğa), qoşo (birlikte), tooq (tavuk), torpoq (buzağı) v.b.

Şema şeklinde gösterecek olursak:

	SERT		YUMUŞAK	
ÇIKIŞ YERİ	DÜZ	YUVARLAK	DÜZ	YUVARLAK
En Önde	qıymıl (hareket)	qunt (özen)	ıyıq (kutsal)	quduq (kuyu)
Biraz önde	qazan (kazan)	qoşo (birlikte)	caq (taraf, yan)	tooq (tavuk)

q. 2. Türkçe Sözcüklerde:

q. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

q. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: qulaq (kulak), qırsıq (afet), qaşaa (parantez işareti), qursaq (mide), quduq (kuyu), qargoo (beddua etmek), qutqaruu (kurtarmak), qaroo (bakmak), qoozdoo (bezemek), qoşuu (birleştirmek).

Kullanıldığı Durum:

qV- durumunda kullanılır: **quduq** (kuyu), **qırsıq** (afet), **qanat** (kanat, cenah), **qulun** (kulun, tay), **qış** (kış), **qol** (el), **qaç-** (kaçmak), **qaz-** (kazmak), **qara-** (bakmak).

q. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: **qalaqay**¹⁰⁵ (Kalmuk kürkü; aman), **basqıç** (basamak), **tosqool** (engel), **buqa** (boğa), **çunqur** (çukur), **aqçıl** (beyazımsı), **aqtoo** (badana yapmak), **atqaruu** (başarmak), **ayaqtoo** (bitmek), **talqaloo** (canına okunak), **tolqundanuu** (coşmak).

Kullanıldığı Durum:

-VqV- durumunda kullanılır: **saqal** (sakal), **baqan** (askı vazifesi gören, genellikle keçe çadırın iskelesini kaldırmak için kullanılan budaklı uzun sırık), **çaqır-** (çağırarak, seslenmek; davet etmek).

VqV- durumunda kullanılır: **aqın** (şair), **oquuçu** (öğrenci), **uquruk** (hayvan kementlerinden birisinin adı).

-VqV durumunda kullanılır: **baqa** (kurbağa), **taşbaqa** (kaplumbağa), **buqa** (boğa), **caqa** (yaka; kenar, kıyı), **cuqa** (ince).

-qC- durumunda kullanılır: **aqçıl** (beyazımsı), **toqtu** (henüz doğurmamış genç koyun, toklu), **çaqmaq** (çakmak), **saqtan-** (korunmak), **suqtan-** (hırs ve hasetle bakmak, kıskanmak), **aqta-** (badana yapmak), **oqşo-** (benzemek), **ayaqta-** (bitmek).

-Cq- durumunda kullanılır: **çunqur** (çukur), **basqıç** (basamak), **tosqool** (engel), **cılqı** (yılki, hayvan takviminde 7. yıl), **arqa** (arka, geri), **çıyqan** (çıban), **qısqa** (kısa), **qumursqa** (karınca), **alqın-** (nefesi tutulmak; ileri atılmak), **alqa-** (hayır dua etmek; müteşekkik olmak), **qutqar-** (kurtarmak), **ıçqın-** (kendini zorlamak, ıkmak, çabalamak; bir yerini kırmak), **atqar-** (başarmak), **talqala-** (canına okunak), **tolqundan-** (coşmak).

q. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: **oq** (ok; mermi), **ıyıq** (kutsal), **tamaq** (yemek), **biroq** (ama), **qursaq** (mide), **qulaq** (kulak), **qabaq** (oyuk, çukur; alın), **topuraq** (toprak), **cabıq** (kapalı), **carıq** (ışık, aydınlık), **burquu** (burkmak), **çıquu** (çıkmaq)

¹⁰⁵ "I. Destanlarda kullanılan Kalmak kürkü. *Sarıbayga kabılıp/ Kalakay kara camınıp.* = Sarıbayla karşılaşıp/ Kara kürkü giyindim. («Seytek»).II: ünl. Bilmeden sıcak nesneyi tutup ya da bilmeden üzerine ayağıyla bastığı zaman korktuğunda söylenir, korku ifade eden bir nida. *Kalakay, ısıq eken!* = Aman, ne sıcakmış!" (Mustafa S. Kaçalın, **agç.**, s. 656).

Kullanıldığı Durum:

-**Vq** durumunda kullanılır: **çaqmaq** (çakmak), **azıq** (yiyecek), **tırnaq** (tırnak), **suuq** (soğuk), **ortoq** (ortak), **castıq** (yastık), **qulaq** (kulak), **quduq** (kuyu), **ıyıq** (kutsal), **tamaq** (yemek; boğaz, gırtlak), **qursaq** (mide), **qulaq** (kulak), **qabaq** (oyuk, çukur; alın), **topuraq** (toprak), **cabıq** (kapalı), **carıq** (ışık, aydınlık).

Vq durumunda kullanılır: **oq** (ok; mermi).

q. 2. 2. Özellikler:

q. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçedeki sözcük başı “q-” sesi düzenli olarak korunmuştur: **qoşuu** (< **qoş**- DTS 460) (birleştirmek), **qozu** (< **qozı** DTS 462) (kuzu), **qıyqıruu** (< **qıyır**- DTS 445) (bağırarak), **qalıñ** (< **qalıñ** DLT III-371; DTS 412) (mihir), **qoon** (< **qağun** DLT I-15) (kavun), **qol** (< **qol** DLT III-134; DTS 453) (el), **qamçı** (< **qamçı** DLT I-417; DTS 415) (kamçı), **qan** (< **qan** DLT I-272; DTS 416) (kan), **qış** (< **qış** DLT I-13; DTS 448) (kış), **qulun** (< **qulun** DLT I-215; DTS 465) (süt emen tay), **qızıl** (< **qızıl** DLT I-40; DTS 450) (kızıl, kırmızı), **qırq** (< **qırq** DLT I-349) (40), **qarındaş** (< **qarındaş** DLT I-407; DTS 427; **qarundaş** DTS 430) (kardeş), **qısqa** (< **qısğa** DLT II-11; DTS 447, OTG 247) (kısa), **qaçuu** (< **qaç**- DLT II-5; DTS 400) (kaçmak), **qazuu** (< **qaz**- DLT II-10) (kazmak), **qaaloo** (< **qol**- DTS 454) (istemek).

Konuşma dilinde art arda gelen iki kelimedenden birincisi ünlüyle veya tonlu ünsüzle bitip de ikinci kelime “q-” tonsuz ünsüzü ile başlamışsa, ikinci kelimenin başındaki “q-” ünsüzü “γ-” biçiminde konuşma dilinde kullanılır:¹⁰⁶ **süylöböyö γoy** (< **süylöböyö qoy**) (söyleme), **ar γanday** (< **ar qanday**) (her türlü).

q. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçede iç seste bulunan “-q-” sesi korunmuştur: **caqa** (< **yaqa** DLT I-189; DTS 237) (yaka; kenar, kıyı), **baqa** (< **baqa** DLT III-226; DTS 82) (kurbağa), **caqın** (< **yaqın** DLT III-22; DTS 237) (yakın), **buqa** (< **buqa** DTS 125) (boğa), **saqal** (< **saqal** DLT I-230; DTS 486) (sakal), **cılqı** (< **yılqı** DLT I-21; DTS 267) (yılka at; hayvan takviminde 7. yıl), **arqa** (< **arqa** DLT I-128; DTS 53) (arka, geri), **çıyqan** (< **çıpqan** ~ **çıpıqan** DLT I-448) (çıban), **toqtu** (< **toqlı** DLT I-106; DTS 577) (henüz doğurmamış genç koyun, toklu), **çaqmaq** (< **çaqmaq** I-469; DTS 140) (çakmak), **oquu** (< **oqu**- DLT III-254; **oqu**- DTS 369) (okumak),

¹⁰⁶ Alay ağzında da düzensiz olarak sözcük başında “q- > γ-” değişimi görülür: **qayt**- > **γayt**- (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 65).

saqtanuu (< saqlan- DLT II-247; DTS 487) (korunmak), alqoo (< alqa- DTS 38) (hayır dua etmek; müteşekkir olmak).

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-q-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde konuşma dilinde tonlulara “-γ-” sesine dönüşür: toγuz (< toquz OTG 255; DTS 578) (dokuz), çıraruu (< çıkar- DLT II-83; DTS 150) (çıkarmak), ayıtuu (< akıt- DLT I-212) (bırakmak).

q. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçedeki sözcük sonu “-q” sesi korunmuştur: suuq (< soğıq ~ soğuq DTS 507) (soğuk), oq (< oq DLT I-11) (ok; mermi), çaq (< çaq DTS 139) (zaman), coq (< yoq DTS 272) (yok), caq (< yaq DTS 237) (taraf, yön), aq (< aq DTS 48) (ak, beyaz), arıq (< arıq DLT I-66; DTS 52) (zayıf), qırq (< qırq DLT I-349) (40), butaq (< butaq DTS 129) (dal, budak), çoloq (< çolaq DLT I-381; DTS 152) (çolak), ortoq (< ortaq DLT I-99; ortaq ~ ortuq DTS 371) (ortak), oroq (< orğaq DLT I-14) (orak), carıq (< yaruq DLT I-96; DTS 244) (ışık, aydınlık), azıq (< azuq DLT I-7) (yiyecek, rızık; ürün, mamül), cañğaq (< yağaq DLT I-90) (ceviz), topuraq (< topraq DLT I-15; DTS 575) (toprak).

Sözcük sonunda yer alan “-q” ünsüzü, ünlü ile başlayan bir ek aldığı zaman “-ğ-” ünsüzüne döner. Bu değişim yazı dilinde de gösterilir. Ancak bu değişim sonucunda oluşan “-ğ-” sesi, konuşma dilinde “-γ-” şeklinde telaffuz edilir: qulaγım (< qulağım < qulaq-ım) (kulağım), çırabız (< çırğabız < çırq-abız) (çıkacağız), coluγuu (< coluğuu < coluq-uu) (karşılaşmak), qızıruu (< qızığuu < qızıq-uu) (ilgi duymak), çırıp (< çırıp < çırıp) (çıkıp).

Konuşma dilinde art arda gelen iki kelimeden birincisi tonsuz ünsüzle bitip de ikinci kelime tonlu ünsüzle veya ünlüyle başlamışsa, birinci kelimenin sonundaki tonsuz “-q” ünsüzü tonlulara “-γ-” biçiminde söylenir: ıyır suu (< ıyır suu) (kutsal su), tamaγ içip (< tamaq içip) (yemek yiyip), qursaγ açtı (< qursa q açtı) (mide acıktı), coγ eken (< coq eken) (yokmuş).

q. 3. Alıntı Sözcüklerde:

q. 3. 1. Görünüm:

Bu ünsüz. Kırgız Türkçesinde hep kalın ünlülerle kullanılır: qalı, qayrat, qauhar, ubaqıt v.b. Ancak “h > q” değişimi yaşanan bazı kelimelerde bu kurala uyulmadığı görülür: qarita (harita Ar. *ḡariṭa*), aqıret (ahiret Ar. *āḡiret*).

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

q. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: qaarman (kahraman Far. *qahramān*), qaybat (gıybet Ar. *ġiybet*), qayım (başka bir şeyin yerine geçen, var olan Ar. *qā'im*), qalayıq (kadın köle, cariye Ar. *ḡalā'iq*), qalbasa (sucuk Rus. *qolbasa*), qalbır (kalbur Ar. *ġirbāl*), qalbır (kalın Rus. *ġorbıl*), qantıran (kaçakçılık Rus. *qontrabanda*), qanca (pipo Çin. *ġantsı*), qañ¹⁰⁷ (ev içerisindeki sıcak bir kısım Çin.), qañ (birleştirme, lehim yeri Çin. – Moğ. *ġañ* = delik, yarık), qarita¹⁰⁸ (harita Ar. *ḡariṭa*), qartoşqa ~ qartöşkö (patates Rus. *qartoşqa*), qarız (borç Ar. *qarḡ*), qarıp (garip Ar. *ġarīb*), qarıp¹⁰⁹ (garp, batı Ar. *ġarb*), qas (çekememezlik, kıskançlık Ar. *ḡased*), qasa (mümtaz, has, en iyi Ar. *ḡāṣā*), qasır (kısa Ar. *qāṣir*), qasta (hasta Far. *ḡaste*), qastorke (hintyağı Rus. *qastorqa*), qat (yazı Ar. *ḡat*), qata (hata Ar. *ḡatā*), qattam (katliam Ar. *qatl-ḡāmm*), qaşek (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), qocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), qoom (kavim Ar. *qavm*), qooma (iyi mi? Çin. *homa*), qoromsoq (sadak Moğ. *horomsogo*), qoroz (horoz Far. *ḡorjīs*), qorpus (gövde Rus. *qorpus*), qorston (mutlu, kanaat eden Far. *ḡursend*), qoş (hoş, iyi Far. *ḡoş*), qoşañ¹¹⁰ (bir yemek türü Çin.), qoşoy (iki kat Moğ. *homoy*), qubaar (hisse Moğ. *huvaar*), qubat (kuvvet Ar. *quvvat*), qulaq qayçı (hırsız Moğ. *hulhaçı*), qulpu (kilit Far. *qufl*), qumar (kumar Ar. *qimār*), qun (kan Far. *ḡyn*), qup (tamam, iyi, güzel Far. *ḡyb*), qıyaq (kurşun geçirmez elbise Moğ. *huyag*), qıyal (hayal Ar. *ḡayāl*), qıyanat (hıyanet Ar. *ḡiyānet*), qızmat (hizmet Ar. *ḡidmet*), qaamıt (hamut, boyunduruk Rus. *homut*).

Kullanıldığı Durum:

qV- durumunda yaygın olarak kullanılır: qaada (örf, adet Ar. *qāʿide*), qaay (domuz Moğ. *ġahay*), qalaç (beyaz ekmek, somun Rus. *qalaç*), qalbır (kalın Rus. *ġorbıl*), qandidat (aday Rus. *qandidat* < Lat.), qañ (birleştirme, lehim yeri Çin. – Moğ. *ġañ* = delik, yarık), qapqan (kapan Moğ. *havhan*), qaptağay (yabani deve Moğ. *havtğay*), qardoon (sınırları belli yol, kordon Rus. *qordon*), qataloğ (katalog Rus. *qataloğ* < Yun.), qatyuşa (bir top türü Rus. *qatyuşa*), qombayn (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), qomoqoy (açgöz Moğ. *homhoy*), qonvert (zarf Rus. *qonvert*), qontsert (Rus. *qontsert* < İtl.), qoñur (sakin, yavaş Moğ. *hongor*), qıbla ~ qıbila (kible Ar. *qible*), qırım (krom Rus. *hrom* < Yun.), qıyanat (hıyanet Ar. *ḡiyānet*), qaq (kurutulmuş meyve Far. *qāq*).

¹⁰⁷ Daha çok Dunganların evlerinde görülen bu kısım, tabanda bulunan ateş vasıtasıyla ısıtılır.

¹⁰⁸ 1920'li yıllarda kullanılan bir terimdi. Daha sonra Rusçadaki şekli olan **qarta** kullanıldı: harita > qarita > qarta.

¹⁰⁹ 1920'li yıllarda kullanılan bir terimdi.

¹¹⁰ Hamurla yapılan, tandırda ya da yağda pişirilen bir yemektir. Bu sözcük Uygurca yoluyla kuzeyde yaşayan Kırgızlar arasında kullanılır.

qC- durumunda kullanılır: **qvartal** (mahalle Rus. *qvartal* < Lat.), **qvartira** (daire Rus. *qvartira*), **qvorum** (yeterli çoğunluk Rus. *qvorum* < Lat.), **qlapan** (supap Rus. *qlapan* < Alm.), **qlass** (sınıf Rus. *qlass* < Lat.), **qlub** (klüp Rus. *qlub* < İng.).

q. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **aqiret** (ahiret Ar. *ādiret*), **aqıyqat** (hakikat Ar. *óaqiqat*), **aqıl** (akıl Ar. *èaqıl*), **aqır** (ahir, son Ar. *ādir*), **oqo** (vuku, olay Ar. *vuqyè*), **oquya** (vakıa, olay Ar. *vāqıèa*), **ıqrar** (boyun eğmek, kabul etmek Ar. *ıqrār*), **ıqsan** (ihsan Ar. *íosān*), **ıqtıyar** (ihtiyar; irade, arzu, erk Ar. *ıditiyār*), **baqubat** ~ **baqıbat** (güçlü Far. – Ar. *be-quvvet*), **baqçazar** (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), **baqır** (fakir Ar. *faqır*), **buqara** (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), **burqan** (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*), **byuroqrat** (bürokrat Rus. *byuroqrat* < Frs. *bureaucrate*), **caqut** (yakut Ar. *yāqyṭ*), **cuyqur** (kurnaz, iki yüzlü Moğ. *zuygar*), **dıyqan** (çiftçi Far. *dihqān*), **dıqat** (dikkat Ar. *dıqqat*), **maqrum** (mahrum Ar. *maórjım*), **maqsat** (amaç Ar. *maqāad*), **maqtanuu** (övünmek Moğ.), **maqul** (uygun Ar. *maèqyl*), **muqmin** (mümin Ar. *mu'min*), **muqaba** (mukavva, kalın kâğıt Ar. *muqavvā*), **muqaddas** (mukaddes Ar. *muqaddes*), **muqafat** (mükâfat Ar. *muqāfāt*), **muqlus** ~ **muqulus** (muhlis Ar. *muðliā*), **muqtac** (muhtaç Ar. *muótāc*), **ruqsat** ~ **uruqsat** (ruhsat, izin Ar. *ruðāat*), **soqo** (karasaban Rus. *soha*), **suqan** (söz, kelime Far. *suðan*), **suqar** (gevrek, peksimet Rus. *suhar'*), **sıyqır** (sihir Ar. *siór*), **astaqpurulda** (estağfurullah Ar. *estağfirullah*), **şapqat** (şefkat Ar. *şefqat*), **şumqar** (sungur Moğ. *şonhor*), **taqlip** (teklif Ar. *teklif*), **taqmin** (tahmin Ar. *taðmin*), **taqta** (tahta Ar. *taðte*), **vaqup** ~ **uvaqıp** (vakıf Ar. *vaqf*), **zulpuqor** (Zülfikar Ar. *ðu-fiqār*).

Kullanıldığı Durum:

-VqV- durumunda kullanılır: **ooqat** (yiyecek, aş Ar. *aqvāt*), **baqubat** ~ **baqıbat** (güçlü Far. – Ar. *be-quvvet*), **baqır** (fakir Ar. *faqır*), **boqono** (kısa kaburga Moğ. *boğno* = kısa), **buqara** (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), **ubaqıt** (vakit Ar. *vaqt*), **caqut** (yakut Ar. *yāqyṭ*), **faqultet** (fakülte Rus. *faqultet* < Lat.), **loqaut** (işten çıkarma Rus. *loqaut* < İng. *lock-out*), **laqap** (takma ad, lakap Ar. *laqab*), **maquluq** (mahluk Ar. *maðljq*), **malaqay** (şapka Kal. – Moğ. *mahla*, *malğay*), **nuqura** (gümüş Ar. *nuqre*), **saqaba** (sahabe Ar. *āaóābe*), **saqara** (sahra Ar. *āaórā*), **saqoo** (peltek Ar. *saqaù*), **saqıt** (atmak, düşürmek, kurtulmak Ar. *sāqaù*), **şaqap** (ark, kanal Far. *şāð-abe*), **şaqıy** (baş ağrısı, bahtsızlık Far. *şaqı*), **zaquske** ~ **zaküske** (meze Rus. *zaqusqa*).

-VqV durumunda kullanılır: **aqustiqa** (akustik Rus. *aqustiqa* < Yun.), **eqonomiqa** (ekonomi Rus. *eqonomiqa* < Yun.), **botaniqa** (botanik Rus. *botaniqa* < Yun.), **fabriqa** (fabrika Rus. *fabriqa* < Lat.), **fiziqa** (fizik Rus. *fiziqa* < Yun.), **gimnastiqa** (jimnastik Rus. *gimnastiqa* < Yun.), **logiqa** (mantık Rus. *logiqa* < Yun.), **alaqa** (alaka, ilgi Ar. *èalāqa*), **mistiqa** (mistizm Rus. *mistiqa*), **napaqa** (nafaka Ar. *nafaqa*), **apteqa** (eczane Rus. *apteqa* < Yun.), **salaqa** (güzel söyleme ve yazma istidadı Far. *seliqa*), **viqa** (bir çeşit burçak Rus. *viqa*).

VqV- durumunda kullanılır: **aqıret** (ahiret Ar. *āḍiret*), **aqademiya** (akademi Rus. *aqademiya* < Yun.), **aqatsiya** (akasya Rus. *aqatsiya* < Lat.), **aqun** (din lideri Far. *āḍyñd*), **aqustiqa** (akustik Rus. *aqustiqa* < Yun.), **aquşerqa** (ebe Rus. *aquşerqa* < Frs.), **aqıbet** (akıbet, son Ar. *èāqıbet*), **aqıyqat** (hakikat Ar. *óaqıqat*), **aqıl** (akıl Ar. *èaqıl*), **aqır** (ahir, son Ar. *āḍir*), **ıqıbal** (ikbal Ar. *ıqbāl*), **ıqılas** (ihlas Ar. *iḍlāā*), **oquya** (vakıa, olay Ar. *vāqıèa*), **oqop** (siper Rus. *oqop*).

VqV durumunda kullanılır: **oqo** (vuku, olay Ar. *vuqyè*).

-Cq- durumunda yaygın olarak kullanılır: **aquşerqa** (ebe Rus. *aquşerqa* < Frs.), **aqıyqat** (hakikat Ar. *óaqıqat*), **bayquş** (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bı-hyş*), **balqon** (balkon Rus. *balqon* < Frs. *balcon*), **cuyqur** (kurnaz, iki yüzölçü Moğ. *zuyğar*), **datqa** (bir unvan adı Far. *dād-ḍah* = hak, adalet isteyen), **dıyqan** (çiftçi Far. *dihqān*), **marqa** (pul; marka Rus. *marqa* < Alm.), **marqaz** (merkez Ar. *merkez*), **masqara** (maskara, rezil Ar. *masḍara*), **maşqul** (meşgul Ar. *meşğıl*), **mikrosqop** (mikroskop Rus. *mikrosqop* < Yun.), **molotılqa** (harman makinası Rus. *molotılqa*), **musqul** (kas, adale Rus. *musqul*), **mısqal** (4,5 gr'lık ağırlık ölçüsü birimi, miskal Ar. *miāqāl*), **nusqa** (örnek, numune; nüsha Ar. *nusḍa*), **ınqılap** ~ **ınqılâp** (inkılâp Ar. *inqılāb*), **rayqan** (kokulu bir bitki, reyhan Far. *reyóān*), **isqusstvo** (sanat Rus. *isqusstvo*), **şumqar** (sungur Moğ. *şonhor*), **şırañqana** ~ **şirinqana** ~ **şirinqama** (bahşiş Far. *şirin* = tatlı, *qame* = dilek), **ışqı** (sevgi, aşk Ar. *èāşq*), **ışqıboz** (hünerli Far. *èāşq-bāz*), **tariyqa** (yol Ar. *ṭariqa*), **vivesqa** (tabela, levha Rus. *vivesqa*), **vilqa** (çatal Rus. *vilqa*), **zayavqa** (haber verme Rus. *zayavqa*), **şçyötqa** (fırça Rus. *şçyötqa*).

-qC- durumunda kullanılır: **aqılaq** (ahlak Ar. *aḍlāq*), **aqbar** (yüksek, büyük derecede olan Ar. *ekber*), **aqvarel'** (sulu boya Rus. *aqvarel'* < İtl.), **aqvarium** (akvaryum Rus. *aqvarium* < Lat.), **aqmaq** (ahmak Ar. *aómaq*), **aqraba** (akraba Ar. *aqribā*), **aqsioma** (gerçek Rus. *aqsioma* < Yun.), **aqtyör** (aktör Rus. *aqtyör* < Frs.), **aqtual'** (güncel Rus. *aqtual'*), **aqtsent** (aksan Rus. *aqtsent* < Lat.), **aqtsiya** (hisse senedi Rus. *aqtsiya* < Hol.), **ıqlas** (ihlas Ar. *iḍlāā*), **ıqrac** (ihraç Ar. *iḍrāc*), **ıqtımal** (ihtimal Ar. *iótimāl*), **ıqtıbar** (itibar Ar. *iḍtibār*), **ıqrar** (boyun eğmek, kabul etmek Ar. *ıqrār*), **ıqsan** (ihsan Ar. *iósān*), **ıqtıyar** (ihtiyar; irade, arzu, erk Ar. *iḍtiyār*).

-qC durumunda kullanılır: **faqt** (olgu Rus. *faqt* < Lat.), **paqt** (pakt Rus. *paqt* < Lat.).

-CqC durumunda kullanılır: **şanqr** (frengi yarası Rus. *şanqr*).

CqC- durumunda kullanılır: **sqlad** (depo Rus. *sqlad*).

q. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **uquq** (hukuk Ar. *óuqyq*), **qalq** (halk Ar. *òalq*), **balaq** (felek Ar. *felek*), **ubaq** (vakit Ar. *vaqt*), **carmaq** (Çin'in ortası delik demir parası Çin.), **çaq** (şişman, dolgun Far. *çāq*), **çarq** ~ **çarıq** (çark, daire Far. *çarò*), **dañq** (ünvan, nam Far. < Çin.), **dozoq** (cehennem Far. *dýzaò*), **dımaq** (bilinç, zihin Ar. *dimāğ*), **ıdıq** (iddia Ar. *iddièā*), **maaşıq** (maşuk, sevilen Ar. *maèşyq*), **mazaq** (mizah, şaka Ar. *mizāó*), **maquluq** (mahluk Ar. *maòlÿq*), **maşayıq** (veli Ar. *meşāyiò*), **maşırıq** (doğu Ar. *maşriq*), **mujuq** (Ukrayna ya da Rus çiftçisi Rus. *mujik*), **munapıq** (münafık, iki yüzlü Ar. *munāfıq*), **mıq** (çivi Far. *mìò*), **poroşoq** (toz deterjan Rus. *poroşoq*), **pustaq** (ehemmiyetsiz, değersiz Rus. *pustiaq*), **şapaq** (şafak vakti Ar. *şefaq*), **rınoq** (pazar Rus. *rınoq* < Pol.), **ryuqzaq** (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.), **araq** (içki, rakı Ar. *èaraqì*), **uruq** (ruh Ar. *rÿó*), **ıramatılıq** (rahmetlik Ar. *raómet-lik*), **saadaq** (sadak, okluk Moğ. *saadağ*), **saadıq** ~ **sadıq** (sadık, doğru Ar. *āādiq*), **saq** (sağlık Ar. *āióóat*), **samıq** (süngü Rus. *zamoq*), **şoq** (muzip, yaramaz, şuh Far. *şÿò*), **tabaq** (tabak Ar. *ùabaq*), **taq** (leke, iz Far. *dāğ*), **tanq** (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*), **tastıq** (tasdik Ar. *taādiq*), **tozoq** (cehennem Far. *dýzaò*), **tooruq** (açık artırma, müzayede Rus. *torg*), **tuq** (uyku Moğ. *duğ*), **tıq** (kılıç; sivri uçlu şiş, tığ Far. *tığ*), **zooq** (zevk, haz Ar. *òevq*), **znaçoq** (işaret Rus. *znaçoq*).

Kullanıldığı Durum:

-Vq durumunda yaygın olarak kullanılır: **balaq** (felek Ar. *felek*), **daq** (iz, damga, kaygı, dağ Far. *dāğ*), **dımaq** (bilinç, zihin Ar. *dimāğ*), **maquluq** (mahluk Ar. *maòlÿq*), **mıq** (çivi Far. *mìò*), **ammiaq** (amonyak Rus. *ammiaq* < Yun.), **ryuqzaq** (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.), **şoq** (muzip, yaramaz, şuh Far. *şÿò*), **tastıq** (tasdik Ar. *taādiq*), **tuq** (uyku Moğ. *duğ*), **zooq** (zevk, haz Ar. *òevq*).

-Cq durumunda nadiren kullanılır: **qalq** (halk Ar. *òalq*), **dañq** (ünvan, nam Far. < Çin.), **kiosq** (büfe Rus. *kiosq* < Frs.), **parq** (park Rus. *parq* < İng.), **parq** (fark Ar. *farq*), **narq** (paha, kıymet, fiyat Far. *narò*).

q. 3. 2. Özellikler:

q. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “q-” korunur: **qaada** (örf, adet Ar. *qāʿide*), **qaar** ~ **qaap** (kahır, öfke Ar. *qahr*), **qaarman** (kahraman Far. *qahramān*), **qaat** (kıtlık Ar. *qaʾū*), **qabil** (kabül Ar. *qabyl*), **qabila** (kabile Ar. *qabile*), **qağaz** (kâğıt Far. *qāğāʾ*, *qāğīʾ*), **qadır** (güçlü; değer, itibar Ar. *qadr*), **qadim** (eski Ar. *qadīm*), **qaqaar** (gaddarlık Ar. *qahhār*), **qayım** (başka bir şeyin yerine geçen, var olan Ar. *qā'im*), **qalaa** (şehir Ar. *qalʾa*), **qalender** (derviş, kalender Far. *qalender*), **qalp** (yalan Ar. *qalb*), **qamır** (mezar Ar. *qabr*), **qant** (şeker Ar. *qand*), **qapas** (kafes Far. *qafes*), **qoolu** (sözlü Ar. *qavlen*), **qoom** (kavim Ar. *qavm*), **qumar** (kumar Ar. *qimār*), **qurman** (kurban Ar. *qurbān*), **qusur** (kusur Ar. *quṣūr*), **qıbla** ~ **qıbila** (kıble Ar. *qible*), **qısa** (kıssa Ar. *qiṣṣa*), **qısas** (kısas; öç Ar. *qiṣāṣ*), **qıyapat** (kıyafet Ar. *qiyāfet*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “q-” korunur: **qabel'** (kablo Rus. *qabel'*), **qabinet** (kabine Rus. *qabinet*), **qalaç** (beyaz ekmek, somun Rus. *qalaç*), **qalbasa** (sucuk Rus. *qolbasa*), **qalendar'** (takvim Rus. *qalendar'* < Lat.), **qalender** (derviş, kalender Far. *qalender*), **qalentir** (karantina Rus. *qarantin*), **qalot** (kütük Rus. *qalot*), **qaloriya** (kalori Rus. *qaloriya* < Lat.), **qal'tsiy** (kalsiyum Rus. *qal'tsiy* < Lat.), **qamır** (hücre, kamara Rus. *qamera* < Lat.), **qandidat** (aday Rus. *qandidat* < Lat.), **qanal** (kanal Rus. *qanal* < Lat.), **qaniyek** (konyak Rus. *qon'yaq*), **qantıaban** (kaçakçılık Rus. *qontrabanda*), **qanton** (kanton Rus. *qanton* < Frs.), **qarqas** (yapı iskeleti, karkas Rus. *qarqas* < İtl.), **qartoşqa** ~ **qartöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **qvorum** (yeterli çoğunluk Rus. *qvorum* < Lat.), **qlapan** (supap Rus. *qlapan* < Alm.), **qlub** (klüp Rus. *qlub* < İng.), **qodeks** (kanun Rus. *qodeks* < Lat.), **qolhoz** (kolhoz Rus. *qolhoz*), **qomandır** (komutan Rus. *qomandır*), **qombayn** (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), **qombinat** (kombine Rus. *qombinat* < Lat.), **qomitet** (komite Rus. *qomitet* < Frs.), **qommunizm** (komünizm Rus. *qommunizm* < Lat.), **qorpus** (gövde Rus. *qorpus*), **qosmonavt** (astronot Rus. *qosmonavt* < Yun.), **qurort** (kaplıca Rus. *qurort* < Alm.), **qurs** (kurs Rus. *qurs* < Lat.).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesindeki “q-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “k-” ünsüzüne dönmüştür: **kerben** (kervan Far. *qārbān*), **kecirnay** (deri, kösele Rus. *qojanay*), **kempiske** (değiştirme Rus. *qonfısqatsiya*), **kemput** (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), **keñsalar** (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.).

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “q-” ünsüzünün düştüğü görülür: **batır** (ev Rus. *qvartira*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “q-” ünsüzünün türediği görülür: **qapsalañ** (koru, bahçe Far. *ābsālān*).

q. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-q-” korunur: **aqraba** (akraba Ar. *aqrībā*), **aqibet** (akıbet, son Ar. *èāqıbet*), **aqıyqat** (hakikat Ar. *óaqıqat*), **aqıl** (akıl Ar. *èaqıl*), **oqo** (vuku, olay Ar. *vuqyè*), **oquya** (vakıa, olay Ar. *vāqıèa*), **ooqat** (yiyecek, aş Ar. *aqvāt*), **baqır** (fakir Ar. *faqır*), **buqara** (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), **ubaqıt** (vakit Ar. *vaqt*), **caqut** (yakut Ar. *yāqyıt*), **dıyqan** (çiftçi Far. *dihqān*), **dıqat** (dikkat Ar. *dıqqat*), **laqap** (takma ad, lakap Ar. *laqab*), **alaqa** (alaka, ilgi Ar. *èalāqa*), **maqal** (söz, ifade Ar. *maqāl*), **maqsat** (amaç Ar. *maqāad*), **maqul** (uygun Ar. *maèqyl*), **maşaqat** (meşakkat, zorluk Ar. *meşaqqat*), **muqaba** (mukavva, kalın kâğıt Ar. *muqavvā*), **muqaddas** (mukaddes Ar. *muqaddes*), **mısqal** (4,5 gr'lık ağırlık ölçüsü birimi, miskal Ar. *miāqāl*), **naqış** (nakış Far. *naqş*), **naqıl** (nakledilme, iletilme; masal, hikâye Ar. *naql*), **napaqa** (nafaka Ar. *nafaqa*), **noqot** (nokta Ar. *nuqūa*), **nuqus** (kusur, eksik Ar. *naqıā*), **nuqura** (gümüş Ar. *nuqre*), **inqılap** ~ **ınqılap** (inkılâp Ar. *inqılāb*), **saqoo** (peltek Ar. *saqaū*), **saqıt** (atmak, düşürmek, kurtulmak Ar. *sāqaū*), **salaqa** (güzel söyleme ve yazma istidadı Far. *selıqa*), **şaqıy** (baş ağrısı, bahtsızlık Far. *şaqı*), **şapqat** (şefkat Ar. *şefqat*), **taqat** ~ **taqaat** (güç, hal, derman Ar. *ūāqat*), **tariyqa** (yol Ar. *ūariqa*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-q-” korunur: **aqademiya** (akademi Rus. *aqademiya* < Yun.), **aqvarel'** (sulu boya Rus. *aqvarel'* < İtl.), **aqvarium** (akvaryum Rus. *aqvarium* < Lat.), **aqqord** (akort Rus. *aqqord* < İtl.), **aqsioma** (gerçek Rus. *aqsioma* < Yun.), **aqtyör** (aktör Rus. *aqtyör* < Frs.), **aqtual'** (güncel Rus. *aqtual'*), **eqonomıqa** (ekonomi Rus. *eqonomıqa* < Yun.), **balqon** (balkon Rus. *balqon* < Frs. *balcon*), **byuroqrat** (bürokrat Rus. *byuroqrat* < Frs. *bureaucrate*), **uçastqa** (daire, bölge Rus. *uçastqa*), **deqabr'** (Aralık Rus. *deqabr'* < Lat.), **doqument** (doküman Rus. *doqument* < Lat.), **molotılqa** (harman makinası Rus. *molotılqa*), **putyovqa** (dinlenme evi; yol listesi Rus. *putyovqa*), **spravqa** (belge Rus. *spravqa*), **spisqa** (liste Rus. *spisqa*), **sequnda** (saniye Rus. *sequnda*), **sqlad** (depo Rus. *sqlad*), **vivesqa** (tabela, levha Rus. *vivesqa*), **viqa** (bir çeşit burçak Rus. *viqa*), **vilqa** (çatal Rus. *vilqa*), **voenqomat** (askeri birlik Rus. *voenqomat*), **voqzal** (gar Rus. *voqzal*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q- > -k-” değişimi görülür: **bökööl** (aşçı Moğ. *boqoul* – et bölen), **bölkö** (biçimli ekmek Rus. *bulqa*), **bötölkö** (şişe Rus. *butılqa*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*), **carmañke** (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), **celetke** (yelek Rus. *jiletqa*), **çirköö** (kilise Rus. *tsergov'*), **çoyuñke** (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), **pabrik** ~ **fabriqa** (fabrika Rus. *fabriqa* < Lat.), **gürpüröpkö** (gruplaştırma Rus. *gruppirovqa*), **ikrar** (kabullenme Ar. *ıqrār*), **ökmöt** ~ **ökümöt** (hükûmet Ar. *ouqymet*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q- > -ğ-” değişimi görülür: nağıra ~ nağara (davul Ar. *nağāre*), sadağa (sadaka Ar. *ādaqa*), tağdır (takdir Ar. *taqdîr*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-qq-” ikiz ünsüzlerinin teklediği görülür. Bu tekleşmede “-q- > -k-” değişimi de görülebilir: dükön (dükkân Ar. *duqqān*), dıqat (dikkat Ar. *diqqat*), baqal (bakkal Ar. *baqqāl*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q-” ünsüzünün düştüğü görülür: tamamat (büsbütün, herkes; daima, sürekli Ar. *tamām-vaqt*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q- > -h-” değişimi görülür: cahut (yakut Ar. *yāqyt*).

Bazı alıntı sözcüklerde -qC-, -qC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: naqış (nakış Far. *naqs*), naqıl (nakledilme, iletilme; masal, hikâye Ar. *naql*), noqot (nokta Ar. *nuqûa*), nuqura (gümüş Ar. *nuqre*), vaqup ~ uvaqıp (vakıf Ar. *vaqf*).

q. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-q” korunur: uquq (hukuk Ar. *ôuqyq*), qalq (halk Ar. *òalq*), çaq (şişman, dolgun Far. *çāq*), ahlaq (ahlak Ar. *aðlāq*), maaşıq (maşuk, sevilen Ar. *maêşyq*), maquluq (mahluk Ar. *maðlÿq*), maşırıq (doğu Ar. *maşriq*), munapıq (münafık, iki yüzlü Ar. *munāfiq*), ıntımaq (ittifak, birlik, uyuşma Ar. *ittifāq*), parq (fark Ar. *farq*), şapaq (şafak vakti Ar. *şefağ*), saadıq ~ sadıq (sadık, doğru Ar. *āādıq*), sandıq (sandık Ar. *āandÿq*), sıdıq (dosdoğru, siddık Ar. *āidq*), şarıq ~ şarq (doğu Ar. *şarq*), aşıq (âşık Ar. *êāşiq*), tabaq (tabak Ar. *ùabaq*), tastıq (tasdik Ar. *taādıq*), zooq (zevk, haz Ar. *ôevq*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-q” korunur: ğalstuq (kravat Rus. *ğalstuq* < Alm.), pidjaq (ceket Rus. *pidjaq*), kiosq (büfe Rus. *kiosq* < Frs.), lyuq (döşeme kapısı, gemideki top için açılan delik, lombar Rus. *lyuq* < Hol.), ammiaq (amonyak Rus. *ammiaq* < Yun.), parq (park Rus. *parq* < İng.), poroşoq (toz deterjan Rus. *poroşoq*), pustaq (ehemmiyetsiz, değersiz Rus. *pustiaq*), rinoq (pazar Rus. *rinoq* < Pol.), ryuqzaq (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.), samıq (süngü Rus. *zamoq*), tanq (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*), znaçoq (işaret Rus. *znaçoq*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-q > -k” değişimi görülür: dörök (ahmak Rus. *duraq*), idirek (idrak, düşünme Ar. *idrāq*), güdök (düdük Rus. *ğudoq*), nazik ~ azik (nazik, ince Far. *nāzuq*), qaşek (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), zadetke (pey, kaparo Rus. *zadatoq*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-q” ünsüzünün düştüğü görülür: kelemiş (tarla faresi Far. *kelāq* = bozkır + mÿş = fare), ırıs ~ ırısqa (rızk, nasip Ar. *rizq*).

L - l (Л-л)

L. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş - diş eti, çıkış şekli bakımından sürekli bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Ses oluşurken dil ucu diş etine değeri, alt çene biraz aralanır ve soluk dilin yanlarından dışarı verilir.¹¹¹ Bu nedenle bu ünsüze yan (kaptalçıl) ünsüz denir.

Bu ses oluşum şekli bakımından ikiye ayrılır: “Bu sesin çıkışında alt çene hafif aşağıya sarkar, dudaklar yarı açıktır, dil ucu ya da dilin ön kıyısı üst kesici dişlerin ardına ya da üst diş etlerine değeri, dişlerin ardına ya da diş etlerine değmesiyle sesin iki ayrı türü oluşur.”¹¹²

Nevin Selen, “l” sesinin bu türlerinin art (kalın) ve ön (ince) olarak nitelendirildiğini ve aynı görüşe Rasanen’in de katıldığını belirtir. Ayrıca yabancı dillerden alınan sözcüklerdeki “l” ünsüzünü “kaba” (kalın) olarak nitelendiren J. Deny, Türkçede alıntı sözcüklerdeki “a” sesinden sonra gelen “l” ünsüzü ile kalın ünlülerin bulunduğu kelimelerin ön sesindeki “l-” ünsüzünün ince “l” olduğunu söyler. A. Elöve ise “a” ünlüsünün yanı sıra “o, u” ünlülerinin ardından gelen “l” ünsüzünün de ince “l” olduğunu, Türkçe kelimelerin kalın ünlü taşıyan hecelerindeki “l” ünsüzünün “y” ünsüzü etkisiyle incelendiğini kabul eder. Ayrıca Arapçadan alıntı sözcüklerdeki iç ses “l” seslerinin de ön ve son sestekiler gibi ince olduğunu (*muamele*, *malum* v.b.); ancak *Allah* sözcüğünün bu kurala uymadığını belirtir. Batı dillerinden giren alıntı sözcüklerde ise kalın ünlülü kelimelerdeki “l” ünsüzünün ön ve son seste ince olduğunu söyler.¹¹³ Yabancı dillerde kalın ünlüler yanında bulunabilen ince “l” ünsüzü, Kırgız Türkçesinde görülmez. Kalın ünlülerle kalın, ince ünlülerle ince “l” kullanılır: *maalım* < *malum*, *qabil* < *kabul* v.b.

Kırgız Türkçesinde iki tür “l” görülür:

1) İnce “l”:

Oluşum biçimi şöyledir: “Dudaklar açıktır; dil ucu tam orta yerinde üst sıra kesici dişlerin ya kendilerine yahut etlerine dayanır; bu suretle tek veya çift yanlı bir açıklık hasıl olur. Dil sırtı düzdür. Damak perdesi kapanma teşkil eder; ses telleri titrer.”¹¹⁴ Mustafa Öner de, ince “l” ünsüzünün çıkış şeklinin farklı olduğunu ve çıkış şeklini açıklar.¹¹⁵ Kırgız

¹¹¹ Ömer Demircan, *age.*, s. 39.

¹¹² Nevin Selen, *age.*, s. 106.

¹¹³ Nevin Selen, *age.*, s. 107.

¹¹⁴ Necip Üçok, *age.*, s. 53.

¹¹⁵ Mustafa Öner, *agt.*, s. 7.

Türkçesinde ince ünlülerin yanındaki “l”ler bu gruba girer: *ilüü* (asmak), *estelik* (anıt), *döölöt* (devlet), *qalibrdüü* (çaplı) v.b.

2) Kalın “l”:

Oluşum biçimi şöyledir: “Dudaklar açık, çokluk yuvarlak durumdadır. Dil ucu pasif olabilir. Dil iyice geriye çekilmiş olup, arka kısmı ortada damağa temas eder gibidir. Nefes dil kökünün kenarları ile arka azı dişlerinin arasından geçer. Ağız kanalının arka kısmı daralır.”¹¹⁶ Damak perdesi kapanma oluşturur, ses telleri titreşir. Kırgız Türkçesindeki bu tür “l” sesi, kalın ünlülerle birlikte kullanılanlarda görülür: *uluu* (büyük), *talaşuu* (tartışmak), *qıçqıl* (ekşi), *sıyloo* (ödüllendirmek), *col* (yol) v.b.

“l” ünsüzü düz ünlülerle (a, e, ı, i) kullanılırsa düz; yuvarlak ünlülerle (o, ö, u, ü) kullanılırsa yuvarlak “l” özelliği kazanır. “Dudakların durumunu ünlü uyumu belirler. Ön ünlülerle ince, yani dilin önü yüksek, sert damağa en yakın olarak çıkarılır. Art ünlülerle kalın, yani dilin arkası yüksek ve ortası aşağıya doğru yaylanarak çıkarılır.”¹¹⁷

“l” ünsüzü	İnce “l”	Kalın “l”
Düz	ilgiç (askı)	cıl (yıl)
	bel (dağ, tepe)	talaşuu (tartışmak)
Yuvarlak	bülöö (bilemek)	uluu (büyük)
	tölöö (ödemek)	sıyloo(ödüllendirmek)

Sonuç olarak ince ünlülerle kullanıldığında dişeti, kalın ünlülerle kullanıldığında ise dişeti-damak ünsüzü olan bu ses, Türkçenin tarihi dönemlerinden beri kullanılagelen bir sestir.

L. 2. Türkçe Sözcüklerde:

L. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

L. 2. 1. 1. Başta: Yaygın olarak kullanılmaz. Ancak, bazı yansıma sözcüklerde kullanıldığı görülür.

Örnek: *laqlidoo* (“kalp” çarpmak), *luquldoo* (zonklamak), *lapıldatuu* (toprak üzerinde patırtılı yürümek), *lepildöö* (alevlenmek; göz kamaştırıcı, muhteşem), *lıq*¹¹⁸ (tam dolu; şıp),

¹¹⁶ Necip Üçok, *age.*, s. 54.

¹¹⁷ Ömer Demircan, *age.*, s. 74.

¹¹⁸ “*lık toldu*: ağzına kadar doldu; *lık toktodu*: şıp diye durdu ve kımıldamaz oldu.”

lıqıldoo (dolu olmak, dolup taşmak), lıp (damlayı taklittir), lıpıldoo (çabuk hareket etmek; alabildiğine koşmak), lüpüldöö (çarpmak, atmak), luquldoo (zonklamak)

Kullanıldığı Durum:

IV- durumunda kullanılır: **laqıl**da- (“kalp” çarpmak), **luqıl**da- (zonklamak), **lapıl**dat- (toprak üzerinde patırtılı yürümek), **lepil**de- (alevlenmek; göz kamaştırıcı, muhteşem).

L. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: ulak (oğlak), ilgiç (askı), üy-bülö (aile), ala-bula (alaca), estelik (anıt), uluu (büyük), ulantuu (sürdürmek), talaşuu (tartışmak), çayıldırıu (çağrıştırmak), ölçöö (ölçmek), buulanuu (buğulanmak), bulıyoo (bulandırmak).

Kullanıldığı Durum:

-VIV- durumunda kullanılır: **qılıç** (kılıç), **cılan** (yılan), **balıq** (balık), **qulun** (süt emen tay), **bilek** (bilek; güç, kuvvet), **cıluu** (sıcak, ılık), **qulaq** (kulak), **cooluuq** (başörtüsü; kuşak), **tooluu** (dağlık).

VIV- durumunda kullanılır: **uluu** (büyük, ulu, yüce), **ulak** (oğlak), **ulant**- (sürdürmek).

-VIV durumunda kullanılır: **tolu** (dolu).

-IC- durumunda kullanılır: **ilgiç** (askı), **altı** (altı), **almurut** (armut), **balçıq** (cıvık çamur, balçık), **cılqı** (yılık at; hayvan takviminde 7. yıl), **cıldız** (yıldız), **calıyız** (yalnız), **çolpon** (çolpan, Zühre yıldızı), **belgi** (işaret, damga), **bulıya**- (bulandırmak), **çayıldır**- (çağrıştırmak).

-CI- durumunda kullanılır: **cayloo** (yayla), **bayla**- (bağlamak), **ıyla**- (ağlamak).

L. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: cötöl (öksürük), uul (oğul), çabuul (baskın), qıçqıl (ekşi), tosqool (engel), qızıl (kırmızı), boluu (olmak), külöö (gülmek), ilüü (asmak), kelüü (gelmek), aluu (almak), umtuluu (hücum etmek).

Kullanıldığı Durum:

-VI durumunda kullanılır: **çaşıl** (yeşil; taze, körpe, yaş, diri), **cötöl** (öksürük), **saqal** (sakal), **ayıl** (köy), **uul** (oğul), **çabuul** (baskın), **qıçqıl** (ekşi), **tosqool** (engel), **qızıl** (kırmızı), **bol**- (olmak), **bil**- (bilmek, anlamak), **kül**- (gülmek).

VI durumunda kullanılır: **öl**- (ölmek), **il**- (asmak), **al**- (almak).

L. 2. 2. Özellikler:

L. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-l-” korunur: *balçıq* (< *balçıq* DLT I-248) (balçık), *bulut* (< *bulıt* OTG 241; DTS 123) (bulut), *belgi* (< *belgü* DLT I-427; DTS 93) (işaret, damga), *altı* (< *altı* DTS 39) (altı), *aldın* (< *altın* DTS 40) (aşağı), *altın* (< *altun* DLT I-52; DTS 40) (altın), *cayloo* (< *yaylağ* DLT I-13; DTS 227) (yayla), *qalıñ* (< *qalıñ* DLT III-371; DTS 412) (mihir), *cıldız* (< *yıldız* DLT III-40; DTS 278) (yıldız), *alar* (< *olar* DTS 366) (onlar), *cılan* (< *yılan* DLT I-27; DTS 266) (yılan), *balıq* (< *balıq* DLT I-73; < *balaq* ~ *balıq* DTS 80) (balık), *qulun* (< *qulun* DLT I-215; DTS 465) (süt emen tay), *cılqı* (< *yılqı* DLT I-21; DTS 267) (yılkı at; hayvan takviminde 7. yıl), *alın* (< *alın* DTS 35) (alın), *çoloq* (< *çolaq* DLT I-381; DTS 152) (çolak), *bilek* (< *bilek* DLT I-385; DTS 99) (bilek; güç, kuvvet), *belek* (< *belek* DLT I-385; DTS 93) (armağan, hediye), *qılıç* (< *qılıç* DLT I-183; DTS 442) (kılıç), *uluu* (< *uluy* DLT I-51; DTS 610) (büyük, ulu, yüce), *cıluu* (< *yılıy* ETG 310; DTS 266) (sıcak, ılık), *aldoo* (< *alda-* DLT I-273; DTS 34) (aldatmak), *tołturuu* (< *tołtur-* DLT II-175; DTS 573) (doldurmak), *alqoo* (< *alqa-* DTS 38) (hayır dua etmek; müteşekkir olmak), *bayloo* (< *bayla-* DLT III-292; DTS 78) (bağlamak), *ıyladı* (< *yığladı* DLT III-309; *ığla-* DTS 218; *yığla-* DTS 266) (ağlamak), *tölöö* (< *tölä-* DTS 579) (ödemek), *uloo* (< *ula-* DTS 608) (bağlamak, birleştirmek).

Eski Türkçedeki iç ses “-l-” ünsüzü bazı örneklerde “-ş-” ünsüzüne değişmiştir: *tıñşoo* (< *tıñla-* DLT III-403; DTS 568) (dinlemek; duymak).

Eski Türkçe bazı sözcüklerde iç seste ve tonsuz ile biten sözcüklere gelen bazı eklerde “-l-” ünsüzü “-t-” ünsüzüne değişmiştir: *oturuu* (< *olur-* DTS 366) (oturmak), *quttuu* (< *qutluğ* DLT I-82; DTS 473) (kutlu, uğurlu), *attuu* (< *atlıy* DLT I-97; DTS 67) (atlı; adlı), *toqtu* (< *toqlı* DLT I-106; DTS 577) (henüz doğurmamış genç koyun, toklu), *qıştaq* (< *qışlağ* DLT I-13; DTS 448; *qışlaq* DTS 448) (kışlak), *ottoo* (< *otla-* DLT I-285; DTS 373) (otlamak), *attanuu* (< *atlan-* DLT I-256; DTS 67) (ata binmek; yola çıkmak), *saqtanuu* (< *saqlan-* DLT II-247; DTS 487) (korunmak), *iştöö* (< *işle-* DLT I-286; DTS 215) (işlemek, çalışmak), *baştoo* (< *başla-* DLT III-292; DTS 88) (başlamak), *iş + le-* > *iş + tö-* (çalışmak, işlemek), *urmat + ılı* > *urmat + tuu* (saygıdeğer), *uquq + lıq* > *uquq + tuq* (hukuksal), *üniversitet + ler* > *üniversitet + ter* (üniversiteler), *süröt + ler* > *süröt + tör* (resimler), (bunlar alıntı sözcüklere eklenecek) *coldoş + lar* > *coldoş + tor* (yoldaşlar).¹¹⁹

Tonlu ünsüzle biten kelimeler “-l-” ile başlayan ek alınca “-l- > -d-” değişimi oluşur: *erkin + ılık* > *erkin + dik* (özgürlük), *cer + ılık* > *cer + dik* (yerli), *tuz + luu* > *tuz + duu* (tuzlu),

¹¹⁹ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, *age.*, s. 230.

col + la- > col + **doo** (yollamak), süylöm + **ler** > süylöm + **dör** (konuşmalar), kim + **ler** > kim + **der** (kimler).

Konuşma dilinde iç ses “-l-” ünsüzünün bazı örneklerde “-ñ-” ünsüzüne değiştiği görülür:¹²⁰ cañgız (< calgız) (yalnız).

Bazı örneklerde iç seste “-l-” ünsüzü türemiştir: almurut (< armut DTS 53) (armut).

Bazı örneklerde iç seste “-l-” ünsüzünün düştüğü görülür: oturuu (< oltur- DTS 366) (oturmak).

Bazı örneklerde konuşma dilinde “-l-” ünsüzünün göçüşmeye uğradığı görülür: tegeley (<telegey) (çevre).

L. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-l” korunur: cötöl (< yötül DTS 277; ötül DTS 393) (öksürük), el (< el DTS 168) (halk), qol (< qol DTS 453) (el), ayıl (< ağıl DLT I-73) (köy), caşıl (< yaşıl DLT I-41; DTS 246) (yeşil; taze, körpe, yaş, diri), uul (oyl ~ oyl OTG 250; oğul DTS 364) (oğul), köñül (< köñül DLT I-152; DTS 315) (gönül), cıl (< yıl DLT II-118; DTS 266) (yıl), al (< ol DLT I-20; DTS 366) (o), oşol (< oşul DTS 372) (şu, bu), qıluu (< qıl- DTS 442) (yapmak), cel (< yel DTS 254) (yel, rüzgar), aral (< aral DTS 50) (ada), ceñil (< yeñil DTS 256) (hafif), sol (< sol DTS 508) (sol), qızıl (< qızıl DLT I-40; DTS 450) (kızıl, kırmızı), saqal (< saqal DLT I-230; DTS 486) (sakal), bilüü (< bil- DLT II-22; DTS 98) (bilmek), aluu (< al- DLT I-168; DTS 32) (almak), külüü (< kül- DLT II-26; DTS 325) (gülmek), uyaluu (uyal- DLT I-269; DTS 607) (çekinmek, utanmak), cırılıu (< yıqıl- DLT III-82) (yıkılmak), öl-dü (< öl-di DLT I-15) (öldü), boluu (< bol- DTS 111) (olmak), çaluu (< çal- DLT II-24; DTS 137) (kesmek, vurmak; yere vurmak), cañılıu (< yañıl- DTS 234) (yanılmak), qaluu (< qal- DTS 410) (kalmak), qoşuluu (< qoşul- DTS 461) (katılmak), saluu (< sal- DTS 482) (yerleştirmek), toluu (< tol- DTS 572) (dolmak).

Bazı örneklerde konuşma dilinde “-l” ünsüzünün göçüşmeye uğradığı görülür: qıylanuu (< qıynaluu) (zorlanmak).

L. 3. Alıntı Sözcüklerde:

L. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

¹²⁰ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, **age.**, s. 62.

L. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: laacı (ilaç, çare, yol Ar. *èilāc*), laazı (kırmızı acı biber Çin. *lazı*), laazım (lazım, gerek Ar. *lāzim*), laanat ~ ılaanat (lanet Ar. *laènet*), labbas (libas, giyim Ar. *libās*), lazat ~ lazzat (lezzet Ar. *leṣṣet*), laylama (Müslüman Moğ. *lal*), lañman ~ ılañman (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), lap (laf Far. *lāf*), lahat (lahit, kabir Ar. *laód*), laşker (asker Far. *leşker*), lebiz (lafız, kelime Ar. *lafô*), legen ~ ilegen (tabak; leğen Far. *legen*), leylek ~ legilek (leylek Far. *legleg*), leytenant (teğmen Rus. *leytenant* < Frs.), lek (yüz bin Far. *lek*), lekin ~ likin (lâkin Ar. *lâkin*), lektsiya (ders; konferans Rus. *lektsiya* < Lat.), lep (dudak Far. *leb*), liğa (cemiyet Rus. *liğa* < Frs. *ligue*), loqaut (işten çıkarma Rus. *loqaut* < İng. *lock-out*), loya ~ loye (bir bölüğün komutanı Dung. *lo* = büyük, yaşlı; *yö*, *yöyö* = büyük baba, büyük lider), lohan (yaşlı Dung. *lohan*; *la* = yaşlı; *han* = kişi, insan), lölü (çingen; şarkı söyleyen kadın Far. *lÿlî*), luğat (lügat Ar. *luğat*), luñtuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük; *tun* = yönetme), lupa (mercek Rus. *lupa* < Frs.), lyustra (avize Rus. *lyustra* < Frs.).

Kullanıldığı Durum:

IV- durumunda yaygın olarak kullanılır: laazı (kırmızı acı biber Çin. *lazı*), laanat (lanet Ar. *laènet*), lager' (kamp Rus. *lager* < Alm.), lamp (lamba Rus. *lampa*), landşaft (manzara Rus. *landşaft* < Alm.), lap (laf Far. *lāf*), lahat (lahit, kabir Ar. *laód*), laşker (asker Far. *leşker*), leylek ~ legilek (leylek Far. *legleg*), limit (limit Rus. *limit* < Lat.), logıqa (mantık Rus. *logıqa* < Yun.), loya ~ loye (bir bölüğün komutanı Dung. *lo* = büyük, yaşlı; *yö*, *yöyö* = büyük baba, büyük lider), lölü (çingen; şarkı söyleyen kadın Far. *lÿlî*), lupa (mercek Rus. *lupa* < Frs.).

IC- durumunda nadiren kullanılır: lyuq (döşeme kapısı, gemideki top için açılan delik, lombar Rus. *lyuq* < Hol.), lyustra (avize Rus. *lyustra* < Frs.).

L. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: aalam (alem Ar. *èālem*), ali (daha, henüz, hâlâ Ar. *óālā*), alap (ot, yem Far. *èalaf*), alba (helva Ar. *óelvā*), albette (elbette Ar. *elbette*), albın (tütsü yaparken söylenen şiir; cin, şeytan Kırg. – Moğ.), alda taala (Allah u Teala Ar. *allāhu teèālā*), alıpe ~ alippe (alfabe Ar. *elif-bā*), alfavit (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), alleya (gezi yolu Rus. *alleya* < Frs.), alman (her türlü, çeşitli renkte Ar. *elvān*), al'bom (albüm Rus. *al'bom* < Frs.), alyuminiy (alüminyum Rus. *alyuminiy* < Lat.), ilab (dudak Far. *leb*), ildalda (illallah Ar. *illallah*), ildet (illet Ar. *èillet*), ile (hile; çeviklik; kurnazlık Ar. *óile*), ilebiz (söz Ar. *lafô*), ilegen (demir leğen; yemek tabağı Far. *legen*), iliy (kanun Çin.), iliyas (İlyas Ar. *ilyās*), iltipat (iltifat Ar. *iltifāt*), laala ~ lala (lale Far. *lāle*), oldo (Allah! Ar. *allah*), olco (ganimet Moğ. *olza*), olpoñ

(vergi, haraç Kırg. - Moğ.), **oluya** (evliya Ar. *evliyā*), **oolu** (avlu Yun.), **ulama** (ulema Ar. *èulemā*), **ulut** (ulus Moğ. *uls*), **ülpöt** (ülfet, dostluk Ar. *ulfet*), **ılañ** (aksak, çolak Far. *leng*), **ılañman** ~ **lañman** (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), **ıltımas** (başvuru Ar. *iltimās*), **ıly** ~ **iliy** (kanun, nizam Çin.), **elan** (ilan Ar. *ièlān*), **cıldam** ~ **ıldam** (çabuk, çevik Far. *celdi*), **eleçek** (evli kadın sarığı Far. *leçek*).

Kullanıldığı Durum:

-VIV- durumunda nadiren kullanılır: **aalam** (alem Ar. *èālem*).

-VIV durumunda nadiren kullanılır: **oolu** (avlu Yun.), **laala** ~ **lala** (lale Far. *lāle*).

VIV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **alaamat** (alamet Ar. *èalāmet*), **alaqa** (alaka, ilgi Ar. *èalāqa*), **alap** (ot, yem Far. *èalaf*), **alipbe** ~ **alippe** (alfabe Ar. *elif-bā*), **ilab** (dudak Far. *leb*), **ilebiz** (söz Ar. *lafō*), **ilegen** (demir leğen; yemek tabağı Far. *legen*), **iliy** (kanun Çin.), **iliyas** (İlyas Ar. *ilyās*), **oluya** (evliya Ar. *evliyā*), **ulama** (ulema Ar. *èulemā*), **ulut** (ulus Moğ. *uls*), **ılabbay** (emrediniz, buyurunuz Ar. *lebbeyk*), **ılayıq** (layık, uygun Ar. *lāyiq*), **ılayım** (ey Tanrı!, Ar. *allahüm*), **ılaqap** (lâkap Ar. *laqab*), **ılama** (Lamacı Moğ.), **ılañ** (aksak, çolak Far. *leng*), **ılañman** (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), **eleçek** (evli kadın sarığı Far. *leçek*), **ıly** ~ **iliy** (kanun, nizam Çin.), **elan** (ilan Ar. *ièlān*).

VIV durumunda kullanılır: **ali** (daha, henüz, hâlâ Ar. *óālā*), **ile** (hile; çeviklik; kurnazlık Ar. *óile*).

-CI- durumunda kullanılmaz.

-IC- durumunda yaygın olarak kullanılır: **alba** (helva Ar. *óelvā*), **albette** (elbette Ar. *elbette*), **albin** (tütsü yaparken söylenen şiir; cin, şeytan Kırg. – Moğ.), **algebra** (cebir Rus. *algebra* < Ar. *cebr*), **alğoo** (köylülerin yardımlaşması Far. *algö*), **alda** taala (Allah u Teala Ar. *allāhu teèālā*), **alfavit** (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), **alman** (her türlü, çeşitli renkte Ar. *elvān*), **al'bom** (albüm Rus. *al'bom* < Frs.), **alyuminiy** (alüminyum Rus. *alyuminiy* < Lat.), **ıldalda** (illallah Ar. *illallah*), **ildet** (illet Ar. *èillet*), **iltipat** (iltifat Ar. *iltifāt*), **oldo** (Allah! Ar. *allah*), **olco** (ganimet Moğ. *olza*), **olpoñ** (vergi, haraç Kırg. - Moğ.), **ülpöt** (ülfet, dostluk Ar. *ulfet*), **ıltımas** (başvuru Ar. *iltimās*), **cıldam** ~ **ıldam** (çabuk, çevik Far. *celdi*).

L. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **al abal** (hal ahval Ar. *óāl ahvāl*), **alal** (helal Ar. *óalāl*), **amal** (amel Ar. *èamel*), **ayal** (kadın Ar. *èayāl*), **beksil** (senet, bono Rus. *veksel'*), **baqal** (bakkal Ar. *baqqāl*), **laal** (kırmızı renkte değerli bir taş Ar. *laèl*), **bökööl** (aşçı Moğ. *boqoul* – et bölen), **gül** (çiçek Far. *gül*), **hural** (meclis Moğ.), **keçil** (bekâr Moğ.), **kemsel** (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), **ökül** (vekil Ar. *vekil*), **qıyal** (hayal Ar. *òayāl*), **aqıl** (akıl Ar. *èaqıl*), **ıqıbal** ~ **ıqbal** (ikbal

Ar. *iqbāl*), ıqtımal ~ etimal (ihtimal Ar. *iótimāl*), mandıl (mendil Far. *mendıl*), musqul (kas, adale Rus. *musqul*), müşkül (zor, müşkül Ar. *muşkil*), mısqal (4,5 gr'lık ağırlık ölçüsü birimi, miskal Ar. *miâqāl*), maal (vakit, zaman, yer Ar. *maóal*), noğol (ağaç Far. *nihāl*), nöl (sıfır Rus. *nol'*), pal (fal Ar. *fāl*), oromol (başörtüsü Far. *rÿy-māl*), saal (sade, kolay Ar. *sehl*), seyil (akıntı, sel Ar. *seyl*), sel (sel Ar. *seyl*), asal ~ asel (bal Ar. *èasel*), usul (usul Ar. *uāyl*), üstöl (masa Rus. *stol*), esil ~ asıl (yüce soylu, asil Ar. *aāil*), şimal (kuzey Ar. *şimāl*), şumbul (Çin idari memurlarından biri Çin.), işköl (okul Rus. *şqol*), tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*), tıl (cephe gerisi Rus. *tl*), voqzal (gar Rus. *voqzal*), zal (salon Rus. *zal* < Alm.), zardal (zerdali Far. *zerd-ālÿ*), zil (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*), zobol (yok olma, alçalma Far. *zevāl*), aşpuzul (yemek satılan dükkan Kırg. – Çin. *puñi* = dükkan).

Kullanıldığı Durum:

-VI durumunda yaygın olarak kullanılır: bulbul (bülbul Far. *bulbul*), ubal (vebal Ar. *vebāl*), caal ~ cayıl (cahil Ar. *cāhil*), şimal (kuzey Ar. *şimāl*), şumbul (Çin idari memurlarından biri Çin.), işköl (okul Rus. *şqol*), tacaal (Deccal Ar. *deccāl*), tamsil (simgeleme; temsil Ar. *temāil*), tarcımal ~ tarcımaqal (hayat hikâyesi, tercümeihâl Ar. *terceme-óāl*), taşkil (teşkil Ar. *teşkil*), şumbul (Çin idari memurlarından biri Çin.), işköl (okul Rus. *şqol*), zobol (yok olma, alçalma Far. *zevāl*).

-CI durumunda kullanılmaz.

L. 3. 2. Özellikler:

L. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “l-” korunur: laazım (lazım, gerek Ar. *lāzim*), laanat (lanet Ar. *laènet*), labbas (libas, giyim Ar. *libās*), lazat ~ lazzat (lezzet Ar. *leōōet*), laqap (takma ad, lakap Ar. *laqab*), lap (laf Far. *lāf*), laşker (asker Far. *leşker*), lebiz (lafız, kelime Ar. *lafô*), legen (tabak; leğen Far. *legen*), leylek ~ legilek (leylek Far. *legleg*), lek (yüz bin Far. *lek*), lekin ~ likin (lâkin Ar. *lâkin*), lep (dudak Far. *leb*), lölü (çingen; şarkı söyleyen kadın Far. *lÿli*), luğat (lügat Ar. *luğat*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “l-” korunur: laboratoriya (laboratuvar Rus. *laboratoriya* < Lat.), lager' (kamp Rus. *lager'* < Alm.), lampa (lambda Rus. *lampa*), laureat (ödül almış Rus. *laureat* < Lat.), leksikologiya (leksikoloji Rus. *leksikologiya* < Yun.), liğa (cemiyet Rus. *liğa* < Frs. *ligue*), limit (limit Rus. *limit* < Lat.), limon (limon Rus. *limon* < Yun.), litr (litre Rus. *litr* < Frs.), logıqa (mantık Rus. *logıqa* < Yun.), loqaut (işten çıkarma Rus. *loqaut* < İng. *lock-out*), lupa (mercek Rus. *lupa* < Frs.), Iyuq

(döşeme kapısı, gemideki top için açılan delik, lombar Rus. *lyuq* < Hol.), *lyustra* (avize Rus. *lyustra* < Frs.).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “l-” korunur: *laazı* (kırmızı acı biber Çin. *lazı*), *laylama* (Müslüman Moğ. *lal*), *lañman* (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), *loya* ~ *loye* (bir bölüğün komutanı Dung. *lo* = büyük, yaşlı; *yö*, *yöyö* = büyük baba, büyük lider), *lohan* (yaşlı Dung. *lohan*; *la* = yaşlı; *han* = kişi, insan).

“l-” ile başlayan alıntı sözcüklerin başında genellikle “l-, i-“ ünlüsünün türediği görülür: *ılaazım* (lazım Ar. *lāzim*), *ılaanat* (lânet Ar. *laènet*), *ılay* (bulanık; balçık Far. *lāy*), *ılayıq* (layık, uygun Ar. *lāyiq*), *ılab* (dudak Far. *leb*), *ilebiz* (söz Ar. *lafô*), *ilegen* (demir leğen; yemek tabağı Far. *legen*), *ılaqap* (lâkap Ar. *laqab*), *ılañ* (aksak, çolak Far. *leng*), *ılañman* ~ *lañman* (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), *ılabbay* (emrediniz, buyurunuz Ar. *lebbeyk*). Ancak sayılı bir kaç örnekte ön ses “e-” türemesi de görülür: *eleçek* (evli kadın sarığı Far. *leçek*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “l-” ünsüzünün göçüşmeye uğradığı görülür: *naalat* (lânet Ar. *laènet*),

L. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-l-” korunur: *alaamat* (alamet Ar. *èalāmet*), *alman* (her türlü, çeşitli renkte Ar. *elvān*), *ildet* (illet Ar. *èillet*), *ile* (hile; çeviklik; kurnazlık Ar. *ôile*), *iltipat* (iltifat Ar. *iltifāt*), *oluya* (evliya Ar. *evliyā*), *ülpöt* (ülfet, dostluk Ar. *ulfet*), *elan* (ilan Ar. *ièlān*), *cıldam* ~ *ıldam* (çabuk, çevik Far. *celdi*), *aalam* (alem Ar. *èālem*), *ulama* (ulema Ar. *èulemā*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-l-” korunur: *algebra* (cebir Rus. *algebra* < Ar. *cebr*), *alfavit* (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), *alleya* (gezi yolu Rus. *alleya* < Frs.), *alyuminiy* (alüminyum Rus. *alyuminiy* < Lat.).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-l-” korunur: *olco* (ganimet Moğ. *olza*), *ulut* (ulus Moğ. *uls*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-l- > -r-” değişimi görülür: *busurman* (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*), *cumuray* (tamamen Ar. *cumle*), *sancırğa* (süs Moğ. *sancalğa*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-ll-” ikiz ünsüzünden ikinci “-l-” ünsüzünün -d- sesine değişimi görülür: *celdet* (cellat Ar. *cellād*), *çilde* (kırk gün Far. *çelle*), *kelde* (kelle Far. *kelle*), *şorkeldey* (bahtsız, mazlum Far. *şorkelle*), *küldü* (bütün, hepsi, külli Ar. *qullī*), *bıssımıl-da* (bismillah Ar. *bismillah*), *alda* taala (Allah u Teala Ar. *allāhu teālā*), *ildalda* (illallah Ar.

illallah), *ildet* (illet Ar. *èillet*), *oldo* (Allah! Ar. *allah*), *astapurulda* ~ *astapqurulda* (estağfurullah Ar. *estağfirullah*). Bu değişimin ikiz ünlü olmadığı durumlarda da gerçekleştiği görülür: *adal* (helal Ar. *óalāl*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-l-” düşmesi görülür: ılayım (ey Tanrı!, Ar. *allahüm*), tabitsa (tablo Rus. *tablitsa*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-l-” türemesi görülür: *zulpuqor* (Zülfikar Ar. *ôufiqār*).

Konuşma dilinde “l” ünsüzünün bazı alıntı kelimelerde göçüşmeye uğradığı da görülür: *naalat* < *laanat* (lanet Ar. *laènet*), *qulpu* (kilit Far. *qufl*), *talinke* (tabak Rus. *tarelqa*).

Rusça imla ile “-л- = -l’- ” şeklinde yazılan bazı iç ses “l” ünsüzleri, yumuşak damak “l” sidir: *fil’m* (film Rus. *fil’m*), *fil’t*r (filtre Rus. *fil’t*r), *bul’dozer* (buldozer Rus. *bul’dozer* < Frs. *bulldozer*), *qal’tsiy* (kalsiyum Rus. *qal’tsiy* < Lat.), *atel’ye* (atölye Rus. *atel’ye* < Frs. *atelier*), *val’s* (vals Rus. *val’s* < Frs. *valse*), *vol’t* (volt Rus. *vol’t* < Frs. *volt*), *al’bom* (albüm Rus. *al’bom* < Frs.).

Alıntı sözcüklerde -lC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: *qalıq* ~ *qalq* (halk Ar. *òalq*), *iliyas* (İlyas Ar. *ilyās*), *zulum* (zulüm Ar. *ôulm*).

L. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-l” korunur: *al abal* (hal ahval Ar. *óāl ahvāl*), *bul* (para, pul Far. *pŷl*), *camal* (cemal, güzellik Ar. *cemāl*), *cañgel* ~ *ceñgel* (orman Far. *cengel*), *dalil* (delil Ar. *delil*), *dil* (gönül Far. *dil*), *duldul* (Hz. Ali’nin atı Ar. *duldul*), *daldal* (tellal Far. *delāl*), *qabıl* (kabül Ar. *qabŷl*), *qazal* ~ *qazel* (gazel Far. *ğazel*), *maqmal* (kadife Ar. *maòemel*), *maqul* (uygun Ar. *maèqŷl*), *maşqul* (meşgul Ar. *meşğŷl*), *mısqal* (4,5 gr’lık ağırlık ölçüsü birimi, miskal Ar. *miâqāl*), *müşkül* (zor, müşkül Ar. *muşkil*), *pal* (fal Ar. *fāl*), *peyil* ~ *beyil* (fiil Ar. *fiel*), *oromol* (başörtüsü Far. *rŷy-māl*), *saal* (sade, kolay Ar. *sehl*), *usul* (usul Ar. *uāŷl*), *şal* (topal Far. *şel*), *şimal* (kuzey Ar. *şimāl*), *tarcımal* ~ *tarcımaqal* (hayat hikâyesi, tercümeihâl Ar. *terceme-óāl*), *taşkil* (teşkil Ar. *teşkil*), *zalal* (hor görülen, aşağılanan Ar. *òelil*), *azireyil* (Azrail Ar. *èazrā’il*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-l” korunur: *admiral* (amiral Rus. *admiral* < Frs. *amiral*), *general* (general Rus. *general* < Lat.), *jurnal* (dergi Rus. *jurnal* < Frs. *journal*), *kemsel* (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), *üköl* (iğne Rus. *uqol*), *qanal* (kanal Rus. *qanal* < Lat.), *qapital* (sermaye, para Rus. *qapital* < Frs. – İng.), *qarnaval* (karnaval, şenlik Rus. *qarnaval* < Frs.), *qvartal* (mahalle Rus. *qvartal* < Lat.), *marşal* (mareşal Rus. *marşal* < Frs.), *musqul* (kas, adale Rus. *musqul*), *üstöl* (masa Rus. *stol*), *tıl*

(cephe gerisi Rus. *tl*), voqzal (gar Rus. *voqzal*), voleybol (voleybol Rus. *voleybol* < İng. *volley-ball*), zal (salon Rus. *zal* < Alm.).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-l” korunur: bökööl (aşçı Moğ. *boqoul* – et bölen), tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

Rusça imla ile “-л = -l” şeklinde yazılan bazı son ses “-l” ünsüzleri, yumuşak damak “l” sidir: fevral’ (şubat ayı Rus. *fevral’* < Lat.), ğastrol’ (turne Rus. *ğastrol’* < Alm.), ğospital’ (hastane Rus. *ğospital’* < Frs.), qabel’ (kablo Rus. *qabel’*), aqvarel’ (sulu boya Rus. *aqvarel’* < İtl.), aqtual’ (güncel Rus. *aqtual’*), magistral’ (ana yol Rus. *magistral’* < Lat.), mebel’ (mobilya Rus. *mebel’* < Frs.), medal’ (madalya Rus. *medal’* < Lat.), ansabl’ (topluluk Rus. *ansabl’* < Frs.), şinel’ (asker kaputu Rus. *şinel’*), ventil’ (supap Rus. *ventil’* < Alm.), vestibyl’ (sosyal alanların geniş girişi Rus. *vestibyl’* < Frs.).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-l > -n” değişimi görülür: cılaacın (alıcı kuş için çingirak Ar. *celācel*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-l” ünsüzünün türediği görülür: aş-puzul (yemek satılan dükkan Kırg. – Çin. *puñi* = dükkan).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-l” ünsüzünün düştüğü görülür: ıram ~ ram (fal açmak Ar. *reml*).

M - m (M-m)

M. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından çift dudak, çıkış şekli bakımından akıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da geniz ünsüzüdür. Oluşurken çift dudak bir kapanma yapar. Dil ucu ve dil sırtı hareketsiz kalır; dil sırtı sonradan gelen ünlünün durumuna geçmeğe hazır halde bulunur. Damak perdesi alçalmıştır. Oluşum esnasında ses telleri de titrer.¹²¹

“m” ünsüzünün iki üyesi olduğu kabul edilir. Birincisi çift dudakla oluşan “m”, diğeri de “v” ünsüzünden önce kullanılan ve alt dudak, üst dişlerle çıkarılan “m” sesidir.¹²² Ancak Kırgız Türkçesinde alt dudak, üst dişlerle çıkarılan “m” sesi yoktur. Kırgız Türkçesinde tüm “m” ünsüzleri çift dudakta oluşur. Dudakların durumu bakımından da ünlülere uyar.

Şema şeklinde gösterecek olursak:

¹²¹ Necip Üçok, *age.*, s. 56.

¹²² Ömer Demircan, *age.*, s. 76.

		Başta	Ortada	Sonda
m	Düz	miñ (bin)	emgek (iş)	ayırım (başka)
	Yuvarlak	murda (önce)	tömön (aşağı)	toqum (koşum)

M. 2. Türkçe Sözcüklerde:

M. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

M. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: **mömö** (yemiş), **mee** (akıl, beyin), **müçö** (ek; üye), **moyun** (boyun), **müyüz** (boynuz), **muz** (buz), **muzoo** (buzağı), **matıruu** (banmak), **mençiktöö** (benimsemek), **muunuu** (boğulmak), **mööröö** (böğürmek).

Kullanıldığı Durum:

mV- durumunda kullanılır: **men** (ben), **mee** (akıl, beyin), **mömö** (yemiş), **mañgi** (~ **meñgi**) (ebedi), **miñ** (1000), **moyun** (boyun), **muñ** (üzüntü, keder, can sıkıntısı), **müyüz** (boynuz), **murun** (burun), **muz** (buz), **muzoo** (buzağı), **mıqın** (yan, böğür), **min-** (binmek).

M. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: **kotormo** (çeviri), **tömön** (aşağı), **tañçı** (damla), **ösümdük** (bitki), **çımın** (sinek), **emgek** (iş), **semirtüü** (beslemek), **cumşartuu** (çapalamak), **burmaloo** (çarpıtmak), **çiyemelöö** (cızıktırmak), **cumşaktoo** (yumuşatmak), **külümsüröö**¹²³ (gülümsemek).

Kullanıldığı Durum:

-VmV- durumunda kullanılır: **tuman** (sis, pus), **temir** (demir), **semiz** (şişman, yağlı), **qımız** (kıımız), **caman** (kötü, fena, berbat; bozuk; çocuk), **tamır** (kök; damar; dost), **kümüş** (gümüş), **qumursqa** (karınca), **tamaq** (yiyecek; boğaz, gırtlak), **çımın** (sinek), **tömön** (aşağı).

VmV- durumunda kullanılır: **emes** (değil), **emese** (öyleyse).

VmV durumunda kullanılır: **emi** (şimdi, artık).

-mC- durumunda kullanılır: **emne** (ne), **qamçı** (kamçı), **tañğa** (harf; damga; işaret), **emgek** (emek, iş, çalışma; gayret, çaba), **tumşuq** (hayvan burnu, gaga), **tañçı** (damla), **ösümdük** (bitki), **cumşart-** (çapalamak)

¹²³ Ahmet B. Ercilasun, Türkçe'de Benzerlik Bildiren +m Morfemi, **Dil Araştırmaları Dergisi**, C. 1, Sayı: 1, Güz 2007, s. 9-20.

-**Cm-** durumunda kullanılır: kotormo (çeviri), tegirmen (değirmen), qıyma (kesilmiş, kıyılmış; kemik çürümesi), çaqmaq (çakmak), tüymö (düğme), cıyırma (yirmi), burmala- (çarpıtmak), çiyemele- (cızıktırmak).

M. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: basım (basınç), mayram¹²⁴ (bayram), bıçım (biçim), ayırım (başka), çım (kesek, çürümüş bitki kökleri), em (ilaç), suğum (gür ormanla örtülü basık mahal), toqum (koşum), kömüü (gömmek), cumuu (yummak).

Kullanıldığı Durum:

-**Vm** durumunda kullanılır: qum (kum), cüzüm (üzüm), toqum (eğrin altına serilen ve atın terini alan keçe; eyer takımı), tam (kerpiçten ya da balçıktan yapılan duvar; yerleşik ev), carım (yarım), basım (basınç), mayram (bayram, bıçım (biçim), ayırım (başka), çım (kesek, çürümüş bitki kökleri), cum- (gözlerini yummak; yumruk yapmak).

Vm durumunda kullanılır: em (ilaç), em- (emmek).

M. 2. 2. Özellikler:

M. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçe sözcük başındaki “m-” sesi korunur: mına (< muna DTS 348) (işte), mışıq (< mişkiç DTS 345) (kedi), miñ (< miñ DLT I-243; biñ DTS 101; miñ DTS 344) (1000), men (< min DLT I-60; ben DTS 94) (ben), monçuq (< monçuq DLT I-475; DTS 346) (boncuk), muñ (< muñ DLT III-33; DTS 350) (üzüntü, keder, kaygı), mañgi ~ meñgi (< meñgü DLT I-44; DTS 341; beñgü DTS 94) (ebedi), mee (< meyi DTS 340; meñä DTS 341; meñi) (akıl, beyin), müyüz (< miñiz EUTS 88; müñüz ~ müyüz EUTS 90; müñüz DLT I-504; müyüz DTS 352) (boynuz), minüü (< mün- DLT II-30; bin- DTS 100; min- DTS 344; mün- DTS 353) (binmek).

M. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “m-” korunur: tuman (< tuman DLT I-139) (sis, pus), temir (< temür DLT I-42; DTS 551) (demir), semiz (< semiz OTG 252; DTS 495) (şişman), qımız (< qımız DLT I-365; DTS 444; qumuz DTS 466) (kırmızı), caman (< yaman DLT III-30; DTS 231) (kötü), camğır (< yamğur DLT III-38; DTS 225) (yağmur), tamır (< tamar ~ tamur

¹²⁴ “Bayram” sözcüğü için Bkz.: Ahmet Buran, “Kelime, Kavram Alanı ve Kelime Ailesi Bakımından Türkçe’de Bayram”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 261-268.

~**tamır** DLT I-362; **tamar** DTS 529; **tamır** DTS 530; **tamur** 531) (kök; damar; dost, dünür), **kümüş** (< **kümüş** DLT I-165; DTS 326) (gümüüş), **tamaq** (< **tamğa** DLT I-33; DTS 530) (yiyecek; boğaz, gırtlak), **qamçı** (< **qamçı** DLT I-417; DTS 415) (kamçı), **tamğa** (< **tamğa** DLT I-424; DTS 530) (damga, işaret; harf), **çaqmaq** (< **çaqmaq** I-469; DTS 140) (çakmak), **tüymö** (< **tügme** DLT I-433; DTS 595) (dügme), **tegirmen** (< **tegirmen** DLT I-369; DTS 548) (değirmen), **cumuş** (< **yumuş** DLT III-12; DTS 280; **yumuş** DTS 279) (iş), **emi** (< **emdi** DTS 172; **emti** DTS 173) (şimdi, artık), **cıyırma** (< **yigirme** ~ **yigirmi** DLT III-48; **yegirmi** DTS 253) (yirmi), **cumşaq** (< **yumşaq** DLT II-74; DTS 279) (yumuşak).

Ünlüler ile tonlu ünsüzlerden sonra ünlü uyumlarına uygun olarak “-ma/-me” olumsuzluk eki ve “-mı/-mi” soru eki “-ba/-be-, -bo/-bö-, -bu/-bü-” ye dönüşür: **surabayt** (sormuyor), **cazbay** (yazmadan), **körbösö** (görmese), **oşondoybu?** (öyle mi?), **bolobu?** (olur mu?).¹²⁵

Tonsuz ünsüzlerden sonra ünlü uyumlarına uygun olaarak “-ma/-me” olumsuzluk eki ve “-mı/-mi” soru eki “-pa/-pe-, -po/-pö-, -pu/-pü-” ye dönüşür: **ayt + mas** > **ayt + pas** (söylemez), **emes + mi** > **emes + pi** (değil mi?), **uç + mayt + mı** > **uç + payt + pı** (uçmuyor mu?) v.b.¹²⁶

M. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçe sözcük sonundaki “-m” sesi korunur: **qum** (< **qum** DLT I-197; DTS 465) (kum), **tam** (< **tam** DLT I-153; DTS 529) (kerpiçten ya da balçıktan yapılan duvar; yerleşik ev), **kim** (< **kim** DTS 307) (kim), **carım** (< **yarım** DLT III-19; DTS 241) (yarım), **cüzüm** (< **üzüm** DLT I-75; DTS 631) (üzüm), **cumuu** (< **yüm-** ~ **yum-** DLT III-64; DTS 278) (yummak), **ulam** (< **ulam** DTS 608) (devamlı, sürekli), **emüü** (< **em-** DLT I-169; DTS 172) (emmek), **kömüü** (< **köm-** DLT II-27) (gömmek).

M. 3. Alıntı Sözcüklerde:

M. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

M. 3. 1. 1. Başta:

¹²⁵ Ahmet Buran, “Olumsuzluk Ekinin (-ma) Türk Lehçelerindeki Sesbilgisi Görüntüsü Üzerine Bir Değerlendirme”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 311.

¹²⁶ Ahmet Buran, **agm.**, s. 311.

Örnek: **maanek** (himaye, sığınma Far. *penāh*), **maani** (mana, anlam Ar. *maènā*), **maaşıq** (maşuk, sevilen Ar. *maèşşiq*), **mağrip** ~ **mağrip** (batı Ar. *mağrib*), **maza** (tat; meze Far. *meze*), **mazaq** ~ **mazake** (mizah, şaka Ar. *mizāó*), **mazap** (mezhep Ar. *meōheb*), **mazar** (ziyaret, mezar Ar. *mezār*), **mazin** (müezzin Ar. *mu'eōōin*), **maydan** (meydan Ar. *meydān*), **mayin** (yumuşak; zayıf Ar. *mehin*), **mayor** (subay Rus. *mayor* < Lat.), **maynap** (çayırılık Far. *pāyìn-āb*), **maqtanuu** (övünmek Moğ.), **maqul** (uygun Ar. *maèqyl*), **maquluq** (mahluk Ar. *maòljq*), **maqşar** ~ **maşşar** (maşşer Ar. *maóşer*), **malaam** (merhem Ar. *merhem*), **malaqay** (şapka Kal. – Moğ. *mahla*, *malğay*), **mamil** ~ **mamili** (siyah çayın düşük kalitelisi Rus. *famil'ny*), **mampazi** ~ **mompozziy** (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans'e* < Frs.), **mampañ** (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk; *vañ* = devlet memuru), **mampar** (hamurlu ve bol etli bir yemek Dung.), **mañ** (uyuşturucu madde Far. *beng*), **mantuu** (mantı Dung. *mantou* = buharda pişen), **mar** (yılan Ar. *mār*), **maraz** ~ **meres** (hastalık Ar. *maraφ*), **mardan** (yiğitçe Far. *merd-āne*), **marcan** (mercan Far. *mercān*), **marqum** ~ **marqun** (merhum Ar. *meróym*), **mart** (mert, erkek Far. *merd*), **martaba** (meritebe Ar. *mertebe*), **martişke** (örümcek maymun Rus. *martışqa*).

Kullanıldığı Durum:

mV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **maani** (mana, anlam Ar. *maènā*), **maaşıq** (maşuk, sevilen Ar. *maèşşiq*), **mayor** (subay Rus. *mayor* < Lat.), **maynap** (çayırılık Far. *pāyìn-āb*), **maqabbat** ~ **mahabbat** (muhabbet Ar. *maóabbet*), **malaqay** (şapka Kal. – Moğ. *mahla*, *malğay*), **mandalin** (mandolin Rus. *mandolina* < İtl.), **mandat** (belge, kart; manda Rus. *mandat* < Lat.), **mandil** (mendil Far. *mendil*), **mañ** (uyuşturucu madde Far. *beng*), **mañgi** (uyuşturucu kullanan Far. *bengi*), **mantuu** (mantı Dung. *mantou* = buharda pişen), **mar** (yılan Ar. *mār*).

mC- durumunda kullanılmaz.

M. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **meyman** (mihman, misafir Far. *mihmān*), **bıssımıl** (bismillah Ar. *bismillah*), **ümüt** (ümit Far. *umid*, *ummid*), **ımcān** ~ **nımcān** (zayıf, yarım can Far. *nīm-cān*), **ımla** ~ **ımla** ~ **ımla**¹²⁷ (ımlâ Ar. *ımlā'*), **umaç** (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), **bayğambar** (peygamber Far. *peygām-ber*), **camaat** ~ **camağat** (cemaat, topluluk Ar. *cemāeat*), **camal** (cemal, güzellik Ar. *cemāl*), **cambı** (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş, *bao* = değerli), **carmaq** (Çin'in ortası delik demir parası Çin.),

¹²⁷ 1920'li yıllarda kullanılan bir terimdi.

carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), cımpañ (hapis, hücre Çin. *tszyan'* = hapis, *fan'* = suçlu), cubarmek ~ cubarimbek (gençken ölen Far. *civān-merg*), durucma (milis, asker Rus. *drujina*), duşman (düşman Far. *duşmān*), kempüt (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), kemın (kefen Ar. *kefen*), keremapam (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), qırman (harman Far. *òirmen*), kırmızı (kırmızı Ar. *qirmizì*), payeme (manzum, şiir Rus. *poema*), parlament (parlamento Rus. *parlament* < Alm.), parman (ferman Far. *fermān*), oromol (başörtüsü Far. *rjy-māl*), salamat (selamet Ar. *selāmet*), samolyot (uçak Rus. *samolyot*), samoor (semaver Rus. *samovar*), samın (sabun Far. *āābñn*), samıq (süngü Rus. *zamoq*), şumbul (Çin idari memurlarından biri Çin.), şumqar (sungur Moğ. *şonhor*), şturma (hücum Rus. *şturm*), şırman (sütle yapılan bir ekmek türü Far. *şir-nān*), taqmin (tahmin Ar. *taòmin*), tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

Kullanıldığı Durum:

-VmV- durumunda yaygın olarak kullanılır: bıssımılada (bismillah Ar. *bismillah*), çemodan (valiz Rus. *çemodan*), camıyat ~ camiıyat (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), coomart (cömert Ar. *cevān-merd*), cumuruyat (cumhuriyet Ar. *cumhñriyyet*), çaman (geniş otlaklı arazi Far. *çemen*), demonstratsiya (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), doqument (doküman Rus. *doqument* < Lat.), dargümön (şüphe Far. *der-gomān*), familiya (soyad Rus. *familiya* < Lat.), keremapam (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), kelemiş (tarla faresi Far. *kelāq* = bozkır, *mış* = fare), qamır (hücre, kamara Rus. *qamera* < Lat.), qamır (hamur Ar. *òamır*), qomandır (komutan Rus. *qomandır*), seminar (seminer Rus. *seminar* < Frs. *séminaire*), tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*), zumurut (zümrüt Ar. *zumurrud*), tsement (çimento Rus. *tsement*).

-VmV durumunda nadiren kullanılır: camı ~ cımı (hepsi, bütünü Ar. *cemèè*), cuma (Cuma Ar. *cumèa*), dayıma (daima Ar. *dā'imā*), dalay lama (lamaların büyüğü Tib. *dalay* = büyük, *lama* = din görevlisi), duma (meclis Rus. *duma*), qooma (iyi mi? Çin. *homa*), naama (nağme Ar. *nağme*), naama (name, yazı; eser Far. *nāme*), aňgeme (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), payeme (manzum, şiir Rus. *poema*).

VmV- durumunda kullanılır: amanat (emanet Ar. *emānet*), ameba (amip Rus. *ameba* < Lat.), amir (komutan, amir Ar. *āmīr*, *amīr*) amir (emir Ar. *emīr*), iman ~ iman (iman Ar. *imān*), imarat (imaret Ar. *èimāret*), ömür (ömür Ar. *èumr*), ümöt (ümmet Ar. *ummet*), ümüt (ümit Far. *umīd*, *ummīd*), emotsiya (heyecan Rus. *emotsiya* < Frs.), umaç (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), emigrant (siyasi mülteci Rus. *emigrant*).

-Cm- durumunda yaygın olarak kullanılır: meyman (mihman, misafir Far. *mihmān*), tormoz (fren Rus. *tormoz*), busurman (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*), buşayman ~

buşman (pişman Far. *peşîman*), carmaq (Çin'in ortası delik demir parası Çin.), carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), çoqmor (kılıç Far. *şemşir*), darman (derman Far. *dermān*), durucma (milis, asker Rus. *drujina*), duşman (düşman Far. *duşmān*), admiral (amiral Rus. *admiral* < Frs. *amiral*), ferma (çiftlik Rus. *ferma*), rahmat (rahmet; teşekkür Ar. *raómet*), kelme (kelime-i tevhid Ar. *kelime*), qaarman (kahraman Far. *qahramān*), qarmüştok (kirpi Far. *ðār-püşt*), qosmodrom (uzay üssü Rus. *qosmodrom* < Yun.), qurman (kurban Ar. *qurbān*), qırman (harman Far. *ðirmen*), qırmızı (kırmızı Ar. *qirmizî*), qızmat (hizmet Ar. *ðidmet*), aqmaq (ahmak Ar. *aómaq*), lañman ~ ılañman (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), norma (kural; oran, norm Rus. *norma* < Lat.), arman (arzu, istek, hayal Far. *armān*), armiya (ordu Rus. *armiya* < Frs.), şturma (hücum Rus. *şturm*), şırman (sütle yapılan bir ekmek türü Far. *şîr-nān*), taqmin (tahmin Ar. *taòmin*).

-mC- durumunda yaygın olarak kullanılır: ambal (bir bölgenin lideri Moğ.), amfiteatr (anfiteatro Rus. *amfiteatr* < Yun.), imperializm (emperyalizm Rus. *imperializm* < Lat.), imtıqan (imtihan Ar. *imtióān*), bayğambar (peygamber Far. *peygām-ber*), bomba (bomba Rus. *bomba* < Yun.), cambı (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş, *baó* = değerli), cemşit (Cemşit Far. *cemşid*), cumla (cümle Ar. *cumle*), domna (maden fırını Rus. *domna*), gimnaziya (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), gimnastiqa (jimnastik Rus. *gimnastiqa* < Yun.), gülamya (gezinti Rus. *gulyanie*), kümböz (kümbet Far. *gunbed*), kemsel (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), qombinat (kombine Rus. *qombinat* < Lat.), nampay (arkadaş, dost, yakın Far. *hempāy*), zambirek (küçük top, zenberek Far. *zenbyrek*).

M. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: cetim (yetim Ar. *yetim*), aalım (alim Ar. *èālīm*), badam (badem Far. *bādām*), im ~ nım (nem Far. *nem*), ubayım (kuruntu, endişe, vehim Ar. *vehm*), caannam ~ cahannam (cehennem Ar. *cehennem*), çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şagren'*), çırim (uyuyakalma Far. *çort*), daam (aş, yemek Ar. *úaèām*), davam (devam Ar. *devām*), dayım (daima Ar. *dā'imā*), dem (nefes Far. *dem*), dıram (dirhem Ar. *dirhem*), dalım (su verilmeyen ekin Far. *deym*), düm (kuyruk Far. *dom*), gaşım (sinir, öfke, hışım Far. *ðişm*), ağzam (yüksek dereceli Ar. *èaôam*), kelem (kelâm Ar. *kelām*), keremapam (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone* qadim (eski Ar. *qadīm*), qayım (başka bir şeyin yerine geçen, var olan Ar. *qā'im*), qam (çiğ, ham Far. *ðām*), qırım ~ hrom (krom Rus. *hrom* < Yun.), naam (nam Far. *nām*), pim (keçe çizme Rus. *pim*), apiyım (afyon Ar. *āfyÿn*), ippodrom (hipodrum Rus. *ippodrom* < Yun.), rayım (acıma, esirgeme Ar. *raóm*), aram (haram Ar. *óarām*), urum (Rum Ar. *rÿm*), salam (selam Ar.

selām), isim (isim Ar. *ism*), ustum (sütun Far. *sutjñ*), şağdam (mutlu etme Far. *şādān*), şam (lamba, mum Ar. *şem*), şarım (kötü, ayıp, utanma Ar. *şerm*), şarım (kanun, nizam Ar. *şerîat*), tamam (sonuç, bitiş Ar. *tamām*), taslim (teslim Ar. *teslim*), tilgirem (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.), tuqum (tohum Far. *tuòm*), zayım (istikraz, ödünç Rus. *zayöm*), zalım ~ zalim (zalim Ar. *ôālim*), zamzam (zemzem Ar. *zemzem*), zulum (zulüm Ar. *ôulm*).

Kullanıldığı Durum:

-Vm durumunda yaygın olarak kullanılır: badam (badem Far. *bādām*), batamam (tamamıyla Far. – Ar. *bā-temām*), dalım (su verilmeyen ekin Far. *deym*), düm (kuyruk Far. *dom*), ğaşım (sinir, öfke, hışım Far. *dişm*), rayım (acıma, esirgeme Ar. *raóm*), aram (haram Ar. *óarām*), urum (Rum Ar. *rjñm*), salam (selam Ar. *selām*), ıyam ~ imam (imam Ar. *imām*), zayım (istikraz, ödünç Rus. *zayöm*), zalım ~ zalim (zalim Ar. *ôālim*).

Vm durumunda nadiren kullanılır: im (nem Far. *nem*).

-Cm durumunda bazı Rusça’dan alıntı sözcüklerde kullanılır: ğumanizm (humanizm Rus. *ğumanizm* < Lat.), qommunizm (komünizm Rus. *qommunizm* < Lat.), sotsializm (sosyalizm Rus. *sotsializm* < Lat.), ateizm (ateizm Rus. *ateizm* < Yun.), revmatizm (romatizma Rus. *revmatizm* < Frs. *rhumatisme*).

M. 3. 2. Özellikler:

M. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “m-” korunur: maala (mahalle Ar. *maóalle*), maalim ~ muğalim (muallim Ar. *muèallim*), malumat ~ maalimat (bilgi Ar. *maèlýmār*), maalım ~ maalim (bilinen, açık, malum Ar. *maèlým*), mağdır (güç, kuvvet Ar. *maqdār*), mağrifat (ilim Ar. *maèrifet*), marqaz (merkez Ar. *merkez*), marqum ~ marqun (merhum Ar. *meróym*), mart (mert, erkek Far. *merd*), mısqal (4,5 gr’lık ağırlık ölçüsü birimi, miskal Ar. *miāqāl*), mildet (görev, borç, minnet Ar. *minnet*), millet ~ mildet (millet Ar. *millet*), misal (örnek, misal Ar. *miāāl*), misibek ~ misbek (misvak Ar. *misvāq*), müşkül (zor, müşkül Ar. *muşkil*), mürzö ~ mürdö (kabir, mezarlık Far. *mürde*), munapıq (münafık, iki yüzlü Ar. *munāfiq*), munar ~ munara (minare Ar. *menāre*), munasip (münasip Ar. *munāsib*), moyloo (bıyık Far. *mjy-leb*), moysopot (ak saçlı, ihtiyar Far. *muy-safid*), möönöt (vakit, süre, mühlet Ar. *muhlet*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “m-” korunur: mağazin (mağaza Rus. *mağazin* < Frs. *mağasin*), mina (mayın Rus. *mina* < Frs.), münöt (dakika Rus. *minuta*), müşök (çuval Rus. *meşoq*), müştök (ağızlık Rus. *mundştuq*), moor (deniz Rus. *more*), montyör (monte eden Rus. *montyör* < Frs.), motor (motor Rus. *motor* <

Lat.), **magistral'** (ana yol Rus. *magistral'* < Lat.), **mayor** (subay Rus. *mayor* < Lat.), **maket** (maket Rus. *maket* < Frs.), **mampazi** ~ **mompozii** (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans'e* < Frs.), **mandalin** (mandolin Rus. *mandolina* < İtl.), **martişke** (örümcek maymun Rus. *martişqa*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “m-” korunur: **mıçaçı** (yamyam Moğ. *mahi* = et + *çı*), **mıtan** (mayasız aş; kalın pirinç çorbası Çin. *mi* = pirinç, *tan* = çorba), **möndü** (sağ, selamet Kalm. *mendi* = sağ, salim), **malaqay** (şapka Kal. – Moğ. *mahla*, *malgay*), **mampañ** (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk; *vañ* = devlet memuru), **mantuu** (mantı Dung. *mantou* = buharda pişen).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “m- > b-” değişimi görülür: **bekem** (sağlamlaştırılmış, kuvvetli Ar. *muókem*), **bermet** (inci Far. *morvārid*), **busurman** (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “m- > n-” değişimi görülür: **naapa** (iki tekerlekli araba Çin. *mapi*, *maapa*), **navada** ~ **nevada** (aniden; sakın Far. *mebādā*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “m-” ünsüzünün düştüğü görülür: **üdöt** (müddet Ar. *muddet*), **üñkür-nañkir** (Münker-Nekir Ar. *münker nākir*), **opoñ** (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen).

M. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-m-” korunur: **meyman** (mihman, misafir Far. *mihmān*), **bıssımıl**da (bismillah Ar. *bismillah*), **ömür** (ömür Ar. *èumr*), **umaç** (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), **buşayman** ~ **buşman** (pişman Far. *peşiman*), **caynamaz** (namaz kılınacak yer, seccade Far. *cāy-namāz*), **camı** ~ **cımı** (hepsi, bütünü Ar. *cemîè*), **camıyat** ~ **camiyat** (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), **cemin** (Yemen Ar. *yemen*), **cemşit** (Cemşit Far. *cemşid*), **coomart** (cömert Ar. *cevān-merd*), **cuma** (Cuma Ar. *cumèa*), **cumla** ~ **cumula** (cümle Ar. *cumle*), **cumuray** (tamamen Ar. *cumle*), **cumuruyat** (cumhuriyet Ar. *cumhÿriyyet*), **çaman** (geniş otlaklı arazi Far. *çemen*), **dayıma** (daima Ar. *dā'imā*), **duşman** (düşman Far. *duşmān*), **dımaq** (bilinç, zihin Ar. *dīmāğ*), **rahmat** (rahmet; teşekkür Ar. *raómet*), **kelme** (kelime-i tevhid Ar. *kelime*), **kempir** (yaşlı Far. *kempir*), **qıyammat** (kıyamet Ar. *qiyāmet*), **qızmat** (hizmet Ar. *òidmet*), **naama** (name, yazı; eser Far. *nāme*), **şamal** (rüzgâr Ar. *şemāl*), **taqmın** (tahmin Ar. *taòmìn*), **zamın** ~ **zımın** (zemin Far. *zemìn*), **zumurut** (zümrüt Ar. *zumurrud*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-m-” korunur: **tormoz** (fren Rus. *tormoz*), **çemodan** (valiz Rus. *çemodan*), **emigrant** (siyasi mülteci Rus.

emigrant), *emotsiya* (heyecan Rus. *emotsiya* < Frs.), *baletmeyster* (balet rejisörü Rus. *baletmeyster* < Alm.), *bomba* (bomba Rus. *bomba* < Yun.), *demonstratsiya* (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), *gimn* (marş Rus. *gimn* < Yun.), *gimnaziya* (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), *grammofon* (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), *gumanizm* (humanizm Rus. *gumanizm* < Lat.), *keremapam* (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), *kemsel* (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), *qamır* (hücre, kamara Rus. *qamera* < Lat.), *qomandır* (komutan Rus. *qomandır*), *qombayn* (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), *qompleks* (kompleks, bütün Rus. *qompleks* < Lat.), *norma* (kural; oran, norm Rus. *norma* < Lat.), *instrument* (enstrüman Rus. *instrument* < Lat.), *argument* (delil, ispat Rus. *argument* < Lat.), *armiya* (ordu Rus. *armiya* < Frs.), *samoor* (semaver Rus. *samovar*), *semişke* ~ *semişke* (çekirdek Rus. *semeçqo*), *somke* (çanta Rus. *sumqa*), *ataman* (komutan, lider Rus. *ataman*), *revmatizm* (romatizma Rus. *revmatizm* < Frs. *rhumatisme*), *zayımke* (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), *samıq* (süngü Rus. *zamoq*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-m-” korunur: *dalay lama* (lamaların büyüğü Tib. *dalay* = büyük, *lama* = din görevlisi), *qomoqoy* (açgöz Moğ. *homhoy*), *qooma* (iyi mi? Çin. *homa*), *qoromsoq* (sadak Moğ. *horomsoqo*), *lañman* ~ *ılañman* (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), *tecemel* (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

Alıntı sözcüklerde iç sesteki “-mm-” ikiz ünsüzünün teklediği görülür. *umaç* (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), *tamız* (sıcaklık; temmuz Ar. *temmūz*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -ñ-” değişimi görülür: *keleñker* (nakışlı, süslü bir kumaş türü Far. *galemkār*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -n-” değişimi görülür: *şırañqana* ~ *şirinqana* (bahşiş Far. *şirin* = tatlı + *qame* = dilek).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -y-” değişimi görülür: *qaniyet* (ganimet, fırsat Ar. *ganīmet*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -ş-” değişimi görülür: *qoşoy* (iki kat Moğ. *homoy*).

Bazı alıntı sözcüklerde -mC- durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: *qomoqoy* (açgöz Moğ. *homhoy*).

M. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-m” korunur: *aalım* (alim Ar. *ʿālīm*), *bekem* (sağlamlaştırılmış, kuvvetli Ar. *muókem*), *ubayım*

(kuruntu, endişe, vehim Ar. *vehm*), caannam ~ cahannam (cehennem Ar. *cehennem*), dıram (dirhem Ar. *dirhem*), dalım (su verilmeyen ekin Far. *deym*), gaşım (sinir, öfke, hışım Far. *dişm*), kelem (kelâm Ar. *kelâm*), kem (eksik; fena; kusur Far. *kem*), qadım (eski Ar. *qadim*), qayım (başka bir şeyin yerine geçen, var olan Ar. *qā'im*), qam (çiğ, ham Far. *òām*), qattam (katliam Ar. *qatl-èāmm*), qoom (kavim Ar. *qavm*), laazım (lazım, gerek Ar. *lāzim*), aalam (alem Ar. *èālem*), naam (nam Far. *nām*), salam (selam Ar. *selām*), aram (haram Ar. *óarām*), zulum (zulüm Ar. *òulm*), taslim (teslim Ar. *teslīm*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-m” korunur: diplom (diploma Rus. *diplom* < İtl. *diploma*), ğumanizm (humanizm Rus. *ġumanizm* < Lat.), jandarım (jandarma Rus. *jandarm* < İtl. *gendarme*), jom (mengene, baskı Rus. *jom*), kiloĝram (kilogram Rus. *kiloĝramm* < Frs. *kiloĝramme*), qvorum (yeterli çoğunluk Rus. *qvorum* < Lat.), qommunizm (komünizm Rus. *qommunizm* < Lat.), qosmodrom (uzay üssü Rus. *qosmodrom* < Yun.), qırım ~ hrom (krom Rus. *hrom* < Yun.), aqvarium (akvaryum Rus. *aqvarium* < Lat.), pim (keçe çizme Rus. *pim*), ippodrom (hipodrum Rus. *ippodrom* < Yun.), urum (Rum Ar. *rým*), sotsializm (sosyalizm Rus. *sotsializm* < Lat.), ateizm (ateizm Rus. *ateizm* < Yun.), revmatizm (romatizma Rus. *revmatizm* < Frs. *rhumatisme*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-m” ünsüzünün türediği görülür: cıdam ~ ıldam (çabukluk, çeviklik Far. *celdi*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-m” ünsüzünün “-ñ” ünsüzüne değiştiği görülür: popoloñ (boydan yarılmış kalasın yarısı; içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*).

N - n (H-н)

N. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş - diş eti, çıkış şekli bakımından akıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da geniz ünsüzüdür. Oluşum anında dudaklar açıktır, dil ucu dişlerde kapanma oluşturur, ses telleri titreşir. Dilin ön kıyısı, üst dişlere ya da üst diş etlerine değer, dilin arka sırtı ise hafifçe iniktir.¹²⁸

Birlikte kullanıldığı ünlülere göre ince (ön) ve kalın (art) şekilleri vardır.¹²⁹ “n” ünsüzü çıkış yeri bakımından ön – art ünlü uyumuna uyarak ön ünlülerle diş etinde, art ünlülerle diş etinin gerisinde çıkarılır:¹³⁰

¹²⁸ Necip Üçok, *age.*, s. 57.

¹²⁹ Ömer Demircan, *age.*, s. 48.

İnce: qıyal (hayal), quday (Tanrı Far. *òudāy*), toyuu (doymak) v.b.

Kalın: arnoo (adamak), moyun (boyun), tuundu (türev) v.b.

N. 2. Türkçe Sözcüklerde:

N. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

N. 2. 1. 1. Başta: Daha çok birkaç soru sözcüğünde kullanılır. Bunun dışında Türkçe sözcüklerin ön sesinde kullanılmaz.

Örnek: negiz (esas, temel), neme? (ne?), neçe? (ne kadar?), nege? (niçin?), nerse (< ne ersä DTS 358) (bir şey).

Kullanıldığı Durum:

nV- durumunda kullanılır: **negiz** (esas, temel), **neme?** (ne?), **neçe?** (ne kadar?), **nege?** (niçin?)

N. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: tuundu (türev), konoq (konuk), cöndöm (beceri), kiçine (küçük), moynoq (boyun), çöntök (cep), ene (anne), anan (sonra), qıyındoo (çetinleşmek), anıqtoo (açıklamak), cantalaşuu (çırpınmak), cönötüü (yönelmek, yola koyulmak), entelöö (nefes nefese kalmak).

Kullanıldığı Durum:

-VnV- durumunda kullanılır: **qanat** (kanat, cenah; obanın kafesine gerilen bez), **qonoq** (konuk), **cönöt-** (yönelmek, yola koyulmak).

VnV- durumunda kullanılır: **anan** (sonra), **man-** (inanmak, güvenmek), **unut-** (unutmak), **anıqta-** (açıklamak).

VnV durumunda kullanılır: **ini** (küçük erkek kardeş; yeğen; kendinden yaşça küçük olana hitap şekli), **ene** (anne), **una-** (uygun görmek, onaylamak, beğenmek).

-nC- durumunda kullanılır: **kündüz** (gündüz), **kendir** (kendir, kenevir lifi), **qunduz** (kunduz), **sansız** (çok, sayısız), **cöndöm** (beceri), **çöntök** (cep), **tuundu** (türev), **entele-** (nefes nefese kalmak), **qıyında-** (çetinleşmek), **cantalaş-** (çırpınmak).

-nC durumunda kullanılır: **çañç-** (sañçmak, bir yandan öbür yana delmek, saplamak).

-**Cn-** durumunda kullanılır: **turna** (turna), **iyne** (iğne), **moynoq** (boyun), **ornot-** (yerleştirmek, sağlamlaştırmak, koymak), **oyno-** (oynamak, eğlenmek, şaka yapmak; aşk ilişkisinde bulunmak).

N. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: **ün** (ses), **tömön** (aşağı), **çayan** (akrep), **moyun** (boyun), **altın** (altın), **oorçun** (bolluk), **kün** (gün; güneş), **tün** (gece), **külgün** (açık renk; genç), **koldonuu** (kullanmak), **niyettenüü** (niyetlenmek), **cuunuu** (yıkanmak), **könüü** (alışmak), **minüü** (binmek).

Kullanıldığı Durum:

-**Vn** durumunda kullanılır: **qoon** (kavun), **murun** (burun), **qıryın** (katliam), **orun** (yer; yatak), **qarın** (karın, mide, kursak; tulum), **calğan** (yalan), **kün** (gün; güneş), **tün** (gece), **külgün** (açık renk; genç), **oyğon-** (uyanmak), **ökün-** (pişman olmak).

Vn durumunda kullanılır: **ün** (ses).

N. 2. 2. Özellikler:

N. 2. 2. 1. Başta:

Birkaç soru sözcüğünün başında birincil olarak kullanılır: **negiz** (esas, temel), **neme?** (ne?), **neçe?** (ne kadar?), **nege?** (niçin?), **nerse** (< ne ersä DTS 358) (bir şey).¹³¹

N. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-n-” ünsüzünün korunduğu görülür: **kündüz** (< **kündüz** DLT I-458) (gündüz), **qunduz** (< **qunduz** DLT I-458; DTS 466) (kunduz), **cana** (< **yana** DTS 231 ‘yine’) (ve), **qonoq** (< **qonuq** DLT I-45; DTS 456) (konuk, misafir), **ini** (< **ini** DLT I-93; DTS 210) (küçük erkek kardeş), **qanat** (< **qanat** DLT I-357; DTS 417) (kanat, cenah; obanın kafesine gerilen bez), **unoo** (< **una-** DLT III-256) (uygun görmek, onaylamak, beğenmek), **qañça** (< **qañç** DTS 418) (kaç; ne kadar), **ınanuu** (< **ınan-** DLT I-206; DTS 118) (inanmak), **unutuu** (< **unıt-** DLT I-215; DTS 612) (unutmak), **turna** (< **turna** DTS 588) (turna), **iyne** (< **yigne** DLT II-3; DTS 261) (iğne), **taanuu** (< **tanı-** DTS 531) (tanımak), **çañçuu** (< **sañç-** DLT III-420; DTS 483) (sañçmak, bir yandan öbür yana delmek, saplamak), **ornotuu** (<

¹³¹ G.J.Ramstedt’e göre soru sözcüklerindeki ön ses “n-” ünsüzü *ne* < *ye-n*’den geldiği için ikincildir. Ancak bu görüş W.Bang ve N.Poppe tarafından kabul edilmez. (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 254)

ornat- DLT I-266; DTS 371) (yerleştirmek, sağlamlaştırmak, koymak), oynoo (< oyna- DTS 365) (oynamak).

Konuşma dilinde bazı Türkçe sözcüklerde i ses “-n-” ünsüzünün “-n̄-” ünsüzüne değiştiği görülür:¹³² tuñęu (< tunęu) (ilk), kñgy (< kngy) (güney, güneşe bakan yn).

Eski Türkçede iç seste bulunan “-n-” ünsüzünün düştüğü görülür: içke (< yinçge DLT III-380; yink DTS 261) (ince).

Tonsuzla biten kelimelere “-n-” ile başlayan ek geldiğinde “-n- > -t-” değişimi olur: burç + nı > burç + tu (köşeyi), mektep + ni > mektep + ti (okulu), sırt + nın > sırt + tın (dışarının), estelik + nin > estelik + tin (heykelin).

Tonlu ünsüzle biten Türkçe veya alıntı sözcüklerde yükleme hali eki (-nI/-nU) veya ilgi eki (-nIn/-nUn) kullanırken “-n- > -d-” değişimi görülür: y + d (< y + n) (evi), asan + dı (< asan + nı) (Hasan’ı), siz + din (< siz + nin) (sizin), şaar + dın (< şaar + nın) (şehrin).

N. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçede sözcük sonunda kullanılan “-n” ünsüzünün korunduğu görülür: n (< n DTS 625) (ses), qaan (< qaan DTS 400) (ne zaman), qarın (< qarın DLT I-32; DTS 427) (karın, mide; tulum), orun (< orun ~ urun DLT III-222; orun DTS 372) (yer), qıyın (< qıyın DTS 441) (zor, etin), esen (< esen DLT I-62; DTS 183) (sağ salim), calęan (< yalęan DLT III-37; DTS 228) (yalan), erin (< erin ~ irin DLT I-77; erin DTS 178) (dudak), aldın (< altın DTS 40) (aşağı), alın (< alın DTS 35) (alın), moyun (< boyun DLT IV-105; DTS 110) (boyun), murun (< burun DLT I-398; DTS 126) (burun; önce), mıqın (< bıqın DLT I-399) (yan, böğür), altın (< altın DLT I-52; DTS 40) (altın), tyn (< tügün DLT I-400; DTS 595) (düğüm), iyin (< egin DLT I-77) (omuz), qoon (< qağun DLT IV-250) (kavun), kn (< kn DLT I-69; DTS 326) (gn; güneş; gündüz), ton (< ton DLT I-19; DTS 574) (elbise, krk), inanuu (< inan- DLT I-206; DTS 118) (inanmak), üyrönüü (< gren- DLT I-252; DTS 380) (grenmek), kn (< kn- DLT I-203; DTS 382) (pişman olmak), kn (< kn- DTS 314) (alışmak), işen (< işan- DTS 220) (güvenmek, inanmak), tn (< tn- DTS 393) (rica etmek), ilin (< ilin- DTS 208) (eklenmek), sınıuu (< sın- DLT II-29; DTS 503) (kırılmak), taarınuu (< tarın- DTS 537) (darılmak), indi (< indi DLT I-169) (indi).

Konuşma dilinde, sözcük içerisinde “g, ę, k, q” ünsüzlerinden önce gelen “n” ünsüzleri “n̄” ünsüzüne değişir: tn + k > tn̄ + k (geceki), tmn + k > tmn̄ + k (aşağıdaki).

¹³² T. K. Ahmatov – S. mralieva, *age.*, s. 64.

Konuşma dilinde, “-n” ile biten sözcüklerin ardından gelen kelimeler “g-, γ-, k-, q-” ünsüzleriyle başlıyorsa “-n > -ñ” değişimi yine görülür: tün keldibi > tññ keldibi (gece geldi mi?), sen kayttññı > señ kayttññı (sen döndün mü?).

N. 3. Alıntı Sözcüklerde:

N. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

N. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: naalat (lânet Ar. *laènet*), naama (nağme Ar. *nağme*), naamart (namert, korkak Far. *nā-merd*), naapa (iki tekerlekli araba Çin. *mapı*, *maapa*), naar (aş, yemek Far. *nāhār*), nabat ~ navat (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), naqıl (nakledilme, iletilme; masal, hikâye Ar. *naql*), nölök ~ nalog (vergi Rus. *nalog*), namaz (namaz Far. *namāz*), namara (meyva, yemiş, semere Ar. *âemere*), naryad (görev; nöbet, sıra Rus. *naryad*), nasaat ~ asaat ~ nasiyat ~ nasıyat (nasihat Ar. *naîlôat*), nasıl (nesil Ar. *nesl*), nasip ~ nasibe (nasip Ar. *naîb*), natıyca (netice, sonuç Ar. *netice*), nahu¹³³ (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*), naşaa ~ naşa (esrar, neşe Far. *neş’e*), naştar (neşter Far. *nişter*), nebire ~ nebere (erkek veya kız torun Ar. *nebîre*), niyet ~ neet (düşünce, niyet Ar. *niyyet*), nike (nikâh, evlenme Ar. *nikāó*), neft (petrol Rus. *neft*), noo ~ nov (oluk Far. *nāv*), novator (yenilikçi Rus. *novator*), noğol ~ noola (ağaç Far. *nihāl*), noqot (nokta Ar. *nuqûa*), noqot (nohut Far. *noòýd*), noovat ~ nöömöt ~ nööböt (nöbet, sıra Ar. *nevbet*), nooruz (nevrüz Far. *nev-rýz*), norma (kural; oran, norm Rus. *norma* < Lat.), noşatur (nişadır Rus. *naşatır’*), nökör¹³⁴ (uşak Moğ.), nöl (sıfır Rus. *nol’*), nuqus (kusur, eksik Ar. *naqîā*), nuqura (gümüş Ar. *nuqre*), nur (ışık, nur Ar. *nýr*), nusqa (örnek, numune; nüsha Ar. *nusòa*), nışaan (nişan Far. *nişān*).

Kullanıldığı Durum:

nV- durumunda yaygın olarak kullanılır: naapa (iki tekerlekli araba Çin. *mapı*, *maapa*), naar (aş, yemek Far. *nāhār*), naqıl (nakledilme, iletilme; masal, hikâye Ar. *naql*), nölök ~ nalog (vergi Rus. *nalog*), namız ~ namıs (namus Far. *nāmýs*), nan (ekmek Far. *nān*), napaqa (nafaka Ar. *nafaqa*), nike (nikâh, evlenme Ar. *nikāó*), neft (petrol Rus. *neft*), noo ~ nov (oluk Far. *nāv*), novator (yenilikçi Rus. *novator*), nöl (sıfır Rus. *nol’*), nuqus (kusur, eksik Ar. *naqîā*), nuqura (gümüş Ar. *nuqre*).

nC- durumunda kullanılmaz.

¹³³ 1920’li yıllarda kullanılan bir terimdi.

¹³⁴ Yalnız destanlarda görülen bir sözcüktür.

N. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: anaar (akarsu Ar. *enhār*), andasa¹³⁵ (geometri Ar. *hendese*), anketa (anket Rus. *anketa* < Frs.), ansabl' (topluluk Rus. *ansabl'* < Frs.), antenna (anten Rus. *antenna* < Lat.), antologiya (antoloji Rus. *antologiya* < Yun.), ança (o kadar Far. *ānçe*), inayat (inayet, iyilik Ar. *èināyet*), industriya (endüstri Rus. *industriya* < Lat.), inventar' (envanter Rus. *inventar'* < Lat.), injener (mühendis Rus. *injener* < Frs.), inci ~ incu (inci, boncuk Çin.), inşa¹³⁶ (düz yazı Ar. *inşā'*), önör (hüner, ustalık Far. *huner*), inqılap ~ inqılâp¹³⁷ (inkılâp Ar. *inqilāb*), bayna (var Kalm. *baani* = var), banda (çete Rus. *banda* < İtl.), bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), çancu (afyon toplama aleti Dung.), çantu (Müslüman, sarık saran Çin. *çan'* = sarık, örtü; *tou* = baş), çornoboy (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), çoçunça (ipekle karışık elbise Çin. *tszosiçoy*; Far. *çuçunçe*; Rus. *çesuça*), diniqayır (başka dinden olan Ar. *dîn-ğayr*), dööbant (devi yenen Far. *div-bend*), dücürnay (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), kebenek (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), kecirnay (deri, kösele Rus. *qojanıy*), qontaacı (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), patınıs ~ batınıs ~ batunus (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), randa (rende Far. *rende*), rancı (darılma, gücenme Far. *rencide*), senek (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*), senke (birinci kalite un Rus. *seyanqa*), suroçnıy (acele Rus. *sroçnıy*), sünnöt ~ sunnet (sünnet Ar. *sunnet*), sınıp (sınıf Ar. *āinf*), şaani (şahane Ar. *şāh-āne*), zınaa ~ zina (zina Ar. *zinā'*), zıynat (ziynet, süs, bezek Ar. *zıynet*).

Kullanıldığı Durum:

-VnV- durumunda yaygın olarak kullanılır: batınıs ~ batunus ~ patınıs (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), botaniqa (botanik Rus. *botaniqa* < Yun.), canaza (cenaze Ar. *cenāze*), canap (yüksek dereceli Ar. *cenāb*), çinovnik (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), çınar (çınar Far. *çenār*), ğonorar (telif hakkı Rus. *ğonorar*), ğanım (ganimetler Ar. *ğanāyem*), kebenek (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), kenep (kenevir Far. *kenif*), kenizek (hizmetçi kız Far. *kenizek*), kinaya (kināye Ar. *kināye*), kinege (kitap Rus. *qnīga*), qaniyet (ganimet, fırsat Ar. *ğanīmet*), munapıq (münafık, iki yüzlü Ar. *munāfiq*), munar ~ munara (minare Ar. *menāre*), munasip (münasip Ar. *munāsib*), münöt (dakika Rus. *minuta*), panız (fanus Ar. *fānys*), saltanat (saltanat, hâkim kılma Ar. *salūanat*), sanitar (hasta bakıcı Rus. *sanitar* < Lat.), senek (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*), şinel' (asker kaputu Rus. *şinel'*).

¹³⁵ 1924 yılına kadar Kırgız mekteplerinde kullanılan bir terimdi.

¹³⁶ 1920'li yıllarda kullanılmıştır; ancak daha sonra kullanılmamıştır.

¹³⁷ 1920'li ve 1930'lu yıllarda kullanılan bir terimdi.

-**VnV** durumunda yaygın olarak kullanılır: **baani** (fani Ar. *fānī*), **barbana** (kelebek Far. *pervāne*), **boqono** (kısık kaburga Moğ. *boğno* = kısık), **cagene** ~ **çağana** (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), **çağına** (gündüz vakti misafire verilen yemek Far. *yaðnī*), **çımı** (çini Far. *çinī*), **daana** (bilgin Far. *dānā*), **danqana** (ambar Far. *dān-ðāne*), **dene** (vücut Far. *tene*), **dubana** ~ **diyvana** ~ **dumana** (divane Far. *divāne*), **kene** (kene Far. *kene*), **kino** (sinema Rus. *kino*), **köönö** (eski Far. *qohne*), **künö** (günah Far. *gunāh*), **qazına** (hazine Ar. *ðazīne*), **qartına** (tablo Rus. *qartina*), **qına** (kına Ar. *óinnā*), **maani** (mana, anlam Ar. *maènā*), **mina** (mayın Rus. *mina* < Frs.), **paana** ~ **maana** (bahane, sığıntı Far. *bahāne*), **paani** ~ **pani** ~ **baani** ~ **fani** (fani, geçici Ar. *fānī*), **sağana** (aile türbesi Ar. *āaóne*), **şaaani** (şahane Ar. *şāh-āne*), **vena** (damar Rus. *vena* < Lat.), **vino** (şarap Rus. *vino*), **zina** (zina Ar. *zinā'*), **zveno** (ara teşekkül Rus. *zveno*), **zona** (bölge, saha Rus. *zona*).

VnV- durumunda yaygın olarak kullanılmaz: **anaar** (akarsu Ar. *enhār*), **analiz** (analiz Rus. *analiz* < Yun.), **anar** (nar Far. *nār, enār*), **anarhiya** (anarşi Rus. *anarhiya* < Yun.), **inayat** (inayet, iyilik Ar. *èināyet*), **önör** (hüner, ustalık Far. *huner*), **universitet** (üniversite Rus. *universitet* < Lat.).

-**Cn-** durumunda yaygın olarak kullanılır: **bayna** (var Kalm. *baani* = var), **çağni** ~ **yağni** (yani Ar. *yaènī*), **caliyna** (maaş, aylık Rus. *jalovan'e*), **çornoboy** (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), **çıstırnay** (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), **davernes** (vekâletname Rus. *doverennost'*), **domna** (maden fırını Rus. *domna*), **dücürnay** (nöbetçi Rus. *dejurniy*), **fitne** (fitne Ar. *fitne*), **gimnaziya** (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), **gübürnatır** (vali Rus. *gubernator*), **ğarnizon** (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), **ğarnitur** (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.), **hudojnik** (ressam Rus. *hudojnik*), **jurnal** (dergi Rus. *jurnal* < Frs. *journal*), **macnun** (deli olmak; çılgın Ar. *mecnyn*), **maynap** (çayırılık Far. *pāyìn-āb*), **yahna** (soğutulmuş Far. *yeðne*), **volostnoy** (nahiye Rus. *volostnoy*), **vznos** (yatırılan para Rus. *vznos*).

-**nC-** durumunda yaygın olarak kullanılır: **anbiya** (enbiya Ar. *enbiyā*), **anketa** (anket Rus. *anketa* < Frs.), **ança** (o kadar Far. *ānçe*), **industriya** (endüstri Rus. *industriya* < Lat.), **inventar'** (envanter Rus. *inventar'* < Lat.), **inci** ~ **incu** (inci, boncuk Çin.), **interv'yu** (röportaj Rus. *interv'yu* < İng.), **insan** ~ **insan** (insan Ar. *insān*), **insap** (insaf Ar. *ināāf*), **ıntizar** (bekleyiş Ar. *intiôār*), **ıntımaq** (ittifak, birlik, uyuşma Ar. *ittifāq*), **banduulu** (büyük davul Çin. – Ar. bañ-üabl), **banket** (ziyafet Rus. *banket* < Frs.), **bankir** (banker Rus. *bankir* < Frs. *bon coeur*), **çanda** (bazen, biraz, bir süre Far. *çendī*), **çandan** (oldukça, çok, o kadar Far. *çendān*), **çancu** (afyon toplama aleti Dung.), **çantu** (Müslüman, sarık saran Çin. *çan'* = sarık, örtü; *tou* = baş), **fanza** (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzı*), **fintuza** (nohut unundan erişte Dung. *fintozu*; *fin* = nişasta, *tozu* = çubuk), **kezende** (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), **qandağay** (ceylan

derisi Moğ. *handagay*), qomandır (komutan Rus. *qomandır*), mandalin (mandolin Rus. *mandolina* < İtl.), mandat (belge, kart; manda Rus. *mandat* < Lat.), mandil (mendil Far. *mendil*), mantuu (manti Dung. *mantou* = buharda pişen), paranda (kuş Far. *perende*), sancırğa (süs Moğ. *sancalğa*), sandıq (sandıq Ar. *āandīq*), stansa ~ stantsiya (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*), zontik (şemsiye Rus. *zontik*).

-nC durumunda Rusça'dan alıntılarda yaygın olarak kullanılır: front (cephe Rus. *front*), ğorizont (ufuk Rus. *ğorizont* < Yun.), kenç (define Far. *genc*), kent (şehir Soğd. *kanth*), qant (şeker Ar. *qand*), aqtsent (aksan Rus. *aqtsent* < Lat.), leytenant (teğmen Rus. *leytenant* < Frs.), ment (bent, bağlama Far. *bend*), pant (öğüt Far. *pend*), parzant ~ perzent (çocuk Far. *ferzend*), parlament (parlamento Rus. *parlament* < Alm.), remont (tamir Rus. *remont* < Frs.), sercant (çavuş Rus. *sercant* < Frs.), talant (yetenek Rus. *talant* < Yun.), tanq (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*), variant (seçenek Rus. *variant* < Frs. *variante*), vint (vida Rus. *vint*).

N. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: zeen (zihin Ar. *ōihn*), momun (mümin Ar. *mu'min*), meken (mekan Ar. *mekān*), qurman (kurban Ar. *qurbān*), an (ezgi Far. *heng*), ayan (açık Ar. *èiyān*), bayan (zengin Moğ.), bayaban ~ biyaban (çöl Far. *biyābān* < *biy-āb-ān*), çen (rütbe, unvan; omuzluk Çin. *syān*), çirkin (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkin*), çin (Çinli olan, Çin Far. *çin*), çin (doğru Çin.), çeen (in, mağara Moğ. *içeen*), daaçan (bakır küçük para Çin.), darman (derman Far. *dermān*), darçın (tarçın Far. *dārçin*), dastan (destan Far. *destān*), dooran ~ dooron (devran Ar. *devrān*), dörbön (dört Moğ.), qocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), qombayn (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), qun (kan Far. *ōyn*), lañman ~ ılañman (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), legen ~ ilegen (tabak; leğen Far. *legen*), lekin ~ likin (lâkin Ar. *lākin*), eşen (Türkistan'da ve İdil Havzası Türklerinde “sufi, kerâmet sahibi, veli” manalarında ulemâ ve şeyhlere verilen bir ünvan Far. *işān*), taqmin (tahmin Ar. *taðmìn*), taran (ekin Moğ. *tarān*), telefon (telefon Rus. *telefon* < Yun.), oyen (büyük, kahraman Moğ. *noyön*), oyron (viran Far. *vîrān*), zaytun (zeytin Ar. *zeytyn*), zalun (yiğit Kalm. *zalu*), zaman (zaman Far. *zamān*), zamın ~ zımın (zemin Far. *zemìn*), zan (kadın Far. *zen*), zeyin ~ zeen (zihin Ar. *ōihn*), zından (zindan Far. *zindān*), zıyan (ziyan, zarar Far. *ziyān*), zobun (güçsüz, zayıf Far. *zebryn*).

Kullanıldığı Durum:

-Vn durumunda yaygın olarak kullanılır: ayan (açık Ar. *èiyān*), balan (falan Ar. *fulān*), bulagasan (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), cılaacın (alıcı kuş için

çingirak Ar. *celācel*), **çeen** (in, mağara Moğ. *içeen*), dargümön (şüphe Far. *der-gomān*), qayırdin ~ qayridin (başka dinden olan Ar. *ğayr-dîn*), qantırabān (kaçakçılık Rus. *qontrabanda*), qanton (kanton Rus. *qanton* < Frs.), marqun (merhum Ar. *merôym*), maselen (meselâ Ar. *meâelâ*), meymān (mihman, konuk Far. *mihmān*), meken (mekân Ar. *mekān*), miston (kapsül Rus. *piston* < Frs.), momun ~ muqmīn (mümin Ar. *mu'min*), momun (kağıt oyununda karo Rus. *bubnı*), sarcān (iki metreden uzun, üç arşınlik uzunluk ölçüsü Rus. *sajen'*), satin (saten Rus. *satın* < Frs. *satın*), sayaban (gölgelik, tente Far. *sāyebān*), sekin (sakin Ar. *sākin*), suqan (söz, kelime Far. *suðan*).

Vn durumunda nadiren kullanılır: **an** (ezgi Far. *heng*).

-Cn durumunda birkaç Rusça alıntı kelimeye görülür: qombayn (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), gimn (marş Rus. *gimn* < Yun.).

N. 3. 2. Özellikler:

N. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “n-” korunur: **naama** (nağme Ar. *nağme*), **naar** (aş, yemek Far. *nāhār*), **nabat** ~ **navat** (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), **nabi** ~ **nap** (fayda, yarar Ar. *nāfiè*), **nay** (ney Far. *ney*), **naq** (nakit Ar. *naqd*), **namız** ~ **namıs** (namus Far. *nāmıys*), **napaqa** (nafaka Ar. *nafaqa*), **nuqura** (gümüş Ar. *nuqre*), **nur** (ışık, nur Ar. *nūr*), **nusqa** (örnek, numune; nüsha Ar. *nusða*), **nışaan** (nişan Far. *nişān*), **nıyaz** (sadaka; fazilet, erdem, niyaz Ar. *niyāz*), **nayça** (küçük ney Far. *nāyçe*), **nayza** (kargı, mızrak Far. *neyze*), **nasiya** ~ **nasıya** (veresiye Ar. *nesiye*), **nike** (nikâh, evlenme Ar. *nikāô*), **noo** ~ **nov** (oluk Far. *nāv*), **noqot** (nohut Far. *noðyð*), **noovat** ~ **nöömöt** ~ **nööböt** (nöbet, sıra Ar. *nevbet*), **nooruz** (nevruz Far. *nev-rýz*), **nasip** ~ **nasibe** (nasip Ar. *naâib*), **natıyca** (netice, sonuç Ar. *netice*), **nahu** (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*), **naşaa** ~ **naşa** (esrar, neşe Far. *neş'e*), **naştar** (neşter Far. *nişter*), **nebire** ~ **nebire** (erkek veya kız torun Ar. *nebire*), **niyet** ~ **neet** (düşünce, niyet Ar. *niyyet*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “n-” korunur: **naçalnik** (amir Rus. *naçalnik*), **nadzor** (nezaret, gözleme Rus. *nadzor*), **naqaz** (emir, talimat Rus. *naqaz*), **nölök** ~ **naloğ** (vergi Rus. *naloğ*), **naryad** (görev; nöbet, sıra Rus. *naryad*), **neft** (petrol Rus. *neft*), **novator** (yenilikçi Rus. *novator*), **norma** (kural; oran, norm Rus. *norma* < Lat.), **noşatur** (nişadır Rus. *naşatur'*), **nöl** (sıfır Rus. *nol'*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “n-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: açar (çaresiz Far. *nā-çār*), apaz (nefes Ar. *nefes*), asaat (nasihat Ar. *naâiôat*), ımcān ~ nımcān

(zayıf, yarım can Far. *nîm-cân*), ım ~ nım (nem Far. *nem*), oyen (büyük, kahraman Moğ. *noyön*), zil (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “n-” ünsüzünün “c-” sesine değiştiği görülür: cısaan (belirti, iz Far. *nişân*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “n-” ünsüzünün “l-” sesine değiştiği görülür: lampük (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “n-” ünsüzünün “m-” sesine değiştiği görülür: şır-man (sütle yapılan bir ekmek türü Far. *şîr-nân*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “n-” ünsüzünün türediği görülür: namirken (amerikan Rus. *ameriqan*).

N. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-n-” korunur: anbiya (enbiya Ar. *enbiyā*), barbana (kelebek Far. *pervāne*), caannam ~ cahannam (cehennem Ar. *cehennem*), cagene ~ cağana (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), cağni (yani Ar. *yaèni*), kannat (cennet Ar. *cennet*), canıbar (canavar Far. *cān-āver*), çanda (bazen, biraz, bir süre Far. *çendî*), çünkü (çünkü Far. *çyn-ki*), çınar (çınar Far. *çenār*), daana (bilgin Far. *dānā*), dene (vücut Far. *tene*), dööbant (devi yenen Far. *dîv-bend*), fitne (fitne Ar. *fitne*), gündöö (ele veya ayaklara vurulan köstek Far. *künd*), ğunça ~ ğınça (gonca Far. *ğonce*), ğanim (ganimetler Ar. *ğanāyem*), kezende (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), kinaya (kinâye Ar. *kināye*), küncüt ~ quncut (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), qazına (hazine Ar. *ðazîne*), qancar (hançer Ar. *ðancer*), qına (kına Ar. *óinnā*), laanat ~ ilaanat (lanet Ar. *laènet*), madaniyat (medeniyet Ar. *medeniyyet*), manca ~ mança (pençe Far. *pence*), meenet (mihnet; sıkıntı, üzüntü Ar. *miónet*), munapıq (münafık, iki yüzlü Ar. *munāfiq*), munar ~ munara (minare Ar. *menāre*), pandi ~ pant (öğüt Far. *pend*), panız (fanus Ar. *fānyıs*), rancı (darılma, gücenme Far. *rencide*), sahna (sahne Ar. *āaóne*), şermende (mahcup edilmiş, rezil olunmuş Far. *şermende*), zından (zindan Far. *zindān*), zınaa ~ zına (zina Ar. *zinā*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-n-” korunur: analiz (analiz Rus. *analiz* < Yun.), anarhiya (anarşi Rus. *anarhiya* < Yun.), endüstriya (endüstri Rus. *industriya* < Lat.), interv’yu (röportaj Rus. *interv’yu* < İng.), banda (çete Rus. *banda* < İtl.), barışna (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), bint (sargı Rus. *bint* < Alm.), brezent (çadır bezi, tente, yelken bezi Rus. *brezent* < Hol.), abonent (abone Rus. *abonent* < Frs. *abonné*), davernes (vekâletname Rus. *doverennost’*), domna (maden fırını Rus. *domna*), gübürnatır ~ künadır (vali Rus. *gubernator*), ğarnitur (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.),

qabinet (kabine Rus. *qabinet*), qandidat (aday Rus. *qandidat* < Lat.), qoloniya (koloni Rus. *qoloniya* < Lat.), qomandir (komutan Rus. *qomandir*), qongress (kongre Rus. *qongress* < Lat.), qonqurs (yarışma Rus. *qonqurs* < Lat.), münöt (dakika Rus. *minuta*), panetike (fonetik Rus. *fonetika*), patınıs ~ batınıs ~ batunus (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), snaryad (makina; mermi Rus. *snaryad*), sobranie (toplantı Rus. *sobranie*), smena (değişiklik Rus. *smena*), variant (seçenek Rus. *variant* < Frs. *variante*), tehnik (teknik Rus. *tehnika* < Yun.), tonna (ton, bin kilogram Rus. *tonna* < Frs. *tonne*), transport (taşıma, nakliye, ulaşım Rus. *transport* < Lat.), tranşeya (siper Rus. *tranşeya* < Frs.), tıraşmanke (bir araba türü Rus. *traşbanqa*), zontik (şemsiye Rus. *zontik*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-n-” korunur: bayna (var Kalm. *baani* = var), boqono (kısa kaburga Moğ. *boğno* = kısa), çantu (Müslüman, sarık saran Çin. *çan*’ = sarık, örtü; *tou* = baş), fanza (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzı*), fintuza (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta, *tozi* = çubuk), kebenek (keçeden kaftan Moğ. *hevnək*), kent (şehir Soğd. *kanth*), kündö (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer), qanca (pipo Çin. *ğantsı*), qontaacı (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), mantuu (manti Dung. *mantou* = buharda pişen), mendibanti (selamette misiniz?; iyi misiniz? Kalm. *mendi* = sağ, salim; *bani* = var mısın?), möndü (sağ, selamet Kalm. *mendi* = sağ, salim), pintuza ~ puntozi (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta, *tozi* = çubuk), sancırğa (süs Moğ. *sancalğa*), senek (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*).

Konuşma dilinde alıntı sözcüklerde iç ses “-n-” ünsüzünün “-ñ-” ünsüzüne değiştiği görülür.¹³⁸ bañke (banka Rus. *banq*), tañke (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*). Ancak, imlada sözcüklerin Rusça şekilleri yazılır. Bu değişimin imlada gösterildiği örnekler de vardır: bardeñke (tekli silah Rus. *berdanqa*), cañgel ~ ceñgel (orman Far. *cenɡel*), çeñgel (pençe, çengel Far. *çengāl*), çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), dañza ~ dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin’in temel kanunu Çin. *dan*’tsı), keñsalar (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), keñiz (cimri, pinti Far. *kenes*), qoñur (sakin, yavaş Moğ. *honɡor*), pañsat (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*), sañgi (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*), sañza (bir ekmek türü Dung. *syantı*’tsı), zañgi (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), zañgi (zenci Ar. *zenci*), zañker (yeşil boya Far. *zenkār*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste -n- > -l- değişimi görülür: apsala (efsane Far. *efsāne*).

Bazı alıntı sözcüklerde -n- > -m- değişimi görülür: durucma (milis, asker Rus. *drujina*), gülamya (gezinti Rus. *gulyanie*), şumqar (sungur Moğ. *şonhor*).

¹³⁸ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 64.

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n- > -d-” değişimi görülür: **dandır** ~ **tandır** (tandır Far. *tennÿr*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n- > -t-” değişimi görülür: **dastaniya** (soruşturma Rus. *doznanie*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n-” ünsüzünün düştüğü görülür: **çatıraş** (satranç Far. *āadrenc*), **ğaltek** (tekerlek Far. *galūānek*), **mampazi** ~ **mompoziy** (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans’e* < Frs.).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-nn-” ikiz ünsüzünün tekleştiği görülür: **davernes** (vekâletname Rus. *doverennost’*), **qına** (kına Ar. *óinnā*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n-” ünsüzünün türediği görülür: **sancıra** (şecere Ar. *şecere*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste -nC- durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: **qaniyek** (konyak Rus. *qon’yaq*).

N. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-n” korunur: **balan** (falan Ar. *fulān*), **otan** ~ **batan** (vatan Ar. *vaūan*), **boston** (bostan Far. *bÿstān*), **buşayman** ~ **buşman** (pişman Far. *peşiman*), **caasin** (Yasin suresi Ar. *yāsīn*), **ceksen** (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksān*), **çandan** (oldukça, çok, o kadar Far. *çendān*), **darçın** (tarçın Far. *dārçīn*), **dastan** (destan Far. *destān*), **gülgün** (kırmızıya çalan Far. *gulgÿn*), **gülüstön** (güzel yer, gülistan Far. *gul-istān*), **ken** (maden kuyusu Far. *kān*), **kerben** (kervan Far. *qārbān*), **kerden** (boyun Far. *gerden*), **qayırdin** ~ **qayrıdin** (başka dinden olan Ar. *ğayr-dīn*), **qun** (kan Far. *ðÿn*), **maydan** (meydan Ar. *mejdān*), **mayın** (yumuşak; zayıf Ar. *mehīn*), **momun** ~ **muqmin** (mümin Ar. *mu’mīn*), **apsun** (efsun Far. *efsÿn*), **sayran** (seyran, gezinti Ar. *seyrān*), **saqun** (sakin Ar. *sākin*), **asman** (gökyüzü Far. *āsmān*), **şaymerden** (şahmerdan, yiğitlerin piri Far. *şāhī merdān*), **taqmin** (tahmin Ar. *taðmīn*), **ayban** (hayvan Ar. *óayvān*), **azan** (ezan Ar. *eōān*), **ziyan** (ziyan, zarar Far. *ziyān*), **zobun** (güçsüz, zayıf Far. *zebÿn*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-n” korunur: **balqon** (balkon Rus. *balqon* < Frs. *balcon*), **veteran** (eski asker; emekli, emektar Rus. *veteran*), **ğarnizon** (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), **ğospodin** (bey Rus. *ğospodin*), **ğrajdan** (vatandaş Rus. *ğrajdan*), **ğrammofon** (gramofon Rus. *ğrammofon* < Frs. *gramophone*), **keresin** (gaz yağı Rus. *kerosin*), **okean** (okyanus Rus. *okean* < Yun.), **qanton** (kanton Rus. *qanton* < Frs.), **qapitan** (kaptan; yüzbaşı Rus. *qapitan* < Frs.), **qarantin** (qarantina Rus. *qarantin* < Frs.), **qardoon** (sınırları belli yol, kordon Rus. *qordon*), **qlapan** (supap Rus. *qlapan*

< Alm.), qocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), qombayn (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), limon (limon Rus. *limon* < Yun.), mağazin (mağaza Rus. *mağazin* < Frs. *magasin*), partizan (çete savaşçısı Rus. *partizan*), ratsion (porsiyon Rus. *ratsion* < Alm.), vitamin (vitamin Rus. *vitamin* < Frs. *vitamine*), ekzamen (sınav Rus. *ekzamen* < Lat.), eşelon (askeri nakliye Rus. *eşelon*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-n” korunur: bulağasun (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), bulğun (samur Kalm. – Moğ. *bulğın*), burqan (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*), cañcun (askeri lider, genaral Çin. *tszyan* = yönetim, takım; *tszyun*’ = asker), çağaаn (bembeyaz Moğ. *tsağan*), çen (rütbe, unvan; omuzluk Çin. *syān*), çeen (in, mağara Moğ. *içeen*), duban (bölge Çin. *duan*), duudun ~ dürdün (bir Çin ipek türü Çin. *dau* = ipek, *duan* = parlak), qapqan (kapan Moğ. *havhan*), lañman ~ ılañman (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), lohan (yaşlı Dung. *lohan*; *la* = yaşlı; *han* = kişi, insan), mıtan (mayasız aş; kalın pirinç çorbası Çin. *mi* = pirinç, *tan* = çorba), şilen ~ şileen (Hanın halka verdiği yemek, şölen Moğ. *şölön*), taran (ekin Moğ. *taran*), türgön (tez, çabuk Moğ. *turgen*), oyen (büyük, kahraman Moğ. *noyön*), zubun (100 Kalm. *zuun*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-n > -m” değişimi görülür: cam-bı (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş + *bao* = değerli), cım-pañ (hapis, hücre Çin. *tszyan*’ = hapis + *fan*’ = suçlu), çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şagren*’), keremapam (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), mam-pañ (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk + *vañ* = devlet memuru), apiyim (afyon Ar. *āfyjñ*).

Bazı alıntı sözcüklerde “-n > -r” değişimi görülür: cubar-mek (gençken ölen Far. *cevān-merg*).

Alıntı sözcüklerde “-n > -ñ” değişimi görülür: cañ-güdö (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider + *guy* = mağaza, dükkan), cañ-cun (askeri lider, genaral Çin. *tszyan* = yönetim, takım + *tszyun*’ = asker), cım-pañ (hapis, hücre Çin. *tszyan*’ = hapis + *fan*’ = suçlu), daarıñ (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük + *cen* = kişi), düñ (toptan Çin. *dun*), ğañ-ğuñ (kahraman, yiğit Çin. *guan* = ünlü + *gun* = külhanbeyi; avare), qapsalañ (koru, bahçe Far. *ābsālān*), lañ-man ~ ılañ-man (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan* + *len* = soğuk, *myan* = un), luñ-tuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük + *tun* = yönetme), opoñ (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen), zuñ-tuñ (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider + *tuñ* = yönetme).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-n” türemesi görülür: cosun (nizam, kaide Moğ. *yosi*), ötögön (ay Moğ. *ötögö*), zalun (yiğit Kalm. *zalu*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-n” düşmesi görülür: dürbü (dürbün Far. *dÿr-bîn*), qoolu (sözlü Ar. *qavlen*).

ñ (н)

ñ. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından art damak, çıkış şekli bakımından akıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da geniz ünsüzüdür. Türkçenin tarihi dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde, ağızlarında görülen bir ünsüzdür. “Yumuşak damak n’si” olarak da tanımlanan bu ünsüzün oluşumu sırasında dudaklar açıktır, dil ucu “n” den daha geridedir.¹³⁹ Dilin ön kıyısı alt kesici dişlere dayanır, dilin arka sırtı yumuşak damağa doğru kalkar ve ağız boşluğunu kapatarak, soluğun burun boşluğundan çıkmasını sağlayıp, sesi genizleştirir.¹⁴⁰ Ses oluşurken ses telleri de titreşir.

Birlikte kullanıldığı ünlülere göre ince (ön) ve kalın (art) şekilleri bulunur:¹⁴¹

İnce: ceñe (yenge), teñir (Tanrı), teñ (eşit) v.b.

Kalın: oñoy (kolay), çoñoyuu (büyümek), añ (av) v.b.

Bu ünsüz, Kök Türkçeden beri kullanılagelmıştır. İ. Batmanov, “ñ” ünsüzünün Kök Türkçede ayrılmaya başladığını kabul eder ve “-ñız”, “-ğız” şekillerinin yan yana kullanılmasını buna bağlar. S. Çağatay ise “ñ” ünsüzünün oluşum bakımından kapanmalı damak fonemlerine (g, ğ, k, q) yakın olmasından dolayı “G” ünsüzü ile bazen değiştiğini savunur.¹⁴²

ñ. 2. Türkçe Sözcüklerde:

ñ. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

ñ. 2. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

ñ. 2. 1. 2. Ortada:

¹³⁹ Necip Üçok, *age.*, s. 57.

¹⁴⁰ Nevin Selen, *age.*, s. 91.

¹⁴¹ Ömer Demircan, *age.*, s. 48; Nevin Selen, *age.*, s. 92.

¹⁴² Filiz Kılıç, *agt.*, s. 261.

Örnek: keñeş (meclis, konsey), ceñe (yenge), oñoy (kolay), teñtuş (dost, ahbap), teñir (Tanrı), ceñil (hafif), qoñşu (komşu), eñsöö (arzulamak), çoñoyuu (büyümek), eñkeyüü (meyletmek), şaňgıroo (çangırdamak), çıñıruu (çığlık atmak), ceñiş (zafer).

Kullanıldığı Durum:

-VñV- durumunda kullanılır: ceñil (hafif), köñül (gönül), qoñur (konur, koyu kahverengi, kestane rengi), doñuz (domuz), keñeş (meclis, konsey), teñir (~ teñiri) (Tanrı), çıñır- (çığlık atmak), çoñoy- (büyümek), ceñiş (zafer).

VñV- durumunda kullanılır: oñoy (kolay).

-VñV durumunda kullanılır: cañı (yeni; taze; biraz önce, demin), ceñe (yenge).

-ñC- durumunda kullanılır: üzöñgü (üzengi), mañgi (~ meñgi) (ebedi), iñğay (uygun, elverişli durum), qoñşu (komşu), teñtuş (dost, ahbap), tıñşa- (dinlemek, duymak, kulak vermek), eñkey- (meyletmek), şaňgıra- (çangırdamak), eñse- (arzulamak).

ñ. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: ceñ (yen), çoñ (büyük), añ (zihin), bulçuñ (adale), öñ (beniz), teñ (eşit), miñ (bin), muñ (keder, üzüntü), calañ (sadece), bozoñ (tepecik), toñuu (donmak), eñ (en).

Kullanıldığı Durum:

-Vñ durumunda kullanılır: calañ (yalın, yalnız, tek; çıplak), soñ (sonra), miñ (1000), iriñ (irin), muñ (üzüntü, keder), tereñ (derin), çoñ (büyük), toñ- (donmak).

Vñ durumunda kullanılır: añ (zihin), öñ (beniz), eñ (en).

ñ. 2. 2. Özellikler:

ñ. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçe bazı sözcüklerde kullanılan iç ses “-ñ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde de korunmuştur: teñir ~ teñiri (< teñri DLT I-53; DTS 544) (Tanrı), cañı (< yañı DLT I-376; DTS 234) (yeni; taze; biraz önce, demin), mañgi ~ meñgi (< meñgü DLT I-44; DTS 341; beñgü DTS 94) (ebedi), köñül (< köñül DLT I-152; DTS 315) (gönül), qoñur (< qoñur DLT III-363) (koyu kahverengi, kestane rengi), oñoy (< oñay DTS 367) (kolay), doñuz (< toñuz DLT I-304; DTS 575) (domuz), keñeş (< keñeş DTS 299) (meclis, konsey), ceñe (< yeñge ETG 310; DTS 256) (yenge), ceñil (< yeñil DTS 256) (hafif), qarañğı (< qarañgu ~ qarañqu DTS 424) (karanlık), deñiz (< teñiz DLT I-100; DTS 552) (deniz), tıñşoo (< tıñla- DLT III-403; DTS 568) (dinlemek; duymak), cañıluu (< yañıl- DTS 234) (yanılmak).

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-y-” ünsüzüne değiştiği görülür: müyüz (< miñiz EUTS 88; müñüz ~ müyüz EUTS 90; müñüz

DLT I-504; müyüz DTS 352) (boynuz), köynök (< köñlek DLT III-350; DTS 315) (gömlek; kadın elbisesi).

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-ğ-” sesine değişimi görülür: calğız (< yalñus DLT I-333; yalıñus ~ yalñus OTG 258; yalañuz DTS 227; calyuz DTS 640) (yalnız, tek).

Eski Türkçede iki ünlü arasında kalan “-ñ-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde düştüğü ve ikincil uzun ünlü oluşturduğu görülür.¹⁴³ söök (< süñük, siñük ETG 295; söñük DTS 511) (kemik), caaq (< yañaq DLT III-376; DTS 233) (yanak; bazı nesnelerin yan yüzü), eek (< eñek DLT I-135) (çene; alt dudak).

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-m- ~ -n-” ünsüzüne değiştiği görülür: tırmaq ~ tırnaq (< tırñaq DLT I-134; DTS 569; tırñaq ~ tırañaq DTS 569) (tırnak).

ñ. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçe bazı sözcüklerde kullanılan son ses “-ñ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde de korunmuştur: oñ (< oñ DTS 367) (sağ), tereñ (< teriñ EUTS 153; DTS 554) (derin), miñ (< miñ DLT I-243; biñ DTS 101; miñ DTS 344) (1000), muñ (< muñ DLT III-33; DTS 350) (üzüntü, keder), iriñ (< iriñ DLT I-135) (irin), calañ (< yalañ OTG 258; DTS 227) (yalın, sadece; çıplak), añ (< añ + çı “avcı” EUTS 11; DTS 46) (av hayvanı), soñ (< soñ DLT III-357; DTS 508) (sonra), qalıñ (< qalıñ OTG 245; DTS 412) (mihir), öñ (< öñ ‘renk’ DLT I-41; DTS 385) (beniz, renk), tañ (< tañ DLT I-170; DTS 532) (tan vakti; şaşıрма), teñ (< teñ DLT III-355; DTS 551) (denk, eşit), toñuu (< toñ- DLT III-391; DTS 575) (donmak).

Eski Türkçe bazı sözcüklerde kullanılan son ses “-ñ”, Kırgız Türkçesinde “-n” ünsüzüne dönüşmüştür: qayın (< qayıñ DLT I – 32; DTS 404) (kayın ağacı), anın (< anıñ DLT I-27) (onun).

Kırgız Türkçesinde şart kipinin iyelik kökenli şahıs eklerinden ikinci tekil ve ikinci çoğul şahıs çekiminde de “ñ” ünsüzü görülür: oqusañ (‘okusan’ 2. Tekil Şahıs), süysöñör (‘sevseniz’ 2. Tekil Şahıs). Aynı çekimin daha nezaketli söylenişinde de görülür: oqusañız (‘okusanız’ 2. Tekil Şahıs), süysöñüzdör (‘sevseniz’ 2. Tekil Şahıs).¹⁴⁴

ñ. 3. Alıntı Sözcüklerde:

¹⁴³ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

¹⁴⁴ Şart çekimi için Krş.: Cahit Başdaş - Abdülmukaddes Kutlu, **age.**, s. 95; Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 240.

ñ. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

ñ. 3. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

ñ. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: aňgire (acele etmek Far. *hengār*), üñkür-nañkir (Münker-Nekir Ar. *münker nākir*), bardeñke (tekli silah Rus. *berdanqa*), cañgel ~ ceñgel (orman Far. *cengel*), cañgüdö (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider; *guy* = mağaza, dükkan), cañcal (kavga, tartışma Çin. – Far.), cañcun (askeri lider, general Çin. *tszyan* = yönetim, takım; *tszyun'* = asker), carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), çeñgel (pençe, çengel Far. *çengāl*), çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), dañza ~ dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszi*), dañq (ünvan, nam Far. < Çin.), diñse (makamı, idareyi tasdikleyen taş Çin.), küñütay (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), luñtuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük; *tun* = yönetme), ılañman ~ lañman (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), meñdubana (ilaç yapımında da kullanılan bir bitki türü Far. *bengì-divāne*), pañsat (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*), sañgi (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*), sañza (bir ekmek türü Dung. *syān'tszi*), sarpeñke (iyi cins renkli bez Rus. *sarpinqa*), suñduñ (askeri unvan Çin.), şañşuur (birleşik altın Çin.), şañıya (nahiye müdürü Çin.), şırañqana ~ şirinqana ~ şirinqama (bahşış Far. *şirin* = tatlı, *qame* = dilek), tañger (bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker, *guar* = unsur, üye), zañker (yeşil boya Far. *zenkār*).

Kullanıldığı Durum:

-VñV- durumunda yaygın olarak kullanılmaz: küñütay (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), keñiz (cimri, pinti Far. *kenes*), qoñur (sakin, yavaş Moğ. *hongor*), şañıya (nahiye müdürü Çin.).

-Cñ- durumunda kullanılmaz.

-ñC- durumunda yaygın olarak kullanılır: aycañcuñ (komutan, lider Çin.), añgeme (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), bardeñke (tekli silah Rus. *berdanqa*), cañgel ~ ceñgel (orman Far. *cengel*), cañgüdö (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider; *guy* = mağaza, dükkan), carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), çeñgel (pençe, çengel Far. *çengāl*), çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), dañza ~ dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszi*), lañman ~ ılañman (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan*; *len* = soğuk, *myan* = un), mañgi ~ bañgi (uyuşturucu kullanan Far. *bengì*), sarpeñke (iyi cins

renkli bez Rus. *sarpinqa*), suñduñ (askeri unvan Çin.), şañşuur (birleşik altın Çin.), zañgi (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*).

-ñC durumunda nadiren kullanılır: dañq (ünvan, nam Far. < Çin.).

ñ. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: buduñ-çañ (boy savaşı Kırg. – Çin. *çañ* = savaş, kavga), badırañ (salatalık Far. *bādreñ*), caysañ (boyun lideri Moğ.), cañ (savaş, kavga Çin.), cucañ (lider Çin.), cımpañ (hapis, hücre Çin. *tszyan'* = hapis, *fan'* = suçlu), cıñ (560 gramlık ölçü birimi Çin.), çañ (bir müzik aleti Far. *çeng*), daarıñ (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi), düñ (toptan Çin. *dun*), ğañguñ (kahraman, yiğit Çin. *guan* = ünlü, *gun* = külhanbeyi; avare), qañ (ev içerisindeki sıcak bir kısım Çin.), qañ (birleştirme, lehim yeri Çin. – Moğ. *ğañ* = delik, yarık), qapsalañ (koru, bahçe Far. *ābsālān*), qoşañ (bir yemek türü Çin.), luñtuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük; *tun* = yönetme), olpoñ (vergi, haraç Kırg. - Moğ.), ılañ (aksak, çolak Far. *leng*), mampañ (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk; *vañ* = devlet memuru), mañ (uyuşturucu madde Far. *beng*), palañ (bir eyer takımı, palan Far. *pālān*), popoloñ (boydan yarılmış kalasın yarısı; içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*), opoñ (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen), ireñ ~ ırañ ~ rañ (renk, görünüm Far. *reng*), sarsañ (sayıklama Far. *ser-sām*), şañ (azamet, ihtişam Çin.), şıypañ (pamuk tarlasındaki bir yanı açık örtme Çin.), tañ (zor durum, darlık Far. *teng*), vañ (prens Çin.), zañ (örf, adet; kanun Moğ.), zuñtuñ (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider, *tuñ* = yönetme).

Kullanıldığı Durum:

-Vñ durumunda kullanılır: cañ (savaş, kavga Çin.), cıñ (560 gramlık ölçü birimi Çin.), daarıñ (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi), ğañguñ (kahraman, yiğit Çin. *guan* = ünlü, *gun* = külhanbeyi; avare), qoşañ (bir yemek türü Çin.), olpoñ (vergi, haraç Kırg. - Moğ.), ılañ (aksak, çolak Far. *leng*), palañ (bir eyer takımı, palan Far. *pālān*), popoloñ (boydan yarılmış kalasın yarısı; içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*), opoñ (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen), vañ (prens Çin.), zañ (örf, adet; kanun Moğ.).

ñ. 3. 2. Özellikler:

ñ. 3. 2. 1. Ortada:

Arapça, Farsça ve Rusça'dan alıntı sözcüklerde birincil olarak iç seste “-ñ-” kullanımı yoktur.

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ñ-” türemesi görülür: luñtuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük + *tun* = yönetme), üñkür-nañkir (Münker-Nekir Ar. *münker nākir*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-ñ-” ünsüzünün “-z-” sesine değiştiği görülür: aş-puzul (yemek satılan dükkan Kırg. – Çin. *puñi* = dükkan).

ñ. 3. 2. 2. Sonda:

Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-ñ” korunur: badırañ (salatalık Far. *bādreñ*), çañ (bir müzik aleti Far. *çeng*), ılañ (aksak, çolak Far. *leng*), mañ (uyuşturucu madde Far. *beng*), ireñ ~ ırañ ~ rañ (renk, görünüm Far. *reng*), tañ (zor durum, darlık Far. *teng*).

Arapça ve Rusça’da “ñ” ünsüzü olmadığından bu dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde birincil olarak “ñ” ünsüzü yoktur.

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde son ses “-ñ” korunur: buduñ-çañ (boy savaşı Kırg. – Çin. *çañ* = savaş, kavga), qañ (birleştirme, lehim yeri Çin. – Moğ. *gañ* = delik, yarık), mampañ (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk; *vañ* = devlet memuru), zuñtuñ (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider, *tuñ* = yönetme).

Bazı alıntı birleşik sözcüklerde ilk sözcüğün son sesinde “-ñ > -n” değişimi görülür: ban-duulu (büyük davul Çin. – Ar. *bañ-ùabl*), san-qazına (zenginlik Moğ. – Ar. *señ-òazine*).

P - p (П-п)

P. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından çift dudak, çıkış şekli bakımından süreksiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Sesin oluşumu şöyle açıklanır: “Ötümsüz ‘p’ sesinin çıkarılmasında kapanma iki dudak arasında olur, alt çene biraz aşağıya doğru sarkar, dil ses çıkarma işlemine katılmaz ve ses telleri titreşime geçmez.”¹⁴⁵

“p” ünsüzü sözcük ve hece sonlarında daha baskılı, soluklu bir şekilde çıkar. Bunun sebebi şöyle açıklanır: “Bunun niçin böyle olduğunun sebebini kapanma fonemlerinin oynaklanma biçiminde aramak gerekir. Gerçekten bu fonemlerin oynaklanmasında, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, kapanmanın açılması ile birlikte, kapanma yerinin arkasında toplanan ve sıkışan nefes anî olarak dışarıya itilir. İşte, ardından başka fonem gelmeyen veya bir kesinti ile biten kelime veya hece sonlarında bu fonemin soluklu olduğu hissini uyandıran bu keyfiyet olsa gerek.”¹⁴⁶

¹⁴⁵ Nevin Selen, *age.*, s. 77.

¹⁴⁶ Necip Üçok, *age.*, s. 41.

P. 2. Türkçe Sözcüklerde:

P. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

P. 2. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

S.G.Clauson, P.Aalto gibi bazı dilcilere göre Altay dillerinde olduğu gibi Türkçede de birincil olarak “p” yoktur, Türkçedeki sözcük başındaki “p-”, “b-”den gelişen ikincil bir sestir. A.V.Gabain, beş farklı ağız tespit ettiği Eski Türkçede Brahmi ağızında ön seste çoğunlukla ‘p-’nin hakim olduğunu belirtmektedir. W.Bang da Eski Türkçede bazı ağızların kelime başında ‘b-’ yerine ‘p-’ ye sahip bulunduğunu ve dolayısıyla bunun bir ağız özelliği olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷ A.M.Şçerbak ise, Ana Türkçede söz başında “b-” ünsüzünün bulunmadığını kabul ettiğinden ön ses “b-” yerine “p-” ünsüzünü tercih etmiş ve birincil olan “p-” nin Ana Türkçenin geç devirlerinde cümle vurgusu etkisiyle ötümlüleşerek “b-” olduğunu, “p- > b- > m-” değişiminin yerleşerek Türk dillerinde “b- ~ m-” nin ortaya çıktığını düşünür. Kuzeydoğu Türk lehçelerinde bu “b-” nin yeniden ötümsüzleşerek “p-” ye döndüğünü, bu sebeple bugün Hakas, Şor ve Çuvaş Türkçeleri dışındaki lehçelerde “p-” ünsüzü ile başlayan kelimelerin alıntı olduğunu ifade eder.¹⁴⁸

Türkçede sözcük başında “p-” ünsüzünün birincil olarak bulunup bulunmadığı hakkında farklı görüşlerin olduğu görülür. Ancak Kök Türkçede olduğu gibi Kırgız Türkçesi yazı dilinde de Türkçe sözcüklerde ön ses “p-” kullanımı yoktur.

P. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: öpkö (akciğer), capayı (yabani), çılpaq (çapak), kirpik (kirpik), çipçañ (tam olarak), çapan (ceket, elbise), elpek (hızlı, çevik), qaptoo (kaplamak), çapçuu (eşinmek), qapalanuu (üzülmek), çılpaqtoo (çapaklamak), tüptöö (çapalamak), tapşıruu (yapmak; emanet etmek).

Kullanıldığı Durum:

-VpV- durumunda kullanılır: cıpar (misk), çapan (ceket, elbise), capıraq (~ calbırak) (yaprak), topuraq (toprak), köpürö (köprü), capayı (yabani).

-VpV durumunda kullanılır: töpö (tepe).

VpV durumunda kullanılır: apa (anne).

¹⁴⁷ Ercan Alkaya, **age.**, s. 85.

¹⁴⁸ Filiz Kılıç, **agt.**, s. 144.

-**pC**- durumunda kullanılır: **çıpçañ** (tam olarak), **öpkö** (akciğer), **topta-** (toplamak), **qapta-** (kaplamak), **çapça-** (eşinmek), **tüptö-** (çapalamak), **tapşır-** (yapmak; emanet etmek).

-**Cp**- durumunda kullanılır: **elpek** (hızlı, çevik), **arpa** (arpa), **kirpi** (kirpi), **kirpik** (kirpik), **körpö** (kuzu derisi; küçük dar yorgan), **çolpon** (çolpan, Zühre yıldızı), **çılpaq** (çapak).

P. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: **çalap** (ayran), **ep** (yetenek), **köp** (çok), **sap** (sap, tutacak; dize), **tüp** (kök, dip), **cip** (ip), **çöp** (ot).

Kullanıldığı Durum:

-**Vp** durumunda kullanılır: **cip** (ip), **sap** (sap, tutacak; dize), **köp** (çok), **cap-** (kapatmak, örtmek), **qap-** (kapmak; ısırarak, dişlemek).

-**Cp** durumunda kullanılır: **alp** (kahraman).

Vp durumunda kullanılır: **ep** (yetenek).

P. 2. 2. Özellikler:

P. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” seslerinin korunduğu görülür: **arpa** (< **arpa** DLT I-123; DTS 53), **kerpiç** (< **kerpiç** DTS 301) (kerpiç), **kirpi** (< **kirpi** DLT I-415; DTS 309) (kirpi), **kirpik** (< **kirpik** DLT I-478; DTS 309) (kirpik), **köpürö** (< **köprüg** EUTS 78; **köprük** DTS 317) (köprü), **topuraq** (< **topraq** DLT I-15; DTS 575) (toprak), **apa** (< **apa** DTS 47 ‘büyük kız kardeş’) (anne), **cıpar** (< **yıpar** DLT I-327; DTS 267) (misk, güzel koku), **öpkö** (< **öpke** DLT I-128; DTS 387) (akciğer; dargınlık), **şıpıruu** (< **sipir-** EUTS, 136) (süpürmek), **tapşırıu** (< **tapçur-** DLT II-175) (teslim etmek, emanet etmek).

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” seslerinin “-b-” sesine değiştiği görülür: **tebüü** (< **tepi** DLT I-27; DTS 552) (tekme; tepme), **kebek** (< **kepek** DLT I-390) (kepek), **töbö** (< **töpö** OTG 255; **töpü** DTS 580) (tepe), **cibek** (< **yipek** KTS, 324) (ipek), **köbük** (< **köpük** OTG 248; **köpük** ~ **köpik** DTS 317) (köpük), **cabışuu** (< **yapış-** DLT III-70; DTS 236) (yapışmak), **tabınuu** (< **tapın-** DLT II-240; DTS 534) (tapınmak; hizmet etmek).

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” seslerinin “-m-” ye değiştiği görülür: **teminüü** (< **tepin-** DLT II-140; DTS 552) (tepinmek).

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” seslerinin düştüğü görülür: **cuqa** (< **yupqa** DLT II-294; DTS 281) (ince).

“p” ünsüzü, ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda iki ünlü arasında kalan “-p-” ünsüzü tonlulaşarak “-b-” sesine dönüşür: ç**a**buul (< ç**a**p-uul) (baskın), tab**i**şmaq (< tap-ışmaq) (bilmece), kö**b**öytüü (< kö**p**-öytüü) (çoğaltmak; çarpmak), teb**e**löö (< tep-ele-öö). Özellikle “p” ünsüzü ile biten bir sözcüğün mastar eki aldığı anda tonlulaşarak “b” sesine dönüşümü sıkça görülen bir değişimdir: qol ç**a**buu (< ç**a**p-uu) (alkışlamak), tab**u**u (< tap-uu) (bulmak), seb**ü**ü (< sep-üü) (serpmek).

-pC- durumunda diğer ünsüzlerle birlikte aynen korunan “-p-” ünsüzü (ö**p**kö, to**p**ta-), “-r-” ünsüzü ile kullanıldığında (-pr-) iki ünsüz arasında ünlü türemesinin olduğu (-pVr-) görülür: to**p**uraq (toprak), kö**p**ürö (köprü).

P. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçede son seste yer alan bazı “-p” seslerinin korunduğu görülür: kö**p** (< kö**p** DLT I-319; DTS 317) (çok, bol), al**p** (< al**p** DLT I-41; DTS 36) (kahraman, yürekli, yiğit; iri ve çok uzun boylu kişi), tü**p** (< tü**p** DLT III-119; DTS 598) (kök, dip), ci**p** (< yı**p** I-158; DTS 267) (ip), sa**p** (< sa**p** DLT III-145; DTS 485) (sap, tutacak; dize), ca**p**- (< ya**p**- DTS 235) (kapattı, örttü), qa**p**tı (< qa**p**- DTS 420) (kaptı).

“-p” ile biten zarf fiil eki ünlü ile başlayan yardımcı fiil ile beraber telaffuz edildiğinde “-p > -b > -w” değişimi oluşur. Bu, yazı diline yansımaz: kütü**w** atat (< kütü**p** atat < kütü**p** catat) (bekliyor), süylö**w** atat (< süylö**p** atat < süylö**p** catat) (söylüyor), cazı**w** aldı (< cazı**p** aldı) (yazdı).¹⁴⁹

“-p” ile biten sözcükler “-p” zarf fiilini alırken sözcüğün sonundaki “-p” ünsüzü önce “b” ye, daha sonra “-w” ünsüzüne dönüşür ve ardından düşerek uzun ünlü oluşturur:¹⁵⁰ ça**p** (< çawı**p** < ç**a**p + ı**p**) (vurup), ta**p** (< tawı**p** < ta**p** + ı**p**) (bulup).

P. 3. Alıntı Sözcüklerde:

P. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

P. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: paana ~ maana (bahane, sığıntı Far. *bahāne*), payda (belli, açık Far. *peydā*), payiz (faiz Ar. *fā’iz*), pal (fal Ar. *fāl*), palaz (palas, küçük dokuma kilim Far. *pelās*), palan

¹⁴⁹ “Güney ağızlarında uzun ünlülerin bulunduğu kelimelerin yerine diftonglu şekillerin kullanıldığı görülür: tirüw ~ tirüü, sow ~ soo, elüw ~ elüü (Filiz Kılıç, *agm.*, s. 66).

¹⁵⁰ Ahmet Buran, *agm.*, s. 292.

(falan Ar. *fulān*), **palan** (bir eyer takımı, palan Far. *pālān*), **palata** (kamara Rus. *palata*), **palvan** (pehlivan Far. *pehlevān*), **palitsey** (polis Rus. *palitsey* < Alm.), **paloo** (pilav Far. *pelāv*, *pilāv*), **pan** (fen Ar. *fenn*), **panar** (fener Rus. *fonar'*), **panetike** (fonetik Rus. *fonetika*), **pandi** ~ **pant** (öğüt Far. *pend*), **panca** ~ manca (beş parmak, pençe Far. *pence*), **parbana** ~ **parvana** (lamba etrafında dönen kelebek, pervane Far. *pervāne*), **paranda** (kuş Far. *perende*), **parz** ~ **parız** (farz Ar. *farḥ*), **parzant** ~ **perzent** (çocuk Far. *ferzend*), **parq** (fark Ar. *farq*), **parq** (park Rus. *parq* < İng.), **parlament** (parlamento Rus. *parlament* < Alm.), **parman** (ferman Far. *fermān*), **pars** (Fars Far. *fārs*), **pasılke** (posta kolisi Rus. *posılqa*), **patpiske** (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), **pende** (kul Far. *bende*), **pitir** (fitir Ar. *fiūra*), **popoloñ** (boydan yarılmış kalasın yarısı; içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*), **poroşoq** (toz deterjan Rus. *poroşoq*), **pöüş** (kurnaz, şeytan Ar. *fāóiş*), **profsoyuz**¹⁵¹ (sendika Rus. *profsoyuz*), **pahta** (pamuk Far. *paðte*), **pañsat** (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*), **paysa** (50 grama yakın bir ağırlık ölçüsü Far. *payse*).

Kullanıldığı Durum:

pV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **padışa** (padişah Far. *pādşāh*), **pay** (ayak Far. *pāy*), **payğambar** (peygamber Far. *peygām-ber*), **payda** (fayda Ar. *fā'ide*), **payda** (belli, açık Far. *peydā*), **panar** (fener Rus. *fonar'*), **panetike** (fonetik Rus. *fonetika*), **pandi** ~ **pant** (öğüt Far. *pend*), **panca** (beş parmak, pençe Far. *pence*), **pintuza** ~ **puntozu** (nohut unundan erişte Dung. *fintozu*; *fin* = nişasta, *tozu* = çubuk), **pir** (yaşlı Far. *pîr*), **pitir** (fitir Ar. *fiūra*), **piyada** (piyade Far. *piyāde*), **poroşoq** (toz deterjan Rus. *poroşoq*), **pöüş** (kurnaz, şeytan Ar. *fāóiş*), **pañsat** (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*).

pC- durumunda nadiren kullanılır: **plyus** (artı Rus. *plyus* < Lat.), **priğovor** (karar, hüküm, sözleşme Rus. *priğovor*), **problema** (problem Rus. *problema* < Yun.), **profsoyuz** (sendika Rus. *profsoyuz*).

P. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **alippe** (alfabe Ar. *elif-bā*), **apaz** (söz, ifade Ar. *lafō*), **apat** (afet Ar. *āfet*), **apendi** (efendi; Nasrettin Hoca Yun.), **apiyim** (afyon Ar. *āfyÿn*), **apız** (hafız Ar. *ōāfiō*), **aşlampu** (nohut unundan yapılan bir yemek Kırg. – Çin. *lañfu* = nohut unu), **çapar** (örme duvar Far. *çeper*), **dapa** (defa, kez Ar. *defēa*), **depkir** (tekbir Far. *tekbîr*), **depter** (defter Far. *defter*), **mampar** (hamurlu ve bol etli bir yemek Dung.), **moysoput** (ak saçlı, ihtiyar Far. *safid-muy*), **naapa** (iki tekerlekli araba Çin. *mapı*, *maapa*), **napat** (ölme, yok olma Far. *nā-bÿd*),

¹⁵¹ Bu sözcük Rusça “professional’nie soyuzı (mesleki birlik)” nın kısaltmasıdır.

nampay (arkadaş, dost, yakın Far. *hem-pāy*), napaqa (nafaka Ar. *nafaqa*), sapsaňke (yulaf Rus. *ovsyanqa*), sarpay (erkek kaftanı Far. *ser-pāy*), sarpeňke (iyi cins renkli bez Rus. *sarpinqa*), serepçile (dikkatle bakmak Moğ. *saravçlah*), sopusu (sofu Ar. *āyfi*), ıspat (ispat Ar. *iābāt*), ıstıqpar (istiğfar, tövbe Ar. *istiğfār*), şalpar (şalvar Far. *şelvār*), şapaat (şefaar Ar. *şefāeat*), şapke (şapka Rus. *şapqa*), şapqat (şefkat Ar. *şefqat*), şopur (şoför Rus. *şofyör* < Frs. *chauffeur*), şıypaň (pamuk tarlasındaki bir yanı açık örtme Çin.), şıpa ~ şıpaa (şifa Ar. *şifā*'), taypa ~ taypı (tayfa, zümre Ar. *ūā'ife*), topon (tufan Ar. *ūyfan*), taşpiş (telaş, endişe Ar. *teşviş*), ozuypa (vazife Ar. *vaôife*), zampar (kara kış Ar. *zemherir*), zıyapat (ziyafet Ar. *phiyāfet*), zirapa (yaraşır, güzel Ar. *ôarife*), zulpuqor (Zülfikar Ar. *ôu-fiqār*).

Kullanıldığı Durum:

-VpV- durumunda yaygın olarak kullanılır: boporos (sigara Rus. *papirosa* < Pol.), caarapiya ~ cuğrapiya (coğrafya Ar. *cuğrāfiya*), capaa (cefa Ar. *cefā*), çapar (örme duvar Far. *çeper*), deputat (milletvekili Rus. *deputat* < Lat.), keperet (kefâret Ar. *keffâret*), kepil (kefil Ar. *kefil*), kepin ~ kemin (kefen Ar. *kefen*), kepiç (kışlık bot Far. *keş*), keremapam (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), köpös ~ köpöş (satıcı Rus. *qupets*), qapas (kafes Far. *qafes*), qapilet (gaflet Ar. *ğaflet*), qapital (sermaye, para Rus. *qapital* < Frs. – İng.), qapitan (kaptan; yüzbaşı Rus. *qapitan* < Frs.), qapız (hafız Ar. *ôāfiô*), qapır (kâfir Ar. *qāfir*), qlapan (supap Rus. *qlapan* < Alm.), kıyapat (kıyafet Ar. *qiyāfet*), oqqupatsiya (işgal Rus. *oqqupatsiya* < Lat.), munapıq (münafık, iki yüzlü Ar. *munāfiq*), musapır (misafir Ar. *musāfir*), napat (ölme, yok olma Far. *nā-byd*), ırapıs (reps kumaşı Rus. *reps*), sapar (sefer, yolculuk Ar. *sefer*), sapat ~ sıpat ~ supat (sıfat, vasıf Ar. *āifat*), separator (sütten kaymağı ayıran makina Rus. *separator* < Lat.), tanapis (tenefüs, dinlenme Ar. *teneffus*), zapas (tedbir; yedek Rus. *zapas*), zıyapat (ziyafet Ar. *phiyāfet*).

-VpV- durumunda nadiren kullanılır: dapa (defa, kez Ar. *defā*), lupa (mercek Rus. *lupa* < Frs.), naapa (iki tekerlekli araba Çin. *mapı*, *maapa*), arapa (arefe Ar. *êarefe*), şıpa (şifa Ar. *şifā*').

VpV- durumunda yaygın olarak kullanılır: apaz (söz, ifade Ar. *lafô*), apat (afet Ar. *āfet*), apendi (efendi; Nasrettin Hoca Yun.), aport (yanağı kırmızı elma çeşidi Rus. *aport*), apiyim (afyon Ar. *āfyin*), apız (hafız Ar. *ôāfiô*), opaa (vefa, iyilik Ar. *vefā*'), opat ~ opot ~ apat ~ upat (vefat, ölüm Ar. *vefāt*), opera (opera Rus. *opera* < Lat.), opoň (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen), opuz ~ opus (icra, haciz Rus. *opis*'), opuza (korkutma Far. *pābysi*), üpükö (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), ıpilas (iflas; pis; murdar Ar. *iflās*), epos (destan Rus. *epos* < Yun.).

VpV durumunda kullanılır: **üppü** (bağışlama, af Ar. *èafv*).

-Cp- durumunda yaygın olarak kullanılır: a**şlampu** (nohut unundan yapılan bir yemek Kırg. – Çin. *lañfu* = nohut unu), cı**mpa**ñ (hapis, hücre Çin. *tszyan'* = hapis, *fan'* = suçlu), g**ospital'** (hastane Rus. *gospital'* < Frs.), g**ospodin** (bey Rus. *gospodin*), k**empir** (yaşlı Far. *kem-pir*), k**empiske** (değiştirme Rus. *qonfiskatsiya*), k**emput** (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), qale**mpir** (kırmızı toz biber Yun. – Far.), qor**pus** (gövde Rus. *qorpus*), qul**pu** (kilit Far. *qufl*), l**ampa** (lamba Rus. *lampa*), l**ampük** (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*), ol**po**ñ (vergi, haraç Kırg. - Moğ.), ü**lpöt** (ülfet, dostluk Ar. *ulfet*), m**ampazi** ~ mom**poziy** (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans'e* < Frs.), m**ampa**ñ (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk; *vañ* = devlet memuru), m**ampar** (hamurlu ve bol etli bir yemek Dung.), im**perializm** (emperyalizm Rus. *imperializm* < Lat.), n**ampay** (arkadaş, dost, yakın Far. *hem-pāy*), ras**piske** (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), sar**pay** (erkek kaftanı Far. *ser-pāy*), sar**pe**ñke (iyi cins renkli bez Rus. *sarpinqa*).

-pC- durumunda kullanılır: ap**sala** ~ ap**sana** (efsane Far. *efsāne*), ap**sun** (efsun Far. *efsün*), ap**ta** (hafta Far. *hefte*), ap**teqa** (eczane Rus. *apteqa* < Yun.), ap**tie**k ~ ap**teek** (Kuran'ın yedide biri; devrim öncesi mekteplerde bir okuma yöntemi Far. *heft-yek*), ip**tidai** (başlangıç, ilk Ar. *ibtidā'i*), ip**tar** (iftar Ar. *ifūār*), gip**noz** (hipnoz Rus. *gipnoz* < Yun.), qap**qan** (kapan Moğ. *havhan*), qap**sala**ñ (koru, bahçe Far. *ābsālān*), qap**ta**ğay (yabani deve Moğ. *havtğay*), şap**ke** (şapka Rus. *şapqa*), şap**qat** (şefkat Ar. *şefqat*), tap**sir** (tefsir Ar. *tefsir*), tap**ti**ş (teftiş Ar. *teftiş*).

-pC durumunda kullanılır: gip**s** (alçı Rus. *gips* < Yun.).

P. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: ü**p** (mirastan hisse Moğ. *üb*), ü**r**p (örf Ar. *èurf*), canu**p** (güney Ar. *cenyb*), carkö**p** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), cu**p** (çift, çifte Far. *cuft*), ç**ap** (sol Far. *çep*), da**p** (dört köşeli bir müzik aleti Far. *def*), ade**p** (edep Ar. *edeb*), ke**p** (söz Far. *gep*), qarı**p** (garip Ar. *ğarib*), qarı**p** (garp, batı Ar. *ğarb*), qu**p** (tamam, iyi, güzel Far. *öyb*), qıla**p** (kın, kap, kılıf Ar. *ğilāf*), oqo**p** (siper Rus. *oqop*), ala**p** (ot, yem Far. *èalaf*), mağrı**p** ~ mağrı**p** (batı Ar. *mağrib*), mayna**p** (çayırılık Far. *pāyîn-āb*), mekte**p** (okul Ar. *mekteb*), murş**ap** ~ mirş**ap** (gece bekçisi; bir polis memuru Far. *mîr-şeb*), mansa**p** (makam, mevki, rütbe Ar. *menāeb*), nası**p** (nasip Ar. *naāib*), arba**p** (erbap Ar. *erbāb*), ari**p** ~ arı**p** (harf Ar. *óarf*), sa**p** (saf, temiz; saf, sıra Ar. *āāf*), sar**ap** (sarraf, kuyumcu Ar. *āarrāf*), sar**p** (şekil bilgisi Ar. *āarf*), sebeb**p** (sebepe Ar. *sebeb*), şaq**ap** (ark, kanal Far. *şāð-abe*), şara**p** (şarap Ar. *şerāb*), şara**p** (şeref Ar. *şeref*), şari**p** ~ şarı**p** (şerif Ar. *şerif*), taqlı**p** ~ takılı**p** (teklif Ar. *teklif*), tal**ap** (talep Ar. *ùaleb*), ta**p** (sıcak;

zaman Far. *tāb*), **toop** (tavaf Ar. *ùavāf*), **tanap** (ip, halat; 1/6 hektarlık yüzey ölçüsü Ar. *ùenāb*), **vacip** (vacip Ar. *vācib*), **vaqup** ~ **uvaqip** (vakıf Ar. *vaqf*), **zarbap** (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*), **zardep** (mazlum, korkutulmuş Far. *zerd-āb*), **zarp** (darp, vurma Ar. *êarbe*), **zayıp** (eş, kadın Ar. *øaèif*).

Kullanıldığı Durum:

-**Vp** durumunda yaygın olarak kullanılır: **canup** (güney Ar. *cenÿb*), **carköp** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), **coop** (cevap Ar. *cevāb*), **kenep** (kenevir Far. *kenif*), **kitep** (kitap Ar. *kitāb*), **kep** (söz Far. *gep*), **mikrosqop** (mikroskop Rus. *mikrosqop* < Yun.), **munasip** (münasip Ar. *munāsib*), **murşap** ~ **mirşap** (gece bekçisi; bir polis memuru Far. *mîr-şeb*), **tap** (sıcak; zaman Far. *tāb*), **tarap** (taraf Ar. *ùaraf*), **tartip** (tertip, düzen Ar. *tertîb*), **toop** (tavaf Ar. *ùavāf*), **zardep** (mazlum, korkutulmuş Far. *zerd-āb*).

Vp durumunda nadiren kullanılır: **üp** (mirastan hisse Moğ. *üib*).

-**Cp** durumunda nadiren kullanılır: **ürp** (örf Ar. *èurf*), **keyp** (keyif Ar. *keyf*), **qalp** (yalan Ar. *qalb*), **zarp** (darp, vurma Ar. *êarbe*).

P. 3. 2. Özellikler:

P. 3. 2. 1. Başta:

Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “p-” korunur: **pada** (boynuzlu hayvan; inek Far. *pāde*), **padar** (baba Far. *peder*), **padışa** (padişah Far. *pādşāh*), **pay** (ayak Far. *pāy*), **paygambur** (peygamber Far. *peygām-ber*), **payda** (belli, açık Far. *peydā*), **paq** (temiz Far. *pāk*), **pakiza** (temiz Far. *pākize*), **palaz** (palas, küçük dokuma kilim Far. *pelās*), **palañ** (bir eyer takımı, palan Far. *pālān*), **palvan** (pehlivan Far. *pehlevān*), **paloo** (pilav Far. *pelāv*, *pilāv*), **pandı** ~ **pant** (öğüt Far. *pend*), **panca** (beş parmak, pençe Far. *pence*), **panci** (beş yaşındaki koyun Far. *pencei*), **para** (rüşvet, para Far. *pāre*), **parbana** ~ **parvana** (lambda etrafında dönen kelebek, pervane Far. *pervāne*), **paranda** (kuş Far. *perende*), **pas** (aşağı Far. *pest*), **peri** (peri Far. *perì*), **pir** (yaşlı Far. *pîr*), **piyada** (piyade Far. *piyāde*), **piyaz** (soğan Far. *piyāz*), **piyala** (piyale Far. *piyāle*), **pahta** (pamuk Far. *paòte*), **pañsat** (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pāñāad*), **paysa** (50 grama yakın bir ağırlık ölçüsü Far. *payse*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “p-” korunur: **pacalista** (lütfe Rus. *pojaluysta*), **payeme** (manzum, şiir Rus. *poema*), **paqt** (pakt Rus. *paqt* < Lat.), **palata** (kamara Rus. *palata*), **palitsey** (polis Rus. *palitsey* < Alm.), **pansionat** (pansiyon Rus. *pansionat* < Frs. *pension*), **parağraf** (paragraf Rus. *parağraf* < Yun.), **parad** (tören geçişi Rus. *parad* < Frs.), **paraşyut** (paraşüt Rus. *paraşyut* < Frs.), **parq** (park Rus. *parq* < İng.),

parlament (parlamento Rus. *parlament* < Alm.), **parovoz** (lokomotif Rus. *parovoz*), **parta** (okul sırası Rus. *parta*), **partiya** (parti Rus. *partiya* < Frs.), **partizan** (çete savaşçısı Rus. *partizan*), **pasılke** (posta kolisi Rus. *posılqa*), **pasport** (pasaport Rus. *pasport* < Frs.), **patpiske** (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), **patriot** (vatansever Rus. *patriot* < Yun.), **pensiya** (emeklilik Rus. *pensiya* < Lat.), **perevod** (tercüme Rus. *perevod*), **pesir** (yazıcı Rus. *pisar*'), **pilot** (pilot Rus. *pilot* < Frs.), **pim** (keçe çizme Rus. *pim*), **plaqat** (plaket Rus. *plaqat* < Lat.), **plyus** (artı Rus. *plyus* < Lat.), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **poyuz** (tren Rus. *poezd*), **port** (liman Rus. *port* < Lat.), **post** (karakol, nokta Rus. *post* < Frs.), **poçta** (posta Rus. *poçta*), **popoloñ** (boydan yarılmış kalasın yarısı; içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*), **poroşoq** (toz deterjan Rus. *poroşoq*), **prigovor** (karar, hüküm, sözleşme Rus. *prigovor*), **problema** (problem Rus. *problema* < Yun.), **pud** (16,38 kilogramlık ağırlık ölçüsü Rus. *pud*), **putyovqa** (dinlenme evi; yol listesi Rus. *putyovqa*), **pustaq** (ehemmiyetsiz, değersiz Rus. *pustiaq*), **pyba** (bira Rus. *pivo*), **patınıs** (yüzeysel tabak Rus. *podnos*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde ön ses “-p-” korunur: aş-**puzul** (yemek satılan dükkan Kırg. – Çin. *puñi* = dükkan).

Alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “-p-” sesi “-b-” sesine değişir: **bacı** (vergi Far. *pāç*), **barbana** (kelebek Far. *pervāne*), **baygambar** (peygamber Far. *peygām-ber*), **biyada** (piyade Far. *piyāde*), **beket** (nöbetçi müfrezesi, karakol Rus. *piket*), **baypaq** (çorap Far. – Türk. *pay-bāğ*), **baselke** (kışlak Rus. *posyöloq*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-p- > m-” değişimi görülür: **mıyaz** (soğan Far. *piyāz*), **miste** (fıstık Far. *piste*), **mömöştük** (yardımcı Rus. *pomoşçnik*), **qar-müştok** (kirpi Far. *ðār-püşt*), **maanek** (himaye, sığınma Far. *penāh*), **manca** ~ **mança** (pençe Far. *pence*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-p-” düşmesi görülür: opuza (korkutma Far. *pābyis*).

Konuşma dilinde **pC-** durumunda arada ünlü türemesi görülür: pılan (plan Rus. *plan* < Lat.), pırğıram (program Rus. *programma*), pıront (cephe Rus. *front*), pilenke (film Rus. *plyonqa*), pilenom (heyet toplantısı Rus. *plenum* < Lat). Ancak, bu türeme yazı dilinde gösterilmez, Rusça imlaya uyularak “*plan, programma, front, plyonqa, plenum*” şekilleri imlada kullanılır.

P. 3. 2. 2. Ortada:

Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-p-” korunur: but**paras** (putperest Far. *butperest*), ç**apar** (örme duvar Far. *çeper*), k**em**pir (yaşlı Far. *kempir*), k**e**pter (güvercin Far. *kepter*), n**a**mpay (arkadaş, dost, yakın Far. *hempāy*), s**a**rpay (erkek kaftanı Far. *serpāy*), s**i**pay (sıpahi, asker Far. *sipāhi*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-p-” korunur: **a**port (yanağı kırmızı elma çeşidi Rus. *a*port), **o**pera (opera Rus. *o*pera < Lat.), **o**puz ~ **o**pus (icra, haciz Rus. *o*pis’), **ü**pükö (buzağı derisinden bot Rus. *o*poyqa), **e**pos (destan Rus. *e*pos < Yun.), **b**oporos (sigara Rus. *p*apiroso < Pol.), **d**eputat (milletvekili Rus. *d*eputat < Lat.), **d**iplom (diploma Rus. *d*iplom < İtl. *d*iploma), **d**ispetçer (hareket memuru Rus. *d*ispetçer < İng. *d*ispathcher), **g**ips (alçı Rus. *g*ips < Yun.), **g**ürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *g*ruppirovqa), **k**öpös ~ **k**öpöş (satıcı Rus. *q*upets), **q**apital (sermaye, para Rus. *q*apital < Frs. – İng.), **q**apitan (kaptan; yüzbaşı Rus. *q*apitan < Frs.), **q**orpus (gövde Rus. *q*orpus), **o**qqupatsiya (işgal Rus. *o*qqupatsiya < Lat.), **l**upa (mercek Rus. *l*upa < Frs.), **m**ompoziy (bir çeşit akide şekeri Rus. *mon*pans’e < Frs.), **r**aspiske (imzalı makbuz Rus. *r*aspisqa), **s**arpeñke (iyi cins renkli bez Rus. *s*arpinqa), **s**eparator (sütten kaymağı ayıran makina Rus. *s*eparator < Lat.), **a**spirin (aspirin Rus. *a*spirin < Alm.), **ş**apke (şapka Rus. *ş*apqa), **z**apas (tedbir; yedek Rus. *z*apas).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-p-” korunur: **na**apa (iki tekerlekli araba Çin. *ma*pi, *ma*apa).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-pp-” ikiz ünsüzünün teklediği görülür: **g**ürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *g*ruppirovqa).

P. 3. 2. 3. Sonda:

Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde son ses “-p” korunur: **a**spi (at Far. *a*sp), **ç**ap (sol Far. *ç*ep), **k**ep (söz Far. *g*ep).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-p” korunur: **g**ri**pp** (grip Rus. *g*ri**pp** < Frs. *g*rippe), **o**q**op** (siper Rus. *o*q**op**), **m**ikro**s**q**op** (mikroskop Rus. *m*ikro**s**q**op** < Yun.).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses ünlünün yerine “-p” türemesi görülür: **c**ark**ö**p (kavrularak pişirilen yemek Rus. *j*arkoe).

R - r (P-p)

R. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş - diş eti, çıkış şekli bakımından akıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Titremeli bir ses olduğu için “çarpmalı, vurmali, çırpık, titretilen ünsüz” olarak

da adlandırılır.¹⁵² Oluşumu ise şöyle açıklanır: “Çıkarılmasında dudaklar hafif açık, dil ucu serbesttir ve üst sıra dişlerinin etlerine değerek, ciğerlerden gelen soluğun özgür çıkmasını engelleyecek bir kapanma oluşturur ve soluk buradan geçerken dil ucu titreşir. Bu nedenle değdiği yere birkaç vuruş yapar.”¹⁵³

“r” ünsüzünün “diş r’si” adı altında bir türünün de olduğu söylenir. Örneğin: tribuna (tribün), tranzit (transit), drama (dram) v.b. Necip Üçok bunu şöyle açıklar: “Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ‘r’ ünsüzünden önce gelen diş ünsüzlerinin bulunmasıdır. Diş ünsüzlerinin hemen ardından ‘r’ ünsüzünün oluşması buradaki ‘r’ nin de diş sesi olduğu izlenimi uyandırır.”¹⁵⁴

Ömer Demircan, “r” ünsüzünün iki üyesinden söz eder. Bunlardan birincisi sözcük başı ve ortasında kullanılan “çarpmalı – r”, ikincisi de sözcük sonunda kullanılan “sızmalı, ötümsüz (tonsuz) – r” dir. Bunların her ikisinin de dudakların durumu bakımından ünlülere uyduğu görüşündedir:¹⁵⁵

		Başta	Ortada	Sonda
Tonlu çarpmalı “r”	Düz	rayon (semt)	aarı (arı)	-
	Yuvarlak	rul (direksiyon)	kürök (kürek)	-
Tonsuz Sızmalı “r”	Düz	-	-	bıltır (geçen yıl)
	Yuvarlak	-	-	oor (ağır)

Birlikte kullanıldığı ünlülere göre ince (ön) ve kalın (art) olarak çıkarılır:¹⁵⁶
İnce: çirüü (çürümek), tereñ (derin), tür (biçim) v.b.

Kalın: suroo (sormak), carıq (ışık, aydınlık), mırza (bey) v.b.

Nevin Selen, “r” ünsüzünü üçe ayırır: “Vurmalı ünsüzlerin birkaç vuruşlu yuvarlanan türü önseste, tek vuruşlu türü iç seste, yuvarlanan sürtünücü türü son seste olmak üzere üç çeşit alafonu vardır.” Bunların dışında Rasanen “r” ünsüzünün zayıf titreşimli dil ucu türünden, Tansu ise bu ünsüzün başta, ortada ve sonda olmak üzere üç türünden söz eder. Bergtraesser ise bu ünsüzün tek vuruşlu olduğunu, hatta iç seste bunun da gerçekleşmediğini söyler. Yönel ve Swift de “r” ünsüzünün üç türünden söz eder.¹⁵⁷

¹⁵² Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 58; Ömer Demircan, **age.**, s. 75; Nevin Selen, **age.**, s. 93.

¹⁵³ Nevin Selen, **age.**, s. 93.

¹⁵⁴ Necip Üçok, **age.**, s. 51.

¹⁵⁵ Ömer Demircan, **age.**, s. 75.

¹⁵⁶ Ömer Demircan, **age.**, s. 48.

¹⁵⁷ Nevin Selen, **age.**, s. 94.

R. 2. Türkçe Sözcüklerde:

R. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

R. 2. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

R. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: ooru (ağrı), uruu (boy), aarı (arı), uurt (avurt), curt (yurt), çarba (köy ekonomisi), carıq (ışık, aydınlık), qarañyı (cahil), kürök (kürek), tereñ (derin), karmaluu (tutulmak), erkelöö (naz yapmak), semirtüü (beslemek), zerigüü (bezmek), sürdöö (çekinmek).

Kullanıldığı Durum:

-VrV- durumunda kullanılır: qarın (karın, mide, tulum), taruu (darı), tirüü (diri), topuraq (toprak), carıq (ışık, aydınlık), qarañyı (cahil), kürök (kürek), tereñ (derin).

VrV- durumunda kullanılır: orun (yer; yatak), uruu (boy).

-VrV durumunda kullanılır: buura (deve aygırı), qara (kara), börü (kurt), uuru (hırsız), köpürö (köprü), cara- (yaramak, hoşla gitmek), aarı (arı), ooru (ağrı).

-rC- durumunda kullanılır: çarba (köy ekonomisi), ortoq (ortak; dost, arkadaş), arpa (arpa), arqa (arka, geri), ırğa- (hareket ettirmek, kımıldatmak), erkele- (naz yapmak), karmal- (tutulmak).

-rC durumunda kullanılır: qart (yaşlı, kocamış), erk (erk, irade; hürriyet), uurt (avurt), curt (yurt), qorq- (korkmak), tart- (çekmek), semirt- (beslemek).

-Cr- durumunda kullanılır: çöyrö (çevre), quyruq (kuyruk), buyruq (emir, buyruk), üyrön- (öğrenmek).

R. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: ır (şiir), oor (ağır), tör (baş köşe), bıtır (geçen yıl), tür (biçim), eer (eyer), gör ~ kör (kör), şıpıruu (süpürmek), keçirüü (affetmek), sekirüü (atlamak), kötörüü (kaldırmak), suyaruu (sulamak).

Kullanıldığı Durum:

-Vr durumunda kullanılır: temir (demir), tamır (damar), eer (eyer), oor (ağır), baatır (kahraman), üyür (at sürüsü, yıldı, sürü), ayır- (ayırarak, bölmek), çıyar- (çıkarmak; sürmek; çekip çıkarmak), cügür- (koşmak).

Vr durumunda kullanılır: ır (şiir).

R. 2. 2. Özellikler:

R. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-r-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düzenli olarak korunduğu görülür: qarañğı (< qarañgu ~ qarañqu DTS 424) (karanlık), orun (< orun ~ urun DLT III-222; orun DTS 372), erin (< erin ~ irin DLT I-77; erin DTS 178) (dudak), cumurtqa (< yumurtqa ETG 313; DTS 280) (yumurta), qırq (< qırq ~ qırıq DTS 446) (kırk), qırquu (< qırq- DTS 446) (kırkmak ‘saç veya yün için’), erk (< erk DLT I-43; DTS 179) (erk, irade; hürriyet), orto (< ortu DLT I-124; ortu ~ orta DTS 371) (orta), aral (< aral DTS 50) (ada), ırğoo (< ırğa- DTS 220) (hareket ettirmek, kımıldatmak), ortoq (< ortaq DLT I-99; orta ~ ortuq DTS 371) (ortak), kirpiç (< kerpiç DTS 301) (kerpiç), erte (< erte DLT I-124; ertä DTS 182) (erken; sabah), qarı (< qarı DTS 426) (yaşlı), qarın (< qarın DLT I-32; DTS 427) (karın, mide; tulum), coorun (< yarın DLT III-21) (kürek kemiği, yağrın), tirüü ~ tirüü (< tirig DLT I-14; DTS 562) (diri, canlı), taruu (< tarıg (DLT, IV-577; DTS 537) (darı; ekin; tane), tuura (< toğru DLT II-80; DTS 571) (doğru), oroq (< orğaq DLT I-14) (orak), arpa (< arpa DLT I-123; DTS 53), kirpi (< kirpi DLT I-415; DTS 309) (kirpi), kirpik (< kirpik DLT I-478; DTS 309) (kirpik), köpürö (< köprüg EUTS 78; köprük DTS 317) (köprü), topuraq (< topraq DLT I-15; DTS 575) (toprak), qara (< qara DLT I-7; DTS 422) (kara), buyruq (< buyruq DTS 121) (emir, buyruk), quyruq (< quδruq DLT I-513; DTS 463) (kuyruk), cıyırma (< yigirmi OTG 259; yegirmi DTS 253) (yirmi), tört (< tört OTG 255; DTS 581) (dört), deyre (< tegre DLT I-360) (etraf, çevre), börü (< böri OTG 241; DTS 118) (kurt), murun (< burun DLT I-398; DTS 126) (burun; önce), tuura (< toğru DLT II-80; DTS 571) (doğru), curt (< yurt DTS 282) (yurt), uruu (< uruγ DTS 615) (boy), darı (< daru DTS 159) (ilaç), uuru (< oğrı DLT I-126; DTS 363) (hırsız), ooru (< ağırı DLT I-98; ağırı DTS 22) (hastalık; ağrı), cügürtüü (< yügürt- DLT III-437; DTS 284) (yürütmek), üyrönüü (< ögren- DLT I-252; DTS 380) (öğrenmek), qorquu (< qorq- DLT III-421; DTS 458) (korkmak), artuu (< art- DTS 55) (artmak), tartuu (< tart- DLT III-426; DTS 538) (çekmek, içmek, sürüklemek; tartmak; öğütmek), sayroo (< sayra- DTS 481) (şarkı söylemek; ötmek), titröö (< titrä- DTS 564) (titremek), qarğoo (< qarğa- DTS 426) (beddua etmek, kötü söz söylemek), aarı (< arı DTS 51) (arı).

Bazı Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “-r-” ünsüzünün göçüşmeye uğradığı görülür: qırğıy > qıyğır (bir atmaca türü), almurut (< armut DTS 53) (armut).

R. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-r-” korunur: qoçqor (< qoçqar DTS 451) (koç), boor (< bağır DLT I-360; DTS 78) (bağır), qotoruu (< qatar- DTS 433; qotur- DTS 461) (çevirmek), qıyqıruu (< qıqır- DTS 445) (bağırmak), çatır (< çaçır ~ çatır ~ çaşır DLT I-406) (çadır), çeber (< çebär DTS 142) (usta, yetenekli), soqur (< soqar DTS 509) (kör), eger (< ägär DTS 75) (eğer), qar (< qar DTS 422) (kar), tar (< tar DTS 536) (dar), oor (< ağır DLT I-52) (ağır), üyür (< ögür DLT I-54; ügür DTS 623) (at sürüsü, yıldı, sürü), temir (< temür DLT I-42; DTS 551) (demir), cıpar (< yıpar DLT I-327; DTS 267) (misk, güzel koku), camğır (< yamğur DLT III-38; DTS 225) (yağmur), tamır (< tamar ~ tamur ~ tamır DLT I-362; tamar DTS 529; tamır DTS 530; tamur 531) (kök; damar; dost, dünür), cer (< yer DTS 257) (yer), bar (< bar DLT I-44) (var, mevcut), quuruu (< qağur- DLT IV-251) (kavurmak), er (< er DTS 175) (er, erkek, yiğit), baruu (< bar- DLT I-26) (varmak; gitmek), berüü (< ber- DLT III-180; DTS 95) (vermek), buyuruu (< buyur- DLT III-186; DTS 121) (buyurmak, emretmek), tiktirüü (< tiktür- DLT II-174; DTS 559) (diktirmek), körüü (< kör- DTS 317) (görmek), şıpıruu (< sipir- EUTS, 136) (süpürmek), tapşırıu (< tapçur- DLT II-175) (teslim etmek, emanet etmek), çıyırıu (< çıkar- DLT II-83; DTS 150) (çıkarmak; sürmek; çekip çıkarmak), bütürüü (< bütür- DTS 134) (bitirmek), keçirüü (< keçür- DTS 292) (affetmek), turuu (< tur- DTS 586) (kalkmak), ürüü (< ür- DTS 626) (ürmek).

Eski Türkçedeki son ses “-r-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-z” ünsüzüne değişmiştir: toyğuzuu (< toğur- DTS 570) (doyurmak), turğuzuu (< turğur- DTS 587) (inşa etmek; kaldırmak).

R. 3. Alıntı Sözcüklerde:

R. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

R. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: raazı (razı, memnun Ar. *rāʾi*), raaqat ~ raqat ~ rahat (rahat Ar. *rāʾat*), rabayat ~ rivayat (rivayet Ar. *rivāyet*), radio (radyo Rus. *radio* < Lat.), radius (yarıçap Rus. *radius* < Lat.), rayis ~ rais (reis Ar. *reʾis*), rayqan (kokulu bir bitki, reyhan Far. *reyḥān*), rayon (semt, bölge Rus. *rayon*), rayım (acıma, esirgeme Ar. *raʾom*), raket (havai fişek Rus. *raketa* < Alm.), randa (rende Far. *rende*), rancı (darılma, gücenme Far. *rencide*), ras (doğru Far. *rāst*), rasa (ırk Rus. *rasa* < Frs.), raspiske (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), rashod (harcama Rus. *rashod*), rahbar (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), ratsion (porsiyon Rus. *ratsion* <

Alm.), **revolyutsiya** (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), **reyd** (akın, baskın Rus. *reyd* < İng. *raid*), **reqord** (rekord Rus. *reqord* < İng. *record*), **remont** (tamir Rus. *remont* < Frs.), **rikşa** (araba Çin.), **risala** (risale Ar. *risāle*), **rubab** (rebap Far. *rebāb*), **rubayi** (rubai Ar. *rubāʿī*), **ruqsat** ~ **uruqsat** (ruhsat, izin Ar. *ruḏāʿat*), **rükü** (rükû Ar. *ruqyè*), **rınoq** (pazar Rus. *rınoq* < Pol.), **ryuqzaq** (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.).

Kullanıldığı Durum:

rV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **raazı** (razı, memnun Ar. *rāʿī*), **rayım** (acıma, esirgeme Ar. *raʿóm*), **raket** (havai fişek Rus. *raketa* < Alm.), **raspiske** (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), **remont** (tamir Rus. *remont* < Frs.), **rikşa** (araba Çin.), **rahbar** (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), **rınoq** (pazar Rus. *rınoq* < Pol.), **risala** (risale Ar. *risāle*), **rubab** (rebap Far. *rebāb*).

rC- durumunda kullanılır: **ryuqzaq** (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.).

R. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **araq** (içki, rakı Ar. *əraqi*), **arapa** (arefe Ar. *əarefe*), **araşan** (kaplıca Moğ.), **arğam** (uzun ip Moğ.), **arbap** (erbap Ar. *erbāb*), **argen** (müzik aleti Rus. *argen* < Yun.), **ard** (un Far. *ārd*), **orden** (devlet nişanı Rus. *orden* < Lat.), **örgöö** (düğün obası Kırg. - Moğ.), **urum** (Rum Ar. *rjım*), **uruyat**¹⁵⁸ (hürriyet Ar. *óurriyyet*), **urna** (vazo, kap; sandık, kutu Rus. *urna*), **badırañ** (salatalık Far. *bādreñ*), **barışna** (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), **birgöbör** (hüküm, karar Rus. *prigovor*), **boporos** (sigara Rus. *papirosa* < Pol.), **cumuray** (tamamen Ar. *cumle*), **curaat** (nesil, zürriyet Ar. *óurriyyet*), **çadıra** (kadınların yüz örtüsü Far. *çāder*), **çara** (çare Far. *çāre*), **çürçüt** (dini ve dili başka Çin.), **çıraq** (lamba Far. *çerāğ*), **çıstırnay** (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), **daarıñ** (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi), **nariste** ~ **arısta** (masum, genç Ar. *na-reside*), **nebire** ~ **nebire** (erkek veya kız torun Ar. *nebire*), **şarap** (şarap Ar. *şerāb*), **şarap** (şeref Ar. *şeref*), **taraza** (terazi Far. *terāzī*), **taran** (ekin Moğ. *taran*), **taratut** (kararsızlık, duraksama, uğraşma Ar. *tereddud*), **tariz** (çeşit, tür, tarz Ar. *uarz*), **tariyqa** (yol Ar. *uariqa*), **tarif** (tarife Ar. *taʿrife*), **tarpi** (terfi Ar. *terfi*), **tarsa** (Manas destanında Hristiyan olanlar Far. *tersā*), **tartip** (tertip, düzen Ar. *tertib*), **tekirer** (tekrar Ar. *tekrār*), **zirapa** (yaraşır, güzel Ar. *ôarife*), **zumurut** (zümrüt Ar. *zumurrud*), **zuura** (Çolpan yıldızı Ar. *zuhre*).

¹⁵⁸ Günümüzde kullanılmayan bir sözcüktür (K. K. Yudahin, **Kırgız Sözlüğü I. – II. cilt**, (Çev. Abdullah Taymas), TDK Yay., Ankara 1998, s. 787).

Kullanıldığı Durum:

-VrV- durumunda yaygın olarak kullanılır: badırañ (salatalık Far. *bādreñ*), barabar (eşit Far. *berāber*), barışna (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), berište (melek Far. *firište*), boporos (sigara Rus. *papirosa* < Pol.), boroz (iz, yol Rus. *borozda*), borum (dış görünüş Rus. *forma* < Lat.), bödüröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), buradar (birader Far. *birāder*), carıya (cariye Ar. *cāriye*), cebireyil (Cebrail Ar. *cebrā'il*), curaat (nesil, zürriyet Ar. *ōurriyyet*), çatıraş (satranç Far. *āadrenc*), daarıñ (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi), dariger (bilinen, belli Far. *der-kār*), dooran ~ dooron (devran Ar. *devrān*), ğarantiya (garanti Rus. *garantiya* < Frs.), keperet (kefâret Ar. *keffāret*), kerebet (yatak, kerevet Rus. *grovat'* < Yun.), keremapam (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), keresin (gaz yağı Rus. *kerosin*), qaloriya (kalori Rus. *qaloriya* < Lat.), qantıraban (kaçakçılık Rus. *qontrabanda*), qaracat (masraf, harcama Ar. *ðarācāt*), mubarek (mübarek Ar. *mubārek*), muqtaram (muhterem Ar. *muóterem*), perevod (tercüme Rus. *perevod*), poroşoq (toz deterjan Rus. *poroşoq*), saramcal (nihayet, sonunda Far. *ser-encām*), şaraat ~ şarıyat (şariat Ar. *şerîeat*), şoorat (şöhret Ar. *şuhret*), şıralğa (avcının avladıklarından verdiği hediye Moğ.), tarelqa (porselen tabak Rus. *tarelqa*), veterinariya (veteriner Rus. *veterinariya* < Frs. *vétérinaire*), virus (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), zirapa (yaraşır, güzel Ar. *ðarîfe*), zumurut (zümrüt Ar. *zumurrud*).

-VrV durumunda yaygın olarak kullanılır: buqara (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), byuro (büro Rus. *byuro* < Frs. *bureau*), cazıra (Arap yarımadası Ar. *cezîre*), çadıra (kadınların yüz örtüsü Far. *çāder*), çara (çare Far. *çāre*), gitara (gitar Rus. *gitara* < İsp.), juri (jüri Rus. *jyuri* < Frs. *jury*), qvartıra (daire Rus. *qvartira*), mert (ölüm Far. *merg*), masqara (maskara, rezil Ar. *masðara*), munara (minare Ar. *menāre*), nağıra ~ nağara (davul Ar. *naqāre*), namara (meyva, yemiş, semere Ar. *āemere*), nebire ~ nebire (erkek veya kız torun Ar. *nebîre*), nuqura (gümüş Ar. *nuqre*), para (rüşvet, para Far. *pāre*), peri (peri Far. *perî*), saqara (sahra Ar. *āaórā*), sancıra (şecere Ar. *şecere*), sara (temiz, katıksız, seçme, mümtaz Far. *sārā*), sürö (sure Ar. *sÿre*), şire (şurup; tat Far. *şîre*), şura (danışma meclisi, şûra Ar. *şÿrā*), zaara (cesaret, yiğitlik Far. *zehre*), zire (kimyon, anason Far. *zîre*), zuura (Çolpan yıldızı Ar. *zuhre*).

VrV- durumunda yaygın olarak kullanılır: araq (içki, rakı Ar. *èaraqî*), araket (hareket Ar. *óareket*), aram (haram Ar. *óarām*), arapa (arefe Ar. *èarefe*), araşan (kaplıca Moğ.), ariyne (elbette, mutlaka Far. *her-āÿine*), arin (ipek; ince elbise Far. *óarîr*), arıp ~ arıp (harf Ar. *óarf*), ariya (özel olarak seslendirilen sanat eseri; operanın bir bölümü, arya Rus. *ariya* < İtl. *aria*), arız (istek, dilek; dilekçe Ar. *èarø*), irada (irade Ar. *irāde*), ireket (rekât Ar.

rekəat), **irel** ~ **ireel** (demir yolu Rus. *rel's* < İng. *rail-road*), **ireñ** ~ **irañ** (renk, görünüm Far. *reng*), **oro**zo (oruç Far. *rýze*), **oroy** ~ **üröy** ~ **ıray** (yüz Far. *rýy*), **üröy** ~ **uruq** (ruh Ar. *rýó*), **oromol** (başörtüsü Far. *rýy-māl*), **oroşon** (ruşen, aydınlık Far. *rýşen*), **uruqsat** (ruhsat, izin Ar. *ruðāat*), **urum** (Rum Ar. *rým*), **uruyat** (hürriyet Ar. *óurriyyet*), **ıris** ~ **ırisqı** (rızk, nasip Ar. *rizq*), **ıraat** (riayet Ar. *rièāyet*), **ıray** (halk, topluluk Ar. *reèāyā*), **ırayım** (merhamet Ar. *raóim*), **ıramatılıq** (rahmetlik Ar. *raómet-lik*), **ıram** (fal açmak Ar. *reml*), **ıramazan** (ramazan Ar. *ramaðān*), **ıras** (hakikat, doğru, rast Far. *rāst*), **ıroo** (tunç Far. *rýy*).

-Cr- durumunda kullanılır: **byuroqrat** (bürokrat Rus. *byuroqrat* < Frs. *bureaucrate*), **cuğrapiya** (coğrafya Ar. *cuğrāfiya*), **çeyrek** (çeyrek Far. *çehār-yek*), **çigrim** (kumlu keçi derisi Rus. *şāgren'*), **demoqratiya** (demokrasi Rus. *demoqratiya* < Yun.), **demonstratsiya** (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), **dilafruz** (gönlü sevindiren Far. *dil-āfrýz*), **fabriqa** (fabrika Rus. *fabriqa* < Lat.), **fevral'** (şubat ayı Rus. *fevral'* < Lat.), **geoğrafiya** (coğrafya Rus. *geoğrafiya* < Yun.), **gidrologiya** (hidroloji Rus. *gidrologiya* < Lat.), **güloyron** (genç yaşta ölen Far. *ğul-virān*), **ğastrol'** (turne Rus. *ğastrol'* < Alm.), **kiloğram** (kilogram Rus. *kiloğramm* < Frs. *kiloğramme*), **qayrat** (gayret Ar. *ğayret*), **qayri** (gayrı, başka Ar. *ğayr*), **mağrifat** (ilim Ar. *maèrifet*), **mağrip** ~ **mağrip** (batı Ar. *mağrib*), **maqrum** (mahrum Ar. *maórym*), **medrese** (medrese Ar. *medrese*), **mikrob** (mikrop Rus. *mikrob* < Yun.), **parağraf** (paragraf Rus. *parağraf* < Yun.), **sayran** (seyran, gezinti Ar. *seyrān*).

Cr- durumunda Rusça yoluyla alıntılarda kullanılır: **brezent** (çadır bezi, tente, yelken bezi Rus. *brezent* < Hol.), **brigada** (ekip, grup Rus. *brigada* < Frs.), **ğradus** (derece Rus. *ğradus* < Lat.), **ğrajdan** (vatandaş Rus. *ğrajdan*), **ğrammofon** (gramfon Rus. *ğrammofon* < Frs. *gramophone*), **front** (cephe Rus. *front*), **gripp** (grip Rus. *gripp* < Frs. *grippe*), **greçiha** (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), **hrom** (krom Rus. *hrom* < Lat.).

-rC- durumunda çok yaygın olarak kullanılır: **arğam** (uzun ip Moğ.), **arbab** (erbab Ar. *erbāb*), **argen** (müzik aleti Rus. *argen* < Yun.), **arğument** (delil, ispat Rus. *arğument* < Lat.), **arğıç** (dans etmek, oynamak Ar. *raqā*), **arzan** (ucuz Far. *erzān*), **arhiv** (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), **arhitektor** (mimar Rus. *arhitektor* < Yun.), **birgöbör** (hüküm, karar Rus. *prigovor*), **burqan** (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*), **bursat** (fırsat Ar. *furāat*), **bardeñke** (tekli silah Rus. *berdanqa*), **carmaq** (Çin'in ortası delik demir parası Çin.), **carmañke** (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), **çirkın** (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkın*), **çirköö** (kilise Rus. *tserkov'*), **çornoboy** (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), **darman** (derman Far. *dermān*), **derbiş** ~ **derviş** (derviş Far. *derviş*), **dürbü** (dürbün Far. *dýr-bın*), **ğarnizon** (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), **qarqas** (yapı iskeleti, karkas Rus. *qarqas* < İtl.), **qarnaval** (karnaval, şenlik Rus. *qarnaval* < Frs.), **qartoşqa** ~ **qartöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **qurman** (kurban Ar.

qurbān), *qırmızı* (kırmızı Ar. *qirmizî*), *marcan* (mercan Far. *mercān*), *merset* (çocuk Far. *ferzend*), *norma* (kural; oran, norm Rus. *norma* < Lat.), *sardar* (serdar, alp Far. *ser-dār*), *sarcan* (iki metreden uzun, üç arşınlık uzunluk ölçüsü Rus. *sajen*'), *şardana* (herkeşçe bilinme Far. *çār-dānā*), *şerbet* (şerbet; alkollü içkiler Ar. *şerbet*), *şermende* (mahcup edilmiş, rezil olunmuş Far. *şermende*), *tarsa* (Manas destanında Hristiyan olanlar Far. *tersā*), *zarbap* (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*), *zardal* (zerdali Far. *zerd-ālī*).

-rC durumunda yaygın olarak kullanılır: **ard** (un Far. *ārd*), **urp** (örf Ar. *èurf*), **çarq** (çark, daire Far. *çarò*), **çyort** (şeytan, cin Rus. *çyort*), **dard** ~ **dart** (dert Far. *derd*), **dars** (ders Ar. *ders*), **parz** (görev, farz Ar. *farø*), **gerb** (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.), **ğart** (batak, bulanık, tozlu Far. *gerd*), **qarb** (yakın, bir, benzer Ar. *qurb*), **qonvert** (zarf Rus. *qonvert*), **qonqurs** (yarışma Rus. *qonqurs* < Lat.), **qontsert** (Rus. *qontsert* < İtl.), **qurort** (kaplıca Rus. *qurort* < Alm.), **qurs** (kurs Rus. *qurs* < Lat.), **mart** (mert, erkek Far. *merd*), **naamart** (namert, korkak Far. *nā-merd*), **narq** (paha, kıymet, fiyat Far. *narò*), **parq** (fark Ar. *farq*), **parq** (park Rus. *parq* < İng.), **pasport** (pasaport Rus. *pasport* < Frs.), **port** (liman Rus. *port* < Lat.), **sarp** ~ **sarf** (şekil bilgisi Ar. *āarf*), **sert** (nahış, kötü, berbat Far. *serd*), **şakirt** (öğrenci Far. *şāgird*), **şart** ~ **şert** (şart Ar. *şarù*), **şarq** (doğu Ar. *şarq*), **transport** (taşıma, nakliye, ulaşım Rus. *transport* < Lat.), **verf** (tersane Rus. *verf* < Hol.), **zarp** (darp, vurma Ar. *êarbe*), **borşç** (borş çorbası Rus. *borşç*).

R. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **ar** (ar, haya Ar. *èār*), **ar** (her Far. *her*), **baqtıyar** (bahtiyar Far. *baòt-yār*), **ur** (hür Ar. *òyr*), **çider** (atın üç ayağına vurulan köstek Moğ. *çödör*), **çoqmor** (kılıç Far. *şemşir*), **çınar** (çınar Far. *çenār*), **dandır** ~ **tandır** (tandır Far. *tennīr*), **dar** (idam ağacı Far. *dār*), **darıger** (doktor Far. *dārjī-ger*), **dastar** (sarık Far. *destār*), **depkir** (tekbir Far. *tekbir*), **depter** (defter Far. *defter*), **keleñker** (nakışlı, süslü bir kumaş türü Far. *ğalemkār*), **kepter** (güvercin Far. *kepter*), **ikrar** (kabullenme Ar. *igrār*), **qabar** (haber Ar. *òaber*), **qadır** (güçlü; değer, itibar Ar. *qadr*), **qadr** (sahne; kadro Rus. *qadr* < Frs.), **qaqaar** (gaddarlık Ar. *qahhār*), **qayır** (hayır, yardım Ar. *òayr*), **qaysar** (kayser Ar. *qayāar*), **macbur** (mecbur Ar. *mechbīr*), **mazar** (ziyaret, mezar Ar. *mezār*), **mayor** (subay Rus. *mayor* < Lat.), **maqşar** ~ **mahşar** (mahşer Ar. *maóşer*), **mampar** (hamurlu ve bol etli bir yemek Dung.), **naçar** (güçsüz, kötü Far. *nā-çār*), **nazar** (bakış Ar. *naôar*), **naştar** (neşter Far. *nīşter*), **noşatur** (nışadır Rus. *naşatır*'), **anar** (nar Far. *nār*, *enār*), **injener** (mühendis Rus. *injener* < Frs.), **panar** (fener Rus. *fonar*'), **pesir** ~ **besir** (yazıcı Rus. *pisar*'), **pikir** (fikir Ar. *fikr*), **samoor** (semaver Rus. *samovar*), **sanitar** (hasta bakıcı Rus. *sanitar* < Lat.), **sapar** (sefer, yolculuk Ar. *sefer*), **şer** (arslan, şir Far. *şir*), **zanger** ~

zañker (yeşil boya Far. *zenkār*), zer ~ zeer (altın Far. *zer*), zir (alt taraf Far. *zîr*), zoor (sahur Ar. *saour*), zor (büyük, kocaman, kuvvetli Far. *zÿr*), üzür (özür Ar. *èuôr*).

Kullanıldığı Durum:

-**Vr** durumunda yaygın olarak kullanılır: baatır (bahadır Far. *bahādur*), bacıger (tavsiye alan Far. *bāc-gîr*), baygambār (peygamber Far. *peygām-ber*), baqçazar (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), baqır (fakir Ar. *faqîr*), baletmeyster (balet rejisörü Rus. *baletmeyster* < Alm.), bankir (banker Rus. *bankir* < Frs. *bon coeur*), depkir (tekbir Far. *tekbîr*), depter (defter Far. *defter*), gübürnatır (vali Rus. *gubernator*), gülçambar (çelenk Far. *gul-çenber*), venger (Macar Rus. *venger*), eger (eğer, belki Far. *eger*), sağır (çok küçük yetim çocuk Ar. *sağîr* = küçük), salar (lider, büyük Far. *sālār*), samoor (semaver Rus. *samovar*), tekeber (kibir, gurur Ar. *tekebbur*), tır (kuş avlarken ağa bırakılan yem Moğ. *tiyreg*), üzür (özür Ar. *èuôr*).

Vr durumunda kullanılır: ar (ar, haya Ar. *èār*), ar (her Far. *her*), ur (hür Ar. *óÿr*).

-**Cr** durumunda nadiren kullanılır: orkestr (orkestra Rus. *orkestr* < Frs.), kilometr (kilometre Rus. *kilometr* < Frs. *kilomètre*), qadr (sahne; kadro Rus. *qadr* < Frs.), litr (litre Rus. *litr* < Frs.), metr (metre Rus. *metr* < Yun.), teatr (tiyatro Rus. *teatr* < İtl. *teatro*), tsilindr (silindir Rus. *tsilindr* < Frs. *cylindre*), tsentr (merkez Rus. *tsentr*).

R. 3. 2. Özellikler:

R. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “r-” korunur: raazı (razı, memnun Ar. *rāḥī*), raaqat ~ raqat ~ rahat (rahat Ar. *rāḥat*), rabayat ~ rivayat (rivayet Ar. *rivāyet*), rayis ~ rais (reis Ar. *re'is*), rayqan (kokulu bir bitki, reyhan Far. *reyḥān*), rayım (acıma, esirgeme Ar. *raóm*), randa (rende Far. *rende*), rancı (darılma, gücenme Far. *rencide*), ras (doğru Far. *rāst*), rahbar (rehber, kılavuz Far. *reh-ber*), risala (risale Ar. *risāle*), rubab (rebap Far. *rebāb*), rubayi (rubai Ar. *rubā'ī*), ruqsat (ruhsat, izin Ar. *ruḍāat*), rükü (rükû Ar. *ruḡyè*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “r-” korunur: radio (radyo Rus. *radio* < Lat.), radius (yarıçap Rus. *radius* < Lat.), rayon (semt, bölge Rus. *rayon*), raket (havai fişek Rus. *raketa* < Alm.), rasa (ırk Rus. *rasa* < Frs.), raspiske (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), rashod (harcama Rus. *rashod*), ratsion (porsiyon Rus. *ratsion* < Alm.), revolyutsiya (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), reyd (akın, baskın Rus. *reyd* < İng. *raid*), reqord (rekord Rus. *reqord* < İng. *record*), remont (tamir Rus. *remont* < Frs.), ryuqzaq (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.).

“r-” ünsüzü ile başlayan Arapça ve Farsça’dan alıntı sözcüklerin başında ünlü türemesi görülür: ireket (rekât Ar. *rekêat*), ireñ ~ ırañ ~ rañ (renk, görünüm Far. *reng*), orozo (oruç Far. *rýze*), oroy ~ üröy ~ iray (yüz Far. *rýy*), üröy ~ uruq (ruh Ar. *rýô*), oromol (başörtüsü Far. *rýy-mâl*), oroşon ~ rooşan (ruşen, aydınlık Far. *rýşen*), uruqsat (ruhsat, izin Ar. *ruðâat*), urum (Rum Ar. *rým*), ürükü (rükû Ar. *ruqý*), ıraazı ~ ırazı (razı Ar. *râðî*), ıraat (riayet Ar. *rièâyet*), iray (çehre, hal, durum Far. *rýy*), iray (halk, topluluk Ar. *reèâyâ*), irayım (merhamet Ar. *raôîm*), ıraqat ~ ırahat ~ rahat (rahat, keyf, haz Ar. *râóat*), ıraqmat ~ raqmat ~ rahmat (rahmet, şükran, teşekkür Ar. *raómet*), ıram ~ ram (fal açmak Ar. *reml*), ıramazan (ramazan Ar. *ramaðân*), ıras (hakikat, doğru, rast Far. *râst*), ıroo (tunç Far. *rýy*), ırsaalı (kitapçık, risale Ar. *risâle*), ırıs ~ ırısquí (rızk, nasip Ar. *rizq*), erece ~ ereze (kural; ölçü ipi Far. *rece*),

“r-” ünsüzü ile başlayan Rusça’dan alıntı sözcüklerin başında ünlü türemesi görülür: irel ~ ireel (demir yolu Rus. *rel’s* < İng. *rail-road*), ırapıs (reps kumaşı Rus. *reps*), ırasçot (görülen hesap Rus. *rasçyôt*), ırasqot (harcama, masraf Rus. *rashod*), orus (Rus Rus. *rus*).

R. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-r-” çoğunlukla korunur: ard (un Far. *ârd*), arzan (ucuz Far. *erzân*), arın (ipek; ince elbise Far. *óarîr*), arip ~ arıp (harf Ar. *óarf*), arız (istek, dilek; dilekçe Ar. *èarø*), irada (irade Ar. *irâde*), araç (içki, rakı Ar. *èaraqî*), araket (hareket Ar. *óareket*), aram (haram Ar. *óarâm*), arapa (arefe Ar. *èarefe*), urmat (hürmet Ar. *óurmet*), badırañ (salatalık Far. *bâdreñ*), barbana (kelebek Far. *pervâne*), berişte (melek Far. *firişte*), buqara (yoksul, fukara Ar. *fuqarâ*), buradar (birader Far. *birâder*), cazıra (Arap yarımadası Ar. *cezîre*), caran (yaren, dost Far. *yârân*), curaat (nesil, zürriyet Ar. *ôurriyyet*), çara (çare Far. *çâre*), çatıraş (satranç Far. *âadrenc*), çirkin (menfur, murdar; pişmanlık ifadesi Far. *çirkîn*), çırt ~ çıırım (uyuyakalma Far. *çort*), darbız (karpuz Far. *ðarbýz*), daraca (derece Ar. *derece*), derbiş ~ derviş (derviş Far. *dervîş*), durus (dürüst Far. *durust*), ğarbi (asker; savaş Ar. *óarbî*), keperet (kefâret Ar. *keffâret*), kerbez (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), qaracat (masraf, harcama Ar. *ðarâcât*), qarıp (garp, batı Ar. *ğarb*), maraz ~ meres (hastalık Ar. *maraø*), medrese (medrese Ar. *medrese*), mürzö ~ mürdö (kabir, mezarlık Far. *mürde*), parman (ferman Far. *fermân*), sayran (seyran, gezinti Ar. *seyrân*), sara (temiz, katıksız, seçme, mümtaz Far. *sârâ*), tarcıma (tercüme Ar. *terceme*), taraşa (talaş, ince yonga Far. *terâşe*), zarp (darp, vurma Ar. *êarbe*), zirapa (yaraşır, güzel Ar. *ôarife*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-r-” çoğunlukla korunur: argen (müzik aleti Rus. *argen* < Yun.), orden (devlet nişanı Rus. *orden* < Lat.),

boporos (sigara Rus. *papirosa* < Pol.), boroz (iz, yol Rus. *borozda*), brezent (çadır bezi, tente, yelken bezi Rus. *brezent* < Hol.), briğada (ekip, grup Rus. *briğada* < Frs.), carköp (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), baqteriya (bakteri Rus. *baqteriya* < Yun.), byuro (büro Rus. *byuro* < Frs. *bureau*), bardeñke (tekli silah Rus. *berdanqa*), çervon (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*), çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şagren'*), demoqratiya (demokrasi Rus. *demoqratiya* < Yun.), dücürnay (nöbetçi Rus. *dejurniy*), gerb (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.), gitara (gitar Rus. *gitara* < İsp.), gübürnatır (vali Rus. *gubernator*), gürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *gruppировqa*), greçiha (kara buğday, Arnavut darısı Rus. *greçiha*), galereya (galeri Rus. *galereya* < İtl.), ğarnizon (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), ğarnitur (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.), ğvardiya (hassa birlikleri Rus. *ğvardiya* < Frs.), ğonorar (telif hakkı Rus. *ğonorar*), ğorizont (ufuk Rus. *ğorizont* < Yun.), ğradus (derece Rus. *ğradus* < Lat.), qarantin (qarantina Rus. *qarantin* < Frs.), qartoşqa ~ qartöşkö (patates Rus. *qartoşqa*), laboratoriya (laboratuvar Rus. *laboratoriya* < Lat.), laureat (ödül almış Rus. *laureat* < Lat.), lyustra (avize Rus. *lyustra* < Frs.), patriot (vatansever Rus. *patriot* < Yun.), port (liman Rus. *port* < Lat.), soratnik (silah arkadaşı Rus. *soratnik*), variant (seçenek Rus. *variant* < Frs. *variante*), verf' (tersane Rus. *verf'* < Hol.), virus (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), vratar' (kaleci Rus. *vratar'*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-r-” korunur: burqan (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*), kürögön (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *ğurğan*), küröö (kuşatılan, korunan Moğ. *huree*), qarık (hasis; cimri Moğ. *hereg*), qoromsog (sadak Moğ. *horomsogo*), serepçile (dikkatle bakmak Moğ. *saravçlah*), taran (ekin Moğ. *taran*), törötay (sabırlı, terbiyeli Moğ. *töröhtay*), türgön (tez, çabuk Moğ. *turgen*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-r- > -ñ-” değişimi görülür: carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-r-” düşmesi görülür: batır (ev Rus. *qvirtira*), cubarmek ~ cubarimbek (gençken ölen Far. *cevān-merg*), çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert'*), çıstırnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), katlöşkö (patates Rus. *qartoşqa*).

Alıntı sözcüklerde ikiz ünsüz “-rr-”nin tekleştiği görülür: curaat (nesil, zürriyet Ar. *ōurriyyet*), hurıyat ~ uruyat (hürriyet Ar. *ōurriyyet*), ustara (ustura Far. *usturre*), zumurut (zümrüt Ar. *zumurrud*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-r-” türemesi görülür: çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert'*), kecırnay (deri, kösele Rus. *qojantı*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-r-” ünsüzünün konuşma dilinde göçüşmeye uğradığı görülür: *dayra* < *darıya* (derya, deniz Far.*deryā*).

Bazı alıntı sözcüklerde -rC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: *borum* (dış görünüş Rus. *forma* < Lat.), *darek* (haber, açıklama Far. *derk*), *kürögön* (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *gurgan*), *qarız* (borç Ar. *qarṣ*), *qarıp* (garp, batı Ar. *garb*), *arız* (istek, dilek; dilekçe Ar. *əarṣ*), *şerik* (ortak, şirk Ar. *şirk*), *tarız* (çeşit, tür, tarz Ar. *tarz*).

R. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-r” çoğunlukla korunur: *ur* (hür Ar. *öyr*), *baqazar* (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), *barabar* (eşit Far. *berāber*), *car* (yar; dost Far. *yār*), *cesir* (esir; dul kadın Ar. *esir*), *coohar* (cevher Ar. *cevher*), *çınar* (çınar Far. *çenār*), *dastar* (sarık Far. *destār*), *depkir* (tekbir Far. *tekbir*), *diniqayır* (başka dinden olan Ar. *din-ğayr*), *duuçar* (karşılaşan, rastlayan Far. *dÿçār*), *dağar* (büyük toprak kap Far. *tağār*), *ğasır* (asır Ar. *əaār*), *kesir* (çok Ar. *keār*), *köösör* (kevser Ar. *kevaār*), *kör* (kör; mezar Far. *qÿr*), *qabar* (haber Ar. *əaber*), *aqır* (ahir, son Ar. *āoir*), *laşker* (asker Far. *leşker*), *mar* (yılan Ar. *mār*), *maşqur* ~ *maşur* (meşhur Ar. *meşhÿr*), *möör* (mühür Far. *muhr*), *pikir* (fikir Ar. *fikr*), *sapar* (sefer, yolculuk Ar. *sefer*), *sır* (sır Ar. *sirr*), *şayır* (şair Ar. *şāeir*), *şamşar* (kılıç, şimşir Far. *şemşir*), *taasir* (tesir Ar. *te’air*), *tekeber* (kibir, gurur Ar. *tekebbur*), *zampar* (kara kış Ar. *zemherir*), *zor* (büyük, kocaman, kuvvetli Far. *zÿr*), *üzür* (özü Ar. *əuör*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-r” çoğunlukla korunur: *orkestr* (orkestra Rus. *orkestr* < Frs.), *baletmeyster* (balet rejisörü Rus. *baletmeyster* < Alm.), *bankir* (banker Rus. *bankir* < Frs. *bon coeur*), *besir* ~ *bezir* (yazıcı Rus. *pisar*), *birgöbör* (hüküm, karar Rus. *prigovor*), *bul’dozer* (buldozer Rus. *bul’dozer* < Frs. *bulldozer*), *direktor* (müdür Rus. *direktor* < Lat.), *donor* (kan veren kişi Rus. *donor* < Lat.), *venger* (Macar Rus. *venger*), *ğarnitur* (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.), *kilometr* (kilometre Rus. *kilometr* < Frs. *kilomètre*), *közür* (kağıt oyununda koz Rus. *qozır* < Pol.), *qadr* (sahne; kadro Rus. *qadr* < Frs.), *qonduqtor* (konjonktür Rus. *qonduqtor* < Lat.), *qontrolyör* (kontrol eden Rus. *qontrolyör* < İng.), *mayor* (subay Rus. *mayor* < Lat.), *montyör* (monte eden Rus. *montyör* < Frs.), *motor* (motor Rus. *motor* < Lat.), *nadzor* (nezaret, gözleme Rus. *nadzor*), *separator* (sütten kaymağı ayıran makina Rus. *separator* < Lat.), *slesar* (çilingir Rus. *slesar*), *şopur* (şoför Rus. *şofyör* < Frs. *chauffeur*), *varvar* (barbar Rus. *varvar* < Frs. *barbare*), *yaqor* (denizcilikte çapa, demir Rus. *yaqor*), *yanvar* (ocak ayı Rus. *yanvar*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-r” korunur: cuyqur (kurnaz, iki yüzlü Moğ. *zuyğar*), çider (atın üç ayağına vurulan köstek Moğ. *çödör*), qoñur (sakin, yavaş Moğ. *hongor*), qubaar (hisse Moğ. *huvaar*), şumqar (sungur Moğ. *şonhor*), tañger (bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker + *guar* = unsur, üye).

Bazı alıntı kelimelerde son ses “-r” ünsüzü “-l” ünsüzüne değişir: dubal (duvar Far. *divār*), çal-dıbar (harabe, basit bina Far. *çār-divār*).

Bazı alıntı kelimelerde son ses “-r” ünsüzünün düştüğü görülür: zampar (kara kış Ar. *zemherir*).

S - s (C-c)

S. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş - diş eti, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “z” ünsüzünün tonsuzudur. Bu ünsüz asıl sızıcı kabul edilen (“s, z”) iki sestten biridir. Oluşurken dudaklar açıktır; dil ucu üst sıra kesici diş etlerine değeri ve bir aralık meydana getirir. Soluk, söz konusu değmeyle meydana gelen engeli sürtünerek aşar. “z” ünsüzünden farklı olarak oluşum esnasında ses telleri titreşmediğinden “z” ünsüzünün titreşimsiz şekli olarak kabul edilir.¹⁵⁹

S. 2. Türkçe Sözcüklerde:

S. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

S. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: sööl (siğil), söök (kemik), suu (su), soñ (bitim), sözsüz (elbette), suuq (soğuk), sızgıç (cetvel), sekirtüü (sektirmek), semirtüü (beslemek), saluu (yerleştirmek), sağınuu (özlemek), süyüü (sevmek), sınıu (kırılmak).

Kullanıldığı Durum:

sV- durumunda kullanılır: **suuq** (soğuk), **sırt** (dış; sırt; arka, geri), **sızgıç** (cetvel), **sööl** (siğil), **söök** (kemik), **sıyın-** (saygıyla eğilmek; sığınmak, güvenmek), **saa-** (sağmak), **saqtan-** (korunmak), **süy-** (sevmek; öpmek).

¹⁵⁹ Necip Üçok, **age.**, s. 47; Nevin Selen, **age.**, s. 99.

S. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: teskeri (aksi, zıt), basqıç (basamak), tüspöldöş (benzer), casalga (bezek), ösümdük (bitki), estelik (hatıra; anıt, abide), basılıu (basılmak), estöö (hatırlamak), elestetüü (çağrıştırmak), tüspöldötüü (anımsatmak), oysondoo (cilve yapmak).

Kullanıldığı Durum:

-VsV- durumunda kullanılır: **casalga** (bezek), **qısır** (kısır, verimsiz), **küsö-** (istemek, şiddetle arzu etmek, özlemini çekmek), **basıl-** (basılmak).

VsV- durumunda kullanılır: **osol** (kötü, pis; kaba; yaramaz), **ösümdük** (bitki), **esir-** (sarhoş olmak; taşkınlık etmek, azmak), **asıl-** (asılmak, asılarak öldürülmek; takılmak).

-sC- durumunda kullanılır: **estelik** (hatıra; anıt, abide), **eski** (eski), **cazdıq** (~ castıq) (yastık), **qısqa** (kısa), **qumursqa** (karınca), **teskeri** (aksi, zıt), **basqıç** (basamak), **tüspöldöş** (benzer), **este-** (hatırlamak).

-sC durumunda kullanılır: **üst** (üst), **ast** (aşağı).

-Cs- durumunda kullanılır: **qarsaq** (bozkır tilkisi), **qursaq** (karın), **sansız** (çok, sayısız), **aqsaq** (aksak, topal), **oysonda-** (cilve yapmak).

S. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: alas (tütsü), alıs (uzak), tüs (renk), es (akıl), ösüü (büyümek), kesüü (kesmek), tosuu (karşılama), bars (pars).

Kullanıldığı Durum:

-Vs durumunda kullanılır: **alas** (tütsü), **alıs** (uzak), **tüs** (renk), **qıs-** (kısmak; sıkmak, sıkıştırmak), **bas-** (basmak; yürümek), **qus-** (kusmak), **kes-** (kesmek).

Vs durumunda kullanılır: **es** (akıl), **ös-** (büyümek).

-Cs durumunda kullanılır: **ters** (~ teris) (ters), **bars** (pars; hayvan takviminin üçüncü yılı).

S. 2. 2. Özellikler:

S. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçedeki kelime başı “s-” korunur: **suuq** (< soğıq ~ soğuq DTS 507) (soğuk), **san** (< san DTS 483) (sayı), **sırt** (< sırt DLT I-342; DTS 505) (dış, dışarı), **semiz** (< semiz OTG 252; DTS 495) (şişman), **sap** (< sap DLT III-145; DTS 485) (sap, tutacak; dize), **sıqtoo** (< sıryta- OTG 252; DTS 503) (acı acı ağlamak), **sol** (< sol DTS 508) (sol), **saman** (< saman

DTS 483) (saman), soqur (< soqar DTS 509) (kör), sekirtüü (< sekirt- DTS 494) (atlatmak, sektirmek), sıyınuu (< sığın- DLT II-152; DTS 502) (saygıyla eğilmek; sığınmak, güvenmek), süyüü (< seb- OTG, 252) (sevmek), sınıu (< sın- DLT II-29; DTS 503) (kırılmak), saa- (< sağ- DLT II-15; DTS 480) (sağmak), saluu (< sal- DTS 482) (yerleştirmek), sanoo (< sana- DTS 483) (hesaplamak), satuu (< sat- DTS 490) (satmak), sezüü (< sez- DTS 498) (hissetmek, sezmek), silküü (< silk- DTS 500) (çırpmaq, silmek), suroo (< sor- DTS 509) (sormak).

Eski Türkçedeki kelime başı “s-” ünsüzü, sözcük içerisindeki “-ç-” ünsüzünden etkilenecek gerileyici ünsüz benzeşmesine uğrar ve Kırgız Türkçesinde “-ç-” ünsüzüne dönüşür: çaç (< saç DLT I-14; DTS 479) (saç), çıçqan (< sıçğan DLT I-75; DTS 502) (fare), çıyırçıq ~ çıyıcıq (< sığırçuq DLT I-505; DTS 502) (sığırçık), çaç- (< saç- DLT II-4; DTS 479) (saçmak; harcamak, israf etmek), çaңuu (< sanç- DLT III-420; DTS 483) (sançmak, bir yandan öbür yana delmek, saplamak).

S. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-s-” korunur: qumursqa (< qumursğa DTS 466) (karınca), kısqa (< qısğa DLT II-11; DTS 447, OTG 247) (kısa), eski (< eski DLT I-129; DTS 184) (eski), eskirüü (< eskir- DLT I-228; DTS 184) (eskimek), castıq ~ cazdıq (< yastuq DLT III-43; DTS 245) (yastık), esen (< esen DLT I-62; DTS 183) (sağ salım), kısır (< kısır DLT I-236) (kısır, verimsiz), ısıq (< isig DLT I-75; ısığ ~ isig DTS 220) (sıcak), qarsaq (< qarsaq DLT I-473) (bozkır tilkisi), üst (< üst DTS 628) (üst), qursaq (< quruysaq DLT I-17; DTS 470; quyursaq DTS 464) (mide, kursak), aqsaq (< ahsaq DLT I-262; DTS 71; aqsaq DTS 49) (aksak, topal), esirüü (< esür- DTS 184) (sarhoş olmak; taşkınlık etmek, azmak), casoo (< yasa- DTS 245) (yapmak, kurmak), asıluu (< asıl- DLT I-196) (asılmak, asılarak öldürülmek; takılmak).¹⁶⁰

S. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-s-” korunur: ters ~ teris (< ters DLT I-348; DTS 555) (ters), bars (< pars DLT I-344; DTS 84-85) (pars; hayvan takviminin üçüncü yılı), esüü (< es- DLT I-165; DTS 183) (esmek), qusuu (< qus- DLT II-11) (kusmak), kesüü (< kes- DLT II-11;

¹⁶⁰ Ağızlarda “z > s” değişimi görülür: qısıl (< qızıl) (kızıl), qısı (< qızı) (kızı). Buna karşılık ağızlarda “s > z” değişikliği de görülür: ızıq (< ısıq) (sıcak), kez- (< kes-) (kesmek), atazı (< atası) (babası) (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 66).

DTS 302) (kesmek), qısuu (< qıs- DLT II-11; DTS 447) (sıkmak, sıkıştırmak, kısmak), basuu (< bas- DLT II-10; DTS 85) (adım atmak; basmak, sıkıştırmak).

Bazı örneklerde -Cs durumunda kullanıldığında iki ünsüz arasında ünlü türemesi olduğu görülür: *teris* (~ *ters*) (< *ters* DLT I-348; DTS 555) (*ters*).

S. 3. Alıntı Sözcüklerde:

S. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

S. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: *saaba* ~ *saba* (sabah Ar. *āabāo*), *saadaq* (sadak, okluk Moğ. *saadağ*), *sağana* (aile türbesi Ar. *āaóne*), *sağır* (çok küçük yetim çocuk Ar. *sağır* = küçük), *sada* (sade Far. *sāde*), *sadağa* (sadaka Ar. *āadaqa*), *sacda* ~ *secde* (secde Ar. *secde*), *saz* (düzen, sıra; kuvvet; ustalık; çıkar Far. *sāz*), *saza* ~ *sazay* (uygun, munasip, yaraşır Far. *sezā*), *sayran* (seyran, gezinti Ar. *seyrān*), *sayıp* (sahip Ar. *āāóib*), *saq* (sağlık Ar. *āuóóat*), *saqaba* ~ *saaba* (sahabe Ar. *āaóābe*), *saqara* (sahra Ar. *āaóā*), *saqoo* (peltek Ar. *saqaù*), *saqun* (sakin Ar. *sākin*), *saq'* (köpek Far. *seg*), *saqıt* (atmak, düşürmek, kurtulmak Ar. *sāqaù*), *salaqa* (güzel söyleme ve yazma istidadı Far. *selīqa*), *salam* (selam Ar. *selām*), *salar* (lider, büyük Far. *sālār*), *saltanat* (saltanat, hâkim kılma Ar. *salūanat*), *samolyot*¹⁶¹ (uçak Rus. *samolyot*), *samoor* (semaver Rus. *samovar*¹⁶²), *sancıra* (şecere Ar. *şecere*), *sancırğa* (süs Moğ. *sancalğa*), *sandıq* (sandık Ar. *āandjıq*), *sanitar* (hasta bakıcı Rus. *sanitar* < Lat.), *sañza* (bir ekmek türü Dung. *syant'szı*).

Kullanıldığı Durum:

sV- durumunda kullanılır: *saadaq* (sadak, okluk Moğ. *saadağ*), *saat* (saat Ar. *sāeat*), *sabır* (sabır Ar. *āabr*), *sabotaj* (sabotaj Rus. *sabotaj*), *sadağa* (sadaka Ar. *āadaqa*), *saz* (düzen, sıra; kuvvet; ustalık; çıkar Far. *sāz*), *saqun* (sakin Ar. *sākin*), *saq'* (köpek Far. *seg*), *saqıt* (atmak, düşürmek, kurtulmak Ar. *sāqaù*), *samolyot* (uçak Rus. *samolyot*), *samoor* (semaver Rus. *samovar*), *samıq* (süngü Rus. *zamoq*), *sancıra* (şecere Ar. *şecere*), *san* qazına (zenginlik Moğ. – Ar. *señ-òazine*), *sanitar* (hasta bakıcı Rus. *sanitar* < Lat.).

S. 3. 1. 2. Ortada:

¹⁶¹ Bu sözcük “sam = kendi; letat”= uçmak” sözcüklerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir.

¹⁶² Bu sözcük “sam = kendi; varit”= pişmek” sözcüklerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir.

Örnek: asa (ölüm kaygısı, üzüntü, eza Ar. *eṣā'*), asa (asa Ar. *ʿaāā*), asman (gökyüzü Far. *āsmān*), asman ~ aspan (İsfahan Far. *iāfāhān*), astapurulda ~ astaqpurulda (estağfurullah Ar. *estağfirullah*), ustara (ustura Far. *usturre*), ustuqan (kemik Far. *üstüḡān*), usul (usul Ar. *uāyl*), üstöl (masa Rus. *stol*), üsür ~ üzür (huzur Ar. *óuzýr*), ısap ~ insap (insaf Ar. *ināāf*), ısırap (israf Ar. *isrāf*), ıspat (ispat Ar. *iābāt*), ıstarçın ~ starçın (başçavuş Rus. *starşina*), ıstıqpar (istiğfar, tövbe Ar. *istiğfār*), baselke (kışlak Rus. *posyöloq*), besir ~ pesir (yazıcı Rus. *pisar'*), cosun (nizam, kaide Moğ. *yosi*), cusay (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan), çıstırnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszi*), dastaniya (soruşturma Rus. *doznanie*), dastar (sarık Far. *destār*), diñse (makamı, idareyi tasdikleyen taş Çin.), gülüstön (güzel yer, gülistan Far. *gul-istān*), keñsalar (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), keresin (gaz yağı Rus. *kerosin*), kösöö (köse Far. *qýse*), kemsel (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), qaasıl (ele geçen, hasıl Ar. *óāāil*), qaysar (kayser Ar. *qayāar*), qalbasa (sucuk Rus. *qolbasa*), nasiya ~ nasiya ~ asiya (veresiye Ar. *nesiye*), pacalista (lütfen Rus. *pojaluysta*), parasat (feraset, anlayış, sezgi; zekâ Ar. *ferāset*), pasılke (posta kolisi Rus. *posılqa*), pasport (pasaport Rus. *pasport* < Frs.), pensiya (emeklilik Rus. *pensiya* < Lat.), zaquske ~ zaküske (meze Rus. *zaqusqa*).

Kullanıldığı Durum:

-VsV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **baselke** (kışlak Rus. *posyöloq*), **besir** (yazıcı Rus. *pisar'*), **bulagasan** (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), **busurman** (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*), **caasin** (Yasin suresi Ar. *yāsin*), **cesir** (esir; dul kadın Ar. *esir*), **cosun** (nizam, kaide Moğ. *yosi*), **cusay** (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan), **çasaboy** ~ **çasoboy** (nöbetçi Rus. *časovoy*), **ğasır** (asır Ar. *ʿaār*), **keresin** (gaz yağı Rus. *kerosin*), **kesir** (çok Ar. *keār*), **kösör** (kevser Ar. *kevāer*), **kösöö** (köse Far. *qýse*), **qasır** (kısa Ar. *qaār*), **qasiyde** (kaside Ar. *qaāide*), **qasiet** (özellik Ar. *óayāiyyet*), **qusur** (kusur Ar. *quāýr*), **qısap** (hesap Ar. *óisāb*), **masele** (mesele Ar. *mes'ele*), **maselen** (meselâ Ar. *meāelā*), **mesel** (atasözü Ar. *meāel*), **misal** (örnek, misal Ar. *miāāl*), **möösül** (mesul Ar. *mes'ýl*), **munasip** (münasip Ar. *munāsib*), **musapır** (misafir Ar. *musāfir*), **nasıl** (nesil Ar. *nesl*), **nasip** ~ **nasibe** (nasip Ar. *naāib*), **nasiya** ~ **nasiya** (veresiye Ar. *nesiye*), **pasılke** (posta kolisi Rus. *posılqa*), **risala** (risale Ar. *risāle*), **taasir** (tesir Ar. *te'ār*), **velosiped** (bisiklet Rus. *velosiped* < Frs. *vélecipXde*).

-VsV durumunda kullanılır: **adisa** (hadise Ar. *óādiāe*), **qalbasa** (sucuk Rus. *qolbasa*), **qasa** (mümtaz, has, en iyi Ar. *óāāāa*), **qısa** (kıssa Ar. *qiāāa*), **qusa** (kaygı, üzüntü Ar. *góāāe*), **macusu** (Mecusi, ateşe tapan Ar. *mecýsi*), **medrese** (medrese Ar. *medrese*), **rasa** (ırk Rus. *rasa* < Frs.).

VsV- durumunda kullanılır: **asaba** (bayrak Ar. *èaãābe*), **asal** ~ **asel** (bal Ar. *èasel*), **asan** (kolay, hafif Far. *āsān*), **asan-üsön** (gökkuşağı; ikiz çocuklar için isim; Peygamberimizin yeğenleri Hasan ve Hüseyin Ar. *óasan-óusn*), **asar** ~ **aser** (eser, tesir, iz Ar. *eāer*), **asiret** (özlem Ar. *óasret*), **isim** (isim Ar. *ism*), **esep** (hesap Ar. *óisāb*), **esil** ~ **asıl** (yüce soylu, asil Ar. *aāil*), **usul** (usul Ar. *uāyl*), **üsür** (huzur Ar. *óuzýr*), **ısap** (insaf Ar. *ināāf*), **ısrıp** (israf Ar. *isrāf*), **osuyat** (vasiyet Ar. *vaāiyyet*).

VsV durumunda kullanılır: **asa** (ölüm kaygısı, üzüntü, eza Ar. *eōā'*), **asa** (asa Ar. *èaāā*).

-Cs- durumunda kullanılır: **bursat** ~ **pursat** (fırsat Ar. *furāat*), **absolyut-taştırıu** (mutlak hale getirmek Rus. – Kırg. *absolyut*), **caysañ** (boyun lideri Moğ.), **ceksen** (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksān*), **dañsa** (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszi*), **diñse** (makamı, idareyi tasdikleyen taş Çin.), **afsun** (efsun Far. *efsýn*), **keñsalar** (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), **kemsel** (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), **qaysar** (kayser Ar. *qayāar*), **qapsalañ** (koru, bahçe Far. *ābsālān*), **leksikologiya** (leksikoloji Rus. *leksikologiya* < Yun.), **maqsat** (amaç Ar. *maqāad*), **merset** (çocuk Far. *ferzend*), **moysoput** (ak saçlı, ihtiyar Far. *safid-muy*), **mansap** (makam, mevki, rütbe Ar. *menāeb*), **pansionat** (pansiyon Rus. *pansionat* < Frs. *pension*), **pensiya** (emeklilik Rus. *pensiya* < Lat.), **pañsat** (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*), **paysa** (50 grama yakın bir ağırlık ölçüsü Far. *payse*), **şansı** (şans Rus. *şans* < Frs. *chance*), **tabitsa** (tablo Rus. *tablitsa*), **taqsi** (taksi Rus. *taqsi* < Frs. *taxi*), **taqsım** (taksim etme, hesaplama Ar. *taqsım*), **tansa** (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*), **tapsir** (tefsir Ar. *tefsir*), **tarsa** (Manas destanında Hristiyan olanlar Far. *tersā*), **abzi kövsar** (abıkevser Far.-Ar. *āb-ı kevāer*).

-sC- durumunda yaygın olarak kullanılır: **asker** (asker Ar. *èasker*), **asman** (gökyüzü Far. *āsmān*), **aspi** (at Far. *asp*), **aspirin** (aspirin Rus. *aspirin* < Alm.), **aspirant** (yüksek öğrenim öğrencisi Rus. *aspirant* < Lat.), **asta** (yavaş Far. *āheste*), **iskitke** (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*), **isqusstvo** (sanat Rus. *isqusstvo*), **islah** (ıslah, düzeltme Ar. *iālāó*), **ismen** ~ **ismene** (değişim Rus. *smena*), **ispirit** (ispirito Rus. *spirt* < İtl. *spirito*), **usta** (usta Far. *ustād*), **ustara** (ustura Far. *usturre*), **ustat** ~ **ustaz** (üstaz Far. *ustād*), **ustav** (tüzük, nizamname Rus. *ustav*), **ustun** ~ **ustum** (sütun Far. *sutýn*), **üstöl** (masa Rus. *stol*), **ıstıqpar** (istiğfar, tövbe Ar. *istiğfār*), **boston** (bostan Far. *býstān*), **çıstırnay** (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), **dastar** (sarık Far. *destār*), **dispetçer** (hareket memuru Rus. *dispetçer* < İng. *dispathcher*), **ğospital** (hastane Rus. *ğospital* < Frs.), **ğospodin** (bey Rus. *ğospodin*), **kempiske** (değiştirme Rus. *qonfiskatsiya*), **qasta** (hasta Far. *òaste*), **qastorke** (hintyağı Rus. *qastorqa*), **qosmos** (uzay Rus. *qosmos* < Yun.), **masqara** (maskara, rezil Ar. *masòara*), **maslet** (maslahat, önemli iş Ar.

maālaóat), *mustakem* (müstahkem, sağlamaştırılmış Ar. *mustaókem*), *mısqal* (4,5 gr'lık ağırlık ölçüsü birimi, miskal Ar. *miāqāl*), *pustağ* (ehemmiyetsiz, değersiz Rus. *pustiağ*), *teste* ~ *deste* (deste Far. *deste*), *vivesqa* (tabela, levha Rus. *vivesqa*).

-sC durumunda kullanılır: *byust* (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*), *kiosq* (büfe Rus. *kiosq* < Frs.), *post* (karakol, nokta Rus. *post* < Frs.), *tekst* (metin Rus. *tekst* < İng.), *vedomost'* (liste; sicil; bordro; cetvel; gazete Rus. *vedomost'*), *yurist* (hukukçu Rus. *yurist*).

S. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: *batınis* ~ *batunus* ~ *patınis* (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), *boporos* (sigara Rus. *papirosa* < Pol.), *butparas* (putperest Far. *but-perest*), *ibilis* (iblis, şeytan Ar. *iblis*), *obulus* (bölge, eyalet Rus. *oblast'*), *cekendos* (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*), *çes* (askeri selam Rus. *çes*), *ços* (ince tahta Rus. *tyos*), *dars* (ders Ar. *ders*), *ğradus* (derece Rus. *ğradus* < Lat.), *köpös* (satıcı Rus. *qupets*), *qarqas* (yapı iskeleti, karkas Rus. *qarqas* < İtl.), *qas* (çekememezlik, kıskançlık Ar. *óased*), *qısas* (kısas; öç Ar. *qĩāā*), *labbas* (libas, giyim Ar. *libās*), *iliyas* (İlyas Ar. *ilyās*), *iltimas* (başvuru Ar. *iltimās*), *macilis* (meclis Ar. *meclis*), *meres* (hastalık Ar. *maraø*), *mas* (sarhoş Far. *mest*), *merinos* (bir koyun türü, merinos Rus. *merinos* < İsp.), *mis* (bakır Far. *mes*), *mudaris* (müderis Ar. *muderris*), *muqaddas* (mukaddes Ar. *muqaddes*), *muras* (miras Ar. *mĩrāā*), *musallas* (elle yapılan üzüm şarabı Ar. *mĩāelleā*), *namıs* (namus Far. *nāmĩs*), *nuqus* (kusur, eksik Ar. *naqĩā*), *pas* (aşağı Far. *pest*), *plyus* (artı Rus. *plyus* < Lat.), *opus* (icra, haciz Rus. *opis'*), *ıpılas* (iflas; pis; murdar Ar. *ıflās*), *epos* (destan Rus. *epos* < Yun.), *rayis* ~ *rais* (reis Ar. *re'ıs*), *şibis* (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), *toos* (tavus kuşu Ar. *ũāvus*), *val's* (vals Rus. *val's* < Frs. *valse*), *virus* (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), *vznos* (yatırılan para Rus. *vznos*), *zapas* (tedbir; yedek Rus. *zapas*).

Kullanıldığı Durum:

-Vs durumunda yaygın olarak kullanılır: *bas* (erkeklerin en alçak sesi Rus. *bas* < İtl., Frs. *basse*), *ibilis* (iblis, şeytan Ar. *iblis*), *obulus* (bölge, eyalet Rus. *oblast'*), *davernes* (vekâletname Rus. *doverennost'*), *idiris* (İdris Ar. *idris*), *qalıs* (tarafsız, doğru; hakem Ar. *òāliā*), *qas* (çekememezlik, kıskançlık Ar. *óased*), *qorpus* (gövde Rus. *qorpus*), *mas* (sarhoş Far. *mest*), *merinos* (bir koyun türü, merinos Rus. *merinos* < İsp.), *mis* (bakır Far. *mes*), *namıs* (namus Far. *nāmĩs*), *nuqus* (kusur, eksik Ar. *naqĩā*), *pas* (aşağı Far. *pest*), *ras* (doğru Far. *rāst*), *toos* (tavus kuşu Ar. *ũāvus*), *atlas* (atlas Rus. *atlas* < Yun.), *virus* (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), *vznos* (yatırılan para Rus. *vznos*), *avtobus* (otobüs Rus. *avtobus* < Alm.).

-Cs durumunda kullanılır: *dars* (ders Ar. *ders*), *affiks* (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.), *gips* (alçı Rus. *gips* < Yun.), *qodeks* (kanun Rus. *qodeks* < Lat.), *qompleks*

(kompleks, bütün Rus. *qompleks* < Lat.), qurs (kurs Rus. *qurs* < Lat.), qonqurs (yarışma Rus. *qonqurs* < Lat.), val's (vals Rus. *val's* < Frs. *valse*), pars (Fars Far. *fārs*).

S. 3. 2. Özellikler:

S. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “S-”¹⁶³ korunur: saaba ~ saba (sabah Ar. *ābabāo*), saadat (saadet Ar. *saèādet*), saadıq ~ sadıq (sadık, doğru Ar. *āādiq*), saat (saat Ar. *sāeat*), sabiz (sebze; havuç Far. *sebze*), sabiy (çok küçük çocuk, sebi Ar. *āabi*), sabır (sabır Ar. *āabr*), sağır (çok küçük yetim çocuk Ar. *sağır* = küçük), sada (sade Far. *sāde*), sadağa (sadaka Ar. *āadaqa*), sacda ~ secde (secde Ar. *secde*), saz (düzen, sıra; kuvvet; ustalık; çıkar Far. *sāz*), saza ~ sazay (uygun, münasip, yaraşır Far. *sezā*), sayran (seyran, gezinti Ar. *seyrān*), saq (sağlık Ar. *āiōōat*), saqaba ~ saaba (sahabe Ar. *āaōābe*), saqoo (peltek Ar. *saqaū*), saqun (sakin Ar. *sākin*), saq' (köpek Far. *seg*), saqıt (atmak, düşürmek, kurtulmak Ar. *sāqaū*), salaqa (güzel söyleme ve yazma istidadı Far. *seliqa*), salam (selam Ar. *selām*), salamat (selamet Ar. *selāmet*), salar (lider, büyük Far. *sālār*), saltanat (saltanat, hâkim kılma Ar. *salūanat*), samın (sabun Far. *āābñn*), sandıq (sandık Ar. *āandñq*), sañgi (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “s-” korunur: samolyot (uçak Rus. *samolyot*), samoor (semaver Rus. *samovar*), sanitar (hasta bakıcı Rus. *sanitar* < Lat.), sanitariya (sıhhiye, hasta bakımevi Rus. *sanitariya* < Lat.).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “s-” korunur: saadaq (sadağ, okluk Moğ. *saadağ*), saat (engel Moğ. *saad*), sancırğa (süs Moğ. *sancalğa*), san qazına (zenginlik Moğ. – Ar. *señ-òazine*), sañza (bir ekmek türü Dung. *syant'sızı*).

Rusça'dan alıntı sözcüklerde kelime başı “s-” ünsüzünden önce ünlü türemesi görülür: iskitke (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*), ismen ~ ismene (değişim Rus. *smena*), ispiravke (belge Rus. *spravqa*), ispirot (ispirto Rus. *spirt* < İtl. *spirito*), üstöl (masa Rus. *stol*), ıstarçın ~ starçın (başçavuş Rus. *starşina*), ıstansa (terminal, istasyon Rus. *stantsiya*), ıstoloboy (yemekhane Rus. *stolovaya*), ıstağan (bardak Rus. *stağan*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste ünlü türemesiyle birlikte ünsüz ikizleşmesi görülür: assaloomu aleyqum (selamun aleyküm Ar. *selāmun èaleyqum*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “s- > ş-” değişimi görülür: şeyşembı (salı Far. *seşenbih*).

¹⁶³ “S” ünsüzü Arapça ve Farsça'daki “س = s, ص = ā, ث = ā” sesleri için kullanılmıştır.

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ă- > ç-” değişimi görülür: *çatıraş* (satranç Far. *āadrenc*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “â- > n-” değişimi görülür: *namara* (meyva, yemiş, semere Ar. *âemere*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “s- > z-” değişimi görülür: *zaar* (seher Ar. *seóer*), *zoor* (sahur Ar. *saóur*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “s-” düşmesi görülür: *çot* (hesap makinası Rus. *sçyoti*).

S. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-S-” korunur: *asa* (asa Ar. *èaāā*), *asaba* (bayrak Ar. *èaāābe*), *asar* ~ *aser* (eser, tesir, iz Ar. *eāer*), *asker* (asker Ar. *èasker*), *asman* (gökyüzü Far. *āsmān*), *aspi* (at Far. *asp*), *astapurulda* ~ *astapqpurulda* (estağfirullah Ar. *estağfirullah*), *isim* (isim Ar. *ism*), *islah* (ıslah, düzeltme Ar. *iālāó*), *usta* (usta Far. *ustād*), *ustara* (ustura Far. *usturre*), *ustuqan* (kemik Far. *üstüðān*), *usul* (usul Ar. *uāyl*), *esil* ~ *asıl* (yüce soylu, asıl Ar. *aāil*), *boston* (bostan Far. *býstān*), *busurman* (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*), *ceksen* (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksān*), *dastar* (sarık Far. *destār*), *adisa* (hadise Ar. *óādiāe*), *afsun* (efsun Far. *efsýn*), *ğasır* (asır Ar. *èaār*), *kesir* (çok Ar. *keār*), *qaysar* (kayser Ar. *qayāar*), *qasta* (hasta Far. *òaste*), *qusumat* ~ *qusmat* (husumet Ar. *òuāýmet*), *qusur* (kusur Ar. *quāýr*), *qısap* (hesap Ar. *óisāb*), *macusu* (Mecusi, ateşe tapan Ar. *mecýsi*), *mesel* (atasözü Ar. *meāel*), *miste* (fıstık Far. *piste*), *musapır* (misafir Ar. *musāfir*), *mustakem* (müstahkem, sağlamlaştırılmış Ar. *mustaókem*), *nariste* ~ *arısta* (masum, genç Ar. *na-reside*), *nusqa* (örnek, numune; nüsha Ar. *nusòa*), *pañsat* (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*), *paysa* (50 grama yakın bir ağırlık ölçüsü Far. *payse*), *tarsa* (Manas destanında Hristiyan olanlar Far. *tersā*), *tespe* (tespih Ar. *tesbió*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-s-” korunur: *aspirin* (aspirin Rus. *aspirin* < Alm.), *aspirant* (yüksek öğrenim öğrencisi Rus. *aspirant* < Lat.), *assimilyatsiya* (ötekileştirme Rus. *assimilyatsiya* < Lat.), *assortiment* (ürün çeşidi Rus. *assortiment* < Frs.), *astronomiya* (uzay bilimi Rus. *astronomiya* < Yun.), *isqusstvo* (sanat Rus. *isqusstvo*), *ustav* (tüzük, nizamname Rus. *ustav*), *baselke* (kışlak Rus. *posyöloq*), *besir* (yazıcı Rus. *pisar*), *byust* (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*), *çasaboy* ~ *çasoboy* (nöbetçi Rus. *çasovoy*), *çıstırnay* (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), *demonstratsiya* (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), *gimnastıqa* (jimnastik Rus. *gimnastıqa* < Yun.), *kempiske* (değiştirme Rus. *qonfiskatsiya*), *keresin* (gaz yağı Rus. *kerosin*), *kiosq* (büfe Rus. *kiosq* < Frs.), *eksqursiya*

(gezi Rus. *eksqursiya* < Lat.), qalbasa (sucuk Rus. *qolbasa*), qassir (veznedar Rus. *qassir*), qosmonavt (astronot Rus. *qosmonavt* < Yun.), massa (kütle, kitle, kalabalık Rus. *massa*), miston (kapsül Rus. *piston* < Frs.), pasılke (posta kolisi Rus. *posılqa*), pacalista (lütfe Rus. *pojaluysta*), raspiske (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), yurist (hukukçu Rus. *yurist*), zaquske ~ zaküske (meze Rus. *zaqusqa*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-s-” korunur: bulağasun (Balasagun Kalm. – Moğ. *balğsın* < *bolğos* = şehir), cosun (nizam, kaide Moğ. *yosi*), qoromsoq (sada Moğ. *horomsogo*).

Alıntı sözcüklerde iç seste görülen ikiz “-ãã-” ünsüzünün teklediği görülür: qasa (mümtaz, has, en iyi Ar. *ðãããa*), qusa (kaygı, üzüntü Ar. *goããe*), qısa (kıssa Ar. *qiããa*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-s- > -z-” değişimi görülür: bezir ~ besir (yazıcı Rus. *pisar*’), cazat (ceset Ar. *cesed*), mampazi ~ mompoziy (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans*’e < Frs.), opuza (korkutma Far. *pābjisi*), zil (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-s- > -ş-” değişimi görülür: qaşek (kapı pervazı Rus. *qosyaq*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste –sC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: busurman (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*), asiret (özlem Ar. *óasret*).

S. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-S” korunur: ibilis (iblis, şeytan Ar. *iblis*), dars (ders Ar. *ders*), idiris (İdris Ar. *idris*), qapas (kafes Far. *qafes*), qısas (kısas; öç Ar. *qiããã*), ıqlas ~ iqlas (ihlas Ar. *iòlãã*), labbas (libas, giyim Ar. *libās*), iliyas (İlyas Ar. *ilyās*), iltımas (başvuru Ar. *iltimās*), macilis (meclis Ar. *meclis*), mis (bakır Far. *mes*), muqaddas (mukaddes Ar. *muqaddes*), muqlus ~ muqulus (muhlis Ar. *muòliã*), muras (miras Ar. *mìrãã*), musallas (elle yapılan üzüm şarabı Ar. *müãelleã*), namıs (namus Far. *nāmıys*), nuqus (kusur, eksik Ar. *naqıã*), pars (Fars Far. *fārs*), ıpılas (iflas; pis; murdar Ar. *ıflās*), tanapis (tenefüs, dinlenme Ar. *teneffus*), toos (tavus kuşu Ar. *ùãvus*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-s” korunur: çes (askeri selam Rus. *çes*), ços (ince tahta Rus. *tyos*), defis (küçük çizgi Rus. *defis* < Lat.), affiks (sözün anlamını değiştiren ek Rus. *affiks* < Lat.), gips (alçı Rus. *gips* < Yun.), globus (küre Rus. *globus* < Lat.), gradus (derece Rus. *gradus* < Lat.), qarqas (yapı iskeleti, karkas Rus. *qarqas* < İtl.), qlass (sınıf Rus. *qlass* < Lat.), qodeks (kanun Rus. *qodeks* < Lat.), qompleks (kompleks, bütün Rus. *qompleks* < Lat.), qongress (kongre Rus. *qongress* < Lat.), qonqurs (yarışma Rus. *qonqurs* < Lat.), qorpus (gövde Rus. *qorpus*), qurs (kurs Rus. *qurs* <

Lat.), merinos (bir koyun türü, merinos Rus. *merinos* < İsp.), plyus (artı Rus. *plyus* < Lat.), opus (icra, haciz Rus. *opis*'), epos (destan Rus. *epos* < Yun.), silos (doğranarak kuyuda mayalanmış yem Rus. *silos* < İsp.), atlas (atlas Rus. *atlas* < Yun.), virus (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), vzos (yatırılan para Rus. *vzos*), avtobus (otobüs Rus. *avtobus* < Alm.), zapas (tedbir; yedek Rus. *zapas*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük sonunda “-s > -z” değişikliği olur: abaz (heves Ar. *heves*), namız ~ namıs (namus Ar. *nāmys*), keñiz (cimri, pinti Far. *kenes*), qorož (horoz Far. *ðorjıs*), qıyazı (kıyaslama Ar. *qiyās*), palaz (palas, küçük dokuma kilim Far. *pelās*), panız (fanus Ar. *fānyıs*), opuz ~ opus (icra, haciz Rus. *opis*').

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-s > -ş” değişikliği olur: çoş ~ ços (ince tahta Rus. *tyos*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-s > -t” değişikliği olur: ulut (ulus Moğ. *uls*).

Ş - ş (III-III)

Ş. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş eti ön damak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Sesin oluşum esnasında ses organlarının durumu şöyledir: “Ünsüzün çıkışında, dilin iki kıyısı damağa ve çanak dişlere değeri, dilin önü biraz arkaya çekilir ve diş etlerinin geri kısmına sert damağın önüne doğru uzatılır. Dudaklar hafifçe öne doğru çıkar, soluk akımı genişçe bir geçitten sızarak geçer.”¹⁶⁴ Oluşurken ses telleri titreşmez. Bu nedenle “j” ünsüzünden ayrıldığı kabul edilir.¹⁶⁵

Birlikte kullanıldığı ünlülere göre ince (ön) ve kalın (art) şekilleri vardır:¹⁶⁶

İnce: şiltöo (çekmek), şireñke (kibrit), beyiş (cennet Far. *behişt*) v.b.

Kalın: şaar (şehir), ışqın (ışkın), şaşuu (acele etmek) v.b.

Ş. 2. Türkçe Sözcüklerde:

Ş. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Nevin Selen, *age.*, s. 101.

¹⁶⁵ Necip Üçok, *age.*, s. 47.

¹⁶⁶ Ömer Demircan, *age.*, s. 48.

Ş. 2. 1. 1. Başta: Yaygın olarak kullanılmaz. Daha çok yansıma sözcüklerde görülür.

Örnek: şayıl (çakıl), şıñyıraq (çingirak), şıldıraq (çingirdak “bir oyuncak çeşidi”), şireñke (kibrit), şiktir (sokak kadını), şarıldoo (şarıldamak), şañgiroo (çangırdamak), şiltöö (çekmek), şıldıratuu (çingırdamak), şıñyıratuu (çingırdamak), şayloo (seçim; seçim yapmak)

Kullanıldığı Durum:

şV- durumunda kullanılır: şayıl (çakıl), şıñyıraq (çingirak), şıldıraq (çingirdak “bir oyuncak çeşidi”), şarılda- (şarıldamak).

Ş. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: qaşaa (parantez işareti), qoşo (beraber), beşik (beşik), tüştük (güney), töşök (döşek; yatak), uşaloo (sürtmek), taştoo (bırakmak, atmak), baştoo (başlamak), cumşartuu (çapalamak), oqşoşuu (benzeşmek), bışıruu (pişirmek), işenüü (güvenmek).

Kullanıldığı Durum:

-VşV- durumunda kullanılır: qaşaa (parantez işareti), caşıl (yeşil; taze, körpe, yaş, diri), beşik (beşik), töşök (döşek, yatak), caşır- (saklamak, gizlemek), caşa- (yaşamak), bışır- (pişirmek).

VşV- durumunda kullanılır: uşala- (sürtmek), işen- (güvenmek).

VşV durumunda kullanılır: üşü- (üşümek).

-şC- durumunda kullanılır: qaşqa (akıtmalı, alnında beyaz leke bulunan hayvan), tüştük (güney), qıştaq (kışlak), quşçu (doğancı, av kuşu yetiştiricisi), başta- (başlamak; başkanlık etmek), işte- (çalışmak), tişte- (dişlemek, ısırarak), taştta- (bırakmak, atmak).

-Cş- durumunda kullanılır: tumşuq (hayvan burnu, gaga), cumşaq (yumuşak), qarşı (karşı, aykırı, aleyhte), tapşır- (teslim etmek; emanet etmek), oqşo- (benzemek), cumşart- (çapalamak).

Ş. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: qargış (beddua), talaş-tartış (münakaşa), aş (yemek), könümüş (alışkanlık), oqşoş (aynı), tüş (rüya), cumuş (iş), koşuu (katmak), şaşuu (acele etmek), caraşuu (uygun gelmek), talaşuu (tartışmak), çataqtaşuu (çatışmak), meldeşüü (bahse girişmek), bışuu (olgunlaşmak).

¹⁶⁷ Bu ünsüz, Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazak, Karakalpak ve Nogay Türkçesinde düzenli olarak “s” ye gelişmiştir. Bu değişim, Kıpçak grubu içerisinde Kırgızcanın dahil olmadığı ayrı bir alt grup oluşturmuştur (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 227).

Kullanıldığı Durum:

-Vş durumunda kullanılır: **quş** (kuş; yırtıcı kuş, av kuşu), **oqşoş** (aynı), **qış** (kış), **kümüş** (gümüş), **cooş** (sakin, yavaş, halim), **küröş** (güreş), **teş-** (deşmek, delmek), **bış-** (olmak, olgunlaşmak, pişmek), **talaş-** (tartışmak).

Vş durumunda kullanılır: **aş** (yemek), **aşuu** (aşmak).

Ş. 2. 2. Özellikler:

Ş. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçedeki ön ses “ş-” sesi, Kırgız Türkçesinde korunur: **şeksiz** (< şeksiz DTS 522) (şüphesiz), **şaşuu** (< şaş- DTS 520) (acele etmek), **şışüü** (< şiş- DTS 524) (şişmek).

Eski Türkçedeki ön ses “ş-” sesi Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “ç-” sesine değişmiştir: **çeçüü** (< şeş- DTS 522) (çözmek).

Ş. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-ş-” korunur: **cumşaq** (< yumşaq DLT II-74; DTS 279) (yumuşak), **caqşı** (< yaqşı DTS 238; yahşı DTS 250) (iyi, güzel), **oşol** (< oşul DTS 372) (şu; bu), **qarşı** (< qarşı DLT I-423) (karşı, aykırı, aleyhte), **kişi** (kişi DTS 310) (kişi, insan), **çaşıl** (< yaşıl DLT I-41; DTS 246) (yeşil; taze, körpe, yaş, diri), **tumşuq** (< tumşuq ~ tumşıq DTS 585) (hayvan burnu, gaga), **töşök** (< töşek DLT I-387; DTS 582) (döşek, yatak), **beşik** (< beşik DTS 97) (beşik), **eşik** (< eşik DTS 185) (kapı), **qaşqa** (< qaşğa DLT I-426) (akıtmalı, alında beyaz leke bulunan hayvan), **çaşıruu** (< yaşur- DLT III-68) (saklamak, gizlemek), **üşüü** (< üşi- DLT III-254; üşi- ~ üşü- DTS 628) (üşümek), **çaşoo** (< yaşa- DLT III-89; DTS 246) (yaşamak), **baştoo** (< başla- DLT III-292; DTS 88) (başlamak), **tapşıruu** (< tapşur- DLT II-175) (teslim etmek; emanet etmek), **işenüü** (< ıšan- DTS 220) (güvenmek, inanmak), **oqşoo** (< oğşa- DTS 364; oqşa- DTS 370; ohşa- DTS 374) (benzemek).

Eski Türkçedeki iç ses “-ş-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-ç-” ünsüzüne değiştiği görülür: **çeçilüü** (< şeşil- DTS 522) (çözölmek).

Ş. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-ş” ünsüzü korunur: **qoşuu** (< qoş- DTS 460) (birleştirmek), **künbatış** (< künbatış ~ künbatsıq DTS 327) (batı), **qarındaş** (< qarındaş DLT I-407; DTS 427; qarındaş DTS 430) (kardeş), **quş** (< quş DTS 471) (kuş; yırtıcı kuş, av kuşu), **caş** (< yaş DTS 245) (yeşil, genç; yaş), **qamış** (< qamış DTS 415) (kamış), **tiş** (< tiş DTS 563) (diş), **qaş** (< qaş DTS 431) (kaş), **cumuş** (< yumuş DLT III-12; DTS 280; yumış DTS 279) (iş), **idiş** (<

idiş ~ iğiş DTS 203) (kap), keñeş (< keñeş DTS 299) (meclis, konsey), qarğış (< qarğış DTS 426) (beddua, lanet), kümüş (< kümüş DLT I-165; DTS 326) (gümüş), tüş (< tüş DTS 599) (düş, rüya), baş (< baş DTS 86) (baş), boş (< boş DTS 113) (boş), aş (< aş DTS 61) (yemek, aş), taş (< taş DTS 539) (taş), qış (< qış DLT I-13; DTS 448) (kış), quş (< quş DLT I-22) (kuş), cooş (< yavaş DLT III-10) (sakin, yavaş, halim), tooş (< tawuş DLT I-367) (alçak ses), cabışuu (< yapış- DLT III-70; DTS 236) (yapışmak), küröşüü (< küreş- DLT I-474; DTS 328) (güreşmek), aşuu (< aş- DTS 62) (aşmak, geçmek), bışuu (< bış- DTS 103) (olgunlaşmak), caraşuu (< yaraş- DTS 240) (uygun gelmek, uymak, yaraşmak), şaşuu (< şaş- DTS 520) (acele etmek), şişüü (< şiş- DTS 524) (şişmek), talaşuu (< talaş- DTS 528) (tartışmak), teşüü (< teş- DTS 555) (deşmek, delmek), tüşüü (< tüş- DTS 600) (düşmek), uruşuu (< uruş- DTS 616) (vuruşmak, kavga etmek).

Eski Türkçedeki son ses “-ş” sesi Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-ç” sesine değişmiştir: çeçüü (< şeş- DTS 522) (çözmek).

Ş. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Ş. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Ş. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: şaa ~ şah (şah, hükümdar Far. *şāh*), şaadat (şehadet Ar. *şehādet*), şaazada ~ şahizaada (şehzade Far. *şeh-zāde*), şaani (şahane Ar. *şāh-āne*), şaan (şan Ar. *şān*), şaar (şehir Far. *şehr*), şaytan (şeytan Ar. *şeytān*), şayı (ham ipekten yapılan bir kumaş Far. *şāhi*), şalpar (şalvar Far. *şelvār*), şayıq (şeyh Ar. *şeyd*), şayır (şair Ar. *şāeir*), şaq (dal Far. *şād*), şaqap (ark, kanal Far. *şād-abe*), şakirt ~ şekit (öğrenci Far. *şāgird*), şaqşaq (parmak yerleri; kırık için tahta Far. *şād şād*), şaldaaqı (beceriksiz kadın Far. *şeleôte*), şalı (çeltik Far. *şālî*), şam (lamba, mum Ar. *şem*), şamal (rüzgâr Ar. *şemāl*), şamşi (güneş Ar. *şems*), şaň (azamet, ihtişam Çin.), şaňşuur (birleşik altın Çin.), şaňıya¹⁶⁸ (nahiye müdürü Çin.), şanqr (frengi yarası Rus. *şanqr*), şans (şans Rus. *şans* < Frs. *chance*), şapaat (şefaath Ar. *şefāeat*), şapke (şapka Rus. *şapka*), şapqat (şefkat Ar. *şefqat*), şilen ~ şileen¹⁶⁹ (Hanın halka verdiği yemek, şölen Moğ. *şölön*), şiliya ~ şilige (bir koşum aleti, kayış Rus. *şleya*), şinel’ (asker kaputu Rus. *şinel*), şirge (buzağı ya da tayın süt emmesini engelleyen burun takısı Moğ.), şumqar (sungur Moğ.

¹⁶⁸ Doğu Türkistan’da Müslüman halkın yaşadığı bölgelerde kullanılmış olan bir terimdir.

¹⁶⁹ Bu yemekten yemek, hana bağlılığın bir göstergesidir. Bu sözcük Farsçada da kullanılır. (H. K. Karasaev, *age.*, s. 290)

şonhor), *şura*¹⁷⁰ (danışma meclisi, *şûra* Ar. *şÿrā*), *şut-tuu* (şakacı Rus. *şutqa* = şaka + Kırg. *tuu* = -lı, -li, -lu, -lü), *şükür* ~ *şügür* (*şükür* Ar. *şuqr*), *şıgır*¹⁷¹ (*şiiir* Ar. *şîèr*), *şıypañ* (pamuk tarlasındaki bir yanı açık örtme Çin.), *şıpa* ~ *şıpaa* (*şıfa* Ar. *şifā'*), *şunan* (dinleme; dinleyici Far. *şenavande*).

Kullanıldığı Durum:

şV- durumunda yaygın olarak kullanılır: *şaazada* ~ *şahizaada* (*şehzade* Far. *şeh-zāde*), *şaani* (*şahane* Ar. *şāh-āne*), *şaan* (*şan* Ar. *şān*), *şaar* (*şehir* Far. *şehr*), *şatman* (*sevinmiş* Far. *şād-man*), *şahta* (*maden kuyusu* Rus. *şahta*), *şeyit* (*şehit* Ar. *şehid*), *şeyşembi* (*salı* Far. *se-şenbih*), *şeyşep* (*yatak çarşafı* Far. *cāy-şeb*), *şetay* ~ *şeytay* (*Doğu Türkistan'da bir Çin memuru* Çin.), *şerbet* (*şerbet; alkollü içkiler* Ar. *şerbet*), *şerik* (*ortak, şirk* Ar. *şirk*), *şermende* (*mahcup edilmiş, rezil olunmuş* Far. *şermende*), *şooket* ~ *şöököt* (*şevket, hüner, güç* Ar. *şevket*), *şoola* (*şule* Ar. *şuèle*), *şoorat* (*şöhret* Ar. *şuhret*), *şopur* (*şoför* Rus. *şofyör* < Frs. *chauffeur*), *şosse* (*şose yol* Rus. *şosse* < Frs. *chaussée*), *şıralğa* (*avcının avladıklarından verdiği hediye* Moğ.), *şırman* (*sütle yapılan bir ekmek türü* Far. *şir-nān*).

şC- durumunda Rusça alıntılarda kullanılır: *şpion* (*casus, ispiyoncu* Rus. *şpion* < Frs. *espion*), *ştab* (*kurmay* Rus. *ştab*), *ştat* (*kadro* Rus. *ştat*), *ştik* (*süngü* Rus. *ştik*), *ştrap* (*ceza* Rus. *ştraf*), *şturma* (*hücum* Rus. *şturm*), *şvits* (*İsviçre cinsi inek* Rus. *şveyts*).

Ş. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: *badışa* (*padişah* Far. *pādşāh*), *barışna* (*bey kızı; yetişkin kız* Rus. *barışnya*), *berişte* (*melek* Far. *firişte*), *boştoo* (*posta* Rus. *poçta*), *buşayman* ~ *buşman* (*pişman* Far. *peşiman*), *cışaan* (*belirti, iz* Far. *nişān*), *çüştö* (*ince, beyaz patiska* Uyg. *çuta*), *çıştay* (*temiz* Rus. *çistny*), *ğaşım* (*sinir, öfke, hışım* Far. *deşim*), *kökşün* (*fakir* Moğ.), *qarmüştök* (*kirpi* Far. *ðār-püşt*), *qartoşqa* ~ *qartöşkö* (*patates* Rus. *qartoşqa*), *laşker* (*asker* Far. *leşker*), *maaşıq* (*maşuk, sevilen* Ar. *maèşşiq*), *maqşar* ~ *mahşar* (*mahşer* Ar. *maóşer*), *martişke* (*örümcek* maymun Rus. *martışqa*), *marşal* (*mareşal* Rus. *marşal* < Frs.), *maşqul* (*meşgul* Ar. *meşğöl*), *maşırıq* (*doğu* Ar. *maşriq*), *mömöştük* (*yardımcı* Rus. *pomoşçnik*), *murşap* ~ *mirşap* (*gece bekçisi; bir polis memuru* Far. *mîr-şeb*), *müşkül* (*zor, müşkül* Ar. *muşkil*), *müşök* (*çuval* Rus. *meşoq*), *müştök* (*ağızlık* Rus. *mundştuq*), *naşaa* ~ *naşa* (*esrar, neşe* Far. *neş'e*), *naştar* (*neşter* Far. *nişter*), *noşatur* (*nışadır* Rus. *naşatır'*), *nışaan* (*nışan* Far. *nişān*), *inşa* (*düz yazı* Ar. *inşā'*), *poroşoq* (*toz deterjan* Rus. *poroşoq*), *aşlampu* (*nohut unundan yapılan bir yemek* Kırg. – Çin. *lañfu* = nohut unu), *rikşa* (*araba* Çin.), *araşan* (*kaplıca* Moğ.), *oroşon* ~ *rooşan* (*ruşen, aydınlık*

¹⁷⁰ 1920'li yıllarda kullanılmış olan bir sözcüktür.

¹⁷¹ 1930'lu yıllarda kullanılmış olan bir sözcüktür.

Far. *rÿşen*), tamaşa (şaka, eğlence, temaşa Far. *temāşā*), taşkil (teşkil Ar. *teşkil*), taştıt (şiddetlendirme Ar. *teşdid*), teşe (1,09 hektarlık arazi ölçüsü Rus. *desyatina*), tranşeya (siper Rus. *tranşeya* < Frs.), taraşa (talaş, ince yonga Far. *terāşe*), vahşi (vahşi Ar. *vaóşì*).

Kullanıldığı Durum:

-VŞV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **buşayman** (pişman Far. *peşiman*), **cışaan** (belirti, iz Far. *nişān*), **ğaşım** (sinir, öfke, hışım Far. *ðişm*), **qaşek** (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), **qoşañ** (bir yemek türü Çin.), **qoşoy** (iki kat Moğ. *homoy*), **qaşeki** (kuru, zayıf koyun Far. *òòşk*), **aquşerqa** (ebe Rus. *aquşerqa* < Frs.), **maşaqat** (meşakkat, zorluk Ar. *meşaqqa*), **maşayıq** (veli Ar. *meşāyìd*), **maşına** ~ **maşiyne** (makina Rus. *maşina* < Frs.), **müşök** (çuval Rus. *meşoq*), **noşatur** (nışadır Rus. *naşatır*'), **nışaan** (nışan Far. *nişān*), **poroşoq** (toz deterjan Rus. *poroşoq*), **araşan** (kaplıca Moğ.), **oroşon** ~ **rooşan** (ruşen, aydınlık Far. *rÿşen*), **tuuşar** (düçar, rastlama Far. *dÿçār*).

-VŞV durumunda yaygın olarak kullanılmaz: **badışa** (padişah Far. *pādşāh*), **afişa** (afiş Rus. *afişa* < Frs. *affiche*), **qatyuşa** (bir top türü Rus. *qatyuşa*), **maşa** (maşa Far. *māşe*), **tamaşa** (şaka, eğlence, temaşa Far. *temāşā*), **teşe** (1,09 hektarlık arazi ölçüsü Rus. *desyatina*), **taraşa** (talaş, ince yonga Far. *terāşe*).

VŞV- durumunda kullanılır: **aşepke** (yanlış Rus. *oşipqa*), **aşula** (şiir Far. *aşÿle*), **aşura** (aşure Ar. *èāşÿrā*), **aşıq** (âşık Ar. *èāşiq*), **aşına** (aşına Far. *āşinā*), **işara** ~ **işarat** (işaret Ar. *işāret*), **işembi** (cumartesi Far. *şenbih*), **üşür** ~ **öşur** (öşür, onda bir ürün vergisi Ar. *èuşr*), **eşelon** (askeri nakliye Rus. *eşelon*), **eşen** (Türkistan'da ve İdil Havzası Türklerinde "sufi, kerâmet sahibi, veli" manalarında ulemâ ve şeyhlere verilen bir ünvan Far. *işān*).

-CŞ- durumunda yaygın olarak kullanılmaz : **cekşembi** (Pazar Far. *yek-şenbih*), **cemşit** (Cemşit Far. *cemşid*), **kökşün** (fakir Moğ.), **maqşar** ~ **mahşar** (mahşer Ar. *maóşer*), **marşal** (mareşal Rus. *marşal* < Frs.), **murşap** ~ **mirşap** (gece bekçisi; bir polis memuru Far. *mìr-şeb*), **inşa** (düz yazı Ar. *inşā*'), **rikşa** (araba Çin.), **tranşeya** (siper Rus. *tranşeya* < Frs.), **vahşi** (vahşi Ar. *vaóşì*).

-ŞC- durumunda yaygın olarak kullanılır: **aşkere** (açık, belli, aşikâre Far. *āşikāre*), **ışqı** (sevgi, aşk Ar. *èāşq*), **işçötkö** (fırça Rus. *şçyotqa*), **iştey** ~ **içtey** (iştah Ar. *iştihā*), **işköl** (okul Rus. *şqol*), **ışqıboz** (hünerli Far. *èāşq-bāz*), **barışna** (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), **berişte** (melek Far. *firişte*), **boştoo** (posta Rus. *poçta*), **abdeşte** (abdest Far. *āb* = su + *dest* = el), **çüştö** (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*), **çıştay** (temiz Rus. *çistiy*), **kişmiş** (çekirdeksiz kuru üzüm Far. *kişmiş*), **pamoşnik** (yardımcı Rus. *pamoşnik*), **qarmüştök** (kirpi Far. *òār-püşt*), **qartoşqa** ~ **qartöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **laşker** (asker Far. *leşker*), **martişke** (örümcek

maymun Rus. *martısqqa*), maşqul (meşgul Ar. *meşğül*), maşqur (meşhur Ar. *meşhür*), mömöstük (yardımcı Rus. *pomoşçnik*), müşkül (zor, müşkül Ar. *muşkil*), müştök (ağızlık Rus. *mundştuq*), naştar (neşter Far. *nışter*), paraşyut (paraşüt Rus. *paraşyut* < Frs.), perişte (melek Far. *firişte*), aşlampu (nohut unundan yapılan bir yemek Kırg. – Çin. *lañfu* = nohut unu), taşkil (teşkil Ar. *teşkil*), taştıt (şiddetlendirme Ar. *teşdîd*), tıraşmanke (bir araba türü Rus. *traşbanqa*), taşpiş ~ taşviş (telaş, endişe Ar. *teşviş*).

Ş. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: bayquş (aklımı kaybeden, iyi olmayan Far. *bî-hiş*), boluş (nahiye Rus. *volost'*), çatıraş (satranç Far. *âadrenc*), çoş (ince tahta Rus. *tyos*), derbiş ~ derviş (derviş Far. *derviş*), göş (et Far. *ğuş*), huş ~ qoş (iyi, hoş Far. *doş*), kişmiş (çekirdeksiz kuru üzüm Far. *kişmiş*), kölöş (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), köpöş (satıcı Rus. *qupets*), kelemiş (tarla faresi Far. *kelâq* = bozkır, *mış* = fare), qış (kerpiç Far. *deş*), maş (iskambil kâğıtlarının rengi Rus. *mast*), meş (soba Rus. *peç*), muş (yumruk Far. *muşt*), maş (zeytini renkte küçük mercimek, burçak Far. *mâş*), naqış (nakış Far. *naqş*), pöüş (kurnaz, şeytan Ar. *fâoîş*), şaykeş (uygun, münasip Far. *şâykeş*), taptiş (teftiş Ar. *teftiş*), taşpiş ~ taşviş (telaş, endişe Ar. *teşviş*), ataş (ateş küreği Far. *âteş*), beyiş (cennet Far. *behişt*), zayımpomoş (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoş'*).

Kullanıldığı Durum:

-Vş durumunda kullanılır: boluş (nahiye Rus. *volost'*), çatıraş (satranç Far. *âadrenc*), çoş (ince tahta Rus. *tyos*), köpöş (satıcı Rus. *qupets*), kelemiş (tarla faresi Far. *kelâq* = bozkır, *mış* = fare), qış (kerpiç Far. *deş*), maş (iskambil kâğıtlarının rengi Rus. *mast*), pöüş (kurnaz, şeytan Ar. *fâoîş*), şaykeş (uygun, münasip Far. *şâykeş*), taptiş (teftiş Ar. *teftiş*), taşpiş ~ taşviş (telaş, endişe Ar. *teşviş*), ataş (ateş küreği Far. *âteş*), beyiş (cennet Far. *behişt*).

Ş. 3. 2. Özellikler:

Ş. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ş-” çoğunlukla korunur: şaabaz (sungur, laçın Far. *şâh-bâz*), şaadat (şehadet Ar. *şehâdet*), şaan (şan Ar. *şân*), şaqıy (baş ağrısı, bahtsızlık Far. *şaqî*), şal (topal Far. *şel*), şaykeş (uygun, münasip Far. *şâykeş*), şaymerden (şahmerdan, yiğitlerin piri Far. *şâhî merdân*), şaytan (şeytan Ar. *şeytân*), şayı (ham ipekten yapılan bir kumaş Far. *şâhî*), şalpar (şalvar Far. *şelvâr*), şayıq (şeyh Ar. *şeyh*), şayı (şair Ar. *şâîr*), şapaat (şefaath Ar. *şefâât*), şapqat (şefkat Ar. *şefqat*), şarıq ~ şarq (doğu Ar. *şarq*), şarım (kötü, ayıp, utanma Ar. *şerm*), şarap (şeref Ar. *şeref*), şeyit (şehit Ar. *şehîd*), şatman (sevinmiş Far. *şâd-man*), şek (şüphe Ar. *şekk*), şeker (şeker Far.

şeker), *şer* (arslan, şir Far. *şir*), *şermende* (mahcup edilmiş, rezil olunmuş Far. *şermende*), *şimal* (kuzey Ar. *şimāl*), *şoq* (muzip, yaramaz, şuh Far. *şyò*), *şoorat* (şöhret Ar. *şuhret*), *şükür* ~ *şügür* (şükür Ar. *şuqr*), *şunan* (dinleme; dinleyici Far. *şenavande*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ş-” çoğunlukla korunur: *şayke* (güruh; çete Rus. *şayqa*), *şanqr* (frengi yarası Rus. *şanqr*), *şansı* (şans Rus. *şans* < Frs. *chance*), *şapke* (şapka Rus. *şapqa*), *şar* (küre, top Rus. *şar*), *şahta* (maden kuyusu Rus. *şahta*), *şiliya* ~ *şilige* (bir koşum aleti, kayış Rus. *şleya*), *şinel’* (asker kaputu Rus. *şinel’*), *şopur* (şoför Rus. *şofyör* < Frs. *chauffeur*), *şosse* (şose yol Rus. *şosse* < Frs. *chaussée*), *şut-tuu* (şakacı Rus. *şutqa* = şaka; tuu = -lı, -li, -lu, -lü), *şpion* (casus, ispiyoncu Rus. *şpion* < Frs. *espion*), *ştab* (kurmay Rus. *ştab*), *ştat* (kadro Rus. *ştat*), *ştik* (süngü Rus. *ştik*), *ştrap* (ceza Rus. *ştraf*), *şturma* (hücum Rus. *şturm*), *şvits* ~ *şibis* (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ş-” korunur: *şilen* ~ *şileen* (Hanın halka verdiği yemek, şölen Moğ. *şölön*), *şumqar* (sungur Moğ. *şonhor*).

Konuşma dilinde bazı sözcüklerde sözcük başındaki “ş-” ünsüzünden önce ünlü türediği görülür: *ıştap* < *ştab* (kurmay Rus. *ştab*), *ıstarap* < *ştraf* (ceza Rus. *ştraf*), *ıstat* < *ştat* (eyalet, devlet; kadro Rus. *ştat*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ş- > ç-” değişimi görülür: *çigrim* (kumlu keçi derisi Rus. *şagren’*), *çoqoy* (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*), *çıstırnay* (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*).

Ş. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ş-” çoğunlukla korunur: *aşkere* (açık, belli, aşikâre Far. *āşikāre*), *aşula* (şiir Far. *aşyle*), *aşiq* (âşık Ar. *ēāşiq*), *aşına* (aşına Far. *āşinā*), *üşür* ~ *öşür* (öşür, onda bir ürün vergisi Ar. *ēuşr*), *badışa* (padişah Far. *pādşāh*), *berişte* (melek Far. *firişte*), *buşayman* ~ *buşman* (pişman Far. *peşiman*), *cışaan* (belirti, iz Far. *nişān*), *ğaşım* (sinir, öfke, hışım Far. *dişm*), *qarmüştok* (kirpi Far. *òār-püşt*), *qaşeki* (kuru, zayıf koyun Far. *òoşk*), *maqşar* ~ *mahşar* (mahşer Ar. *maóşer*), *maşa* (maşa Far. *māşe*), *maşaqat* (meşakkat, zorluk Ar. *meşaqqat*), *maşqul* (meşgul Ar. *meşgöl*), *müşkül* (zor, müşkül Ar. *muşkil*), *nışaan* (nişan Far. *nişān*), *taştıt* (şiddetlendirme Ar. *teşdid*), *tamaşa* (şaka, eğlence, temaşa Far. *temāşā*), *taraşa* (talaş, ince yonga Far. *terāşe*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ş-” çoğunlukla korunur: *katlöşkö* (patates Rus. *qartoşqa*), *aşepke* (yanlış Rus. *oşipqa*), *eşelon* (askeri nakliye Rus. *eşelon*), *barışna* (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), *afişa* (afiş Rus. *afişa* < Frs. *affiche*), *qatyuşa* (bir top türü Rus. *qatyuşa*), *aquşerqa* (ebe Rus. *aquşerqa* < Frs.), *martişke*

(örümcek maymun Rus. *martısqqa*), marşal (mareşal Rus. *marşal* < Frs.), maşına ~ maşiyne (makina Rus. *maşına* < Frs.), müşök (çuval Rus. *meşoq*), müştök (ağızlık Rus. *mundştuq*), noşatur (nışadır Rus. *naşatır*), paraşyut (paraşüt Rus. *paraşyut* < Frs.), poroşoq (toz deterjan Rus. *poroşoq*), tranşeya (siper Rus. *tranşeya* < Frs.), tıraşmanke (bir araba türü Rus. *traşbanqa*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ş-” türemesi görülür: çüştö (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki iç ses “-ş- ” ünsüzünün “-ç-” ünsüzüne değiştiği görülür: köçö (cadde, sokak Far. *qyşe*), kölöç ~ kölös (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), ıstarçın ~ starçın (başçavuş Rus. *starşına*).

Ş. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-ş” korunur: bayquş (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bî-hyş*), derbiş ~ derviş (derviş Far. *derviş*), huş ~ qoş (iyi, hoş Far. *doş*), kişmiş (çekirdeksiz kuru üzüm Far. *kişmiş*), kelemiş (tarla faresi Far. *kelāq* = bozkır, *mjš* = fare), maş (zeytini renkte küçük mercimek, burçak Far. *māş*), naqış (nakış Far. *naqş*), pööş (kurnaz, şeytan Ar. *fāoış*), şaykeş (uygun, münasip Far. *şāykeş*), taptiş (teftiş Ar. *teftiş*), taşpiş ~ taşviş (telaş, endişe Ar. *teşviş*), ataş (ateş küreği Far. *āteş*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ş > -ç” değişimi görülür: kepiç (kışlık bot Far. *kefş*), zıyankeç (zarar veren Far. *ziyān-keş*).

T - t (T-t)

T. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş-diş eti, çıkış şekli bakımından süresiz bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “d” sesinin tonsuzudur.

T. 2. Türkçe Sözcüklerde:

T. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

T. 2. 1. 1. Başta:

Örnek: tınç (rahat), tuura (doğru), tuu (bayrak), too (dağ), tegerek (yuvarlak), tizme (tablo), tartuu (çekmek), taštoo (bırakmak), turyuzuu (inşa etmek, kaldırmak), tizüü (dizmek), tapança (tabanca), töñkörüş¹⁷² (devrim).

Kullanıldığı Durum:

tV- durumunda kullanılır: **tizme** (tablo), **tezek** (hayvan tersi, gübre, tezek), **tırnaq** (tırnak), **too** (dağ), **tütün** (duman; ev, hane), **tıñşa-** (dinlemek), **tıy-** (yasaklamak), **tök-** (dökmek), **turyuz-** (inşa etmek, kaldırmak).

T. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: batış (batı), bılır (geçen yıl), tütük (boru), muzdatqıç (buzdolabı), cırtqıç (canavar), butaq (fidan), köktöm (ilkbahar), arstan (arслан), matıruu (banmak), bütürüü (bitirmek), caattaşuu (cephe almak), çatışuu (zıtlaşmak), tartınuu (çekinmek).

Kullanıldığı Durum:

-VtV- durumunda kullanılır: **qatuu** (sert), **tütün** (duman; ev, hane), **cetimiş** (yetmiş), **batış** (batı), **butaq** (fidan), **tütük** (boru), **matır-** (banmak), **bütür-** (bitirmek), **çatış-** (zıtlaşmak).

VtV- durumunda kullanılır: **otoo** (genç evliler için açılan küçük ev, çadır; çobanların küçük yayla çadırı), **etek** (etek, dağın eteği).

-VtV durumunda kullanılır: **ceti** (yedi).

VtV durumunda kullanılır: **ata** (baba; ced, ata), **oto-** (zararlı otları ayıklamak).

-tC- durumunda kullanılır: **attuu** (atlı; adlı, adında), **otto-** (otlamak), **quttuu** (kutlu), **attan-** (ata binmek), **muzdatqıç** (buzdolabı), **cırtqıç** (canavar), **qutqar-** (kurtarmak).

-Ct- durumunda kullanılır: **ortoq** (ortak), **orto** (orta), **bılır** (geçen yıl), **castıq** (yastık), **altı** (altı), **erte** (erken; sabah), **öktöm** (cesur, kuvvetli), **cırtqıç** (canavar), **köktöm** (ilkbahar), **arstan** (arслан), **tiktir-** (diktirmek), **çöktür-** (çöktürmek).

T. 2. 1. 3. Sonda:

¹⁷² 1920-30 yılları arasında kullanılmış olan bir terimdir.

Örnek: bürkü**t** (kartal), but (ayak), uya**t** (ayıp), bolot (çelik), it (köpek), çet (kenar), artuu (artmak), ıryı**to**o (atmak), ö**tüü** (geçmek), kü**tüü** (beklemek), tartuu (çekmek), köldö**tüü** (bolca vermek).

Kullanıldığı Durum:

-**Vt** durumunda kullanılır: q**ut** (talih, mutluluk, devlet), üg**üt** (öğüt; propaganda), bürkü**t** (kartal), bu**t** (ayak), uya**t** (ayıp), bolot (çelik), uza**t**- (uzatmak; kız vermek; yolcu etmek), ca**t**- (yatmak; uygun düşmek), kü**t**- (beklemek).

Vt durumunda kullanılır: it (köpek), at- (atmak), ö**t**- (geçmek).

-**Ct** durumunda kullanılır: qart (yaşlı, kocamış), sırt (dış, dışarı), tart- (çekmek), art- (artmak), qay**t**- (geri dönmek).

T. 2. 2. Özellikler:

T. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçedeki sözcük başı “t-” korunur: tülkü (< tilkü DLT I-54; OTG 254; DTS 561) (tilki), til (< til DTS 559) (dil), tooq (< taqağu ~ taqığu ~ taquq DTS 536) (tavuk), tayaq (< tayaq DLT I-417; DTS 527) (değnek, dayak, asa, sopa), tereñ (< teriñ EUTS 153; DTS 554) (derin), talaa (< tala DTS 528) (tarla, step), tumşuq (< tumşuq ~ tumşıq DTS 585) (hayvan burnu, gaga), tırmaq ~ tırnaq (< tırñaq DLT I-134; DTS 569; tırñaq ~ tırañaq DTS 569) (tırnak), too (< tay DLT I-89; DTS 526) (dağ), tuz (< tuz DLT II-18; DTS 594) (tuz), tüp (< tüp DLT III-119; DTS 598) (kök, dip), töşök (< töşek DLT I-387; DTS 582) (döşek, yatak), taz (< taz DLT I-26; DTS 543) (kel), ton (< ton DLT I-19; DTS 574) (elbise, kürk), toñ (< toñ DTS 575) (don), tört (< tört OTG 255; DTS 581) (dört), tıyuu (< tıð- DLT II-292; DTS 566) (yasaklamak), toyuu (< toð- DLT III-244; DTS 570) (doymak), tıñşoo (< tıñla- DLT III-403; DTS 568) (dinlemek; duymak), talaşuu (< talaş- DTS 528) (tartışmak), taanuu (< tanı- DTS 531) (tanımak), taarınuu (< tarın- DTS 537) (darılmak), titröö (< titrä- DTS 564) (titremek), tizüü (< tiz- DTS 564) (dizmek), tölöü (< tölä- DTS 579) (ödemek), tutuu (< tut- DTS 591) (tutmak).

Eski Türkçedeki sözcük başı “t-”nin “d-”ye değiştiği görülür: deñiz (< teñiz DLT I-100; DTS 552) (deniz), de- (< ti-, te- ETG 299; te- DTS 545) (demek), darı (< tarıy (DLT, IV-577; DTS 537) (darı; ekin; tane).

N.K.Dimitriev, ön seste tonlu ya da tonsuz ünsüzlerin daha yaygın kullanılmasını göz önüne alarak Türk lehçelerini iki gruba ayırır. Birinci gruba Azerbaycan, Türkmen, Gagauz, Güney Kırım Tatar Türkçesini; ikinci gruba Kazak, Kırgız, Karakalpak, Nogay, Özbek

Türkçesini dahil eder. Birinci grup ön seste tonlu ünsüzleri (d-, g-, ğ-), ikinci grup ise tonsuz ünsüzleri (t-, k-, q-) daha yoğun olarak kullanır. Malov ise söz başında tonsuz ünsüzlerin kullanılmasını, dilin eski özellikleri koruduğunun bir göstergesi olarak kabul eder. Ön sesteki “t- > d-” değişiminin geç devirlerde oluştuğunu ve bunun Kaşgarlı Mahmut’ta tespit edildiğini ifade eder.¹⁷³

T. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçedeki iç ses “-t-” korunur: ata (< ata DLT I-32; DTS 65) (baba; ced, ata), qatuu (< qatır DLT I-110; DTS 433) (sert; keskin), etek (< etek DLT I-68; DTS 187) (etek; dağın eteği), cumurtqa (< yumurtqa ETG 313; DTS 280) (yumurta), cötöl (< yötül DTS 277; ötül DTS 393) (öksürük), butaq (< butaq DTS 129) (dal, budak), tütün (< tütün DLT I-400; DTS 601) (duman; ev, hane), orto (< ortu DLT I-124; ortu ~ orta DTS 371) (orta), ortoq (< orta DLT I-99; orta ~ ortuq DTS 371) (ortak), castıq (~ cazdıq) (< yastuq DLT III-43; DTS 245) (yastık), erte (< erte DLT I-124; ertä DTS 182) (erken; sabah), ceti (< yiti, yeti OTG 259, 260; yeti DTS 259) (yedi), otoo (< otay DLT III-208; DTS 373) (genç evliler için yapılan küçük ev, çadır, çobanların küçük yayla çadırı), qutqaruu (< qutğar- DLT II-192; DTS 473) (kurtarmak), tiktirüü (< tiktür- DLT II-174; DTS 559) (diktirmek), cırılloo (< yırtıl- DTS 268) (yırtılmak).

Eski Türkçedeki iç ses “-t-” “-d-”ye değişir: cazdıq (~ castıq) (< yastuq DLT III-43; DTS 245) (yastık).

Bazı örneklerde Eski Türkçede -tC- durumunda kullanılan “-t-” ünsüzünün ardından ünlü türemesi olmuştur: cetimiş (< yetmiş DTS 259) (yetmiş), kötörülüü (< kötrül- DTS 320) (kaldırmak).

T. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçedeki son ses “-t” korunur: curt (< yurt DTS 282) (yurt), cetüü (< yet- DTS 258) (yetmek), ügüt (< ögüt DLT I-51) (öğüt), üst (< üst DTS 628) (üst), cigit (< yigit DLT I-25; DTS 260) (yiğit), ot (< ot OTG 250; DTS 372) (ateş), but (< but DTS 129) (ayak), qart (< qart DTS 429) (yaşlı, kocamış), süt (< süt DLT I-157; DTS 518) (süt), bulut (< bulıt OTG 241; DTS 123) (bulut), et (< et DTS 186) (et), qut (< qut DLT I-92; DTS 471) (baht açıklığı, mutluluk, saadet, devlet), at (< at DTS 65) (at), at (< ât DTS 65) (ad, isim), atuu (< at- DLT I-170; DTS 65) (atmak, fırlatmak; ateş etmek), uzatuu (< uzat- DLT I-209;

¹⁷³ Filiz Kılıç, **agt.**, s. 150.

DTS 620) (göndermek, yollamak; kız evlendirmek), *tartuu* (< *tart-* DLT III-426; DTS 538) (çekmek, sürüklemek; tartmak; öğütmek), *cügürtüü* (< *yügürt-* DLT III-437; DTS 284) (yürütmek), *ötüü* (< *öt-* DLT I-171; DTS 391) (geçmek), *catuu* (< *yat-* DLT II-313; DTS 247) (yatmak), *artuu* (< *art-* DTS 55) (artmak), *bütüü* (< *büt-* DTS 133) (bitmek), *caratuu* (< *yarat-* DTS 240) (yaratmak, meydana getirmek), *cırtuu* (< *yırt-* DTS 268) (yırtmak), *cutuu* (< *yut-* DTS 282) (yutmak), *kütüü* (< *küt-* DTS 230) (beklemek), *qaytuu* (< *qağıt-* DTS 404) (geri dönmek), *satuu* (< *sat-* DTS 490) (satmak).

Bazı örneklerde Eski Türkçedeki son ses “-t” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “-ç” sesine değiştiği görülür: *uuç* (< *avut* DLT I-83) (avuç).

T. 3. Alıntı Sözcüklerde:

T. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

T. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: *ta* ~ *taa* (vur! Çin.), *taacı* (taç Ar. *tāc*), *taalay* (talih, kısmet Ar. *ūālīè*), *taasir* (tesir Ar. *te’āir*), *taba* (tava Far. *tāve*), *tabaq* (tabak Ar. *ūabāq*), *tabiyğat* (tabiat Ar. *ūabīèat*), *tabip* ~ *tabıp* (tabip Ar. *ūabīb*), *tabitsa* (tablo Rus. *tablitsa*), *tağdır* (takdir Ar. *taqdīr*), *taqsim*¹⁷⁴ (taksim etme, hesaplama Ar. *taqsīm*), *taqta* (tahta Ar. *taðte*), *talant* (yetenek Rus. *talant* < Yun.), *talap* (talep Ar. *ūaleb*), *tağat* (çehre, yüz Ar. *ūalèat*), *talinke* (tabak Rus. *tarelqa*), *tamam* (sonuç, bitiş Ar. *tamām*), *tamamat* (büsbütün, herkes; daima, sürekli Ar. *tamām-vaqt*), *tamaşa* (şaka, eğlence, temaşa Far. *temāşā*), *tamsil* (simgeleme; temsil Ar. *temāil*), *tamız*¹⁷⁵ (sıcaklık; temmuz Ar. *temmūz*), *tanq* (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*), *tansa* (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*), *tañ* (zor durum, darlık Far. *teng*), *tañger* (bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker, *guar* = unsur, üye), *tap* (sıcak; zaman Far. *tāb*), *tapsir* (tefsir Ar. *tefsīr*), *taptış* (teftiş Ar. *teftīş*), *taran* (ekin Moğ. *taran*), *tarap* (taraf Ar. *ūaraf*), *tarsa* (Manas destanında Hristiyan olanlar Far. *tersā*), *tartip* (tertip, düzen Ar. *tertib*), *tarıh* (tarih Ar. *tārīd*), *tecemel* (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*), *tez* (çabuk Far. *tīz*), *teytay* (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*), *tilgirem* (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.).

Kullanıldığı Durum:

¹⁷⁴ 1920’li yıllarda kullanılan bir terimdi.

¹⁷⁵ Bu sözcük H. K. Karasaev, *age.*, s. 255’te Farsça; K. K. Yudahin, *age.*, s. 705’te Arapça’dan alıntı olarak verilir. Ancak A. Taymas bu sözcüğün Süryanice “temmuz” sözcüğünden geldiğini belirtir.

tV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **taba** (tava Far. *tāve*), **tabaq** (tabak Ar. *ṭabāq*), **tabiyğat** (tabiat Ar. *ṭabīèat*), **tacriyba** (tecrübe Ar. *tecribe*), **taza** ~ **tazza** (temiz Far. *tāze*), **taziya** ~ **taciya** (taziye Ar. *taèziye*), **talant** (yetenek Rus. *talant* < Yun.), **talap** (talep Ar. *ṭaleb*), **talğat** (çehre, yüz Ar. *ṭalèat*), **talinke** (tabak Rus. *tarelqa*), **tamam** (sonuç, bitiş Ar. *tamām*), **tanq** (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*), **tansa** (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*), **tañ** (zor durum, darlık Far. *teng*), **tañger** (bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker, *guar* = unsur, üye), **teytay** (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*), **tekeber** (kibir, gurur Ar. *tekebbur*), **tekirer** (tekrar Ar. *tekrār*).

T. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **ataman** (komutan, lider Rus. *ataman*), **ataş** kürök (ateş küreği Far. *āteş*), **ateizm** (ateizm Rus. *ateizm* < Yun.), **atel'ye** (atölye Rus. *atel'ye* < Frs. *atelier*), **atlas** (atlas Rus. *atlas* < Yun.), **auditoriya** (derslik Rus. *auditoriya* < Lat.), **itaat** ~ **itağat** (itaat Ar. *iṭāèat*), **otan** ~ **batan** (vatan Ar. *vaṭan*), **ötögön** (ayı Moğ. *ötögö*), **etibar** (itibar Ar. *iètibār*), **etimal** ~ **ıqtımal** (ihtimal Ar. *iótimāl*), **etiyat** (ihtiyat, tedbir, dikkat Ar. *iótiyāù*), **baatır** (bahadır Far. *bahādur*), **baqteriya** (bakteri Rus. *baqteriya* < Yun.), **batınis** ~ **batunus** ~ **patınis** (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), **bata** (dua Ar. *fātióa*), **batuba** ~ **batıba** (fetva Ar. *fetvā*), **berište** (melek Far. *firište*), **bitir** (fitır sadakası Ar. *fiùr*), **bolotunay** ~ **bolotnay** (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), **boston** (bostan Far. *býstān*), **botaniqa** (botanik Rus. *botaniqa* < Yun.), **boştoo** (posta Rus. *poçta*), **bötölkö** (şişe Rus. *butılqa*), **batır** (ev Rus. *qvarтира*), **celetke** (yelek Rus. *jiletqa* < Far.), **matbuğa** (matbaa Ar. *maùbaèa*), **mektep** (okul Ar. *mekteb*), **mendibanti** (selamette misiniz?; iyi misiniz? Kalm. *mendi* = sağ, salim; *bani* = var mısın?), **merte** (aşama, derece Ar. *mertebe*), **şectay** ~ **şeytay** (Doğu Türkistan'da bir Çin memuru Çin.), **şeytan** (bir unvan adı Çin.), **zaytun** (zeytin Ar. *zeytyn*), **zontik** (şemsiye Rus. *zontik*), **zuñtuñ** (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider, *tuñ* = yönetme).

Kullanıldığı Durum:

-VtV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **bolotunay** (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), **botaniqa** (botanik Rus. *botaniqa* < Yun.), **byulleten'** (bülten Rus. *byulleten'* < Frs. *bulletin*), **demoqratiya** (demokrasi Rus. *demoqratiya* < Yun.), **deputat** (milletvekili Rus. *deputat* < Lat.), **dotay** (bir bölgenin sorumlusu Çin. *dao* = bölge, *tay* = muhterem), **duutar** (dutar Far. *dýtār*), **gıtara** (gitar Rus. *gitara* < İsp.), **gübürnatır** (vali Rus. *gubernator*), **ğarnitur** (eşya takımı Rus. *ğarnitur* < Frs.), **küñütay** (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), **qabatır** (endişe, kaygı Ar. *òavāùur*), **qapital** (sermaye, para Rus. *qapital* < Frs. – İng.), **qapitan** (kaptan; yüzbaşı Rus. *qapitan* < Frs.), **qataloğ** (katalog Rus. *qataloğ* < Yun.), **qater** (küçük

askeri su aracı, bot Rus. *qater*), **qomitet** (komite Rus. *qomitet* < Frs.), **laboratoriya** (laboratuvar Rus. *laboratoriya* < Lat.), **metod** (metot Rus. *metod* < Yun.), **miting** (miting Rus. *miting* < İng.), **molotilqa** (harman makinası Rus. *molotilqa*), **motor** (motor Rus. *motor* < Lat.), **mutabar** (muteber, itibarlı Ar. *muèteber*), **mıtan** (mayasız aş; kalın pirinç çorbası Çin. *mi* = pirinç, *tan* = çorba), **novator** (yenilikçi Rus. *novator*), **noşatur** (nışadır Rus. *naşatır*'), **sanıtar** (hasta bakıcı Rus. *sanitar* < Lat.), **satın** (saten Rus. *satın* < Frs. *satın*), **separator** (sütten kaymağı ayıran makina Rus. *separator* < Lat.), **seter** (kutsal hayvan Moğ.), **şeeıay** (Doğu Türkistan'da bir Çin memuru Çin.), **veteran** (tecrübeli Rus. *veteran* < Lat.).

-VtV durumunda yaygın olarak kullanılmaz: **bata** (dua Ar. *fātióá*), **ğazeta** (gazete Rus. *gazeta* < İtl. *gazetta*), **ğalati** (ilginç Ar. *ğalaùì*), **qarita** (harita Ar. *òarìùá*), **qata** (hata Ar. *òaiùá*'), **palata** (kamara Rus. *palata*).

VtV- durumunda kullanılır: **ataman** (komutan, lider Rus. *ataman*), **ataş** kürök (ateş küreği Far. *āteş*), **ateizm** (ateizm Rus. *ateizm* < Yun.), **atel**'ye (atölye Rus. *atel*'ye < Frs. *atelier*), **itaat** ~ **itağat** (itaat Ar. *iùāēat*), **otan** (vatan Ar. *vaùan*), **ötögön** (ayı Moğ. *ötögö*), **etibar** (itibar Ar. *iètibār*), **etimal** (ihtimal Ar. *iótimāl*), **etiyat** (ihtiyat, tedbir, dikkat Ar. *iótiyāù*).

-Ct- durumunda yaygın olarak kullanılır: **baqteriya** (bakteri Rus. *baqteriya* < Yun.), **boston** (bostan Far. *býstān*), **çantu** (Müslüman, sarık saran Çin. *çan*' = sarık, örtü; *tou* = baş), **çüştö** (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*), **çııytay** (memur atı Çin.), **çıstırtay** (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), **çilten** (görünmeyen, tabiatüstü kuvvete sahip olanlar, kırklar Far. *çehel* = kırk, *ten* = beden), **dastan** (destan Far. *destān*), **dastaniya** (soruşturma Rus. *doznanie*), **dastar** (sarık Far. *destār*), **dialektiqa** (diyalektik Rus. *dialektiqa* < Yun.), **direktor** (müdür Rus. *direktor* < Lat.), **faqltet** (fakülte Rus. *faqltet* < Lat.), **gülüstön** (güzel yer, gülistan Far. *ğul-istān*), **ğaltek** (tekerlek Far. *ğalùānek*), **ğarantiya** (garanti Rus. *ğarantiya* < Frs.), **kepter** (güvercin Far. *kepter*), **qalentir** (karantina Rus. *qarantin*), **qanton** (kanton Rus. *qanton* < Frs.), **qaptağay** (yabani deve Moğ. *havıgıay*), **qarmüştok** (kirpi Far. *òār-püşt*), **qartina** (tablo Rus. *qartina*), **qartoşqa** ~ **qartöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **qasta** (hasta Far. *òaste*), **qastorke** (hintyağı Rus. *qastorqa*), **qvartal** (mahalle Rus. *qvartal* < Lat.), **qollektiv** (kollektif Rus. *qollektiv* < Lat.), **qontaacı** (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), **partizan** (çete savaşçısı Rus. *partizan*), **avtor** (yazar Rus. *avtor* < Lat.), **zuñtuñ** (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider, *tuñ* = yönetme).

Ct- durumunda nadiren kullanılır: **stansa** ~ **stantsiya** (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*), **statuya** (heykel Rus. *statuya* < Lat.), **ştab** (kurmay Rus. *ştab*), **ştat** (kadro Rus. *ştat*),

ştik (süngü Rus. *ştik*), **ştrap** (ceza Rus. *ştraf*), **şturma** (hücum Rus. *şturm*), **vtulke** (dingil kovani, mil kovani, yatak, bilezik Rus. *vtulke*).

-tC- durumunda kullanılır: **atlas** (atlas Rus. *atlas* < Yun.), **bolotnay** (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), **celetke** (yelek Rus. *jiletqa* < Far.), **qatyuşa** (bir top türü Rus. *qatyuşa*), **qutpa** (hutbe Ar. *ðuùbe*), **qıtğa** (kıta, kara parçası Ar. *qiùèa*), **matbuğa** (matbaa Ar. *maùbaèa*), **patriot** (vatansever Rus. *patriot* < Yun.), **putyovqa** (dinlenme evi; yol listesi Rus. *putyovqa*), **soratnik** (silah arkadaşı Rus. *soratnik*), **sotke** ~ **sötkö** (24 saat Rus. *sutki*), **sputnik** (uzay mekiği Rus. *sputnik*), **şatman** (sevinmiş Far. *şād-man*), **avantyura** (macera Rus. *avantyura* < Frs. *aventure*).

-tC durumunda nadiren kullanılır: **kilometr** (kilometre Rus. *kilometr* < Frs. *kilomètre*), **metr** (metre Rus. *metr* < Yun.), **litr** (litre Rus. *litr* < Frs.).

T. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **qapilet** (gaflet Ar. *ğaflet*), **mart** (mert Far. *merd*), **gezit** (gazete Rus. *ğazeta* < İtl. *gazetta*), **ayat** (ayet Ar. *āyet*), **bayit** ~ **beyt** (beyit Ar. *beyt*), **camaat** ~ **camağat** (cemaat, topluluk Ar. *cemāèat*), **camıyat** ~ **camıyat** (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), **coomart** (cömert Ar. *cevān-merd*), **cumuruyat** (cumhuriyet Ar. *cumhıriyyet*), **curaat** (nesil, zürriyet Ar. *ðurriyyet*), **çertbut** (büyük şişe Rus. *çetvert'*), **çürçüt** (dini ve dili başka Çin.), **çirt** (uyuyakalma Far. *çurt*), **daarat** (abdest Ar. *uāhāret*), **dart** (dert Far. *derd*), **kelit** ~ **kilit** (kilit Far. *kelid*, *kilid*), **kemput** (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), **kent** (şehir Soğd. *kanth*), **keperet** (kefâret Ar. *keffāret*), **kerebet** (yatak, kerevet Rus. *qrovat'* < Yun.), **keremet** (keramet Ar. *kerāmet*), **küncüt** ~ **quncut** (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), **ekmet** ~ **ikmet** (hikmet Ar. *óikmet*), **qaat** (kıtlık Ar. *qaóù*), **şakirt** ~ **şekit** (öğrenci Far. *şāgird*), **şapaat** (şefaath Ar. *şefāèat*), **şapqat** (şefkat Ar. *şefqat*), **şart** ~ **şert** (şart Ar. *şarù*), **şat** (sevinç, şen, şad olma Far. *şād*), **yurist** (hukukçu Rus. *yurist*), **ayt** (dini bayram Ar. *èıyd*), **zabircat** (kıymetli bir taş türü Ar. *zeberced*), **zayit** (sofu Ar. *zāhid*), **zeket** (zekât Ar. *zekāt*), **ziraat** (ziraat Ar. *zirāèat*), **ziyapat** (ziyafet Ar. *øiyāfet*), **zit** (ters, zıt Ar. *øidd*), **zoot** (fabrika Rus. *zavod*), **zumurut** (zümrüt Ar. *zumurrud*).

Kullanıldığı Durum:

-Vt durumunda yaygın olarak kullanılır: **baqubat** ~ **baqıbat** (güçlü Far. – Ar. *be-quvvet*), **balaket** (felaket Ar. *felāket*), **banket** (ziyafet Rus. *banket* < Frs.), **beket** (nöbetçi müfreze, karakol Rus. *piket*), **belet** ~ **bilet** (bilet Rus. *bilet* < Frs. *billet*), **curaat** (nesil, zürriyet Ar. *ðurriyyet*), **çertbut** (büyük şişe Rus. *çetvert'*), **qalet** (yanlış, galat Ar. *ğalaù*), **qalot** (kütük Rus. *qalot*), **qandidat** (aday Rus. *qandidat* < Lat.), **qombinat** (kombine Rus. *qombinat* < Lat.), **qomitet** (komite Rus. *qomitet* < Frs.), **mamleket** (memleket Ar. *memleket*), **mandat** (belge,

kart; manda Rus. *mandat* < Lat.), amanat (emanet Ar. *emānet*), naalat (lânet Ar. *laènet*), şoorat (şöhret Ar. *şuhret*), ziyapat (ziyafet Ar. *øiyāfet*), zit (ters, zıt Ar. *øidd*), zoot (fabrika Rus. *zavod*).

-Ct durumunda yaygın olarak kullanılır: mart (mert Far. *merd*), aeroport (havaalanı Rus. *aeroport* < İng. *airport*), bint (sargı Rus. *bint* < Alm.), brezent (çadır bezi, tente, yelken bezi Rus. *brezent* < Hol.), byust (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*), çyort (şeytan, cin Rus. *çyort*), çirt (uyuyakalma Far. *çurt*), dart (dert Far. *derd*), doqument (doküman Rus. *doqument* < Lat.), dotsent (doçent Rus. *dotsent* < Lat.), dööbant (devi yenen Far. *div-bend*), dükört (küçük makas Far. *do-kārd*), faqt (olgu Rus. *faqt* < Lat.), front (cephe Rus. *front*), gorizont (ufuk Rus. *gorizont* < Yun.), ğart (batak, bulanık, tozlu Far. *gerd*), kent (şehir Soğd. *kanth*), qant (şeker Ar. *qand*), qonvert (zarf Rus. *qonvert*), qontsert (konser Rus. *qontsert* < İtl.), qosmonavt (astronot Rus. *qosmonavt* < Yun.), qurort (kaplıca Rus. *qurort* < Alm.), landşaft (manzara Rus. *landşaft* < Alm.), neft (petrol Rus. *neft*), instrument (enstrüman Rus. *instrument* < Lat.), paqt (pakt Rus. *paqt* < Lat.), pant (öğüt Far. *pend*), parzant ~ perzent (çocuk Far. *ferzend*), parlament (parlamento Rus. *parlament* < Alm.), pasport (pasaport Rus. *pasport* < Frs.), port (liman Rus. *port* < Lat.), post (karakol, nokta Rus. *post* < Frs.), sert (nahış, kötü, berbat Far. *serd*), subyekt (özne Rus. *subyekt* < Frs. *subject*), assortiment (ürün çeşidi Rus. *assortiment* < Frs.), ispiirt (ispirto Rus. *spirt* < İtl. *spirito*), şakirt (öğrenci Far. *şāgird*), vol't (volt Rus. *vol't* < Frs. *volt*), avğust (ağustos Rus. *avğust* < Lat. *augustus*), ayt (dini bayram Ar. *èiyd*).

T. 3. 2. Özellikler:

T. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerdeki ön ses “T-”¹⁷⁶ çoğunlukla korunur: taalay (talih, kısmet Ar. *ûālîe*), taba (tava Far. *tāve*), tağdır (takdir Ar. *taqdîr*), tacibit (tecvid Ar. *tecvid*), tacıryba (tecrübe Ar. *tecribe*), taza ~ tazza (temiz Far. *tāze*), taypa ~ taypı (tayfa, zümre Ar. *ûā'ife*), taqat ~ taqaat (güç, hal, derman Ar. *ûāqat*), taqmin (tahmin Ar. *taòmîn*), taqta (tahta Ar. *taòte*), talap (talep Ar. *ûaleb*), talgat (çehre, yüz Ar. *ûalèat*), tamam (sonuç, bitiş Ar. *tamām*), tamaşa (şaka, eğlence, temaşa Far. *temāşā*), tañ (zor durum, darlık Far. *teng*), tap (sıcak; zaman Far. *tāb*), taptış (teftiş Ar. *teftîş*), tarap (taraf Ar. *ûaraf*), taratut (kararsızlık, duraksama, uğraşma Ar. *tereddud*), tarbiya (terbiye Ar. *terbiye*), tarcımal ~ tarcımaqal (hayat hikâyesi, tercümeihâl Ar. *terceme-óāl*), tariz (çeşit, tür,

¹⁷⁶ “T” işareti Arapça ve Farsça sözcüklerdeki “ط = ù , ت = t” ünsüzleri için kullanılmıştır.

tarz Ar. *ûarz*), tastıq (tasdik Ar. *taâdiq*), taşkil (teşkil Ar. *teşkil*), tekirer (tekrar Ar. *tekrār*), tekpir (tekbir Ar. *tekbir*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “t-” çoğunlukla korunur: taqsi (taksi Rus. *taqsi* < Frs. *taxi*), talant (yetenek Rus. *talant* < Yun.), tanq (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*), tansa (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*), tarelqa (porselen tabak Rus. *tarelqa*), teatr (tiyatro Rus. *teatr* < İtl. *teatro*), tilgirem (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.), tabitsa (tablo Rus. *tablitsa*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “t-” korunur: tañger (bembeyaz bir şeker türü Dung. *toñ* = şeker + *guar* = unsur, üye), taran (ekin Moğ. *taran*), teytay (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “û- > d-” değişimi görülür: **da**arat (temizlenme Ar. *ûahâret*), **da**am (aş, yemek Ar. *ûaèām*), **da**bıl ~ **da**bul (davul Ar. *ûabl*), **de**lebe (dileme, isteme, talep Ar. *ûaleb*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “t- > d-” değişimi görülür: **da**andır ~ **tan**dır (tandır Far. *tenñyr*), **de**ne (vücut Far. *tene*), **de**pkir (tekbir Far. *tekbir*), **do**do (yığın, küme Far. *tñde*), **duñ**-çu (çevirmen, tercüman Çin. –Kırg. *tuñ* = bildirme + çu), **da**ğar (büyük toprak kap Far. *tagār*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “t- > ç-” değişimi görülür: **ço**s ~ **ço**ş (ince tahta Rus. *tyos*).

T. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-T-” çoğunlukla korunur: ataş (ateş küreği Far. *âteş*), itaat ~ itağat (itaat Ar. *iûâeat*), etibar (itibar Ar. *iètibār*), etimal ~ iqtımal (ihtimal Ar. *iótimāl*), batuba ~ batıba (fetva Ar. *fetvā*), bitir (fıtır sadakası Ar. *fiûr*), cetim (yetim Ar. *yetim*), depter (defter Far. *defter*), ğalati (ilginç Ar. *ġalaùì*), ğaltek (tekerlek Far. *ġalûānek*), kepter (güvercin Far. *kepter*), qabatır (endişe, kaygı Ar. *òavāùır*), qarita (harita Ar. *òariûa*), qata (hata Ar. *òauā*), mektep (okul Ar. *mekteb*), merte (aşama, derece Ar. *mertebe*), muqtaram (muhterem Ar. *muóterem*), natıyca (netice, sonuç Ar. *netice*), perişte (melek Far. *firişte*), pahta (pamuk Far. *paòte*), saltanat (saltanat, hâkim kılma Ar. *salûanat*), şaytan (şeytan Ar. *şeyûān*), zaytun (zeytin Ar. *zeytñn*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-t-” çoğunlukla korunur: üstöl (masa Rus. *stol*), atel’ye (atölye Rus. *atel’ye* < Frs. *atelier*), baqteriya (bakteri Rus. *baqteriya* < Yun.), bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), bötölkö (şişe

Rus. *butılqa*), batır (ev Rus. *qvarтира*), byulleten' (bülten Rus. *byulleten'* < Frs *bulletin*), direktiva (direktif, yönerge Rus. *direktiva* < Frs. *directive*), gübürnatır (vali Rus. *gubernator*), gästrol' (turne Rus. *gästrol'* < Alm.), gospital' (hastane Rus. *gospital'* < Frs.), qalentır (karantina Rus. *qarantin*), qartoşqa ~ qartöşkö (patates Rus. *qartoşqa*), qastorke (hintyağı Rus. *qastorqa*), qataloğ (katalog Rus. *qataloğ* < Yun.), litr (litre Rus. *litr* < Frs.), miting (miting Rus. *miting* < İng.), montyör (monte eden Rus. *montyör* < Frs.), novator (yenilikçi Rus. *novator*), palata (kamara Rus. *palata*), panetike (fonetik Rus. *fonetika*), parta (okul sırası Rus. *parta*), sotke ~ sötkö (24 saat Rus. *sutki*), sputnik (uzay mekiği Rus. *sputnik*), zadetke (pey, kaparo Rus. *zadatok*), tsentr (merkez Rus. *tsentr*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-t-” çoğunlukla korunur: ötögön (ayı Moğ. *ötögö*), çantu (Müslüman, sarık saran Çin. *çan'* = sarık, örtü + *tou* = baş), çüştö (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*), dotay (bir bölgenin sorumlusu Çin. *dao* = bölge + *tay* = muhterem), küñütay (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), qaptağay (yabani deve Moğ. *havtğay*), qontaacı (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), luñtuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük + *tun* = yönetme), mantuu (mantı Dung. *mantou* = buharda pişen), mıtan (mayasız aş; kalın pirinç çorbası Çin. *mi* = pirinç + *tan* = çorba), pintuza ~ puntozı ~ fintuza (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta + *tozi* = çubuk).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste -tC-, -ùC durumunda, iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: batuba ~ batıba (fetva Ar. *fetvā*), bitir ~ pitir (fıtır sadakası Ar. *fiür*), bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*).

Bazı alıntı sözcüklerdeki iç ses “-T-” ünsüzünün “-d-” ünsüzüne değiştiği görülür: qabadır ~ qabatır (endişe, kaygı Ar. *òavāùır*), şabdalı ~ şabdaalı (şeftali Far. *şeftālī*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-t-” ünsüzünün “-n-” ünsüzüne değiştiği görülür: ıntımaq (ittifak, birlik, uyuşma Ar. *ittifāq*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-t-” ünsüzünün düştüğü görülür: povuske (davetiye Rus. *povestqa*).

T. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerdeki son ses “-T” çoğunlukla korunur: ayat (ayet Ar. *āyet*), bayıt ~ beyt (beyit Ar. *beyt*), balaket (felaket Ar. *felāket*), bursat (fırsat Ar. *furāat*), camaat ~ camağat (cemaat, topluluk Ar. *cemāeat*), cannat (cennet Ar. *cennet*), curaat (nesil, zürriyet Ar. *òurriyyet*), çırt (uyuyakalma Far. *çurt*), daarat (abdest Ar. *ùahāret*), gāzavat (din için savaş Ar. *gāòavāt*), keperet (kefâret Ar. *keffāret*), qaat (kıtık Ar. *qaóù*), qaybat (gıybet Ar. *giybet*), qayrat (gayret Ar. *gayret*), qalet (yanlış, galat

Ar. *ġalaù*), qaracat (masraf, harcama Ar. *ðarācāt*), qusumat ~ qusmat (husumet Ar. *ðuāyimet*), qımbat (paha, kıymet Ar. *qıymet*), qıyamat (kıyamet Ar. *qiyāmet*), lazat ~ lazzat (lezzet Ar. *leōōet*), mağrifat (ilim Ar. *maèrifet*), mamleket (memleket Ar. *memleket*), mayut (ölüm Ar. *mevt*), muqafat (mükâfat Ar. *muqāfāt*), nasaat ~ asaat ~ nasiyat ~ nasıyat (nasihat Ar. *naāiōat*), şaadat (şehadet Ar. *şehādet*), şapaat (şefaata Ar. *şefāèat*), şoorat (şöhret Ar. *şuhret*), vilaet (vilayet Ar. *vilāyet*), zıraat (ziraat Ar. *zirāèat*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-t” çoğunlukla korunur: aeroport (havaalanı Rus. *aeroport* < İng. *airport*), beket (nöbetçi müfreze, karakol Rus. *piket*), belet ~ bilet (bilet Rus. *bilet* < Frs. *billet*), bint (sargı Rus. *bint* < Alm.), bufet (büfe Rus. *bufet* < Frs. *buffet*), byudcet (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), byuroqrat (bürokrat Rus. *byuroqrat* < Frs. *bureaucrate*), qaamıt (hamut, boyunduruk Rus. *homut*), çyort (şeytan, cin Rus. *çyort*), defitsit (açık, zaaf Rus. *defitsit* < Lat.), doqument (doküman Rus. *doqument* < Lat.), front (cephe Rus. *front*), begemot (su aygırı Rus. *begemot*), qandidat (aday Rus. *qandidat* < Lat.), qontsert (konser Rus. *qontsert* < İtl.), qurort (kaplıca Rus. *qurort* < Alm.), laureat (ödül almış Rus. *laureat* < Lat.), loqaut (işten çıkarma Rus. *loqaut* < İng. *lock-out*), neft (petrol Rus. *neft*), port (liman Rus. *port* < Lat.), post (karakol, nokta Rus. *post* < Frs.), avğust (ağustos Rus. *avğust* < Lat. *augustus*), yurist (hukukçu Rus. *yurist*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-Ct” durumunda bulunan “-t” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: dos (dost Far. *dust*), beyiş (cennet Far. *behiş*), mas (sarhoş Far. *mest*), teks ~ tekst Rus. *tekst* < İng. *tekst*), proyek ~ projekt (proje Rus. *proyekt*), ras ~ ıras (hakikat, doğru, rast Far. *rāst*), göş (et Far. *ġuş*), durus (dürüst Far. *durust*), butparas (putperest Far. *but-perest*), obulus (bölge, eyalet Rus. *oblast*), davernes (vekâletname Rus. *doverennost*), qış (kerpiç Far. *deş*), pas (aşağı Far. *pest*), şaş-ke (kuşluk vakti Far. *çāşt-gāh*).

Alıntı sözcüklerde -Ct durumunda son seste bulunan “-t” ünsüzü düşerken kendisinden önceki ünsüz de ses değişimine uğrar: daraq (ağaç Far. *diraòt*), baq ~ baqıt (baht Far. *baòt*), boluş (nahiye Rus. *volost*), cup (çift, çifte Far. *cuft*), zarbap (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*).

Bazı alıntı sözcüklerde -Vt durumunda son seste “-t” düşmesi görülür: icaza (izin, icazet Ar. *icāzet*), saq (sağlık Ar. *āiōóat*), şarım (kanun, nizam Ar. *şerìèat*).

Bazı alıntı sözcüklerde -Vù durumunda son seste “-ù” düşmesi görülür: saqoo (peltek Ar. *saqaù*).

V / W - v / w (B-B)

Kırgız Türkçesi alfabesindeki “B” harfi “v / w” seslerine karşılık geldiği için iki ses ayrı ayrı incelenmiştir:

V. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş dudak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Oluşurken konuşma organlarının durumu “f” ünsüzü gibidir. Tek farkı ses tellerinin titreşmesidir. “v” ünsüzü düz ünlülerle kullanılırken alt dudak üst dişlere temas eder. Yuvarlak ünlülerle kullanılırken alt dudak üst dişlere temas etmez.¹⁷⁷ Sadece alıntı sözcüklerde görülen bir ünsüzdür.

V. 2. Türkçe Sözcüklerde:

V. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılmayan bir ünsüzdür.

V. 2. 2. Özellikler:

V. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçede sözcük içerisinde yer alan “-v-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: uuç (< avut DLT I-83) (avuç), töö (< tevey DLT III-139; tebä DTS 546; tevä DTS 557) (deve), cuqa (< yuvğa DLT III-27; DTS 282) (ince).

V. 3. Alıntı Sözcüklerde:

V. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

V. 3. 1. 1. Başta: Daha çok Rusça kelimelerde görülür.

Örnek: va (ve Ar. *ve*), vağon (vagon Rus. *vağon* < Frs. *wagon*), vacip (vacip Ar. *vācib*), vaza (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), vazelin (vazelin Rus. *vazelin* < Frs. *vaseline*), vazir ~ uvazir (vezir Far. *vezir*), vazifa ~ vaziyfa ~ ozuypa (vazife Ar. *vaôife*), vaqup ~ uvaqıp (vakıf Ar. *vaqf*), vaqtsına (aşî Rus. *vaqtsına* < Lat.), val’s (vals Rus. *val’s* < Frs. *valse*), valyut

¹⁷⁷ Ömer Demircan, **age.**, s. 33.

(döviz Rus. *valyut* < İtl.), **vanna** (banyo Rus. *vanna*), **vañ** (prens Çin.), **varvar** (barbar Rus. *varvar* < Frs. *barbare*), **varen'e** (reçel Rus. *varen'e*), **variant** (seçenek Rus. *variant* < Frs. *variante*), **vatt** (vat Rus. *vatt* < İng. *watt*), **vahta** (nöbetçi Rus. *vahta* < Hol.), **vahşi** (vahşi Ar. *vaóşì*), **vegetatsiya** (bitkilerin büyüme dönemi Rus. *vegetatsiya* < Lat.), **vedomost'** (liste; sicil; bordro; cetvel; gazete Rus. *vedomost'*), **volostnoy** (nahiye Rus. *volostnoy*), **voenqomat** (askeri birlik Rus. *voenqomat*), **vojatıy** (kılavuz Rus. *vojatıy*), **voqzal** (gar Rus. *voqzal*), **voleybol** (voleybol Rus. *voleybol* < İng. *volley-ball*), **vol't** (volt Rus. *vol't* < Frs. *volt*), **vratar'** (kaleci Rus. *vratar'*), **vtulke** (dingil kovani, mil kovani, yatak, bilezik Rus. *vtulke*), **vrač** (doktor Rus. *vrač*), **vznos** (yatırılan para Rus. *vznos*).

Kullanıldığı Durum:

vV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **vacip** (vacip Ar. *vācib*), **vaza** (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), **val's** (vals Rus. *val's* < Frs. *valse*), **valyut** (döviz Rus. *valyut* < İtl.), **vanna** (banyo Rus. *vanna*), **vañ** (prens Çin.), **vatt** (vat Rus. *vatt* < İng. *watt*), **vahta** (nöbetçi Rus. *vahta* < Hol.), **vino** (şarap Rus. *vino*), **vint** (vida Rus. *vint*), **virus** (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), **vitamin** (vitamin Rus. *vitamin* < Frs. *vitamine*), **voqzal** (gar Rus. *voqzal*), **voleybol** (voleybol Rus. *voleybol* < İng. *volley-ball*).

vC- durumunda nadiren kullanılır: **vratar'** (kaleci Rus. *vratar'*), **vtulke** (dingil kovani, mil kovani, yatak, bilezik Rus. *vtulke*), **vrač** (doktor Rus. *vrač*), **vzvod** (askeri takım Rus. *vzvod*), **vznos** (yatırılan para Rus. *vznos*).

vV durumunda kullanılır: **va** (ve Ar. *ve*).

V. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: **avariya** (kaza; bozulma Rus. *avariya* < İtl. *avaria*), **aventyura** (macera Rus. *aventyura* < Frs. *aventure*), **direktiva** (direktif, yönerge Rus. *direktiva* < Frs. *directive*), **diyvana** (divane Far. *divāne*), **duhovoy** (üflemleri aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), **advoqat** (avukat Rus. *advoqat* < Lat.), **avangard** (öncü Rus. *avangard* < Frs. *avant-garde*), **avlad** (evlat Ar. *evlād*), **qarnaval** (karnaval, şenlik Rus. *qarnaval* < Frs.), **qvartal** (mahalle Rus. *qvartal* < Lat.), **qvartira** (daire Rus. *qvartira*), **qvorum** (yeterli çoğunluk Rus. *qvorum* < Lat.), **qonvert** (zarf Rus. *qonvert*), **qosmonavt** (astronot Rus. *qosmonavt* < Yun.), **alfavit** (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), **miya** (meyva Far. *mīve*), **navat** (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), **navada** ~ **nevada** (aniden; sakın Far. *mebādā*), **novator** (yenilikçi Rus. *novator*), **noovat** (nöbet, sıra Ar. *nevet*), **perevod** (tercüme Rus. *perevod*), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **rivayat** (rivayet Ar. *rivāyet*), **revolyutsiya** (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), **svodqa** (rapor Rus. *svodqa*), **isqusstvo** (sanat Rus. *isqusstvo*), **şvits** (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*),

taşviş (telaş, endişe Ar. *teşviş*), yanvar (ocak ayı Rus. *yanvar*), zayavqa (haber verme Rus. *zayavqa*), zveno (ara teşekkül Rus. *zveno*), abzi kövsar (abıkevser Far.-Ar. *āb-ı kevāer*).

Kullanıldığı Durum:

-VvV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **revolyutsiya** (ihtilal, devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), **cuvaldız** (çuvaldız Far. *cuvāl-djz*), **davam** (devam Ar. *devām*), **davernes** (vekâletname Rus. *doverennost'*), **diviziya** (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), **duhovoy** (üflelemeli aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), **ğavan'** (liman Rus. *ğavan'* < Hol.), **gazavat** (din için savaş Ar. *ğāḥavāt*), **parovoz** (lokomotif Rus. *parovoz*), **perevod** (tercüme Rus. *perevod*), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **prigovor** (karar, hüküm, sözleşme Rus. *prigovor*), **alfavit** (alfabe Rus. *alfavit* < Yun.), **navat** (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), **navada** ~ **nevada** (aniden; sakın Far. *mebādā*), **novator** (yenilikçi Rus. *novator*), **noovat** (nöbet, sıra Ar. *nevbet*), **universitet** (üniversite Rus. *universitet* < Lat.), **zavod** (fabrika Rus. *zavod*), **rivayat** (rivayet Ar. *rivāyet*), **qarnaval** (karnaval, şenlik Rus. *qarnaval* < Frs.).

-VvV- durumunda yaygın olarak kullanılmaz: **direktiva** (direktif, yönerge Rus. *direktiva* < Frs. *directive*), **miva** (meyva Far. *mive*).

-VvC- durumunda nadiren kullanılır: **qosmonavt** (astronot Rus. *qosmonavt* < Yun.).

VvV- durumunda yaygın olarak kullanılmaz: **avariya** (kaza; bozulma Rus. *avariya* < İtl. *avaria*), **avantyura** (macera Rus. *avantyura* < Frs. *aventure*), **avangard** (öncü Rus. *avangard* < Frs. *avant-garde*).

-Cv- durumunda kullanılır: **çervon** (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*), **derviş** (derviş Far. *derviş*), **diyvana** (divane Far. *divāne*), **advoqat** (avukat Rus. *advoqat* < Lat.), **vzvod** (asker takımı Rus. *vzvod*), **qonvert** (zarf Rus. *qonvert*), **inventar'** (envanter Rus. *inventar'* < Lat.), **palvan** (pehlivan Far. *pehlevān*), **parvana** (lamba etrafında dönen kelebek, pervane Far. *pervāne*), **taşviş** (telaş, endişe Ar. *teşviş*), **yanvar** (ocak ayı Rus. *yanvar*), **isqusstvo** (sanat Rus. *isqusstvo*).

Cv- durumunda Rusça'dan alıntılarda kullanılır: **ğvardiya** (hassa birlikleri Rus. *ğvardiya* < Frs.), **qvartal** (mahalle Rus. *qvartal* < Lat.), **qvartira** (daire Rus. *qvartira*), **qvorum** (yeterli çoğunluk Rus. *qvorum* < Lat.), **svodqa** (rapor Rus. *svodqa*), **şvits** (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), **zveno** (ara teşekkül Rus. *zveno*).

-vC- durumunda kullanılır: **revmatizm** (romatizma Rus. *revmatizm* < Frs. *rhumatisme*), **avğust** (ağustos Rus. *avğust* < Lat. *augustus*), **avtobus** (otobüs Rus. *avtobus* < Alm.), **avtor** (yazar Rus. *avtor* < Lat.), **çinovnik** (memur, bürokrat Rus. *çinovnik*), **davdaraq** (çeşitli, sıra sıra ağaçlar Far. *dāv-diraôt*), **avlad** (evlat Ar. *evlād*), **fevral'** (şubat ayı Rus. *fevral'* < Lat.), **putyovqa** (dinlenme evi; yol listesi Rus. *putyovqa*), **sovda** (sevda Ar. *sevdā*),

spravqa ~ ispiravke (belge Rus. *spravqa*), zabastovqa (grev Rus. *zabastovqa*), zayavqa (haber verme Rus. *zayavqa*), abzi kövsar (abıkevser Far.-Ar. *āb-ı kevāer*).

V. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: Aytmatov, Tınıstanov, Kasımbekov, quzov (arabanın arka tarafı Rus. *quzov*), qollektiv (kollektif Rus. *qollektiv* < Lat.), nov (oluk Far. *nāv*), arhiv (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), ustav (tüzük, nizamname Rus. *ustav*).

Kullanıldığı Durum:

-Vv durumunda kullanılır: nov (oluk Far. *nāv*), arhiv (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), ustav (tüzük, nizamname Rus. *ustav*).

V. 3. 2. Özellikler:

V. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “v-” birkaç örnekte korunur: va (ve Ar. *ve*), vacip (vacip Ar. *vācib*), vazir (vezir Far. *vezir*), vazifa ~ vaziyfa (vazife Ar. *vaôife*), vaqup (vakıf Ar. *vaqf*), vahşi (vahşi Ar. *vaôşî*), vilaet (vilayet Ar. *vilāyet*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “v-” çoğunlukla korunur: vağon (vagon Rus. *vağon* < Frs. *vağon*), vaza (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), vaqtsina (aşı Rus. *vaqtsina* < Lat.), val's (vals Rus. *val's* < Frs. *valse*), valyut (döviz Rus. *valyut* < İtl.), vanna (banyo Rus. *vanna*), varen'e (reçel Rus. *varen'e*), vena (damar Rus. *vena* < Lat.), verf' (tersane Rus. *verf'* < Hol.), vestibyl' (sosyal alanların geniş girişi Rus. *vestibyl'* < Frs.), veteran (tecrübeli Rus. *veteran* < Lat.), veterinariya (veteriner Rus. *veterinariya* < Frs. *vétérinaire*), vivesqa (tabela, levha Rus. *vivesqa*), vilqa (çatal Rus. *vilqa*), virus (virüs Rus. *virus* < Frs. *virus*), vtulke (dingil kovani, mil kovani, yatak, bilezik Rus. *vtulke*), vzvod (askeri takım Rus. *vzvod*).

Arapça ve Farsça'dan alıntı sözcüklerdeki ön ses “v-” ünsüzünün düştüğü görülür: ozipa (vazife, görev Ar. *vaôife*), oba (veba Ar. *vebā'*), ubal (vebal Ar. *vebāl*), ucut (vücut, varlık Ar. *vucyd*), ucdan (vicdan Ar. *vicdān*), oyron (viran Far. *vîrān*), ökül (vekil Ar. *vekîl*), oqo (vuku, olay Ar. *vuqyè*), oquya (vakia, olay Ar. *vāqièa*), opaa (vefa, iyilik Ar. *vefā'*), opat ~ opot ~ apat ~ upat (vefat, ölüm Ar. *vefāt*), osuyat (vasiyet Ar. *vaâiyyet*), otan (vatan Ar. *vaûan*), tamamat (büsbütün, herkes; daima, sürekli Ar. *tamām-vaqt*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine giren bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “v- > b-” değişimi görülür: beksil (senet, bono Rus. *veksel'*), boluş (nahiye Rus. *volost'*).

Arapça'dan alıntı bazı sözcüklerde, sözcük başında meydana gelen “v- > b-” değişiminin ardından ön seste ünlü türemesi olduğu görülür: **ubaq** ~ **ubaqıt** (vakit Ar. *vaqt*), **ubada** (vaad, söz verme Ar. *vaèd*), **ubaacı** ~ **ubacı** (sebepe Ar. *vech*), **ubacip** (vacip Ar. *vācip*), **ubazir** (vezir Ar. *vezîr*), **ubayım** (kuruntu, endişe, vehim Ar. *vehm*). Ünlü türemesi olmadan “v- > b-” ses değişimi de görülür: **baraq** (sayfa Ar. *varağ*), **batan** (vatan Ar. *vaùan*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “v-” ünsüzü “p-” ünsüzüne değişmiştir: mam-**pañ** (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk + *vañ* = devlet memuru).

V. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-v-” birkaç örnekte korunur: **cuvaldız** (çuvaldız Far. *cuvāl-dÿz*), **davam** (devam Ar. *devām*), **davdaraq** (çeşitli, sıra sıra ağaçlar Far. *dāvdiraòt*), **derviş** (derviş Far. *dervîş*), **diyvana** (divane Far. *divāne*), **avlad** (evlat Ar. *evlād*), **ğazavat** (din için savaş Ar. *ğavāt*), **miya** (meyva Far. *mîve*), **noovat** (nöbet, sıra Ar. *nevbet*), **palvan** (pehlivan Far. *pehlevān*), **parvana** (lamba etrafında dönen kelebek, pervane Far. *pervāne*), **rivayat** (rivayet Ar. *rivāyet*), **sovda** (sevda Ar. *sevdā*), **taşviş** (telaş, endişe Ar. *teşvîş*), **abzi kövsar** (abikevser Far.-Ar. *āb-ı kevâer*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ve soyadlarda iç ses “-v-” korunur: **avariya** (kaza; bozulma Rus. *avariya* < İtl. *avaria*), **aventyura** (macera Rus. *aventyura* < Frs. *aventure*), **çervon** (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*), **diviziya** (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), **davernes** (vekâletname Rus. *doverennost'*), **advoqat** (avukat Rus. *advoqat* < Lat.), **ğavan'** (liman Rus. *ğavan'* < Hol.), **qvartal** (mahalle Rus. *qvartal* < Lat.), **qonvert** (zarf Rus. *qonvert*), **inventar'** (envanter Rus. *inventar'* < Lat.), **interv'yu** (röportaj Rus. *interv'yu* < İng.), **parovoz** (lokomotif Rus. *parovoz*), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **svodqa** (rapor Rus. *svodqa*), **zabastovqa** (grev Rus. *zabastovqa*), **zavod** (fabrika Rus. *zavod*), **dıyqanbaeva**, **ömüralieva**, **satımbaeviç**.

Arapça ve Farsça'dan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-v-” ünsüzünün düştüğü görülür: **coomart** (cömert Ar. *cevān-merd*), **coop** (cevap Ar. *cevāb*), **coohar** (cevher Ar. *cevher*), **doo** (dava Ar. *daèvā*), **door** (devir Ar. *devr*), **dooran** ~ **dooron** (devran Ar. *devrān*), **döölöt** (devlet; servet Ar. *devlet*), **dööt** (divit Ar. *devāt*). Bazı örneklerde ise iç sesteki “-v-” ünsüzünün göçüşmeye uğradıktan sonra düştüğü görülür: **ooqat** (yiyecek, aş Ar. *aqvāt*).

İç seste ikiz ünsüz “-vv-” nin teklediği görülür. Düşen “-v-” ünsüzlerinden birisinin etkisiyle, sözcüğün yuvarlak ünlülü şekli de görülür: **abal** ~ **obol** ~ **obolu** (evvel Ar. *evvel*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-v-” ünsüzü “-b-” ünsüzüne dönüşmüştür: **alba** (helva Ar. *óelvā*), **kübö** (şahit Far. *ğuvāh*), **aba** (hava Ar. *hevā*), **barbana** (kelebek Far. *pervāne*), **batuba**

~ batı**ba** (fetva Ar. *fetvā*), birgö**b**ör (hüküm, karar Rus. *prigovor*), badı**b**ot (büyük kase Rus. *podvoda*), aba (hava Ar. *hevā*), abal (ahval, durum Ar. *ahvāl*), abal ~ obol ~ obolu (evvel Ar. *evvel*), batir (ev Rus. *qvarтира*), oboz (avaz, ses; kafiye Far. *āvāz*), ubara (rahatsız olma Far. *āvāre*), cadı**ba**l (cetvel, tablo Ar. *cedvel*), canı**ba**r (canavar Far. *cān-āver*), cuban (genç, civan Far. *cevān*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-v- > -b- > -m-” değişimi görülür: alman (her türlü, çeşitli renkte Ar. *elvān*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-v- > -b- > -p-” değişimi görülür: gürpürö**p**kö (gruplaştırma Rus. *gruppировка*), qap**p**qan (kapan Moğ. *havhan*), qap**t**ağay (yabani deve Moğ. *havtğay*), asp**a**p (esvap Ar. *eāvāb*), şalp**a**r (şalvar Far. *şelvār*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-v- > -y-” değişimi görülür: calıy**n**a (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*).

V. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-v” nadiren korunur: nov (oluk Far. *nāv*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ve soyadlarda son ses “-v” korunur: quzov (arabanın arka tarafı Rus. *quzov*), qollektiv (kollektif Rus. *kollektiv* < Lat.), arhiv (arşiv Rus. *arhiv* < Lat.), ustav (tüzük, nizamname Rus. *ustav*), aytmatov, cigitov, qonqobaev.

Alıntı sözcüklerin son sesinde “-v” düşmesi görülür: çirköo (kilise Rus. *tsergov’*), döo (dev Far. *div*), nahu (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*), noo ~ nov (oluk Far. *nāv*), noo-ruz (nevruz Far. *nev-rýz*), üpü (bağışlama, af Ar. *əafv*).

W. 1. Tanım:

Bu ses; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından çift dudak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. “Türkiye Türkçesindeki ‘v’ gibi diş-dudak arasında değil, iki dudak arasında telaffuz edilir.”¹⁷⁸ birincil olarak Türkçede bulunmayan bu ünsüz, Kırgız Türkçesinde sadece konuşma dilinde görülür.

¹⁷⁸ Mustafa Öner, *agt.*, s. 5.

W. 2. Türkçe Sözcüklerde:

W. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde ortada ve sonda ikincil olarak sadece konuşma dilinde oluşan bir ünsüzdür.

W. 2. 1. 1. Başta: Kullanılmaz.

W. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: ketebiz > ketewiz (gideceğiz), barabız > barawız (varacağız), oşondoybu > oşondoywu (öyle mi?).

Kullanıldığı Durum:

-VwV- durumunda kullanılır: ketewiz (gideceğiz), barawız (varacağız), oquwayt (okumuyor)

-Cw- durumunda kullanılır: oşondoywu (öyle mi?), cürwöyt (yürümüyor)

W. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: kütüw atat (bekliyor), cazıw aldı (yazdı), süylöw atat (söylüyor).

Kullanıldığı Durum:

-Vw durumunda kullanılır: kütüw (bekleyip), cazıw (yazıp), süylöw (söyleyip).

W. 2. 2. Özellikler:

W. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçede kelime içi bazı “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: cooş (< yawaş DLT III-10) (sakin, yavaş, halim), tooş (< tawuş DLT I-367) (alçak ses), töö (< tewey DLT I-31; tebä DTS 546; tevä DTS 557) (deve), cuqa (< yuwqa DLT III-33; DTS 283) (ince), suyaruu (< suwğar- DLT II-188) (sulamak, su vermek).

Eski Türkçede kelime içi bazı “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-b-” sesine dönüştüğü görülür: calbaruu (< yalwar- DLT III-100; yalbar- DTS 228) (yalvarmak), arboo (< arwaş- DLT I-237) (büyülemek, büyü yapmak, efsunlamak).

Eski Türkçede kelime içi bazı “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-m-” sesine dönüştüğü görülür: qar moo (< qarwa- DLT II-82) (yakalamak, kapmak; elbiseyi bir şeyle süslemek).

Eski Türkçede kelime içi bazı “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-y-” sesine dönüştüğü görülür: süyrü (< süwri DLT I-422) (sivri), küyşöö (< kewşe- DLT III-287) (geviş getirmek), çöyrö (< çewür- DLT II-82 ‘çevirmek’) (çevre, etraf).

Kırgız Türkçesinde ikincil uzun ünlülerin oluşmasında dilin tarihi sürecindeki “-γ-, -ğ- > -w- > Ø” erimesinin etkisi olmuştur:¹⁷⁹ ooz (< awız < aγız ETG 259, DTS 21) (ağız), oor (< awır < aγır OTG, 237) (ağır), uul (< owul < oγul, oγıl OTG 250; oğul DTS 364) (oğul), too (< taw < taγ DLT I-89; DTS 526) (dağ).

“-p” ile biten sözcükler “-p” zarf fiilini alırken sözcüğün sonundaki “-p” ünsüzü önce “-w” ünsüzüne dönüşür ve daha sonra da düşerek uzun ünlü oluşturur (-p > -w > Ø): çaap (< çawıp < çap + ıp) (vurup), taap (< tawıp < tap + ıp) (bulup).

W. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçe sözcüklerde son seste “(-b >) -w > -y” değişimi görülür: üy (< ew DLT I-32; eb DTS 162) (ev, yurt, oba), süyüü (< sew- DLT II-15; seb- DTS 493) (sevmek).

Eski Türkçede sözcük sonunda yer alan “-w” sesinin “(-b >) -w > Ø” biçiminde eriyerek düştüğü görülür:¹⁸⁰ suu (< suw DLT I-15; DTS 515; sub DTS 512) (su), uuçu (< awçı DLT I-63) (avcı).

W. 3. Alıntı Sözcüklerde:

W. 3. 1. Özellikler:

W. 3. 1. 2. Ortada:

Bazı alıntı sözcüklerde konuşma dilinde iç ses “-p- > -b- > -w-” değişimi görülebilir: kitebi > kitewi (kitabı).

Y - y (Ÿ-ŷ)

Y. 1. Tanım:

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş eti ön damak, çıkış şekli bakımından akıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Ünlüye yakın çıktığı için “yarı ünlü” olarak da tanımlanır. Oluşumu şöyle açıklanır: “Dudakların yarık şeklini alması, dil ucunun sükûnet durumunda bulunması, dil sırtının ön kısmının sert damağa doğru kabarıp, bununla yine bir yarık teşkil etmesi halinde elde olunur.”¹⁸¹ “Bu ses oluşurken dudaklar az aralıklıdır, dilin ön kıyısı alt

¹⁷⁹ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

¹⁸⁰ Ahmet Buran, **agm.**, s. 292.

¹⁸¹ Necip Üçok, **age.**, s. 44.

kesici dişlerin iç kısmına değer, ön ve arka sırtı ise sert damağa doğru yükselir, yan kısımları da çanak dişlere değer, ortada soluğun dışarı çıkması için dar bir kanal kalır.”¹⁸²

Birlikte kullanıldığı ünlülere göre ince (ön) ve kalın (art) şekilleri vardır.¹⁸³

İnce: iyüü (eğmek), üy (ev), qasiyet (gizemli güç) v.b.

Kalın: qıyal (hayal Ar. *ḡayāl*), quday (Hüda, Tanrı Far. *ḡudāy*), toyyu (doymak) v.b.

“y” ünsüzü, lehçe tasniflerinde sıkça kullanılmış olan bir ünsüzdür. Lehçe tasnifini ilk olarak yapan Kaşgarlı Mahmut, Kıpçak grubundaki y- > c- gelişmesini Divan-ü Lügati’t-Türk’ta belirtmiştir. G. Nemeth Türk lehçelerini “s” ve “y” grubu olarak ikiye ayırmıştır. Talat Tekin *qos*- alt grubunu ön sesteki “y-” ünsüzünün durumuna göre *cıl* (Kazakça, Karakalpakça) ve *yıl* (Nogayca, Karayimcenin Haliç diyalekti) olarak ikiye ayırmıştır.¹⁸⁴ Reşit Rahmeti Arat da Ana Türkçe veya Eski Türkçeyi *s grubu* (Eski Çuvaşça ve Eski Yakutça) ve *y grubu* olarak üçe ayırmıştır.¹⁸⁵

Y. 2. Türkçe Sözcüklerde:

Y. 2. 1. Görünüm:

Kırğız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Y. 2. 1. 1. Başta:

Birkaç birleşik kelimeye ikinci kelimenin başında korunduğu görülür. Bunun dışında Kırğız Türkçesinde ön seste kullanılmaz:

Örnek: bı-yıl (< bul yıl) (bu yıl), ti-yaq (< tigi yaq) (diğer taraf), bı-yaq (< bul yaq) (bu taraf).¹⁸⁶

Y. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: ayla (çare), bayke (abi, ağa), iyne (iğne), sıyda (düz, pürüzsüz), uya (yuva), boydoqtuq (bekarlık), çöyrö (çevre), biyik (yüksek), mıyık (bıyık), qoyon (tavşan), oysondoo (cilve yapmak), oyloo (düşünmek), cıyluu (birikmek), köböytüü (çoğaltmak), köyröndönüü (boy göstermek), süyköö (bulamak), çayqoo (çalkalamak), ayaq (ayak).

Kullanıldığı Durum:

¹⁸² Nevin Selen, *age.*, s. 102.

¹⁸³ Ömer Demircan, *age.*, s. 48.

¹⁸⁴ Filiz Kılıç, *agt.*, s. 241.

¹⁸⁵ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, *age.*, s. 21-22.

¹⁸⁶ Özbek Türkçesi etkisinin olduğu Oş bölgesinde sözcük başında “y-” ünsüzünün “c-” ünsüzü ile nöbetleşe kullanıldığı da görülür (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 65).

-VyV- durumunda kullanılır: **tayaq** (değnek, dayak, asa, sopa), **qoyon** (tavşan), **kiyin** (sonra), **kiyik** (domuz müstesna çatal tırnaklı bütün yabani av hayvanları), **tüyün** (dügüm; kavşak; sır), **küyöö** (güveyi, damat), **cıyırma** (yirmi), **buyur**- (buyurmak, emretmek).

VyV- durumunda kullanılır: **ayuu** (ayı), **ayaq** (ayak; son, netice), **üyür** (at sürüsü), **iyin** (omuz), **iyir**- (eğirmek, bükmek; çevirmek, gütmek), **ayır**- (ayırarak), **iyil**- (eğilmek), **uyal**- (utanmak), **buyur**- (buyurmak, emretmek).

-VyV durumunda kullanılır: **boyo**- (boyamak).

VyV durumunda kullanılır: **uya** (yuva).

-yC- durumunda kullanılır: **ayla** (çare), **qıyma** (kesilmiş, kıyılmış; kemik çürümesi), **buyruq** (emir), **ayran** (ayran), **ayyır** (aygır, damızlık at), **qayyı** (kaygı, keder, tasa), **quyruq** (kuyruk), **iygi** (iyi, hayırlı), **iyri** (eğri), **iyne** (iğne), **böyrök** (böbrek), **tüymö** (dügme), **ayla**- (bağlamak), **üyron**- (öğrenmek), **oyno**- (oynamak, eğlenmek, şaka yapmak; aşk ilişkisinde bulunmak).

Y. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: **cay** (yaz), **ay** (ay), **ıldıy** (aşağı), **birdey** (benzer), **üy** (ev), **içtey** (iştah, yeme içme), **buuday** (buğday), **qoy** (koyun), **apay!** (anne!), **aşay** (abi, ağa), **ayday** (ay yüzlü, güzel, sevimli), **köböyüü** (artmak), **iyüü** (eğmek), **kiyüü** (giymek), **toyu** (doymak), **keneyüü** (bollaşmak).

Ünlem ifade eden sözcüklerde kullanıldığı da görülür: **iy** (ah!), **ay** (ah!).

Kullanıldığı Durum:

-Vy durumunda kullanılır: **ögöy** (üvey), **cay** (yaz), **oñoy** (kolay), **buuday** (buğday), **bay** (zengin), **biy** (halk hakimi, bey; coro oyununu yöneten), **boy** (boy; vücut, gövde; yalnız, tek), **qıy** (~ qıq) (koyun gübresi), **toy**- (doymak; bıkmak), **kiy**- (giymek), **qoy**- (koymak, bırakmak), **ıy**- (men etmek, yasaklamak), **tiy**- (değmek; payına düşmek, isabet etmek; evlenmek; hücum etmek), **tüy**- (dügümlemek, örme), **cıy**- (yığmak), **sıy**- (sığmak).

Vy durumunda kullanılır: **üy** (ev), **iy**- (eğmek, bükme), **üy**- (küme halinde yığmak, toplamak), **iy** (ah!), **ay** (ah!).

Y. 2. 2. Özellikler:

Y. 2. 2. 1. Başta:

Eski Türkçe sözcüklerin başındaki “y-” ünsüzü, yerini “c-“ ünsüzüne bırakmıştır. Bu özellik Kırgız Türkçesinin ayırt edici özelliğidir. Bu nedenle Türkçe kelimelerin başında “y-” ünsüzü yerine ikincil ses olarak “c-” ünsüzünün yaygın ve düzenli bir şekilde kullanıldığı

görülür: cötöl (< yötül DTS 277; ötül DTS 393) (öksürük), cigit (< yigit DLT I-25; DTS 260) (yiğit), cıluu (< yılırı ETG 310; DTS 266) (sıcak, ılık), cıyırma (< yigirmi OTG 259; yegirmi DTS 253) (yirmi), cip (< yıp DLT I-158; DTS 267) (ip), cıpar (< yıpar DLT I-327; DTS 267) (güzel koku), cırılıu (< yıqıl- DLT III-82) (yıkılmak), carıq (< yaruq DLT I-96; DTS 244) (ışık, aydınlık), cılan (< yılan DLT I-27; DTS 266) (yılan), caman (< yaman DLT III-30; DTS 231) (kötü), castıq (< yastuq DLT III-43; DTS 245) (yastık), cuqa (< yupqa DLT II-294; DTS 281) (ince), cıldız (< yulduz DLT III-40; DTS 278) (yıldız), cumuş (< yumuş DLT III-12; DTS 280; yumış DTS 279) (iş), caşoo (< yaşa- DLT III-89; DTS 246) (yaşamak), cüzük (< yüzük DLT III-18; DTS 288) (yüzük), cay (< yay DLT I-13; DTS 226) (yaz), cıt (< yıd DLT III-48; DTS 265) (koku), cıl (< yıl DLT II-118; DTS 266) (yıl), cuu (< yu- DTS 277) (yıkamak) v.b. E. Tenişev, Talat Tekin, Mehmet Ölmez'e göre bu ses değişimi Fu-yü Kırgızcasında da görüldüğünden, Eski Kırgızcada sözcük başı “y-” sesinin var olduğu düşünülüyor.¹⁸⁷

Ünlü ile biten bir sözcükten sonra “y-” ile başlayan sözcükler görülebilir: altı yaşar (< altı caşar) (altı yaşında), uluu yaş (< uluu caş) (büyük küçük).¹⁸⁸

Eski Türkçe sözcük başı “y-” sesi düşmüştür: içke (< yinçge DLT III-380; yinçkä DTS 261) (ince), ır (< yır DLT II-14; ır DTS 119; yır DTS 268) (şiiir, türkü), ırdoo (< yırla- DLT III-308) (şarkı söylemek), ıraaq (< yırak DLT I-97; ıraq DTS 119; yıraq DTS 268) (uzak, ırak), ıyladı (< yığladı DLT III-309) (ağladı).

Eski Türkçedeki ön ses “y-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düşmesinin ardından ikincil uzun ünlü oluşmuştur: ıraaq (< yıraq DLT I-97; DTS 268) (uzak, ırak).

Y. 2. 2. 2. Ortada:

Eski Türkçe iç ses “-y-” korunur: qoyon (< qoyan KTS, 155) (tavşan), moyun (< boyun ~ boyun DLT III-169; DTS 110) (boyun), ayva (< awya DLT I-114) (ayva), ayuu (< ayrı DLT I-84; ağır DTS 14) (ay), ayran (< ayran DLT I-120) (ayran), kiyik (< keyik DLT I-26; DTS 294) (domuz müstesna çatal tırnaklı bütün yabani av hayvanları), qayra (< qayra DTS 408) (yine, tekrar), kiyin (< keyin DTS 295) (sonra), uya (< uya DLT I-85; DTS 607) (yuva), tayaq (< tayaq DLT I-417; DTS 527) (değnek, dayak, asa, sopa), uyaluu (< uyal- DLT I-269; DTS 607) (çekinmek, utanmak), aytuu (< ayıt- DLT I-216; DTS 29) (söylemek), buyuruu (< buyur- DLT III-186; DTS 121) (buyurmak, emretmek), sayroo (< sayra- DTS 481) (şarkı söylemek; ötmek), oynodu (< oynadı DLT II-226) (oynadı).

¹⁸⁷ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 92.

¹⁸⁸ Filiz Kılıç, *agt.*, s. 65.

Eski Türkçe'deki iç ses “-y-” ünsüzü bazı örneklerde düşmüştür: *ee* (< *iyä* DTS 205) (sahip), *mee* (< *meyi* DTS 340; *meñä* DTS 341; *meñi*) (akıl, beyin).

Bazı örneklerde iç seste “-y-” türemesi görülür: *qıyqıruu* (< *qıqır-* DTS 445) (bağırarak).

Y. 2. 2. 3. Sonda:

Eski Türkçe son ses “-y” korunur: *oñoy* (< *oñay* DTS 367) (kolay), *buuday* (< *buğday* DLT II-235; DTS 120) (buğday), *toy* (< *toy* DTS 572) (düğün), *qoy* (< *qoy* DTS 453) (koyun), *cay* (< *yay* DLT I-13; DTS 226) (yaz), *ay* (< *ay* DLT I-82; DTS 24) (ay), *bay* (< *bay* DLT I-349; DTS 79) (zengin), *ögöy* (< *ögey* DLT I-123) (üvey), *küyüü* (< *köy-* DLT III-246; DTS 312) (yanmak).

Y. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Y. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Y. 3. 1. 1. Başta: Yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: *yağni* (yani Ar. *yaèni*), *yaqor* (denizcilikte çapa, demir Rus. *yaqor*), *yanvar* (ocak ayı Rus. *yanvar*), *yurist* (hukukçu Rus. *yurist*), *yod* (iyot Rus. *yod*), *yahna* (soğutulmuş Far. *yeòne*).

Kullanıldığı Durum:

rV- durumunda nadiren kullanılır: *yağni* (yani Ar. *yaèni*), *yaqor* (denizcilikte çapa, demir Rus. *yaqor*), *yanvar* (ocak ayı Rus. *yanvar*), *yurist* (hukukçu Rus. *yurist*), *yod* (iyot Rus. *yod*), *yahna* (soğutulmuş Far. *yeòne*).

rC- durumunda kullanılmaz.

Y. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: *ayban* (hayvan Ar. *óayvān*), *ayt* (dini bayram Ar. *èıyd*), *ayıla* (aile; topluluk; kadın Ar. *èa'ile*), *beyiş* (cennet Far. *behişt*), *oyron* (viran Far. *vîrān*), *ıybaa* (hayâ, utangaçlık Ar. *óayā'*), *ıybadat* ~ *ibadat* (ibadet Ar. *èibādet*), *caııl* (cahil Ar. *cāhil*), *calıyna* (maaş, aylık Rus. *jalovan'e*), *camıyat* ~ *camiyat* (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), *cuyqur* (kurnaz, iki yüzlü Moğ. *zuyğar*), *cumuruyat* (cumhuriyet Ar. *cumhÿriyyet*), *cıyar* (akarsu Ar. *caèfer*), *diyvana* (divane Far. *divāne*), *düynö* ~ *dünüyö* (dünya Ar. *dunyā*), *düyşömbü* (pazartesi Far. *dÿ-şenbih*), *dürüyö* (bir çeşit ipekli kumaş Far. *dÿ-rÿyi*), *dıyqan* (çiftçi Far. *dihqān*), *adabiyat* (edebiyat

Ar. *edebiyāt*), ideologiya (ideoloji Rus. *ideologiya* < Yun.), şeytay (Doğu Türkistan'da bir Çin memuru Çin.), şeytan (bir unvan adı Çin.), şiliya (bir koşum aleti, kayış Rus. *şleya*), şıypañ (pamuk tarlasındaki bir yanı açık örtme Çin.), taypa ~ taypı (tayfa, zümre Ar. *ûā'ife*), tarbiya (terbiye Ar. *terbiye*), tariyqa (yol Ar. *ûarîqa*), teytay (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*), tranşeya (siper Rus. *tranşeya* < Frs.), tayar ~ dayar (hazır Far. *teyyār*), atel'ye (atölye Rus. *atel'ye* < Frs. *atelier*), vaziyfa ~ ozuypa (vazife Ar. *vaôife*), zayımke (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), zayı (zahir, açık Ar. *ôāhir*), zaya (boşuna Ar. *ôāyiè*), zıynat (ziynet, süs, bezek Ar. *zîynet*), ziyada (çok, bol Ar. *ziyāde*), zoologiya (zooloji, hayvan bilimi Rus. *zoologiya* < Yun.), zayıp (eş, kadın Ar. *ôaèif*).

Kullanıldığı Durum:

-VyV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **beyiş** (cennet Far. *behişt*), **bayit** (beyit Ar. *beyt*), **cayıl** (cahil Ar. *cāhil*), **camıyat** ~ **camiyat** (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), **cebireyil** (Cebrail Ar. *cebrā'il*), **cumuruayat** (cumhuriyet Ar. *cumhÿriyyet*), **cıyar** (akarsu Ar. *caèfer*), **çalıyar** ~ **çarıyar** (dört halife Far. *çehār-yār*), **çoyuñke** (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), **dayım** ~ **dayıma** (daima Ar. *dā'imā*), **adabiyat** (edebiyat Ar. *edebiyāt*), **huriyat** (hürriyet Ar. *ôurriyyet*), **qayım** (başka bir şeyin yerine geçen, var olan Ar. *qā'im*), **qayır** (hayır, yardım Ar. *ôayr*), **qayırdin** (başka dinden olan Ar. *ğayr-dîn*), **qalayıq** (kadın köle, cariye Ar. *ôalā'iq*), **qaniyek** (konyak Rus. *qon'yaq*), **qaniyet** (ganimet, fırsat Ar. *ğanîmet*), **qocayım** (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), **qıyazı** (kıyaslama Ar. *qiyās*), **qıyaq** (kurşun geçirmez elbise Moğ. *huyag*), **qıyal** (hayal Ar. *ôayāl*), **sayıp** (sahip Ar. *āāóib*), **sayaban** (gölgelik, tente Far. *sāyebān*), **sayaq** (yalnız dolaşan Ar. *seyyāó*), **sayaqat** (seyahat Ar. *siyāóat*), **sayasat** (siyaset Ar. *siyāset*), **seyil** (akıntı, sel Ar. *seyl*), **sıyapat** (ziyafet Ar. *zîyāfet*), **osuyat** (vasiyet Ar. *vaāiyyet*), **şayıq** (şeyh Ar. *şeyò*), **şayı** (şair Ar. *şāèir*), **şarıyat** (şariat Ar. *şerîeat*), **şeyit** (şehit Ar. *şehîd*), **tayar** ~ **dayar** (hazır Far. *teyyār*), **zayım** (istikraz, ödünç Rus. *zayöm*), **zayımke** (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), **zayavqa** (haber verme Rus. *zayavqa*), **zayımpomoş** (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç'*), **ziyan** (ziyan, zarar Far. *ziyān*), **ziyarat** (ziyaret Ar. *ziyāret*), **ziyada** (çok, bol Ar. *ziyāde*), **zayıp** (eş, kadın Ar. *ôaèif*).

-VyV- durumunda Rusça'dan alınan isimlerde ve diğer alıntı sözcüklerde yaygın bir şekilde kullanılır: **baqteriya** (bakteri Rus. *baqteriya* < Yun.), **bitiye** (yaratılış Rus. *bitiye*), **caarapiya** ~ **cuğrapiya** (coğrafya Ar. *cuğrāfiya*), **carıya** (cariye Ar. *cāriye*), **darıya** (derya Far. *deryā*), **dastaniya** (soruşturma Rus. *doznanie*), **demoqratiya** (demokrasi Rus. *demoqratiya* < Yun.), **diviziya** (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), **dürüyö** (bir çeşit ipekli kumaş Far. *dÿ-rÿyè*), **familiya** (soyad Rus. *familiya* < Lat.), **gimnaziya** (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), **giya** ~ **qıya** (bitki Far. *giyāh*), **ğalereya** (galeri Rus. *ğalereya* < İtl.), **ğarantiya** (garanti Rus. *ğarantiya* <

Frs.), ğvardi**ya** (hassa birlikleri Rus. *ġvardiya* < Frs.), kin**aya** (kinâye Ar. *kinâye*), eksqursi**ya** (gezi Rus. *eksqursiya* < Lat.), qalori**ya** (kalori Rus. *qaloriya* < Lat.), aqademi**ya** (akademi Rus. *aqademiya* < Yun.), laborator**ya** (laboratuvar Rus. *laboratoriya* < Lat.), lo**ya** ~ lo**ye** (bir bölüğün komutanı Dung. *lo* = büyük, yaşlı; y**ö**, y**öy**ö = büyük baba, büyük lider), mobu**ya** ~ momi**ya** ~ mum**ya** (mumya Far. *mÿmiyā*), nasi**ya** ~ nasi**ya** ~ asi**ya** (veresiye Ar. *nesiye*), anbi**ya** (enbiya Ar. *enbiyā*), parti**ya** (parti Rus. *partiya* < Frs.), pensi**ya** (emeklilik Rus. *pensiya* < Lat.), ruba**yi** (rubai Ar. *rubāʿi*), armi**ya** (ordu Rus. *armiya* < Frs.), astronomi**ya** (uzay bilimi Rus. *astronomiya* < Yun.), şa**yı** (ham ipektan yapılan bir kumaş Far. *şāhī*), şa**ñıya** (nahiye müdürü Çin.), şili**ya** (bir koşum aleti, kayış Rus. *şleya*), tarbi**ya** (terbiye Ar. *terbiye*), veterinar**ya** (veteriner Rus. *veterinariya* < Frs. *vétérinaire*), zadani**ye** (ödev, görev Rus. *zadaniye*), za**ya** (boşuna Ar. *øāyīè*).

VyV- durumunda yaygın olarak kullanılmaz: oy**öz** (kaza, ilçe Rus. *uyezd*), oy**en** (büyük, kahraman Moğ. *noyön*), ay**ıla** (aile; topluluk; kadın Ar. *èa'ile*).

Rusça'daki “e = **ye**; ë = **yö**, **yo**; þ = **yu**; ÿ = **ya**” harflerinden dolayı Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde -Cy- durumunda “-y-” ünsüzünün kullanıldığı görülür. Ancak; bu görünümdeki iç ses “-y-” kullanımı yaygın değildir: diri**jyör** (bale, orkestra şefi Rus. *diriyyör* < Frs.), flya**ğ** (matara Rus. *flyağa*), gülam**ya** (gezinti Rus. *gulyanie*), vaht**yor** (kapıcı Rus. *vahtyor*), qatyu**şa** (bir top türü Rus. *qatyuşa*), qontrol**yör** (kontrol eden Rus. *qontrolyör* < İng.), mont**yör** (monte eden Rus. *montyör* < Frs.), naryad (görev; nöbet, sıra Rus. *naryad*), paraş**yut** (paraşüt Rus. *paraşyut* < Frs.), ply**us** (artı Rus. *plyus* < Lat.), put**yovqa** (dinlenme evi; yol listesi Rus. *putyovqa*), revolyut**siya** (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), samoly**ot** (uçak Rus. *samolyot*), sentyabr' (eylül Rus. *sentyabr'* < Lat.), sly**ot** (kongre Rus. *slyot*), sub**yekt** (özne Rus. *subyekt* < Frs. *subject*), valyut (döviz Rus. *valyut* < İtl.), vertoly**öt** (halikopter Rus. *vertolyöt*), vestib**yl'** (sosyal alanların geniş girişi Rus. *vestibyl'* < Frs.), zaç**yot** (sömestr sınavı Rus. *zaçyot*).

Cy- durumunda nadiren kullanılır: byud**cet** (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), byulleten' (bülten Rus. *byulleten'* < Frs. *bulletin*), byu**ro** (büro Rus. *byuro* < Frs. *bureau*), byuroqrat (bürokrat Rus. *byuroqrat* < Frs. *bureaucrate*), byust (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*), çy**ort** (şeytan, cin Rus. *çyort*), lyu**q** (döşeme kapısı, gemideki top için açılan delik, lombar Rus. *lyuq* < Hol.), lyustr**a** (avize Rus. *lyustra* < Frs.).

-yC- durumunda yaygın olarak kullanılır: ay**ban** (hayvan Ar. *óayvān*), aya**ñı**cuñ (komutan, lider Çin.), a**yna** (ayna Far. *āyine*), a**yn**ek (cam Ar. *èaynek*), a**y**ran (hayran Ar. *óayrān*), oy**ron** (viran Far. *vīrān*), ı**y**baa (hayâ, utangaçlık Ar. *óayā'*), ı**y**badat (ibadet Ar. *èibādet*), ı**y**marat (imaret, bina Ar. *èimāret*), bayğ**am**bar (peygamber Far. *peygām-ber*),

bayquş (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bî-hyş*), bayna (var Kalm. *baani* = var), buyla (devenin burnuna takılan ip Moğ. *buyl*), buşayman (pişman Far. *peşiman*), caysaň (boyun lideri Moğ.), caliyna (maaş, aylık Rus. *jalovan'e*), cuyqur (kurnaz, iki yüzölçü Moğ. *zuygar*), çeyrek (çeyrek Far. *çehâr-yek*), çıytay (memur atı Çin.), diydaar (yüz, surat Far. *dîdâr*), diyvana (divane Far. *divâne*), düşömbü (pazartesi Far. *dj-şenbih*), diyqan (çiftçi Far. *dihqân*), qaybat (gıybet Ar. *giybet*), leylek (leylek Far. *legleg*), maşiyne (makina Rus. *maşina* < Frs.), maydan (meydan Ar. *mejdân*), mayba (meyva Far. *mîve*), miyzam ~ mıyzam (düzen, kanun Ar. *mîzân*), moyloo (bıyık Far. *mïy-leb*), moysopot (ak saçlı, ihtiyar Far. *safid-muy*), nayça (küçük ney Far. *nāyçe*), nayza (kargı, mızrak Far. *neyze*), rayqan (kokulu bir bitki, reyhan Far. *reyóân*), seyde (secde Ar. *secde*), sıyqır (sihir Ar. *siór*), şaymerden (şahmerdan, yiğitlerin piri Far. *şāhi merdān*), şaytan (şeytan Ar. *şeytān*), şeytay (Doğu Türkistan'da bir Çin memuru Çin.), şeytan (bir unvan adı Çin.), zaytun (zeytin Ar. *zeytīn*), zıynat (ziynet, süs, bezek Ar. *zîynet*), zeyrek (zeki, anlayışlı Far. *zîrek*).

-yC durumunda nadiren kullanılır: ayt (dini bayram Ar. *âyid*), beyt (beyit Ar. *beyt*), keyp (keyif Ar. *keyf*), qombayn (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), reyđ (akın, baskın Rus. *reyd* < İng. *raid*), seyş (para kasası Rus. *seyş* < İng. *safe*).

Y. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: quday (Tanrı, Hüda Far. *òudāy*), bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), cadıgöy (sihirbaz Far. *cādī-guy*), dücürnay (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), geniy (deha Rus. *geniy* < Lat.), ruhiy (manevi Ar. *rıhî*), kecirnay (deri, kösele Rus. *qojanıy*), kedey (fakir; dilencilik Far. *gedāi*), küñütay (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), qay (tamam Far. *òāh*), qağay (domuz Moğ. *ğahay*), qal'tsiy (kalsiyum Rus. *qal'tsiy* < Lat.), qandağay (ceylan derisi Moğ. *handagay*), qaptağay (yabani deve Moğ. *havgay*), qomoqoy (açgöz Moğ. *homhoy*), qoşoy (iki kat Moğ. *homoy*), iliy (kanun Çin.), ılabbay (emrediniz, buyurunuz Ar. *lebbeyk*), ılay (bulanık; balçık Far. *lāy*), ılıy ~ iliy (kanun, nizam Çin.), malağay (şapka Kal. – Moğ. *mahla*, *malğay*), mompoziy (bir çeşit akide şeker Rus. *monpans'e* < Frs.), naabay (ekmek pişiren Far. *nānvāy*), nay (ney Far. *ney*), nampay (arkadaş, dost, yakın Far. *hem-pāy*), pay (ayak Far. *pāy*), palitsey (polis Rus. *palitsey* < Alm.), oroy ~ üröy ~ ıray (yüz Far. *rıy*), üröy (ruh Ar. *rıh*), sey ~ say (yeşillik; sebzeli ve etli bir çorba türü Dung. *tsay*), sölköbay (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselkovıy*), şetay ~ şeytay (Doğu Türkistan'da bir Çin memuru Çin.), şorkeldey (bahtsız, mazlum Far. *şor-kelle*), teytay (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*), törötay (sabırlı, terbiyeli Moğ. *töröhtay*), zıy (yay kirişi; bağırsak Far. *zeh*), azbaray (için, hürmetine Far. *azberāy*).

Kullanıldığı Durum:

-Vy durumunda yaygın olarak kullanılır: vojat**ıy** (rehber, önder Rus. *vojatıy*), sayas**ıy** (siyasetle ilgili Ar. *siyāsī*), cumur**ay** (tamamen Ar. *cumle*), cus**ay** (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan), dot**ay** (bir bölgenin sorumlusu Çin. *dao* = bölge, *tay* = muhterem), duhov**oy** (üflelemeli aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), dücür**nay** (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), qomoq**oy** (açgöz Moğ. *homhoy*), qoş**oy** (iki kat Moğ. *homoy*), alyumini**y** (alüminyum Rus. *alyuminiy* < Lat.), il**iy** (kanun Çin.), ür**öy** (ruh Ar. *rı̄ʾ*), ır**ay** (halk, topluluk Ar. *reʿāyā*), sab**ıy** (çok küçük çocuk, sebi Ar. *ābī*), saz**ay** (uygun, münasip, yaraşır Far. *sezā*), suroçn**ıy** (acele Rus. *sroçnıy*), sıp**ay** (sıpahi, asker Far. *sipāhī*), şaq**ıy** (baş ağrısı, bahtsızlık Far. *şaqī*), zı**y** (yay kirişi; bağırsak Far. *zeh*).

Vy durumunda kullanılır: **uy** (inek).

-Cy durumunda kullanılmaz.

Y. 3. 2. Özellikler:

Y. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “y-” nadiren korunur: yağ**nı** (yani Ar. *yaʿnī*), yah**na** (soğutulmuş Far. *yeðne*).

Rusça'da “ñ = **y**; e = **ye**; ë = **yö, yo**; þ = **yu**; ÿ = **ya**” şeklinde dört ayrı harfle gösterilen “y” sesinden dolayı Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde de ön ses “y-” genellikle korunmuştur: yaq**or** (denizcilikte çapa, demir Rus. *yaqor*), yan**var** (ocak ayı Rus. *yanvar*), yur**ist** (hukukçu Rus. *yurist*), yod (iyot Rus. *yod*).

Alıntı sözcüklerde sözcük başında bulunan “y-” ünsüzü “c-” sesine değişmiştir: caas**ın** (Yasin suresi Ar. *yāsin*), car (dost Far. *yār*), cagene ~ cağ**ana** (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), cağ**ni** (yani Ar. *yaʿnī*), cağ**ına** (gündüz vakti misafire verilen yemek Far. *yaðnī*), cad (zihin, yâd Far. *yād*), cacuc-macuc (Yecüc Mecüc Ar. *yācüc ü mācüc*), caqut ~ cah**ut** (yakut Ar. *yāqūt*), camb**ı** (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş, *bao* = değerli), caran (yaren, dost Far. *yārān*), carmañ**ke** (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), cez**it** (Yezit Ar. *yezīd*), cekend**os** (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*), ceksen (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksān*), cekşemb**i** (Pazar Far. *yek-şenbih*), cemin (Yemen Ar. *yemen*), cetim (yetim Ar. *yetīm*), cosun (nizam, kaide Moğ. *yosi*).

Y. 3. 2. 2. Ortada:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “y-” korunur: ayban (hayvan Ar. *ʾāyivān*), ayn**a** (ayna Far. *āyīne*), ayt (dini bayram Ar. *ēyḏ*), bay**ıt**

~ beyt (beyit Ar. *beyt*), bidiya (fidye Ar. *fidye*), caarapiya ~ cuğrapiya (coğrafya Ar. *cuğrāfiya*), carıya (cariye Ar. *cāriye*), dürüyö (bir çeşit ipekli kumaş Far. *dÿ-rÿyi*), keyip ~ keyp (keyif Ar. *keyf*), kinaya (kinâye Ar. *kināye*), qaybat (gıybet Ar. *ğiybet*), qayır (hayır, yardım Ar. *ḍayr*), qayrı (gayrı, başka Ar. *ğayr*), qaysar (kayser Ar. *qayāar*), qıyla (birçok Far. *ḍaylî*), qıyamat (kıyamet Ar. *qiyāmet*), ziyada (çok, bol Ar. *ziyāde*), maydan (meydan Ar. *mejdān*), meyil (meyil; iştah; istek Ar. *meyl*), anbiya (enbiya Ar. *enbiyā*), nasiya ~ nasiya ~ asıya (veresiye Ar. *nesiye*), niyaz (sadaka; fazilet, erdem, niyaz Ar. *niyāz*), nayça (küçük ney Far. *nāyçe*), piyala (piyale Far. *piyāle*), paysa (50 grama yakın bir ağırlık ölçüsü Far. *payse*), apiyim (afyon Ar. *āfyÿn*), sayran (seyran, gezinti Ar. *seyrān*), saya (gölge Far. *sāye*), sayaq (yalnız dolaşan Ar. *seyyāō*), sayaqat (seyahat Ar. *siyāōat*), sayasat (siyaset Ar. *siyāset*), sıya (siyah; mürekkep Far. *siyāh*), sıyapat (ziyafet Ar. *ziyāfet*), taziya ~ taciya (taziye Ar. *taẓiye*), zıyan (ziyan, zarar Far. *ziyān*), zıyapat (ziyafet Ar. *ḍiyāfet*), zıyarat (ziyaret Ar. *ziyāret*), oluya (evliya Ar. *evliyā*), ılayıq (layık, uygun Ar. *lāyiq*).

Rusça'da “ñ = y; e = ye; ë = yö, yo; þ = yu; ÿ = ya” şeklinde dört ayrı harfle gösterilen “y” sesinden dolayı Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde de iç ses “-y-” genellikle korunmuştur: aysberg (aysberg Rus. *aysberg* < Hol.), oyöz (kaza, ilçe Rus. *uyezd*), baqteriya (bakteri Rus. *baqteriya* < Yun.), baletmeyster (balet rejisörü Rus. *baletmeyster* < Alm.), bitiye (yaratılış Rus. *bitiye*), byudcet (bütçe Rus. *byudcet* < Frs. *budget*), byuro (büro Rus. *byuro* < Frs. *bureau*), byust (büst Rus. *byust* < Frs. *buste*), demoqratiya (demokrasi Rus. *demoqratiya* < Yun.), ideologiya (ideoloji Rus. *ideologiya* < Yun.), familiya (soyad Rus. *familiya* < Lat.), flyağ (matara Rus. *flyağa*), gimnaziya (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), ğalereya (galeri Rus. *ğalereya* < İtl.), eksqursiya (gezi Rus. *eksqursiya* < Lat.), qaniyek (konyak Rus. *qon'yaq*), qombayn (kombine tarım makinası Rus. *qombayn* < İng.), qontrolyör (kontrol eden Rus. *qontrolyör* < İng.), aqtyör (aktör Rus. *aqtyör* < Frs.), lyuq (döşeme kapısı, gemideki top için açılan delik, lombar Rus. *lyuq* < Hol.), lyustra (avize Rus. *lyustra* < Frs.), mayor (subay Rus. *mayor* < Lat.), montyör (monte eden Rus. *montyör* < Frs.), naryad (görev; nöbet, sıra Rus. *naryad*), payeme (manzum, şiir Rus. *poyema*), paraşyut (paraşüt Rus. *paraşyut* < Frs.), plyus (artı Rus. *plyus* < Lat.), poyuz (tren Rus. *poyezd*), putyovqa (dinlenme evi; yol listesi Rus. *putyovqa*), rayon (semt, bölge Rus. *rayon*), ryuqzaq (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.), samolyot (uçak Rus. *samolyot*), sentyabr' (eylül Rus. *sentyabr'* < Lat.), slyot (kongre Rus. *slyot*), subyekt (özne Rus. *subyekt* < Frs. *subject*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-y-” korunur: oyen (büyük, kahraman Moğ. *noyön*), buyla (devenin burnuna takılan ip Moğ. *buyl*), cuyqur (kurnaz, iki yüzlü Moğ. *zuyğar*), qıyaq (kurşun geçirmez elbise Moğ. *huyag*), loya ~ loye (bir

bölüğün komutanı Dung. *lo* = büyük, yaşlı + *yö*, *yöyö* = büyük baba, büyük lider), *teytay* (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-y- > -l-” değişimi görülür: *dalim* (su verilmeyen ekin Far. *deym*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-y-” düşmüştür: *barışna* (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), *bödüröt* (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), *gir* (terazi taşı; gülle Rus. *giryä*), *gülamya* (gezinti Rus. *gulyanie*), *ğanim* (ganimetler Ar. *ganāyem*), *qaşek* (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), *qontaacı* (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), *qasiyet* (özellik Ar. *óayāyyet*), *üpükö* (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), *pacalista* (lütfen Rus. *pojaluysta*), *ıraat* (riayet Ar. *rièāyet*), *şvits* ~ *şibis* (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*).

Alıntı sözcüklerde ikiz ünsüz “-yy-” nin tekleştiği görülür: *camıyat* ~ *camıyat* (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), *adabıyat* (edebiyat Ar. *edebiyyāt*), *qasiyet* (özellik Ar. *óayāyyet*), *huriyat* (hürriyet Ar. *óurriyyet*), *macburiyat* (mecburiyet Ar. *mechbriyyet*), *madaniyat* (medeniyet Ar. *medeniyyet*), *osuyat* (vasiyet Ar. *vaāiyyet*). Bazı alıntı sözcüklerde ise ikiz ünsüz “-yy-”nin tamamen düştüğü görülür: *curaat* (nesil, zürriyet Ar. *óurriyyet*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-y-” ünsüzünün konuşma dilinde göçüşmeye uğradığı görülür: *dayra* < *darıya* (derya, deniz Far. *deryā*), *düynö* ~ *dünüyö* (dünya Ar. *dunyā*).

Alıntı sözcüklerde -yC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: *bayit* ~ *beyt* (beyit Ar. *beyt*), *diniqayır* (başka dinden olan Ar. *din-ğayr*), *qayır* (hayır, yardım Ar. *òayr*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-y-” türemesi görülür: *bayna* (var Kalm. *baani* = var), *pıyba* (bira Rus. *pivo*), *tacıyba* (tecrübe Ar. *tecribe*), *ıymam* (imam Ar. *imām*), *zayımke* (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), *zayımpomoş* (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç’*), *teytay* (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*).

Alıntı kelimelerde iç seste bulunan “-i- ” ünlüsünün yerine “-y-” ünsüzü türer: *buşayman* ~ *buşman* (pişman Far. *peşiman*), *aqıyqat* (hakikat Ar. *óaqìqat*), *qasiyde* (kaside Ar. *qaāide*), *oyron* (viran Far. *vîrān*), *taşbıyqat* (öğüt, tesbihat Ar. *teblîğāt*), *tabiyğat* (tabiat Ar. *ùabièat*), *tariyqa* (yol Ar. *ùarìqa*), *zeyrek* (zeki, anlayışlı Far. *zìrek*).

Arapça alıntı sözcüklerde iç seste yer alan “-ع-” ve “-ه-” (è ve ’) etkisiyle “-y-” sesi türemiştir: *cebiyeyil* (Cebrail Ar. *cebrā’il*), *tabiyat* (tabiat Ar. *ùabièat*), *dayım* ~ *dayıma* (daima Ar. *dā’imā*), *şarıyat* (şariat Ar. *şerìeat*), *peyil* (fiil Ar. *fièl*), *rayis* (reis Ar. *re’is*), *oquya* (vakıa, olay Ar. *vāқиèa*), *qalayıq* (kadın köle, cariye Ar. *òalā’iq*).

Y. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-y” korunur: quday (Tanrı, Hüda Far. *òudāy*), cadıgöy (sihirbaz Far. *cādġ-guy*), cay (yer Far. *cāy*), cüy (küçük arık, çay Far. *cġ, cġy*), ılay (bulanık; balçık Far. *lāy*), naabay (ekmek pişiren Far. *nānvāy*), nay (ney Far. *ney*), nampay (arkadaş, dost, yakın Far. *hempāy*), pay (ayak Far. *pāy*), oroy ~ üröy ~ ıray (yüz Far. *rġy*), saray (saray, ev Far. *serāy*), sarpay (erkek kaftanı Far. *serpāy*), surnay (zurna, flüt Far. *surnāy*), azbaray (için, hürmetine Far. *azberāy*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-y” korunur: vojatıy (rehber, önder Rus. *vojatny*), çasaboy ~ çasoboy (nöbetçi Rus. *časovoy*), çornoboy (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), çısturnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), çıçtay ~ çıştay (temiz Rus. *çisty*), duhovoy (üflelemeli aletlerden oluşan orkestra Rus. *duhovoy*), dücürnay (nöbetçi Rus. *dejurny*), geniy (deha Rus. *geniy* < Lat.), kecirnay (deri, kösele Rus. *qojany*), qal'tsiy (kalsiyum Rus. *qal'tsiy* < Lat.), alyuminiy (alüminyum Rus. *alyuminiy* < Lat.), palitsey (polis Rus. *palitsey* < Alm.), sölköbay (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselkoviy*), suroçniy (acele Rus. *sroçniy*), volostnoy (nahiye Rus. *volostnoy*), zaboy (maden kuyusu Rus. *zaboy*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-y” korunur: cusay (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan), ecigey (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), çoqoy (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*), dotay (bir bölgenin sorumlusu Çin. *dao* = bölge + *tay* = muhterem), küñütay (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), qaqay (domuz Moğ. *ğahay*), qandağay (ceylan derisi Moğ. *handagay*), qaptağay (yabani deve Moğ. *havtgay*), qomoqoy (açgöz Moğ. *homhoy*), qoşoy (iki kat Moğ. *homoy*), malaqay (şapka Kal. – Moğ. *mahla, malğay*), sey ~ say (yeşillik; sebzeli ve etli bir çorba türü Dung. *tsay*), teytay (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*), törötay (sabırlı, terbiyeli Moğ. *töröhtay*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-y” ünsüzü türer: bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), şey-şembi (salı Far. *se-şenbih*), şorkeldey (bahtsız, mazlum Far. *şor-kelle*), taalay (talih, kısmet Ar. *ûālîè*).

Alıntı kelimelerde sonda bulunan “-î, -ÿ” ünlüsünün etkisiyle “-y” ünsüzü türer: sayasiy (siyasi Ar. *siyasî*), adabiy (edebi Ar. *edebî*), ruhiy (manevi Ar. *rġî*), kedey (fakir; dilencilik Far. *gedâî*), sabiy (çok küçük çocuk, sebi Ar. *âabî*). Birleşik sözcükleri oluşturan kelimelerin son sesinde de bu değişim görülür: bayquş (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bî-òÿş*), düşşömbü (pazartesi Far. *dġ-şenbih*), şaqıy (baş ağrısı, bahtsızlık Far. *şaqî*).

Bazı alıntı sözcüklerde son sesteki “-y” ünsüzünün düştüğü görülür: ıroo (tunç Far. *rġy*), oro-mol (başörtüsü Far. *rġy-māl*).

Z - z (3-3)**Z. 1. Tanım:**

Ses değeri Türkiye Türkçesi ile aynı olan bu ünsüz; ton bakımından tonlu, çıkış yeri bakımından diş-diş eti, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Bu ünsüz, asıl sızıcı kabul edilen iki sestem (“s, z”) biridir. Oluşurken dudaklar açıktır; dil ucu üst sıra kesici diş etlerine değeri ve bir aralık meydana getirir. Soluk, söz konusu değeriyle meydana gelen engeli sürtünerek aşar. “s” ünsüzünden farklı olarak oluşum esnasında ses telleri titreşir ve “s” ünsüzünün titremeli şekli olarak kabul edilir.¹⁸⁹

Z. 2. Türkçe Sözcüklerde:**Z. 2. 1. Görünüm:**

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Z. 2. 1. 1. Başta: Birkaç yansıma sözcük dışında ön seste yaygın olarak kullanılmaz.

Örnek: zerigüü (bezmek), zıñıldoo (“kulak” çınlamak), zañıldoo (çınlayan ses çıkarmak).

Kullanıldığı Durum:

zV- durumunda kullanılır: zerig- (bezmek), zıñıl-da- (“kulak” çınlamak), zañıl-da- (çınlayan ses çıkarmak).

Z. 2. 1. 2. Ortada:

Örnek: kezek (sıra), özgöçö (özel), azık (yemek), qızıq (ilginç), küzgü (ayna), buzuqu (bölücü), qızıl (kırmızı; başak), özgörüü (değişmek), uzaruu (uzanmak), ızıldoo (cır cır ötmek, vızıldamak), tezdöö (çabuklaşmak), tüzdöö (düzeltmek), uzatuu (uğurlamak), qızıldoo (harmanı ayıklamak).

Kullanıldığı Durum:

-VzV- durumunda kullanılır: qızıl (kızıl, kırmızı), tezek (hayvan tersi, gübre, tezek), kezek (sıra), qızıq (ilginç), buzuqu (bölücü).

VzV- durumunda kullanılır: azıq (yiyecek, erzak, rızk; ürün, mamül), uzat- (uzatmak; kız vermek; göndermek), uzar- (uzanmak), ızıl-da- (cır cır ötmek, vızıldamak).

-VzV durumunda kullanılır: cazi (geniş, enli; açıklık, engin; ova, düzlük).

¹⁸⁹ Necip Üçok, **age.**, s. 46; Nevin Selen, **age.**, s. 99.

-zC- durumunda kullanılır: küzgü (ayna), quzğun (kuzgun), bezgek (sıtma), azgın (azmış, yolunu şaşırmış, sapkın, yozlaşmış), cazı (ilk baharda olan), özgö (başka), özgöçö (özel), özgör- (değişmek).

Z. 2. 1. 3. Sonda:

Örnek: ooz (ağız), ögüz (öküz), taz (kel), caz (bahar), calız (yalnız), böz (bez), buzuu (bozmak), toyguzuu (doyurmak), turıyuzuu (inşa etmek; kaldırmak), tizüü (dizmek), cazuu (yazmak), sezüü (hissetmek, sezmek), sozuu (uzamak).

Kullanıldığı Durum:

-Vz durumunda kullanılır: böz (bez), semiz (şişman, yağlı), ögüz (öküz), muz (buz), ooz (ağız), köz (göz), egiz (ikiz; çift), qaz- (kazmak), buz- (bozmak), toyguz- (doyurmak), turıyuz- (inşa etmek; kaldırmak), tiz- (dizmek).

Vz durumunda kullanılır: ez- (ezmek; sıkmak, zulmetmek).

Z. 2. 2. Özellikler:

Z. 2. 2. 1. Ortada:

Eski Türkçe iç ses “-z-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde korunduğu görülür: qozu (< qozı DTS 462) (kuzu), muzoo (< buzağı DLT I-59; DTS 130) (buzağı), uzun (< uzun OTG 257; DTS 621) (uzun), küzgü (< közgü DTS 321) (ayna), uzaq (< uzaq ETG 305; DTS 620) (uzak, uzun), cüzük (< yüzük DLT III-18; DTS 288) (yüzük), cüzüm (< üzüm DLT I-75; DTS 631) (üzüm), kezek (< kezik DTS 305) (sıra), azıq (< azuq DLT I-7) (yiyecek; ürün, mamül), qızıl (< qızıl DLT I-40; DTS 450) (kızıl, kırmızı), cazı (< yazı DLT I-94; DTS 251) (geniş, enli; açıklık, engin; ova, düzlük), tezek (< tezek DLT I-386; DTS 557) (hayvan tersi, gübre; tezek), quzğun (< quzğun DLT I-439; DTS 475) (kuzgun), bezgek (< bezgek DLT II-289) (sıtma), uzatuu (< uzat- DLT I-209; DTS 620) (göndermek, yollamak; kız evlendirmek).

Eski Türkçede iç seste yer alan “-z-” sesinin bazı sözcüklerde “-r-”ye dönüştüğü görülür: bilerik (< bilezük DLT I-518, II-82; DTS 99) (bilezik).

Eski Türkçede iç seste yer alan “-z-” sesinin bazı örneklerde “-s-”ye dönüştüğü görülür: kösö (< közegü DLT I-448) (ateş karıştırma odunu).¹⁹⁰

¹⁹⁰ Ağızlarda iç seste “z > s” değişimi görülür: qısı (< qızıl) (kızıl), qısı (< qızı) (kızı). Buna karşılık ağızlarda “s > z” değişikliği de görülür: ızıq (< ısıq) (sıcak), kez- (< kes-) (kesmek), atazı (< atası) (babası) (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 66).

Z. 2. 2. 2. Sonda:

Eski Türkçe son ses “-z” korunur: qımız (< qımız DLT I-365; DTS 444; qumuz DTS 466) (kıımız), taz (< taz DLT I-26; DTS 543) (kel), öz (< öz DTS 394) (kendi, öz), az (< az DTS 71) (az), egiz (< ikkiz DLT I-143; ekiz DTS 168) (ikiz), ögüz (< öküz DLT I-59; DTS 383; ögüz DTS 382) (öküz), köz (< köz DLT I-55; DTS 320) (göz), tüz (< tüz DTS 602) (düz; doğrudan; doğru), ooz (< ağız DLT I-43; ağız DTS 21) (ağız), uuz (< ağız DLT I-55; DTS 24; oguz DTS 365) (yavrulayan hayvanın ilk sütü), segiz (< sekiz ~ sekkiz DLT I-365; sekiz DTS 494; OTG 252), caz (< yaz DLT III-16; DTS 250) (ilkbahar), semiz (< semiz OTG 252; DTS 495) (şişman), söz (< söz DTS 511) (söz), kiyiz (< kiğiz OTG 247; DTS 306) (keçe), muz (< buz DLT I-186; DTS 130) (buz), böz (< bez DTS 97; böz DTS 118) (bez), qomuz (< qobuz EUTS 118; DTS 451) (kopuz), cüz (< yüz DLT I-60; DTS 287, 288) (surat; 100), cüzüü (< yüz- DTS 288) (yüzmek), üzöö (< üz- DLT I-165; DTS 629) (koparmak), qazuu (< qaz- DLT II-10; DTS 439) (kazmak), ezüü (< ez- DLT I-165) (ezmek), buzuu (< buz- DTS 130) (bozmak), çızuu (< çiz- DTS 147) (çizmek), cazuu (< yaz- DTS 250) (yazmak), sezüü (< sez- DTS 498) (hissetmek, sezmek), tizüü (< tiz- DTS 564) (dizmek).

Geniş zamanın olumsuzu –maz/-mez, Kırgız Türkçesinde –Bas/-Bos şeklinde kullanıldığından son seste -z > -s değişimi görülür: cürbö (< cür + mez) (yürümez), kirbes (< kir + mez) (girmez), uqtabas (< uqta + maz) (uyumaz), oyğonbos (< oyğon + maz) (uyanmaz).¹⁹¹

Z. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Z. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Z. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: zaada (zade, oğul Far. *zāde*), zaar (zehir Far. *zehr*), zaar (seher Ar. *seóer*), zaara (cesaret, yiğitlik Far. *zehre*), zambirek (küçük top, zenberek Far. *zenbürek*), zamzam (zemzem Ar. *zemzem*), zampar (kara kış Ar. *zemherir*), zamin ~ zımın (zemin Far. *zemîn*), zan (kadın Far. *zen*), zañ (örf, adet; kanun Moğ.), zanger ~ zañker (yeşil boya Far. *zenkār*), zañgi (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), zarbap (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*), zardal

¹⁹¹ Ağızlarda son seste bulunan “-z” ünsüzünün az da olsa “-s” ye değiştiği görülür: küs (< küz) (güz), sas (< saz) (saz) v.b. Son seste “-z” ünsüzünün en iyi korunduğu ağız, yazı dilinin de temeli oluşturan Ilık Köl ağızıdır (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 237).

(zerdali Far. *zerd-ālī*), zardep (mazlum, korkutulmuş Far. *zerd-āb*), zarp (darp, vurma Ar. *êarbe*), zarurat (zaruret Ar. *φarÿret*), zat (madde, nesne Ar. *ôāt*), zıba ~ zıba (güzel Ar. *zībā*), zınaa ~ zina (zina Ar. *zinā*'), zıncır (zincir Far. *zencir*), zından (zindan Far. *zindān*), zil (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*), zilzala (zelzele, deprem Ar. *zelzele*), zir (alt taraf Far. *zır*), zire (kimyon, anason Far. *zire*), zirapa (yaraşır, güzel Ar. *ôarife*), zit (ters, zıt Ar. *φidd*), ziyada (çok, bol Ar. *ziyāde*), zobol (yok olma, alçalma Far. *zevāl*), zobun (güçsüz, zayıf Far. *zebÿn*), zulpuqor (Zülfikar Ar. *ôu-fikār*), zuñtuñ (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider, *tuñ* = yönetme), zuura (Çolpan yıldızı Ar. *zuhre*), ziy (yay kirişi; bağırsak Far. *zeh*), zadi (çocuk Far. *zāde*).

Kullanıldığı Durum:

zV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **zaar** (zehir Far. *zehr*), **zabur** (Zebur Ar. *zebÿr*), **zaboy** (maden kuyusu Rus. *zaboy*), **zaquske** ~ **zaküske** (meze Rus. *zaqusqa*), **zamzam** (zemzem Ar. *zemzem*), **zań** (örf, adet; kanun Moğ.), **zańgi** (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), **zarbap** (sırmalı kumaş Far. *zer-bāft*), **zarurat** (zaruret Ar. *φarÿret*), **zeyin** ~ **zeen** (zihin Ar. *ôihn*), **zıba** ~ **zıba** (güzel Ar. *zībā*), **ziyan** (ziyan, zarar Far. *ziyān*), **zil** (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*), **zir** (alt taraf Far. *zır*), **zobol** (yok olma, alçalma Far. *zevāl*), **zooq** (zevk, haz Ar. *ôevq*), **zubun** (100 Kalm. *zuun*), **zuñtuñ** (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider, *tuñ* = yönetme), **zayıp** (eş, kadın Ar. *φaèif*).

zC- durumunda nadiren kullanılır: **znaçoq** (işaret Rus. *znaçoq*), **zveno** (ara teşekkül Rus. *zveno*).

Z. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: azap (afet, azap Ar. *êaôāb*), ızat ~ ızaat ~ ıyzat (izzet, saygı Ar. *èizzet*), ekzamen (sınav Rus. *ekzamen* < Lat.), baazi (bazı Ar. *baèzi*), baza (temel Rus. *baza* < Yun.), baqçazar (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), közür (kağıt oyununda koz Rus. *qozır* < Pol.), azik (nazik Far. *nāzuq*), qazal ~ qazel (gazel Far. *ğazel*), qoqozo (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezi*), laazı (kırmızı acı biber Çin. *lazı*), lazat ~ lazzat (lezzet Ar. *leôôet*), maza (tat; meze Far. *meze*), mazaq ~ mazake (mizah, şaka Ar. *mizāô*), mazin (müezzin Ar. *mu'eôôin*), miy zam ~ miy zam (düzen, kanun Ar. *mizān*), mürzö (kabir, mezarlık Far. *mürde*), sañza (bir ekmek türü Dung. *syant'sztı*), süzök (müzmin hastalık Far. *sÿzāk*), üzür (huzur Ar. *ôuzÿr*), şaazada ~ şahizaada (şehzade Far. *şeh-zāde*), taza ~ tazza (temiz Far. *tāze*), taziya (taziye Ar. *taèziye*), taraza (terazi Far. *terāzÿ*), tereze (pencere Far. *deriçe*), tize (kâğıt para Çin. *tiitsztı*), tozoq (cehennem Far. *dÿzad*), ateizm (ateizm Rus. *ateizm* < Yun.), vaza (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), vazelin (vazelin Rus. *vazelin* < Frs. *vaseline*), vazir ~ uvazir (vezir Far. *vezir*), vazifa ~

vaziyfa ~ ozuypa (vazife Ar. *vaôife*), vazvaz (kumaş satan kişi; kumaş satılan küçük dükkan Far. *bezzâz*).

Kullanıldığı Durum:

-VzV- durumunda yaygın olarak kullanılır: **ğazeta** ~ **gezit** (gazete Rus. *gazeta* < İtl. *gazetta*), **bezergen** (tüccar Far. *bāzergān*), **bağazar** (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), **ubazir** (vezir Ar. *vezir*), **cazira** (Arap yarımadası Ar. *cezire*), **cezit** (Yezit Ar. *yezid*), **diviziya** (tümen Rus. *diviziya* < Lat.), **dinazar** (dinden çıkan Ar. – Far. *din-āzār*), **dozoq** (cehennem Far. *djzaò*), **vazifa** (vazife, görev Ar. *vaôife*), **gimnaziya** (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), **ğazavat** (din için savaş Ar. *ğavāt*), **ğorizont** (ufuk Rus. *gorizont* < Yun.), **ğuzör** (mahalle; küçük pazar Far. *ğuzer*), **kezende** (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), **kenizek** (hizmetçi kız Far. *kenizek*), **közür** (kağıt oyununda koz Rus. *qozır* < Pol.), **qazal** ~ **qazel** (gazel Far. *ğazel*), **qazan** (güz mevsimi Far. *òazān*), **qazat** (sefer, savaş Ar. *ğazā*'), **laazım** (lazım, gerek Ar. *lāzim*), **mazaq** ~ **mazake** (mizah, şaka Ar. *mizāó*), **mazar** (ziyaret, mezar Ar. *mezār*), **mazin** (müezzin Ar. *mu'eôôin*), **nazar** (bakış Ar. *naôar*), **nazik** (nazik, ince Far. *nāzuq*), **ıntızar** (bekleyiş Ar. *intiôār*), **caramazan** ~ **ıramazan** (ramazan Ar. *ramaôān*), **sazay** (uygun, munasip, yaraşır Far. *sezā*), **süzök** (müzmin hastalık Far. *sjzāk*), **taziya** (taziye Ar. *taèziye*), **vizit** (ziyaret Rus. *vizit* < İtl. *visita*), **vazelin** (vazelin Rus. *vazelin* < Frs. *vaseline*), **vazir** ~ **uvazir** (vezir Far. *vezir*), **vazifa** ~ **vaziyfa** ~ **ozuypa** (vazife Ar. *vaôife*).

-VzV durumunda yaygın olarak kullanılır: **vaza** (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), **baazi** (bazı Ar. *baèzi*), **baza** (temel Rus. *baza* < Yun.), **caza** (ceza Ar. *cezā*'), **canaza** (cenaze Ar. *cenāze*), **coozı** (masa Çin. *çotszı*), **icaza** (izin, icazet Ar. *icāzet*), **gipoteza** (hipotez Rus. *gipoteza* < Frs. *hypothXse*), **gozo** (pamuk; koza Far. *ğyze*), **ğiza** (yiyecek, aş Far. *ğāôāi*), **qazı** (gazi Ar. *ğāzi*), **qozo** ~ **gozo** (koza Far. *ğyze*), **qoqozo** (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezi*), **qırmızı** (kırmızı Ar. *qirmizi*), **qıyazı** (kıyaslama Ar. *qiyās*), **laazı** (kırmızı acı biber Çin. *lazı*), **maza** (tat; meze Far. *meze*), **pakiza** (temiz Far. *pākize*), **pintuza** ~ **puntozı** ~ **fintuza** (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta, *tozi* = çubuk), **opuza** (korkutma Far. *pābyisi*), **raazi** (razı, memnun Ar. *rāphi*), **orozo** (oruç Far. *rýze*), **ereze** (kural; ölçü ipi Far. *rece*), **saza** (uygun, munasip, yaraşır Far. *sezā*), **taza** (temiz Far. *tāze*), **vaza** (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), **taraza** (terazi Far. *terāzj*), **tereze** (pencere Far. *deriçe*), **tize** (kâğıt para Çin. *titszi*).

VzV- durumunda kullanılır: **azap** (afet, azap Ar. *əaôāb*), **ozipa** (vazife, görev Ar. *vaôife*), **azan** (ezan Ar. *eôān*), **azireyil** (Azrail Ar. *əazrā'il*), **azat** (özgür Far. *āzād*), **azel** ~ **ezel** (ezel, ebediyet Ar. *ezel*), **üzür** (özür Ar. *əuôr*), **izat** ~ **izaat** (izzet, saygı Ar. *èizzet*), **azik** (nazik Far. *nāzuq*), **üzür** (huzur Ar. *oužjyr*).

-Cz- durumunda kullanılır: **mırza** (bey, efendi Far. *mîrzâ*), **voqzal** (gar Rus. *voqzal*), **abzats** (paragraf Rus. *abzats* < Alm.), **abzi** kövsar (abıkevser Far.-Ar. *âb-ı kevâer*), **ıyzat** (izzet, saygı Ar. *èizzet*), **ekzamen** (sınav Rus. *ekzamen* < Lat.), **dañza** (sıra yazılan kâğıt; Çin'in temel kanunu Çin. *dan'tszi*), **fanza** (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzi*), **ağzam** (yüksek dereceli Ar. *èaôam*), **hınzır** (domuz Ar. *òinzîr*), **miyzam** ~ **mıyzam** (düzen, kanun Ar. *mîzân*), **mürzö** (kabir, mezarlık Far. *mürde*), **nadzor** (nezaret, gözleme Rus. *nadzor*), **nayza** (kargı, mızrak Far. *neyze*), **parzant** ~ **perzent** (çocuk Far. *ferzend*), **ryuqzaq** (arka çantası Rus. *ryuqzaq* < Alm.), **arzan** (ucuz Far. *erzân*), **sañza** (bir ekmek türü Dung. *syân'tszi*).

-zC- durumunda nadiren kullanılır: **qızmat** (hizmet Ar. *òidmet*), **azbaray** (için, hürmetine Far. *azberây*), **vazvaz** (kumaş satan kişi; kumaş satılan küçük dükkan Far. *bezzâz*), **vezdehod** (arazi aracı Rus. *vezdehod*).

-zC durumunda Rusça'dan alıntılarda kullanılır: **ğumanizm** (humanizm Rus. *ğumanizm* < Lat.), **qommunizm** (komünizm Rus. *qommunizm* < Lat.), **imperializm** (emperyalizm Rus. *imperializm* < Lat.), **sotsializm** (sosyalizm Rus. *sotsializm* < Lat.), **ateizm** (ateizm Rus. *ateizm* < Yun.), **revmatizm** (romatizma Rus. *revmatizm* < Frs. *rhumatisme*).

CvC- durumunda nadiren kullanılır: **vznos** (yatırılan para Rus. *vznos*), **vzvod** (asker takımı Rus. *vzvod*).

Z. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: **boroz** (iz, yol Rus. *borozda*), **bız** (keçi Far. *büz*), **obuz** (kuyu Ar. *óyö*), **caynamaz** (namaz kılınacak yer, seccade Far. *cây-namâz*), **cuvaldız** (çuvaldız Far. *cuvâl-djz*), **dilafruz** (gönlü sevindiren Far. *dil-âfrjz*), **farız** ~ **parz** ~ **parız** (görev, farz Ar. *farø*), **ğaz** (gaz Rus. *gaz*), **kez** (105 cm'lik ölçü Far. *gez*), **kerbez** (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), **kümböz** (kümbet Far. *ğunbed*), **keñiz** (cimri, pinti Far. *kenes*), **qağaz** (kâğıt Far. *qāğāō, qāğīō*), **qarız** (borç Ar. *qarø*), **maraz** (hastalık Ar. *marø*), **marqaz** (merkez Ar. *merkez*), **naz** (naz, cilve Far. *nâz*), **naqaz** (emir, talimat Rus. *naqaz*), **namız** (namus Far. *nāmjys*), **nıyaz** (sadaka; fazilet, erdem, niyaz Ar. *niyâz*), **analiz** (analiz Rus. *analiz* < Yun.), **palaz** (palas, küçük dokuma kilim Far. *pelâs*), **panız** (fanus Ar. *fānjys*), **piyaz** ~ **mıyaz** (soğan Far. *piyâz*), **poyuz** (tren Rus. *poezd*), **apaz** ~ **lebiz** ~ **ilebiz** (söz, ifade Ar. *lafô*), **apız** ~ **qapız** (hafız Ar. *ôâfîô*), **opuz** (icra, haciz Rus. *opis'*), **arız** (istek, dilek; dilekçe Ar. *èarø*), **sabiz** (sebze; havuç Far. *sebze*), **saz** (düzen, sıra; kuvvet; ustalık; çıkar Far. *sâz*), **ustaz** (üstat Far. *ustâd*), **şaabaz** (sungur, laçın Far. *şâh-bâz*), **ışqiboş** (hünerli Far. *èâşq-bâz*), **tarız** (çeşit, tür, tarz Ar. *ûarz*), **tez** (çabuk Far. *tîz*), **oyöz** (kaza, ilçe Rus. *uvezd*).

Kullanıldığı Durum:

-Vz durumunda yaygın olarak kullanılır: obuz (kuyu Ar. óyø), caaz (alet, takım Far. *cihāz*), gipnoz (hipnoz Rus. *gipnoz* < Yun.), ğaz (gaz Rus. *ġaz*), kez (105 cm'lik ölçü Far. *gez*), qarız (borç Ar. *qarø*), qoroz (horoz Far. *òorÿs*), namaz (namaz Far. *namāz*), payız (faiz Ar. *fā'iz*), parovoz (lokomotif Rus. *parovoz*), apaz ~ lebiz ~ ilebiz (söz, ifade Ar. *lafø*), opuz (icra, haciz Rus. *opis*'), ustaz (üstat Far. *ustād*), şaabaz (sungur, laçın Far. *şāh-bāz*), oyöz (kaza, ilçe Rus. *uyezd*).

-Cz durumunda nadiren kullanılır: parz (görev, farz Ar. *farø*).

Z. 3. 2. Özellikler:

Z. 3. 2. 1. Başta:

Arapça ve Farsça'dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerdeki ön ses “Z-”¹⁹² korunur: zaada (zade, oğul Far. *zāde*), zaara (cesaret, yiğitlik Far. *zehre*), zabur (Zebur Ar. *zebÿr*), zayit (sofu Ar. *zāhid*), zaytun (zeytin Ar. *zeytÿn*), zayır (zahir, açık Ar. *ôāhir*), zalım ~ zalim (zalim Ar. *ôālim*), zaqmat (zahmet Ar. *zaómet*), zambirek (küçük top, zenberek Far. *zenbÿrek*), zampar (kara kış Ar. *zemherir*), zamin ~ zımın (zemin Far. *zemìn*), zan (kadın Far. *zen*), zarar (zarar Ar. *øarar*), zarurat (zaruret Ar. *øarÿret*), zat (madde, nesne Ar. *ôāt*), zaya (boşuna Ar. *øāyiè*), zeyrek (zeki, anlayışlı Far. *zìrek*), zeket (zekât Ar. *zekāt*), zina (zina Ar. *zinā*'), zıyan (ziyan, zarar Far. *ziyān*), zıynat (ziynet, süs, bezek Ar. *zìynet*), zir (alt taraf Far. *zìr*), zobun (güçsüz, zayıf Far. *zebÿn*), zor (büyük, kocaman, kuvvetli Far. *zÿr*), zulpuqor (Zülfikar Ar. *ðu-fikār*), zıy (yay kırıışı; bağırsak Far. *zeh*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “z-” korunur: zabastovka (grev Rus. *zabastovka*), zaboy (maden kuyusu Rus. *zaboy*), zaçyot (sömestr sınavı Rus. *zaçyot*), zadaniye (ödev, görev Rus. *zadaniye*), zadetke (pey, kaparo Rus. *zadatoq*), zavod ~ zoot (fabrika Rus. *zavod*), zayımke (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), zaquske ~ zaküske (meze Rus. *zaqusqa*), zal (salon Rus. *zal* < Alm.), zapas (tedbir; yedek Rus. *zapas*), zayavqa (haber verme Rus. *zayavqa*), zona (bölge, saha Rus. *zona*), zontik (şemsiye Rus. *zontik*), zoologiya (zooloji, hayvan bilimi Rus. *zoologiya* < Yun.).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “z-” korunur: zalun (yiğit Kalm. *zalu*), zañgi (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), zubun (100 Kalm. *zuun*).

¹⁹² “Z” işareti Arapça ve Farsça'daki “ ز = z; ض = ø; ظ = ô; ذ = ð ” sesleri için kullanılmıştır.

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “Z- > c-” değişimi görülür: *cuyqur* (kurnaz, iki yüzlü Moğ. *zuygar*), *curaat* (nesil, zürriyet Ar. *ḡurriyyet*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “z- > ç-” değişimi görülür: *çıncır* (zincir Far. *zencir*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “z- > j-” değişimi görülür. Bu değişimde Rusça imlanın etkisi vardır: *jıraf* (zürafa Rus. *jıraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “z- > s-” değişimi görülür: *samıq* (süngü Rus. *zamoq*).

Z. 3. 2. 2. Ortada

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-Z-” çoğunlukla korunur: *azap* (afet, azap Ar. *əaḡāb*), *mırza* (bey, efendi Far. *mīrzā*), *ozipa* (vazife, görev Ar. *vaḡīfe*), *azat* (özgür Far. *āzād*), *azbaray* (için, hürmetine Far. *azberāy*), *azel* ~ *ezel* (ezel, ebediyet Ar. *ezel*), *bezergen* (tüccar Far. *bāzergān*), *üzür* (özür Ar. *əuḡr*), *baazi* (bazı Ar. *baḡzī*), *canaza* (cenaze Ar. *cenāze*), *cezit* (Yezit Ar. *yezīd*), *dozoq* (cehennem Far. *djzaḡ*), *vazifa* (vazife, görev Ar. *vaḡīfe*), *ğazavat* (din için savaş Ar. *ğavāt*), *gozo* (pamuk; koza Far. *ğyze*), *ğıza* (yiyecek, aş Far. *ğāḡāi*), *ağzam* (yüksek dereceli Ar. *əaḡam*), *kenizek* (hizmetçi kız Far. *kenizek*), *qazan* (güz mevsimi Far. *əazān*), *qazat* (sefer, savaş Ar. *ğazā*), *qazı* (gazi Ar. *ğāzī*), *qırmızı* (kırmızı Ar. *qirmizī*), *mazaq* ~ *mazake* (mizah, şaka Ar. *mizāḡ*), *nazar* (bakış Ar. *naḡar*), *nazik* (nazik, ince Far. *nāzuq*), *parzant* ~ *perzent* (çocuk Far. *ferzend*), *raazi* (razı, memnun Ar. *rāḡi*), *caramazan* ~ *ıramazan* (ramazan Ar. *ramaḡān*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-z-” çoğunlukla korunur: *vaza* (vazo Rus. *vaza* < İtl. *vaso*), *ğazeta* ~ *gezit* (gazete Rus. *ğazeta* < İtl. *gazetta*), *voqzal* (gar Rus. *voqzal*), *abzats* (paragraf Rus. *abzats* < Alm.), *baza* (temel Rus. *baza* < Yun.), *brezent* (çadır bezi, tente, yelken bezi Rus. *brezent* < Hol.), *bul’dozer* (buldozer Rus. *bul’dozer* < Frs. *bulldozer*), *vzvod* (asker takımı Rus. *vzvod*), *gimnaziya* (lise Rus. *gimnaziya* < Yun.), *gipoteza* (hipotez Rus. *gipoteza* < Frs. *hypothXse*), *ğarnizon* (garnizon Rus. *ğarnizon* < Frs.), *ğorizont* (ufuk Rus. *ğorizont* < Yun.), *ğumanizm* (humanizm Rus. *ğumanizm* < Lat.), *közür* (kağıt oyununda koz Rus. *qozır* < Pol.), *nadzor* (nezaret, gözleme Rus. *nadzor*), *sotsializm* (sosyalizm Rus. *sotsializm* < Lat.), *vazelin* (vazelin Rus. *vazelin* < Frs. *vaseline*), *vezdehod* (arazi aracı Rus. *vezdehod*), *vizit* (ziyaret Rus. *vizit* < İtl. *visita*), *vznos* (yatırılan para Rus. *vznos*), *revmatizm* (romatizma Rus. *revmatizm* < Frs. *rhumatisme*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-z-” korunur: *dañza* (sıra yazılan kâğıt; Çin’in temel kanunu Çin. *dan’tszı*), *fanza* (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzi*), *qoqozo* (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezi*), *laazı* (kırmızı acı biber Çin. *lazı*), *pintuza*

~ puntozı ~ fintuza (nohut unundan erişte Dung. *fintozi*; *fin* = nişasta + *tozi* = çubuk), sañza (bir ekmek türü Dung. *syān'tszi*), tize (kâğıt para Çin. *titszi*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z- > -c-” değişimi görülür: ecigey (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), qocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), olco (ganimet Moğ. *olza*), taciya ~ taziya (taziye Ar. *taẓiye*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-Z- > -s-” değişimi görülür: dastaniya (soruşturma Rus. *doznanie*), kemsel (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), ırıs ~ ırısqı (rızk, nasip Ar. *rizq*), asa (ölüm kaygısı, üzüntü, eza Ar. *eṣā*’).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z- > -v-” değişimi görülür: vazvaz (kumaş satan kişi; kumaş satılan küçük dükkan Far. *bezzāz*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z-” ikizleşmesi görülür: tazza ~ taza (temiz Far. *tāze*).

Bazı alıntı sözcüklerde -zC-, -zC durumunda iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülür: azireyil (Azrail Ar. *əzrā’il*), üzür (özür Ar. *əuṣr*).

Z. 3. 2. 3. Sonda:

Arapça ve Farsça’dan Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-Z” korunur: bız (keçi Far. *büz*), obuz (kuyu Ar. *óyṣ*), oboz (avaz, ses; kafiye Far. *āvāz*), caynamaz (namaz kılınacak yer, seccade Far. *cāy-namāz*), cuvaldız (çuvaldız Far. *cuvāl-dýz*), caaz (alet, takım Far. *cihāz*), darbız (karpuz Far. *ðarbýz*), dilafruz (gönlü sevindiren Far. *dil-āfrýz*), farız ~ parız ~ parız (görev, farz Ar. *farṣ*), kez (105 cm’lik ölçü Far. *gez*), kerbez (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), qağaz (kâğıt Far. *qāğāḏ, qāğīḏ*), qapız ~ apız (hafız Ar. *óāfiḏ*), qarız (borç Ar. *qarṣ*), lebiz ~ ilebiz ~ apaz (lafız, kelime Ar. *lafḏ*), maraz (hastalık Ar. *marāṣ*), marqaz (merkez Ar. *merkez*), piyaz ~ mıyaz (soğan Far. *piyāz*), naz (naz, cilve Far. *nāz*), nooruz (nevrüz Far. *nev-rýz*), niyaz (sadaka; fazilet, erdem, niyaz Ar. *niyāz*), payız (faiz Ar. *fā’iz*), arız (istek, dilek; dilekçe Ar. *əarṣ*), şaabaz (sungur, laçın Far. *şāhbāz*), ısqıboz (hünerli Far. *əāşqbāz*), tarız (çeşit, tür, tarz Ar. *ṭarz*), tez (çabuk Far. *tiz*), saz (düzen, sıra; kuvvet; ustalık; çıkar Far. *sāz*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-z” korunur: diağnoz (teşhis Rus. *diagnoz* < Yun.), gipnoz (hipnoz Rus. *gipnoz* < Yun.), ğaz (gaz Rus. *gaz*), üküz (ferman, kararname, emir Rus. *uqaz*), qolhoz (kolhoz Rus. *qolhoz*), tormoz (fren Rus. *tormoz*), naqaz (emir, talimat Rus. *naqaz*), analiz (analiz Rus. *analiz* < Yun.), parovoz (lokomotif Rus. *parovoz*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-Z” sesi “-s”ye değişir: meres (hastalık Ar. *marāṣ*), cekendos (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*).

Ts - ts (II-ı)

Ts. 1. Tanım:

Türkçede bulunmayan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş eti, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Bu ses Sibiryâ Tatar Türkçesi'nde, Tatar Türkçesi'nin Mişer ağzında, Karaçay-Malkar Türkçesi'nin Çerek ağzında, Karaim Türkçesi'nin Haliç ağzında, Azerbaycan ağızlarında, Çulım Türkçesi'nde, Kuzey Kafkasya'daki Alan ve Kabarday Türkçelerinde Türkçe sözcüklerde de ikincil bir ses olarak görülür.¹⁹³ Kırgızistan'ın Batken bölgesindeki Çayırçılar'da ve Tacikistan'ın Murgab bölgesinde de "ç" ünsüzü sözcükte her tür görünümde aynı değişime uğramıştır.¹⁹⁴ Ancak yazı dilinde birincil olarak sadece Rusça alıntılarda görülen bir ünsüzdür.

Ts. 2. Türkçe Sözcüklerde:

Ts. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesi yazı dilinde Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılmayan bir ünsüzdür.

Ts. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Ts. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesinde Rusçadan alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Ts. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: *tseyf* (kasa Rus. *tseyf*), *tsaritsa* (prenses, çariçe Rus. *tsaritsa*), *tsıgan* (çingene Rus. *tsıgan*), *tsilindr* (silindir Rus. *tsilindr* < Frs. *cylindre*), *tsentr* (merkez Rus. *tsentr*), *tsement* (çimento Rus. *tsement* < İtl. *cemento*).

Kullanıldığı Durum:

tsV- durumunda kullanılır: *tsaritsa* (prenses, çariçe Rus. *tsaritsa*), *tsentr* (merkez Rus. *tsentr*), *tsilindr* (silindir Rus. *tsilindr* < Frs. *cylindre*).

¹⁹³ Ercan Alkaya, *age.*, s. 95.

¹⁹⁴ Filiz Kılıç, *agt.*, s. 65.

Ts. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: aqatsiya (akasya Rus. *aqatsiya* < Lat.), aqtsent (aksan Rus. *aqtsent* < Lat.), aqtsiya (hisse senedi Rus. *aqtsiya* < Hol.), demonstratsiya (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), defitsit (açık, zaaf Rus. *defitsit* < Lat.), dotsent (doçent Rus. *dotsent* < Lat.), qal'tsiy (kalsiyum Rus. *qal'tsiy* < Lat.), qontsert (Rus. *qontsert* < İtl.), oqqupatsiya (işgal Rus. *oqqupatsiya* < Lat.), lektsiya (ders; konferans Rus. *lektsiya* < Lat.), meditsina (tıp Rus. *meditsina* < Lat.), emotsiya (heyecan Rus. *emotsiya* < Frs.), entsiklopediya (ansiklopedi Rus. *entsiklopediya* < Yun.), palitsey (polis Rus. *palitsey* < Alm.), ratsion (porsiyon Rus. *ratsion* < Alm.), revolyutsiya (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), sektsiya (şube, bölüm Rus. *sektsiya*), sotsializm (sosyalizm Rus. *sotsializm* < Lat.), stantsiya (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*), assimilyatsiya (ötekileştirme Rus. *assimilyatsiya* < Lat.), vaqtsina (aşı Rus. *vaqtsina* < Lat.), vegetatsiya (bitkilerin büyüme dönemi Rus. *vegetatsiya* < Lat.).

Kullanıldığı Durum:

-VtsV- durumunda yaygın olarak kullanılır: aqatsiya (akasya Rus. *aqatsiya* < Lat.), demonstratsiya (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), defitsit (açık, zaaf Rus. *defitsit* < Lat.), dotsent (doçent Rus. *dotsent* < Lat.), oqqupatsiya (işgal Rus. *oqqupatsiya* < Lat.), meditsina (tıp Rus. *meditsina* < Lat.), emotsiya (heyecan Rus. *emotsiya* < Frs.), palitsey (polis Rus. *palitsey* < Alm.), ratsion (porsiyon Rus. *ratsion* < Alm.), revolyutsiya (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), sotsializm (sosyalizm Rus. *sotsializm* < Lat.), assimilyatsiya (ötekileştirme Rus. *assimilyatsiya* < Lat.), vegetatsiya (bitkilerin büyüme dönemi Rus. *vegetatsiya* < Lat.).

-VtsV durumunda kullanılmaz.

VtsV- durumunda kullanılmaz.

-Cts- durumunda kullanılır: aqtsent (aksan Rus. *aqtsent* < Lat.), aqtsiya (hisse senedi Rus. *aqtsiya* < Hol.), qal'tsiy (kalsiyum Rus. *qal'tsiy* < Lat.), qontsert (Rus. *qontsert* < İtl.), lektsiya (ders; konferans Rus. *lektsiya* < Lat.), entsiklopediya (ansiklopedi Rus. *entsiklopediya* < Yun.), sektsiya (şube, bölüm Rus. *sektsiya*), vaqtsina (aşı Rus. *vaqtsina* < Lat.), stantsiya (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*).

-tsC- durumunda kullanılmaz.

Ts. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: abzats (paragraf Rus. *abzats* < Alm.), nemets ~ nemis (Alman Rus. *nemets*).

Kullanıldığı Durum:

-Vts durumunda kullanılır: **abzats** (paragraf Rus. *abzats* < Alm.), **nemets** (Alman Rus. *nemets*).

Ts. 3. 2. Özellikler:

Ts. 3. 2. 1. Başta:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “ts-” korunur: **tseyf** (kasa Rus. *tseyf*), **tsilindr** (silindir Rus. *tsilindr* < Frs. *cylindre*), **tsement** (çimento Rus. *tsement* < İtl. *cemento*).

Bazı alıntı kelimelerin başında “ts- > ç-” değişimi görülür: **çirköö** (kilise Rus. *tserkov*’), **çağan** (bembeyaz Moğ. *tsağan*), **çığan** (çingene Rus. *tsıgan*), **çoğunça** (ipekle karışık elbise Çin. *tszosiçoy*; Far. *çuçunçe*; Rus. *çesuça*).¹⁹⁵

Bazı alıntı kelimelerin başında “ts- > c-” değişimi görülür: **cusay** (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan), **cañ-cun** (askeri lider, genaral Çin. *tszyan* = yönetim, takım + *tszyun*’ = asker), **cımpañ** (hapis, hücre Çin. *tszyan*’ = hapis, *fan*’ = suçlu).

Bazı alıntı kelimelerin başında “ts- > s-” değişimi görülür: **sey** ~ **say** (yeşillik; sebzeli ve etli bir çorba türü Dung. *tsay*), **senek** (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*), **sölköbay** (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselkovıy*), **sıgan** (çingene Rus. *tsıgan*).

Türkiye Türkçesi’nde alıntı sözcüklerde ön seste bulunan “ç-” ünsüzünün yerine Kırgız Türkçesinde Rusça imlanın etkisiyle “ts-” ünsüzü kullanılır: **tsaritsa** (çariçe Rus. *tsaritsa*), **tsıgan** (çingene Rus. *tsıgan*), **tsement** (çimento Rus. *tsement* < İtl. *cemento*).

Türkiye Türkçesi’nde alıntı sözcüklerde ön seste bulunan “s-” ünsüzünün yerine Kırgız Türkçesinde Rusça imlanın etkisiyle “ts-” ünsüzü kullanılır: **tsilindr** (silindir Rus. *tsilindr* < Frs. *cylindre*).

Bazı alıntı kelimelerin başında “ts-” ünsüzünün düştüğü görülür: **zuñtuñ** (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider + *tuñ* = yönetme).

Ts. 3. 2. 2. Ortada:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-ts-” korunur: **aqatsiya** (akasya Rus. *aqatsiya* < Lat.), **demonstratsiya** (gösteri Rus. *demonstratsiya* < Lat.), **dotsent** (doçent Rus. *dotsent* < Lat.), **qontsert** (Rus. *qontsert* < İtl.), **lektsiya** (ders; konferans

¹⁹⁵ Bu değişimin tersi de görülür. Batken bölgesindeki Çayırçılar’da ve Tacikistan’ın Murgab bölgesinde, “ç” ünsüzü Türkçe sözcüklerde de her tür görünümde “ts” ünsüzüne değişir (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 65). Bu ses değişimi Sibiryâ Tatar Türkçesinin de karakteristik bir özelliğidir (Bkz. Ercan Alkaya, **age.**, s. 95).

Rus. *leksiya* < Lat.), *entsiklopediya* (ansiklopedi Rus. *entsiklopediya* < Yun.), *revolyutsiya* (devrim Rus. *revolyutsiya* < İng. *revolution*), *stantsiya* (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ts-” düşmesi görülür: dañza ~ dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin’in temel kanunu Çin. *dan’tszı*), sañza (bir ekmek türü Dung. *syant’szı*), kempiske (değiştirme Rus. *qonfiskatsiya*), coozı (masa Çin. *çcotszı*), fanza (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzı*), tize (kâğıt para Çin. *titszı*).

Bazı alıntı kelimelerde iç seste “-ts- > -s-” değişimi görülür: keñsalar (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), cusay (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan).

Bazı alıntı kelimelerde iç seste “-ts- > -c-” değişimi görülür: qanca (pipo Çin. *gantszı*).

Bazı alıntı kelimelerde iç seste “-ts- > -ç-” değişimi görülür: sıpçı (kerpeten Rus. *şçiptsı*).

Türkiye Türkçesi’nde alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-s-” ünsüzünün yerine Kırgız Türkçesinde Rusça imlanın etkisiyle “-ts-” ünsüzü kullanılır: aqatsiya (akasya Rus. *aqatsiya* < Lat.), aqtsent (aksan Rus. *aqtsent* < Lat.).

Ts. 3. 2. 3. Sonda:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-ts” korunur: abzats (paragraf Rus. *abzats* < Alm.), nemets (Alman Rus. *nemets*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ts” düşmesi görülür: çervon (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*).

Bazı alıntı kelimelerde son seste “-ts > -s” değişimi görülür: köpös (satıcı Rus. *qupets*), nemis (Alman Rus. *nemets*), şibis (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), tansa (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*).

Bazı alıntı kelimelerde son seste “-ts > -ş” değişimi görülür: köpöş (satıcı Rus. *qupets*).

Şç - şç (Ш-ш)

Şç. 1. Tanım:

Türkçede bulunmayan bu ünsüz; ton bakımından tonsuz, çıkış yeri bakımından diş eti ön damak, çıkış şekli bakımından sızıcı bir ünsüzdür. Hava yolu bakımından da ağız ünsüzüdür. Yumuşak “ş” sesi olarak da bilinir.¹⁹⁶ Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine giren alıntı

¹⁹⁶ Zülfiye Elay Veliyeva, **Rusça Dilbilgisi - Grammatika Russkogo Yazıka**, Gökçe Yay., Ankara 2006, s. 17.

kelimelerde görülür. Bu alıntılarda daha çok “ş” sesi belirgin olarak çıkar: borş(ç) (borş çorbası), pamoş(ç) (yardım). Sibirya Tatar Türkçesi’nin kullanıldığı Saz yöresinde “gişçi (kişi)” şeklinde ve Karaçay-Malkar Türkçesinde “karşçı (karşı)” şeklinde olduğu gibi Türkçe “ş” ünsüzünün “şç” ye değiştiği örnekler olmasına rağmen Kırgız Türkçesinde Türkçe sözcüklerin bu değişime uğramadığı görülür.¹⁹⁷ Kırgız Türkçesinde Rusça’dan birkaç alıntı sözcükte kullanılır.

Şç. 2. Türkçe Sözcüklerde:

Şç. 2. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil veya ikincil olarak kullanılmayan bir ünsüzdür.

Şç. 3. Alıntı Sözcüklerde:

Şç. 3. 1. Görünüm:

Kırgız Türkçesinde Rusçadan alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda birincil olarak kullanılan bir ünsüzdür.

Şç. 3. 1. 1. Başta:

Örnek: şçit (siper Rus. *şçit*), şçyötqa ~ işçötkö (fırça Rus. *şçyötqa*).

Kullanıldığı Durum:

şçV- durumunda kullanılır: şçit (siper Rus. *şçit*).

şçC- durumunda kullanılır: şçyötqa (fırça Rus. *şçyötqa*).

Şç. 3. 1. 2. Ortada:

Örnek: pamoşçnik ~ mömöştük (yardımcı Rus. *pamoşçnik*), oşçuşçeniye (duygu, his Rus. *oşçuşçeniye*).

Kullanıldığı Durum:

-VşçV- durumunda kullanılır: oşçuşçeniye (duygu, his Rus. *oşçuşçeniye*).

VşçV- durumunda kullanılır: oşçuşçeniye (duygu, his Rus. *oşçuşçeniye*).

-şçC- durumunda kullanılır: pamoşçnik (yardımcı Rus. *pamoşçnik*).

Şç. 3. 1. 3. Sonda:

Örnek: borşç (borş çorbası Rus. *borşç*), pamoşç (yardım Rus. *pamoşç*).

¹⁹⁷ Ercan Alkaya, *age.*, s. 95.

Kullanıldığı Durum:

-Vşç durumunda kullanılır: pamoşç (yardım Rus. *pamoşç*).

-Cşç durumunda kullanılır: borşç (borş çorbası Rus. *borşç*).

Şç. 3. 2. Özellikler:**Şç. 3. 2. 1. Başta:**

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde ön ses “şç-” korunur: şçit (siper Rus. *şçit*), şçyötqa (fırça Rus. *şçyötqa*).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste görülen “şç-” ünsüzü “s-” ünsüzüne dönüşmüştür: sıpçı (kerpeten Rus. *şçiptsı*).

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde görülen “şç-” ünsüzünün sözcük başında ünlü türemesi oluştuğunda ayrı iki ünsüze dönüştüğü görülür: işçötkö (fırça Rus. *şçyotqa*).

Şç. 3. 2. 2. Ortada:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç ses “-şç-” korunur: pamoşçnik (yardımcı Rus. *pamoşçnik*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste görülen “-şç-” ünsüzü “-ş-” ünsüzüne dönüşmüştür: mömöştük (yardımcı Rus. *pomoşçnik*).

Şç. 3. 2. 3. Sonda:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde son ses “-şç” korunur: borşç (borş çorbası Rus. *borşç*), pamoşç (yardım Rus. *pamoşç*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste görülen “-şç’ ” ünsüzü “-ş” ünsüzüne dönüşmüştür: zayımpomoş (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç’*).

III. BÖLÜM

ÜNSÜZ OLAYLARI

1. ÜNSÜZ UYUMU

Kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında, tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra ise genellikle tonsuz ünsüzlerin gelmesine dayanan uyumdur.¹⁹⁸ Kırgız Türkçesi, genel Türkçe'deki tonluluk-tonsuzluk uyumuna uyarak, ünlülerden veya tonlu ünsüzlerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra ise tonsuz ile başlayan ekler alır. Bu uyum yapım ve çekim eklerinde çok sağlam bir şekilde korunur.

1. 1. Tonluyla Biten Kelimeler:

Ünlülerle veya tonlu ünsüzle biten sözcüklere gelen yapım veya çekim ekleri yine tonlu ünsüzle başlar: **aarı-lar** (arılar), **adam-dın** (adamın), **al-bay** (almayarak), **al-ğan** (aldı), **avtor-du** (yazarı), **ay-doo** (sürmek), **aytar-bız** (söyleriz), **baarı-ñar** (hepiniz), **baqtı-sız-dıq** (bahtsızlık), **bilesiñ-bi** (biliyor musun?), **biz-din** (bizim), **bol-ğon** (oldu), **booruñ-da** (bağrında), **can-ğa** (cana), **cay-loo** (yayla), **cer-deş** (hemşehri), **cer-ge** (yere), **col-doş** (yoldaş), **cür-dük** (yürüdük), **eer-düü** (eğerli), **el-der** (eller), **gül-dör** (çiçekler), **ırıl-doo** (hırlamak), **ır-lar-day** (şarkılar gibi), **köçö-dön** (köşeden), **köl-dö** (gölde), **körün-güs** (görünmez), **küy-düröö** (yaktırmak), **öçür-güç** (silgi), **öl-gön** (öldü), **ölüm-dön** (ölümünden), **ösüm-dük** (bitki), **puşkin-din** (Puşkin'in), **qal-dı** (kaldı), **qal-ğan** (kaldı), **qız-dar-ğa** (kızlara), **qol-donuu** (kullanmak), **sız-ğıç** (cetvel), **suular-day** (sular gibi), **süy-düm** (sevdim), **taarın-ba** (darılma), **tur-ğuz-duruu** (kaldırmak), **tuu-ğan-bız** (kardeşiz), **üy-dö** (evde), **üy-dün** (evin) v.b.

1. 2. Tonsuzla Biten Kelimeler:

Tonsuz ünsüzle biten sözcüklere gelen yapım veya çekim ekleri yine tonsuz ünsüzle başlar: **almaş-tıruu** (karıştırmak), **balaket-ter** (felaketler), **baş-too** (başlamak), **bış-qan** (olgunlaştı), **böbök-tör** (bebekler), **caş-pız** (genciz), **caş-tı** (genci), **cırt-tı** (yırttı), **coluq-tu** (karşılaştı), **coop-tu** (cevabı), **cumuş-qa** (işe), **cürök-tü** (yüreği), **çıq-qan** (çıktı), **esep-töö** (hesaplamak), **et-ti** (eti), **kitep-ten** (kitaptan), **kök-tön** (gökten), **küç-tüü** (güçlü), **nemets-tin** (Almanın), **öç-pöy** (sönmeden), **öç-tü** (söndü), **öp-türüü** (öptürmek), **öt-pöy** (geçmeden), **qış-**

¹⁹⁸ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1992, s. 163.

qa (kışa), **qış-too** (kışlamak), **qorq-po** (korkma), **soğuş-tun** (savaşın), **süt-töy** (süt gibi), **taratut-tuu** (tereddütlü), **tartip-tüü** (tertipli), **tart-qan** (çekti), **taş-tay** (taş gibi), **tep-kiç** (basamak), **tınç-tık** (huzur), **toluq-pu** (dolu mu?), **turmuş-tu** (hayatı), **tüş-tük** (güney), **uç-poo** (uçmamak), **uruş-pa** (vuruşma), **ütük-töö** (ütülemek) v.b.

1. 3. Ünsüz Uyumunun Bozulması:

Kırgız Türkçesinde “ç” tonsuz ünsüzü ile başlayan ekler bu uyumu bozar: **adam-ça** (insan gibi), **balan-ça** (falanca), **can-çıq** (cep), **çaşıl-ça** (sebze), **çapan-çan** (paltolu), **em-çek** (meme), **kırğız-ça** (Kırgızca), **kiyim-çan** (giyimli), **muzoo-çar** (buzağı), **oquu-çu** (öğrenci), **oy-çul** (düşünür), **iştöö-çü** (çalışan), **oyun-çuq** (oyuncak), **özüm-çö** (kendimce), **qıtay-ça** (Çince), **sıyloo-çu** (hürmet gösterirdi), **süy-çü** (severdi), **taarın-çaq** (darılan), **tatar-ça** (Tatarca), **tüyün-çok** (bohça) v.b.

Sıra sayı eki Kırgız Türkçesinde ünsüz uyumunu bozar: **bir-i-nçi** (birinci), **eki-nçi** (ikinci), **üç-ü-nçü** (üçüncü), **tört-ü-nçü** (dörtüncü), **beş-i-nçi** (beşinci), **altı-nçı** (altıncı), **ceti-nçi** (yedinci), **segiz-i-nçi** (sekizinci), **toğuz-u-nçu** (dokuzuncu), **on-u-nçu** (onuncu) v.b.

İsimden isim yapma eki +ke, +qay / +key, +tay/+toy ekleri de ünsüz uyumuna girmeyen eklerdir: **ece-ke** (ablacık), **ata-ke** (babacık), **bala-key** (çocukcağız), **kiçine-key** (küçücük), **ağa-tay** (biradercik), **ceñe-tay** (yengecik).¹⁹⁹

Tonlu ünsüzlerden sonra gelen aitlik eki ünsüz uyumunu bozar: **bıltır-qı** (geçen yılki), **bügün-kü** (bugünkü), **kün-kü** (gündüzki), **tün-kü** (geceki), **murun-qu** (önceki), **soñ-qu** (sonki) v.b.

-dır/-dir, -dur/-dür fiilden fiil yapma eki, “-l” ünsüzü ile biten bazı fiillere “t” li eklenir: **öl-tür-** (öldürmek), **tol-tur-** (doldurmak), **kal-tır-** (bırakmak).²⁰⁰

2. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

Kırgız Türkçesindeki ünsüz değişmelerinin bir bölümü kalıcı, bir bölümü ise kullanıma bağlı olduğu için geçici değişmelerdir.

2. 1. Tonlulaşma:

İki ünlü arasında kalındığında ya da tonlu ünlü komşuluğunda “ç, k, q, p, s, t, ü” ünsüzlerinin tonlulaşmaya uğrayarak “ç > c, k > g, q > ğ, p > b, s > z, t > d, ü > d” biçiminde değişikliğe uğradıkları görülür.

¹⁹⁹ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 84-85.

²⁰⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 85.

2. 1. 1. ç > c

Türkçe Sözcüklerde:

Kırgız Türkçesinin tonlulaşma eğilimi dolayısıyla iki ünlü arasında kalan “-ç-” ünsüzünün “-c-” ünsüzüne değiştiği görülür. Ancak bu değişim yaygın değildir: ece (< eçe DLT I-86) (abla).

2. 1. 2. k > g

Türkçe Sözcüklerde:

İki ünlü arasında kalan veya tonsuz ünsüz ile komşu durumda olan “k” sesinin tonlulaşarak “g” sesine değiştiği görülür. Kırgız Türkçesinde oldukça sık görülen tonlulaşma olaylarından biridir.

Konuşma dilinde sözcük başı “k-” nin “g-” sesine değiştiği görülür. Ancak bu değişim yazı dilinde gösterilmez: kökürök > gögürök (göğüs), kiyin > giyin (sonra), küzgü > güzgü (ayna), köçmө > göçmө (göçebe), kekirtek > gegirtek (boğaz), kögüş > gögüş (mavimsi), köl > göl (göl).

Konuşma dilinde “k-” ile başlayan kelimeler, kendilerinden önceki sözcüğün ünlülerinden veya “l, m, n, ñ, r, y, w, z” seslerinden sonra “g-” sesine değişir. Ancak bu değişim yazı dilinde gösterilmez: üygө kirüü kerek > üygө girüü gerek (eve girmek gerek), men ketem (men getem) (ben gidiyorum).

Eski Türkçede kelime içinde yer alan “-k-” sesi, Kırgız Türkçesinde tonlulaşarak “-g-” ünsüzüne dönüşmüştür: egin (< ekin DLT I-78; DTS 168) (ekin; hububat veren bitkiler), segiz (< sekiz ~ sekkiz DLT I-365; sekiz DTS 494; OTG 252) (sekiz), çekirtke (< çekürge DLT I-490; DTS 143) (çekirge), ögüz (< öküz DLT I-59; DTS 383; ögüz DTS 382) (öküz), tügöl (< tükel DLT I-60; DTS 595) (bütün, tam olarak, tamamıyla), egiz (< ikkiz DLT I-143; ekiz DTS 168) (ikiz).

Kırgız Türkçesinde sözcük sonunda bulunan ve ünlü ile başlayan bir ek aldığında iki ünlü arasında kalan “-k-” ünsüzü, “-g-” ünsüzüne dönüşür. Bu değişim yazı dilinde de gösterilir: önügüü (< önük-üü) (gelişmek), kögörüü (< kök-er-üü) (göğermek), cürögüm (< cürök-üm) (yüreğim), çögüü (< çök-üü) (batmak, çökmek).

Kırgız Türkçesinde sözcük sonunda bulunan “-k” ünsüzünden sonra ünlü ile başlayan bir sözcük geldiğinde iki ünlü arasında kalan “-k” ünsüzü “-g” ünsüzüne dönüşür. Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, konuşma dilinde görülen bir ses olayıdır: kök eken > kög eken (maviymiş), kök ele > kög ele (maviydi), kerek eken > kereg eken (gerekliymiş).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “k- > g-” değişimi görülür: dari-ger (bilinen, belli Far. *der-kār*), gündö (ele veya ayaklara vurulan köstek Far. *künd*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-k- > -g-” değişimi görülür: zanger (yeşil boya Far. *zenkār*).

2. 1. 3. q > ğ

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı örneklerde Eski Türkçe’deki “q” ünsüzünün “ğ” ünsüzüne değiştiği görülür: ağız- (< aqıt-) (akıtmak), saġın- (< saqın-) (özlemek).²⁰¹

Tonsuz “q” ünsüzü iki ünlü arasında kaldığında veya tonlu ünsüzlerle komşu olduğunda tonlulaşarak “ğ” sesine değişir. Ancak, az da olsa bu tonlulaşma kuralına aykırı sözcükler vardır: oquu (okumak), çağıruu (çağırmak) v.b.

Türkçe sözcüklerde sözcük sonunda yer alan “-q” ünsüzü, ünlü ile başlayan bir ek aldığı zaman “-ğ-” ünsüzüne döner. Bu değişim yazı dilinde de gösterilir. Ancak bu değişim sonucunda oluşan “-ğ-” sesi, konuşma dilinde sızıcılaşarak “-γ-” şeklinde telaffuz edilir: qulaγım (< qulağım < qulaq-ım) (kulağım), çırγabız (< çığabız < çıq-abız) (çıkacağыз), coluγuu (< coluğuu < coluq-uu) (karşılaşmak), qızıγuu (< qızığuu < qızıq-uu) (ilgi duymak), çırıp (< çığıp < çıqıp) (çıkıp).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q- > -ğ-” değişimi görülür: nağıra ~ nağara (davul Ar. *naqāre*), sadağa (sadaka Ar. *ādaqa*), tağdır (takdir Ar. *taqdīr*).

2. 1. 4. p > b

Türkçe Sözcüklerde:

Kırgız Türkçesinde tonlulaşma eğilimi olarak tonsuz “p” ünsüzü iki ünlü arasında kaldığında tonlulaşarak “b” sesine değişir.

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-b-” sesine değiştiği görülür: tebüü (< tepik DLT I-27; DTS 552) (tekme; tepme), kebek (< kepek DLT

²⁰¹ Nurgül Moldaliev, **Köktürkçeden Kırgız ve Türkiye Türkçesine Fiiller: Ses ve Anlam Bilgisi Bakımından Bir Karşılaştırma**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 24.

I-390) (kepek), **töb**ö (< **töp**ö OTG 255; **töp**ü DTS 580) (tepe), **cib**ek (< **yipek** KTS, 324) (ipek), **köb**ük (< **köp**ük OTG 248; **köp**ük ~ **köp**ik DTS 317) (köpük), **cabı**şuu (< **yapı**ş- DLT III-70; DTS 236) (yapışmak), **tabı**nuu (< **tapı**n- DLT II-240; DTS 534) (tapınmak; hizmet etmek).

“p” ünsüzü, ünlü ile başlayan bir ek aldığındaki iki ünlü arasında kalan “-p-” ünsüzü tonlularak “-b-” sesine dönüşür: **çabu**ul (< **çap**-uul) (baskın), **tabı**şmaq (< **tap**-ışmaq) (bilmece), **köb**öytüü (< **köp**-öytüü) (çoğaltmak; çarpmak), **tebel**öö (< **tep**-ele-öö). Özellikle “p” ünsüzü ile biten bir sözcüğün mastar eki aldığındaki tonlularak “b” sesine dönüşümü sıkça görülen bir değişimdir: **qol çabu**u (< **çap**-uu) (alkışlamak), **tabu**u (< **tap**-uu) (bulmak), **seb**üü (< **sep**-üü) (serpmek).

Alıntı Sözcüklerde:

Rusça’dan alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “p-” sesi bazı örneklerde “b-” sesine değişir: **batı**ns ~ **batu**ns (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), **besir** ~ **bezir** (yazıcı Rus. *pisar*’), **birgöb**ör (hüküm, karar Rus. *prigovor*), **bolotunay** ~ **bolotnay** (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), **boporos** (sigara Rus. *papirosa* < Pol.), **boşto**o (posta Rus. *poçta*), **böd**üröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), **badı**bot (büyük kase Rus. *podvoda*).

Farsça’dan alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “p-” sesi bazı örneklerde “b-” sesine değişir: **bolot** (çelik, polat Far. *pylād*), **böç**ök (kabuk Far. *poçi*), **bul** (para, pul Far. *pyl*), **buşayman** ~ **buşman** (pişman Far. *peşiman*).

2. 1. 5. s > z

Türkçe sözcüklerde:

Kırgız Türkçesinde yaygın değildir. Bu yönüyle Kırgız Türkçesi; Sibirya Tatar Türkçesi, Altay ve Hakas Türkçesi’nden farklılık gösterir.²⁰² Türkçe kelimelerde konuşma dilinde az da olsa görülen bir tonlulaşma olayıdır: **qıs** (< **qız**), **tus** (< **tuz**), **cazdıq** (< **castıq**).

Alıntı Sözcüklerde:

Çok yaygın olmamakla birlikte bazı alıntı sözcüklerde “s > z” tonlulaşması görülebilmektedir.

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “s- > z-” değişimi görülür: **zaar** (seher Ar. *seóer*), **zoor** (sahur Ar. *saóur*).

²⁰² Ercan Alkaya, *age.*, s. 154.

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-s- > -z-” değişimi görülür: *bezir* ~ *besir* (yazıcı Rus. *pisar*’), *cazat* (ceset Ar. *cesed*), *mampazi* ~ *mompoziy* (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans*’e < Frs.), *opuza* (korkutma Far. *pābyši*), *zil* (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük sonunda “-s > -z” değişikliği olur: *abaz* (heves Ar. *heves*), *namız* ~ *namıs* (namus Ar. *nāmıys*), *keñiz* (cimri, pinti Far. *kenes*), *qoroz* (horoz Far. *ðorıys*), *qıyazı* (kıyaslama Ar. *qiyās*), *palaz* (palas, küçük dokuma kilim Far. *pelās*), *panız* (fanus Ar. *fānyıs*), *opuz* (icra, haciz Rus. *opis*’).

2. 1. 6. t > d

Türkçe Sözcüklerde:

“t > d” tonlulaşması Kıpçak Türkçesi’nin ayırt edici bir özelliği olmadığı için Kırgız Türkçesinde de yaygın olarak görülmez.²⁰³

Bazı örneklerde Eski Türkçedeki sözcük başı “t-”nin “d-”ye değiştiği görülür: **deñiz** (< **teñiz** DLT I-100; DTS 552) (deniz), **de-** (< **ti-**, **te-** ETG 299; **te-** DTS 545) (demek), **darı** (< **tarıy** (DLT, IV-577; DTS 537) (darı; ekin; tane).

Eski Türkçe ettirgenlik eklerindeki “-t-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra “-d-” ünsüzüne değişir. Ancak bu değişim “-l-” tonlu ünsüzünden sonra gerçekleşmez: *qondur-* (< *qontur-*) (kondurmak), *urdur-* (< *urtur-*) (vurdurmak), *candır-* (< *yantur-*) (yandırmak), *celdir-* (< *yeltür-*) (yeldirmek), *cügündür-* (< *yüküntür-*) (yükündür-).²⁰⁴

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “-t- > -d-” değişimi görülür: **dandır** (tandır Far. *tennıyr*), **dene** (vücut Far. *tene*), **depkir** (tekbir Far. *tekbir*), **dodo** (yığın, küme Far. *tıde*), **duñ-çu** (çevirmen, tercüman Çin. –Kırg. *tuñ* = bildirme + çu), **dağar** (büyük toprak kap Far. *tagār*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-t-” ünsüzünün “-d-” ünsüzüne değiştiği görülür: **şabdalı** ~ **şabdaalı** (şeftali Far. *şeftālī*).

²⁰³ Ercan Alkaya, **age.**, s. 153.

²⁰⁴ Nurgül Moldaliev, **agt.**, s. 25.

2. 1. 7. ù > d

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “ù- > d-” değişimi görülür: **da**arat (temizlenme Ar. *ùahāret*), **da**am (aş, yemek Ar. *ùaeām*), **da**bıl ~ **da**bul (davul Ar. *ùabl*), **de**lebe (dileme, isteme, talep Ar. *ùaleb*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ù -” ünsüzünün “-d-” ünsüzüne değiştiği görülür: qaba**d**ır ~ qabatır (endişe, kaygı Ar. *òavāùır*).

2. 2. Tonsuzlaşma:

Kırgız Türkçesinin ayırt edici özelliği olan tonsuzlaşma, daha çok “b > p, c > ç, d > t, g > k, g > q, ğ > k, ğ > q, z > s” biçiminde görülür.

2. 2. 1. b > p

Türkçe Sözcüklerde:

Art arda gelen kelimelerde birinci kelime tonsuz bir sesle bitiyorsa ve ikinci kelime tonlu “b-” ile başlıyorsa, ikinci kelimenin başındaki ünsüz de tonsuz karşılığı olan “p-” sesine dönüşür. Ancak bu ses değişimi geçici bir değişimdir: aq **ba**ş > aq**pa**ş (ak baş), kök **b**örü > kök**p**örü (gök börü), bat **ber** > bat**per** (çabuk ver).²⁰⁵

Eski Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “-b-” ünsüzünün bazı örneklerde “-p-” ünsüzüne değiştiği görülür: ca**pa** + y1 (< yab**a** DTS 221) (yabani).

Sözcük içerisindeki “-b- > -p-” değişimi, tonsuzla biten sözcüklerin birinci çoğul şahıs eki alması durumunda görülür: bilip + **biz** > bilip**piz** (bilmişiz), coq + **buz** > coq**puz** (yokuz), emes + **biz** > emes**piz** (değiliz).

Ortada kullanılmış olan “-b-” ünsüzünden sonra ünlü veya “-r-”, “-l-” akıcı ünsüzleri gelmemişse bu ses “-p-” olarak söylenir. Örneğin: cap**dı**q (< cab**dı**q) (cihaz).

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “b-” sesi bazı örneklerde “p-” sesine değişir: **pa**ana (bahane, sığıntı Far. *bahāne*), **p**ende (kul Far. *bende*). Bu değişim birleşik sözcüklerde, ikinci sözcüğün ön sesinde görülür: bay-**pa**q (çorap Far. – Türk. *pay-bāğ*), alip-**pe** ~ alipbe (alfabe Ar. *elif-bā*), na-**pat** (ölme, yok olma Far. *nā-bÿd*).

²⁰⁵ Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 94.

Alıntı sözcüklerde iç seste “-b- > -p-” değişimi olmuştur: qap**s**alañ (koru, bahçe Far. *ābsālān*), qut**p**a (hutbe Ar. *ḡuḡbe*), lamp**ü**k (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*), iptidai (başlangıç, ilk Ar. *ibtidā’i*), op**u**za (korkutma Far. *pābysī*), ısp**a**t (ispat Ar. *iābāt*), şaq**a**p (ark, kanal Far. *şāḡ-abe*), tek**p**ir (tekbir Ar. *tekbir*).

Arapça’dan Kırgız Türkçesine giren alıntı sözcüklerde son seste yer alan “-b” sesi, tonsuzlaşarak “p” sesine döner: soop (sevap Ar. *āewāb*), canap (yüksek dereceli Ar. *cenāb*), canup (güney Ar. *cenīb*), coop (cevap Ar. *cevāb*), adep (edep Ar. *edeb*), kebep (kebab Far. *kebāb*), qalp (yalan Ar. *qalb*), qarap (harap Ar. *ḡarāb*), qarip (garip Ar. *ḡarīb*), qarip (garp, batı Ar. *ḡarb*), qup (tamam, iyi, güzel Far. *ḡīb*), laqap ~ ılaqap (takma ad, lakap Ar. *laqab*), lep (dudak Far. *leb*), mağrip ~ mağrip (batı Ar. *maḡrib*), mazap (mezhep Ar. *meḡheḡ*), maynap (çayırılık Far. *pāyīn-āb*), nasip ~ nasibe (nasip Ar. *naāib*), inqılap ~ inqılap (inkılâp Ar. *inqilāb*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine giren alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-b” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-p” şeklinde telaffuz edilir: qlup (klüp Rus. *qlub* < İng.), ştap (kurmay Rus. *ştab*), gerp (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*qlub*, *ştab*, *gerb*” şeklinde yazılır.

2. 2. 2. c > ç

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerdeki ön ses “-c-” ünsüzü bazı örneklerde “-ç-” sesine dönüşür: çöcö ~ cöcö (civciv Far. *cjce*), çamadan (sandık, dolap Far. *cāme-dān*).

Alıntı sözcüklerdeki iç ses “-c-” ünsüzü bazı örneklerde “-ç-” ünsüzüne dönüşür: meçit (mescit Ar. *mescid*), ğunça ~ ğımça ~ ğınça (gonca Far. *ḡonce*).

Alıntı sözcüklerdeki son ses “-c-” ünsüzü bazı örneklerde “-ç-” ünsüzüne dönüşür: kenç (define Far. *ḡenc*), umaç (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*).

2. 2. 3. d > t

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçedeki iç ses “-d-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde şu örnekte “-t-”ye değişir: bıl**t**ır (< bıldır DLT I-456) (geçen yıl).

Eski Türkçedeki bazı fiillerde görülen “d” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “t” ünsüzüne değişir: eşit- (< eşid-) (işitmek), küzöt- (< küzed-) (gözetmek).²⁰⁶

²⁰⁶ Nurgül Moldaliev, *agt.*, s. 28.

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “d- > t-” değişimi görülür: *tacaal* (Deccal Ar. *deccāl*), *taq* (leke, iz Far. *dāg*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-d- > -t-” değişimi görülür: *batınıs* ~ *batunus* ~ *patınıs* (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), *çatıraş* (satranç Far. *āadrenc*), *badıbot* (büyük kase Rus. *podvoda*), *nariste* ~ *arista* (masum, genç Ar. *na-reside*), *patpiske* (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), *iskitke* (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*), *taştit* (şiddetlendirme Ar. *teşdid*), *tastıq* (tasdik Ar. *taādiq*), *taratut* (kararsızlık, duraksama, uğraşma Ar. *tereddud*).

Alıntı sözcüklerde sonda bulunan tonlu “-d” ünsüzü, Kırgız Türkçesinde tonsuzlaşarak “-t” ünsüzüne dönüşmüştür: *naamart* (namert, korkak Far. *nā-merd*), *nabıt* ~ *napat* (ölme, yok olma Far. *nā-bıd*), *noqot* (nohut Far. *noḡd*), *parzant* ~ *perzent* (çocuk Far. *ferzend*), *pañsat* (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pānāad*), *ırasqot* (harcama, masraf Rus. *rashod*), *saat* (engel Moğ. *saad*), *sabat* (okuryazarlık Ar. *sevād*), *şakirt* ~ *şekit* (öğrenci Far. *şāgird*), *şat* (sevinç, şen, şad olma Far. *şād*), *şeyit* (şehit Ar. *şehid*), *tacibit* (tecvid Ar. *tecvid*), *taştit* (şiddetlendirme Ar. *teşdid*), *taratut* (kararsızlık, duraksama, uğraşma Ar. *tereddud*), *oolat* (evlat Ar. *evlād*), *ayt* (dini bayram Ar. *ēıy*), *zabircat* (kıymetli bir taş türü Ar. *zeberced*), *zayit* (sofu Ar. *zāhid*), *zit* (ters, zıt Ar. *ḡidd*), *zoot* (fabrika Rus. *zavod*), *zumurut* (zümrüt Ar. *zumurrud*), *azat* (özgür Far. *āzād*).

Alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-d” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-t” şeklinde telaffuz edilir:²⁰⁷ *velosiped* (bisiklet Rus. *velosiped*), *put* (eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk birim Rus. *pud*). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*velosiped, pud*” şeklinde yazılır.

2. 2. 4. g > k

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede kelime içinde yer alan “-g-” sesi, Kırgız Türkçesinde “-k-” ye dönüşmüştür: *külkü* (< külgü DTS 325) (gülünç, komedi), *kölökö* (< kölige DLT IV-358; DTS 314) (gölge), *kekirüü* (< kegir- DLT II-84) (geğirmek).

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan “-g” sesi, Kırgız Türkçesinde “-k” ye dönüşmüştür: *beg* > *bek* (bey), *tüg* > *tük* (tüy).

²⁰⁷ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 61.

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde ön seste “g- > k-” değişimi görülür: **kez** (105 cm’lik ölçü Far. *gez*), **kezende** (zehirli hayvanlar Far. *gezend*), **keñç** (define Far. *genc*), **kerbez** (akıllı, bilgili Far. *gürbüz*), **kerden** (boyun Far. *gerden*), **kep** (söz Far. *gep*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-g- > -k-” değişimi görülür: **şakirt** ~ **şekit** (öğrenci Far. *şāgird*).

Bazı alıntı sözcüklerin son sesinde “-g > -k” değişimi görülür: **cubarmek** ~ **cubarimbek** (gençken ölen Far. *cevān-merg*), **qarık** (hasis; cimri Moğ. *hereg*), **leylek** ~ **legilek** (leylek Far. *legleg*).

2. 2. 5. g > q**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “g- > q-” değişimi görülür: **qıya** (ot, bitki Far. *giyāh*).

Bazı alıntı sözcüklerin son sesinde “-g > -q” değişimi görülür: **saq**’ (köpek Far. *seg*).

2. 2. 6. ğ > k**Alıntı Sözcüklerde:**

Alıntı sözcüklerin ön sesindeki “ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “k-” ünsüzüne dönmüştür: **kübö** (şahit Far. *ġuvāh*), **kümböz** (kümbet Far. *ġunbed*), **keremapam** (gramfon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **kölöş** ~ **kölöç** (galoş Rus. *ġaloşi* < Alm.), **künadır** (vali Rus. *ġubernator* < Lat.), **künö** ~ **künöö** (günah Far. *ġunāh*), **kürögön** (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *ġurġan*), **keleñker** (nakışlı, süslü bir kumaş türü Far. *ġalemkār*).²⁰⁸

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ğ > -k” değişimi görülür: **nölök** (vergi Rus. *nalog*).

2. 2. 7. ğ > q**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-q-” sesine dönüşür: **qumursqa** (< qumursġa DTS 466) (karınca), **qısqa** (< qısġa DLT II-11; DTS 447, OTG 247) (kısa), **çıçqan** (< sıçġan DLT I-75; DTS 502) (fare), **qutqaruu** (< qutġar- DLT II-192; DTS 473) (kurtarmak), **ıçqınuu** (< ıçġın- DLT I-254; DTS 216) (kendini zorlamak, çabalamak; bir yerini kırmak).

²⁰⁸ Aynı ses değişimi kuzey ağızlarında bazı sözcüklerde de görülür: **kezit** (< ġazeta) (gazete) (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 66).

Eski Türkçedeki son ses “-ğ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-q” sesine değişmiştir: qıq (< qıġ DLT III-129) (kuru koyun tezeği, gübre).

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde ön seste “-ğ- > q-” değişimi görülür: dini-**q**ayır (başka dinden olan Ar. *din-ğayr*), **q**azal ~ **q**azel (gazel Far. *ğazel*), **q**azat (sefer, savaş Ar. *ğazā*), **q**azı (gazi Ar. *ğāzī*), **q**aybat (gıybet Ar. *ğiybet*), **q**ayırdin ~ **q**ayrıdin (başka dinden olan Ar. *ğayr-din*), **q**ayrat (gayret Ar. *ğayret*), **q**ayrı (gayrı, başka Ar. *ğayr*), **q**aqay (domuz Moğ. *ğahay*), **q**alaba (galebe, zafer Ar. *ğalebe*), **q**albır (kalbur Ar. *ğirbāl*), **q**albır (kalın Rus. *ğorbıl*), **q**alet (yanlış, galat Ar. *ğalaū*), **q**am (gam, endişe Ar. *ğamm*), **q**aniyet (ganimet, fırsat Ar. *ğanîmet*), **q**anca (pipo Çin. *ğantszı*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-ğ- > -q-” değişimi görülür: ba**q**çazar (meyve bahçesi Far. *bağçe-zār*), bo**q**ono (kısa kaburga Moğ. *boğno* = kısa), cuy**q**ur (kurnaz, iki yüzölçü Moğ. *zuyğar*), qoromso**q** (sadak Moğ. *horomsoğ*), asta**q**purulda (estağfurullah Ar. *estağfirullah*), ıstı**q**par (istiğfar, tövbe Ar. *istiğfār*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-ğ > -q” değişimi görülür: çıra**q** (lamba Far. *çerāğ*), da**q** (iz, damga, kaygı, dağ Far. *dāğ*), qıya**q** (kurşun geçirmez elbise Moğ. *huyağ*), qo**q** (kir, kepek Moğ. *hoğ*), dıma**q** (bilinç, zihin Ar. *dimāğ*), saada**q** (sadak, okluk Moğ. *saadağ*), ta**q** (leke, iz Far. *dāğ*).

2. 2. 8. z > s

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede iç seste yer alan “-z-” sesinin bazı örneklerde “-s-”ye dönüştüğü görülür: kösö (< közegü DLT I-448) (ateş karıştırma odunu).²⁰⁹

Eski Türkçedeki son ses “-z” ünsüzü bazı örneklerde “-s” ünsüzüne değişmiştir: ilbirs (< irbiz DTS 211) (leopar).

Geniş zamanın olumsuzu –maz/-mez, Kırgız Türkçesinde –Bas/-Bos şeklinde kullanıldığından son seste -z > -s değişimi görülür: cürbös (< cür + mez) (yürümez), kirbes (<

²⁰⁹ Ağızlarda iç seste “z > s” değişimi görülür: qısı (< qızıl) (kızıl), qısı (< qızı) (kızı). Buna karşılık ağızlarda “s > z” değişikliği de görülür: ızıq (< ısıq) (sıcak), kez- (< kes-) (kesmek), atazı (< atası) (babası) (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 66).

kir + mez) (girmez), uqtabas (< uqta + maz) (uyumaz), oyğonbos (< oyğon + maz) (uyanmaz).²¹⁰

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-z- > s-” değişimi görülür: samıq (süngü Rus. *zamoq*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z- > -s-” değişimi görülür: dastaniya (soruşturma Rus. *doznanie*), kemsel (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.), ırıs ~ ırısqa (rızk, nasip Ar. *rizq*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-z” sesi “-s”ye değişir: cekendos (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*).

2. 3. Süreklileşme:

2. 3. 1. Akıcılışma:

2. 3. 1. 1. b > m

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede bazı sözcük başı “-b-”ler, sözcükte bulunan bir burun sesinin (m, n, ñ) etkisiyle Kırgız Türkçesinde “-m-” sesine değişir: **men** (< **ben** DLT I-31; men DTS 340) (ben), **moyun** (< **boyun** DLT IV-105; DTS 110) (boyun), **murun** (< **burun** DLT I-398; DTS 126) (burun; önce), **mıqın** (< **bıqın** DLT I-399) (yan, böğür). Ancak burun sesleri olmadan da ön seste “-m- < b-” değişimi görülür: **muz** (< **buz** DLT I-186; DTS 130) (buz), **muzoo** (< **buzaa** DLT I-59, DTS 130) (buzağı).

Eski Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “-b-” ünsüzünün “-m-” ünsüzüne değiştiği görülür: **qomuz** (< **qobuz** EUTS 118; DTS 451) (kopuz), **çımın** (< **çibin** DTS 145) (sivrisinek), **tamınuu** (< **tapın**- DLT II-140; DTS 534) (tapınmak, hizmet etmek).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başındaki “-b-” sesi “-m-” sesine değişir: **mañ** (uyuşturucu madde Far. *beng*), **mañgi** ~ **bañgi** (uyuşturucu kullanan Far. *bengì*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b- > -m-” değişimi olmuştur: **qurman** (kurban Ar. *qurbān*), **samın** (sabun Ar. *ābāyñ*), **qamır** (mezar Ar. *qabr*).

²¹⁰ Ağızlarda son seste bulunan “-z” ünsüzünün az da olsa “-s” ye değiştiği görülür: **küs** (< **küz**) (güz), **sas** (< **saz**) (saz) v.b. Son seste “-z” ünsüzünün en iyi korunduğu ağız, yazı dilinin de temeli oluşturan Işık Köl ağızıdır (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 237).

2. 3. 1. 2. b > y

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı örneklerde Eski Türkçe'deki -b- ünsüzü “-b- > -w- > -y-” değişimiyle “-y-” ünsüzüne değişmiştir: üyür- (< ebir-) (evirmek), süyün- (< sebin-) (sevinmek).²¹¹

2. 3. 1. 3. c > r

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “c- > r-” değişimi görülür: daa-rıñ (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük, *cen* = kişi).

2. 3. 1. 4. δ > y

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe iç seste bulunan “-δ-” sesi Kırgız Türkçesi'nde “-y-” ünsüzüne değişmiştir: ıyıq (< ıδuq DTS 218) (kutsal), kiyiz (< kiδiz OTG 247; DTS 306) (keçe), kiyin (< keδin DTS 294) (sonra), mayram (< baδram DLT III-176; DTS 77) (bayram), küyöö (< küδegü DLT III-12; DTS 324) (güvey), quyruc (< quδruq DLT I-513; DTS 463) (kuyruk), aygır (< aδgır DLT I-18; DTS 14) (aygır, damızlık at).

Eski Türkçe son seste bulunan “-δ-” sesi düzenli olarak “-y-” ünsüzüne değişmiştir: boy (< boδ DLT III-121; DTS 108) (boy), oygonuu (< oδgur- DTS 362) (uyanmak), toyuu (< toδ- DLT III-244; DTS 570) (doymak), coyuu (< yoδ- DLT III-434; DTS 269) (yok etmek), tıyuu (< tıδ- DLT II-292; DTS 566) (yasaklamak), cayuu (< yaδ- DLT II-314; DTS 223) (sermek), qoyuu (< qoδ- DLT II-295; DTS 452) (koymak), kiyüü (< keδ- DLT II-296; DTS 294) (giymek).

2. 3. 1. 5. d > l

Türkçe Sözcüklerde:

Tonlu ile biten sözcüklere gelen “-dAş/-dOş” eki (qarın + **daş** ‘kardeş’ v.b.), ünlü ile biten isimlere geldiğinde “-lAş/ -lOş” şeklini alır ve böylece “-d- > -l-” değişimi oluşur: ata + laş (< ata + **daş**) (aynı babadan olan), ene + leş (< ene + **deş**) (aynı anneden olan). Bu ses değişiminin yakıştırma yoluyla oluştuğu düşünülüyor.²¹²

²¹¹ Nurgül Moldaliev, **agt.**, s. 32.

²¹² Hülya Kasapoğlu Çengel, **age.**, s. 90.

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “d- > l-” değişimi görülür: luñtuñ (askeri vali Çin. *du* = büyük; *tun* = yönetme).

2. 3. 1. 6. g > y**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede kelime içinde görülen “-g-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “-y-” sesine değiştiği de görülür: iyri (< egri DLT I-127; DTS 166) (eğri), iyne (< yigne DLT II-3; DTS 261) (iğne), cıyırma (< yigirmi OTG 259; yegirmi DTS 253) (yirmi), tüyün (< tügün DLT I-400; DTS 595) (dügüm), üyür (< ögür DLT I-54; ügür DTS 623) (at sürüsü, yılık, sürü), deyre (< tegre DLT I-360) (etraf, çevre), böyrök (< böğür DLT I-361) (böbrek), iyin (< egin DLT I-77) (omuz), iyirüü (< egir- DLT I-179; DTS 166) (eğirmek, bükme; çevirmek, gütmek), üyrönüü (< ögren- DLT I-252; DTS 380) (öğrenmek), iyilüü (< egil- DLT I-198; DTS 165) (eğilmek).

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan “-g” sesi, Kırgız Türkçesinde “-y” ye dönüşmüştür: biy (< beg DLT I-22; DTS 91) (halk hakimi, bey; coro oyununu yöneten), böy (< böğ DLT III-131) (tarantula denilen bir çeşit zehirli örümcek), tiyüü (< teg- DLT II-19; DTS 546) (değmek), tüyüü (< tüg- DLT II-20; DTS 595) (dügümlemek), iyüü (< eg- DLT I-168; DTS 165) (eğmek).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-g- > -y-” değişimi görülür: leylek ~ legilek (leylek Far. *legleg*).

2. 3. 1. 7. ğ > y**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-y-” sesine dönüşür: cıyılıu (< yığıl- DLT III-80) (toplanmak, birikmek), sıyır (< sığır DLT I-364) (inek, sığır), sıyınuu (< sığın- DLT II-152; DTS 502) (saygıyla eğilmek; sığınmak, güvenmek), ıyladı (< yığladı DLT III-309) (ağladı).

Eski Türkçedeki son ses “-ğ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-y” sesine değişmiştir: sıyuu (< sığ- DLT II-15; DTS 502) (sığmak).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ğ- > -y-” değişimi görülür: çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*).

2. 3. 1. 8. p > (b) > m**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” sesinin şu örnekte “-m-” ye değiştiği görülür: *teminüü* (< tepin- DLT II-140; DTS 552) (tepinmek).

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde ön seste “p- > m-” değişimi görülür: *mıyaz* (soğan Far. *piyāz*), *miste* (fıstık Far. *piste*), *mömöştük* (yardımcı Rus. *pomoşçnik*), *qar-müştök* (kirpi Far. *ðār-püşt*), *maanek* (himaye, sığınma Far. *penāh*), *manca* ~ *mança* (pençe Far. *pence*).

2. 3. 1. 9. p > (b) > y**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçe’de iç seste bulunan “-p-” sesi şu örnekte “-y-”ye değişmiştir: *çıyqan* (< çıpqan ~ çıpqan DLT I-448) (çıban).

2. 3. 2. Sızıcılışma:**2. 3. 2. 1. b > w****Türkçe Sözcüklerde:**

Konuşma dilinde “-b-” ünsüzü, ünlü ile biten bir sözcükten sonra başlangıç ünsüzü olarak kullanılınca daha da ötümlüleşerek “-w-” ünsüzüne değişir. Ancak bu, yazı dilinde gösterilmez: başı *baylanğan* > başı *waylanğan*.²¹³

Konuşma dilinde, Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “-b-” sesi, iki ünlü arasında kaldığında veya “-l-, -r-, -y-” ünsüzlerinden sonra geldiğinde çift dudak “-w-”ye dönüşür: *ketebiz* > *ketewiz* (gideceğiz), *barabız* > *barawız* (varacağız), *oşondoybu* > *oşondoywu* (öyle mi?), *oynoybu* > *oynoywu* (oynayacak mı?), *oqubayt* > *oquwayt* (okumuyor), *cürüböyt* > *cürüwöyt* (yürümüyor). Bu, Sibirya Tatar Türkçesi’nde de görülen bir özelliktir.²¹⁴

²¹³ Filiz Kılıç, *agt.*, s. 65.

²¹⁴ Ercan Alkaya, *age.*, s. 73.

2. 3. 2. 2. b > v

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “b-” sesi “v-” sesine değişir: *vazvaz* (kumaş satan kişi; kumaş satılan küçük dükkan Far. *bezzāz*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b- > -v-” değişimi olmuştur: *navat* ~ *nabat* (nöbet şekeri; kristalli şeker Far. *nebāt*), *navada* ~ *nevada* (aniden; sakın Far. *mebādā*).

2. 3. 2. 3. c > ş

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “c- > ş-” değişimi görülür: *şeyşep* (yatak çarşafı Far. *cāy-şeb*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-c-” ünsüzü “-ş-” ünsüzüne dönüşür: *çatıraş* (satranç Far. *āadrenc*).

2. 3. 2. 4. c > z

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-c-” ünsüzü “-z-” ünsüzüne dönüşür: *ereze* ~ *erece* (kural; ölçü ipi Far. *rece*).

2. 3. 2. 5. ç > ş

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçedeki iç ses “-ç-” ünsüzünün bazı örneklerde “-ş-” ünsüzüne değiştiği görülür: *tapşırū* (< *tapçur*- DLT II-175) (teslim etmek, emanet etmek).

Konuşma dilinde eklerde bulunan “-s-, -t-” ünsüzlerinden önce “-ç- > -ş-” değişimi görülür: *öştü* (< *öçtü*) (söndü), *küşsüz* (< *küçsüz*) (güçsüz), *küştüü* (< *küçtüü*) (güçlü), *çömüşsüz* (< *çömüşsüz*) (kepçesiz), *işti* (< *içti*) (içti), *çaşsız* (< *çaçsız*) (saçsız), *uştı* (< *uçtu*) (uçtu). Ömer Demircan, bu noktada “ş” ünsüzü yerine “j” ünsüzünün kullanılmamasını “j” sesinin aşırı güç gerektirmesine bağlamaktadır.²¹⁵

Konuşma dilinde sözcük sonunda bulunan “-ç” sesi, ardından gelen sözcüğün başında bulunan “-c-” sesinin etkisiyle “-ş” sesine değişir: *küş col* < *küç col* (zor yol), *üş çaş* < *üç çaş* (üç yaş).

²¹⁵ Ömer Demircan, *age.*, s. 46.

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başı “ç- > ş-” değişimi görülür: şardana (herkesçe bilinme Far. *çār-dānā*), şaşke (kuşluk vakti Far. *çāşt-gāh*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ç- > -ş-” değişimi görülür: boştoo (posta Rus. *poçta*).

2. 3. 2. 6. δ > z**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçe son seste bulunan “-δ” sesi bazı örneklerde “-z”ye değişmiştir: özün (< öδin DLT I-243) (kendin).

2. 3. 2. 7. d > z**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-d-” ünsüzü, Kırgız Türkçesinde “-z-” sesine dönüşmüştür: qızmat (hizmet Ar. *ðidmet*).

Bazı alıntı sözcüklerde sonda bulunan tonlu “-d” ünsüzü “-z” ünsüzüne dönüşmüştür: kümböz (kümbet Far. *gunbed*), ustaz (üstat Far. *ustād*).

2. 3. 2. 8. ê > z**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ê- > z-” değişimi görülür: zarp (darp, vurma Ar. *êarbe*).

2. 3. 2. 9. q > γ**Türkçe Sözcüklerde:**

Konuşma dilinde art arda gelen iki kelimedenden birincisi ünlüyle veya tonlu ünsüzle bitip de ikinci kelime “q-” tonsuz ünsüzü ile başlamışsa, ikinci kelimenin başındaki “q-” ünsüzü “γ-” biçiminde konuşma dilinde kullanılır:²¹⁶ süylöböyö γoy (< süylöböyö qoy) (söyleme), ar γanday (< ar qanday) (her türlü).

Eski Türkçede sözcük içerisinde bulunan “-q-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde konuşma dilinde tonlulara “-γ-” sesine dönüşür: toyuz (< toquz OTG 255; DTS 578) (dokuz), çıraruu (< çıqar- DLT II-83; DTS 150) (çıkarmak), ayıtuu (< akıt- DLT I-212) (bırakmak).

²¹⁶ Alay ağzında da düzensiz olarak sözcük başında “q- > γ-” değişimi görülür: qayt- > yayt- (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 65).

Konuşma dilinde art arda gelen iki kelimedenden birincisi tonsuz ünsüzle bitip de ikinci kelime tonlu ünsüzle veya ünlüyle başlamışsa, birinci kelimenin sonundaki tonsuz “-q” ünsüzü tonlulaşıp “-γ” biçiminde söylenir: ıyır suu (< ıyırq suu) (kutsal su), tamaγ içip (< tamaq içip) (yemek yiyip), qursaγ açtı (< qursağ açtı) (mide acıktı), coγ eken (< coq eken) (yokmuş).

2. 3. 2. 10. q > h

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q- > -h-” değişimi görülür: **cahut** (yakut Ar. *yāqÿt*).

2. 3. 2. 11. p > (b) > w

Türkçe Sözcüklerde:

“-p” ile biten zarf fiil eki, ünlü ile başlayan yardımcı fiil ile beraber telaffuz edildiğinde “-p > (b) > -w” değişimi oluşur. Bu değişim yazı diline yansımaz: kütüwatat (< kütüp atat < kütüp catat) (bekliyor), süylöwatat (< süylöp atat < süylöp catat) (söylüyor), cazıwaldı (< cazıp aldı) (yazdı).

2. 4. Süreksizleşme:

2. 4. 1. f > (p) > b

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerin ön sesinde “-f- > (p) > b-” değişimi görülür: **baani** (fani, geçici Ar. *fānî*), **batuba** ~ **batıba** (fetva Ar. *fetvā*), **bal** (fal Ar. *fāl*), **bitir** (fıtır sadakası Ar. *fiür*), **bata** (dua Ar. *fātióa*), **balaket** (felaket Ar. *felāket*), **baqır** (fakir Ar. *faqîr*), **balaq** (felek Ar. *felek*), **balan** (falan Ar. *fulān*), **berişte** (melek Far. *firişte*), **bidiya** (fidye Ar. *fidye*), **buqara** (yoksul, fukara Ar. *fuqarā*), **bursat** (fırsat Ar. *furāat*), **borum** (dış görünüş Rus. *forma* < Lat.).

Alıntı sözcüklerde iç seste de “-f- > -b-” değişimi görülür: **lebiz** (lafız, kelime Ar. *lafô*), **nabi** (fayda, yarar Ar. *nāfiè*), **şabdalı** ~ **şabdaalı** (şeftali Far. *şeft-ālî*).

2. 4. 2. f > p

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerin başında “-f- > p-” değişimi görülür: **parz** (görev, farz Ar. *farø*), **pikir** (fikir Ar. *fikr*), **payda** (fayda Ar. *fā’ide*), **pabrik** (fabrika Rus. *fabriqa* < Lat.), **pil** (fil Ar. *fil*), **cım-pañ** (hapis, hücre Çin. *tszyan’* = hapis + *fan’* = suçlu), **paani** (fani, geçici Ar. *fānî*), **payiz** (faiz Ar. *fā’iz*), **pal** (fal Ar. *fāl*), **palan** (falan Ar. *fulān*), **pan** (fen Ar. *fenn*), **panar** (fener

Rus. *fonar*'), **panetike** (fonetik Rus. *fonetika*), **panız** (fanus Ar. *fānys*), **parasat** (feraset, anlayış, sezgi; zekâ Ar. *ferāset*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-f > -p-” değişimi görülür: **qaapır** (kafir Ar. *kāfir*), **şapqat** (şefkat Ar. *şefqat*), **ozipa** (vazife, görev Ar. *vaôife*), **depter** (defter Ar. *defter*), **sapar** (sefer Ar. *sefer*), **sapat** (sıfat Ar. *âifat*), **apta** (hafta Far. *hefte*), **caarapiya** ~ **cuğrapiya** (coğrafya Ar. *cuğrāfiya*), **capaa** (cefa Ar. *cefā*), **cup** (çift, çifte Far. *cuft*), **dapa** (defa, kez Ar. *defea*), **kempiske** (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), **kemput** (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), **kepil** (kefil Ar. *kefil*), **kepin** ~ **kemin** (kefen Ar. *kefen*), **kepiç** (kışlık bot Far. *kefş*), **keremapam** (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **qapas** (kafes Far. *qafes*), **qapilet** ~ **qapilet** (gaflet Ar. *ğaflet*), **qapır** (kâfir Ar. *qāfir*), **qulpu** (kilit Far. *qufl*), **qıyapat** (kıyafet Ar. *qiyāfet*), **iltipat** (iltifat Ar. *iltifāt*), **ülpöt** (ülfet, dostluk Ar. *ulfet*), **napaqa** (nafaka Ar. *nafaqa*), **apaz** (söz, ifade Ar. *lafô*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-f > -p” değişimi görülür: **tarap** (taraf Ar. *ûaraf*), **ınsap** ~ **ısap** (insaf Ar. *ināāf*), **alip** (elif Ar. *elif*), **ürp** (örf Ar. *êurf*), **dap** (dört köşeli bir müzik aleti Far. *def*), **keyip** ~ **keyp** (keyif Ar. *keyf*), **kenep** (kenevir Far. *kenif*), **qılap** (kın, kap, kılıf Ar. *gilāf*), **lap** (laf Far. *lāf*), **alap** (ot, yem Far. *èalaf*), **arip** ~ **arıp** (harf Ar. *óarf*), **ısırap** (israf Ar. *isrāf*), **şarap** (şeref Ar. *şeref*), **şarip** ~ **şarıp** (şerif Ar. *şerif*), **ştrap** (ceza Rus. *ştraf*), **taqlip** ~ **takilip** (teklif Ar. *teklif*), **zayıp** (eş, kadın Ar. *øaeif*).

2. 4. 3. h > b

Alıntı Sözcüklerde:

Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerdeki iç ses “-h-” sesi “-b-” sesine değişmiştir: **obon** (melodi, nağme, ahenk Far. *āheng*).

2. 4. 4. h > k

Alıntı Sözcüklerde:

Diğer yabancı dillerden alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “-h-” ünsüzü “-k-” ünsüzüne değişir: **kebenek** (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), **kübök** (avcı silahı Moğ. *havhan* > *havh*), **kündö** (köy büyüğü, lideri Moğ. *hund* = saygıdeğer), **künütay** (güzel, yakışıklı Moğ. *hunutay* = güzel), **küröö** (kuşatılan, korunan Moğ. *huree*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” ünsüzü “-k” ünsüzüne dönüşür: **kübök** (avcı silahı Moğ. *havhan* > *havh*).

Bazı Farsça sözcüklerde son seste bulunan “-h” ünsüzü “-k” ünsüzüne dönüşmüştür: **maanek** (himaye, sığınma Far. *penāh*).

2. 4. 5. h > q

Alıntı Sözcüklerde:

Rusça'dan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü “q-” ünsüzüne değişir: **qocayın** (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), **qırım** (krom Rus. *hrom* < Yun.), **qaamıt** (hamut, boyunduruk Rus. *homut*).

Diğer yabancı dillerden alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü “q-” ünsüzüne değişir: **qandağay** (ceylan derisi Moğ. *handağay*), **qapqan** (kapan Moğ. *havhan*), **qaptağay** (yabani deve Moğ. *havgay*), **qarik** (hasis; cimri Moğ. *hereg*), **qoq** (kir, kepek Moğ. *hog*), **qoqozo** (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezi*), **qomoqoy** (açgöz Moğ. *homhoy*), **qontaacı** (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), **qoñur** (sakin, yavaş Moğ. *hongor*), **qooma** (iyi mi? Çin. *homa*), **qoromsoq** (sadak Moğ. *horomsoğ*), **qoşoy** (iki kat Moğ. *homoy*), **qubaar** (hisse Moğ. *huvaar*), **qulaq qayçı** (hırsız Moğ. *hulhaçı*), **qıyaq** (kurşun geçirmez elbise Moğ. *huyag*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-h- > -q-” değişimi görülür: ıras**q**ot (harcama, masraf Rus. *rashod*).

Diğer dillerden Kırgız Türkçesine girmiş olan alıntı sözcüklerde iç seste “-h- > -q-” değişimi görülür: **qaqay** (domuz Moğ. *ğahay*), **qapqan** (kapan Moğ. *havhan*), **qoqozo** (haşhaş toplanan kutu Dung. *hehezi*), **qomoqoy** (açgöz Moğ. *homhoy*), **şumqar** (sungur Moğ. *şonhor*), **burqan** (Tanrı, yaratıcı; tapılan put Moğ. *burhn*), **çoqoy** (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*).

Arapça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç seste bulunan “-h-” ünsüzü “-q-” ünsüzüne dönüşmüştür: **qaqaar** (gaddarlık Ar. *qahhār*).

2. 4. 6. h > p

Alıntı Sözcüklerde:

Arapça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-h-” sesi “-p-” sesine değişmiştir: zam**p**ar (kara kış Ar. *zemherir*).

2. 4. 7. ó > b

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında bulunan “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde “b-” ünsüzüne dönüşür: **obuz** (kuyu Ar. *óyø*).

2. 4. 8. ó > k

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi “-k” sesine değişir: mazake ~ mazaq (mizah, şaka Ar. *mizāó*).

2. 4. 9. ó > q

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde ön sesteki bazı “-ó” sesleri Kırgız Türkçesinde “-q-” ünsüzüne dönüşür: **q**aram (haram Ar. *óarām*), **q**aasıl (ele geçen, hasıl Ar. *óāāil*), **q**apız (hafız Ar. *óāfîô*), **q**aram (haram Ar. *óarām*), **q**as (çekememezlik, kıskançlık Ar. *óased*), **q**asiet (özellik Ar. *óayāiyyet*), **q**ına (kına Ar. *óinnā*), **q**ısap (hesap Ar. *óisāb*).

Alıntı sözcüklerde iç ses “-ó-” sesi “-q-” sesine değişmiştir: mu**q**tac (muhtaç Ar. *muótāc*), ı**q**tımal ~ etimal (ihtimal Ar. *iótimāl*), ı**q**san (ihsan Ar. *iósān*), a**q**maq (ahmak Ar. *aómaq*), mar**q**abat ~ marhamat (merhamet Ar. *meróamet*), mar**q**um ~ mar**q**un (merhum Ar. *meróym*), ımtı**q**an (imtihan Ar. *imtióān*), ma**q**rum (mahrum Ar. *maórym*), ma**q**abbat ~ mahabbat (muhabbet Ar. *maóabbet*), ma**q**şar ~ mahşar (mahşer Ar. *maóşer*), raa**q**at ~ raqat ~ rahat (rahat Ar. *rāóat*), ray**q**an (kokulu bir bitki, reyhan Far. *reyóān*), sa**q** (sağlık Ar. *āiíoóat*), sa**q**aba ~ saaba (sahabe Ar. *āaóābe*), sa**q**ara (sahra Ar. *āaóārā*), za**q**mat (zahmet Ar. *zaómet*).

Alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi “-q” sesine değişir: maza**q** ~ mazake (mizah, şaka Ar. *mizāó*), uru**q** ~ üröy (ruh Ar. *rýó*).

2. 4. 10. ò > d

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “-ò-” ünsüzü “-d-” ünsüzüne değişir: **d**arbız (karpuz Far. *òarbýz*).

2. 4. 11. ò > q

Alıntı Sözcüklerde:

Arapça, Farsça alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan bazı “-ò-” sesleri Kırgız Türkçesinde “-q-” ünsüzüne dönüşür: **q**abadır ~ **q**abatır (endişe, kaygı Ar. *òavāùur*), **q**azına (hazine Ar. *òazîne*), **q**alayıq (kadın köle, cariye Ar. *òalā’iq*), **q**alıq (hâlik, yaratan Ar. *òāliq*), **q**alıs (tarafsız, doğru; hakem Ar. *òāliā*), **q**alıypa (halife Ar. *òalife*), **q**alpa (kalfa Ar. *òalife*), **q**amır (hamur Ar. *òamir*), **q**ancar (hançer Ar. *òancer*), **q**arap (harap Ar. *òarāb*), **q**arc (harç Ar. *òarc*), **q**arita (harita Ar. *òarìùà*), **q**armüştok (kirpi Far. *òār-püşt*), **q**asa (mümtaz, has, en iyi

Ar. *ðāāāa*), **q**asta (hasta Far. *ðaste*), **q**ata (hata Ar. *ðaùā'*), **q**orston (mutlu, kanaat eden Far. *ðursend*), **q**oş (hoş, iyi Far. *ðyş*), **q**usumat ~ **q**usmat (husumet Ar. *ðuāymet*), **q**utpa (hutbe Ar. *ðuùbe*), **q**ıcalat (utanmak, çekinmek Ar. *ðacālet*), **q**ıyla (birçok Far. *ðaylî*), **q**ırac (haraç, vergi Ar. *ðarāc*), **q**ırman (harman Far. *ðirmen*), **q**ıyanat (hıyanet Ar. *ðiyānet*), **q**aşeki (kuru, zayıf koyun Far. *ðoşk*).

Alıntı kelimelerde sözcük içerisinde bulunan “-ð-” sesleri Kırgız Türkçesinde “-q-” ünsüzüne dönüşür: **a**qır (son Ar. *aðir*), **ı**qlas (ihlas Ar. *iðlāā*), **ı**qtıyar (seçme, irade Ar. *iðtiyār*), **ru**qsat ~ **uru**qsat (ruhsat, izin Ar. *ruðāat*), **d**ara**q** (ağaç Far. *dıraðt*), **a**qıret (ahiret Ar. *āðiret*), **a**qlaq (ahlak Ar. *aðlāq*), **a**qun (din lideri Far. *āðyñd*), **ı**qrac (ihraç Ar. *iðrāc*), **ma**qmal (kadife Ar. *maðmel*), **ma**quluq (mahluk Ar. *maðlyq*), **no**qot (nohut Far. *noðyð*), **nus**qa (örnek, numune; nüsha Ar. *nusða*), **ba**qtıyar (bahtıyar Far. *baðt-yār*), **ustu**qan (kemik Far. *üstüðān*), **ş**aqap (ark, kanal Far. *şāðabe*).

Alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ð” ünsüzü “-q” ünsüzüne dönüşür: **ç**ar**q** ~ **ç**arı**q** (çark, daire Far. *çarð*), **do**zo**q** (cehennem Far. *dýzað*), **na**r**q** (paha, kıymet, fiyat Far. *narð*), **ş**a**q** (dal Far. *şāð*), **ş**ayı**q** (şeyh Ar. *şeyð*), **ş**a**q**-**ş**a**q** (parmak yerleri; kırık için tahta Far. *şāð şāð*), **ş**o**q** (muzip, yaramaz, şuh Far. *şyð*).

2. 4. 12. j > c

Alıntı Sözcüklerde:

Rusça’dan alıntı sözcüklerde “j- > c-” değişimi görülür: **ca**liyna (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*), **ca**rköp (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), **ce**letke (yelek Rus. *jiletqa*), **c**ülük (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-j- > -c-” değişimi görülür: **du**rucma (milis, asker Rus. *drujina*), **dü**cürnay (nöbetçi Rus. *dejurnıy*), **ke**cirnay (deri, kösele Rus. *qojanıy*), **pa**calista (lütfen Rus. *pojaluysta*).

Alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-j” ünsüzünün “-c” ünsüzüne değiştiği görülür: **ga**rac (garaj Rus. *garaj* < Frs.).

2. 4. 13. j > ç

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-j” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-ç” şeklinde telaffuz edilir: **ma**ssa**ç** (masaj Rus. *massaj* < Frs. *massage*), **pa**ssa**ç** (pasaj Rus. *passaj* < Frs. *passage*). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*massaj, passaj*” şeklinde yazılır.

2. 4. 14. l > d

Türkçe Sözcüklerde:

Tonlu ünsüzle biten kelimeler “-l-” ile başlayan ek alınca “-l- > -d-” değişimi oluşur: erkin + **lik** > erkin + **dik** (özgürlük), cer + **lik** > cer + **dik** (yerli), tuz + **luu** > tuz + **duu** (tuzlu), col + **la-** > col + **doo** (yollamak), süylöm + **ler** > süylöm + **dör** (konuşmalar), kim + **ler** > kim + **der** (kimler).

2. 4. 15. l > t

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe bazı sözcüklerde iç seste ve tonsuz ile biten sözcüklere gelen “-ll, llg, -la, -lan-” gibi eklerde “-l-” ünsüzü “-t-” ünsüzüne değişmiştir: oturuu (< olur- DTS 366) (oturmak), quttuu (< qutluğ DLT I-82; DTS 473) (kutlu, uğurlu), attuu (< atlıq DLT I-97; DTS 67) (atlı; adlı), ottoo (< otla- DLT I-285; DTS 373) (otlamak), attanuu (< atlan- DLT I-256; DTS 67) (ata binmek; yola çıkmak), toqtu (< toqlı DLT I-106; DTS 577) (henüz doğurmamış genç koyun, toklu), qıştaq (< qışlağ DLT I-13; DTS 448; qışlaq DTS 448) (kışlak), saqtanuu (< saqlan- DLT II-247; DTS 487) (korunmak), işttö (< işle- DLT I-286; DTS 215) (işlemek, çalışmak), baştoo (< başla- DLT III-292; DTS 88) (başlamak).

2. 4. 16. m > b

Türkçe Sözcüklerde:

Ünlüler ile tonlu ünsüzlerden sonra ünlü uyumlarına uygun olarak “-ma/-me” olumsuzluk eki ve “-mı/-mi” soru eki “-ba-/ -be-, -bo-/ -bö-, -bu-/ -bü-” ye dönüşür: surab^{ayt} (sormuyor), cazb^{ay} (yazmadan), körbösö (görmese), oşondoybu? (öyle mi?), bolobu? (olur mu?) v.b.²¹⁷

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “m- > b-” değişimi görülür: bekem (sağlamlaştırılmış, kuvvetli Ar. *muókem*), bermet (inci Far. *morvārid*), busurman (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*).

²¹⁷ Ahmet Buran, *agm.*, s. 311.

2. 4. 17. m > p

Türkçe Sözcüklerde:

Tonsuz ünsüzlerden sonra ünlü uyumlarına uygun olaarak “-ma/-me” olumsuzluk eki ve “-mı/-mi” soru eki “-pa-/pe-, -po-/pö-, -pu-/pü-” ye dönüşür: ayt + **mas** > ayt + **pas** (söylemez), emes + **mi** > emes + **pi** (değil mi?), uç + **mayt** + **mı** > uç + **payt** + **pı** (uçmuyor mu?) v.b.²¹⁸

2. 4. 18. n > c

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “n-” ünsüzünün “c-” sesine değiştiği görülür: **cı**şaan (belirti, iz Far. *nişān*).

2. 4. 19. n > d

Türkçe Sözcüklerde:

Tonlu ünsüzle biten Türkçe veya alıntı sözcüklerde yükleme hali eki (-nI/-nU) veya ilgi eki (-nIn/-nUn) kullanırken “-n- > -d-” değişimi görülür: üy + **dü** (< üy + **nü**) (evi), asan + **dı** (< asan + **nı**) (Hasan’ı), siz + **din** (< siz + **nin**) (sizin), şaar + **dın** (< şaar + **nın**) (şehrin).

2. 4. 20. n > t

Türkçe Sözcüklerde:

Tonsuzla biten kelimelere “n-” ile başlayan ek geldiğinde “-n- > -t-” değişimi olur: burç + **nı** > burç + **tu** (köşeyi), mektep + **ni** > mektep + **ti** (okulu), sırt + **nın** > sırt + **tın** (dışarının), estelik + **nin** > estelik + **tin** (heykelin).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n- > -t-” değişimi görülür: dastaniya (soruşturma Rus. *doznanie*).

²¹⁸ Ahmet Buran, **agm.**, s. 311.

2. 4. 21. ã > ç

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ã- > ç-” değişimi görülür: çatıraş (satranç Far. *ãadrenc*).

2. 4. 22. s > t

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-s > -t” değişikliği olur: ulut (ulus Moğ. *uls*).

2. 4. 23. ş > ç

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçedeki ön ses “ş-” sesinin bazı örneklerde “ç-” sesine değiştiği görülür: çeçüü (< şeş- DTS 522) (çözmek).

Bazı örneklerde Eski Türkçedeki iç ses “-ş-” ünsüzünün “-ç-” ünsüzüne değiştiği görülür: çeçilüü (< şeşil- DTS 522) (çözölmek).

Bazı örneklerde Eski Türkçedeki son ses “-ş” sesi “-ç” sesine değişmiştir: çeçüü (< şeş- DTS 522) (çözmek).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ş- > ç-” değişimi görülür: çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şagren*'), çoqoy (çarık, tek parçalı deri ayakkabı Çin. *şohay*), çıstırnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*).

Alıntı sözcüklerdeki iç ses “-ş- ” ünsüzünün bazı örneklerde “-ç-” ünsüzüne değiştiği görülür: köçö (cadde, sokak Far. *qyşe*), kölöç (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), ıstarçın ~ starçın (başçavuş Rus. *starşina*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ş > -ç” değişimi görülür: kepiç (kışlık bot Far. *kefş*), zıyankeç (zarar veren Far. *ziyān-keş*).

2. 4. 24. v > b

Alıntı Sözcüklerde:

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine giren bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “v- > b-” değişimi görülür: beksil (senet, bono Rus. *veksel*'), boluş (nahiye Rus. *volost*').

Arapça'dan alıntı birkaç sözcükte ön ses “v- > b-” değişimi görülür: baraq (sayfa Ar. *varağ*), batan (vatan Ar. *vaüan*).

Arapça'dan alıntı sözcüklerde sözcük başında meydana gelen “v- > b-” değişiminin ardından ön seste ünlü türemesi olduğu görülür: **ubaq** ~ **ubaqıt** (vakit Ar. *vaqt*), **ubada** (vaad, söz verme Ar. *vaèd*), **ubaacı** ~ **ubacı** (sebep Ar. *vech*), **ubacip** (vacip Ar. *vācip*), **ubazir** (vezir Ar. *vezir*), **ubayım** (kuruntu, endişe, vehim Ar. *vehm*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-v-” ünsüzü “-b-” ünsüzüne dönüşmüştür: **cubarmek** ~ **cubarimbek** (gençken ölen Far. *cevān-merg*), **çasaboy** ~ **çasoboy** (nöbetçi Rus. *časovoy*), **çertbut** (büyük şişe Rus. *çetvert*), **çornoboy** (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), **dabaa** ~ **daba** (ilaç, deva Ar. *devā*), **derbiş** ~ **derviş** (derviş Far. *derviş*), **dubana** ~ **diyvana** ~ **dumana** (divane Far. *divāne*), **kebenek** (keçeden kaftan Moğ. *hevnek*), **kerebet** (yatak, kerevet Rus. *grovat* < Yun.), **kübök** (avcı silahı Moğ. *havhan* > *havh*), **qabadır** ~ **qabatır** (endişe, kaygı Ar. *òavāūr*), **qubaar** (hisse Moğ. *huvaar*), **qubat** (kuvvet Ar. *quvvat*), **rabayat** ~ **rivayat** (rivayet Ar. *rivāyet*), **sabat** (okuryazarlık Ar. *sevād*), **şibis** ~ **şvits** (İsviçre cinsi inek Rus. *şveys*), **taba** (tava Far. *tāve*), **tacibit** (tecvid Ar. *tecvid*), **taraba** ~ **tarabih** (teravih Ar. *terāvīó*), **ayban** (hayvan Ar. *óayvān*), **zobol** (yok olma, alçalma Far. *zevāl*).

2. 4. 25. v > (b) > p

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “-v-” ünsüzü “-p-” ünsüzüne değişmiştir: **mam-pañ** (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk + *vañ* = devlet memuru).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-v- > (-b-) > -p-” değişimi görülür: **gürpüröpkö** (gruplaştırma Rus. *gruppировка*), **qapqan** (kapan Moğ. *havhan*), **qaptağay** (yabani deve Moğ. *havtğay*), **aspap** (esvap Ar. *eāvāb*), **şalpar** (şalvar Far. *şelvār*).

2. 4. 26. w > b

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede kelime içi “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-b-” sesine dönüştüğü görülür: **calbaruu** (< *yalwar*- DLT III-100; *yalbar*- DTS 228) (yalvarmak), **arboo** (< *arwaş*- DLT I-237) (büyülemek, büyü yapmak, efsunlamak).

2. 4. 27. y > c

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe sözcüklerin başındaki “-y-” ünsüzü, yerini “-c-” ünsüzüne bırakmıştır. Bu özellik Kırgız Türkçesi'nin ayırt edici özelliğidir. Bu nedenle Türkçe kelimelerin başında “-y-” ünsüzü yerine ikincil ses olarak “-c-” ünsüzünün yaygın ve düzenli bir şekilde kullanıldığı

görülür: cötöl (< yötül DTS 277; ötül DTS 393) (öksürük), cigit (< yigit DLT I-25; DTS 260) (yiğit), cıluu (< yılır ETG 310; DTS 266) (sıcak, ılık), cıyırma (< yigirmi OTG 259; yegirmi DTS 253) (yirmi), cip (< yıp DLT I-158; DTS 267) (ip), cıpar (< yıpar DLT I-327; DTS 267) (güzel koku), cırılıu (< yıqıl- DLT III-82) (yıkılmak), carıq (< yaruq DLT I-96; DTS 244) (ışık, aydınlık), cılan (< yılan DLT I-27; DTS 266) (yılan), caman (< yaman DLT III-30; DTS 231) (kötü), castıq (< yastuq DLT III-43; DTS 245) (yastık), cuqa (< yupqa DLT II-294; DTS 281) (ince), cıldız (< yulduz DLT III-40; DTS 278) (yıldız), cumuş (< yumuş DLT III-12; DTS 280; yumış DTS 279) (iş), caşoo (< yaşa- DLT III-89; DTS 246) (yaşamak), cüzük (< yüzük DLT III-18; DTS 288) (yüzük), cay (< yay DLT I-13; DTS 226) (yaz), cıt (< yıd DLT III-48; DTS 265) (koku), cıl (< yıl DLT II-118; DTS 266) (yıl), cuu (< yu- DTS 277) (yıkamak) v.b. E. Tenişev, Talat Tekin, Mehmet Ölmez'e göre bu ses değişimi Fu-yü Kırgızcasında da görüldüğünden, Eski Kırgızcada sözcük başı “y-” sesinin var olduğu düşünülüyor.²¹⁹

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde sözcük başında bulunan “y-” ünsüzü “c-” sesine değişmiştir: caasın (Yasin suresi Ar. *yāsin*), car (dost Far. *yār*), cagene ~ cağana (yalnız, tek, yegâne Far. *yegāne*), cağni (yani Ar. *ya'ni*), cağna (gündüz vakti misafire verilen yemek Far. *ya'dni*), cad (zihin, yâd Far. *yād*), cacuc-macuc (Yecüc Mecüc Ar. *yāc'yc ü māc'yc*), caqut ~ cahut (yakut Ar. *yāq'it*), cambı (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş, *bao* = değerli), caran (yaren, dost Far. *yārān*), carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.), cezit (Yezit Ar. *yezid*), cekendos (oturmak için serilen küçük, dar sergi Far. *yek-andāz*), ceksen (benzeyiş, tek oluş, yeksan Far. *yeksān*), cekşembi (Pazar Far. *yek-şenbih*), cemin (Yemen Ar. *yemen*), cetim (yetim Ar. *yetim*), cosun (nizam, kaide Moğ. *yosi*).

2. 4. 28. z > c

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “z- > c-” değişimi görülür: cuyqur (kurnaz, iki yüzlü Moğ. *zuygar*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z- > -c-” değişimi görülür: ecigey (bir çeşit peynir Moğ. *eezgey*), qocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), olco (ganimet Moğ. *olza*), taciya (taziye Ar. *ta'ziye*).

²¹⁹ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 92.

2. 4. 29. ð > c**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ð- > c-” değişimi görülür: *curaat* (nesil, zürriyet Ar. *ðurriyyet*).

2. 4. 30. z > ç**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “z- > ç-” değişimi görülür: *çincır* (zincir Far. *zencir*).

2. 4. 31. ts > c**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerin başında “ts- > c-” değişimi görülür: *cusay* (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan), *cañ-cun* (askeri lider, genaral Çin. *tszyan* = yönetim, takım + *tszyun*’ = asker), *cımpañ* (hapis, hücre Çin. *tszyan*’ = hapis, *fan*’ = suçlu).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ts- > -c-” değişimi görülür: *qanca* (pipo Çin. *ğantszı*).

2. 4. 32. ts > ç**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerin başında “ts- > ç-” değişimi görülür: *çirköö* (kilise Rus. *tserkov*’), *çağaаn* (bembeyaz Moğ. *tsağan*), *çığan* (çingene Rus. *tsığan*), *çoçunça* (ipekle karışık elbise Çin. *tszosıçoy*; Far. *çuçunçe*; Rus. *çesuça*).²²⁰

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ts- > -ç-” değişimi görülür: *sıpçı* (kerpeten Rus. *şçiptsı*).

2. 4. 33. è (ayın) > b**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerdeki “-ğ-” sesi “-b-” sesine değişmiştir: *duba* ~ *duğa* (dua Ar. *duèā*).

²²⁰ Bu değişimin tersi de görülür. Batken bölgesindeki Çayırçılar’da ve Tacikistan’ın Murgab bölgesinde, “ç” ünsüzü Türkçe sözcüklerde de her tür görünümde “ts” ünsüzüne değişir (Bkz. Filiz Kılıç, *agt.*, s. 65). Bu ses değişimi Sibiryâ Tatar Türkçesinin de karakteristik bir özelliğidir (Bkz. Ercan Alkaya, *age.*, s. 95).

2. 4. 34. è (ayın) > g

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntılarda “-ğ-” sesinin “-g-” sesine değiştiği görülür: iğlan (ilan Ar. *ièlān*).

2. 4. 35. è (ayın) > ğ

Alıntı Sözcüklerde:

Arapça alıntı bazı sözcüklerde ön seste “-ğ-” yerine “-g-” ünsüzü türemiştir: ğasır (asır Ar. *èaār*), ğafu (af Ar. *èafv*).

Arapça alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-ğ-” yerine “-g-” ünsüzü türemiştir: aĝzam (yüksek dereceli Ar. *èaôam*), qıtĝa (kıta, kara parçası Ar. *quèèa*), malĝun (melun Ar. *melèyn*), tabiyĝat (tabiat Ar. *ùabièat*), talĝat (çehre, yüz Ar. *ùalèat*), itaĝat ~ itaat (itaat Ar. *iùāèat*).

2. 5. Diğer Ünsüz Değişmeleri

Bu bölümde Türkçe ve alıntı sözcüklerdeki sürekli ve süreksiz ünsüzler arasındaki değişimler üzerinde durulmuştur.

2. 5. 1. Süreksiz Ünsüzler Arasında Ses Değişmeleri:

2. 5. 1. 1. c > g

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “-c-” ünsüzü “-g-” ünsüzüne değişir: gevhar (cevher Ar. *cevher*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-c-” ünsüzü “-g-” ünsüzüne dönüşür: zañgi (zenci Ar. *zenci*).

2. 5. 1. 2. ç > t

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı Türkçe sözcüklerde iç seste “-ç- > -t-” değişimi olduğu görülür: çatır (< çaçır ~ çatır ~ çaşır DLT I-406) (çadır).

2. 5. 1. 3. ð > d

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe iç seste bulunan “-ð-” sesi Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-d-” ünsüzüne değişmiştir: quduq (< quðu DLT I-375; DTS 464) (kuyu).

2. 5. 1. 4. ğ > g

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “ğ-” ünsüzü “g-” ünsüzüne değişir: gülçambar (çelenk Far. *ġul-çenber*), gürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *ġruppirovqa*), göş (et Far. *ġušt*). Birleşik sözcüklerde ikinci sözcüğün ön sesinde de bu değişim görülür: cadı-göy (sihirbaz Far. *cādġ-ġuy*), dar-gümön (şüphe Far. *der-ġġmān*), gezit (gazete Rus. *ġazeta* < İtl. *ġazetta*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-ġ- > -g-” değişimi görülür: çeñgel (pençe, çengel Far. *çenġāl*), çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şaġren’*), gülgün (kırmızıya çalan Far. *ġulġġn*), kinege (kitap Rus. *qniġa*), kürögön (“Moğol damadı” anlamında bir özel ad Moğ. *ġurġan*), tilgirem (telgraf Rus. *teleġraf* < Yun.).

2. 5. 1. 5. k > t

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede kelime sonunda yer alan “-k” sesi, Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde “-t” ye dönüşmüştür: çekit (< çekik DLT II-149; DTS 143) (nokta).

2. 5. 1. 6. k > q

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “-k- > -q-” değişimi görülür: qabap ~ kebeb (kebab Ar. *kebāb*).

Bazı alıntı sözcüklerin iç sesinde “-k- > -q-” değişimi görülür: aqbar (yüksek, büyük derecede olan Ar. *ekber*), taqlip ~ takilip (teklif Ar. *teklif*).

Bazı alıntı sözcüklerde son sesteki “-k” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-q” ünsüzüne dönmüştür: balaq (felek Ar. *felek*).

2. 5. 1. 7. q > k

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesindeki art damak “q-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde ön damak “k-” ünsüzüne dönüşmüştür: kent (şehir Soğd. *qanth*), kerebet (yatak, kerevet Rus. *qrovat’* < Yun.), kinege (kitap Rus. *qniġa*), közür (kağıt oyununda koz Rus. *qozır’* < Pol.), köödök (çocuk Far. *qydek*), köönö (eski Far. *qohne*), köpös ~ köpöş (satıcı Rus. *qupets*), kör (kör; mezar Far. *qyr*), kösöö (köse Far. *qyse*), köçö (cadde, sokak Far. *qyşe*), küldü (bütün, hepsi, külli Ar. *qullî*), küncüt ~ quncut (susam tanesi, küncü Far. *quncud*), kemsel (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-q- > -k-” değişimi görülür: **öküm** (hüküm Ar. *óuqm*), **ökümdar** (hükümdar Ar. – Far. *óuqm-dār*), **üköz** (ferman, kararname, emir Rus. *uqaz*), **üköl** (iğne Rus. *uqol*), **kempiske** ~ **qampiske** (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), **qaniyek** (konyak Rus. *qon’yaq*), **qastorke** (hintyağı Rus. *qastorqa*), **martişke** (örümcek maymun Rus. *martışqa*), **pasılke** (posta kolisi Rus. *posılqa*), **patpiske** (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **üpükö** (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), **raspiske** (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), **rükü** ~ **ürükü** (rükû Ar. *ruqyè*), **iskitke** (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*), **ispiravke** (belge Rus. *spravqa*), **şayke** (güruh; çete Rus. *şayqa*), **şapke** (şapka Rus. *şapqa*), **şükür** ~ **şügür** (şükür Ar. *şuqr*), **katlöşkö** (patates Rus. *qartoşqa*), **aşepke** (yanlış Rus. *oşipqa*), **işköl** (okul Rus. *şqol*), **işçötkö** (fırça Rus. *şçyotqa*), **talinke** (tabak Rus. *tarelqa*), **zaquske** ~ **zaküske** (meze Rus. *zaqusqa*), **zayımke** (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-q > -k” değişimi görülür: **dörök** (ahmak Rus. *duraq*), **idirek** (idrak, düşünme Ar. *idrāq*), **güdök** (düdük Rus. *ğudoq*), **nazik** ~ **azik** (nazik, ince Far. *nāzuq*), **qaşek** (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), **zadetke** (pey, kaparo Rus. *zadatoq*).

2. 5. 1. 8. t > ç

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı örneklerde Eski Türkçedeki son ses “-t” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “-ç” sesine değiştiği görülür: **uuç** (< avut DLT I-83) (avuç).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “-t- > ç-” değişimi görülür: **ços** ~ **çoş** (ince tahta Rus. *tyos*).

2. 5. 2. Sürekli Ünsüzler Arasında Ses Değişimleri:

2. 5. 2. 1. f > (> p > b >) m

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde “-f- > m-” değişimi görülür: **mamil** ~ **mamili** (siyah çayın düşük kalitelisi Rus. *famil’ny*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-f- > -m-” değişimi görülür: **kemin** ~ **kepin** (kefen Ar. *kefen*), **ıntımaq** (ittifak, birlik, uyuşma Ar. *ittifāq*).

2. 5. 2. 2. h > g

Alıntı Sözcüklerde:

Fransızca'daki ön ses “h-”, Rusça'da ve dolayısıyla Kırgız Türkçesi'nde “g-” ünsüzüne değişir: *gipnoz* (hipnoz Rus. *gipnoz* < Frs. *hypnose*), *gektar* (hektar Rus. *gektar* < Frs. *hectare*), *gemoglobin* (hemoglobin, bir alyuvar maddesi Rus. *gemoglobin* < Frs. *hémoglobine*), *gidrat* (bir cismin su ile birleşmesiyle ya da bazı madenler üzerinde suyun etkisiyle oluşan bileşik, hidrat Rus. *gidrat* < Frs. *hydrate*).

2. 5. 2. 3. h > ğ

Alıntı Sözcüklerde:

Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-h-” sesi “-ğ-” sesine değişmiştir: *noğol* ~ *noola* (ağaç Far. *niḥāl*).

2. 5. 2. 4. h > n

Alıntı Sözcüklerde:

Farsça'dan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzünün “n-” ünsüzüne değiştiği görülür: *nampay* (arkadaş, dost, yakın Far. *hem-pāy*).

2. 5. 2. 5. h > y

Alıntı Sözcüklerde:

Arapça ve Farsça'dan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-h-”, Kırgız Türkçesinin ayırt edici bir özelliği olarak “-y-” sesine değişmiştir. “h > y” değişiminin “ó > y, ò > y” değişimine göre daha yaygın olduğu görülür. Bu değişim Kırgız Türkçesinde olduğu gibi diğer Türk lehçe ve ağızlarında da görülür:²²¹ *meyman* (mihman, konuk Far. *mihmān*), *dıyqan* (çiftçi Far. *dihqān*), *beyiş* (cennet Far. *behišt*), *ubayım* (kuruntu, endişe, vehim Ar. *vehm*), *çayıl* (cahil Ar. *cāhil*), *çeyrek* (çeyrek Far. *çehār-yek*), *ılayım* (ey Tanrı!, Ar. *allahüm*), *mayın* (yumuşak; zayıf Ar. *mehin*), *iştey* ~ *ıçtey* (iştah Ar. *ištiḥā*), *şaymerden* (şahmerdan, yiğitlerin piri Far. *şāhi merdān*), *şayı* (ham ipekten yapılan bir kumaş Far. *şāhi*), *şeyit* (şehit Ar. *şehid*), *zayit* (sofu Ar. *zāhid*), *zayır* (zahir, açık Ar. *ōāhir*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” ünsüzü “-y” ünsüzüne dönüşür: *dargöy* (eşik Far. *der-gāh*), *qay* (tamam Far. *ōāh*), *zıy* (yay kirişi; bağırsak Far. *zeh*).

²²¹ Ercan Alkaya, *age.*, s. 180.

2. 5. 2. 6. ó > ğ**Alıntı Sözcüklerde:**

Alıntı sözcüklerde ön sesteki bazı “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde “ğ-” ünsüzüne dönüşür: ğarbi (asker; savaş Ar. *óarbi*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-ó-” sesi “-ğ-” sesine değişmiştir: aġar (kırmızı ya da sarı renk Ar. *aómer*), saġana (aile türbesi Ar. *āaóne*).

2. 5. 2. 7. ó > y**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-ó-” sesi “-y-” sesine değişmiştir: rayım ~ ırayım (merhamet Ar. *raóim*), nasiyat ~ nasıyat (nasihat Ar. *naāíóat*), sayıp (sahip Ar. *āāóib*),

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi “-y” sesine değişir: üröy (ruh Ar. *rýó*).

2. 5. 2. 8. ò > ğ**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “ò-” ünsüzü “ğ-” ünsüzüne değişir: ğaşım (sinir, öfke, hışım Far. *òişm*).

2. 5. 2. 9. ò > y**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç ses “-ò-” sesi “-y-” sesine değişmiştir: caġına (gündüz vakti misafire verilen yemek Far. *yaòni*).

2. 5. 2. 10. l > n**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-l > -n” değişimi görülür: cılaacın (alıcı kuş için çingirak Ar. *celācel*).

2. 5. 2. 11. l > ñ

Türkçe Sözcüklerde:

Konuşma dilinde iç ses “-l-” ünsüzünün bazı örneklerde “-ñ-” ünsüzüne değiştiği de görülür:²²² cañğız (< calğız) (yalnız).

2. 5. 2. 12. l > r

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-l- > -r-” değişimi görülür: busurman (Müslüman Ar. *muslim* + Far. *-ān*), cumuray (tamamen Ar. *cumle*), sancırğa (süs Moğ. *sancalğa*).

2. 5. 2. 13. l > ş

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçedeki iç ses “-l-” ünsüzü bazı örneklerde “-ş-” ünsüzüne değişmiştir: tıñşoo (< tıñla- DLT III-403; DTS 568) (dinlemek; duymak).

2. 5. 2. 14. m > n

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “m- > n-” değişimi görülür: naapa (iki tekerlekli araba Çin. *mapi*, *maapa*), navada ~ nevada (aniden; sakın Far. *mebādā*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -n-” değişimi görülür: şırañqana ~ şirinqana (bahşış Far. *şirin* = tatlı + *qame* = dilek).

2. 5. 2. 15. m > ñ

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -ñ-” değişimi görülür: keleñker (nakışlı, süslü bir kumaş türü Far. *ğalemkār*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-m” ünsüzünün “-ñ” ünsüzüne değiştiği görülür: popoloñ (boydan yarılmış kalasın yarısı; içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*).

2. 5. 2. 16. m > ş

Alıntı Sözcüklerde:

²²² T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 62.

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -ş-” değişimi görülür: qoşoy (iki kat Moğ. *homoy*).

2. 5. 2. 17. m > y

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-m- > -y-” değişimi görülür: qaniyet (ganimet, fırsat Ar. *ḡanîmet*).

2. 5. 2. 18. n > l

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “-n-” ünsüzünün “-l-” sesine değiştiği görülür: lampük (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste -n- > -l- değişimi görülür: apsala (efsane Far. *efsāne*).

2. 5. 2. 19. n > m

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “-n-” ünsüzünün “-m-” sesine değiştiği görülür: şır-man (sütle yapılan bir ekmek türü Far. *şîr-nān*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste -n- > -m- değişimi görülür: durucma (milis, asker Rus. *drujina*), gülamya (gezinti Rus. *ḡulyanie*), şumqar (sungur Moğ. *şonhor*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-n > -m” değişimi görülür: çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şāḡren’*).

2. 5. 2. 20. n > ñ

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı örneklerde Eski Türkçede iç seste yer alan “-n-” ünsüzünün “-ñ-” ünsüzüne değiştiği görülür: qoñşu (< qonşı DTS 455) (komşu).

Konuşma dilinde Türkçe sözcüklerde iç ses “-n-” ünsüzünün “-ñ-” ünsüzüne değiştiği görülür:²²³ tuñguç (< tunḡuç) (ilk), küñgöy (< küngöy) (güney, güneşe bakan yön).

Konuşma dilinde, sözcük içerisinde “g, γ, k, q” ünsüzlerinden önce gelen “n” ünsüzleri “ñ” ünsüzüne değişir: tün + kü > tüñ + kü (geceki), tömöñ + kü > tömöñ + kü (aşağıdaki).

²²³ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 64.

Konuşma dilinde, “-n” ile biten sözcüklerin ardından gelen kelimeler “g-, γ-, k-, q-” ünsüzleriyle başlıyorsa “-n > -ñ” değişimi görülür: *tün* keldibi > *tüñ* keldibi (gece geldi mi?), *sen* kayttıñbı > *señ* kayttıñbı (sen döndün mü?).

Alıntı Sözcüklerde:

Konuşma dilinde alıntı sözcüklerde iç ses “-n-” ünsüzünün “-ñ-” ünsüzüne değiştiği görülür.²²⁴ *bañke* (banka Rus. *banq*), *tañke* (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*). Ancak, imlada sözcüklerin Rusça şekilleri yazılır. Bu değişimin imlada gösterildiği örnekler de vardır: *bardeñke* (tekli silah Rus. *berdanqa*), *cañgel* ~ *ceñgel* (orman Far. *cengel*), *çeñgel* (pençe, çengel Far. *çengāl*), *çoyuñke* (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), *dañza* ~ *dañsa* (sıra yazılan kâğıt; Çin’in temel kanunu Çin. *dan’tszi*), *keñsalar* (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), *keñiz* (cimri, pinti Far. *kenes*), *qoñur* (sakin, yavaş Moğ. *honğor*), *pañsat* (beş yüz insanı yöneten kişiye verilen bir unvan adı Far. *pāñāad*), *sañgi* (taş, taştan yapılmış Far. *sengi*), *sañza* (bir ekmek türü Dung. *syant’szi*), *zañgi* (Çin Kırgızlarında halk hakimi Moğ. *zangi*), *zañgi* (zenci Ar. *zenci*), *zañker* (yeşil boya Far. *zenkār*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-n > -ñ” değişimi görülür: *cañ-güdö* (mağaza öncüsü Çin. *çcan* = öncü, lider + *guy* = mağaza, dükkan), *cañ-cun* (askeri lider, genaral Çin. *tszyan* = yönetim, takım + *tszyun*’ = asker), *cım-pañ* (hapis, hücre Çin. *tszyan*’ = hapis + *fan*’ = suçlu), *daarıñ* (yüksek dereceli kişi Çin. *da* = büyük + *cen* = kişi), *düñ* (toptan Çin. *dun*), *ğañ-ğuñ* (kahraman, yiğit Çin. *guan* = ünlü + *gun* = külhanbeyi; avare), *qapsalañ* (koru, bahçe Far. *ābsālān*), *lañ-man* ~ *ılañ-man* (etli bir çorba türü Dung. *lenmyan* + *len* = soğuk, *myan* = un), *luñ-tuñ* (askeri vali Çin. *du* = büyük + *tun* = yönetme), *opoñ* (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen), *zuñ-tuñ* (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider + *tuñ* = yönetme).

2. 5. 2. 21. n > r

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde “-n > -r” değişimi görülür: *cubar-mek* (gençken ölen Far. *cevān-merg*).

²²⁴ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 64.

2. 5. 2. 22. ñ > γ**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün konuşma dilinde “-γ-” sesine değişimi görülür: calγız (< yalñus DLT I-333; yalıñus ~ yalñus OTG 258; yalañuz DTS 227) (yalnız, tek).

2. 5. 2. 23. ñ > m**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün bazı örneklerde “-m-” ünsüzüne değiştiği görülür: tırmaq (< tırñaq DLT I-134; DTS 569; tırıñaq ~ tırañaq DTS 569) (tırnak).

2. 5. 2. 24. ñ > n**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün bazı örneklerde “-m- ~ -n-” ünsüzüne değiştiği görülür: tırmaq (< tırñaq DLT I-134; DTS 569; tırıñaq ~ tırañaq DTS 569) (tırnak).

Eski Türkçe bazı sözcüklerde kullanılan son ses “-ñ”, Kırgız Türkçesinde “-n” ünsüzüne dönüşmüştür: qayın (< qayıñ DLT I – 32; DTS 404) (kayın ağacı), anın (< anıñ DLT I-27) (onun).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı birleşik sözcüklerde ilk sözcüğün son sesinde “-ñ > -n” değişimi görülür: ban-duulu (büyük davul Çin. – Ar. *bañ-ûabl*), san-qazına (zenginlik Moğ. – Ar. *señ-òazîne*).

2. 5. 2. 25. ñ > y**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede iç seste yer alan “-ñ-” ünsüzünün bazı örneklerde “-y-” ünsüzüne değiştiği görülür: müyüz (< miñiz EUTS 88; müñüz ~ müyüz EUTS 90; müñüz DLT I-504; müyüz DTS 352) (boynuz), köynök (< köñlek DLT III-350; DTS 315) (gömlek; kadın elbisesi).

2. 5. 2. 26. ñ > z**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-ñ-” ünsüzünün “-z-” sesine değiştiği görülür: aş-puzul (yemek satılan dükkan Kırg. – Çin. *puñi* = dükkan).

2. 5. 2. 27. r > ñ**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-r- > -ñ-” değişimi görülür: carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.).

2. 5. 2. 28. r > l**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-r- > -l-” değişimi görülür: malaam (merhem Ar. *merhem*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-r” ünsüzü “-l” ünsüzüne değişir: dubal (duvar Far. *dīvār*), çal-dıbar (harabe, basit bina Far. *çār-dīvār*).

2. 5. 2. 29. r > z**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçedeki son ses “-r” ünsüzü bazı örneklerde “-z” ünsüzüne değişmiştir: toyğuzuu (< toğur- DTS 570) (doyurmak), turğuzuu (< turyur- DTS 587) (inşa etmek; kaldırmak).

2. 5. 2. 30. ʾ > n**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “ʾ- > n-” değişimi görülür: namara (meyva, yemiş, semere Ar. *ʾemere*).

2. 5. 2. 31. s > ş²²⁵**Alıntı Sözcüklerde:**

²²⁵ Bu ünsüz değişiminin tersi olan “ş > s” değişimi, Kırgız Türkçesi dışında çok yaygındır. Özellikle Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Kazak, Hakas, Karakalpak, Karaim, Nogay ve Yakut lehçelerinde bu değişim önemli bir yere sahiptir (Ahmet Buran, “Türkçe’de ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ş/S” Meselesi”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 312-317).

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “s- > ş-” değişimi görülür: şeyşembi (salı Far. *se-şenbih*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-s- > -ş-” değişimi görülür: qaşek (kapı pervazı Rus. *qosyaq*).

Bazı alıntı sözcüklerde sözcük sonunda “-s > -ş” değişikliği olur: çoş (ince tahta Rus. *tyos*).

2. 5. 2. 32. v > (b) > m

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-v- > (-b-) > -m-” değişimi görülür: alman (her türlü, çeşitli renkte Ar. *elvān*).

2. 5. 2. 33. v > y

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-v- > -y-” değişimi görülür: calıyna (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*).

2. 5. 2. 34. ñ > y

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede kelime içi bazı “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-m-” sesine dönüştüğü görülür: qarmoo (< qarwa- DLT II-82) (yakalamak, kapmak; elbiseyi bir şeyle süslemek).

2. 5. 2. 35. w > y

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede kelime içi bazı “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “-y-” sesine dönüştüğü görülür: süyrü (< süwri DLT I-422) (sivri), küyşöö (< kewşe- DLT III-287) (geviş getirmek), çöyrö (< çewür- DLT II-82 ‘çevirmek’) (çevre, etraf).

Eski Türkçe sözcüklerde son seste “(-b >) -w > -y” değişimi görülür: üy (< ew DLT I-32; eb DTS 162) (ev, yurt, oba), süyüü (< sew- DLT II-15; seb- DTS 493) (sevmek).

2. 5. 2. 36. y > l**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-y- > -l-” değişimi görülür: *dalim* (su verilmeyen ekin Far. *deym*).

2. 5. 2. 37. z > j**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-z- > -j-” değişimi görülür. Bu değişimde Rusça imlanın etkisi vardır: *jiraf* (zürafa Rus. *jiraf* < Ar. *zerāfe*, *zerrāfe*).

2. 5. 2. 38. z > r**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede iç seste yer alan “-z-” sesinin bazı örneklerde “-r-”ye dönüştüğü görülür: *bilerik* (< *bilezük* DLT I-518, II-82; DTS 99) (*bilezik*).

2. 5. 2. 39. ÷ > s**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-÷- > -s-” değişimi görülür: *asa* (ölüm kaygısı, üzüntü, eza Ar. *eṣā*’).

2. 5. 2. 40. ø > s**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-ø” sesi “-s”ye değişir: *meres* (hastalık Ar. *marāḥ*).

2. 5. 2. 41. z > v**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z- > -v-” değişimi görülür: *vazvaz* (kumaş satan kişi; kumaş satılan küçük dükkân Far. *bezzāz*).

2. 5. 2. 42. ts > s**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerin başında “-ts- > -s-” değişimi görülür: *sey* ~ *say* (yeşillik; sebzeli ve etli bir çorba türü Dung. *tsay*), *senek* (uzun saplı iki dişli yaba Moğ. *tseng*), *sölköbay* (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselkovıy*), *sıgan* (çingene Rus. *tsıgan*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ts- > -s-” değişimi görülür: keñsalar (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), cusay (kokulu bir bitki türü Çin. *tszyutsay* = kokulu soğan).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ts > -s” değişimi görülür: köpös (satıcı Rus. *qupets*), nemis (Alman Rus. *nemets*), şibis (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), tansa (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*).

2. 5. 2. 43. ts > ş

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ts > -ş” değişimi görülür: köpös (satıcı Rus. *qupets*).

2. 5. 2. 44. şç > s

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste görülen “-şç-” ünsüzü “-s-” ünsüzüne dönüşmüştür: sıpçı (kerpeten Rus. *şçiptsı*).

2. 5. 2. 45. şç > ş

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste görülen “-şç-” ünsüzü “-ş-” ünsüzüne dönüşmüştür: mömöştük (yardımcı Rus. *pomoşçnik*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste görülen “-şç’ ” ünsüzü “-ş” ünsüzüne dönüşmüştür: zayımpomoş (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç’*).

2. 6. Benzeşme

Bir sesin, kendisine komşu olan veya olmayan bir sesi boğumlanma noktası ve nitelik bakımından tamamen kendisine ya da benzerine dönüştürmesi olayıdır.²²⁶ Benzeşmenin nedenini Necip Üçok şöyle açıklar: “Benzeşme bir tek kanuna tabi bulunur: daha kuvvetli olanın kanunu.” diyerek, benzeşmeye etki eden sesin niteliğini açıklamış olur.²²⁷

²²⁶ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 23; T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 61.

²²⁷ Necip Üçok, *age.*, s. 165.

Benzeşme olayı sesin değişim niteliğine göre tam ve yarı benzeşme²²⁸, sesim değişim yönüne göre ilerleyici ve gerileyici benzeşme, benzeşen seslerin birbirlerine komşu olup olmamalarına göre de yakın ve uzak benzeşme²²⁹ olarak sınıflandırılır.

2. 6. 1. Yakın Benzeşme

Benzeşmenin komşu seslerde meydana geldiği benzeşmeye yakın benzeşme denir. Kırgız Türkçesinde Türkçe ve alıntı sözcüklerde daha çok yakın benzeşme görülür.

2. 6. 1. 1. Türkçe Sözcüklerde:

Kırgız Türkçesindeki yakın benzeşme Türkçe sözcüklerde daha çok sözcüklerin sonundaki ünsüzler ile sözcüğe gelen ekler arasında görülmektedir. İlerleyici benzeşme biçimindeki bu benzeşmelerin niteliği ise tam veya yarı benzeşme şeklinde olabilmektedir.

2. 6. 1. 1. 1. -nb- > -mb-

Türkçe sözcüklerde konuşma dilinde iç seste “-nb- > -mb-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: kö**mb**ödü (< kö**n**bödü) (alışamadı), kiyi**mb**edi (< kiyi**n**bedi) (giyinmedi).

2. 6. 1. 1. 2. -nd- > -nn-

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen zamir “n”si ile ayrılma hali eki arasında ilerleyici, tam ve yakın benzeşme görülür. Dolayısıyla iç seste “-d- > -n-” değişikliği meydana gelir: süylömdör**nn**ön (< süylömdörü-**n**-dön) (konuşmalarından), köçösü**nn**ön (< köçösü-**n**-dön) (caddesinden), tarih**nn**an (< tarihi-**n**-dan) (tarihinden). Bu benzeşme yazı dilinde gösterilmez; yazı dilinde tek “-n-”li kullanılır.

2. 6. 1. 1. 3. -ñl- > -ñn-

2. çoğul şahıs iyelik eki ile şahıs ekinin ünsüzü olan “ñ” sesinin, çoğul eki “l” ile benzeşmesidir. Bu benzeşmeden sonra “n” sesi düşer. Bu benzeşme ilerleyici, yarım ve yakın

²²⁸ “Yarı benzeşmede tesir altında kalan, yani benzeşen fonem, benzeştiren fonemin bütün hususiyetlerini kazanmayıp, sadece bir bakımdan ona benzediği için bu hadiseye ‘Yakıştırma, Uyumlaşma (l’accomodation; Anpassung)’ adı da verilir.” (Necip Üçok, **age.**, s. 166)

²²⁹ Uzaktan benzeşmeye yani birbirine komşu olmayan ünsüzler arasındaki benzeşmeye de “uyumlaşma, ahenkleşme” de denir. (Necip Üçok, **age.**, s. 168)

benzeşme niteliğindedir.²³⁰ sözüñör (< sözüñner < sözüñler) (sözünüz), ketesiñer (< ketesiñner < ketesiñler) (gidiyorsunuz).

2. 6. 1. 1. 4. -md- > -mn-

Birinci tekil şahıs iyelik ekinin ardından ayrılma eki geldiğinde “-md- > -mn-” ilerleyici , yarım ve yakın benzeşme görülür: ölkömnön (< ölköm-dön) (ülkemden), atımnan (< atım-dan) (adımdan), qolumnan (< qolum-dan) (elimden).

2. 6. 1. 2. Alıntı Sözcüklerde:

Kırgız Türkçesindeki yakın benzeşme, alıntı sözcüklerin iç sesteki komşu ünsüzler arasında görülmektedir. Yönü ilerleyici veya gerileyici benzeşme, niteliği ise tam veya yarı benzeşme şeklinde olabilmektedir.

2. 6. 1. 2. 1. -tl- > -tt-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-tl- > -tt-” biçiminde ilerleyici, tam ve yakın benzeşme görülür: qattam (katliam Ar. *qatl-èāmm*).

2. 6. 1. 2. 2. -nb- > -mb-

Alıntı sözcüklerde iç seste “-nb- > -mb-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: cekşembı (Pazar Far. *yek-şenbih*), çambar (çember Far. *çenber*), kümböz (kümbet Far. *gunbed*), işembı (cumartesi Far. *şenbih*), zambırek (küçük top, zenberek Far. *zenbÿrek*), cambı (kaynaştırılmış, birleştirilmiş değerli gümüş Çin. *yuan* = birleştirilmiş gümüş + *bao* = değerli).

2. 6. 1. 2. 3. -nb- > (-np-) > -mp-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-nb- > (-np-) > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: lampük (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*).

2. 6. 1. 2. 4. -nv- > (-nb- > -np-) > -mp-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-nv- > (-nb- > -np-) > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: mampañ (bölge yöneticisi derecesindeki bir unvan Çin. *min* = el, halk + *vañ* = devlet memuru).

²³⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 97.

2. 6. 1. 2. 5. –np- > -mp-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “–np- > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: mampazi ~ mompoziy (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans*’e < Frs.).

2. 6. 1. 2. 6. –nf- > (–np-) > -mp-

Alıntı sözcüklerde “–nf- > (–np-) > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: kempiske (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), kemptut (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), cımpañ (hapis, hücre Çin. *tszyan*’ = hapis + *fan*’ = suçlu).

2. 6. 1. 2. 7. –ñf- > (–np-) > -mp-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “–ñf- > (–np-) > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: aşılampu (nohut unundan yapılan bir yemek Kırg. – Çin. *lañfu* = nohut unu).

2. 6. 1. 2. 8. –ym- > (–yb-) > -mb-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “–y- > -m-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: qımbat (paha, kıymet Ar. *qıymet*).

2. 6. 2. Uzak Benzeşme

Benzeşmenin birbirlerine komşu olmayan sesler arasında meydana geldiği benzeşmeye uzak benzeşme denir. Kırgız Türkçesinde Türkçe sözcüklerde uzak benzeşme daha çok görülür. Alıntı sözcüklerde ise uzak benzeşmenin yaygın olmadığı görülmektedir.

2. 6. 2. 1. Türkçe Sözcüklerde:

2. 6. 2. 1. 1. s ... ç- > ç ... ç-

Kırgız Türkçesindeki uzak benzeşme Türkçe sözcüklerde daha çok sözcüklerin ön sesindeki “s-” ünsüzünün sözcük içerisindeki “-ç-” nin etkisiyle “ç-” ünsüzüne değişmesinde görülür. Bu benzeşme gerileyici, tam ve uzak benzeşme niteliği taşımaktadır: çaç (< saç DLT I-14; DTS 479) (saç), çıçqan (< sıçğan DLT I-75; DTS 502) (fare), çıyırçıq ~ çıyçıq (< sığırçıq DLT I-505; DTS 502) (sığircık), çaç- (< saç- DLT II-4; DTS 479) (saçmak; harcamak, israf etmek), çaңuu (< sanç- DLT III-420; DTS 483) (sançmak, bir yandan öbür yana delmek, saplamak).

2. 6. 2. 1. 2. -n b- > -m b-

Türkçe sözcüklerde konuşma dilinde “-n b- > -m b-” biçiminde gerileyici, yarı ve uzak benzeşme görülür: **om bir** (< **on bir**) (on bir), **küm boyunca** (gün boyunca) (**kün** boyunca).

2. 6. 2. 2. Alıntı Sözcüklerde:

Kırgız Türkçesindeki uzak benzeşme alıntı sözcüklerde çok yaygın değildir. Ancak, birkaç alıntı sözcükte de olsa görülebilen bu benzeşmenin yönü ilerleyici veya gerileyici, niteliği ise yarı benzeşme şeklindedir.

2. 6. 2. 2. 1. ç ... s- > ç ... ç- ~ ç ... ş-

Bazı örneklerde iç sesteki “-s-” ünsüzünün, ön sesteki “ç-” ünsüzünden etkilenecek ilerleyici, tam-yarı, uzak ünsüz benzeşmesine uğradığı görülür: **çıçtay** ~ **çıştay** (temiz Rus. *çisty*).

2. 6. 2. 2. 2. -f- ... n > (- p- ... n) > -p- ... m

Alıntı sözcüklerde iç seste görülen -f- > -p- değişiminin ardından “-p-” ünsüzünün etkisiyle son seste “-n > -m” değişimi olur. Böylece ilerleyici, yarı, uzak ünsüz benzeşmesi görülür: **keremapam** (gramofon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **apıyım** (afyon Ar. *āfyṃn*).

2. 6. 3. Benzeşmezlik

Sözcük içerisinde birbirlerine komşu olan veya olmayan sesler arasında boğumlanma noktası bakımından görülen benzerliğin, iki ünsüzden birinin kendi boğumlanma noktasını değiştirip başka bir ünsüze dönüşmesiyle ortadan kaybolması durumudur. Necip Üçok da buna benzer bir tanımlama yaptıktan sonra benzeşmezliğin sebebini psikolojik açıdan şöyle açıklar: “Genel olarak benzeşmezlik hadisesinin temel sebebi, kelimelerin münasebet ve ahengini bozmak yolunu tutmuş olan benzeşme hadisesi karşısında duyulan biliçdışı bir korkudur.”²³¹ Benzeşmenin tam tersi olan bir ses olayıdır. Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerde yakın, ilerleyici veya gerileyici benzeşmezlik yaygın bir şekilde görülmektedir.

²³¹ Necip Üçok, **age.**, s. 189.

2. 6. 3. 1. Alıntı Sözcüklerde:

2. 6. 3. 1. 1. -ll- > -ld-

Alıntı sözcüklerde iç seste “-ll-” ikiz ünsüzünden ikinci “-l-” ünsüzünün -d-” sesine değişerek yakın, ilerleyici benzeşmezlik oluşturduğu görülür: **celdet** (cellat Ar. *cellād*), **çilde** (kırk gün Far. *çelle*), **kelde** (kelle Far. *kelle*), **şorkeldey** (bahtsız, mazlum Far. *şorkelle*), **küldü** (bütün, hepsi, külli Ar. *qullī*), **bıssımılda** (bismillah Ar. *bismillah*), **alda** taala (Allah u Teala Ar. *allāhu teālā*), **ildalda** (illallah Ar. *illallah*), **ildet** (illet Ar. *èillet*), **oldo** (Allah! Ar. *allah*), **astapurulda** ~ **astaqpurulda** (estağfirullah Ar. *estağfirullah*).

2. 6. 3. 1. 2. -nn- > -nd-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-nn-” ikiz ünsüzünden ikinci “-n-” ünsüzünün -d-” sesine değişerek yakın, ilerleyici benzeşmezlik oluşturduğu görülür: **dandır** ~ **tandır** (tandır Far. *tennÿr*).

2. 6. 3. 1. 3. -tt- > -nt-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-tt-” ikiz ünsüzünden birinci “-t-” ünsüzünün -n-” sesine değişerek yakın, gerileyici benzeşmezlik oluşturduğu görülür: **ıntımaq** (ittifak, birlik, uyuşma Ar. *ittifāq*).

3. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ:

Sözcük içerisinde iki ünlü arasında kalan bazı ünsüzlerin tekrarlanması olayıdır. Daha çok iki heceli sözcüklerde görülen bir ses olayıdır. Kırgız Türkçesinde daha çok alıntı sözcüklerde görülür.

3. 1. s > ss

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste ünlü türemesiyle birlikte iki ünlü arasında kalan “s” ünsüzünün ikizleştiği görülür: **assaloomu aleyqum** (selamun aleyküm Ar. *selāmun əaleyqum*).

3. 2. z > zz

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste iki ünlü arasında kalan “-z-” ünsüzünün ikizleştiği görülür: **tazza** (temiz Far. *tāze*).

4. ÜNSÜZ TEKLEŞMESİ:

İç ve son sesteki ikiz ünsüzlerden birinin düşürülmesine ünsüz tekleşmesi denir. Kırgız Türkçesinde Türkçe ve alıntı sözcüklerde görülen bir ses olayıdır.

4. 1. Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe sözcüklerdeki iç ses ikiz ünsüzlerin Kırgız Türkçesinde tekleştiği görülür.

4. 1. 1. -kk- > (-k-) > -g-

DLT’de Türkçe sözcüklerin iç sesinde ikiz ünsüz olarak verilen “-kk-” ünsüzlerinin Kırgız Türkçesinde tekleştiği ve ardından “-g-” dönüşerek tonlulaştığı görülür: *segiz* (< *sekkiz* DLT I-365), *egiz* (< *ikkiz* DLT I-143).

4. 2. Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerdeki iç ve son ses ikiz ünsüzlerden birinin düşürüldüğü görülür. Kırgız Türkçesinde daha çok Arapça ve Rusça’dan alıntılarda ünsüz tekleşmesi meydana gelir. Son sesteki ikiz ünsüzlerin tekleşmesi ise sadece Rusça sözcüklerde görülen bir ses olayıdır.

4. 2. 1. -bb- > -b-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste bulunan ikiz“-bb-” ünsüzlerinin tekleştiği görülür: *tekeber* (kibir, gurur Ar. *tekebbur*).

4. 2. 2. -cc- > -c-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste bulunan ikiz“-cc-” ünsüzlerinin tekleştiği görülür: *üçöt* (delil, belgit Ar. *óuccet*), *dacaal* (deccal Ar. *deccāl*).

4. 2. 3. -dd- > -d-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-dd-” ikiz ünsüzünün tekleştiği görülür: *üddöt* (müddet Ar. *muddet*), *ıdıq* (iddia Ar. *iddièā*).

4. 2. 4. -ff- > (-pp-) > -p-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste yer alan “-ff-” ikiz ünsüzü, “-ff- > -pp- > -p-” değişimiyle tekleşir: *keperet* (kefâret Ar. *keffâret*).

4. 2. 5. -qq- > -q-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-qq-” ikiz ünsüzlerinin teklediği görülür: dıqat (dikkat Ar. *diqqat*), baqal (bakkal Ar. *baqqāl*). Bu tekleşmede “-q- > -k-” değişimi de görülebilir: dükôn (dükkân Ar. *duqqān*).

4. 2. 6. -mm- > -m-

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-mm-” ikiz ünsüzünün teklediği görülür. umaç (buğday unundan yapılan bir bulamaç türü Far. *ommāc*), tamız (sıcaklık; temmuz Ar. *temm*ž), kilogram (kilogram Rus. *kilogramm* < Frs. *kilogramme*), gram (gram Rus. *gramm*).

4. 2. 7. -nn- > -n-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-nn-” ikiz ünsüzünün teklediği görülür: davernes (vekâletname Rus. *doverennost*’), qıma (kına Ar. *óinnā*).

4. 2. 8. -pp- > -p-

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-pp-” ikiz ünsüzünün teklediği görülür: gürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *gruppировка*).

4. 2. 9. -rr- > -r-

Bazı alıntı sözcüklerde ikiz ünsüz “-rr-”nin teklediği görülür: curaat (nesil, zürriyet Ar. *ōurriyyet*), huriyat ~ uruyat (hürriyet Ar. *ōurriyyet*), ustara (ustura Far. *usturre*), zumurut (zümrüt Ar. *zumurrud*).

4. 2. 10. -āā- > ā

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste görülen ikiz “-āā-” ünsüzünün teklediği görülür: qasa (mümtaz, has, en iyi Ar. *ōāāāa*), qusa (kaygı, üzüntü Ar. *goāāe*), qısa (kıssa Ar. *qiāāa*).

4. 2. 11. -vv- > (-v-) > -b-

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki ikiz ünsüz “-vv-” nin teklediği görülür. Tekleşen “-v-” sesi de “-b-” sesine değişmiştir: abal ~ obol ~ obolu (evvel Ar. *evvel*).

4. 2. 12. -yy- > -y-

Alıntı sözcüklerde ikiz ünsüz “-yy-” nin teklediği görülür: camiıat ~ camiyat (cemiyet Ar. *cemèiyyet*), adabiyat (edebiyat Ar. *edebiyyāt*), qasiyet (özellik Ar. *ōayāiyyet*), huriyat

(hürriyet Ar. *óurriyyet*), macburiyat (mecburiyet Ar. *meçbüriyyet*), madaniyat (medeniyet Ar. *medeniyyet*), osuyat (vasiyet Ar. *vaãiiyyet*). Alıntı sözcüklerde iç seste ikiz ünsüz “-yy-”nin tamamen düştüğü de görülür: curaat (nesil, zürriyet Ar. *óurriyyet*).

4. 2. 13. -õõ- > -z-

Bazı alıntı sözcüklerde ikiz ünsüz “-õõ-” nin teklediği görülür: lazat (lezzet Ar. *leõõet*), mazin (müezzin Ar. *mu’eõõin*).

5. ÜNSÜZ DÜŞMESİ:

Sözcük başında, ortasında veya sonunda bazı seslerin ortadan kalkmasına ünsüz düşmesi denir. Ancak bazı ünsüzler düşerken ikincil uzun ünlü oluşturlar. Ünlü uzamalarına sebep olan ünsüzler, genellikle iç ve son seste bulunan “b, g, ğ, h, k, l, n / ñ, r, v, y” ünsüzleridir. Bunlardan “b, k > g / ğ, ñ > w, v” ya da “y” ünsüzlerine dönüşerek yarım ünlü olurlar. “h” ünsüzü de yarım ünlü sayılabilecek bir sestir. Dolayısıyla bu yarım ünlüler yanlarındaki ünlülerle ikiz ünlü oluşturabilmekte ve daha sonra da bu ünlülerle birleşerek uzun bir ünlü haline gelebilmektedirler. Akıcı “r” ve “l” ünsüzleri ise söyleyiş zorluğu ve akıcı ünsüzler oluşları dolayısıyla düşmeye yakın ünsüzlerdir. Bu ünsüzler düşerken boğumlanma sürelerini yanlarındaki ünlüler kendi üzerlerine alır ve uzarlar.²³² Ünsüz düşmesi sonucu oluşan ikincil uzun ünlüler Kırgız Türkçesinde Türkçe ve alıntı sözcüklerde görülür. Ancak bazı örneklerde ikincil uzun ünlü oluşturmada ünsüz düşmesi görülebilmektedir.

Türkçe sözcüklerde “y-” ve “n-” ünsüzleri dışında ön ses düşmesi görülmez. Ön ses düşmelerinin birçoğu alıntı sözcüklerde oluşmaktadır. İç ve son seste ünsüz düşmesi ise hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde görülür.

5. 1. b > (w) > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe sözcüklerde iç seste bulunan “-b-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde eriyerek düştüğü ve ikincil uzunluk oluşturduğu görülür: cooş (< yabaş) (yavaş, sakın), uuç (< abut) (avuç), töö (< tebe) (deve), qooş- (< qabış-) (kavuşmak).

Eski Türkçedeki son ses “-b” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde eriyerek düştüğü ve ikincil uzunluk oluşturduğu görülür: suu (< sub) (su), uu (< ab) (av).²³³

²³² Ahmet Buran, *agm.*, s. 292.

²³³ Ahmet Buran, *agm.*, s. 292.

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b-” ünsüzünün düştüğü görülür: banduulu (büyük davul Çin. – Ar. *bañ-ùabl*).

5. 2. c > Ø**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “-c-” ünsüzünün düştüğü görülür: ıldam (çabukluk, çeviklik Far. *celdi*).

5. 3. ç > Ø**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçedeki son ses “-ç” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde bazı örneklerde düştüğü görülür: mışıq (< mişkiç DTS 345) (kedi).

5. 4. δ > Ø**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçe’de iç seste bulunan “-δ-” sesi Kırgız Türkçesinde erimiş ve ikincil uzunluk oluşturmuştur: cöö (< yaḍay DLT I-381; DTS 223) (yaya), eer (< eḍer DLT II-224) (eğer).²³⁴

5. 5. d > Ø**Alıntı Sözcüklerde:**

Bazı alıntı sözcüklerde iç sesteki “-d-” ünsüzünün düştüğü görülür: tecemel (anne sütü emmeden büyüyen çocuk Moğ. *tedcaml*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-d” düşer: poyuz (tren Rus. *poezd*), aqun (din lideri Far. *āḍyṇd*), qas (çekememezlik, kıskançlık Ar. *óased*), qorston (mutlu, kanaat eden Far. *òursend*), naq (nakit Ar. *naqd*), usta (usta Far. *ustād*), oyöz (kaza, ilçe Rus. *uyezd*).

5. 6. g > Ø**Türkçe Sözcüklerde:**

Eski Türkçede kelime içinde görülen “-g-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde eriyerek düştüğü ve ikincil uzun ünlü oluşturduğu görülür: küyöö (< küdegü DLT III-12; DTS 324)

²³⁴ Ahmet Buran, **agm.**, s. 293.

(güvey, damat), bülöö (< bilegü DLT I-447) (bileği taşı, el bileğisi), kösöö (< közegü DLT I-448) (ateş karıştırma odunu). Bazı örneklerde ikincil uzun ünlü oluşturmadığı da görülür: ceñe (< yeñge ETG 310; DTS 256) (yenge), eşek (< eşgäk ~ eşäk DTS 185; eşyek DTS 186) (eşek).

Eski Türkçede sözcük sonunda görülen “-g” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde eridiği ve ikincil uzun ünlülerin oluştuğu görülür (-öö, -üü < -w < -g): elüü (< elig, ellig DLT I-117; elig DTS 170) (elli), kelüü (< kelig DLT I-26) (geliş, gelme, varma), tirüü (< tirig DLT I-14; DTS 562) (diri), belgilüü (< belgülüg DTS 93).²³⁵

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerdeki son ses “-g” Kırgız Türkçesinde erimiş ve ikincil uzun ünlü oluşmuştur: küü²³⁶ (< kög DLT III-131; DTS 311) (vezin, melodi).

5. 7. ğ > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede iç seste görülen bu ses, “-ğ- > -w- > Ø” değişimi sonucunda Kırgız Türkçesinde eriyerek düşmüş ve ikincil uzunluk oluşturmuştur: cuuruu (< yoğur- DTS 270) (yoğurmak), qoon (< kağun DLT IV-250) (kavun), quuruu (< qağur- DLT IV-251; qawır- ~ qawur- DTS 438) (kavurmak), buuday (< buğday DTS 120) (buğday), ooz (< ağız DLT I-43; ağız DTS 17; ağız DTS 21) (ağız), uuz (< ayuz DLT I-55; DTS 24; oğuz DTS 365) (yavruleyen hayvanın ilk sütü), oor (< ağır DLT I-52; ayır DTS 18) (ağır), oor (< ağır DLT I-98; ağır DTS 22) (hastalık; ağır), suuq (< soğıq ~ soğuq DTS 507) (soğuk), boor (< bağır DLT I-360; DTS 78) (karaciğer, bağır), tuura (< toğru DLT II-80; DTS 571) (doğru), uuru (< oğrı DLT I-126; DTS 363) (hırsız). Bazı düşmelerde ise uzunluk oluşmamıştır: oroq (< orğaq DLT I-14) (orak), cala- (< yalğa- DLT III-306; DTS 228) (yalamak), tamaq (< tamğaq DLT I-33; DTS 530) (yiyecek; boğaz, gırtlak), calbırak (< yalbırğaq DTS 228; yapurğaq DTS 237) (yaprak), ulaq (< oğlaq DTS 363) (oğlak).

Eski Türkçedeki son ses “-ğ” ünsüzü Kırgız Türkçesinde düşmüş ve ikincil uzunluk oluşturmuştur: cıluu (< yılığ DLT I-31; DTS 266) (sıcak, ılık), quru (< quruğ DTS 469) (kuru), oo (< ağ- DLT I-173) (bir yana sarkmak, ağmak), saa- (< sağ- DLT II-15; DTS 480) (sağmak).

²³⁵ Ahmet Buran, **agm.**, s. 294.

²³⁶ Bu sözcük DTS 311’de Çince olarak verilir.

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ğ-” düşmesi görülür: qoñur (sakin, yavaş Moğ. *hongor*), naama (nağme Ar. *nağme*).

5. 8. h > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Arapça, Farsça alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan “h-” sesi Kırgız Türkçesinde düşmüştür: aba (hava Ar. *hevā*), eç (hiç Far. *hiç*), ar (her Far. *her*), önör (hüner Far. *huner*), aykel (heykel Ar. *heykel*), icarat ~ icirat (Hicret Ar. *hicret*), ece (hece Ar. *hicā*), andasa (geometri Ar. *hendese*), an (ezgi Far. *heng*), aňgame (toplanma; yığılma, anlatı, söylenti Far. *hengāme*), aňgi (eşek aygırı Far. *hengi*), aňgire (acele etmek Far. *hengār*), apta (hafta Far. *hefte*), aptiek ~ apteek (Kuran’ın yedide biri; devrim öncesi mekteplerde bir okuma yöntemi Far. *heft-yek*), abaz (heves Ar. *heves*).

Arapça ve Farsça’dan alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-h-” sesi Kırgız Türkçesinde erir ve ikincil uzun ünlü oluşur:²³⁷ baatır (bahadır Far. *bahādur*), caal (cahil Ar. *cāhil*), caan (âlem, yaratılış, cihan Ar. *cihān*), caannam ~ cahannam (cehennem Ar. *cehennem*), caat (cihet, yön Ar. *cihet*), caaz (alet, takım Far. *cihāz*), çaaraker (kiracı, icarda çalışan Far. *çehār-yek-kār*), daarat (temizlenme Ar. *ūahāret*), köönö (eski Far. *qohne*), naar (aş, yemek Far. *nāhār*), anaar (akarsu Ar. *enāhār*), paana ~ maana (bahane, sığıntı Far. *bahāne*), saal (sade, kolay Ar. *sehl*), şoorat (şöhret Ar. *şuhret*), şaabaz (sungur, laçın Far. *şāhbāz*), şaadat (şehadet Ar. *şehādet*), şaazada (şehzade Far. *şehzāde*), şaani (şahane Ar. *şāhāne*), zaara (cesaret, yiğitlik Far. *zehre*), zuura (Çolpan yıldızı Ar. *zuhre*). İkincil uzun ünlü oluşturmada da “-h-” düşmesi gerçekleşebilir: abal (ahval, durum Ar. *ahvāl*), çilbarça (ufak parçalara ayırma Far. *çehel* = kırk + *pārçe* = parça), dıram (dirhem Ar. *dirhem*), kedan (ambar Far. *kāhdān*), mazap (mezhep Ar. *meōheb*), palvan (pehlivan Far. *pehlevān*), asman ~ aspan (İsfahan Far. *iāfāhān*), asta (yavaş Far. *āheste*).

Alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-h” sesi düşer: padişa (padişah Far. *pādşāh*), künö (günah Far. *gunāh*), kübö (şahit Far. *ğuvāh*), ubaacı ~ ubacı (sebepe Ar. *vech*), datqa (bir unvan adı Far. *dād-ōah* = hak, adalet isteyen), giya (bitki Far. *giyāh*), ildalda (illallah Ar. *illallah*), oldo (Allah! Ar. *allah*), bıssımıl (bismillah Ar. *bismillah*), astapurulda ~ astaqpurulda (estağfirullah Ar. *estağfirullah*), şaşke (kuşluk vakti Far. *çāşt-gāh*), şaa (şah, hükümdar Far. *şāh*).

²³⁷ Ahmet Buran - Ercan Alkaya, *age.*, s. 28.

5. 9. ó > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Arapçadan alıntı kelimelerde sözcük başında bulunan bazı “ó-” sesleri Kırgız Türkçesinde düşmüştür: alba (helva Ar. *óelvā*), ile (hile; çeviklik; kurnazlık Ar. *óile*), apız (hafız Ar. *óāfîd*), aram (haram Ar. *óarām*), arin (ipek; ince elbise Far. *óarîr*), arip ~ arıp (harf Ar. *óarf*), urmat (hürmet Ar. *óurmet*), uruyat (hürriyet Ar. *óurriyyet*), ur (hür Ar. *óýr*), asan-üsön (gökkuşağı; ikiz çocuklar için isim; Peygamberimizin yeğenleri Hasan ve Hüseyin Ar. *óasan-óusn*), asiret (özlem Ar. *óasret*), üsür ~ üzür (huzur Ar. *óužýr*), tarcımal ~ (hayat hikâyesi, tercümeihâl Ar. *terceme-óāl*), ayran (hayran Ar. *óayrān*), ıybaa (hayâ, utangaçlık Ar. *óayā*’).

Alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-ó-” sesi Kırgız Türkçesinde erir ve ikincil uzun ünlü oluşur: maala (mahalle Ar. *maóalle*), qaat (kıtlık Ar. *qaóû*), nasaat ~ asaat (nasihat Ar. *naāîóat*), saar ~ zaar (seher Ar. *seóer*), zoor (sahur Ar. *saóur*). Alıntı sözcüklerde iç seste bulunan “-ó-” sesi düştüğünde uzun ünlü oluşturmadağı da görülür: bata (dua Ar. *fātióa*), etimal (ihtimal Ar. *iótimāl*), etiyat (ihtiyat, tedbir, dikkat Ar. *iótiyāû*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste bulunan “-ó” sesi düşer: nike (nikah Ar. *nikāó*), macürö (gevşek, kuvvetsiz Ar. *mecrýó*), saaba ~ saba (sabah Ar. *āabāó*).

5. 10. k > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçedeki sözcük sonu “-k” nin Kırgız Türkçesinde erimesiyle sözcük sonunda ikincil uzunluk oluşmuştur: keçüü (< keçik DLT I-390) (nehir geçidi), kiçüü (< kiçik DLT I-227; kiçig DTS 306) (küçük, yaşça küçük), tebüü (< tepik DLT I-27; DTS 552) (tekme; tepme).²³⁸

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-k” ünsüzünün düştüğü görülür: ılabbay (emrediniz, buyurunuz Ar. *lebbeyk*).

²³⁸ Ahmet Buran, *agm.*, s. 292.

5. 11. q > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerdeki ön ses “q-” ünsüzünün düştüğü görülür: batır (ev Rus. *qvarтира*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-q-” ünsüzünün düştüğü görülür: tamamat (büsbütün, herkes; daima, sürekli Ar. *tamām-vaqt*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-q” ünsüzünün düştüğü görülür: kelemiş (tarla faresi Far. *kelāq* = bozkır + *mjš* = fare), ırıs ~ ırısqa (rızk, nasip Ar. *rizq*).

5. 12. l > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe “oltur-” fiilindeki “-l-” ünsüzünün düştüğü görülür: oturuu (< otur- DTS 366) (oturmak).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-l-” düşmesi görülür: ılayım (ey Tanrı!, Ar. *allahüm*), tabitsa (tablo Rus. *tablitsa*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-l” ünsüzünün düştüğü görülür: ıram ~ ram (fal açmak Ar. *reml*).

5. 13. m > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “m-” ünsüzünün düştüğü görülür: üdöt (müddet Ar. *muddet*), üñkür-nañkir (Münker-Nekir Ar. *münker nākir*), opoñ (değirmen Moğ. *mofan* = değirmen).

5. 14. n > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Türkçe soru sözcüklerinin ön sesindeki “n-” ünsüzü bazen düşer: ne ubaqt > nebaq > ebaq (çoktan), neçe > eçe (ne kadar?).²³⁹

Eski Türkçede iç seste bulunan “-n-” ünsüzünün düştüğü görülür: içke (< yinçe DLT III-380; yinçkä DTS 261) (ince).

²³⁹ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 101.

Türkçe sözcüklerin son sesindeki “-n” ünsüzü bazen düşer: atayın > atayı (özel), örünün > örüü (mola).²⁴⁰

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerdeki ön ses “-n” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: açar (çaresiz Far. *nā-çār*), apaz (nefes Ar. *nefes*), asaat (nasihat Ar. *naāiōat*), ımcın ~ nımcın (zayıf, yarım can Far. *nīm-cān*), ım ~ nım (nem Far. *nem*), oyen (büyük, kahraman Moğ. *noyön*), zil (nesil, esas, menşe Ar. *nesl*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n-” ünsüzünün düştüğü görülür: çatıraş (satranç Far. *āadrenc*), ğaltek (tekerlek Far. *ğalūānek*), mampazi ~ mompoziy (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans’e* < Frs.).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-n” düşmesi görülür: dürbü (dürbün Far. *dȳr-bīn*), qoolu (sözlü Ar. *qavlen*).

5. 15. ñ > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede iki ünlü arasında kalan “-ñ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde erir ve ikincil uzun ünlü oluşur: söök (< süñük, siñük ETG 295; söñük DTS 511) (kemik), caaq (< yañaaq DLT III-376; DTS 233) (yanak; bazı nesnelerin yan yüzü), eek (< eñek DLT I-135) (çene).

5. 16. p > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede iç seste yer alan bazı “-p-” seslerinin düştüğü görülür: cuqa (< yupqa DLT II-294; DTS 281) (ince).

“-p” ile biten sözcükler, “-p” zarf fiilini alırken sözcüğün sonundaki “-p” ünsüzü önce “-b” ye, daha sonra “-v” ye dönüşür, daha sonra ünlüleşir ya da yanındaki ünlüyle birlikte uzun ünlü oluşturur. çaap (< çawıp < çap + ıp) (vurup), taap (< tawıp < tap + ıp) (bulup).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-p-” düşmesi görülür: opuza (korkutma Far. *pābysi*).

²⁴⁰ Hülya Kasapoğlu Çengel, *age.*, s. 101.

5. 17. r > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe'deki ér- (imek) fiilinin sonundaki -r ünsüzü Kırgız Türkçesinde düşmüştür: e-, i- (< ér-) (imek).²⁴¹

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde iç seste “-r-” düşmesi görülür: batır (ev Rus. *qwartira*), cubarmek ~ cubarimbek (gençken ölen Far. *cevān-merg*), çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert'*), çısturnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), katlöşkö (patates Rus. *qartoşqa*).

Bazı alıntı sözcüklerde son ses “-r” ünsüzünün düştüğü görülür: zampar (kara kış Ar. *zemherir*).

5. 18. s > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-s-” düşmesi görülür: çot (hesap makinası Rus. *sçyoti*).

5. 19. t > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-t-” ünsüzünün düştüğü görülür: povuske (davetiye Rus. *povestqa*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-Ct” durumunda bulunan “-t” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: dos (dost Far. *dust*), beyiş (cennet Far. *behişt*), mas (sarhoş Far. *mesť*), teks ~ tekst Rus. *tekst* < İng. *tekst*), proyek ~ projekt (proje Rus. *proyekt*), ras ~ ıras (hakikat, doğru, rast Far. *rāst*), göş (et Far. *ğuşť*), durus (dürüst Far. *durust*), butparas (putperest Far. *but-perest*), obulus (bölge, eyalet Rus. *oblast'*), davernes (vekâletname Rus. *doverennost'*), qış (kerpiç Far. *deşť*), pas (aşağı Far. *pest*), şaş-ke (kuşluk vakti Far. *çāşt-gāh*).

-Vt durumunda bazı örneklerde son seste “-t” düşmesi görülür: icaza (izin, icazet Ar. *icāzet*), saq (sağlık Ar. *āiōóat*), şarım (kanun, nizam Ar. *şerîeat*).

²⁴¹ Nurgül Moldaliev, **agt.**, s. 38.

5. 20. ù > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde -Vù durumundaki son ses “-ù” ünsüzünün düştüğü görülür: saqoo (peltek Ar. *saqaù*).

5. 21. v > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede sözcük içerisinde yer alan “-v-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde eriyerek düştüğü görülür: uuç (< avut DLT I-83) (avuç), töö (< tevey DLT III-139; tebä DTS 546; tevä DTS 557) (deve), cuqa (< yuvğa DLT III-27; DTS 282) (ince).

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde kelime başı “-v-” düşmesi görülür: ozipa (vazife, görev Ar. *vaôife*), oba (veba Ar. *vebâ'*), ubal (vebal Ar. *vebâl*), ucut (vücut, varlık Ar. *vucyd*), ucdan (vicdan Ar. *vicdân*), oyron (viran Far. *virân*), ökül (vekil Ar. *vekil*), oqo (vuku, olay Ar. *vuqyè*), oquya (vakıa, olay Ar. *vâqièa*), opaa (vefa, iyilik Ar. *vefâ'*), opat ~ opot ~ apat ~ upat (vefat, ölüm Ar. *vefât*), osuyat (vasiyet Ar. *vaâiyyet*), otan (vatan Ar. *vaûan*), tamamat (büsbütün, herkes; daima, sürekli Ar. *tamām-vaqt*).

Alıntı sözcüklerde iç seste “-v-” düşmesi görülür: coomart (cömert Ar. *cevân-merd*), coop (cevap Ar. *cevâb*), coohar (cevher Ar. *cevher*), doo (dava Ar. *daèvâ*), door (devir Ar. *devr*), dooran ~ dooron (devran Ar. *devrân*), döölöt (devlet; servet Ar. *devlet*), dööt (divit Ar. *devât*), döötü²⁴² (Davut, demirci ustası, zanaat sahibine verilen ücret Ar. *dāvut*), bedöö (bedevi Ar. *bedevî*), köösör (kevser Ar. *kevâer*), qooğa (kavga Far. *gavgâ*), qoolu (sözlü Ar. *qavlen*), qoom (kavim Ar. *qavm*), oluya (evliya Ar. *evliyâ*, noovat ~ nöömöt ~ nööböt (nöbet, sıra Ar. *nevbet*), samoor (semaver Rus. *samovar*), şooket ~ şöököt (şevket, hüner, güç Ar. *şevket*), şunan (dinleme; dinleyici Far. *şenavande*), oolat (evlat Ar. *evlād*), zooq (zevk, haz Ar. *ōevq*), zoot (fabrika Rus. *zavod*). Bazı örneklerde ise iç sesteki “-v-” ünsüzünün göçüşmeye uğradıktan sonra düştüğü de görülür: ooqat (yiyecek, aş Ar. *aqvāt*).

Bazı alıntı sözcüklerin son sesinde “-v” düşmesi görülür: çirköö (kilise Rus. *tsergov'*), döö (dev Far. *div*), nahu (nahiv, cümle bilgisi Ar. *naóv*), noo ~ nov (oluk Far. *nāv*), noo-ruz (nevruz Far. *nev-rýz*), üpü (bağışlama, af Ar. *èafv*).

²⁴² Hz. Davut'un isminden alınmıştır.

5. 22. w > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçede kelime içi “-w-” seslerinin Kırgız Türkçesinde “(-b- >) -w- > Ø” biçiminde eriyerek düştüğü görülür: cooş (< yawaş DLT III-10) (sakin, yavaş, halim), tooş (< tawuş DLT I-367) (alçak ses), töö (< tewey DLT I-31; tebä DTS 546; tevä DTS 557) (deve), cuqa (< yuwqa DLT III-33; DTS 283) (ince), suyaruu (< suwgar- DLT II-188) (sulamak, su vermek).

“-p” ile biten sözcükler “-p” zarf fiilini alırken sözcüğün sonundaki “-p” ünsüzü önce “-b”, sonra “-w” ünsüzüne dönüşür ve daha sonra da düşerek uzun ünlü oluşturur (-p > -w > Ø): çaap (< çawıp < çap + ıp) (vurup), taap (< tawıp < tap + ıp) (bulup).

Eski Türkçede sözcük sonunda yer alan “-w” sesinin “(-b >) -w > Ø” biçiminde düştüğü görülür: suu (< suw DLT I-15; DTS 515; sub DTS 512) (su), uuçu (< awçı DLT I-63) (avcı).

5. 23. y > Ø

Türkçe Sözcüklerde:

Eski Türkçe sözcük başı “-y-” sesi düşmüştür: içke (< yinçe DLT III-380; yinçkä DTS 261) (ince), ır (< yır DLT II-14; ır DTS 119; yır DTS 268) (şiiir, türkü), ırdoo (< yırla- DLT III-308) (şarkı söylemek), ıraaq (< yırak DLT I-97; ıraq DTS 119; yıraq DTS 268) (uzak, ırak), ıyladı (< yığladı DLT III-309) (ağladı).

Eski Türkçe iç ses “-y-” düşmüştür: ee (< iyä DTS 205) (sahip), mee (< meyi DTS 340; meñä DTS 341; meñi) (akıl, beyin).

Alıntı Sözcüklerde:

Alıntı sözcüklerde iç sesteki “-y-” düşmüştür: barışna (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), bödüröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), gir (terazi taşı; gülle Rus. *girya*), gülamya (gezinti Rus. *gulyanie*), ğanim (ganimetler Ar. *ġanāyem*), qaşek (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), qontaacı (bey oğlu, şehzade Moğ. *huntayc*), qasiyet (özellik Ar. *óayāiyyet*), üpükö (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), pacalista (lütfe Rus. *pojaluysta*), ıraat (riayet Ar. *rièāyet*), şvits ~ şibis (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*).

Alıntı sözcüklerde iç seste ikiz ünsüz “-yy-”nin tamamen düştüğü de görülür: curaat (nesil, zürriyet Ar. *ōurriyyet*).

Bazı alıntı sözcüklerde son sesteki “-y” ünsüzünün düştüğü görülür: ıroo (tunç Far. *rjy*), oro-mol (başörtüsü Far. *rjy-māl*).

5. 24. z > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-z-” düşmesi görülür: qanca (pipo Çin. *gantszı*).

5. 25. ts > Ø

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin başında “-ts-” ünsüzünün düştüğü görülür: zuñtuñ (devlet yöneticisi Çin. *tszun* = lider + *tuñ* = yönetme).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ts-” düşmesi görülür: dañza ~ dañsa (sıra yazılan kâğıt; Çin’in temel kanunu Çin. *dan’tszı*), sañza (bir ekmek türü Dung. *syant’szı*), kempiske (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), coozı (masa Çin. *çcotszı*), fanza (ev Çin. *fantsza*, Dung. *fonzı*), tize (kâğıt para Çin. *titszı*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-ts” düşmesi görülür: çervon (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*).

6. ÜNSÜZ TÜREMESİ:

Kelimenin ön, iç ve son seslerinde aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır.²⁴³ Kırgız Türkçesinde Türkçe ve alıntı sözcüklerde görülen bir ses olayıdır. Türkçe sözcüklerde ön seste “-c-” ünsüzü dışında türeme görülmez. Ön ses türemeleri daha çok alıntı sözcüklerde “-c-, q-, n-” seslerinde oluşmaktadır. İç ve son seste ünsüz türemesi ise hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde görülür.

6. 1. b Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-b-” ünsüzünün türediği görülür: duban (bölge Çin. *duan*), labbas (libas, giyim Ar. *libās*), ıybaa (hayâ, utangaçlık Ar. *óayā*), zubun (100 Kalm. *zuun*).

²⁴³ Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 163.

6. 2. c Türemesi

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı örneklerde sözcük başında “c-” ünsüzünün türediği görülür: **cüzüm** (< üzüm DLT I-75; DTS 631) (üzüm).²⁴⁴

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “c-” ünsüzünün türediği görülür: **cesir** (esir; dul kadın Ar. *esîr*).

6. 3. d Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-d-” ünsüzünün türediği görülür: **daldal** (tellal Far. *delāl*), **dilde** (altın Far. *ùelā*).

6. 4. ğ Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ğ-” türemesi görülür: **şağdam** (mutlu etme Far. *şādān*).

6. 5. k Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-k-” ünsüz türemesi görülür: **böçök** (kabuk Far. *poçî*), **qadik** (şüphe, kuşku Far. *òadāiè*).

6. 6. q Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön ses “q-” ünsüzünün türediği görülür: **qapsalañ** (koru, bahçe Far. *ābsālān*).

²⁴⁴ Bu ses olayını ünsüz değişimi olarak da kabul etmek mümkündür. Çünkü bazı kaynaklarda, Ortak Türkçe olarak verilen ilk şekillerde ön ses “h-” ünsüzünün varlığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla Ortak Türkçedeki bu “h-” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde “c-” ünsüzüne değiştiği savunulur: **cüzüm** (< **hüzüm** Ortak Türkçe) (üzüm), **cıyılıu** (< **hıyıl**- Ortak Türkçe) (toplanmak, birikmek) v.b. (Bkz. Filiz Kılıç, **agt.**, s. 233-236).

Cahit Başdaş ise ön seste türeme gibi görünen “c-” ünsüzünün tarihi metinlerde “y-” ile karşılanmasından dolayı y- // c- ses denkliği gereği Kırgız Türkçesi’nde “c-” li şekillerin mevcut olduğunu savunarak türemeden çok ses değişimini kabul eder (Cahit Başdaş - Abdülmukaddes Kutlu, **age.**, s. 58).

6. 7. l Türemesi

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı Türkçe sözcüklerde iç seste “-l-” ünsüzü türemiştir: **almurut** (< armut DTS 53) (armut).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-l-” türemesi görülür: **zulpuqor** (Zülfikar Ar. *ḡufiqār*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-l” ünsüzünün türediği görülür: **aş-puzul** (yemek satılan dükkân Kırg. – Çin. *puñi* = dükkân).

6. 8. m Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-m” ünsüzünün türediği görülür: **cıldam** ~ **ıldam** (çabukluk, çeviklik Far. *celdî*).

6. 9. n Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “-n-” ünsüzünün türediği görülür: **namirken** (amerikan Rus. *ameriqan*).

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-n-” ünsüzünün türediği görülür: **sancıra** (şecere Ar. *şecere*).

Bazı alıntı sözcüklerde son seste “-n” türemesi görülür: **cosun** (nizam, kaide Moğ. *yosi*), **ötögön** (ayı Moğ. *ötögö*), **zalun** (yiğit Kalm. *zalu*).

6. 10. ñ Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ñ-” türemesi görülür: **luñtuñ** (askeri vali Çin. *du* = büyük + *tun* = yönetme), **üñkür-nañkir** (Münker-Nekir Ar. *münker nākir*).

6. 11. p Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde son ses ünlünün yerine “-p” türemesi görülür: **carköp** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*).

6. 12. r Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-r-” türemesi görülür: *çertbut* (büyük şişe Rus. *çetvert*’), *kecirnay* (deri, kösele Rus. *qojanıtı*).

6. 13. ş Türemesi

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-ş-” türemesi görülür: *çüştö* (ince, beyaz patiska Uyg. *çuta*).

6. 14. y Türemesi

Türkçe Sözcüklerde:

Bazı Türkçe sözcüklerde iç seste “-y-” türemesi görülür: *qıyqıruu* (< qıqır- DTS 445) (bağırma).

Alıntı Sözcüklerde:

Bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-y-” türemesi görülür: *bayna* (var Kalm. *baani* = var), *pıyba* (bira Rus. *pivo*), *tacıyba* (tecrübe Ar. *tecrite*), *ıymam* (imam Ar. *imām*), *zayımke* (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), *zayımpomoş* (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç*’), *teytay* (hanım, hatun Çin. *taytay*; Dung. *tete*).

Alıntı kelimelerde iç seste bulunan “-î- ” ünlüsünün yerine “-y-” ünsüzü türer: *buşayman* ~ *buşman* (pişman Far. *peşîman*), *aqıyqat* (hakikat Ar. *óaqîqat*), *qasıyde* (kaside Ar. *qaâide*), *oyron* (viran Far. *vîrân*), *taşbıyqat* (öğüt, tesbihat Ar. *teblîğât*), *tabıyğat* (tabiat Ar. *ûabîèat*), *tariyqa* (yol Ar. *ûarîqa*), *zeyrek* (zeki, anlayışlı Far. *zîrek*).

Arapça alıntı sözcüklerde iç seste yer alan “-ع-” ve “-ع-” (è ve ’) etkisiyle “-y-” sesi türemiştir: *qayım* (başka bir şeyin yerine geçen, var olan Ar. *qā'im*), *payda* (fayda Ar. *fā'ide*), *payız* (faiz Ar. *fā'iz*), *rubayı* (rubai Ar. *rubā'èi*), *şayır* (şair Ar. *şā'èir*), *taypa* ~ *taypı* (tayfa, zümre Ar. *ûā'ife*), *ayıla* (aile; topluluk; kadın Ar. *èa'ile*), *zayıp* (eş, kadın Ar. *øa'èif*), *azireyil* (Azrail Ar. *èazrā'il*).

Arapça'dan alıntı sözcüklerin ön sesinde “ع- = è ” harfi kullanıldığında VyC- görünümünde iç seste “-y-” türemesi görülür: *ıybadat* (ibadet Ar. *èibādet*), *ıybarat* (ibret Ar. *èibret*), *ıyzat* (izzet, saygı Ar. *èizzet*), *ıymarar* (imaret, bina Ar. *èimāret*).

Alıntı sözcüklerde son seste “-y” ünsüzü türer: bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), şey-şembi (salı Far. *se-şenbih*), şorkeldey (bahtsız, mazlum Far. *şor-kelle*), taalay (talih, kısmet Ar. *ûâliè*).

Alıntı kelimelerde sonda bulunan “-î, -ÿ” ünlüsünün etkisiyle “-y” ünsüzü türer: sayasiy (siyasi Ar. *siyasî*), adabiy (edebi Ar. *edebî*), ruhiy (manevi Ar. *rÿôî*), kedey (fakir; dilencilik Far. *gedâî*), sabiy (çok küçük çocuk, sebi Ar. *âabî*). Birleşik sözcükleri oluşturan kelimelerin son sesinde de bu değişim görülür: bayquş (aklını kaybeden, iyi olmayan Far. *bî-òÿş*), düşşömbü (pazartesi Far. *dÿ-şenbih*), şaqıy (baş ağrısı, bahtsızlık Far. *şaqî*).

7. GÖÇÜŞME:

Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayıdır. Ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan telaffuz zorluklarını giderme amacına dayanır.²⁴⁵ Göçüşme, ünsüzlerle ünsüzler ve ünlülerle ünsüzler arasında olabilir. Türkçenin tarihi dönemlerinde görüldüğü gibi, günümüzde diğer Türk lehçe ve ağızlarında da yaygın bir şekilde görülür. Kırgız Türkçesinde ise daha çok konuşma dilinde meydana gelen göçüşme, yazı dilinde gösterilmez.²⁴⁶ Yakın ve uzak göçüşme durumunda Türkçe ve alıntı sözcüklerde meydana gelebilmektedir.

7. 1. Yakın Göçüşme:

Yakın göçüşme, birbirine komşu olan ünsüzler arasında meydana gelen göçüşmedir. Kırgız Türkçesinde Türkçe sözcüklerde ve alıntı sözcüklerde görülebilmektedir.

7. 1. 1. Türkçe Sözcüklerde:

qç > çq : mıqçuu > mıçquu (mıncıklamak).

ür > rü : büyürmö > büyrümö (bürme, dürme).

ır > rı : qayıрмаq > qayrımaq (bükmek, çevirmek, döndürmek).

qt > tq : ıqtıt > ıtqıq (hıçkırık).²⁴⁷

7. 1. 2. Alıntı Sözcüklerde:

kb > pk: depkir (tekbir Far. *tekbîr*).

rt > (tr) > tl: katlöşkô (patates Rus. *qartoşqa*).

²⁴⁵ Zeynep Korkmaz, **age.**, s. 74.

²⁴⁶ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, **age.**, s. 69.

²⁴⁷ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, **age.**, s. 69.

fl > (pl) > lp: qulpu (kilit Far. *qufl*).

ny > yn: düynö (dünya Ar. *dunyā*).

ry > yr: dariya > dayra (derya, deniz Far. *deryā*).

7. 2. Uzak Göçüşme:

Uzak göçüşme, birbirine komşu olmayan ünsüzler arasında meydana gelen göçüşmedir. Kırgız Türkçesinde Türkçe sözcüklerde ve alıntı sözcüklerde görülebilmektedir.

7. 2. 1. Türkçe Sözcüklerde:

g ... m > m ... g: tegirmen > temirgen (değirmen).

l ... g > g ... l: telegey > tegeley (çevre).

rm > m ... r: armut > almurut (armut).

n ... l > l ... n: qıynaluu > qıylanuu (zorlanmak).

n ... l > (ñ ... l) > l ... ñ: can + algıç > calañqıç (can alan, Azrail).

r ... y > y ... r: qırğıy > qıygır (bir atmaca türü).

ç ... q > q ... ç : balçıq > balqıç (balçık).

7. 2. 2. Alıntı Sözcüklerde:

l ... n > n ... l: naalat (lânet Ar. *laènet*).

r ... l > (n ... l) > l ... n: talinke (tabak Rus. *tarelqa*).

r ... l > l ... r: qalbır (kalbur Ar. *ğirbāl*), qalbır (kalın Rus. *ğorbıl*).

r ... n > (r ... l) l ... r: qalentir (karantina Rus. *qarantin*).

KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ ÜNSÜZLERİN GÖRÜNÜM ŞEMASI

DAĞILIM ÜNSÜZLER	BAŞTA		ORTADA		SONDA	
	Türkçe Sözcüklerde	Alıntı Sözcüklerde	Türkçe Sözcüklerde	Alıntı Sözcüklerde	Türkçe Sözcüklerde	Alıntı Sözcüklerde
b (Б-б)	+	+	+	+	-	+
c (Ж-ж)	+	+	+	+	-	+
ç (Ч-ч)	+	+	+	+	+	+
d (Д-д)	+	+	+	+	-	+
f (Ф-ф)	-	+	-	+	-	+
g (Г-г)	+	+	+	+	+	+
ğ (Г-г)	+	+	+	+	-	+
γ (Г-г)	-	-	+	+	+	-
h (Х-х)	-	+	-	+	+	+
j (Ж-ж)	-	+	-	+	-	+
k (К-к)	+	+	+	+	+	+
q (К-к)	+	+	+	+	+	+
l (Л-л)	+	+	+	+	+	+
m (М-м)	+	+	+	+	+	+
n (Н-н)	+	+	+	+	+	+
ñ (Н-н)	-	-	+	+	+	+
p (П-п)	-	+	+	+	+	+
r (Р-р)	-	+	+	+	+	+
s (С-с)	+	+	+	+	+	+
ş (Ш-ш)	+	+	+	+	+	+
t (Т-т)	+	+	+	+	+	+
v (В-в)	-	+	-	+	-	+
w (В-в)	-	-	+	-	+	-
y (Й-й)	+	+	+	+	+	+
z (З-з)	+	+	+	+	+	+
ts (Ц-ц)	-	+	-	+	-	+
şç (Ш-ш)	-	+	-	+	-	+

+ : Kullanılır.

+ : Yaygın olarak kullanılmaz.

- : Kullanılmaz.

SONUÇ

Giriş, ünlü ve ünsüzler, ünsüz özellikleri, ünsüz olayları olmak üzere dört kısımda incelediğimiz Kırgız Türkçesinde Ünsüzler ve Ünsüz Olayları adlı çalışmamızdan çıkan sonuçlar şunlardır:

1. Kırgız Türkçesinin Kiril alfabesinde 22 ünsüz harf bulunmasına rağmen, bu ünsüz harflerin Kırgız Türkçesindeki 27 sesi karşıladığı görülmüştür : **b** (Б-б), **c/j** (Ж-ж), **ç** (Ч-ч), **d** (Д-д), **f** (Ф-ф), **g/ğ/γ** (Г-г), **h** (Х-х), **k/q** (К-к), **l** (Л-л), **m** (М-м), **n** (Н-н), **ñ** (Н), **p** (П-п), **r** (Р-р), **s** (С-с), **ş** (Ш-ш), **t** (Т-т), **v/w** (В-в), **y** (Ў-ў), **z** (З-з), **ts** (Ц-ц), **şç** (Щ-щ).

2. Kırgız Türkçesindeki “**f, h, j, v, ts, şç**” dışındaki ünsüzler hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde kullanılırken; “**f, h, j, v, ts, şç**” ünsüzleri yalnızca alıntı sözcüklerde kullanılmıştır.

3. Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin ön sesinde “**b, c, ç, k, q, m, s, t**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılırken, “**d, g, ğ, l, n, ş, y, z**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılmaz. Türkçe sözcüklerde ön seste “**γ, ñ, p, r, w**” ünsüzlerinin kullanımı ise yoktur.

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin iç sesinde “**b, c, ç, d, g, ğ, γ, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, w, y, z**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılır.

Kırgız Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin son sesinde “**ç, γ, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, y, z**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılırken, “**g, h, w**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılmaz. Kırgız Türkçesinde Türkçe sözcüklerin son sesinde “**b, c, d, ğ**” tonlu ünsüzlerinin kullanımı ise görülmez.

4. Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerin ön sesinde “**b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, q, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, z**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılırken, “**y, ts, şç**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılmaz. Alıntı sözcüklerde ön seste “**γ, ñ, w**” ünsüzlerinin kullanımı yoktur.

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerin iç sesinde “**b, c, ç, d, f, g, ğ, γ, h, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılırken, “**ts, şç**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılmaz. İç seste “**w**” ünsüzünün kullanımı yoktur.

Kırgız Türkçesindeki alıntı sözcüklerin son sesinde “**ç, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, y, z**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılırken, “**b, c, d, f, g, ğ, h, v, ts, şç**” ünsüzleri yaygın olarak kullanılmaz. Kırgız Türkçesinde alıntı sözcüklerin son sesinde “**γ, w**” ünsüzlerinin kullanımı yoktur.

5. Ünsüzlerin sözcükteki kullanım durumundan şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Türkçe sözcüklerin başındaki ünsüzlerin kullanım durumu “**CV-**” (murun) biçimindedir.

Alıntı sözcüklerin başındaki ünsüzlerin kullanım durumu “**CV-**” (maydan), “**CC-**” (qıvartira) biçimindedir.

Türkçe sözcüklerin ortasındaki ünsüzlerin kullanım durumu yaygın olarak “**-VCV-**” (casalğa), “**-CC-**” (basqıç) biçimindedir. Diğer biçimler “**-CC-**” (qursaq), “**-CC**” (ast), “**VCV-**” (ösümdük), “**VCV**” (emi) çok yaygın değildir.

Alıntı sözcüklerin ortasındaki ünsüzlerin kullanım durumu yaygın olarak “**-VCV-**” (canaza), “**-CC-**” (bolotnay), “**-CC-**” (yağni) biçimindedir. Diğer biçimler “**-CC**” (front), “**VCV-**” (önör), “**VnV**” (barbana) çok yaygın değildir.

Türkçe sözcüklerin sonundaki ünsüzlerin kullanım durumu yaygın olarak “**-VC**” (but) biçimindedir. “**VC**” (it), “**-CC**” (sırt) biçimlerinin kullanımı yaygın değildir.

Alıntı sözcüklerin sonundaki ünsüzlerin kullanım durumu yaygın olarak “**-VC**” (zoot), “**-CC**” (neft) biçimindedir.

Yukarıdaki görünümeler dışında Rusça’nın etkisiyle Kırgız Türkçesindeki ünsüzlerin sözcük başındaki veya sözcük sonundaki görünümelerinde farklılıklar oluşmuştur. Bunun, Rusça’dan alıntı bazı sözcüklerin Rusça imlayı korumasından kaynaklandığı görülmüştür: CCVC = stol (masa), tros (halat), plan (plan), CCVCC = qlass (sınıf), ştampt (mühür), CVCCC = tekst (metin), punqt (nokta), CCCVC = vzvod (takım) v.b.

6. Kırgız Türkçesinde birincil yani asli olarak korunan ünsüzlerin yanısıra ikincil olarak kullanılan ünsüzler mevcuttur. Bu ikincil ünsüzlerin çeşitli ünsüz değişimleri oluşturdukları görülmüştür. Bu ünsüz değişimlerinin bir bölümünün kalıcı değişme, bir bölümünün de geçici yani kullanıma bağlı değişimler olduğu tespit edilmiştir:

Türkçe sözcüklerde görülen yaygın kalıcı ünsüz değişimleri şunlardır: “**k > g, q > ğ, p > b, g > k, ğ > q, b > m, δ > y, g > y, ğ > y, l > t, y > c, ñ > y, w > y**”.

Alıntı sözcüklerde yaygın kalıcı ünsüz değişimleri şunlardır: “**p > b, b > p, d > t, ğ > k, ğ > q, f > (p) > b, f > p, h > k, h > q, ó > q, ò > q, j > c, v > b, y > c, è (ayın) > ğ, ğ > g, q > k, h > g, h > y, n > ñ**”.

Türkçe sözcüklerde geçici, yani kullanıma dayalı olan ünsüz değişimleri şu değişimlerde görülür: “**k > g, s > z, b > p, b > w, ç > ş, q > γ, p > (b) > w, l > ñ, n > ñ, ñ > γ**”.

Alıntı sözcüklerde geçici, yani kullanıma dayalı olan ünsüz değişimleri şu değişimlerde görülür: “**b > p, d > t, j > ç, n > ñ**”.

7. Kırgız Türkçesindeki ünsüz olaylarından biri de benzeşmedir. Yakın benzeşme olayının daha çok “-nd- > -nn-, -ñl- > -ñn-, -md- > -mn-” biçiminde Türkçe sözcüklerde; “-nb- > -mb-” biçiminde alıntı sözcüklerde meydana geldiği görülmüştür. Uzak benzeşme olayı ise daha çok “s ... ç- > ç ... ç-” biçiminde Türkçe sözcüklerde meydana gelmektedir. Kırgız Türkçesindeki diğer benzeşme olayları yaygın değildir.

8. Kırgız Türkçesindeki benzeşmezlik olayının en yaygın olarak alıntı sözcüklerde “-ll- > -ld-” biçiminde meydana geldiği görülmüştür.

9. Kırgız Türkçesinde ünsüz tekleşmesi daha çok alıntı sözcüklerde ve “-yy- > -y-, -rr- > -r-, -mm- > -m-” biçiminde oluşmaktadır.

10. Türkçe sözcüklerde görülen “b > (w) > Ø, δ > Ø, g > Ø, ğ > Ø, k > Ø, ñ > Ø, v > Ø, w > Ø, y > Ø” ünsüz düşmeleri eriyerek oluştuğu için Kırgız Türkçesinde ikincil uzunluklar ortaya çıkmıştır.

Arapça ve Farsça’daki “h, ó” sesleri yaygın olarak Kırgız Türkçesinde düşerken, “□” sesinin düşmediği, değişime uğradığı (□ > q) görülür.

11. Kırgız Türkçesindeki ünsüz türemesi olayında en yaygın “y” ünsüzü türer. Bu türeme çoğunlukla Arapça alıntılarda görülür.

12. Kırgız Türkçesindeki göçüşmelerin konuşma dilinde hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde oluştuğu; ancak bu ses olayının yazı diline yansımadağı tespit edilmiştir.

13. Kırgız Türkçesindeki ünsüzler ve ünsüz olayları tespit edilirken yapılan sözcük fişlemesine göre, Kırgız Türkçesinin söz varlığının ağırlıklı olarak Türkçe sözcüklerden oluştuğu görülmüştür. Ancak Kırgız Türkçesinin, tarihi ve coğrafi etkenler sonucunda başta Arapça, Farsça ve Rusça olmak üzere birçok yabancı dilden doğrudan veya dolaylı olarak sözcük aldığı da görülmüştür. Bunlar arasında dini ve sosyal etkenlerle alınan Arapça, Farsça sözcükler; uzun yıllar Ruslarla olan sosyal ve siyasi ilişkiler neticesinde alınan Rusça sözcükler çoğunluktadır. Rusça’dan alıntı bu sözcüklerin Rusça imla ile kullanımı daha yaygındır. Alıntı sözcüklerde Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan Fransızca, Almanca, Latince, İtalyanca, Yunanca, Hollandaca, Polonyaca, İngilizce ve İspanyolca sözcükler de bulunmaktadır. Bunların dışında diğer dillerden alınan sözcükler ise sayıca daha azdır ve bu sözcüklerin Kırgız Türkçesinin ses yapısına uyduğu görülmüştür. Alıntı yapılan diğer diller –alınan sözcük oranına göre çoktan aza doğru- şunlardır: Çince, Moğolca, Dunganca, Kalmukça, Tibetçe, Hintçe, Japonca, Soğdca.

KAYNAKLAR

A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalin), TDK Yay., Ankara 1988.

Ahmet B. Ercilasun, Türkçe’de Benzerlik Bildiren +m Morfemi, **Dil Araştırmaları Dergisi**, C. 1, Sayı: 1, Güz 2007, s. 9-20.

Ahmet Buran - Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

Ahmet Buran, “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun ünlüler”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 288 – 305.

Ahmet Buran, “Kelime, Kavram Alanı ve Kelime Ailesi Bakımından Türkçe’de Bayram”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s.261-268.

Ahmet Buran, “Kırgızistan’daki Dillerin Bugünü ve Geleceği”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 246-248.

Ahmet Buran, “Olumsuzluk Ekinin (-ma) Türk Lehçelerindeki Sesbilgisi Görüntüsü Üzerine Bir Değerlendirme”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 306-311.

Ahmet Buran, “Türkçe’de ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ş/S” Meselesi”, **Makaleler** (Yay. Haz. Ercan Alkaya - S. Kaan Yalçın - Murat Şengül), Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 312-317.

Ahmet Caferoğlu, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1993.

B. Kasimova - K. Toktonaliev - A. Karıbaev, **İzuçаем Kirgizskiy Yazık**, Mektep, Frunze 1991.

B. M. Nadelyev – D. M. Nasilov – E. R. Tenişev – A. M. Şçerbak (Red.), **Drevnetyurkskiy Slovar**, NAUKA, Leningrad 1969.

B. M. Yunusaliev, **Kırgız Dialektologiyası**, Mektep, Frunze 1971.

B. O. Oruzbaeva, “Kırgizskiy Yazık”, **Yazıkı Mira, Tyurkskie Yazıkı**, Bişkek 1997, s. 286-298.

Bekir Topaloğlu - Hayrettin Karaman, **Arapça Türkçe Yeni Kamus**, İstanbul 1973.

Cahit Başdaş - Abdülmukaddes Kutlu, **Kırgız Türkçesi Grameri**, Diyarbakır 2004.

D. N. Uşakov - S. E. Kryuçkov, **Orfografiçeskiy Slovar**, Prosveşçenie, Moskva 1974.

E. Mustafaev - V. G. Şçerbinin, **Büyük Rusça-Türkçe Sözlük**, Multilingual Yay. (Tıpkı basım), İstanbul 1996.

E. R. Tenişev (Red.), **Sravnitelno-İstoričeskaya Grammatika Tyurskih Yazıkov, Fonetika**, Moskva 1984.

Ercan Alkaya, **Sibirya Tatar Türkçesi**, Turkish Studies Publication, Ankara 2008.

Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1990.

Filiz Kılıç, **Aral-Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Gülzura Cumakunova, **Türkçe - Kırgızca Sözlük**, Manas Üniversitesi Yay., Bişkek 2005.

H. K. Karasaev, **Orfografiyalık Sözdük**, Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaktsiyası, Frunze 1983.

H. K. Karasaev, **Özdöştürülgön Sözdör**, Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaktsiyası, Frunze 1986.

Husain Karasaev, **Kamus Naama**, Şam, Bişkek 1996.

Hülya Kasapoğlu Çengel, “Kırgız Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri** (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 481-542.

Hülya Kasapoğlu Çengel, **Kırgız Türkçesi Grameri**, Akçağ Yay., Ankara 2005.

İbrahim Olgun - Cemşit Draşan, **Farsça Türkçe Sözlük**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.

K. Dıykanov, **Kırgız Tilinin Tarihınan**, Mektep, Frunze 1980.

K. K. Yudahin, **Kırgız Sözlüğü I. – II. cilt**, (Çev. Abdullah Taymas), TDK Yay., Ankara 1998.

Kasimbek Seydakmatov, **Sözdün Tıbıştık Cagı**, Bişkek 2007.

Kaşgarlı Mahmut, **Divanü Lügat’it-Türk Dizini**, Cilt IV, TDK Yay., Ankara 1999.

Kaşgarlı Mahmut, **Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi** (Çev. Besim Atalay), Cilt I-II–III, TDK Yay., Ankara 1992.

Mehmet Saray, “Kırgızistan” Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara 2002, s. 441-445.

Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul 1999.

Mustafa Öner, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi Tatar, Kazak ve Kırgız Şivelerinin Karşılaştırmalı Grameri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.

Mustafa S. Kaçalın (Tasarım), **Kırgızca-Türkçe Açıklamalı Sözlük** (Kırgız Tilinin Tüştündürmö Sözdüğü),Yayımlanmamış Çalışma, Bışkek 2002.

Necip Üçok, **Genel Fonetik**, İstanbul 1951.

Nevin Selen, **Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi**, TDK Yay.

Nurgül Moldalieva, **Köktürkçeden Kırgız ve Türkiye Türkçesine Fiiller: Ses ve Anlam Bilgisi Bakımından Bir Karşılaştırma**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

Ömer Demircan, **Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni, Türkiye Türkçesinde Sesler**, TDK Yay., Ankara 1979.

R.Toparlı – H.Vural – R.Karaatlı, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 2003.

S. Üsönaliev - B. Ömüraliev, **Azırkı Kırgız Tilinin Tablitsaları** (Fonetika, Morfologiya cana Sintaksis), ARHİ, Bışkek 2003.

Samak Davletov – Dcienbay Mukambaev – Sultan Turusbekov, **Kırgız Tilinin Grammatikası**, Mektep, Frunze 1968.

Süer Eker, **Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.

T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, **Kırgız Tili**, Fonetika – Leksika, Mektep Yay., Frunze 1990.

Talat Tekin, **Orhon Türkçesi Grameri**, Simurg Yay., İstanbul 2003.

Türkçe Sözlük, 10. Baskı, TDK Yay., Ankara 2005.

V. V. Pçelkina (Baş Red.), **İnostrannih Slov**, Russkiy Yazık, Moskva 1987.

Yazım Kılavuzu, 24. Baskı, TDK Yay., Ankara 2005.

Yuliy Hudyakov, “Yenisey Kırgızdarının Tarihi - Kırgız Etnonimi Cönündö”, **Kırgızdar I** (Yay. Haz. Keneş Cusupov), Kırgızstan, Bışkek 1993, s. 118-144.

Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1992.

Zülfıye Elay Veliyeva, **Rusça Dilbilgisi - Grammatika Russkogo Yazıkı**, Gökçe Yay., Ankara 2006.

ÖZGEÇMİŞ

30. 04. 1981 tarihinde Elazığ'da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Elazığ'da tamamladım. 2000 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nü kazandım. Bu bölümden 2005 yılında mezun oldum. 2006 yılında Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Yeni Türk Dili Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimime başladım. 2005 yılından sonra çeşitli özel kurumlarda Türkçe öğretmenliği yaptım..